

પુસ્તક :

શ્રી સૂયગડાંગ સૂત્ર

પ્રકાશક :

શ્રી અનિલકાંત બટુકભાઈ ભરવાડા

આવૃત્તિ પહેલી

મૂલ્ય : ભાવવિશુદ્ધિ (પોસ્ટેજ અલગ)

પ્રાપ્તિસ્થાન :

શ્રી અનિલકાંત બટુકભાઈ ભરવાડા,
નળદી ગલી, હશરથલાલની ચાલ,
ખોરીવલી (પશ્ચિમ) મુખર્ષ ૪૦૦ ૦૬૨

નકલ ૧૦૦૦

સંવત ૨૦૩૨, ઈ સ. ૧૯૭૬

વીર સંવત ૨૫૦૨

મુદ્રક :

ધીરુભાઈ ઝીણાભાઈ દેસાઈ
સ્ટેટ્સ પીપલ પ્રેસ,
મોગા સ્ટ્રીટ, મુખર્ષ ૪૦૦ ૦૦૧

પ્રસ્તાવના

જૈન શાસ્ત્રોના પ્રારભરૂપ ‘આચાર’ નું પ્રસ્થાપન કરનાર એવો સિદ્ધાંત જે “આચારાંગ સૂત્ર” તરીકે ઓળખાય છે તેનું ઓગણીસસો અને ઓગણસિત્તેરની (૧૯૬૯) સાલમાં પ્રગટપણું કર્યું છે.

ત્યારબાદ સાધકવર્ગને પોતાના વ્યાવહારિક જીવનમાં ઉપયોગી થાય એવું “ઉપાસક દશાંગ સૂત્ર” નામનું એક અંગ સરળ વિવેચન અને સુગમ ભાષાંતર સન ૧૯૭૧ માં પ્રગટ કર્યું.

ધર્મ જિજ્ઞાસુઓને જગતમાં કહેવાતા ધર્મોનો ખ્યાલ આવે એ આશયથી તથા લોક વ્યવહારમાં જીવોને સામાન્ય કે વિશેષ ધર્મનો પણ ખ્યાલ નહિ હોવાથી, આત્માનો ધર્મ શું છે? તેમ જ સયમધર્મની કેવી વિશિષ્ટતા છે? વળી સયમધર્મ આચરવાથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચરિત્રરૂપ આત્મા સ્વમવેદનરૂપે પ્રગટ થાય છે. તેવું અલૌકિક વાસ્તવિક જ્ઞાન જનનાને આપનારું અંગ જેને સૂયગડાંગ સૂત્ર તરીકે અને ખુદ ભગવાન મહાવીરની વાણી તરીકે ગણવામા આવે છે તે સૂત્રમાં વીતરાણી આત્મધર્મની વિગતવાર છણાવટ કરીને તે અંગને જનતા સમક્ષ મૂકીએ છીએ.

આ સૂત્રમાં ત્રણસો ત્રેસઠ જે એકાંત મતો જગતમાં પ્રવર્તી રહ્યા છે તેમનું ખંડન કરીને વાસ્તવિક રીતે આત્મશાંતિ પામવા માટે યોગ્ય અને ઉપલબ્ધ માર્ગ શું હોઈ શકે? તેનું વિવરણ કરવામાં આવ્યું છે.

આ સૂત્રમાં દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને ધર્મકથાનુયોગનું વર્ણન યથાયોગ્ય પ્રરૂપિત થયેલ છે સાધુઓનો આચાર કેવો હોઈ શકે અને તે આચાર પ્રમાણે જીવન વ્યતીત કરતાં સાધકો પણ અમાધિને પામી શકે છે તે પ્રકારનું પ્રસ્તુત લેખન આ અનુવાદમાં કરવામાં આવેલું છે.

પાંચસો ને ત્રેસઠ જે જીવોના લેહ છે તેના વિવિધ ક્ષેત્રો તેનું જ્ઞાન, તેમ જ સમાધિના માર્ગે ઉપસ્થિત થયેલ જીવોની વિતરાગ દશા, સાધુનું સયમીપણું, શ્રાવકોના આચાર, વિચાર તેમજ છ એ દ્રવ્યોનું વર્ણન યથાયોગ્યપણે આ સૂત્રમાં વર્ણવવામાં આવ્યું છે.

“આચારાંગ સૂત્ર” પ્રગટ થયા પછી લોકોની માગણી વધવાથી ‘ઉપાસક-દશાંગ સૂત્ર’ ગૃહસ્થોના વ્યવહારને સુધારી શકશે એવા આશયથી તે સૂત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું આ સૂત્ર પ્રગટ થયા પછી લોક-લાગણીને અનુરૂપ ગત્ય અને અવિચળ એવું ધર્મનું જ્ઞાન શું હોઈ શકે કે જે જ્ઞાન આત્માને અનુપમ શાંતિ અને સમાધિ આપી શકે તે હેતુ બર લાવવા માટે આ સૂયગડાંગ સૂત્રને તેની મૂળ ગાથાઓ અને અનુવાદ સાથે અમો જનતા સમક્ષ ઉપસ્થિત કરીએ છીએ.

આ આગમના અનુવાદમાં આપણા શ્રાવક પડિત શ્રી મધાલાલ માણેકચંદ શાહ સુરેન્દ્રનગર વાળા (શ્રી મધાલાલ માસ્તરે) ઘણો સારો સહકાર આપીને જ્ઞાનનો ઉત્કર્ષ કર્યો છે. તે બદલ તેમનો આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ.

શ્રી હીરાભાઈ તુરખીયાએ પ્રુફ સંશોધનમાં તથા અન્ય રીતે આ ગ્રંથને અત્યંત સુંદર બનાવવા મહેનત કરી છે તેથી તેમનો પણ આભાર માનીએ છીએ.

ઢાતાઓએ આપેલ ઢાનનો સફ્ટઉપયોગ જ્ઞાનની પ્રભાવના માટે જ કરવામાં આવ્યો છે અને ઢાતાઓ પણ, આવા ઢાનનો સફ્ટઉપયોગ થાય છે એમ જાણી, ઘણાં હર્ષિત થશે, અને ભાવિમાં તેમના પૈસાનો ઉપયોગ જ્ઞાન-ઢાનની વૃદ્ધિને પામશે તેમ માની અમો તે ઢાતાઓને વધારે આગળ આવવા ઉત્તેજિત કરીએ છીએ

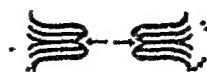
આવા ઢાતાઓ જ્ઞાનની નિષ્કામ સેવા કરવામાં અમોને જરૂર ઉત્માહ આપશે એમ જાણાવી વિરમીએ છીએ

સુનિ ડુંગરશી

આ પુસ્તક પ્રકાશન કરવામાં નાણાંકીય સહાય આપનાર ઢાતાઓની નામાવલિ

૩૧			
૩,૫૦૦	એક મહૂઢુલ્લથ તરફથી		
૨,૫૦૦	શેઠ રવજી મુલજીના સુપુત્રો તરફથી,	..	ભોરારા
૨,૫૦૦	સ્વ કરમશી મોજીશીના સ્મરણાર્થે		
	હ ગ સ્વ. કેશરજેન,	..	ભોરારા, કચ્છ
૨,૫૦૦	સ્વ વોરા લક્ષ્મીચંદ માણેકચંદ તથા		
	સ્વ વેજુળાઈ લક્ષ્મીચંદના સ્મરણાર્થે		
	તેમના સુપુત્રો તરફથી હ. મણીલાલ લક્ષ્મીચંદ	..	મુઢરા, કચ્છ
૨,૫૦૦	શેઠ પોપટલાલ છગનલાલ કાપડિયા,	ચોટીલા
૧,૦૦૦	શેઠ ચુનીલાલ વેલજી,	..	જામનગર

शुद्धि - पत्रक

पाना	लीटी	अशुद्धि	शुद्धि	पाना	लीटी	अशुद्धि	शुद्धि
२	२	अण्णमण्णेहि	अण्णे अण्णेहि	२७	२७	कुंरेव	कुंरेव
३	१	जपति	जप्पति	२७	२८	वालजणो	वालजणो
३	१३	तम	मत	२८	२	वियडेण	वियदेण
५	६	वाणो	वाडणो	२८	२३	मणुथाण	मणुयाण
५	१८	—	त्ति वेमि ॥	२८	१४	पगस	पगाम
८	८	कुम्भरुद्धित	कुम्भरुद्धित	२८	२०	विहरेज्ज	विहरेज्ज
८	११	रुवमेगे	एवमेगे	२८	२३	पडे	पडे
८	१६	पुज्जु	पज्जु	२८	३०	वेमि	वेमि
८	२६	वय	वय	३०	२३	आवले	अवले
१०	१८	मिगच्छड	भिगच्छड	३१	१२	वुज्जह	वुज्जह
११	११	वेत्ति	वेमि	३१	१६	निस्मिया आस	मिम्मिया आय
१२	११	मुक्फ णिध्व- तमित्तऽ	मुक्कमि- घातमेत्तिउ	३२	१२	विरुद्ध	विसुद्ध
१२	१६	अमि	आमिस	३३	६	वोहि	वोहि
१२	२२	छतमो	णतमो	३४	८	याणाइ	याणाइ
१२	२६	उत्ते	उत्ते	३४	२४	अप्पादेए	अप्पोदए
१३	४	कुंरे	कुंरे	३५	७	व	व
१४	२०	उवट्ठाण	उवट्ठाणे	३८	२३	अदरए	अदूरए
१४	३१	—	मुक्कज्जतिठाणा आमुक्कित्तिसिया	३८	२	करिवज्जा	कखिज्जा
१५	३	मो	भो	३८	६	पवेइया	पवेइया
१५	३	वाला	वाला	३८	१४	हन्थडस्सरह	हत्थडस्सरह
१५	१८	दत्तेसण	दत्तेसण	४२	१५	भुजे	भुज
१५	१८	वजए	वज्जए	४३	२७	ओटवे	ओटवे
१८	७	पुट्ठय	पुट्ठय	४३	२	पमामता	पभासता
१८	८	गित	गति	४३	८	मोच्चा	भोच्चा
२०	२१	जोगेव	जोगव	४४	८	कड	कड
२१	२३	वुड्डाय	वुड्डाय	४४	२७	सरवाय	सखाय
२२	१८	आसिद्ध	आसिद्ध	४५	४	पुवि	पुवि
२२	२०	अथ	अथ	४५	८	अभुजिया	अभुजिया
२५	१	अणुवस्सियया	अणुपस्सिया	४६	१५	दग	दग
२५	३०	विधसण	विधसण	४७	२२	आणारिवा	अणारिया
२५	३०	वसे	वसे	४७	६	भुणइ	भुजती
२६	६	सयणे एण	समणे एण	४८	२२	पच्चुपून्नग	पच्चुपून्नग
२७	२८	जीविय	जीविय	४८	१	कथा	कथा
२७	२५	अथेत	अथेत	४८	१७	णिमतति	णिमतति
२७	२६	आणनमा	आणनमा	५०	२०	एव	एव
				५०	२१	पश्चात्ताप	पश्चात्ताप
				५३	१७	जतुकुमे	जतुकुमे

पाना	बीटी	अशुद्धि	शुद्धि	पाना	बीटी	अशुद्धि	शुद्धि
१४	७	अत्र	अन्न	८२	२	अणिद्वे	अगिध्वे
१४	११	माहे	मोह	८४	८	गाभिणो	गामिणो
१११	२२	मूर्एहि	भुएहि	८५	२७	अणवारे	अणगारे
११७	१	मुफणि	सुफणि	८६	१४	भामवोम	भासादोस
११७	२६	छे	—	८६	२७	वूथा	व्या
११८	१	सत	सता	८३	३०	भासमाण	भासमाणे
११८	११	काह	कहि	८४	१६	सघा	सया
११८	२२	गलभनु	शयभनु	८४	२३	किइड	किइऽ
६०	१	छिदड	छिदह	८५	२८	वहु	वहु
६०	२११	महत	महत	८८	१	वाले	वाले
६१	१६	फुरते	कुरते	१००	२७	वालस्म	वालस्स
६४	१०	वालम्य	वालम्म	१०४	४	मुणेहे	मुणेह
६४	१४	वाहू	वाहू	१०५	२	विरति	विरति
६४	१८	मयोड	सजोड	१०७	२७	श्लुवाणा	श्लुवावाणा
६४	२०	उमुत्रीइया	उमुचोइया	१०८	१	आसविणि	आसाविणि
६४	२४	वाला	वाला	१०८	८	एव	एव
६६	६	गाडो	गाढो	१०८	२७	णिराकिच्चा	णिराकिच्चा
६७	१२	कोवा	कोवा	११२	८	शभत	शभव
६८	७	एगत	एगत	११२	१२	पद्येना	पद्येथेना
६८	१४	—	निवेमि ॥	११२	१८	वहवे	वहवे
७०	३	अभीयनाणी	अभीभूयनाणी	११३	४	वहवे	वहवे
७१	२४	जानी	जाड	१२०	७	वहुजणे	वहुजणे
७२	१८	महाभावे	महाणुभावे	१२२	७	मुवभचरे	सुवभचरे
७३	१२	मन्वेमु	मन्वेमु	१२६	११	पिचागरेज्जा	वियागरेज्जा
७५	२७	विणिवायमेति	विणिधायमेति	१२७	१११	वुइयाइ	वुइयाइ
७५	२८	वटुकूर	वहुकुर	१३३	७	मणोलिस	मणोलिस
७६	४	श्या	श्या	१३४	१	अणुपुव्वकड	अणुपुव्वकड
७६	३०	निवग्यव	निवाय	१३७	४	समणोति	समणेति
७७	१०	पुटुच्च	पटुच्च	१३७	२३	तिवोमि	तिवेमि ॥
७७	२०	वुट्ठ	वुट्ठ	१४१	२	वाले	वाले
७८	१	वन्निमेण	वान्निमेण	१४१	८	पो	णो
८०	१	मिद्धि	मिद्धि	१४१	३०	अन्नि	उन्नि
८०	७	"	"	१४३	२३	किट्ठए	किट्ठए
८०	७	मुञ्जमाणा	वुञ्जमाणा	१४३	२४	"	"
८०	१११	पुट्ठो	पटो	१४३	२५	अट्ठ	अट्ठ
८०	२७	अनरे	धीरे	१४४	११	एवमेव	एवमेव
८१	७	गिद्वे	गिध्वे	१४५	२	वेगे	—
८१	१३	"	"	१४५	१८	मुवकखाए	सुवकखाए

पाना	लीटी	अशुद्धि	शुद्धि	पाना	लीटी	अशुद्धि	शुद्धि
१४५	२०	उड्ड	उटढ	१७८	४	आयाणेण	आयाणेण
१४६	२७	हालिहे	हालिह्ते	१७८	१०	परिपहेत्ता	परिपेहिता
१४६	२८	अविलेति	अविलेति	१७८	१५	ति	इति
१४६	२८	उस्सिएति	उसिणेति	१८०	३	जाळणो	जाणो
१४८	४	भवान	भवति	१८०	५	चि	वि
१४८	६	उहह	उहह	१८०	१२	सिरस्सा	सिरसा
१४८	६	सहसाडकारेड	सहसाककारहे	१८०	१२	अविध्धूमणि	आविध्धमणि
१५१	१७	च	य	१८०	१३	वदणोविखजाय	चदणोकिरण-
१५१	३१	ऐवमेवथी चिट्ठति	ओक्कपणत वायपु				सगाय
१५१	३१		सजुडानामे	१८०	१६	पड्डु	पड्डु
			उदगवुव्वए	१८०	२१	अभिकक	अभिककत
			सियाउदग	१८०	२२	वोहियाए	वोहियाए
			जाए जाव	१८१	१४	पदक्खस्स	पक्खस्स
			उवगमेव	१८२	२३	वित्ति	वित्ति
			अभिभूय	१८२	२३	विहरति	विहरति
			चित्रुति	१८२			
१५२	२	आयासे	आयारो	१८३	६	जीवजीवाण	जावजीवाए
१५२	८	कामभागेसु	कामभागेसु	१८३	११	जावाजीवाए	जावजीवाए
१५५	४	विपुल	विउल	१८३	११	अपिडि	अपडि
१५७	५	इति	इह	१८४	१	पडजति	पउजति
१५८	२५	ऊडे छे	आपे छे	१८४	५	जुलय	जुयल
१६१	४	आदाणाओ	आयाणाओ	१८४	७	—	करहे इम
१६३	२५	तस्स समुद्विया	—				नयणुप्पाउय
१७४	२८	कुक्कड	कुक्कड	१८४	१०	पुच्छयग	पुच्छियग
१७४	३१	आह्व्वाणि	आह्व्वाणि	१८४	१०	दट्ठयग	दट्ठवग
१७५	२	तालुधार्डळि	तालुधार्डण	१८६	१	निट्टापति	निट्टायति
१७५	२	सोपारि	सोवर्रि	१८६	२५	छु	छे
१७५	२	दामिलि	दामलि	१८६	२८	मणुसा	मणुस्सा
१७५	४	—	पउजति	१८८	१०	वयचे	वमचे
			पाणस्सहेउ	१८८	१३	निव्वाधात	निव्वाधात
			पउजति	१८०	३	सघाएण, दिवणे	सघाएण दिव्वेण
			वत्थस्सरेउ	१८३	१०	मुहुत्तय मुहुत्तस	मुहुत्तग
			पउजति	१८३	१३	सागणियाळ	सागडियाण
			लणस्स हेउ	१८८	८	सर्व	सर्व
			पउजति	१८८	१४	पुप्पताए	पुप्पत्ताए
१७६	३०	पाण	पाण	१८८	१६	वळस्सइ	वणस्सइ सरीर
१७७	१४	मारडाड	मारडाड	१८८	१७	अवरडेपि च	अवरेडपि च
१७८	१	केळइ	केण वि	१८८	१	थाय	थाय
१७८	४	पाव्वे	पावेहि	१८८	६	जोपियाळ	जोणीयाण
१७८	४	उदरखाइता	उवखाइता	१८८			

પાના	લીટી	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ	પાના	લીટી	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૯૯	૮	જોળિયાળ	જોળિયાળ	૨૧૭	૨૪	એગતવાલે	એગતવાલે
૧૯૯	૧૮	રોહણ	રોહાણ	૨૧૮	૧૪	અપિરિએ	અકિરિએ
૧૯૯	૨૦	જ વિમકઘાય	જાવમકઘાય	૨૨૧	૨૮	અઢુવલિત	અણુવલિત્તે
૨૦૦	૧	વિકડ મત,	વિકડ મત	૨૨૩	૨૫	પુળો	પુળ્લો
૨૦૦	૧	તેમિ	તેમિ	૨૨૪	૨૫	કોહ	કોઈ
૨૦૦	૮	અજ્ઞ	અજ્ઞા	૨૨૭	૪	સમિયાયારા	સમિયાચારા
૨૦૦	૧૦	મકઘાય	મકઘાય	૨૨૯	૧૦	દાડેવર્ણમન્ન	દોડવર્ણમન્ન
૨૦૦	૨૮	"	"	૨૩૦	૧૮	વીકાયય	વીયકાઘ
૨૦૧	૯	સદ્ઠત્તાએ	સદ્ઠત્તાએ	૨૩૨	૧૪	અઢાગાર	અળગાર
૨૦૨	૩૧	જાય	જાવ	૨૩૨	૧૮	રાયરાયાન્નિ -	રાયામિઓગેળ
૨૦૩	૨૭	ય	ચ			મિઓઢેગ	
૨૦૩	૩૨	કાયાતેતો	કાયાતો	૨૩૩	૨	વાયુપત્તે	નાયપુત્તે
૨૦૪	૩	પુદ્ઠવી	પુદ્ઠવી	૨૩૬	૧૬	તારમિ	તારિસ
૨૦૪	૩૧	અહાવીએળ	અહાવીએળ	૨૩૬	૨૨	વિદાઢુભાગે	જીવાણુભાગે
૨૦૫	૨૧	આપુ	આણુ	૨૩૯	૨૭	મિજ્જતિ	મિજ્જતિ
૨૦૫	૨૧	વઢ્ઢમ્મ	વળસ્મઈ	૨૪૧	૧૪	મહામવોધ	મહાભવોધ
૨૦૬	૨૯	અહાવલીએળ	અહાવીએળ	૨૪૨	૬	હોત્યા	હોત્યા
૨૦૮	૨	મન્નિતેમુતુ	મન્નિતેધુ	૨૪૨	૭	વાહિરિયા	વાહિરિયા
૨૦૮	૩	વાયમ્મગહિય	વાયમ્મગહિય	૨૪૨	૨૩	અદિઠમિજા	અદિઠમિજા
૨૦૮	૨૯	-	ઉદગજોળિએસુ	૨૪૩	૧૨	વાહિરિયાએ	વાહિરિયાએ
			ઉદએમુ	૨૪૪	૫	વાસગ	વાસગ
૨૦૯	૯	અહાવર	અહાવર	૨૪૪	૨૭	વિય	વિય
૨૦૯	૧૦	મઘાવરાઢ	તમઘાવરળ	૨૪૫	૧૧	તેસિ	તેસિ
૨૧૦	૧૨	પુડવી	પુદ્ઠવી	૨૪૮	૨૭	દ્ઠયા	દિઠયા
૨૧૫	૧૬	ચોયલ	ચોડએ	૨૫૦	૧૪	સમુ	સમુ
૨૧૫	૩૦	હવ	એવ	૨૫૪	૩	સર્વ	સર્વ
૨૧૫	૩૧	કિચ	કિચ્ચ	૨૫૮	૨૩	અકરાળ	અકરળ
૨૧૬	૧	કરપેડ	કરેડ		૧૨	એનેસિ	એતેસિ
૨૧૬	૮	અઘસ્સઓ	અપસ્સઓ				

સૂત્રકૃતાંગસૂત્રમ્

પ્રથમમ્ અધ્યયનમ્

સ્વસમય-પરસમય અધ્યયન

પૂર્વભૂમિકા : આમાં ભૂતવાદી, સર્વગતાત્મવાદી તજજ્ઞવાદી, અથવા તત્શરીરવાદી, અક્રિયાવાદી, આત્મવાદી, અદ્વૈતવાદી, નિયતવાદી, અજ્ઞાનવાદી, ક્રિયાવાદી, ઇશ્વરવાદી, દેવવાદી, ઇંદ્રિયામાંથી લોક પેદા થયો વિગેરે મતમતાતરોનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે અને કેટલુંક સાધુજના આચારોનું કથન છે.

મૂલમ્- વુજ્જિજ્જતિ તિઉટ્ટિજ્જા, બંધણં પરિજાણિયા ।

કિમાહ બંધણં વીરો, કિ વા જાણં તિઉટ્ટિ ? ॥૧॥

અર્થ : મનુષ્યે બોધને પ્રાપ્ત કરવો બોધએ બંધનનું કારણ સમજી તેને તોડી નાખવું બોધએ (શિષ્ય પૂછે છે) મહાવીર પ્રભુએ શાને બંધન કરમાવ્યું છે અને શાને બાણીને બંધનને તોડે છે ?

ટિપ્પણી :- અહીં જ્ઞાનનું ફળ પુરુષાર્થ બતાવ્યું છે અને પુરુષાર્થ કંઈ દિશામાં હોવો બોધએ તેની જિજ્ઞાસા દર્શાવી છે

મૂલમ્- ચિત્તમંતમચિત્તં વા, પરિગિજ્જ કિસામવિ ।

અન્નં વા અણુજાણાઙ્, એવં દુક્ખા ન મુચ્ચઈ ॥૨॥

અર્થ : કારણ વિના કાર્ય (લવલમણ) હોય નહિ એમ મનમાં વિચારી શુરુમહારાજ દર્શાવે છે થોડું પણ સજીવ-અજીવ પરિગ્રહને કારણ કરે છે કે અન્યને પરિગ્રહ સંબંધે અનુમોદના કરે છે એ પ્રમાણે જીવ દુઃખમાંથી મુક્ત થતો નથી.

ટિપ્પણી :- પરિગ્રહ એટલે લાલચ અન્ય પદાર્થ પ્રત્યે આત્મીય ભાવ.

મૂલમ્- સયં તિવાયે પાણે, અદુવાન્નેહિ ઘાયે ।

હણંતં વાણુજાણાઙ્, વેરં વહ્ણં અપ્પણો ॥૩॥

અર્થ : મનુષ્ય જાતે જીવહિંસા કરે છે અથવા બીજાઓ દ્વારા પ્રાણીઓને હણાવે છે કે પછી બીજા હણનારની અનુમોદના કરે છે આમ (પરિગ્રહથી ઉત્પન્ન-આરભ દ્વારા) પોતાનો વેરભાવ વધારે છે.

મૂલમ્- જસ્તિં કુલે સમુપ્પણ્ણે, જેહિં વા સંવસે નરે ।

મમાઈ લુપ્પઈ વાલે, અણ્ણમણ્ણેહિ મુચ્છિણ ॥૪॥

અર્થ : જે કુળમાં અજ્ઞાની મનુષ્ય ઉત્પન્ન થયેલ છે કે જેમની સાથે તે વસવાટ કરે છે ત્યાં અન્ય, અન્ય પરત્વે મમત્વ ધારણ કરીને અજ્ઞાન લૂંટાઈ જાય છે (અર્થાત્: પશુ-નારકાદિ થોનિમાં પીડા પામે છે.)

મૂલમ્- વિત્તં સોયરિયા ચેવ, સવ્વમેયં ન તાણઈ ।

સંઘાણ જીવિયં ચેવ, કમ્મુણા ડ તિડ્ડઈ ॥૫॥

અર્થ : પૈસા, સહોદર, ભાંડુઓ એ બધા રક્ષણ આપનાર થતાં નથી, એમ જીવનના સ્વરૂપનો વિચાર કરીને (બળુકાર) કર્મબંધનને તોડી નાખે છે.

ટિપ્પણી :- આમ કરવાથી કેટલાંક શ્રમણો અને કેટલાંક બ્રાહ્મણો કેમ રૂંધાય છે તે આગળ સમજાવતાં કહે છે

મૂલમ્- એણ ગંથે વિડવ્વકમ્મ, એણે સમણમાહુણા ।

અયાણંતા વિડસિસત્તા, સત્તા કામેહિં માણવા ॥૬॥

અર્થ : આ પરિગ્રહ બંધનને ઓળંગીને કેટલાંક બ્રહ્મજ્ઞાની અને સાધુઓ (શાક્યાદિ) અજ્ઞાનપણે સ્વસપ્રદાયના કારણે ખૂબ બધાઈ જાય છે અહિંયા ધર્મનો દ્રેષ કરીને તે માનવો (બાહ્યપરિગ્રહ છોડીને પણ) વિષયોની કામનામાં આસક્ત રહે છે.

મૂલમ્- સંતિ પંચ મહબ્ભૂયા, ઇહ મેગેસિમાહિયા ।

પુઢવી આઝ તેઝ વા, વાઝ આગાસ પંચમા ॥૭॥

અર્થ : આ જગતમાં કેટલાકના સંપ્રદાયમાં પાંચ મહાભૂતો છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ

ટિપ્પણી :- આ પચ્ચભૂતના વિકારોમાંથી ચેતનારૂપ વિકાર પ્રગટ થાય છે, એમ ચાર્વાક મતવાદીઓનું કથન છે

મૂલમ્- એણ પંચ મહબ્ભૂયા, તેવ્વો એગોત્તિ આહિયા ।

અહ તેસિ વિણાસેણં, વિણાસો હોઈ દેહિણો ॥૮॥

અર્થ : આ પાંચ મહાભૂતો છે. તેમાંથી આ એક ચેતન પ્રગટે છે. હવે પાંચ મહાભૂતોનો વિનાશ થાય ત્યારે તેનો પણ વિનાશ - જીવનો - દેહધારીનો - પણ વિનાશ થઈ જાય છે. (ભવાંતર જેવું કંઈ નથી)

મૂલમ્- જહા ય પુઢવી થૂમે, એણે નાણા હિ દોસઈ ।

એવં મો કસિણે લોણ, વિન્નૂ નાણા હિ દોસઈ ॥૯॥

અર્થ : જેમ પૃથ્વીનો એક જ પિંડ હોવા છતાં વિવિધ (સમુદ્ર, નદી, પર્વત, વનોપવન આદિ) રૂપે દેખાય છે, તેમ જ આખા વિશ્વમાં આત્મા-વિધ વિધ રૂપે દેખાય છે (આ અદેશવાદી મત થયો)

મૂલમ્- એવમેગેત્તિ જંપંતિ, મંદા આરંભણિસ્સિયા ।

એગે કિચ્ચા સયં પાવં, તિવ્વં દુવ્વં નિયચ્છઇ ॥૧૦॥

અર્થ : આ પ્રમાણે કેટલાક હિંસાકર્મમાં ખૂંચેલા મદ બુદ્ધિવાળા કહે છે. કેટલાક જાતે પાપ કરીને તીવ્ર દુઃખને પામે છે (આ હિંસાનાં કર્મને પુણ્ય માનનાર યજ્ઞાદિ કે તાંત્રિકાદિ પક્ષ થયો).

મૂલમ્- પત્તેયં કસિણે આયા, જે બાલા જે ય પંડિયા ।

સંતિ પિચ્ચા ન તે સંતિ, નત્થિ સત્તોવવાઇયા ॥૧૧॥

અર્થ : (વળી દેહ એ જ જીવ એમ તન્નજીવ-તન્નચરીરવાદીઓનો મત છે) પ્રત્યેક શરીરમાં એક પૂર્ણ જીવ પ્રકટે છે. જે અજ્ઞાની છે- કે જે પંડિત છે તેમને પ્રેત્યભાવ અર્થાત્ પરલોક નથી. આત્માને પુનર્ભવ નથી.

મૂલમ્- નત્થિ પુણ્ણે વ પાવે વા, નત્થિ લોએ ઇઓવરે ।

સરોરસ્સ વિણાસેણં, વિણાસો હોઇ દેહિણો ॥૧૨॥

અર્થ : તન્નજીવ-તન્નચરીરવાદીના તમ પ્રમાણે પુણ્ય કે પાપ નથી. અને આ લોક-સિવાય અન્ય લોક નથી. શરીરનો વિનાશ થાય ત્યારે દેહધારીનો, જીવનો વિનાશ થઇ જાય છે.

મૂલમ્- કુવ્વં ચ કારયં ચેવ, સવ્વં કુવ્વં ન વિજ્જઈ ।

એવં અકારઓ અપ્પા, એવં તે ઉ પગબ્ભિયા ॥૧૩॥

અર્થ : કરતો હોય તેમ જ કરાવતો હોય છતાં સર્વ કરનાર (કે કરાવનાર) તે તો નથી. આ પ્રમાણે આત્મા અકર્તા છે, એ પ્રમાણે તેઓ બહાઈ હાંકે છે (પ્રકૃતિ કરે છે અને પુરુષ લોકતા છે એવો સાંખ્યમત અથવા અક્રિયાવાદ મત અહીં દર્શાવાયો છે)

મૂલમ્- જે તે ઉ વાઇણો એવં, લોએ તેસિં કઓ સિયા ।

તમાઓ તે તમં જંતિ, મંદા આરંભણિસ્સિયા ॥૧૪॥

અર્થ : જે આ પ્રમાણે બોલનાર વાદીઓ છે તેઓની સંસાર-પ્રાપ્તિ જગતમાં કઈ રીતે થતે ? (ક્રિયા નહોતી તો તેઓ હાલ જ મુક્ત હોવા જોઈએ. તેનું શું ?) એક અંધકારમાંથી તેઓ બીજા અંધકારમાં જાય છે. કારણ કે તેઓ બુદ્ધિની જડતાવાળા હિંસાકર્મમાં ખૂંચેલા છે.

મૂલમ્- સંતિ પંચ મહ્ભૂયા, ઇહમેગેસિ માહિયા ।

આયછટ્ઠો પુણો આહુ, આયા લોગે યે સાસણ ॥૧૫॥

અર્થ : કેટલાકની આ બાબતમાં એવી બ્યાખ્યા છે કે પાંચ મહાભૂતો છે. અને છઠ્ઠો ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા પણ છે આત્મા નિત્ય છે અને લોક પણ નિત્ય છે.

મૂલમ્- કુહઓ ણ વિણસ્સંતિ, નો વ ઉપ્પજ્જઇ અસં ।

સવ્વેવિ સવ્વહા ભાવા, નિયત્તિ ભાવમાગયા ॥૧૬॥

અર્થ : તે હેતુઓ કરીને કે હેતુ વિના આ ભૂતો જાતે નાશ પામતાં નથી. અને ઉપજતાં નથી. બધાંયે ભાવો, બધા પ્રકાર નિયતપણાના ભાવને પામેલા છે. (અર્થાત્ જેમ થવાનું હોય છે તેમ થાય છે એવી એકાંત મિથ્યા માન્યતા તેમની છે)

મૂલમ્- પંચ લંધે વયતેગે, વાલા ઉ સ્વણજોડણો ।

અન્નો અણન્નો જેવાહુ, હેડયં ચ અહેડયં ॥૧૭॥

અર્થ : કેટલાક બૌદ્ધદર્શની ક્ષણયોગ અર્થાત્ ક્ષણ વિનાશને માનનારા પાંચ સ્કંધો છે એમ કહે છે તેઓ પાંચ ભૂતથી લિન્ન કે અલિન્ન સકારણ કે અકારણ આત્માને સ્વીકારતા નથી (એવો અફલવાદીનો મત છે.)

ટિપ્પણી:- અનિત્ય સ્કંધો. રૂપસ્કંધ, વેદનાસ્કંધ, સંજ્ઞાસ્કંધ, સસ્કારસ્કંધ, અને વિજ્ઞાનસ્કંધ છે તેમાં જીવ તેમનાં મને અનિત્ય વિજ્ઞાનસ્કંધ છે.

મૂલમ્- પુઢવી આડ તેઠુ ય, તહા વાઠુ ય એગઓ ।

ચત્તારિ ધાડણો રૂઠ્ઠં એવ માહંસુ યાવરે ॥૧૮॥

અર્થ : ખીજા બૌદ્ધો એમ કહે છે કે પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ એ ચાર ધાતુઓથી સંસાર બનેલો છે. આ ચાર ધાતુઓથી લિન્ન આત્મા જેવો કોઈ પદાર્થ નથી

મૂલમ્- અગારમાવસંતા વિ, અરણ્ણા વાવિ પવ્વયા ।

ઇમં દરિસણમાવણ્ણા, સવ્વદુક્ખા ત્રિમુચ્ચઈ ॥૧૯॥

અર્થ : પર-સમયનો ઉપસંહાર-પૂર્વોક્ત સર્વે મતાવલખી પોતપોતાના દર્શનને મુક્તિનું કારણ કહે છે. આઠે કોઈ ધરમાં નિવાસ કરનાર ગૃહસ્થ હોય કે વનમાં રહેનાર તાપસ હોય કે પ્રવ્રજ્યા ધારણ કરેલ હોય જે કોઈ અમારા આ દર્શનને અગીકાર કરે છે તે સર્વે દુઃખોથી મુક્ત થઈ જાય છે.

મૂલમ્- તે નાવિ સંધિ ણચ્છાણં, ન તે ધમ્મવિઓજણા ।

જે તે ઉ વાહણો એવં, ન તે ઓહંતરાઽહિયા ॥૨૦॥

અર્થ : તે લોકો કાર્યકારણ-ભાવરૂપ મર્મને જાણીને ઉપદેશ કરતા નથી તે ધર્મજ્ઞ પુરુષો પણ નથી જે વાદીઓ આવો વાદ કરનાર છે તે સંસાર પ્રવાહને તરી જનારા નથી એમ સર્વજ્ઞોએ કહ્યું છે.

મૂલમ્- તે નાવિ સંધિ ણચ્છાણં, ન તે ધમ્મવિઓ જણા ।

જે તે ઉ વાહણો એવં, ન તે સસારપારગા ॥૨૧॥

અર્થ : ન તો તેઓ કાર્ય-કારણની આવી જાણનારા છે ન તો તેઓ ધર્મજ્ઞ પુરુષો છે જે કોઈ વાદોને ચલાવનાર છે. તેઓ મંસારને પાર પામનારા નથી.

મૂલમ્- તે નાવિ સંધિ નચ્છાણં, ન તે ધમ્મવિઓ જણા ।

જે તે ઉ વાહણો એવં, ન તે ગઢમસ્સ પારગા ॥૨૨॥

અર્થ : ન તો તેઓ કાર્ય-કારણની આવીને જાણીને વાદ વદે છે ન તો તેઓ ધર્મજ્ઞ છે, જે કોઈ વાદોને ચલાવનારા છે તે ગર્હવાસનો અત કરનારા નથી

મૂલમ્- તે નાવિ સંધિ ણચ્ચાણં, ન તે ધમ્મવિઓ જણા ।

જે તે ઉ વાહણો એવં, ન તે જમ્મસ્સ પારગા ॥૨૩॥

અર્થ : ન તો તેઓ કાર્ય-કારણની ચાવી જાણનારા છે. ન તો તેઓ ધર્મજ્ઞ પુરુષો છે. જે કોઈ વાદોને ચલાવનારા છે તે જન્મનો અંત કરનારા નથી.

મૂલમ્- તે નાવિ સંધિ ણચ્ચાણં, ન તે ધમ્મવિઓ જણા ।

જે તે ઉ વાણો એવં, ન તે દુક્ખસ્સ પારગા ॥૨૪॥

અર્થ : ન તો તેઓ કાર્ય-કારણની ચાવી જાણીને વાદ વદે છે, ન તો તેઓ ધર્મજ્ઞ છે જે કોઈ વાદોને ચલાવનારા છે તેઓ દુઃખનો અંત કરનારા નથી.

મૂલમ્- તે નાવિ સંધિ ણચ્ચાણં, ન તે ધમ્મવિઓ જણા ।

જે તે ઉ વાહણો એવં ન તે મારસ્સ પારગા ॥૨૫॥

અર્થ : ન તો તેઓ કાર્ય-કારણની ચાવી જાણીને વાદ વદે છે ન તો તેઓ ધર્મજ્ઞ છે જે વો વાદોને ચલાવનારા છે તેઓ મૃત્યુનો અંત કરનારા નથી.

મૂલમ્- નાણા વિહાઈં દુક્ખાઈં, અણુહોતિ પુણો પુણો ।

સંસારચક્કવાલંમિ, નચ્ચુવાહિજરાકુલે ॥૨૬॥

અર્થ : તેઓ વારંવાર વિવિધ-પ્રકારનાં દુઃખો અનુભવે છે અને સંસારનાં ચક્રભણમાં મૃત્યુ, ઘડપણ અને વ્યાધિથી ઘેરાયા કરે છે.

મૂલમ્- ઉચ્ચાવયાણિ ગચ્છંતા, ગઘમસેસ્સંતિ ણંતસો ।

નાયપુત્તે મહાવીરે, એવમાહ જિણુત્તમે ॥૨૭॥

અર્થ : ઊંચી અને નીચી યોનિમાં જન્મને આ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવે અનંતવાર ગર્ભાવાયને પ્રાપ્ત કરશે. એમ સર્વજ્ઞોમાં શ્રેષ્ઠ એવા જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સ્વામીએ કહ્યું છે.

સમયાલ્પ-પ્રથમાધ્યયને પ્રથમોદ્દેશકઃ સમાપ્ત :

પ્રથમાધ્યયને ત્રિતીયોદ્દેશકઃ

પૂર્વભૂમિકા :- પહેલાં ઉદ્દેશકમાં સ્વ-પરચિદ્ધાંતનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. બીજા ઉદ્દેશકમાં પણ સ્વ-પરચિદ્ધાંતનું જ નિરૂપણ કરશે. પ્રથમ ઉદ્દેશકમાં કહેવામાં આવ્યું કે “ખંધનના સ્વરૂપને જાણો ને તે ખંધન તોડો ” પરંતુ નિયતવાદીઓ આ ખંધનને માનતાં નથી. એ જ વાત હવે કહેવામાં આવશે.

મૂલમ્- આઘાયં પુણ એગેસિ, ઉવવન્ના પુઢો જિયા ।

વેદયતિ સુહં દુક્લં, અદુવા લુપ્પંતિ ઠાણઓ ॥૧॥

અર્થ : પૂર્વોક્ત મતોનો કેટલાંક એક લિન્ન લિન્ન માન્યતા ધરાવતાં (નિયતિવાદીઓ) પ્રતિપાદન કરે છે જોવા અલગ અલગ રૂપે સુખદુઃખ લોગવે છે. અને પોતાનાં સ્થાનમાંથી અન્યત્ર ચાલ્યા જાય છે.

મૂલમ્- ન તે સયં કડં દુક્લં, કઓ અન્નકડં ચ ણં ।

સુહ વા જહવા દુક્લં, સેહિયં વા અસેહિયં ॥૨॥

સયં કડં ન અર્ણોહ, વેદયંતિ પુઢો જિયા ।

સંગહયં તં તહા તેસિં હમેગેસિ આહિયં ॥૩॥

અર્થ : જે દુઃખ સ્વયંકૃત નથી તે અન્યકૃત કેમ હોઈ શકે? જુદા જુદા જોવા સુખદુઃખ લોગવે છે સિદ્ધિ વડે કે સિદ્ધિ વિના ઉત્પન્ન થવાવાળું સુખદુઃખ સ્વકૃત કે પરકૃત નથી.

જોવા લિન્ન લિન્ન રૂપે સુખદુઃખનો અનુભવ કરે છે તે પોતાનાં દ્વારા કે અન્ય દ્વારા ઉત્પન્ન થવાવાળું હોતું નથી તેમનું તે સુખદુઃખ નિયત થયેલું જ છે.

ટિપ્પણી :- જોવા લિન્ન લિન્ન જે સુખદુઃખ લોગવે છે તે નિયતિકૃત જ હોય છે સ્વકૃત કે પરકૃત હોતું નથી (આ નિયતિવાદી મત છે)

મૂલમ્- એવમેયાણિ જંપંતા, બાલા પંડિયમાણિણો ।

નિયયાનિયયં સંતં અયાણંતા અબુદ્ધિયા ॥૪॥

અર્થ : ઉપરોક્ત આ પ્રકારે કથન કરનારા નિયતવાદીઓ અજાની છે ને પોતાને પડિત માનનારા એવા એ નિયતવાદીઓ સુખદુઃખને અંશે નિયત અને અંશે અનિયત છે એમ જાણનારા નથી તેથી બુદ્ધિ વિનાનાં જ છે અને તેઓ સમ્યક્ જોધને જાણતા નથી.

ટિપ્પણી :- કોઈપણ કર્મની નિષ્પત્તિમાં પાંચ સમવાય કારણો છે કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, કર્મ અને પુરૂષાકાર છે તેથી એકાંત નિયતિને માનનારા મિથ્યાત્વી છે.

મૂલમ્- એવમેગે ડ પાસત્યા, તે મુજ્જો વિપ્પગભિમયા ।

એવં ડવટ્ટિયા સંતા, ન તે દુક્ખવિમોક્ષગા ॥૫॥

અર્થ : આ પ્રકારે કોઈક એક નિયતવાદી પાર્શ્વસ્થ એટલે કર્મબંધથી બધાયેલ છે તે વારંવાર ધૃષ્ટતા કરે છે તેની ધૃષ્ટતા એ છે કે નિયતવાદને માનતાં હોવા છતાં જ્ઞાન-પુણ્ય આદિ ક્રિયામાં તો માનતા હોય છે. (પ્રવૃત્ત રહે છે) તેથી તેઓ દુઃખમાંથી મુક્ત થઈ શકતાં નથી. કારણકે અજ્ઞાની છે (નિયતિવાદ પૂર્ણ થયો.)

મૂલમ્- જવિણો મિગા જહા સંતા, પરિતાણેણ વજ્જિયા ।

અસંકિયાઈ સંકંતિ, સંકિયાઈ અસંકિણો ॥૬॥

પરિયાણિઆણિ સંકંતા, પાસિયાણિ અસંકિણો ।

અન્નાણમયસંવિમ્મા, સંપાલિતિ તર્હિ તર્હિ ॥૭॥

અજ્ઞાનવાદી મતનું બંધન :-

અર્થ : જેવી રીતે ત્રાણ રહિત મૃગ (હરણ) જે વેગવાળું છે તે શંકા ન કરવા જેવા સ્થળોમાં શંકારહિત રહે છે. રક્ષા થવાનાં સ્થાનોમાં શંકાશીલ રહે છે ને પાશલાના સ્થાનોમાં શંકા રાખે છે. અજ્ઞાનને ભય વડે હઠેગવળા તે મૃગો બંધનનાં સ્થાનમાં જ દ્રમીલ જાય છે.

મૂલમ્- અહ તં પવેજ્જ વજ્જં, અહે વજ્જસ્સ વા વણ ।

મુચ્ચેજ્જ પયપાસાઓ, તં તુ મંદે ન દેહણ ॥૮॥

અર્થ : તે મૃગલો જાળમાં ફસાયા પડેલા એ બંધનને ઓળંગે અથવા બંધનની નીચેથી નીકળી જાય તો પગના બંધનથી છૂટી શકે છે પરંતુ મંદબુદ્ધિવાળો એવો મૃગ, તેને એ સમજણ હોતી નથી તેમ અજ્ઞાનવાદી રક્ષાસ્થાનરૂપ અનેકાંતવાદનો ત્યાગકરી બંધનના સ્થાનરૂપ એકાંતવાદનું શરણ લે છે અને તેથી તે દુઃખી થાય છે તે હવે બતાવે છે.

મૂલમ્- અહિઅપ્પાહિયપણ્ણાણે, વિસમંતેણુવાગણ ।

સ વદ્ધે પયપાસેણં, તત્થ ઘાયં નિયચ્છઈ ॥૯॥

અર્થ : પોતાનાં હિતને નહિ જાણનાર, પોતાનું અહિત કરનારી બુદ્ધિવાળા, સમ્યક જ્ઞાન રહિત જેમ મૃગલો વિષયપાશમાં આવી પડે છે ને તેમાંથી નીકળી શકતું નથી ને મૃત્યુને-વિનાશને પ્રાપ્ત થાય છે.

મૂલમ્- એવં તુ સમણા એગે, મિચ્છદિટ્ઠી અણારિયા ।

અસંકિયાઈ સંકંતિ, સંકિયાઈ અસંકિણો ॥૧૦॥

અર્થ : એ પ્રમાણે કોઈ એક મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા અનાર્યશ્રમણો શંકા વિનાનાં સ્થાનમાં શંકા કરે છે ને શંકા કરવા જેવા સ્થાનોમાં શંકા કરતાં નથી.

ટિપ્પણી :- સમ્યક જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી મિથ્યાદૃષ્ટિ કહ્યા છે. શાસ્ત્રોમાં નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે તેવા કાર્ય કરનારને અનાર્ય કહેવામાં આવે છે.

મૂલમ્- ધમ્મપણ્ણવણા જા સા, તં તુ સંકંતિ મૂઢગા ।

આરંભાઈ ન સંકંતિ, અવિચ્છા અકોવિયા ॥૧૧॥

અર્થ : જે આ ધર્મની પ્રરૂપણા છે (ક્ષમાદિ ચતિધર્મ) તેઓમાં શંકા કરે છે તેવા મૂર્ખ-વિવેક વિનાનાં છે. તેઓને સત્તાશ્રની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તે લોકો છકાયનાં મર્દનરૂપ આરંભમાં શંકા કરતાં જ નથી.

મૂલમ્- સવ્વપ્પગં વિઝક્કસં, સવ્વં ણૂમ વિહૂણિયા ।

અપ્પત્તિયં અકમ્મસે, એયમદ્ઠં મિગે ચુએ ॥૧૨॥

અર્થ : સર્વનાં અતઃકરણમાં રહેલો લોભ ને ઉત્કર્ષરૂપે માન, માયા તેમજ ક્રોધનો ત્યાગ કરીને જીવ કમરહિત થાય છે આ અર્થનો મૃગલા જેવા અજ્ઞાની જીવો ત્યાગ કરે છે.

ટિપ્પણી :- કર્મોનો ક્ષય થવાથી જીવ અકર્મક થઈ જાય છે તે સમ્યક્ જ્ઞાનથી થાય છે મિથ્યાજ્ઞાનથી થતો નથી

મૂલમ્- જે એવં નામિજાણંતિ, મિચ્છદિટ્ઠી અણારિયા ।

મિગા વા પાસવદ્ધા તે ઘાયમેસંતિ જંતસો ॥૧૩॥

અર્થ : જે મિથ્યાદિષ્ટિ અનાર્થ પુરુષો છે તે આ અર્થને જાણતા જ નથી તે લોકો મૃગની જેમ ક્ષાત્રલાભા બધાયેલાં છે ને અનંતવાર વિનાશને પ્રાપ્ત કરશે (નરક-નિગોદના દુઃખો અનંતવાર લોગવવા પડે છે)

મૂલમ્- માહુણા સમણા એગે, સવ્વે નાણં સય વએ ।

સવ્વલોગે વિ જે પાણા, ન તે જાણંતિ કિચ્છણં ॥૧૪॥

અર્થ : કોઈ એક પ્રાદ્યણો અને શ્રમણો (બૌદ્ધ સાધુઓ) એ બધા પોતપોતાનું જ્ઞાન બતાવે છે. પરંતુ આખા લોકમાં જે જીવો છે તેઓ તેમાં કશુંય જાણતા નથી.

મૂલમ્- મિલક્ખૂ અમિલક્ખુસ્સ, જહા વુત્તાણુભાસએ ।

જ હેડં સે વિજાણાહ, માસિયં તડ્ણુભાસએ ॥૧૫॥

અર્થ : જેમ કોઈ આર્ય ભાષાનો અજાણુ મ્લેચ્છ પુરૂષ આર્ય પુરૂષના કથનનો અનુવાદ કરે છે પરંતુ તે તે ભાષાનો હેતુ સમજતો નથી માત્ર ભાષણનો જ અનુવાદ કરે છે.

મૂલમ્- એવમન્નાણિયા નાણં, વયંતા વિ સયં સયં ।

નિચ્છયત્યં ન જાણંતિ, મિલક્ખુવ્વ અબોહિયા ॥૧૬॥

અર્થ : એ જ પ્રમાણે અજ્ઞાની (શ્રમણ પ્રાદ્યણો) પોતપોતાનાં જ્ઞાનનાં વખાણુ કરવા છતાં પણ નિશ્ચિત અર્થને જાણતાં નથી પહેલાં કથન કહેલા મ્લેચ્છોની જેમ બોધવિનાનાં જ છે.

મૂલમ્- અન્નાણિયાણં વીમંસા, અણ્ણાણે જ વિનિયચ્છહ ।

અપ્પણો ય પરં નાલં, કઓ અન્નાણુસાસિડં ॥૧૭॥

અર્થ “અજ્ઞાન જ શ્રેષ્ઠ છે” તે નિર્ણયાત્મક વિચાર અજ્ઞાન પક્ષમાં સંગત થઈ શકતો નથી. અજ્ઞાનવાદી પોતાને પણ શિક્ષા દેવામાં સમર્થ નથી. તે પછી બીજાને શિક્ષા કેવી રીતે આપી શકે ?

મૂલમ્- વળે મૂઢે જહા જંતૂ, મૂઢે જોયાણુગામિએ ।

દો વિ એએ અકોવિયા, તિવ્વં સોયં નિયચ્છઈ ॥૧૮॥

અર્થ : દૃષ્ટાંતદ્વારા અજ્ઞાનવાદનું નિરાકરણ કરતા શાસ્ત્રકાર કહે છે :- જેમ વનમાં મૂઢ (અજ્ઞાની) પ્રાણી, દિશામૂઢ મનુષ્યની પાછળ પાછળ ચાલે તો બંને માર્ગના અંતે હોવાથી ત્રીજા દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે

મૂલમ્- અંધો અંધ પર્હણિતો, દૂરમદ્ધાણુગચ્છઈ ।

આવજ્જે ઉપ્પહં જંતૂ, અદુવા પંથાણુગામિએ ॥૧૯॥

અર્થ : આંધળો માણસ ખીલે આંધળા માણસને માર્ગ બતાવવા લાઇ જાય તો દૂરના માર્ગમાં જ લાઇ જાય છે. અથવા ઉશ્કેટે માર્ગે ચાલ્યો જાય છે અથવા તો ઉન્માર્ગ પકડી લે છે પરંતુ સાચા માર્ગે ચાલી શકતો નથી.

મૂલમ્- હ્વમેગે જિયાગટ્ઠી ધમ્મમારાહગા વયં ।

અદુવા અહમ્મમાવજ્જે, જ તે સવ્વજ્જુયં વએ ॥૨૦॥

અર્થ : એ જ પ્રમાણે કોઈ એક મોક્ષના અભિલાષી બનીને એવું કહે છે કે અમે ધર્મના આરાધક છીએ પરંતુ ખરી રીતે તેઓ અધર્મના જ આરાધક હોય છે. તેઓ સરળ સચમ માર્ગને (મોક્ષમાર્ગને) અંગીકાર કરી શકતાં નથી. સચમની આરાધના વિના મોક્ષ ક્યાંથી હોય ?

મૂલમ્- એવ મેગે વિયવ્કાર્હિ, નો અન્નં પુજ્જુવાસિયા ।

અપ્પણો ય વિયવ્કાર્હિ, અયમંજુ હિ દુમ્મઈ ॥૨૧॥

અર્થ : એ જ પ્રમાણે કોઈ એક વિપરીત બુદ્ધિવાળા લોકો જોતા તર્ક કાઢીને ખીલે જ્ઞાનવાદીઓની ઉપાસના કરતા જ નથી પોતે પોતાના અવળા વિચારોથી એમ માને છે કે અમારો આ અજ્ઞાનવાદ જ શ્રેષ્ઠ છે.

મૂલમ્- એવં તવ્કાઈં સાર્હિતા, ધમ્માધમ્મે અકોવિયા ।

દુક્ખં તે નાહુતુટ્ઠંતિ, સડણી પંજરં જહા ॥૨૨॥

અર્થ : એ જ પ્રકારે તર્કોથી પોતાના મતનું સમર્થન કરતાં એ અજ્ઞાનવાદીઓ ધર્મને કે અધર્મને જાણતા નથી જેમ શકુની પક્ષી પાંજરાને તોડી શકતું નથી. એ જ પ્રકારે અજ્ઞાનવાદીઓ દુઃખનો અંત કરી શકતા નથી

મૂલમ્- સયં સયં પસંસંતા, ગરહંતા પરં વયં ।

જે ઉ તત્થ વિડસ્સંતિ, સંસારં તે વિડસ્સિયા ॥૨૩॥

અર્થ : પોતે પોતાના મતની પ્રસંશા કરતાં થકા અને ખીલના વચ્ચેની નિંદા કરતા જેઓ આ વિષયમાં પંડિતાઇ બતાવે છે તેઓ સંસારમાં ઘણા જ મજબૂત બધાયેલાં છે. (સંસારમાં જ બંધાયેલાં છે.)

મૂલમ્- અહાવરં પુરસ્વાયં, કિરિયાવાઇદરિસણં ।

કર્મચિંતા પળદાણં, સંસારસ્સ પવહૂણં ॥૨૪॥

અર્થ : ત્યાર પછી બીજા પૂર્વોક્ત ક્રિયાવાદીઓનું દર્શન છે તે સંસારને વધારનાર છે. કારણકે કર્મની ચિંતા વિનાનું ક્રિયાવાદીનું દર્શન તે સંસાર વધારનાર છે.

ટિપ્પણી :- ક્રિયા જ પ્રધાનરૂપે મોક્ષનું કારણ છે. એ પ્રકારની માન્યતા ધરાવનાર ક્રિયાવાદીઓ એકાંત મિથ્યાત્વ જ છે. સંસારની વૃદ્ધિ કરનાર છે.

મૂલમ્- જાણં કાણ્ણણાકુટ્ટી, અબુહો જં ચ હિસઇ ।

પુટ્ઠો સંવેદ્ધ પરં, અવિયત્તં ચુ સાવજ્જં ॥૨૫॥

અર્થ : ક્રિયાવાદીઓના મત :- જે વ્યક્તિ મનથી જાણીને જીવહિંસા કરે છે. પણ કાયાથી હિંસા કરતો નથી. અને જે અજાણે કાયાથી હિંસા કરે છે પરંતુ મનથી હિંસા કરતો નથી તેઓ પાપકર્મથી માત્ર સ્પૃષ્ટ જ થાય છે. તે વ્યક્તિ પાપકર્મના ફળને સ્પર્શ માત્ર જ લોગવે છે. કારણ કે વ્યક્તરૂપ તેને સાવધ કર્મનો બંધ થતો નથી.

મૂલમ્- સંતિમે તઝ આયાણા, જેહ કીરઇ પાવગં ।

અભિકમ્મા ય પેસા ય, મળસા અણુજાણિયા ॥૨૬॥

અર્થ : ક્રિયાવાદીઓના મત અનુસાર આ ત્રણે આદાનો કર્મબંધનાં કારણ છે. જેનાથી પાપકર્મ કરાય છે કોઈ પ્રાણીને મારવા માટે આક્રમણ કરવું, નોકર વિગેરેને મારવા માટે મોકલવા ને મનથી આજ્ઞા આપવી તે (અનુમોદના કરવી તે).

મૂલમ્- એતે ઝ તઝ આયાણા, જેહ કિરઇ પાવગં ।

એવં ભાવવિસોહીએ, નિવ્વાણમમિગચ્છઇ ॥૨૭॥

અર્થ : આ ત્રણેય કર્મબંધના કારણ છે; જેનાથી પાપકર્મ કરવામાં આવે છે પરંતુ ભાવવિશુદ્ધિથી (રાગદ્વેષરહિત કરવામાં આવતાં) મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

ટિપ્પણી :- ભાવવિશુદ્ધિની અપેક્ષાએ જેનું અતઃકરણ શુદ્ધ હોય છે તેને પાપાચરણ કરવા છતાંય પણ કર્મબંધ થતો નથી આના માટે કહે છે.

મૂલમ્- પુત્તં પિયા સમારઘમ આહારેજ્જ અસંજણ ।

ભુંજમાણો ય મેહાવી, કમ્મણા નોવલિપ્પઇ ॥૨૮॥

અર્થ : કોઈ અસંયમી પિતા વિપત્તિવેળાએ પોતાના પુત્રની ઘાત કરે ને તેનું માંસ ખાઈ જાય તો તે પિતા પાપકર્મથી લિપ્ત થતો નથી. એ જ પ્રકારે મેધાવી સાધુપણુ રાગદ્વેષથી રહિત, સ્થિતપ્રજ્ઞપણે માંસ ખાવા છતાં પણ કર્મથી લેપાતા નથી.

મૂલમ્- મળસા જે પઝસ્સંતિ, ચિતં તેંસ ન વિજ્જણ ।

અણવજ્જમતહં તેંસ ણ તે સંવુહચારિણો ॥૨૯॥

અર્થ : જે માણસ મનથી દ્વેષ કરે છે તેનું મન નિર્મળ હોઈ શકતું નથી. મનથી દ્વેષ કરનારનું કંથન અનવધ હોઈ શકે જ નહિ તેઓ સંવરયુક્ત હોઈ શકતા નથી.

ટિપ્પણી :- જે કોઈ વ્યક્તિ મનદ્વારા રાગદ્વેષ કરે છે. તેનું મન વિશુદ્ધ નથી. એવા પુરુષોને પાપકર્મ બંધના કારણભૂત જ હોય છે.

મૂલમ્- ઇચ્છેયાહિ ય દિટ્ઠીહિ, સાયાગારવણિસ્સિયા ।

સરણંતિ મન્નમાણા, સેવંતિ પાવગં જણા ॥૩૦॥

અર્થ : પૂર્વોક્ત અન્યદર્શનીઓ પોતાના આ દર્શનને સ્વીકાર કરી સુખભોગ અને માન મોટાઇમાં આસક્ત થઈ રહ્યા છે તથા પોતાના આ દર્શનને રક્ષણકર્તા માની પાપકર્મનું સેવન કરે છે.

મૂલમ્- જહા અસ્સાવિણિ નાવં, જાહ્મંધો દુરુહિયા ।

ઇચ્છઈ પારમાગંતુ, અંતરા ય વિસીયઈ ॥૩૧॥

અર્થ : જેમ કેઈ જન્મમાં વ્યક્તિ છિદ્રવાળી નાવમાં બેસી સાગરને પાર કરવા ઇચ્છે છે. પરંતુ વચ્ચે જ તેની નાવ ડૂબી જાય છે તેથી બેઠ પામે છે.

મૂલમ્- એવં તુ સમણા એગે, મિચ્છદિટ્ઠી અણારિયા ।

સંસાર પારકંરવી તે, સંસાર અણુપરિયટ્ઠંતિ ॥૩૨॥ ત્તિ વેતિ ॥

અર્થ : એ પ્રમાણે શાક્યાદિ કેટલાક મિથ્યાદૃષ્ટિ અને અનાર્થ શ્રમણે સંસારને પાર કરવા ઇચ્છા કરે છે પરંતુ તેઓ સંસારમાં જ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. એમ હું કહું છું.

ટિપ્પણી : મિથ્યાદૃષ્ટિઓનાં શાસ્ત્રોમાં હિંસાપ્રધાન કર્મોના ઉપદેશ છે. તેમાં અનુરાગ રાખનારને મોક્ષ કેવી રીતે થઈ શકે ? તેઓ કદીપણ સંસારનાં બંધનમાંથી છૂટી શકતાં નથી

इति प्रथमाध्ययने द्वितीय उद्देशकः समाप्त

પ્રથમાધ્યયને તૃતીયોદેશકઃ

પૂર્વભૂમિકા :- પ્રથમ તથા બીજા ઉદ્દેશમાં સ્વસિદ્ધાંતનું નિરૂપણ તથા પરસિદ્ધાંત વગેરેનું નિરૂપણ બતાવવામાં આવ્યું છે આ ઉદ્દેશકમાં પણ મિથ્યા દૃષ્ટિનાં આચાર અખંધી દોષો બતાવવામાં આવે છે.

મૂલમ્- જં કિંચિડ પૂઙ્કલં, સડ્ઠી આગંતુ મીહિયં ।

સહસ્સં તરિયં ભુંજે, દુપક્લં ચેવ સેવઙ્ ॥૧॥

અર્થ : જે થોડું ઘણું પણ આધાકર્મ આદિ દોષયુક્ત હોય, શ્રદ્ધાવાન પુરુષે અન્ય આવનારા મુનિ માટે બનાવ્યું હોય એવા આહારનું હજાર ઘરનું અંતર થયું હોય-(એક ઘરથી બીજા ઘરે બીજાથી ત્રીજા એમ હજારમાં ઘરે ચાલ્યું ગયું હોય) છતાં કોઈ મુનિ તેનો ઉપભોગ કરે તો તે ગૃહસ્થ અને સાધુ એમ બંને પક્ષનું સેવન કરે છે.

ટિપ્પણી : શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકે કોઈ સાધુઓને નિમિત્તે આહાર બનાવ્યો હોય તો એવો એક કણ પણ આહારમાં ભળેલો હોય, તે હજાર ઘરમાં ફેરી વળ્યો હોય તેવો આહારપણુ સાધુ ગ્રહણ કરે તો બે પક્ષોનો દોષ લાગે છે એટલે ગૃહસ્થપક્ષનો આચાર લેવાનો દોષ લાગે છે. તો જાતે સાધુ બનાવીને ખાય તો તેની વાત જ શી કરવી ?

મૂલમ્- તમેવ અવિયાણંતા, વિસમંસિ અકોવિયા ।

મચ્છા વેસાલિયા ચેવ, ઉદગસ્સઽભિયાગમે ॥૨॥

ઉદગસ્સ પમાત્રેણ સુક્કં ણિધ્ધં તમિતિડ ।

ઠંકેહિ ય કંકેહિય, અમિસત્થોંહિ તે દુહી ॥૩॥

અર્થ : તે આધાકર્મી આહારના દોષોને નહિ જાણતાં તે આઠ પ્રકારનાં કર્મબંધમાં અનિપુણ પુરુષ બહુ દુઃખી થાય છે જેમ વૈશાલી જાતિનું મત્સ્ય પાણીનાં પૂરમાં આવતાં જેચાઈને સૂકા કે સ્નિગ્ધ કિનારે આવી જાય છે ત્યાં માંસાહારી પક્ષીઓ ઠક કે કક વડે દુઃખી થાય છે એમ આધાકર્મી આહારના સેવન કરનારા દુઃખી થાય છે.

મૂલમ્- एवं तु समणा एगे, वट्टमाण सुहेसिणो ।

મચ્છાવેસાલિયા ચેવ, ધાયમેસ્સંતી ણંતમો ॥૪॥

અર્થ : એવી રીતે વર્તમાન સુખની ઇચ્છા કરનારા કોઈ એક શ્રમણ વૈશાલિક જાતના મચ્છની જેમ અનતવાર વિનાશને પ્રાપ્ત કરશે

મૂલમ્- इण मन्नं तु अन्नानं, इह मेगेसिमाहियं ।

દેવઉત્તે અયં લોએ વંભ ઉત્તે તિ યાવરે ॥૫॥

અર્થ : આ લોકની ઉત્પત્તિ વિશે કોઈ કોઈનાં મતમાં આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. તે એનું બીજું જ અજ્ઞાન છે. આ લોકની ઉત્પત્તિ કોઈ દેવ દ્વારા કરવામાં આવી છે કોઈ કોઈ એમ પણ માને છે કે બ્રહ્મા દ્વારા સૃષ્ટિનું સર્જન થયું છે.

મૂલમ્- ईसरेण कडे लोए, पहाणाइ तहावरे ।

जीवाजीवसमाउत्ते, सुहदुक्खसमन्निए ॥६॥

અર્થ : જીવ અને અજીવથી યુક્ત તથા સુખદુઃખથી યુક્ત આ લોકને (વિશ્વને) ઇશ્વરે પેદા કર્યો છે એમ કેટલાક લોકો માને છે ત્યારે સાંખ્યમતવાદા કરે છે કે આ લોક પ્રધાનકૃત છે અર્થાત્ સત્વગુણ, રજોગુણ તથા તમોગુણની સામ્ય અવસ્થારૂપ પ્રકૃતિથી બનેલ છે.

મૂલમ્- सयंभुणा कडे लोए, इति वुत्तं महेसिणा ।

मारैण संथुया माया, तेण लोए असासए ॥७॥

અર્થ : વિષ્ણુએ આ સસારની રચના કરેલ છે, યમરાજ દ્વારા માયાશક્તિની રચના કરવામાં આવેલ છે. તે કારણથી સસાર અનિત્ય છે. એમ મહર્ષિએ કહેલું છે.

ટિપ્પણી:- કેટલાક અન્યતીર્થીઓની માન્યતા છે કે આ વિશ્વની રચના વિષ્ણુએ કરી છે લોકની વ્યવસ્થા માટે વિષ્ણુએ યમરાજને ઉત્પન્ન કર્યો છે તે યમરાજના કારણે અચેતનું મૃત્યુ થાય છે અને અચેતનું નાશ થાય છે જેની ઉત્પત્તિને નાશ થાય તે વસ્તુ અશાશ્વત મનાય છે.

મૂલમ્- माहणा समणा एगे, आह अंड कडे जगे ।

असो तत्तमकासीय, अयाणंता मुसं वये ॥८॥

અર્થ : કોઈ એક બ્રાહ્મણ તથા શ્રમણ કહે છે કે આ જગત્ ઈંડામાંથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. પહેલાં જગત શૂન્ય હતું. બ્રહ્માએ મર્વ પદાર્થોને ઉત્પન્ન કર્યા છે વસ્તુ સ્વરૂપને નહિ જાણનારા તે બ્રાહ્મણ વિગેરે ખોટું બોલે છે.

મૂલમ્- सर्णह परिआर्णह, लोअे बूया कडे त्ति य ।

तत्तं ते ण विजाणंति, ण विणासी कयाइ वि ॥९॥

અર્થ : પ્રવેશિત અન્યતીર્થી લોકો કલ્પનાથી પોતાના લોકને કર્યાનું બતાવે છે. તેઓ વસ્તુતત્ત્વને જાણતા જ નથી. આ લોક ક્યારે પણ વિનાશશીલ થવાનું નથી.

ટિપ્પણી : કોઈક આ લોકને દેવ દ્વારા રચના થઈ છે એમ માને છે. આ પ્રકારની માન્યતાવાળા વસ્તુતત્ત્વથી અનભિજ્ઞ છે વાસ્તવિક તત્ત્વનું જ્ઞાન નથી પર્યાયરૂપે ક્ષણે ક્ષણે પરિવર્તન પામવા છતાં દ્રવ્યરૂપે તે કદિ નાશ થતો નથી એટલે આ લોકનું અસ્તિત્વ કાયમ ટકી રહે છે

મૂલમ્- अमणुन्नसमुप्पायं, दुक्खमेव विजाणिया ।

समुप्पायमजाणंता, कहं नायंति संवरं ॥१०॥

અર્થ : અશુભ અનુષ્ઠાનોથી દુઃખની ઉત્પત્તિ થાય છે એ જાણુવું જોઈએ.. દુઃખની ઉત્પત્તિને નહિ જાણનારા લોકો દુઃખનો નાશ કરવાના ઉપાયોને (સંવરને) ક્યાંથી જાણી શકે ?

મૂલમ્- સુધ્ધે અપાવણ આયા, હહ મેગેસિમાહિયં ।

પુણો કિહ્વાપવોસેણં, સો તત્થ અવરજ્ઞઈ ॥૧૧॥

અર્થ : ત્રૈશિકવાદ-ગોશલક મત કહે છે કે આ આત્મા શુદ્ધ અને પાપરહિત છે. તે પશુ રાગદ્વેષના કારણે તેમાં જ બધાઈ જાય છે.

મૂલમ્- હહ સંવુડે મુળીજાણ, પચ્છાહોઈ અપાવણ ।

વિયંડબ્બુ જહા મુજ્જો. નીરયં સરયં તહા ॥૧૨॥

અર્થ : આ મનુષ્યલવમાં જે જીવ સંયમ વિગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કરનારા મુનિ બને છે પછી પાપરહિત (કર્મરહિત) થાય છે જેવી રીતે નિર્મળ પાણી ફરીથી ગંદુ થઈ જાય છે. તેવી રીતે આત્મા ફરી મલિન બને છે.

ટિપ્પણી : નિર્મળ જળ વાવાઝોડાના કારણે મલીન બની જાય છે. તેમ નિર્મળ આત્મા પણ રાગદ્વેષના કારણે મલિન થાય છે. આ માન્યતા અન્યદર્શનીની છે વીતરાગના માર્ગમાં કર્મરહિત થઈ જતાં ફરી સસારમાં આવતાં નથી સંસાર પરિભ્રમણ ટળી જાય છે.

મૂલમ્- ઇયાણુવીઈ મેહાવી, વંમચરે ણ તે વસે ।

પુહો પાવાજયા સવ્વે, અક્ખાયારો સયં સયં ॥૧૩॥

અર્થ : બુદ્ધિવાન મનુષ્યે પૂર્વોક્ત વિષયોમાં વિચાર કરીને આ પ્રકારે નિશ્ચય કરે કે તેઓ અન્ય-તીર્થોઓ પ્રહ્લયર્થમાં સ્થિત નથી. તેઓ સૌ અલગ અલગ પોતાના સિદ્ધાંતોના શુભ કહેનારા છે (પરંતુ આચારોનું પાલન કરતા નથી.) તેથી તત્ત્વજ્ઞ પુરૂષોએ તેના કથનપર આસ્થા રાખવી ન જોઈએ.

મૂલમ્- સણ સણ ઉવટ્ઠાણ, સિદ્ધિ મેવ ન અન્નહા ।

અહો હહેવ વસવત્તો સવ્વકામસમપ્પિણ ॥૧૪॥

અર્થ : (કૃતવાદીશૈવ) પોતપોતાનાં અનુષ્ઠાનમાં જ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ અન્ય પ્રકારમાં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી મોક્ષપ્રાપ્તિની પૂર્વે આ જન્મમાં જ જીતેન્દ્રિય થવું જોઈએ. તેની સર્વકામના સિદ્ધિ થાય છે.

મૂલમ્- સિધ્ધા ય તે અરોગા ય, હહમેગેસિમાહિયં ।

સિદ્ધિ મેવ પુરોકાઉં, સાસણ ગઢિયા નરા ॥૧૫॥

અર્થ : કોઈ એક મતવાળાનું કથન છે કે અમારા દર્શનથી જ જેઓ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે તેઓ નિરોગી હોય છે આ પ્રકારે કહેવાવાળા મનુષ્યે સિદ્ધિને સામે રાખી પોતાના દર્શનમાં આસક્ત બને છે.

મૂલમ્- અસંવુડા અણાદીયં, મર્મિહિતિ પુણો પુણો ।

કપ્પકાલમુવજ્જંતિ, આમુરકિન્વિસિયા ॥૧૬॥ ત્તિ વેમિ ॥

અર્થ : ઇન્દ્રિયવશ બનેલા લોકો આ અનંત સસારમાં વારવાર પરિભ્રમણ કરશે અથવા ઘણા સમય સુધી અસુર સ્થાનમાં કિલ્વીષિક દેવપણે ઉત્પન્ન થશે એમ હું કહું છું.

इति प्रथमाध्ययने तृतीय उद्देशकः

પ્રથમાધ્યયને ચતુર્થ ઉદ્દેશક

પૂર્વભૂમિકા :- પૂર્વના ઉદ્દેશકમાં સ્વસમય અને પરસમય અંગે જ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું તે જ વિષય અહિં પણ આ ચોથા ઉદ્દેશકમાં ચાલશે જ.

મૂલમ્- એ જિયા મો ન સરણં, વાલા પંડિયમાણિણો ।

હિચ્ચાણં પુવ્વસંજોગં, સિયા કિચ્ચોવણસગા ॥૧॥

અર્થ : હે શિષ્યો ! આ અન્યતીર્થિકો તત્ત્વજ્ઞાનથી રહિત છે છતાં પોતાને પડિત માને છે તેઓ કામકેધાદિથી જીતાયેલા છે તેઓ શરણુ યોગ્ય નથી કારણ કે પોતાના સ્વજન સંબંધી-જનોનાં સંગનો ત્યાગ કરીને ગૃહસ્થોનાં કાર્યનો ઉપદેશ આપે છે.

મૂલમ્- તં ચ ભિક્ષૂ પરિત્રાય, વિયં તેસુ ન મુચ્છણ ।

અણુકકસે અપ્પલીણે, મજ્જેણ મુણિ જાવણ ॥૨॥

અર્થ : મેધાવી સાધુ તે અન્યતીર્થિકોને ‘જ’ પરિત્રાથી જાણીને તે પરતીર્થિકવાદમાં આસક્ત ન થાય. વસ્તુના સ્વરૂપને જાણનાર મુનિ કોઈ પ્રકારનું અભિમાન નહિ કરતાં પાર્શ્વસ્થ (શિથિલાચારી) સાથે સંબંધ ન રાખતાં મધ્યસ્થ ભાવથી સંયમ માત્રનું વહન કરે.

મૂલમ્- સપરિગ્ગહા ય સારંભા, હમમેગેસિમાહિય ।

અપરિગ્ગહા અણારંભા, ભિક્ષૂ તાણં પરિવ્વણ ॥૩॥

અર્થ : પરિગ્રહવાળા અને આરંભ કરનારા જીવો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. આ મોક્ષના વિષયમાં કોઈ કોઈ દર્શનવાદીઓનું કથન છે પણ જીનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞામાં વિચરનારા ભિક્ષુ તે પરિગ્રહથી રહિત આરંભ વર્જિત પુરુષનાં શરણુમાં જાય.

મૂલમ્- કહેસુ ધાસમેસેજ્જા, વિઝુ દત્તેસણ ચરે ।

અગિદ્ધા વિપ્પમુક્કોય, ઓમાણં પરિવજણ ॥૪॥

અર્થ : વિદ્વાન મુનિઓ ગૃહસ્થોએ જનાવેલા આહારમાંથી ગવેષણા કરે. ગૃહસ્થોએ દીધેલ આહાર લેવાને ઇચ્છે. તે આહારમાં આસક્તિરહિત અને રાગદ્વેષ ન કરે તેમજ ખીજાનું અપમાન પણ ન કરે.

મૂલમ્- લોગવાયં ણિસામિજ્જા, હમમેગેસિમાહિયં ।

વિવરીયપત્ત સંભૂયં, અન્નત્તં તયાણુયં ॥૫॥

અર્થ : લોકવાદ એટલે પૌરાણિક સિદ્ધાંતને સાંભળવો જોઈએ એ પ્રમાણે કોઈનું કથન છે. વસ્તુત પૌરાણિકના સિદ્ધાંત વિપરીત બુદ્ધિથી રચાયેલા હોવાથી અન્ય અવિવેકીઓના કહેલ વાતનું અનુસરણ છે.

મૂલમ્- અણંતે નિહા લોએ, સાસા ન વિણસસહ ।

અંતવં નિહા લોએ, ઇતિ ધીરોઽતિપાસહ ॥૬॥

અર્થ : આ લોક અનંત છે આ લવમાં જે જેવો છે તેવો જ પરલવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પુરુષ મરીને ફરી પુરુષ જ થાય છે. સ્ત્રી મરીને સ્ત્રી જ થાય છે. આ લોક શાશ્વત છે. તેનો કદી નાશ થતો નથી અથવા આ લોક અંતવાન છે—સાતદ્વીપ સમુદ્ર પર્યાંત છે એમ વ્યાસ આદિ ધીર પુરુષોએ કહ્યું છે.

મૂલમ્- અપરિમાણં વિયાણાહ, હિ મેગેસિમાહિય ।

સવ્વત્થ સપરિમાણં, ઇતિ ધીરોઽતિપાસહ ॥૭॥

અર્થ . અપરિમિત પદાર્થને બાણે છે એમ કોઈક એકતુ કથન છે. પરંતુ સર્વજ્ઞ કોઈ નથી. અન્ય પૌરાણિકની માન્યતા છે કે સર્વ દેશ કાળના વિષયમાં સર્વ પદાર્થો પરિમિત છે. એમ ધીર પુરુષો જૂએ છે.

ટિપ્પણી:- કોઈ પૌરાણિકની માન્યતા છે, પદાર્થોની નિયત મજ્યા જ નથી તે પદાર્થો અપરિમિત છે તેને ઈશ્વર બાણે છે ત્યારે અન્ય પૌરાણિકનું કથન છે કે ઈશ્વર પરિમિત પદાર્થોનો જ્ઞાતા છે. પરંતુ સમસ્ત પદાર્થોનો જ્ઞાતા નથી કારણ કે પ્રયોજન ન હોય તેવા પદાર્થો બાણવાથી શો લાભ ?

મૂલમ્- જે કેહ તસા પાણા, ચિદ્વંતિ અદુ થાવરા ।

પરિયાએ અતિથિ સે અંજૂ, જેણ તે તસથાવરા ॥૮॥

અર્થ . જે કોઈ ત્રસ કે સ્થાવર પ્રાણીઓ સ્થિત છે. તેઓ અવશ્ય-પર્યાયને ધારણ કરનારા છે. ત્રસનો સ્થાવર થાય અને સ્થાવર ત્રસ પણ થાય છે. (જે જીવ જે યોનિમાં હોય તે જ યોનિમાં સદા ઉત્પન્ન થાય એમ જે કહો તો જ્ઞાન, અધ્યયન, ધ્યાન, તપ, નિયમ, યમ આદિ સર્વે નિષ્કળ થશે.

મૂલમ્- ડરાલં જગઓ જોગં, વિવજ્જાસં પલિતિ ય ।

સવ્વે અવકંતદુક્ખાય, અઓ સવ્વે અહિસિયા ॥૯॥

અર્થ : ઔદારિક શરીરવાળા પ્રાણી ગર્ભ, કલલ તેમજ અર્બુદરૂપ અવસ્થાઓથી ભિન્ન બાળક, કુમાર, તરુણ આદિ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે માટે લોકવાદીઓનું કથન સત્ય નથી. સર્વ જીવોને દુઃખ અપ્રિય છે એટલા માટે કોઈ જીવની હિંસા કરવી નહિ

મૂલમ્- એવં યુ નાણિણો સારં, જં ન હિસહ કિચ્છં ।

અહિસાસમયં ચેવ, એતાવંતં વિયાણિયા ॥૧૦॥

અર્થ . એ જ નિશ્ચયથી જ્ઞાની પુરુષો માટે ન્યાય સગત છે કોઈ પણ જીવની હિંસા કરવી નહિ અહિસા આશ્રયી સર્વ જીવોની સાથે સમભાવ રાખવો એ પ્રમાણે બાણવું.

ટિપ્પણી :- જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો સાર છે, સર્વ જીવોને પોતાનાં સમાન ગણવા એનું નામ સમતા છે. વિચાર કરવો જોઈએ કે મને કોઈ દુઃખ આપે તો કેવી વેદના થાય છે, દુઃખ થાય છે તેમ બીજાને થતું હશે. માટે કોઈ પણ જીવની હિંસા કરવી નહી.

મૂલમ્- બુસિએ ય વિગયગેહી, આયાણં સમ્મરક્ષણે ।

ચરિઆસણસેજ્જાસુ, ભત્તપાણે ય અંતસો ॥૧૧॥

અર્થ : દશ પ્રકારની સમાચારીમાં રહેલ અને આહાર વિગેરેમાં આસક્તિ રહિત જ્ઞાન, દર્શન અને ચાંદિયની સમ્યક્ પ્રકારે રક્ષા કરે ગેમન કરતાં, જોસતાં તથા શયનમાં યત્ના રાખે. તેમ જ ભાત-પાણીના વિષયમાં સદા ઉપયોગ રાખે.

મૂલમ્- એતેહિં તિહિ ઠાણોહિ, સંજણે સતતં મુણી ।

ઉક્કસં જલણં ણૂમં, મજ્જત્થં ચ વિગિંચણે ॥૨૦॥

અર્થ : એ ત્રણ સ્થાનોમાં (ધર્મ, આસન તથા શય્યામાં) સદા સંયમ રાખતાં એવા મુનિએ ક્રોધ, માન, માયા ને લોભનો ત્યાગ કરી દે.

મૂલમ્- સમિએ ડ સયા સાહૂ, પંચ સંવર સંવુડે ।

સિણ્હિં અસિણે ભિક્ખૂ, આમોક્ખાય પરિવ્વણ્ણજ્જાસિ ॥૧૩॥

અર્થ : સમિતિયુક્ત માધુ સદા પાંચ સંવરથી સંવૃત થયેલો ગૃહસ્થોમાં આસક્તિ ભાવથી રહિત (આહારમાં મૂર્ચ્છાભાવ રહિત) મોક્ષપ્રાપ્તિ સુધી લિશ્તુ સંયમ પાલન કરે સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરવા સંયમમાં આસક્ત રહે

આ પ્રમાણે મુદ્ધર્મસ્વામી પોતાના શિષ્ય જબુસ્વામીને કહે છે.

इति प्रथमाध्ययने चतुर्थ उद्देशकः

અથ વિદીતીયમધ્યયનમ્ પ્રથમોદેશકઃ

પૂર્વભૂમિકા :- પ્રથમ અધ્યયન પૂર્ણ થયું વૈતાલીય નામે બીજું અધ્યયન શરૂ થાય છે. પ્રથમ અધ્યયનમાં સ્વસમયનાં ગુણોનું પરસમયનાં દોષોનું કથન છે. ત્યારે આમાં તે બાણીને કર્મનું વિહારણ કરવું, સાધુના માટે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. આ વાતનું અનુકરણ કરી ભગવાન આદિનાથે ભરત ચક્રવર્તી દ્વારા તિરસ્કાર પામેલા પોતાનાં સંસારી ૯૮ પુત્રોને ઉપદેશ આપ્યો હતો-તેનું સૂત્રકાર કથન કરે છે :

મૂલમ્- સંબુજ્જહ કિં ન બુજ્જહ, સંબોહી કલુ પેચ્ચ કુલ્લહા ।

ળો હ્વણમંતિ રાઈઓ, નો સુલભં પુણરાવિ જીવિયં ॥૧॥

અર્થ : હે ભંયો ! તમે યોધ પ્રાપ્ત કરો. શા માટે યોધ પ્રાપ્ત કરતાં નથી? મૃત્યુ પછી (સમોધી) ધર્મની પ્રાપ્તિ નિશ્ચયથી દુર્લભ છે વ્યતીત થયેલી રાત્રિઓ પાછી આવતી નથી તથા સયમી જીવન ફરીથી સુલભ નથી.

ટિપ્પણી :- આદિનાથ ભગવાને પોતાના ૯૮ પુત્રોને જે ભરતદ્વારા તિરસ્કાર પામેલા તેને ઉપદેશ આપ્યો. રાજ્ય પ્રપંચમાં ન પડતાં તમારું હિત-આત્મકલ્યાણ-શામાં રહેલું છે તે જ સમજાવ્યું. દશ વિશેષ અવસરો. ૧ મનુષ્ય જન્મ, ૨. આર્યક્ષેત્ર, ૩ સુકુળની પ્રાપ્તિ, ૪. દીર્ઘ આયુષ્ય, ૫ પાંચ ઇન્દ્રિયોની પરિપૂર્ણતા, ૬ શરીરની નિરોગિતા, ૭ સાધુઓનો યોગ, ૮ ધર્મશ્રદ્ધા, ૯ ધર્મશ્રવણ, ૧૦. ધર્મમાં પરાક્રમને ફેરવવો, આ દશ સાધનો મનુષ્યને સરળતાથી પ્રાપ્ત થતાં નથી તમોને જોય સાધનો પ્રાપ્ત થયાં છે. ક્ષણવિનશ્વર રાજ્ય કરતાં અખંડ મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરો.

મૂલમ્- ડહરા બુઢ્ઢાય પાસહ, ગબ્મત્થા વિ ચયંતિ માણવા ।

સેળે જહ વટ્ટયં હરે, એવં આઝવલ્લયંમિ તુટ્ટઈ ॥૨॥

અર્થ : ભગવાન આદિનાથ પોતાના પુત્રો ને કહે છે :- જુઓ, જેમ બાજ પક્ષી તિરતર પક્ષીને ઉપાડી ભય છે તેમ કાળ જીવને કોઈ પણ અવસ્થામાં ઉંચકી લે છે. કેટલાક બાલ્યાવસ્થામાં મરી જાય છે, કેટલાક વૃદ્ધાવસ્થામાં મરી જાય છે. અરે ! કોઈ કોઈ તો ગર્ભાવસ્થામાં જ મરણને શરણુ થાય છે.

મૂલમ્- માયાહિ પિયાહિ લુપ્પહ, નો સુલ્લહા સુગઈ ય પેચ્ચઓ ।

એયાઈં મયાઈં પેહિયા, આરંભા વિરમેજ્જ સુવ્વણ ॥૩॥

અર્થ : માતા-પિતા પ્રત્યેના મોહના કારણે (સસારમાં) લુપ્ત થઈ પીડા પામે છે અને તેમનાં મૃત્યુ

પછી સદ્ગતિ સુલભ નથી એટલા માટે વિવેકશીલ પુરુષ પૂર્વેકિત માતા-પિતાનાં સ્નેહબંધન રૂપ ભયને રૂ-પરિજ્ઞાથી બાણી પ્રત્યાગયાન પરિજ્ઞાથી વિરકત થઈ જાય.

ટિપ્પણી :- માતા-પિતાના સ્નેહના કારણે કેટલાક અવિવેકી મનુષ્યો પ્રવજ્યા લઈ શકતા નથી ને તેવા મનુષ્યોને પરભવમાં સદ્ગતિ પ્રાપ્ત થતી નથી માટે વિવેકી મનુષ્યે સાવધ અનુષ્ઠાનોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

મૂલમ્- જમિણં જગતિ પુઢો જગા, કમ્મેહિં લુપ્પંતિ પાણિણો ।

સયમેવ કર્હેહિં ગાહંતિ ણો તસ્સ મુચ્ચેજ્જપુટ્ટંય ॥૪॥

અર્થ : જે કારણથી આ સાવધ કર્મો કરનારની ગિત થાય છે આ સંસારમાં પૃથક પૃથક જગતમાં રહેલા જીવો પોતાનાં કર્મોથી દુઃખી થાય છે. પોતાનાં કરેલાં કર્મો વડે જ નરક નિગોદ વિગેરે સ્થાનો પ્રાપ્ત કરે છે પોતાનાં કરેલાં કર્મો ભોગવ્યા વિના તે મુક્ત થઈ શકતો નથી.

મૂલમ્- દેવાગંધર્વરક્ષસા, અસુરા ભૂમિચરા સરીસિવા ।

રાયા નર સેટ્ઠિ માહણા, ઠાણા તેવિ ચરંતિ ટુક્કિલયા ॥૫॥

અર્થ : દેવો, ગંધર્વ, રાક્ષસ વિગેરે તથા અસુરો ભૂમિ પર ચાલવાવાળા સર્પ વિગેરે સરકીને ચાલવાવાળા સર્પ વિગેરે, રાજાઓ, સામાન્ય મનુષ્યો, નગર શેઠ, બ્રાહ્મણ વિગેરે સૌ પોતપોતાનાં સ્થાનને દુઃખી થઈને છોડે છે.

ટિપ્પણી :- કશ પ્રકારનાં ભુવનપતિ દેવો, વ્યંતર દેવો, ભૂચર જીવો તથા ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ, પ્રતિ વાસુદેવ આદિ રાજાઓ, મનુષ્યો, બ્રાહ્મણો આદિ સમસ્ત જીવોને પોતપોતાનું સ્થાન છોડતાં દુઃખ થાય છે.

મૂલમ્- કામેહિ ણ સંથવેહિ ગિદ્ધા કમ્મ સહા કાલેણ જંતવો ।

તાલે જહ બંધણચ્ચુણ, એવં આઝક્કલયમિ તુટ્ટહ ॥૬॥

અર્થ : વિષય ભોગની તૃષ્ણામાં તેમ જ શબ્દ વિગેરે વિષયોમાં તેમ નિશ્ચયથી માતા-પિતા, સ્ત્રી-પુત્ર વિગેરેમાં આસક્ત રહેવામાં પ્રાણીને કર્મ વિપાકના કારણે પોતાનાં કર્મને ભોગવતાં જેવી રીતે બધનથી છૂટેલાં તાલરૂપ પડી જાય છે એ જ પ્રકારે આયુષ્યપૂર્ણ થતાં જીવો મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય છે.

મૂલમ્- જે યાવિ બહુસ્સુણ સિયા, ધમ્મિય માહણ ભિક્કુણ સિયા ।

અભિણૂમકર્હેહિં મૂચ્છિણ, તિવ્વં તે કમ્મેહિં કિચ્ચતિ ॥૭॥

અર્થ : જે કોઈપણ વ્યક્તિ બહુશ્રુત હોય, ધાર્મિક બ્રાહ્મણ કે ભિક્ષુ હોય પણ જો તે માયાકૃત અનુષ્ઠાનોમાં આસક્ત હોય તો તે પોતાના કર્મોદ્ધાર પીડિત થાય છે.

મૂલમ્- અહ પાસ વિવેગમુટ્ટિણ, અવિતિન્ને ઇહ માસઈ ધુવં ।

ણાહિસિ આરં કઝો પરં, વેહાસે કમ્મેહિં કિચ્ચહ ॥૮॥

અર્થ : આના પછી જુઓ અન્ય તીર્થોંઓ પરિગ્રહને છોડી અથવા સંસારને અનિત્ય સમજી પ્રવજ્યાને ગ્રહણ કરે છે પણ સમયનું સારી રીતે પાલન કરી શકતા નહી હોવાથી

સંસારસાગરને તેઓ પાર નથી કરી શકતા લોકોમાં મોક્ષનું ભાષણ જ કરે છે. પણ મોક્ષ પ્રાપ્તીનો ઉપાય આચરતા નથી તેવા પુરુષોનું શરણ લઈને આ લવ તથા પરભવને કેમ જાણી શકશે ? તે અન્ય દર્શનીઓ પોતાના જ કર્મોથી દુઃખ પામે છે

ટિપ્પણી :- અન્યતીર્થિકો સંસાર અનિત્ય સમજી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે પરંતુ અંધમનાં અનુષ્ઠાનોનું સમ્યક્ પાલન કરવાના અભાવે ચાર ગતિ રૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. કારણ કે અહિંસા આદિ વ્રતોનું પાલન કરતાં નથી.

મૂલમ્- જહ વિ નગિણે કિસે ચરે, જહ વિ ય મુંજિય માસમંતસો ।

જે હહ માયાહ મિજ્જહ, આગંતા ગબ્ભાય ણંતસો ॥૧॥

અર્થ : જે કોઈ આ લોકમાં માયા-કષાયોથી યુક્ત પછી તે આહ નગ્ન હોય, અર્થાત્ વસ્ત્ર વગરનો હોય, કૃશ બનીને વિચરે ને માસમાસના ઉપવાસના અંતે ભોજન કરે, તો પણ કષાય-યુક્ત પુરુષ અનંતકાળ સુધી ગર્ભવાસને પ્રાપ્ત કરે છે.

મૂલમ્- પુરિસો રમ પાવકમ્મુણા, પલિયંતે મણુયાણ જીવિયં ।

સન્ના હહ કામમુચ્છિયા, મોહ જંતિ નરા અસંવુડા ॥૧૦॥

અર્થ : હે પુરુષ ! પાપકર્મથી તું નિવૃત્ત થઈ જા કેમકે મનુષ્યોનું જીવન નાશવંત છે. આ સંસારમાં જે આસક્ત છે તથા વિષયલોભમાં મૂર્ચ્છિત છે. તે હિંસાદિ પાપથી નિવૃત્ત નથી તેઓ મોહને પ્રાપ્ત કરે છે

ટિપ્પણી :- પાપકર્મ અઠાર પ્રકારના પાપો પ્રાણુતિપાતથી મિથ્યાદર્શન સુધીના પાપોથી નિવૃત્ત થવું આ સંસારમાં આસક્ત જીવો કામલોભમાં મૂર્ચ્છિત થઈ હિંસાદિ કાર્ય કરે છે ઇન્દ્રિય વિષયોમાં આસક્ત થઈ મોહનીય કર્મનો સંચય કરે છે ને સંસારની વૃદ્ધિ કરે છે

મૂલમ્- જયયં વિહરાહિ જાગેવં, અણુપાણા પંથા દુરુતરા ।

અણુસાસણમેવ પવકમે, વિરેહિ સમ્મં પવેહ્યં ॥૧૧॥

અર્થ : હે પુરુષ ! તું યતના સહિત, અને શુભિત યુક્ત બનીને વિચર કારણ કે સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓથી યુક્ત માર્ગ ઉપયોગ રાખ્યાવિના પાર કરવો દુસ્તર છે શાસ્ત્રોક્ત રીતિથી જ સયમનું પાલન કરે. બધા અરિહંતોએ સમ્યક્ પ્રકારે એ જ ઉપદેશ આપ્યો છે.

મૂલમ્- વિરયા વીરા સમુદ્ધિયા, કોહં કાયરિયાહપીસણા ।

પાણે ણ હ્ણંતિ સવ્વસો, પાંધાઓ વિરયાઽભિનિવ્વુડા ॥ ૧૨ ॥

અર્થ : જે હિંસાદિ પાપોથી નિવૃત્ત છે ને કર્મને વિશેષ રૂપે દૂર કરવાવાળા હોવાથી વીર છે સંયમમાં ઉપસ્થિત છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વિગેરે કષાયોને દૂર કરનારા છે. જે

ઇદ્રિયાદિ વિગેરે જીવેને મન-વચન-કાયાથી મારે નહિ ને જે સાવધાનુષ્ઠાનથી વિરકત છે તે પુરુષો મુક્ત જીવન સમાન કહ્યા છે

ટિપ્પણી :- વીરપુરુષ તો તેને કહી શકાય જે સંયમને તપ દ્વારા કર્મેને ખપાવી, આરભ સમારંભનો ત્યાગ કરી, મોક્ષપથે વિચરી રહ્યા છે, કહેવાતુ તાત્પર્ય એ છે કે ૧૮ પાપ સ્થાનકોને ત્યાગ કરી સંયમ માર્ગમાં વિચરી, શાંત, ને મુક્ત સમાન છે તે જ વીર કહેવાય છે

મૂલમ્- નવિ તા અહમેવ લુપ્પણ, લુંપંતિ લોઅંસિ પાણિણો ।

एवं सहिएहिं पासए, अनिहे से पुठ्ठे अहियासए ॥१३॥

અર્થ : જ્ઞાનસંપન્ન મુનિ આ પ્રમાણે વિચારે કે આ જગતમાં હુઃખ વિશેષથી હું એકલો પડાતો નથી. પણ આ સંસારમાં બીજા પ્રાણીઓ પણ પીડિત થયેલા છે. તેથી તું પરિભ્રમણ કરી સ્પર્શિત થઈને પણ ક્રોધ વિગેરેથી રહિત થઈને સહન કર

મૂલમ્- ધૂણિયા કુલિયં વ લેવવં, કિસણ દેહ મણસણાહિ ।

अविहिसामेव पव्वए, अणुधम्मो मुणिणा पवेइओ ॥१४॥

અર્થ : લેપવાળી ભીત લેપ કઢીને ક્ષીણ કરી શકાય છે તે જ પ્રકારે ઉપવાસ આદિ તપસ્યા વડે હુર્ણજ શરીર કરી શકાય છે અહિંસા ધર્મનું જ પાલન કરવું જોઈએ એમ સર્વજ્ઞ ભગવતે ધર્મ કહેલ છે.

મૂલમ્- સડળી જહ પંસુગુંડિયા, વિહુળીય ધસમઈ સિયં રયં ।

एवं दविओवहाणवं, कम्मं खवइ तवस्सिमाहणे ॥१५॥

અર્થ : જેવી રીતે પક્ષિણી ધૂળથી ભરેલ પોતાના શરીરને હલાવીને લાગેલી ધૂળને ફર કરે છે એ જ પ્રમાણે ભવ્ય પુરુષ ઉપવાસ વિગેરે તપ કરનાર સાધુ અહિંસામતનું પાલન કરતાં જ્ઞાનાવરણ વિગેરે કર્મેના નાશ કરે છે

મૂલમ્- ઉટ્ઠિય મણગાર મેસણં, સમણ ઠાણટ્ઠિયં તવસ્સિણં ।

डहरा बुद्धाय पत्थये, अविसुस्से ण य तं लभेज्ज णो ॥१६॥

અર્થ : ઘરરહિત મુનિને તથા એષણાને પાલન કરવા તત્પરને પોતે સંયમસ્થાનમાં સાવધ એવા તપસ્વી શ્રમણને તેના પુત્રો, માતા-પિતા વિગેરે સયમ મુકાવવા આડે પ્રાર્થના કરે પરંતુ તે સાધુ સ્નેહી જનોને આધીન ન થાય

ટિપ્પણી :- ઘરત્યાગ કર્યો છે ને એષણાના પાલનમાં તત્પર એવા અણુગારને મોક્ષમાં વિદ્વરૂપ થઈ પડે તેવા માતા-પિતા આદિના વચનો અલાયમાન કરી શક્તા નથી. પણ મોક્ષમાર્ગમાં સ્થિર રહે છે,

મૂલમ્- જહ કાલુગિયાણિ કાસિયા, જહ રોયતિ ય પુત્તકારણા ।

દવિયં ભિવક્ષૂ સમુદિઠય, જો લબ્ધંતિ જ સંઘવિત્તણ ॥૧૭॥

અર્થ : જો તેના માતા-પિતા કંઈના યુક્ત વચન બોલે અથવા દુઃખમય કાર્ય કરે ને પુત્ર માટે રૂદ્ધ કરે તો પણ દૈનિકશ્રેયથી મુનિને પ્રવળયાથી અનાયમાન કરી શકે નહિ. તેઓ તેમને ગૃહસ્થલિંગમા સ્થાપવા સમર્થ થતા નથી.

મૂલમ્- જહિવિ ય કાર્મેહ લાવિયા, જહ જેજ્જાહિ જં લંધિયં ઘરં ।

જહ જીવિય તાવક્ષણં, જો લબ્ધંતિ જ સંઘવિત્તણ ॥૧૮॥

અર્થ : કદાચ પરિવારવાળા કામલોગનું પ્રલોભન આપે અથવા જાંઘીને ઘરે લઈ જાય, તો પણ તે સાધુ અસયમી જીવનને ઇચ્છે નહિ તેઓ તેને વશમા કરી શકતા નથી. ને તેને ગૃહસ્થભાવમાં રાખી શકતા નથી.

મૂલમ્- સેહંતિ ય જં મમાહ્ણો, માયાપિયા ય સુયા ય મારિયા ।

પોસાહિ જ પાસઓ તુમં, લોગં પરં પિ જહાસિ પોસજો ॥૧૯॥

અર્થ : આ માફ છે એવું જાણીને સ્નેહ કરવાવાળા તેમના માતા-પિતા પુત્ર ને સ્ત્રી વિગેરે આવીને શિક્ષાપણુ આપે કે તમે સૂક્ષ્મદર્શી છો અમારૂં પાલન કરો તમે અમોને ત્યાગી તમારો પરલોક પણ જગાડી રહ્યા છો. માટે અમારૂં પોષણુ કરો.

મૂલમ્- અજ્ઞે અજ્ઞેહ મૂચ્છિયા, મોહં જંતિ તરા અસંવુડા ।

વિસમ વિસર્મેહ ગાહિયા, તે પાર્વેહ પુજો પગલિમયા ॥૨૦॥

અર્થ : કોઈ કોઈ કાયર પુરૂષો માતા-પિતા વિગેરેમાં આસક્ત થઈ મૂર્ચ્છિત બની મોહને પ્રાપ્ત કરે છે અસયમી પુરૂષો દ્વારા અઅંયમને સ્વીકાર કરાયેલ પુરૂષ ફરી પાપકર્મ કરવામાં ધૂષ્ટ થઈ જાય છે.

મૂલમ્- તમ્હા દવિ ઇક્ષ પંડિણ, પાવાઓ વિરણ અભિનિવ્વુડે ।

પણયે વીરે મહાવીરિ, સિદ્ધિપહં જેયાડય ધુવ ॥૨૧॥

અર્થ : તે કારણે (માતા-પિતાના સ્નેહ વડે પાપકર્મ કરે છે) મુક્તિ ગમન યોગ્ય અથવા રાગ-દ્વેષ રહિત થઈ-વિવેકયુક્ત થઈ વિચારી લેયો, પાપથી નિવૃત્ત થઈ શાંત-સમાધિયુક્ત કર્મના વિદારણ કરવામા સમર્થ પુરૂષ મહામાર્ગને પ્રાપ્ત કરે છે જે મહામાર્ગ સિદ્ધિનો માર્ગ છે મુક્તિની નિકટ લઈ જનાર છે ધ્રુવ છે.

ટિપ્પણી :- વિવેકયુક્ત મુનિએ વિચાર કરવો જોઈએ કોઈ વગેરે ત્યાગ કરી સમતાભાવ ધારણ કરવો જોઈએ વીરપુરૂષોનો એ માર્ગ છે કર્મ વિદારણ કરવાને સમર્થ હોય તે જ રત્ન ત્રયની આરાધના કરીને મોક્ષમાર્ગને પ્રાપ્ત કરે છે એ માર્ગ વીરોનો છે ધીરોનો છે ને સમર્થ સિંહોનો છે. ઉપવર્ગોનો સામનો કરીને અયમ માર્ગમાં વિહરણુ કરવું.

મૂલમ્- વેયાલિયમગમાગઓ, મળવયસા કાયેણ સંવુડો ।

ચિચ્ચા વિત્તં ચ નાયઓ, આરંભં ચ સુસંવુડે ચરે ॥૨૨॥ ત્તિ બેમિ ॥

અર્ગ : કર્મ વિદારણ કરવામાં સમર્થ માર્ગમાં આવીને, મન, વચન, કાયાથી શુભ થતી, પાપકર્મવાળી પ્રવૃત્તિથી રહિત થઈને, ધન તથા સ્વજન જ્ઞાતિ વર્ગને આરંભને છોડીને ઉત્તમ સંયમી થતી સંયમાનુષ્ઠાનનું પાલન કરે એમ હું કહું છું.

इति द्वितीयाध्ययनस्य प्रथम उद्देशक

દ્વિતીયાધ્યયને દ્વિતીયોદ્દેશકઃ

પૂર્વભૂમિકા:- ખીજ અધ્યયનનો પ્રથમ ઉદ્દેશક પૂર્ણ થયો પહેલાં ઉદ્દેશક સાથે આ ખીજ ઉદ્દેશકનો સંબંધ છે પહેલાં ઉદ્દેશકમાં પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવ લગવાને પોતાના ૯૮ પુત્રોને ઉપદેશ આપ્યો હતો તેનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે ત્યારે ખીજ ઉદ્દેશકમાં પણ એ જ પ્રકારનું કથન છે

મૂલમ્- તયસં વ જહાઙ્ મે રયં, ઇતિ સંઘા ય મુણી ણ મજ્જઙ્ ।
ગોયન્નતરેણ માહણે, અહસેયકરી અન્નેસી ઇંહિણી ॥૧॥

અર્થ : જેવી રીતે સાપ પોતાની આમડી (કાંચળી) ને છોડી દે છે એ જ પ્રકારે સાધુ આઠ પ્રકારનાં કર્મોને છોડી દે છે. (કર્મ જ દુઃખના કારણ રૂપ છે) આ પ્રકારે જાણીને મુનિ અભિમાન ન કરે ગોત્ર મદ્દ તથા અન્યની નિંદા કરનાર સાધુ કલ્યાણનો નાશ કરનાર થાય છે

મૂલમ્- જો પરિભવઈ પર જણં, સંસારે પરિવત્તઙ્ મહં ।
અદુ ઇંહીણિયા ઉ પાવિયા, ઇતિ સંઘાય મુણિ ણ મજ્જઙ્ ॥૨॥

અર્થ . જે પુરૂષ અન્ય પુરૂષનો તિરસ્કાર કરે છે તે પુરૂષ આ ચારણતિરૂપ સંસારમાં દીર્ઘકાળ સુધી લગ્યા કરે છે કારણ કે પર નિંદા પાપજનક હોય છે એ પ્રકારે જાણીને મુનિ અભિમાન કરતા નથી પોતાનાં ગુણોનું અભિમાન કરતો નથી.

મૂલમ્- જે યાવિ અણાવગેં સિયા, જેવિ ય પેસગપેસે સિયા ।
જે મોળપયં ઉવદ્ધિણ, ણોલજ્જે સમયં સયા ચરે ॥૩॥

અર્થ . જે કોઈ નાયક વગર સ્વયં ચક્રવર્તી હોય ને તેનો દાસનો દાસ હોય તે બન્નેમાં સંયમ ગ્રહણ કરેલ હોય છતાં વઢના વહેવારમાં લજ્જા ન હોવી જોઈએ પરંતુ સર્વકાલ સમલાવથી વહેવાર કરવો જોઈએ

ટિપ્પણી :- જેનો કોઈ નાયક નથી એવા ચક્રવર્તી સાધુ બની જાય ને તેનો દાસનો પણ દાસ સાધુ થઈ ગયો હોય તો પહેલાં જેમણે સંયમગ્રહણ કરેલ છે ને મોટા છે ને ચક્રવર્તી પછી સાધુ થયા છે તો તેને વઢના કરના શરમાવું ન જોઈએ.

મૂલમ્- સમ અન્નયરંમિ સંજમે, સંસુધ્ધે સમણે પરિવ્વણે ।
જે આવકહા સમાહિણ, દવિણ કાલમકાસી પંદિણ ॥૪॥

અર્થ . સમ્યક્ પ્રકારથી શુદ્ધ અતિચાર રહિત તપસ્વી મુનિ જીવન પર્યંત કોઈપણ સયમ સ્થાનમાં સ્થિર થઈ સમલાવની સાથે સયમનું પાલન કરે, મુક્તિયોગ મુનિ સત્-અસત્ય વસ્તુને અમળનારો વિવેકશીલ પુરૂષ સમાધિત રહેતા સયમનું મૃત્યુ આવતાં સુધી પાલન કરે

ટિપ્પણી :- શુદ્ધ સાધુએ જીવનપર્યંત સંયમમાં સ્થિત રહીને મૃત્યુ પર્યંત સયમનું પાલન કરવું જોઈએ

મૂલમ્- દૂરં અણુવસ્સિયથા મુળી, તીતં ધમ્મમણાગયં તહા ।

પુટ્ટે પરુલેહિં માહણે, અવિ હણ્ણૂ સમયંમિ રીયઢ ॥૫॥

અર્થ : ત્રિકાળદર્શી મુનિ મોક્ષ ગન્મણુ દષ્ટિ રાખીને વીતી ગયેલ તથા ભવિષ્યકાળમાં જીવેના સ્વભાવને જોઈને વિચાર કરે તથા કંઠણુ વાક્ય તેમજ પરિસહ વિગેરેનુ સ્પર્શ થાય તેમજ મારવામાં આવે તોય મુનિ સંયમમાગેમાં સ્થિત રહે.

મૂલમ્- પગ્ગમમત્તે સયા જયે, સમતા ધમ્મમુદાહરે મુળી ।

સુહુમે ઉ સયા અલૂસણ, ણો કુજ્જે ણો માણી માહણે ॥૬॥

અર્થ : પૂર્ણ બુદ્ધિશાળી મુનિ સદાય કષાયોને જીને ને ચત્તાવત થઈ અહિંસા ધર્મને ઉપદેશ આપે, અયમમાં અદા અવિરધઃ થઈને રહે ને ક્રોધ ન કરે ને માનને પણ તે સાધુ અભિલાષી ન બને

મૂલમ્- બહુજગણનણમિ સંબુહો, સવ્વલેહિં નરે અણિસ્સિણ ।

હરણ સયા અણાવિલે, ધમ્મં પાદુરકાસી કાસવં ॥૭॥

અર્થ : બહુ માણસોથી નમસ્કાર કરવા યોગ્ય, ધર્મમાં સાવધાન રહેનાર મુનિ બધા પદાર્થોમાંથી મમતાને હરવાને દ્રઢની જેમ નિર્મળ થઈને કાશ્યપગોત્રી ભગવાન મહાવીર સ્વામીના અહિંસામય ધર્મને પ્રકટ કરે

મૂલમ્- બહવે પાણા પુહો સિયા, પત્તેય સમયં સમીહિયા ।

જો મોળપદ ઉવઢિણ, વિરતિ તત્થ અકાસિ પંડિણ ॥૮॥

અર્થ : ઘણાં પ્રાણીજીવો પૃથક્ પૃથક્ નિવાસ કરે છે પ્રત્યેક પ્રાણી તરફ અમલાવથી જોઈને સંયમમાં સ્થિત પડિત પુરૂષે તે પ્રાણીઓનાં ઘાતથી વિરકત થવું.

ટિપ્પણી :- દશ પ્રકારનાં પ્રાણો છે તેમાંથી એકેન્દ્રિયને ચાર પ્રાણ, બેંધન્દ્રિયને છ પ્રાણ, તેંધન્દ્રિયને સાત પ્રાણ, ચૌરેન્દ્રિયને ૮ પ્રાણ, અસજિ પચેન્દ્રિય તિર્યચને નવપ્રાણ, અન્નજી મનુષ્યને આઠ પ્રાણ, સંસી પચેન્દ્રિય મનુષ્ય, તિર્યચ, દેવ, નારકને દશ પ્રાણ હોય છે. સંયમી પુરૂષે પ્રાણી ઘાતથી નિવૃત્ત રહેવું

મૂલમ્- ધમ્મસ્સ ય પારણ મુળી, આરમસ્સ ય અંતણ ઠિણ ।

સોયંતિ ય ણં સમાહણો, ણો લબ્ભંતિ ણિયં પરિગ્ગહં ॥૯॥

અર્થ : શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મના સિધ્ધાંતના પારગામી સાવધ વ્યાપારથી રહિત હોય છે. તે મુનિ કહેવાય છે. મમત ભાવવાળો પુરૂષ તે પોતાના પરિગ્રહને માટે ચિંતા કરે છે છતાં પણ તે પરિગ્રહ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી

મૂલમ્- ઇહ લોગ દુહાવહં, વિહ પરલોગે ય દુહં દુહાવહં ।

વિહસણધમ્મમેવ તં, ઇતિવિજ્જં કોઝારમાવસે ॥૧૦॥

અર્થ : આ લોકમાં પરિગ્રહ માત્ર દુઃખજનક છે, તેમ પરલોકમાં પણ દુઃખકારક છે. ને તે નાશવાન સ્વભાવવાળું છે. આ પ્રમાણે જાણનાર કયો પુરૂષ ગૃહવાસમાં નિવાસ કરે ?

મૂલમ્- મહ્યં પરિગોવ જાણિયા, જાવિ ય વંદણપૂયણા ઇહં ।

સુહમે સલ્લે દુરુધ્ધરે, વિઝમંતા પયહિજ્જ સંથવં ॥૧૧॥

અર્થ : સંસારી જીવોનો પરિચય મહાન કાદવ સમાન જાણીને જે કાંઈ આ લોકમાં વદન - પૂજન થાય છે, તેને કર્મના ઉપશમ જાણીને વિદ્વાન પુરૂષે અભિમાન ન કરવું. કારણ કે અભિમાન સુક્ષ્મ શબ્દ છે. તેનો ઉદ્ધાર કરવો દુષ્કર છે માટે પરિચય વિગેરેનો ત્યાગ કરવો.

મૂલમ્- એગે ચર ઠાણમાસણે, સયણે એણ સમાહિએ સિયા ।

મિલ્લૂ ઉવહાણવીરિએ, વઙ્ગુત્તે અજ્ઞત્તસંવુડો ॥૧૨॥

અર્થ : મુનિ મન-વચનથી શુદ્ધ રહી તપમાં બળ-પરાક્રમ ફેરવતો એકલો વિચરે, કાર્યોત્સર્ગ પણ એકલો જ કરે, શયનમાં પણ એકલો જ રહી ધર્મધ્યાનથી યુક્ત રહે.

ટિપ્પણી :- મુનિએ દ્રવ્યથી કોઈની સહાયની અપેક્ષા રાખ્યા વિનાય ને લાવથી રાગદ્વેષ રહિત વિચરે ધર્મધ્યાનમાં પ્રવૃત્ત રહે

મૂલમ્- ણો પીહે ન યાવપંગુણે, દારં સુન્નધરસ્સ સજા ।

પુટ્ઠે ન ઉદાહરે વયં, ન સમુચ્છે ણો સંથરે તણં ॥૧૩॥

અર્થ : માધુ શૂન્યધરનાં દરવાજા બંધ ન કરે, તેમ જોડે પણ નહિ કોઈના પ્રછાયાથી સાવધ વચન પણ ન જોડે તેમ ધરમાથી કચરો પણ ન કાઢે ધ્યાન વિગેરે પણ ન પાથરે.

ટિપ્પણી :- જનકલ્પી, કે પ્રતિભાધારીને પ્રશ્ન પૂછે તો તેઓ જવાબ ન આપે શૂન્ય ધરને સાફ ન કરે, કઢાવે પણ નહિ, તૃણ આદિની પથારી બિછાવે પણ નહિ આ આચાર જનકલ્પી તથા પડિમાધારીને માટે ઉત્કટ આચાર હોય છે. પણ સ્થિતિર કલ્પીવાળાને તદ્દન નિષેધ ન માની શકાય

મૂલમ્- જત્થજ્થમિયે અણાઉલે, સમવિસમાઈં મુનિહિયાસા ।

ચરગા અદુવા વિ ભેરવા, અદુવા તત્થ સરીસિવા સિયા ॥૧૪॥

અર્થ : ધર્મધ્યાન યુક્ત મુનિને જ્યાં (વિકાર કરતાં) સૂર્ય અસ્ત થાય ત્યાં જ આકુક્ષતા રહિત થઈને નિવાસ કરવું તેમ જ અનુકુળ કે પ્રતિકુળ સ્થળ હોય તો પણ રાગદ્વેષ રહિત થઈને રહેવું જો ત્યાં મચ્છર કે ભયાનક પ્રાણી અથવા સાપ વિગેરે હોય તો પણ તે પરિસહોને સહન કરે

મૂલમ્- તિરિયા મણુયા ય દિવ્વગા, ઉવસગ્ગા તિવિહાહિયાસિયા ।

લોમાદીયં ન હારિસે, સુન્નાગારગઓ મહામુણી ॥૧૫॥

અર્થ : મહામુનિ શૂન્યગૃહમાં રહેતાં, તિર્યચ સળધી અથવા મનુષ્ય સળધી તથા દેવકૃત થયેલ ત્રણે પ્રકારનાં ઉપમર્ગોને સહન કરે, ભયથી રોમમાત્રને કપાવે નહિ.

ટિપ્પણી :- મહામુનિ એટલે જનકલ્પી, વજ્ર ઋષભ સંઘચણુના ધર્મી સમજવા. ત્રણેય પ્રકારનાં દેવ મનુષ્ય કે તિર્યચ સળધી ઉપમર્ગો આવે તો મેરૂ પર્વતની માફક અડોલ રહે પણ રૂવાડું પણ ફરકવું ન જોઈએ.

મૂલમ્- તો અભિકંલેજ્જ જીવિય, નોવિ ય પૂયણપત્થે સિયા ।

અન્નમ્મુવિત્તિ ભેરવા, સુન્નાગારગયસ્સ ભિક્ખુણો ॥૧૬॥

અર્થ : મહાસુનિ જીવનની ઇચ્છા કરે નહિ. પુનઃ સત્કારની પણ અભિલાષા ન રાખે શુન્યગૃહમાં રહેલાં ભિક્ષુને લયનક પ્રાણીઓ પણ આત્મીયતા સમાન થઈ જાય છે.

મૂલમ્- ઉવણીયતરસ્સ તાણો, ભયમાણસ્સ વિવિવ્વકમાસણં ।

સામાદયમાહુ તસ્સ જં, જો અપ્પાણં ભેણ દંસે ॥૧૭॥

અર્થ : જો પોતાનાં આત્માને જ્ઞાન સમીપ પહોંચાડે છે પોતાને ને ખીજનો ઉપકાર કરનાર અર્થાત્ પદ જીવનીકાયનું રક્ષણ કરનાર, સ્ત્રી, પુરૂષ તથા નપુસક રહિત સ્થાન સેવનાર એવા સુનિનાં ચારિત્ર્યને સામાયિક ચારિત્ર કહેલ છે એવા આધકે પોતાના આત્મામાં લય પ્રદર્શિત ન કરવો

ટિપ્પણી :- પોતાનું તેમજ પરનું હિત કરનાર-છ કાયનો રક્ષક સુનિ, સ્ત્રી, પશુ અને નપુસક રહિત સ્થાનનું સેવન કરનાર છે. એવા સુનિને લગવાને સામાયિક ચારિત્ર યુક્ત કહે છે. એવા સુનિએ લયભીત થવું નહિ

મૂલમ્- ડસિણો દગતત્તમોહણો, ધમ્મદ્વિયસ્સ મુણિસ્સ હીમતો ।

સંસગ્ગિ અસાહુ રાહિંહિં અસમાહીં ડ તહાગયસ્સવિ ॥૧૮॥

અર્થ : ગરમ પાણી ઠંડું કર્યા વિના પીવાવાળા ને શ્રુતધર્મને ચારિત્ર ધર્મમાં સ્થિત, અસંયમથી લલિત થવાવાળા સુનિને રાજા આદિનો સંસર્ગ પણ ખરાબ છે. તે સંસર્ગ શાસ્ત્રોક્ત આચાર પાળનારને અસમાધિનું કારણ બને છે.

મૂલમ્- અહિગરણકડસ્સ ભિક્ખુણો, વયમાણસ્સ પસજ્જ દારુણં ।

અટ્ઠે પરિહાયતિ બહૂ, અહિગરણં ન કરેજ્જ પંડિએ ॥૧૯॥

અર્થ : કસ્ટ કરવાવાળા સાધુને પ્રગટ રૂપથી ને કઠોર વાણી બોલનારનો મોક્ષ તથા સયમ નષ્ટ થઈ જાય છે એટલા માટે પંડિત બુદ્ધિશાળીએ કલેશ ન કરવો જોઈએ.

મૂલમ્- સીયોદગપડિદુગુંછિણો, અપડિણ્ણસ્સ લવાવસપ્પિણો ।

સામાદયમાહુ તસ્સ, જં જો ગિહિમત્તેસણં ન મુંજર્હિ ॥૨૦॥

અર્થ : જે સાધુ સચેત પાણીથી ઘૂણા કરનાર, કામલોગની ઇચ્છા નહિ કરનાર, કર્મબંધન કરનારાં અનુષ્ઠાનોથી દૂર રહેનાર ને ગૃહસ્થોનાં લોજનમાં લોજન ન કરનાર એવા સુનિનાં આચારને સર્વજ્ઞોએ સામાયિક ચારિત્ર કહેલ છે

મૂલમ્- ન ય સંલયમાહુ જીવિયં, તહવિ ય વાલજણો પગબ્બહ ।

વાલે પાપેહિં મિજ્જહિં ઇતિ, સંરવાય મુણી ન મજ્જર્હિ ॥૨૧॥

અર્થ : પ્રાણીઓનું જીવન સાંધી શકાય એમ નથી. તે પણ અજ્ઞાની આત્મા પાપ કરવામાં ઘૂંટતાઓ કરે છે. અજ્ઞાની મનુષ્યોને પાપકર્મથી જાણી શકાય છે એમ જાણીને સુનિ ખીજ પાપી છે. હું ધાર્મિક છું એવો મદ કરવો જોઈએ નહિ

મૂલમ્- છંદેણ પલે इमा पया, बहुमाया मोहेण पाउडा ।

वियडेण पलिति माहणे, सीउएहं वयसाडऽहियासए ॥२२॥

અર્થ : બહુ માયા કરવાવાળાને મોહથી ઢંકાયેલા આ જીવો પોતાની ઇચ્છાથી નરકાદિ ગતિમાં જાય છે સાધુ પુરૂષો કપટ રહિત અનુષ્ઠાનો વડે મોક્ષ અગર સંયમમાં લીન બની, શીત, ઉષ્ણ આદિ પરિસ્રહોને મન, વચનને કાયાથી ચમલાવે સહન કરે છે.

ટિપ્પણી :- માયા સેવન કરનારા જીવો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે અનુષ્ઠાન કરવાથી નરકાદિ દુર્ગતિઓમાં જાય છે સાધુઓ નિષ્કપટ કર્મ કરીને સયમમા લીન બની પરિસ્રહોને જીતી શકે છે

મૂલમ્- कुजए अपराजिए जहा, अक्खोह कुसलोहं दीवयं ।

कडमेव गहाय णो कलिं, नो तीयं नो चेव दावरं ॥२३॥

અર્થ : બીજાથી પરાજીત થવાવાળો હોશિયાર જુગારી જેવી રીતે પામ્યાથી રમતાં કૃત નામનાં ચોથા સ્થાનને ગ્રહણ કરે છે કલિ નામના પ્રથમ સ્થાન કે બીજા સ્થાનને કે ત્રીજા સ્થાનને ગ્રહણ કરતો નથી

ટિપ્પણી :- નિપુણ જુગારી ચોથા સ્થાન કડને સ્વીકારી પાસા ફેંકે છે આખા કડ સમગ્રને ધારણ કરે છે. કાંત સ્થાન કે બીજા ત્રીજાને ગ્રહણ કરે નહિ દારણકે ખરાબર જાણે છે ચોથા સ્થાનથી વિજય મળી શકશે

મૂલમ્- एवं लोगंमि ताइणा, बुइए जे धम्मं अणुत्तरे ।

तं गिण्ह हियंति उत्तमं, कडमिव सेसऽवहाय पडिए ॥२४॥

અર્થ . એ પ્રકારે આ લોકમાં છ કાયના જીવોની રક્ષા કરવામાં સમર્થ-અર્વાજ્ઞ ભગવાને કહ્યો છે, તે સર્વોત્તમ ધર્મ ગ્રહણ કરવો જોઈએ એ જ હિત કરનાર સર્વોત્તમ માર્ગ છે. જેમ ઉત્તમ જુગારી કૃત નામના ચોથા સ્થાનને જ ગ્રહણ કરે છે એ જ પ્રકારે મેઘાવી મુનિ-સર્વોત્તમ ધર્મને જ ગ્રહણ કરે છે

મૂલમ્- उत्तर मणुथाण आहिया, गामधम्म इह मे अणुस्सुयं ।

जंसि विरता समुट्ठिया, कासवस्स अणुधम्म-चारिणो ॥२५॥

અર્થ . મેં સાંભળ્યું છે કે શબ્દાદિ વિષયો છોડવા મનુષ્યને દુર્જન્ય છે તેનાથી નિવૃત્ત થઈને સંયમમા ઉપસ્થિત પુરૂષ શ્રી ઋષભદેવજી તથા મહાવીર સ્વામીના ધર્માનુયાયી છે

મૂલમ્- जे एयं चरंति आहिय, नाएणं सहया महेसिणा ।

ते उट्ठिया ते समुट्ठिया, अन्नोन्नं सारति धम्मओ ॥२६॥

અર્થ : મહાન મહર્ષિ જ્ઞાતપુત્રે કહેલ પુરોક્ત ધર્મનું જે પુરૂષ આચરણ કરે છે એ જ ઉત્થિત છે તે ધર્મથી પતિત થતાને એકબીજાને પુનઃ ધર્મમાં પ્રવૃત્ત કરે છે,

ટિપ્પણી :- તીર્થ કરોને મહાન કહેવાય છે એવા મહાઋષિ જ્ઞાતપુત્ર વર્ધમાન વડે કથિત ધર્મ તેનું મોક્ષાભિલાષી પુરૂષો જ આરાધના કરે છે. તેઓ ખોટી દેશનાનો ત્યાગ કરે છે માટે ઉત્થિત છે અને ધર્મથી બાંધેલાં થતાં લોકોને ધર્મમાં સ્થિર કરે છે.

મૂલમ્- મા પેહ પુરા પણામણ, અભિકરંવે ઉર્વાહ ધુણિત્તણ ।

જે દૂમણ તેહ જો નયા, તે જાણંતિ સમાહિમાહિયં ॥૨૬॥

અર્થ - પૂર્વે ભોગવેલા શબ્દાદિ વિષયો સ્મરણ ન કરો, આઠ કર્મોને તથા ઉપાધિને નષ્ટ કરવા ઇચ્છા રાખે, જે મનને દુષિત કરવા વાળા શબ્દાદિ વિષયો છે તેમાં જે પુરૂષ આમળ નથી તે પુરૂષ પોતાનાં આત્મામાં રહેલાં અમાધિને બાણે છે.

મૂલમ્- જો કાહિણ હોજ્જ સંજણ, પાસણિણ જ ય સંવસારણ ।

જાણંતિ ધમ્મં અણુત્તરં, કયકિરિણ જ યાવિ મામણ ॥૨૭॥

અર્થ - સયમી માધક ધર્મ વિરૂધ્ધ કથા ન કરે, નિમિત્ત આદિ પ્રશ્નો, વર્ષા, ધનાદિ ઉપાજનના ઉત્તર ન આપે પરંતુ સર્વોત્તમ શ્રુત આચાર્યને બાણીને સંયમાનુષ્ઠાન કરે ને કોઈ વસ્તુ પર મમતા ન રાખે.

મૂલમ્- છત્રં ચ પસંસં જો કરે, ન ય ઉવકોસપગ સમાહણે ।

તેસિ સુવિવેગમાહિણ, પળયા જેહ સુજોસિયં ધુવ ॥૨૮॥

અર્થ : સાધુ પુરૂષો માયા-લોભ-માન ને ક્રોધ ન કરે તેમ પોતાની પ્રશંસા ન કરે જેમણે સંયમનું જ અમ્યક્ પ્રકારે સેવન કર્યું છે તેમનું જ ઉત્તમ વિવેક પ્રસિધ્ધ છે ને તે જ ધર્મપરાયણ છે

મૂલમ્- અણિહે સહિણ સુસંવુડે, ધમ્મદ્ઠી ઉવહાણવીરણ ।

બિહરેજ્જ સમાહોઈંદાણ, અત્તહિયં રવુ દુહેણ લભમહ ॥૨૯॥

અર્થ - સ્નેહરહિત, જ્ઞાન સહિત કાર્ય કરે, મન તથા ઇન્દ્રિયોથી શુદ્ધ તથા ધર્મનો જ અર્થી તપમાં પરાક્રમ દેશવનાર ઇન્દ્રિયોને વશમા રાખનાર આ પ્રકારથી સાધુ સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે કારણ કે આત્મકલ્યાણ દુઃખ વડે ઘણા પ્રયત્નો પડે પ્રાપ્ત થાય છે.

મૂલમ્- જ હિ જૂણ પુરા અણુસ્સુયં, અદુવા ત તહ જો સમુદ્ધિયં ।

મુણિણા સામાઙ્ગ આહિયં, નાણં જગસવ્વદસિણા ॥૩૦॥

અર્થ : સર્વ જગતને દેખનાર જ્ઞાતપુત્ર મુનિએ સાવધ વિરતિરૂપ સામાયિકનું કથન કહેલું છે નિશ્ચયથી પહેલાં તિર્થ કરોના ઉપદેશને જીવે સાંભળે નથી. ને કદાચ સાંભળ્યું હોય તો યથાર્થપણે અનુષ્ઠાન કરે નથી

મૂલમ્- એવં મત્તા મહંતરં, ધમ્મમિણં સહિયા વહજણા ।

ગુરુજો છંદાણુવત્તગા, વિરયા તિન્નમહોધમાહિય ॥૩૧॥

અર્થ - આ પ્રકારે માનીને, સર્વોત્તમ અર્હત ધર્મ સ્વીકારી, જ્ઞાનાદિ સંપન્ન ગુરૂના અભિપ્રાયે વર્તનાર ઘણા જીવો પાપથી નિવૃત્ત થઈ સમાર સાગરને પાર કરે છે ભગવંતે કહેલું છે તે જ આપને કહું છું.

દ્વિતીય અધ્યયનનો દ્વિતીય ઉદ્દેશક:

દ્વિતીયાધ્યાયને તૃતીયોદ્દેશકઃ

પૂર્વભૂમિકા :- ખીન્ના અધ્યયનને ખીન્ને ઉદ્દેશક પૂર્ણ થયો. ખીન્ના ઉદ્દેશક સાથે ચા. ત્રીજાને સંબંધ છે સાધુઓએ ઉપસર્ગ કે પરિસહોને સહન કરવા નોંધ્યો તો જ અજ્ઞાનજનિત કર્મો ખપી શકે આ વાતનું પ્રતિપાદન કરાવવા માટે ત્રીજો ઉદ્દેશક શરૂ થાય છે

મૂલમ્- સંવુડકમ્મસ્સ ભિક્ખુણો, જં દુક્ખં પુટ્ઠં અબોહિણ્ણ ।

તં સંજમઓડ્વચ્ચિજ્જઈ, મરણ હિચ્છા વયંતિ પંડિયા ॥૧॥

અર્થ : કર્મોનું આગમન જેણે રોક્યું છે તેવા ભિક્ષુને અને અજ્ઞાનવશથી કર્મો બધાયેલ છે તે કર્મબંધન સંયમથી ક્ષીણ થાય છે. તે પડિન જન્મમરણને ઉલ્લંઘીને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે

મૂલમ્- જે વિવ્રવળાહિજ્જોસિયા, સંતિજ્ઞોહિ સમં વિયાહિયા ।

તમ્હા ઉડ્ઢંતિ પાસહા, અદ્વલ્લુ કામાઈ રોગવં ॥૨॥

અર્થ : જે પુરૂષ સ્ત્રીઓથી સેવિત નથી, તેને મુક્ત પુરૂષ સમાન કહેલ છે એટલા માટે સ્ત્રી ત્યાગ પછી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. કામલોગોને જે રોગ સમાન બાળુ છે. તે જ મુક્તના સમાન છે

મૂલમ્- અગં વણિર્ણિહિ આહિયં, ધારંતી રાઈણિયા ઇહં ।

એવં પરમા મહવ્વયા, અક્ખાયા ઉ સરાઈમોયણા ॥૩॥

અર્થ : આ લોકમાં વ્યાપારી દ્રાશ દેશાવરથી લાવેલ ઉત્તમોત્તમ વસ્તુઓને રાજા-મહારાજા વિગેરે ગ્રહણ કરે છે એ જ પ્રકારે આચાર્યો દ્વારા પ્રતિપાદિત રાત્રિ ભોજનના ત્યાગ સહિત ઉત્કૃષ્ટ મહામનોને સાધુ પુરૂષો જ ધારણ કરી શકે છે.

મૂલમ્- જે ઇહ સાયાણુગા નરા, અજ્ઞોવવજ્ઞા કાર્મેહિ મુચ્છિયા ।

કિવણેણ સમં પગ્ગભિયા, ન વિ જાણંતિ સમાહિમાહિયં ॥૪॥

અર્થ : જે કોઈ મનુષ્ય આ લોકમાં સુખનાં ગવેષક છે તથા સમૃદ્ધિને શાતાગૌરવમાં આસક્ત છે તે કામલોગમાં મુર્છિત છે તે ઇન્દ્રિય લપટ સમાન નિર્લજ્જ બની કામલોગે તુ સેવન કરે છે આવા લોકો (કહેવા છતાં) સમાધિ-ધર્મધ્યાનને બાળુતા નથી.

મૂલમ્- વાહેણ જહા વ વિચ્છાણ, અવલે હોઈ ગવં પચોઈણ ।

સે અંતસો અપ્પથામણ, નાઈવહઈ અવલે વિસીયતિ ॥૫॥

અર્થ : જેમ ગાડીવાળા દ્વારા આળુક મારીને પ્રેરિત કરેલ દુર્ગંજ બળદ તે અલ્પ સંમર્થ વાળો હોવાથી થાકી જઈ ભારવહન કરી શકતો નથી કિંતુ કલેશને પામે છે

મૂલમ્- એવં કામેસણં વિઝુ, અજ્જસુએ પયહેજ્જ સંથવં ।

કામી કામેણ કામએ, લઢ્ઢે વાવિ અલઢ્ઢે કેળહુઈ ॥૬॥

અર્થ : એ પ્રકારે કામલોગ ગવેષક નિપુણ પુરૂષ આને અથવા કાલે કામલોગને છોડી દઈશ એવો વિચાર જ કરે છે પણ છોડતો નથી કામી પુરૂષે કામલોગની કામના ન કરવી પ્રાપ્ત થયેલાં કામલોગો ન મળ્યા સમાન જાણવા બેઠાં.

મૂલમ્- મા પચ્છ અસાહુતા ભવે, અચ્ચેહિ અણુસાસ અપ્પગં ।

અહિયં ચ અસાહુ સોયતિ, સે થણતિ પરિદેવતિ બહૂ ॥૭॥

અર્થ : પછીથી હુર્ગતિમાં જવાતું ન થાય એટલા માટે વિષય સેવનથી પોતાના આત્માને અલગ રાખો ને પોતાના આત્માને શિક્ષા આપો. અસંયમી જીવો અધિક શોક કરે છે, તે ખીડાય છે અતિ રૂદ્ધ કરે છે

મૂલમ્- ઇહ જીવિયમેવ પાસહા, તરુણે વાસસયસ્સ તુટ્ટહ ।

ઉત્તરવાસે ય વુજ્જહ, ગિદ્ધ નરા કામેસુ મુચ્છિયા ॥૮॥

અર્થ : આ લોકમાં જીવનને દેખો, સો વર્ષના આયુષ્ય વાળા મનુષ્યનું જીવન પણ યુવાન વયમાં જ નષ્ટ થઈ જાય છે આ જીવન થોડા કાળનું નિવાસ ચમત્કે. શૂદ્ધ મનુષ્યો કામલોગમાં આસક્ત થઈને દુઃખ અનુભવે છે

મૂલમ્- જે ઇહ આરંભનિસ્મિયા, આત્તદંડા એગંનલૂસગા ।

ગંતા તે પાવલોગયં, ચિરરાયં આસુરિયં દિસં ॥૯॥

અર્થ : જે મનુષ્યો આ લોકમાં આરંભમાં આસક્ત છે તેઓ આત્માને દંડ દેવાવાળા ને એકાંત રૂપથી પ્રાણીઓના ઘાતક છે. તે નરકાદિ સ્થાનોમાં ઘણા કાળ સુધી નિવાસ કરે છે અથવા અસુરલોકમાં અધમદેવ પણે ઉત્પન્ન થાય છે.

મૂલમ્- ણ ય સંઘયમાહુજીવિતં, તહવિ ય બાલજણો ય પગબ્ભઈ ।

પચ્છુપ્પન્નેન કારિયં, કો દટ્ઠું પરલોગ માગતે ॥૧૦॥

અર્થ : મનુષ્યનું જીવન સંસ્કાર યોગ્ય નથી તો પણ બાળજીવો પાપકર્મ કરવાની ધૃષ્ટતા કરે છે ને કહે છે કે વર્તમાન સુખની સાથે જ મને પ્રયોજન છે ને પરલોક કેણે બેસું છે?

ટિપ્પણી :- મનુષ્યનું જીવન તૂટેલા દોરાની માફક સાંધી શકાતું નથી. તૂટેલો દોરો ફરી પણ સાંધી શકાય છે પણ જીવન સાંધી શકાતું નથી અવિવેકી માણસો પાપકર્મ કરવાની ધૃષ્ટતા કરે છે ને કહે છે કે અમને આ લોકના સુખ સાથે સંબંધ છે. પરલોક કેણે બેઠું આવ્યું છે? આ પ્રમાણે અજ્ઞાની આત્માઓ કહે છે

મૂલમ્- અદક્ખુ વ દક્ખુવાહિયં, સદ્દહસુ અદક્ખુદંસણા ।

હંદિ હુ સુનિરુદ્ધદંસણે, મોહણિજ્જેણ કહેણ કમ્મુણા ॥૧૧॥

અર્થ : હે આંધળા તુલ્ય મનુષ્ય! સર્વજ્ઞોએ કહેલા આગમોમાં શ્રદ્ધા રાખી શ્રદ્ધાવાન બનને

અમર્વજ દર્શનવાળા સ્વયંકૃત મોહનીય કર્મથી જેની જ્ઞાનદ્રષ્ટિ નષ્ટ થઈ છે તે અર્વજ કથિત આગમે ને માનતો નથી એવું બાણે.

મૂલસ્- દુઃખી મોહે પુણો પુણો, નિવિદેજ્જ સિલોગપૂયણં ।

एव सहितेऽतिपासए, आयतुल्ले पाणेहि संजए ॥१२॥

અર્થ : દુઃખી જીવ વારવાર અવિવેકને પ્રાપ્ત કરે છે સાધુપુરૂષે પોતાની સ્તુતિ તથા પૂજાની ભાવના છોડી દેવી. એ પ્રશ્નરે જ્ઞાનસપ્ત સાધુ સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના સમાન દેખે

મૂલસ્- ગાર વિ અ આવસે નરે અણુપુવ્વં પાણેહિ સજણ ।

समया सव्वत्थ सुव्वत्ते, देवाण गच्छे सलोगयं ॥१३॥

અર્થ : જે પુરૂષ ગૃહસ્થાશ્રમમાં નિવાસ કરીને પણ શ્રાવક ધર્મ પાળીને ક્રમશઃ પ્રાણીઓની હિંસાથી નિવૃત્ત થાય છે તથા અર્વ પ્રાણીઓમા સમભાવ રાખે છે તે સુનતી પુરૂષ દેવલોકમાં જાય છે.

મૂલસ્- સોચ્ચા ભગવાણુસાસણ, સચ્ચે તત્થ કરેજ્જુવ્વકસં ।

सव्वत्थ विणीयमच्छरे, उच्छ भिक्खु विरुद्धमाहरे ॥१४॥

અર્થ : ભગવાનના અગમોને સાંભળીને જે આગમોમા કહેલું અત્ય ગયમમાં ઉદ્યમ કરે તેઓ પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે મત્સર રહિત થઈને મુનિ શુદ્ધ ભિક્ષા ગ્રહણ કરે.

મૂલસ્- સવ્વં ન ચ્ચા અહિદ્ધુ અધ્મ્મદ્ઠી ઉવહાણવીરિણ ।

गुत्ते जुत्ते सयाजए, आयपरे परमायतद्वित्ते ॥ १५ ॥

અર્થ : સર્વ પદાર્થોને બાણીને સાધુ સવરને આશ્રય લે ધર્મના અર્થી બને તપ કરવામાં પરાક્રમશીલ બને. મન, વચન ને કાયાથી શુષ્ક બની ઇન્દ્રિયોપર કાબુ મેળવે. સદા આત્માપર વિજય પ્રાપ્ત કરે ને મોક્ષની અભિલાષા રાખે.

મૂલસ્- વિત્તં પસવો ય નાહો, તં બાલે સરણં તિ મન્નઈ ।

एते मम तेसु वि अहं, नो ताणं सरणं न विज्जई ॥१६॥

અર્થ : અજ્ઞાની જીવો ધનધાન્ય વિગેરે તથા પશુ તેમજ જાતિજનોને પોતાનું શરણ માને છે આ બધા મારા છે ને હું એનો છું. વસ્તુતઃ આ બધું ત્રાણ શરણરૂપ નથી.

મૂલસ્- અવ્ભાગમિતંમિ વા હુહે, અહવા ઉવ્વકમિતે ભવંતિણ ।

एगस्स गई य आगई, विउमंता सरणं न मन्नई ॥१७॥

અર્થ : હું ખ આપે કે અશાતા વેદનીયનો ઉદય થાય અથવા કોઈ ઉપક્રમે આયુષ્ય નાશ થાય ત્યારે અથવા મૃત્યુ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે એકલાને જ જવાનું કે આવવાનું થાય છે એટલા માટે વિદ્વાન પુરૂષ ધન આદિને શરણરૂપ માનતો નથી

મૂલમ્- સર્વે સયકમ્મકપ્પિયા, અવિયત્તેણ દુહેણ પાણિણો ।

હિંડંતિ ભયાઉલા સદ્ધા, જાહ-જરા-મરણેહિંભિદ્દુત્તા ॥૧૮॥

અર્થ : બધા પ્રાણીઓ પોતપોતાનાં કરેલા કર્મોથી અલગ અલગ અવસ્થાઓથી સુદ્રુત છે. તથા અન્યકત અને વ્યકત દુઃખોથી દુઃખિત છે. જન્મ, જરા, મરણથી પીડિત છે ને શક થયેલો જીવ ભયથી આકુળ થયેલો વારવાર સંસારચક્રમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે.

મૂલમ્- ઇણમેવ ધ્વણં વિજાણિયા, ણો સુલભં વોહિ ચ આહિયં ।

એવં સહિએહિયાસએ, આહ જિણો ઇણમેવ સેસગા ॥૧૯॥

અર્થ : આ અવસર છે, ને સમ્યક્ત્વ પણ સુલભ નથી. એ પ્રમાણે સર્વજ્ઞોએ કહેલું છે. એમ બાણીને જ્ઞાનાદિ સંપન્ન થઈને મુનિ વિચાર કરે કે ઋષભદેવ ભગવાંતે આ પ્રમાણે પોતાના પુત્રોને ઉપદેશ આપ્યો અને અન્ય તીર્થંકર દેવો પણ એ જ કથન કરે છે

મૂલમ્- અર્ભવિમુ પુરા વિ ભિક્ખવો, આએસા વિ ભવંતિ સુવ્વયા ।

એયાઈ ગુણાઈ આહુ તે, કાસવસ્સ અણુધમ્મચારિણો ॥૨૦॥

અર્થ : હે સાધુઓ ! પૂર્વ કાળમાં સર્વજ્ઞો ધ્યા, ને ભવિષ્યકાળમાં સર્વજ્ઞો થશે એ બધા સુદ્રુત પુરુષોએ ઉપરોક્ત ગુણોને મોક્ષના સાધન કહેલ છે તેમ જ ભગવાન ઋષભદેવજી તથા ભગવાન મહાવીરે પણ અનુયાયીઓને આજ સાધનો બતાવ્યાં છે.

મૂલમ્- તિવિહેણ વિ પાણ મા હણે, આયહિએ અણિયાણસંવુડે ।

એવં સિદ્ધા અણંતસો, સંપદ જે ય અણાગયાવરે ॥૨૧॥

અર્થ : મન, વચન ને ક્રિયા એમ ત્રણે યોગોથી પ્રાણીઓની હિંસા ન કરે, આત્મહિંસાની પ્રવૃત્તિમાં રહી સ્વર્ગની ઈચ્છા રહિત શુદ્ધ રહી અનંત જીવો સિદ્ધ થયા છે. વર્તમાનકાળે સિદ્ધ થાય છે. ને ભવિષ્યકાળમાં સિદ્ધ થશે.

મૂલમ્- એવં સે ઉદાહુ અણુત્તરનાણી, અણુત્તરદંસી અણુત્તરણાણદંસણ ધરે ।

અરહા નાયપુત્તે ભગવં, વેસાલિએ વિયાહિએ ॥૨૨॥

અર્થ : આ પ્રકારે ભગવાન ઋષભદેવ સ્વામીએ કથન કરેલ છે. ઉત્તમ જ્ઞાનવાળા ને ઉત્તમ દર્શનવાળા ને ઉત્તમ જ્ઞાન, ઉત્તમ દર્શનના ધારક, ઈન્દ્રાદિ દેવોને પૂજ્ય સર્વજ્ઞ જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ વિશાલા નગરીમાં કહેલ હતું એજ પ્રમાણે હું તમને કહું છું

અથ તૃતીયાધ્યયનમ્ પ્રથમોદ્દેશકઃ

પૂર્વભૂમિકા :- બીજું અધ્યયન પૂર્ણ થયું ત્રીજું અધ્યયન શરૂ થાય છે. આ અધ્યયનમાં જ્ઞાનસંપન્ન અને ચારિત્ર પરાયણ મુનિને અનુકુળ કે પ્રતિકુળ પરિસરો આવે તો સમભાવે સહન કરવા જોઈએ વિગેરે અધિકાર છે

મૂલમ્- સૂરં મણ્ણઈ અપ્પાણં, જાવ જેયં ન પસ્સઈ ।

જુજ્ઞંતં દઢધમ્માણં, સિસુપાલો વ મહારહં ॥૧॥

અર્થ જ્યાં સુધી વિજેતા પુરૂષ દેખાય નહિ ત્યાં સુધી કાયર પુરૂષ પણ પોતાને શુરવીર માને છે. યુદ્ધ કરતાં દૃઢ ધર્મવાળા મહારથી કૃષ્ણને દેખી જેમ શિશુપાલ ક્ષાલને પામ્યો

મૂલમ્- પયાતા સૂરા રણસીસે, સંગામમ્મિ ઉવઢિં ।

માયા પુત્તં ન થાણાઈ, જેણ પરિવિચ્છણ ॥૨॥

અર્થ - યુદ્ધમાં ઉપસ્થિત થયેલો અભિમાની પુરૂષ પોતાને વિજયી માનતો થકો, વ્યથતાજનક યુદ્ધમાં સત્રામના અગ્રભાગે રહેતાં જેમ માતા પોતાની ગોદથી પડી ગયેલા બાળકનું પણ ભાન ભૂલી જાય છે તેમ વિજેતા પુરૂષના દ્વારા છેદન-લેદન થતાં કાયર પુરૂષ દીન બની જાય છે.

મૂલમ્- એવં સેહે વિ અપ્પુટ્ઠે, ભિવ્વાયરિયા અકોવિં ।

સૂરં મણ્ણઈ અપ્પાણં જાવ લૂહં ન સેવણ ॥૩॥

અર્થ : એવા પ્રકારે લિક્ષાચર્યામાં અનિપૂણ, પરિસહનો જેને સ્પર્શ થયો ન હોય એવો નૂતન શિષ્ય પોતાના આત્માને ત્યાં સુધી શુરવીર માને છે અને કહે છે કે દીક્ષામાં શું છે ? પણ અંયમ પાલનના અવસરે કાયર પુરૂષની જેમ ભાગી છૂટે છે.

મૂલમ્- જહા હેમત માસંમ્મિ, સીતં ફુસઈ સવ્વગં ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ, રજ્જહિણા વ ચત્તિયા ॥૪॥

અર્થ : જ્યારે હેમન્ત ઋતુમાં એટલે પોશ મહિનામાં શીતનો સ્પર્શ મર્વાગે થાય છે ત્યારે મૂર્ખ સાધક વિષાદને અનુભવે છે. જેમ રાત્ર્યભ્યંત ક્ષત્રિય વિષાદ અનુભવે છે

મૂલમ્- પુટ્ઠે ગિમ્હાહિતાવેણ, વિમણે સુપિવાસિં ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ, મચ્છા અપ્પાદેણ જહા ॥૫॥

અર્થ : ગ્રીષ્મ ઋતુના તાપની ગરમીનો સ્પર્શ થતાં ખિન્ન અંત કરણ વાળો નવદીક્ષિત ઉદાસ તથા તૃષ્ણાથી યુક્ત થઈને દીન બની જાય છે આ પ્રકારે ગરમીનો પરિચય પ્રાપ્ત થતાં મુદ પુરૂષ અદ્ય જળમાં માછલીની જેમ વિષાદને અનુભવે છે

મૂલમ્- સયા દત્તેસણા દુક્ખા, જાયણા દુપ્પણોલ્લિયા ।

કમ્મત્તા દુબ્ભગા ચેવ, ઇચ્છાહંસુ પુઢો જણા ॥૬॥

અર્થ : સદા ગૃહસ્થોએ આપેલ વસ્તુને જ ઉપયોગમાં લેવી પડે છે. આ દુઃખ જીવનભર સાધુને રહે છે ને ભિક્ષા માગવાનું કષ્ટ દુઃસહ્ય હોય છે. સાધારણ પુરૂષો એમ કહે છે કે આ લોકો ભાગ્યહીન છે પોતાનાં પૂર્વકૃત પાપનાં ફળ ભોગવી રહ્યા છે.

મૂલમ્- એ સદ્દે અચાયંતા, ગામેસુ નયરેસુ વા ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ, સંગામમ્મિ વ ભીરુયા ॥૭॥

અર્થ : ગામોમાં કે નગરોમાં પૂર્વોક્ત શબ્દો સહન કરવામાં અસમર્થ તે આક્રોશ વચ્ચેના સાંભળીને મંદબુદ્ધિવાળા વિષાદ કરે છે જેમ કાયર પુરૂષ સંગ્રામ ગયો થકો વિષાદ કરતો હોય છે.

મૂલમ્- અપ્પેગે લુધિયં ભિક્ખું, સુણી ડંસદ્ડ લૂસણ ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ, તેડ પુઢા વ પાણિણો ॥૮॥

અર્થ : કોઈ એક ભિક્ષાર્થે બ્રમણ કરતાં ક્ષુધિત સાધુને કૂતરો કરડવા લાગે તો તે સમયે અજ્ઞ-પુરૂષ હીનતાયુક્ત બની જાય છે જેમ અગ્નિનાં સ્પર્શથી પ્રાણી ગભરાય છે.

મૂલમ્- અપ્પેગે પઢિભાસંતિ, પઢિપંથિયમાગયા ।

પઢિયારગયા એ, જે એ એવં જીવિણો ॥૯॥

અર્થ : સાધુઓનાં દ્રેષી કોઈ કોઈ સાધુ પ્રત્યે કહે છે કે આ સાધુઓ ભિક્ષાવૃત્તિથી જીવન ધારણ કરે છે. આ લોકો પોતાના પૂર્વકૃત પાપનું ફળ ભોગવે છે.

મૂલમ્- અપ્પેગે વડ્ડ જુંજડ્ડ, નગિણા પિઢોલગાહમા ।

મુંડા કંડૂ વિણટુંગા, ઉજ્જલ્લા અસમાહિયા ॥૧૦॥

અર્થ : કોઈ કોઈ પુરૂષ કહે છે કે આ લોકો નશ્ત છે, પરપિંડ પ્રાર્થિ છે, અધમ છે. મુંડિત છે. કડૂ રોગથી તેમનાં અંગે વિકૃત થયા છે, પરસેવાથી યુક્ત અને અશોભનિય લાગે છે.

મૂલમ્- એવં વિપ્પઢિવન્નેગે, અપ્પણા ડ અજાણયા ।

તમાઓ તે તમં જંતિ, મંદા મોહેણ પાડડા ॥૧૧॥

અર્થ : પૂર્વોક્ત પ્રકારે સાધુ તથા સન્માર્ગના દ્રોહી કોઈ કોઈ પોતે જ અજ્ઞ જીવો મોડથી ઢંકાયેલ છે ને તેઓ અજાનરૂપી અધિકારથી વધારે અધિકારને પ્રાપ્ત થાય છે

મૂલમ્- પુટ્ઠો ય દંસમસર્ગેહિ, તણકાસમચાઙ્યા ।

ન મે દિટ્ઠે પરે લોણ, જડ્ડ પરં સરણં સિયા ॥૧૨॥

અર્થ : હાંસ તથા મગ્ધરના વડે કરડવામાં આવેલ તથા તૃણ સ્પર્શને સહન ન કરી શકનાર સાધુ એવો વિચાર કરે છે કે પરલોકને મે જાણું નથી તો પણ આ કષ્ટથી કઠાય મરણને તો સંભવ ખરો.

મૂલમ્- સંતત્તા કેસલોણં, બંભચેરપરાઈયા ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ, મચ્છા વિટ્ઠા વ કેયણે ॥૧૩॥

અર્થ : કેશ લુચ્ચતથી દુઃખિત તથા બ્રહ્મચર્યથી પરાલભ પામેલો મૂર્ખ જીવ ત્યાં કલેશને અનુભવે છે. જાળમાં ફસાયેલ માછલીની જેમ

મૂલમ્- આયદંડસમાયારે, મિચ્છાસંઠિયભાવણા ।

હરિસપ્પઓસમાવજ્ઞા, કેઈ લૂસંતિઝનારિયા ॥૧૪॥

અર્થ : આત્મકલ્યાણ નષ્ટ થાય એવો આચાર આચરનાર જેની ભાવના મિથ્યાત્વથી યુક્ત ને રાગ-દ્વેષથી યુક્ત એવો અનાર્ય પુરૂષ સાધુઓને દુઃખ આપે છે.

મૂલમ્- અપ્પેગે પલિયંતેસિં, ચારો ચોરોત્તિ સુવ્વયં ।

બંધંતિ ભિક્ખુયં બાલા, કસાયવયણેહિ ય ॥૧૫॥

અર્થ : કોઈ એક આસપાસ વિચરતા સાધુને આ ચોર છે કે જાસૂસ છે એમ કહીને રસ્સી આદિથી એ સુન્નત સાધુને બાંધે છે. અજ્ઞાની પુરૂષો અનાર્ય દેશમાં વિચરતાં સાધુને કઠોર વચનો કહી પીડિત કરે છે

મૂલમ્- તત્થ દણ્ઢેણ સંવીતે, મુટ્ઠિણા અદુ ફલેણ વા ।

નાતીણં સરતી બાલે, ઇત્થી વા કુદ્ધગામિણી ॥૧૬॥

અર્થ : અનાર્ય દેશમાં વિચરતાં સાધુને ત્યાંનાં લોકો ક્રોધિત થઈને લાઠી, મુઠ્ઠી ને ફળવડે પીડા આપે છે ત્યારે મૂર્ખ સાધક પોતાનાં સ્વજનોને સંભાળે છે. જેમ ક્રોધિત સ્ત્રી ઘરમાંથી ભાગી ગયા પછી ચોર આદિ લૂટે છે ત્યારે પસ્તાવો કરી પોતાના પતિને યાદ કરે છે.

મૂલમ્- એતે ભો કસિણે ફાસા, ફરુસા દુરહિયાસયા ।

હત્થી વા સરસવિત્તા, કોવા વસ ગયા ગિહં ॥ તિબેમિ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ : હે શિષ્યો ! પૂર્વોક્ત સમસ્ત સ્પર્શો ઉપસર્ગો કઠણ, કકેશ, દુઃસહ્ય છે જેમ સંગ્રામમાં બાણોથી ઘાયલ થયેલ હાથી ભાગી જાય છે તેમ અજ્ઞાન, નપુસક સાધક પરિસહોથી ગભરાઈ સયમને છોડી ગૃહસ્થવાસને ધારણ કરે છે.

इति तृतीयाध्ययने प्रथम उद्देशकः

તૃતીયમધ્યયને દ્વિતીય ઉદ્દેશકઃ

પૂર્વભૂમિકા : ત્રીજા અધ્યયનનો પ્રથમ ઉદ્દેશક પૂર્ણ થયો. તેમાં પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું. આ બીજા ઉદ્દેશકમાં અનુકૂળ ઉપસર્ગોનું કથન કરવામાં આવશે.

મૂલમ્- અહિમે સુહમા સંગા, ભિવ્લુણં જે દુરુત્તરાઃ ।

જત્ય ઇમે વિસીયંતિ, જ ચયંતિ જવિત્તણ ॥૧॥

અર્થ : પૂર્વોક્ત પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો પછી હવે આ અનુકૂળ ઉપસર્ગો કહેવામાં આવશે. સ્નેહાદિ સંબંધરૂપ સુક્રમ માતા, -પિતા, પુત્રાદિ સંબંધરૂપ ઉપસર્ગો થાય છે તે ઉપસર્ગો સાધુઓને દુસ્તર છે કોઈક આ સંબંધરૂપ ઉપસર્ગોથી શિથિલાચારી બની જાય છે ને સંયમપૂર્વક નિર્વાહ કરવામાં સમર્થ થતાં નથી.

મૂલમ્- અપ્પેમે નાયઓ વિસ્સ, રોયંતિ પરિવારિયા ।

પોમ જે તાય પુટ્ઠોઝસિ, કસસ તાય જહાસિ જે ॥૨॥

અર્થ : કોઈક જ્ઞાતિજનો, માતા - પિતા, સ્વજન, સંબંધીજનો સાધુને ભેઠ ઘેરીને રૂઢન કરે છે ને કહે છે હે તાત ! તુ અમારું પોષણ કર. અમે તમારું પાલન કર્યું છે. હે તાત ! શા માટે તું અમને છોડી દે છે ?

મૂલમ્- પિયા તે થેરઓ તાત, સસા તે લુહિયા ઇમા ।

માયરો તે સગા તાત, સોયરા કિં જહાસિ જે ॥૩॥

અર્થ : હે પુત્ર ! તમારા પિતા વૃદ્ધ છે ને આ તમારી બહેન નાની છે ને આ તમારા સહોદર ભાઈ છે હે પુત્ર ! તુ અમને કેમ ત્યાગે છે ?

મૂલમ્- માયરં પિયરં પોસ, એવં લોગો માવિસ્સઈ ।

એવં લુહિયં તાય, જે પાલંતિ ય માયરં ॥૪॥

અર્થ : હે પુત્ર ! માતા - પિતાનું પોષણ કરો માત - પિતાનું પોષણ કરવાથી જ પરલોક સુધરશે એ જ નિશ્ચયથી લોકાચાર છે કે માતા - પિતાનું પાલન કરવું ભેઠએ.

મૂલમ્- ઉત્તરા મહુલ્લાવા, પુત્તા તે તાય લુહિયા ।

મારિયા તે જવા તાય, મા સા અન્નં જણં ગમે ॥૫॥

અર્થ : હે પુત્ર ! તમારા પુત્રો ઉત્તરોત્તર જન્મેલા ને મધુર બોલવાવાળા ને નાના છે. ને તમારી પત્ની નવયૌવના છે હે પુત્ર ! તે તમારી પત્ની પરપુરૂષ પાસે આલી ન જાય તેવું કરો.

મૂલમ્- એહિ તાય ઘરં જામો, માય કમ્મેસહા વયં ।

વિતિયં પિ તાય પાસામો, જામુ તાવ સયં ગિહં ॥૬॥

અર્થ : હે પુત્ર ! આવો ઘેર ચલો. તમે કોઈ કામ ન કરશો. અમે તમારૂં સર્વ કાર્ય કરશું.
હે પુત્ર ! એક વખત તમે ઘેરથી નીકળી ગયા. હવે ફરીવાર ઘરે આવી જાવ.

મૂલમ્- ગંતુ તાય પુણો ગચ્છે, ણ તેણાસમણો સિયા ।

અકામગં પરિક્કમં, કો તે વારેડ મરિહતિ ॥૭॥

અર્થ : હે પુત્ર ! એકવાર ઘરે જઈને સ્વજનો મળીને પાછો તુ આવી જશે એથી તારું સાધુપણું જતુ નહિ રહે. ઘરનાં કામકાજમાં ઇચ્છારહિત તમારી રુચિ અનુસાર સચમતુ અનુષ્ઠાન કરતા કોણ તમને નિષેધ કરી શકે છે ?

મૂલમ્- જં કિ ચિ અણગં તાત, તં પિ સવ્વં સમીકતં ।

હિરણ્ણં વવહારાડ, તંપિ દાહામુ તે વયં ॥૮॥

અર્થ : હે પુત્ર ! જે કંઈ તમારૂં દેવું હતું તે સર્વ બરાબર અમે પતાવી દીધું છે. તમારા વ્યવહાર માટે દ્રવ્યની જરૂર છે તે પણ અમે આપીશું માટે ઘરે ચાલો.

મૂલમ્- ઇચ્છેવ ણં સુસેહંતિ, કાલુણીય સમુદ્ધિયા ।

વિવદ્ધો નાઇસગેહિ, તઓઽગારં પહાવડ ॥૯॥

અર્થ : આ પ્રકારે કુણ્ણાયુક્ત બધાદિ સાધુને શિક્ષા દે છે ને જ્ઞાતિ સઘથી બંધાયેલ કાયર સાધક માતા - પિતા, પુત્ર, કન્યા વિગેરેમાં મોહિત થઈને તે સમયે ઘર તરફ જાય છે.

મૂલમ્- જહા રુક્ખં વણે જાય, માલુયા પડિબંધઈ ।

એવં ણં પડિબંધતિ, ણાતઓ અસમાહિણા ॥૧૦॥

અર્થ : જેમ વનમાં ઉત્પન્ન થયેલાં વૃક્ષને લતા - વેડા વિટાઈ જાય છે એવી રીતે જ્ઞાતિજનો- કુટુંબીજનો અલ્પસત્ત્વવાળા સાધુને બાંધી લે છે.

મૂલમ્- વિવદ્ધો નાઇસંગેહિ, હત્થી વાવી નવગ્ગહે ।

પિટ્ઠઓ પરિસંપ્પંતિ, સુયગોવ્વ અદ્રણ ॥૧૧॥

અર્થ : માતા - પિતા વિગેરે સબધ વડે બંધાયેલ સાધુની પાછળ પાછળ તેમનો સ્વજનવર્ગ ચાલે છે. નવિન પકડાયેલ હાથીની જેમ તે અનુકૂળ આચરણ કરે છે તેમ જ નવી વીંચાયેલ ગાય જેમ પોતાના વાછરડાની પાસે જ રહે છે, તે પ્રકારે પરિવાર વર્ગ પણ તેની પાસે જ રહે છે.

મૂલમ્- એ સંગા મણુસ્સાણ, પાયાલા વ અતારિમા ।

કીવા જત્થ ય કિસ્સતિ, નાઇ સંગેહિ મુચ્છિયા ॥૧૨॥

અર્થ : એ પૂર્વોક્ત માતા - પિતાદિ સ્વજન વિગેરેનો સંગ મનુષ્યો માટે સમુદ્રના સમાન દુસ્તર છે જે જ્ઞાતિસંગમાં મૂર્છિત અયમર્થ પુરૂષ કલેશને પામે છે.

મૂલમ્- તં ચ ભિક્ષૂ પરિજ્ઞાય, સર્વે સંગા મહાસવા ।

જીવીયં નાવ કંરિવજ્જા, સોચ્ચા ધમ્મમણુત્તરં ॥૧૩॥

અર્થ : તે જ્ઞાતિ વિગેરે સંબંધને સાધુ સંપરિજ્ઞાથી બાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી છોડી દે, કેમ કે બધાય સંબંધો મહા આશ્રવરૂપ છે. અનુત્તર ધર્મને સાંભળીને સાધુ અસયમી જીવનની ઇચ્છા ન કરે.

મૂલમ્- અહિમે સંતિ આવટ્ટા, કાસવેણ પવેશ્યા ।

બુદ્ધા જત્થાવસપ્પંતિ, સીયંતિ અબુહા જહિ ॥૧૪॥

અર્થ : હવે પછી કાશ્યપગોત્રી લગવાન મહાવીર સ્વામી દ્વારા કથિત આ સંસાર આવડ છે જેથી બુદ્ધ પુરૂષો દૂર હટી બચ છે ને અજ્ઞાની પુરૂષો તેમાં આસકત બની દુઃખી થાય છે.

મૂલમ્- રાયણો રાયઽમચ્ચા ય, માહણા અદુવ લત્તિયા ।

નિમંતયતિ ભોગેહિ, ભિક્ષૂયં સાહુજીવિણં ॥૧૫॥

અર્થ : રાજા મહારાજાને રાજમંત્રી ગ્રાહણ અથવા ક્ષત્રિય ઉત્તમ આચારને જીવન નિર્વાહ કરવા વાળા સાધુને શબ્દાદિ વિષયભોગોને ભોગવવા માટે નિમંત્રણ કરે છે.

મૂલમ્- હત્થઽસ્સરસહ જાણેહિં, વિહારગમણેહિ ય ।

ભુજે ભોગે ઇમે સગ્ધે, મહરિસી પૂજયામુ તં ॥૧૬॥

અર્થ : હે મહર્ષિ ! અમે તમારી પૂજા કરીએ. આ ઉત્તમ શબ્દાદિ ભોગોને ભોગવો હાથી, ઘોડા, રથ ને પાલખીનો ઉપયોગ કરે ને બાગબગીચામાં વિચરે.

મૂલમ્- વત્થગંધ મલંકારં, ઇત્થોઓ સયણાણિ ય ।

મુંજાહિમાઈં ભોગાઈં, આડસો પૂજયામુ તં ॥૧૭॥

અર્થ : હે આયુષ્યમાન ! વસ્ત્ર, ગંધ ને અલંકાર ભૂષણ, સ્ત્રીઓ તથા શય્યા વિગેરે મનને અનુકૂળ ભોગોને આપ ભોગવો આપની અમે પૂજા કરીએ છીએ.

મૂલમ્- જો તુમે નિયમો ચિણ્ણો, ભિક્ષુભાવમ્મિ સુવ્વયા ।

અગાર-માવસંતસ્સ, સર્વો સંવિજ્જણ તહા ॥૧૮॥

અર્થ : હે સુમતવાળા મુનિવર ! તમે ભિક્ષુભાવમાં જે વ્રત-નિયમો વિગેરે સદ્-અનુષ્ઠાન કર્યા છે તે ઘરમાં રહેવાં છતાં બધા તે જ પ્રમાણે થઈ શકશે

ટિપ્પણી :- પૂર્વોક્ત આમંત્રણ કરનાર લોકો સુમતી સાધુને કહે છે કે આપના વ્રતની આરાધના ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને કરજો. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને નિયમોનો ભગ યશે એ ભય રાખવાની જરૂર નથી સંસારી સુખોથી વંચિત રહેવાની શુ જરૂર છે ?

મૂલમ્- ચિરં દુઃજ્જમાણસ્સ, દોસો દાણિં કુઓ તવ ।

ઇચ્છેવ નં નિમંતેતિ, નીવારેણ વ સૂયરં ॥૧૯॥

અર્થ : હે મુનિશ્રેષ્ઠ ! લાંબા કાળથી સયમનાં અનુષ્ઠાનપૂર્વક વિહાર કરનાં આ સમયે દોષ કેમ લાગી શકે છે ? આ પ્રમાણે આમત્રણ આપી ક્રિયાવે છે જેમ સુવરને ચોખાના દાણાનો લોભ દેખાડી ક્રિયાવે છે તેવી જ રીતે મુનિને ભોગ ભોગવવાના નિમત્રણે ક્રિયાવે છે

મૂલમ્- ચોડ્યા ભિક્ષા યરિયાણ, અચયંતો જવિત્તયે ।

તત્થ સંદા વિસીયંતિ, ઉજ્જાણંસિ વ દુબ્બલા ॥૨૦॥

અર્થ : સાધુઓને સમાચારી પાત્રન કરવા માટે આચાર્ય આદિ દ્વારા પ્રેરિત કરેલ તે સમાચારી પૂર્વક નિર્વાહ કરવામાં અસમર્થ મૂર્ખ જીવ શિથિલ બને છે. ઊંચા માર્ગમાં દુર્બળ બળદ જેમ પડી જાય છે તે રીતે કાયર સાધક સયમથી ચલિત થઈ જાય છે

મૂલમ્- અચયંતા વ લૂહેણં, ઉવહાણેણ તજ્જિયા ।

તત્થસંદા વિસીયંતિ, ઉજ્જાણંસિ જરગ્ગવા ॥૨૧॥

અર્થ : રૂક્ષ સયમ પાળવામાં અસમર્થ, તપકર્મ કરવામાં પીડિત થઈ મહાબુધ્ધિવાળો સાધક તે સયમમાં દુઃખી થાય છે જેમ વૃદ્ધ જર્જરિત બળદ ઊંચા માર્ગમાં દુઃખિત થાય છે

મૂલમ્- એવ નિમંતણં લધ્ધં, મુચ્છિયા ગિદ્ધા ઇત્થીરુ ।

અજ્ઞોવવન્ના કામેહિ, ચોડ્ઝ્જંતા ગયા ગિહં ॥ ત્તિ બેમિ ॥૨૨॥

અર્થ : પૂર્વોક્ત પ્રકારથી ભોગ ભોગવવા માટે નિમત્રણ પામીને, કામભોગમાં આસક્ત સ્ત્રીઓમાં આસક્તિવાળો ને કામભોગમાં દત્તચિત્ત પુરૂષ સયમ પાળવા માટે આચાર્ય વિગેરે વડે પ્રેરિત છતાંય ઘરે પાછો જાય છે એમ હું કહું છું.

इति तृतीयाध्ययने द्वितीयोद्देशकः

તૃતીયાધ્યયને તૃતીયોદ્દેશકઃ

પૂર્વભૂમિકા :- ત્રીજા અધ્યયનનો ખીજો ઉદ્દેશક પૂર્ણ થયો. પહેલાં બન્ને ઉદ્દેશકોમાં પ્રતિકુળ અને અનુકુળ ઉપસર્ગોનું વર્ણન આવ્યું. આ ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં ઉપસર્ગો વડે તપ સયમની વિરાધના થાય છે, તે વિષયનું જ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

મૂલમ્- જહા સંગામકાલંમિ, પિટ્વો મીરુ વેહૃઙ્ ।

વલયં ગહણં ણૂમં, કોઙ્ જાણઙ્ પરાજયં ॥૧॥

અર્થ : જેમ યુદ્ધના સમયમાં કાયર પુરૂષ પ્રાણ બચાવવા માટે પાછળની બાજુ વલય - ખાડો - ગહન સ્થાન, છૂપાવાની જગ્યા જોઈ રાખે છે કારણ કેનો પરાજય થશે તે કોણ જાણે છે ?

મૂલમ્- મુહુત્તાણં મુહુત્તસ્સ, મુહુત્તો હોઙ્ તારિસો ।

પરાજિયાઙ્વસપ્પામો, ઇતિ મીરુ ઉવેહૃઙ્ ॥૨॥

અર્થ : ઘણા મુહૂર્તનું કે કોઈ એક મુહૂર્તનું એવો અવસર આવે (જય પરાજયનો સંભવ) શત્રુથી હારી જવાય ત્યારે ગુપ્ત રહી શકાય એવા સ્થાનની પ્રથમથી કાયર પુરૂષ ગવેષણા કરી રાખે છે.

મૂલમ્- એવં તુ સમણા ઇમે, અબલં નચ્ચાણ અપ્પમં ।

અણાગયં મયં દિસ્સ, અવકપ્પંતિમં સુયં ॥૩॥

અર્થ : આ પ્રકારે કોઈ શ્રમણ પોતાને સયમ પાલન કરવામાં અસમર્થ જાણીને ભવિષ્યકાળનો ભય દેખીને વ્યાકરણ તથા જ્યોતિષ જાણીને પોતાનાં નિર્વાહનું સાધન બનાવી રાખે છે

ટિપ્પણી :- કોઈ એક શ્રમણ ભવિષ્યનો વિચાર કરી સયમ પાળવામાં કાયર જેમ યુદ્ધમાં પહેલાં દુર્ગ - કિલ્લા વિગેરેનું અન્વેષણ કરી રાખે છે તે રીતે શ્રમણ પોતાની રક્ષા માટે વ્યાકરણ, આયુર્વેદક, જ્યોતિષ વિગેરે શાસ્ત્રોનો આધાર લઈ ભવિષ્યમાં શુભશન ચલાવવાનો વિચાર કરી રાખે છે.

મૂલમ્- કો જાણઙ્ વિઝ્ઞવાતં, ઇત્થીઓ ઉદગાઙ્ વા ।

ચોઙ્જંતા પવક્ખામો, ણ ણો અત્થિ પકપ્પિયં ॥૪॥

અર્થ : સ્ત્રીઓ વડે કે કાચા પાણી વડે મારો સયમ બેઠ થઈ જશે એ કોણ જાણી શકે છે ? ને મારી પાસે પૂર્વ ઉપાર્જિત ધન પણ નથી એટલા માટે હસ્તવિદ્યા કે ધનુર્વેદ વિગેરેનો અર્થ બતાવી આજીવિકા ચલાવી શકાય.

મૂલમ્- ઇચ્છેવ પહિલેહંતિ, વલયા પહિલેહિણો ।

વિતિગિચ્છ સમાવન્ના, પંથાણં ચ અકોવિયા ॥૫॥

અર્થ : આ સંયમનું પાલન થશે કે નહિ ? એવા પ્રકારનો સદેહ કરવાવાળા, માર્ગને નહિ જાણ-

નારા સગ્રામમાં ખાડા વિગેરેનું અન્વેષણ કરનાર કાયર પુરૂષની માફક જ મંથનમાં પશ્ચુ એવો જ વિચાર કરે છે.

મૂલમ્- જે ઉ સંગમકાલંમિ, નાયા સૂરપુરંગમા ।

ળો તે પિટુમુર્વેર્હિતિ, કિં પરં મરણં સિયા ॥૬॥

અર્થ : પરંતુ જે પુરૂષ જગતપ્રતિદ્ધ વીરપુરૂષોમાં અગ્રેસર છે તે યુદ્ધ સમયે પાછા હટવાની વાત પર ધ્યાન આપતો નથી મરણથી ખીજું શુ વધારે હોઈ શકે (એમ વિચારે છે)

ટિપ્પણી :- વીરપુરૂષો યુદ્ધ આવી પડે તો પાછા હટવું કે ગર્ત આદિનું અન્વેષણ કરતાં નથી. એમ વિચારે છે કે મોતથી વધારે શુ થશે ? યુદ્ધમાં વિજયી થઈશ તો જગતમાં મારી કીર્તિ થશે અને લડતાં પ્રાણુ ગુમાવીશ તો લોકો મારા યશગાન ગાશે.

મૂલમ્- एवं समुद्रिण भिक्खू, वोसिज्जाङ्गारबंधणं ।

आरंभं तिरियं कट्टु, अत्तत्ताए परिव्वए ॥७॥

અર્થ : એજ પ્રકારે ગૃહબંધનનો ત્યાગ કરીને આરભને છોડીને સયમ - પાલનમાં તત્પર થયેલ સાધુ મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે સયમમાં જ ક્તચિત્ત બની વિચરે

મૂલમ્- तमेगे परिभासंति, भिक्खूयं साहुजीवियं ।

जे एवं पगिभासंति, अंतए ते समाहिए ॥८॥

અર્થ : ઉત્તમ આચારથી નિર્વાહ કરનાર ભિક્ષુના વિષયમાં કોઈ અન્ય દર્શની આક્ષેપવચન કહે છે એ આક્ષેપવચન કહેનારા અન્યદર્શનીઓ સમાધિમાર્ગથી દૂર છે.

મૂલમ્- संबध समकप्पा उ, अन्नमत्तेसु मुच्छिया ।

पिडवायं गिलाणस्स, जं सारेह दलाह य ॥९॥

અર્થ : આ લોકો ગૃહસ્થની માફક વ્યવહાર કરે છે, તેઓ એક ખીજામાં આસક્ત છે. રોગી સાધુના માટે આહાર અન્વેષણ કરીને લાવી આપે છે.

ટિપ્પણી :- અન્ય મતાલખીઓ જૈન સાધુઓ માટે આ પ્રકારે ટીકા કરે છે કહે છે કે ગૃહસ્થોની માફક શ્રમણો રાગથી બધાયેલા હોય છે. અતુરાગના કારણે એક ખીજાની સેવા કરે છે જેમ ઘરમાં માતા - પિતા પુત્ર - પત્ની આદિ એક ખીજા પ્રત્યે રાગ સ્નેહ રાખે છે તેમ ગુરુ - શિષ્ય, શિષ્ય - ગુરુ પ્રત્યે રાગ - સ્નેહ રાખે છે એટલે ગૃહસ્થ કે સાધુના વ્યવહારમાં કયાંય અતર દેખાતું નથી

મૂલમ્- एवं तुभे सरागत्या, अन्नमन्नमणुव्वसा ।

ननुसप्पहसबभावा, संसारस्स अपारगा ॥१०॥

અર્થ : આ પ્રમાણે તમે રાગયુક્ત છો અને પશ્ચર એકખીજાને વશ રહો છો ને સત્પથ તથા સદ્ભાવથી રહિત છો આર ગતિરૂપ સંસારને પાર પામનારા નથી.

મૂલમ્- અહ તે પરિભાસેજ્જા, ભિક્ખૂ મોક્ખવિસારણ ।

एवं तुब्भे पमासंता, दुपक्खं चेव सेवह ॥११॥

અર્થ : ત્યાર પછી મોક્ષમાર્ગનાં વિશારદ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનું પાલન કરનાર સાધુ તે અન્ય તીર્થિકાને કહે છે કે તમે જે ઉપક્ષને સેવન કરનારા છો.

ટિપ્પણી :- જે ઉપક્ષનું સેવન એટલે કે પ્રથમ સાધુનો વેશ ધારણ કરી ગૃહસ્થનાં પક્ષનું સેવન કરવું આ સદોષ પક્ષનું સેવન થયું. નિર્દોષ સયમ માર્ગ પ્રત્યે આક્ષેપ કરવાથી દ્વેષરૂપ પક્ષનું સેવન થયું.

મૂલમ્- તુબ્ભે ભુંજહ પાણસુ, ગિલાણો અભિહંમિ યા ।

तं च बीओदगं मोच्चा, तम्मुद्दिस्सादि जं कउं ॥१२॥

અર્થ : તમે લોકો ધાતુનાં પાત્રમાં લોબન કરો છો અને રોગી સાધુનાં માટે ગૃહસ્થ દ્વારા લોબન મંગાવો છો. સચિત ખીજ તથા કાચુ પાણી લોગવો છો. સાધુ માટે ઉદ્દેશીને બનાવેલ આહારનો ઉપલોગ કરો છો.

મૂલમ્- લિત્તા તિવ્વાભિતાવેણં, ડજ્ઝિયા અસમાહિયા ।

नातिकंडूइयं सेयं, अरुयस्सावरज्झइ ॥१३॥

અર્થ : તમે લોકો તીવ્ર અભિતાપ કર્મબંધનથી ઉપલિપ્ત ને વિવેકથી રહિત છો. શુભ અધ્યવસાયથી રહિત છો. ઘાવને બળેળવાથી શ્રેય નથી દોષકારક છે વધારે પીડા કરે છે.

મૂલમ્- તત્તેણ અણુસિદ્ધા તે, અપહિન્નેણ જાણયા ।

ण एस णियए मग्गे, असमिक्खा वती किती ॥१४॥

અર્થ : રાગદ્વેષ રહિત ને યથાયોગ્ય પદાર્થોને જાણનાર સાધુ અન્યદર્શનીને યથાવસ્થિત અર્થની શિક્ષા આપે છે ને કહે છે કે આપ લોકોએ જે માર્ગનો સ્વીકાર કર્યો છે તે યથાર્થ બુદ્ધિયુક્ત નથી ને અમ્યકુદ્દષ્ટિ ઉપર આક્ષેપ કર્યો છે, તે પણ વગર વિચાર્યું જ કહ્યું છે તથા આપ લોકો જે કાર્ય કરી રહ્યા છો તે વિવેકશૂન્ય છે.

મૂલમ્- ઇરિસા જા વર્દે ઇસા, અગ્ગવેણુવ્વ કરિસિત્તા ।

गिहिणो अभिहउं सेयं, भुंजिउं ण उ भिक्खुणं ॥१५॥

અર્થ : આ પ્રકારનું તમારું કથન જે ગૃહસ્થ દ્વારા લાવેલ આહાર વિગેરે લેવો ને ખાવું તે વાત બરાબર નથી તે વાત બાંસના અગ્રભાગની સમાન દુર્લભ છે. ગૃહસ્થ દ્વારા લાવેલ આહાર સદોષ અને સાધુ દ્વારા લાવેલ આહાર નિર્દોષ છે.

ટિપ્પણી :- અન્યતીર્થિકોનું કથન છે કે ગૃહસ્થો દ્વારા લાવેલ આહાર પાણી સાધુઓ માટે કલ્યાણકારી છે તે કથન સત્ય નથી. કારણ કે ગૃહસ્થો દ્વારા લાવેલ આહાર વિગેરે સદોષ છકાયના જીવોની ઘાત સહિતનો હોય ને તે ઉદ્ગમાદિ દોષયુક્ત હોય છે.

મૂલમ્- ધમ્મણપન્નવણા જા સા, સારંભાણ વિસોહિયા ।

ળ ઉ ય્યાહિં દિટ્ઠીહિ પુવ્વમાસી પગ્ગપ્પિયં ॥૧૬॥

અર્થ : સાધુઓને દાન આપીને ઉપકાર કરવો જોઈએ. તે આ ધર્મની દેશના છે. તે દેશના ગૃહસ્થોને શુદ્ધ કરવાવાળી છે. પણ સાધુઓને નહિ આવી દષ્ટિથી પૂર્વ દેશના આપવામાં આવી છે.

ટિપ્પણી :- ગૃહસ્થોએ સાધુઓને દાન આપી ઉપકાર કરવો જોઈએ. કારણ કે ગૃહસ્થોની શુદ્ધિ થાય. સાધુઓ એ દાનનો સ્વીકાર કરે તો સંયમની વિશુદ્ધિ રહી શકે નહિ. ને સાધુઓ ગૃહસ્થને ત્યાંથી લાવી અન્ય તીર્થિકોને આપે તો અદત્તાદાન-મૃષાવાદના દોષના ભાગીદાર બનવું પડે.

મૂલમ્- સત્ત્વાહિ અણુજુતીહિ, અચર્યંતા જવિત્તયે ।

તઓ વાયં ણિરાકિચ્ચા, મુજ્જો વિ પગ્ગભિયા ॥૧૭॥

અર્થ : સર્વ શુદ્ધિઓ વડે પોતાના પક્ષની સિદ્ધિ ન થવાથી અન્યતીર્થિકો વાદને મૂકી પોતાનાં પક્ષનું સ્થાપન કરવા ધૃષ્ટતા કરે છે.

મૂલમ્- રાગદોસાભિ મૂયપ્પા, મિચ્છતેણ અમિદ્ધુત્તા ।

આજસે સરણં જંતિ, ટંકણા ઇવ પવ્વયં ॥૧૮॥

અર્થ : રાગ અને દ્વેષથી પરાભવ પામેલા ને જેનો આત્મા મિથ્યાત્વથી ભરપુર છે તેવા અન્યતીર્થિકો શાસ્ત્રાર્થથી પરાજિત થયેલ તેઓ ગાળ (ગલીચ શબ્દો) આદિનો આશ્રયચક્રણ કરે છે. જે રીતે પહાડમાં રહેલી મલેચ્છ જાતિ હારી જતાં પર્વતનો આશ્રય લે છે

મૂલમ્- બહુગુણપ્પગપ્પાઈં, કુજ્જા અત્તસમાહિં ।

જેણડ્ઢે નો વિરુજ્ઞજ્જા, તેણ ત ત સમાયરે ॥૧૯॥

અર્થ : જેની ચિત્તવૃત્તિ પ્રસન્ન રહેલી છે તેવા મુનિ પરતીર્થિક માણસોની સાથે શાસ્ત્રાર્થના સમયે બહુ શુભ પ્રકટ થાય તેવાં અનુષ્ઠાનો આચરે છે જેના વડે બીજા માણસો પોતાનો વિરોધ ન કરે. આ કારણથી તે તે અનુષ્ઠાનોનું આચરણ કરે.

મૂલમ્- ઇમં ચ ધમ્મમાદાય, કાસવેણ પવેઙ્ગયં ।

કુજ્જા મિવ્વુ ગિલાણસ્સ, અગિલાં સમાહિં ॥૨૦॥

અર્થ : કાશ્યપગોત્રી ભગવાન મહાવીરસ્વામી દ્વારા પ્રતિપાદિત આ ધર્મને સ્વીકાર કરીને સાધુ રોગીસાધુની ગ્તાનિ રહિત થઈ પ્રસન્નચિત્તે વૈયાવચ્ચ કરે.

મૂલમ્- સંરવાય પેસલં ધમ્મં, દિટ્ઠિમં પરિનિવ્વુઢે ।

ઉવસગ્ગે નિયામિત્તા, આમોક્ખાય પરિવ્વણ્ણાસિ ॥૨૧॥

અર્થ : પદાર્થના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણનારા રાગ દ્વેષ રહિત મુનિ ઉત્તમ શ્રુત ચારિત્ર્ય રૂપ ધર્મને જાણીને ઉપસર્ગોને પોતાના આધીન કરી મોક્ષ પ્રાપ્તિ પર્યંત સયમનુ અનુષ્ઠાન કરે

इति तृतीयाध्ययने तृतीयोद्देशकः

તૃતિયાધ્યયને ચતુર્થોદેશકઃ

પૂર્વભૂમિકા :- ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોનું વર્ણન આવ્યું ઘણા સાધુઓ ઉપસર્ગ સહન ન કરી શકવાના કારણે સંયમથી બચ્ચ થઈ ગયા છે. તે પાછા સ્થિર કરવા આ ચોથા ઉદ્દેશકમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે.

મૂલમ્- આહંસુ મહાપુરિસા, પુવિ તત્તતવોધના ।

ઉદણ સિધ્ધી માવન્ના, તત્થ મંદો વિસીયઇ ॥૧॥

અર્થ : કોઈ અજ્ઞાનિઓ એમ કહે છે કે પૂર્વ કાળમાં તપ જ જેમનું ધન છે એવા મહાપુરુષોએ કાચા પાણીનું સેવન કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરેલ છે. મૂર્ખ પુરુષો આ વાત સાંભળીને શીતળ જલનું સેવન કરવામાં પ્રવૃત્ત થઈ જાય છે

મૂલમ્- અર્મુજિયા નમી વિદેહી, રામગુત્તે ય મુજિયા ।

બાહુણ ઉદગં મોચ્ચા, તહા નારાયણે રિસી ॥૨॥

અર્થ : વિદેહ દેશના રાજા નમી રાજાએ આહારનો ત્યાગ કરીને અને રામશુભે આહાર કરીને, બાહુકે શીતળ જલનું સેવન કરીને ને નારાયણ ઋષિએ તે પ્રમાણે શીતળ જલનો ઉપભોગ કરીને સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી છે

મૂલમ્- આસિલે દેવિલે ચેવ, દીવાયણ મહારિસી ।

પારાસરે દગ મોચ્ચા, લીયાણિ હરિયાણિ ય ॥૩॥

અર્થ : આસિલ ઋષિ તથા દેવલ ઋષિ તથા મહર્ષિ દ્વૈપાયન તથા પારાસર ઋષિ એ સર્વે શીતળ પાણીનું સેવન કરીને તથા ખીજ તથા હરિત વનસ્પતિનો આહાર કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યું. **ટિપ્પણી :-** ઉપરોક્ત ઋષિઓ કાચું પાણી, ખીજ, વનસ્પતિઓ વિગેરેનો ઉપયોગ કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા એ તેમનું કથન તદ્દન અસત્ય જ છે કારણકે ધર્મનું ખરું સ્વરૂપ જાણનારા આવું અસત્ય કપોળકલ્પિત કથન કરે જ નહિ કામભોગમાં આસક્ત હોવાથી ઉપરોક્ત પ્રકારે કરે છે

મૂલમ્- એ પુવ્વં મહાપુરિસા, આહિતા ઇહ સંમતા ।

મોચ્ચા લીઓદગ સિધ્ધા, ઇહ મેયમણુસ્સુયં ॥૪॥

અર્થ : પૂર્વકાળમાં આ મહાપુરુષો જગત પ્રસિદ્ધ હતા. એમ જૈન આગમોમાં પણ માન્ય પુરુષ હતાં એ લોકો ખીજ-કંક-મૂળ અને કાચું પાણી વિગેરેનો ઉપભોગ કરીને સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરેલ છે. એ પ્રમાણે મે મહાભારત આદિમાં સાંભળ્યું છે.

ટિપ્પણી : કોઈક અન્યતીર્થિઓ આવો ખોટો પ્રચાર કરીને સંસારમાં ડૂબે છે અને ખીજને ડૂબાડે છે જૈન આગમમાં કાચા પાણીને અડકવું-સ્પર્શ કરવો તેની પણ સાધુને મના છે. તો પીવાની વાત જ ક્યાં રહી ?

મૂલમ્- તત્થ મંદા વિસીયંતિ, વાહચ્છિન્ના વ ગદ્દમા ।

પિટ્ઠો પરિસંપ્પતિ, પિટ્ઠસપ્પી ય સંભમે ॥૫॥

અર્થ : તે કુઃશાસ્ત્રનો ઉપસર્ગ પ્રાપ્ત થયે સુખ પુરૂષ સયમ પાલનમાં દુઃખ અનુભવે છે. ભાર ઉચકનાર ગધેડા માફક. જેમ અગ્નિ વિગેરેનો ઉપદ્રવ થતાં લયલીત થઇ લાકડીના ટેકાથી ચાલનાર હાથ-પગ વગરનો પુરૂષ ચાલનાર કે ભાગનાર પુરૂષોની પાછળ રહી જાય છે એજ પ્રકારે સુખપુરૂષ સયમ પાલન કરનારાઓમાં બધાથી પાછળ રહી જાય છે.

મૂલમ્- ઇહમેગે ઉ ભાસંતિ, સાયં સાયેણ વિજ્જહ ।

જે તત્થ આરિયં સગ્ગં, પરમં ચ સમાહિયં ॥૬॥

અર્થ : કોઇ એક શાક્ય મતાલખીઓવાળા મોક્ષપ્રાપ્તિના વિષયમાં એમ કહે છે કે સુખની પ્રાપ્તિ સુખથી જ થાય છે આ મોક્ષ વિષયમાં તીર્થંકર પ્રતિપાદિત જે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રરૂપ માર્ગ છે, પરમ શાંતિ આપનાર છે આ ધર્મને જે પુરૂષ છોડે છે તે અજ્ઞાની છે. પોતાના સ્વાર્થથી પતિત થાય છે.

મૂલમ્- મા एवं અવમન્નંતા, અપ્પેણં લુંપહા બહુ ।

એયસ્સ ઉ અમોક્ખાય, અઓહારિવ્વ જૂરહ ॥૭॥

અર્થ : આ જીનેશ્વરના માર્ગને તિરસ્કાર કરનારા તમે લોકો અહ્ય ને તુચ્છ વિષયસુખનાં લોભે અતિમૂલ્યવાન મોક્ષ સુખનો નાશ કરનારા એવા તમે “સુખથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે” એ અસત્ય પક્ષને નહિ છોડનારા લોહ વણિકની જેમ પશ્ચાતાપ કરશો.

મૂલમ્- પાણાઙ્ગવાએ વટ્ટંતા, મુસાવાએ અસંજતા ।

અદિન્નાદાણે વટ્ટંતા, મેહુણે ય પરિગ્ગહે ॥૮॥

અર્થ : છ કાય જીવનાં મર્દનરૂપ હિંસા કરનારા, અસત્ય બોલનારા, અદત્ત લેનારા, મૈથુન સેવનારા ને પરિચ્છેદમાં રત રહેનારા તમે અસયમી છો.

મૂલમ્- એવ મેગે ઉ પાસત્થા, પન્નવંતિ અણારિવા ।

ઇત્થી વસં ગયા બાલા, જિણ સાસણપરમ્મહા ॥૯॥

અર્થ : સ્ત્રીઓનાં વશમાં રહેવાવાળા, અજ્ઞાની, જેન શામનથી વિપરીત વર્તન કરનારા અનાર્થ કોઇ પાર્શ્વસ્થ (પડવાઇ) એ પ્રમાણે કહે છે.

મૂલમ્- જહા ગંઢં પિલાગં વા, પરિપીલેજ્જ મુહૂત્તગં ।

એવં વિન્નવણિત્થીસુ, દોસો તત્થ કઓ સિયા ॥૧૦॥

અર્થ : જેમ કોઇને ગુમડું કે ફેરડી થઇ હોય તો તેને દબાવવાથી પડ કે લોહી બગાડ નીકળી જાય છે ને મુહૂર્ત માત્રમાં શાંતિ થાય છે એ રીતે સમાગમની પ્રાર્થના કરનારી સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરવો તેમાં દોષ ક્યાંથી હોઇ શકે ?

મૂલમ્- જહા મંધાદણે નામ યિમિઅં મુંજસી દગં ।

एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिया ॥११॥

અર્થ : જેમ ઘેટું કે બકડુ હલાવ્યા વગર પાણી પીએ છે તે પ્રકારે સમાગમની પ્રાર્થના કરનાર સ્ત્રીની સાથે સમાગમ કરવો તેમાં દોષ ક્યાંથી હોઈ શકે? એટલે કે એમાં દોષ સંભવી શકે નહિ.

મૂલમ્- જહા વિહંગમા પિગા, યિમિયં મુણહ દગં ।

एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिया ॥१२॥

અર્થ : જેમ પિંગ નામે પક્ષિણી હલાવ્યા વિના પાણીને પીએ છે તેથી કોઈ જીવને કષ્ટ થતુ નથી તે પ્રકારે સમાગમની પ્રાર્થના કરનાર સ્ત્રીની સાથે સમાગમ કરવો તેમાં દોષ ક્યાંથી હોઈ શકે?

મૂલમ્- એવમેગે ડ પાસત્થા, મિચ્છદિટ્ઠી અણારિયા ।

अज्झोववन्ना कामेहि, पूयणा इव तरुणए ॥१३॥

અર્થ : કોઈક મૈથુનને પૂર્વોક્ત પ્રકારથી નિરવધ માનનારા પાર્શ્વસ્થ (શિથિલાચારી), મિથ્યાદષ્ટિ, અનાર્ય, કામલોગોનાં વિષયમાં અત્યંત આસક્ત હોય છે જેમ પુતના નામે ડાકણ પોતાના બાળકો પર આસક્ત હોય છે

ટિપ્પણી - આર્યકુળમાં ઉત્પન્ન થઈ જે કામલોગમાં આસક્ત રહે છે તે અનાર્ય છે. ને રાગનાં કારણે અસત્ય આચરણ કરે છે. પ્રશસ્ત આચારોને ત્યાગી શિથિલાચારી બની ગયા છે જેમ પૂતના બાળકોપર આસક્ત હોય છે તેમ શાકત આદિ પરતીર્થિકો લલનામાં આસક્ત હોય છે.

પૂતનાનો બીજો અર્થ ઘેટી પણ થાય છે ઘેટી પોતાનાં બચ્ચાને કુવામાં પડતાં તે પણ કુવામાં બચ્ચાના અનુરાગના કારણે પડે છે

મૂલમ્- અણાગયમપસ્સંતા, પચ્છુપ્પન્નગવેસગા ।

तेपच्छा परितप्पंति, खीणे आउमि जोव्वणे ॥१४॥

અર્થ : ભવિષ્ય કાળમાં થનાર દુ બને નહિ જાણનારા ને વર્તમાન સુખો પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નશીલ તે શાક્યાદિ મતવાળા તે પાછળથી આયુષ્ય કે સુવાવસ્થા નષ્ટ થયા પછી પસ્તાવો કરે છે.

મૂલમ્- જેહિ કાલે પરિક્કંતં, ન પચ્છા પરિતપ્પણ ।

ते धीरा बंधणुमुक्का, नावकंखंति जीवियं ॥१५॥

અર્થ : જે પુરૂષે ધર્મોપાર્જન કાળમાં ધર્મોપાર્જન કર્યું છે તેને પાછળથી પસ્તાવો કરવો પડતો નથી. બંધનથી મુક્ત થયેલ ધીરપુરૂષ અવયમી જીવનની ઇચ્છા કરતાં નથી.

મૂલમ્- જહા નઈ વેયરણી, દુત્તરા ઇહ સંમતા ।

एवं लोगंसि नारीओ, दुत्तरा अमईमया ॥१६॥

અર્થ : જેમ આ લોકમાં વૈતરણી નદી દુસ્તર મનાય છે એ રીતે આ લોકમાં સ્ત્રીઓથી છૂટવું અજ્ઞાની પુરૂષો માટે દુસ્તર મનાય છે

મૂલમ્- જૈહિં નારીણ સંજોગા, પૂયણા પિઠ્ઠો કથા ।

સવ્વમેયં નિરાકિચ્ચા, તે ઠિયા સુસમાહિણે ॥૧૭॥

અર્થ : જે પુરૂષોએ સ્ત્રીઓના સબધને ને કામલોગોનો ત્યાગ કર્યો છે તે પુરૂષો બધા ઉપસર્ગોને દૂર કરીને પ્રસન્નચિત્ત થઈને રહે છે

મૂલમ્- એ ઓઘં તરિસ્સંતિ, સમુદ્ધં વવહારિણો ।

જત્થ પાણા વિસન્નાસિ, કિચ્ચંતિ સયકમ્મુણા ॥૧૮॥

અર્થ : અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોપર જીતવાવાળા સંયમી પુરૂષો જ સંસાર પ્રવાહને તરી જશે. જેવી રીતે સાહસિક વ્યાપારી પોતાના વહાણ વડે સમુદ્રને પેઢે પાર પહોંચે છે એ જ રીતે સસારમાં પડેલા જીવો પોતાના કર્મના વડે દુઃખિ થાય છે

મૂલમ્- તં ચ ભિક્ખૂ પરિણાય, સુવ્વણ સમિણ ચરે ।

મુસાવાયં ચ વજ્જિજ્જા, અદિન્નાદાણં ચ વોસિરે ॥૧૯॥

અર્થ : સાધુ પૂર્વોક્ત વાતોને જાણીને ઉત્તમ વ્રત યુક્ત ને સમિતિઓયુક્ત થઈને સંયમમાં વિચરે તથા મૃધાવાદ ને અદત્તાદાનનો ત્યાગ કરે.

મૂલમ્- ઉદ્ધમહે તિરિયં વા જે કેઈ તસ--થાવરા ।

સવ્વત્થ વિરતિ કુજ્જા, સંતિનિવ્વાણમાહિયં ॥૨૦॥

અર્થ : ઉર્ધ્વ-નીચે-તિશ્છા જે કોઈ વ્રસ ને સ્થાવર પ્રાણી છે તેના આરંભથી સર્વકાળમાં નિવૃત્તિ કરવી જોઈએ એવું કરવાથી શાંતિરૂપ નિર્વાણ પદની પ્રાપ્તિ થવાનું કહેલ છે

મૂલમ્- ઇમં ચ ધમ્મમાદાય, કાસવેણ પવેઙ્ગયં ।

કુજ્જા ભિક્ખૂ ગિલાણસ્સ, અગિલાણ સમાહિણે ॥૨૧॥

અર્થ : કાશ્યપગોત્રી ભગવાન મહાવીરસ્વામી દ્વારા કથિત શ્રુત ચારિત્ર ધર્મનો સ્વીકાર કરીને સમાધિયુક્ત સાધુએ ગ્લાનિ અનુભવ્યા વગર ગ્લાન (રોગી) સાધુની સેવા કરે.

મૂલમ્- સંઘાય પેસલં ધમ્મં, દિટ્ઠિમં પરિનિવ્વુડે ।

ઉવસગ્ગે નિયામિત્તા, આમોક્ખાય પરિવ્વણ્ણાસિ ॥ તિ વેમિ ॥૨૨॥

અર્થ : સમ્યક્દષ્ટિ આત્મા શાંતપુરૂષે યુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવનાર આ શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મને બરાબર જાણીને ઉપસર્ગોને સહન કરીને મોક્ષની પ્રાપ્તિ સુધી સયમનું પાલન કરે

તૃતીયમ્ અધ્યયનં સમાપ્તમ્

અથ ચતુર્થમધ્યયનમ-પ્રથમોદ્દેશકઃ

પૂર્વભૂમિકા :- ત્રીજુ અધ્યનપૂર્ણ થયું. ચોથુ અધ્યન શરૂ થાય છે. આ અધ્યયનમાં ઉપસર્ગોનું વર્ણન કરનાં અનુક્રૂણ ઉપસર્ગો જીતવા ઘણા કઠણ હોય છે સ્ત્રી પરિસંહોને જીતવાનું મહત્વ બતાવતાં કહે છે.

મૂલમ્- જે માયરં ચ પિયરં ચ, વિષ્ણુજહાય પુવ્વ સંજોગં ।

एगे सहिते चरिस्साभि, आरतमेहुणो विवित्तेसु ॥१॥

અર્થ : જે કોઈ સાધક માતા-પિતા વિગેરેના પૂર્વ સંયોગોને છોડીને સંયમ થકુણ કરી, મૈથુનને ત્યાગ કરીને, એકાકી જ્ઞાન-દર્શન ને આશ્વિથી યુક્ત સ્ત્રી-પશુને નપુંસક રહિત સ્થાનમાં વિચરીશ.

મૂલમ્- સુહુમેણં તં પરિક્કમ્મ છત્તપણેણ ઇત્થિઓ મંદા ।

उच्चायं पि ताउ जाणंसु, जहा लिस्संति भिक्खुणो एगे ॥२॥

અર્થ : અવિવેકશીલ સ્ત્રીઓ છુપી રીતે સાધુની પાસે આવીને કપટ જાળથી સાધુને ભ્રષ્ટ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. ને તે ઉપાય પણ જાણે છે જેનાથી કોઈ એક સાધુ તેનો સંગ કરી લે છે.

મૂલમ્- પાસે ભિસં ણિસીયંતિ, અભિક્કલ્લણં પોસવત્થં પરિહતિ ।

कायं अहे वि दंसंति, बाहू उद्धट्टु कक्खमणुव्वजे ॥३॥

અર્થ : સાધુની પાસે વિશેષ નજીક આવીને ખેસે છે વારંવાર સુંદર વસ્ત્ર પહેરીને કાયાના નીચેના ભાગને બતાવે છે. ભૂજાઓ ઉઘી કરીને બગલનો ભાગ બતાવે છે

મૂલમ્- સયણાસર્ણેહિં જોર્ણેહિં, ઇત્થિઓ એગયા ણિમંતતિ ।

एयाणि चेव से जाणे, पासाणि विरूवरूवाणि ॥४॥

અર્થ : કોઈ વખત સ્ત્રીઓ યોગ્ય વસ્તુઓનું શયનામન વિગેરેનું સાધુઓને નિમત્રણ કરે છે પરંતુ તે સાધુઓ આ તમામ વાતોને વિવિધ પ્રકારનાં પાસ-બંધન-ને સમજી લે.

મૂલમ્- નો તાસુ ચક્ખુ સંઘેજ્જા, નો વિ ય સાહસં સમભિજાણે ।

णो सहियं पि विहरेज्जा, एवमप्पा सुरक्खिओ होइ ॥५॥

અર્થ : તે સ્ત્રીઓની આંખ સાથે આખ મિલાવે નહિ તેમ તેના નિમત્રણરૂપ સાહસને રૂઝું ન જાણે તેમની સાથે પરગામ વિગેરે જવા માટે વિહાર ન કરવો આ પ્રમાણે વર્તવાથી સાધુનો આત્મા સયમમા સુરક્ષિત રહી શકે છે

મૂલમ્- આમંતિય ડસ્સવિયા, ભિક્ખું આયસા નિમંતંતિ ।

एयाणि चेव से जाणे, सदाणि विरूवरूवाणि ॥६॥

અર્થ : આમંત્રણ કરીને, વિશ્વાસ ઉપજાવીને, સાધુને લોગ લોગવવા પોતાની સાથે પ્રાર્થના કરે.

તે જ્ઞાનસ્વરૂપથી જાણીને પ્રત્યાખાનથી ત્યાગ કરે. તેના શબ્દોને વિચિત્ર પ્રકારનાં પાસ-બંધન-સમજે

મૂલસ્- મળ બંધર્ણોહિં જોર્ણોહિ, કલુણવિણીયમુવગસિત્તાણં ।

અદુ મંજુલાઈં માસંતિ, આણવયંતિ ભિન્નકર્હાઈં ॥૭॥

અર્થ • મનને બંધન કરે તેવા અનેક ઉપાયો દ્વારા તથા કરુણાયુક્ત વચનો તથા વિનયભાવથી સાધુ પાસે આવીને મધુર ભાષણ કરતી ભિન્ન ભિન્ન વાતોથી સાધુને આજ્ઞામાં પ્રવર્તાવે છે.

ટિપ્પણી :- મનમોહિત થાય તેવા મધુર વચન, કટાક્ષ, અંગોપાંગ પ્રદર્શન ને મન બંધ કહે છે તેવી મીઠી મીઠી વાતો કરી ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ કરે છે.

મૂલસ્- સોહં જહા વ કુણિમેણં, નિભયમેગ ચરંતિ પાસેણં ।

એવિત્થિયાઝ બંધંતિ, સંવુઢં એગતિયમણગારં ॥૮॥

અર્થ • જેમ ભયરહિત એકલા વિચરતાં સિંહને માંસની લાલચ વડે શિકારી બાંધી લે છે એ જ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પણ સવર યુક્ત મન-વચન-કાયાથી ગુપ્ત એવા અને એકલા સાધુને બાંધી લે છે

મૂલસ્- અહ તત્થ પુણો જમયંતિ, રહકારો વ જોમિ આણુપુચ્ચીએ ।

બદ્ધે મિએ વ પાસેણં, ફંદંતે વિ જ મુચ્ચએ તાહે ॥૯॥

અર્થ : રથ બનાવનાર કેમસર નેમી ચક્રને નમાવે છે એ જ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ સાધુને પોતાનાં આધીન કર્યા પછી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરાવે છે ને પાશથી બધાયેલો સાધુ મૃગલની જેમ ફાસલાથી છૂટવા પ્રયત્ન કરવા છતાં તેમાંથી છૂટી શકતો નથી

મૂલસ્- અહ સે અણુતપ્પઈ પચ્છા, મોચ્છા પાયસં વ વિસમિસ્સં ।

એવ વિવેગ માદાય, સંવાસો ન વિ કપ્પએ દવિએ ॥૧૦॥

અર્થ જેમ વિષમિશ્રિત દૂધપાક લોગવીને પછી પશ્ચનાપ કરે છે એ જ રીતે સ્ત્રીઓથી બધાયેલ સાધુ પછી પશ્ચનાપ કરે છે માટે વિવેક ચક્ર કરી મોક્ષાર્થી સાધુએ સ્ત્રીઓનો સહવાસ ન કરવો.

મૂલસ્- તમ્હા ઝ વજ્જએ ઇત્થી, વિસલિત્તં વ કંટગં નચ્છા ।

ઓએ કુલાણિ વસવત્તી, આધાએ જ સે વિ જિગ્ગંથે ॥૧૧॥

અર્થ તે કારણથી સ્ત્રીઓના સહવાસને છોડે, સ્ત્રીઓને વિષ લેપડાવેલ કાંટાની જેમ જાણીને છોડી દેવું સ્ત્રીઓને વશવર્તી પુરુષ ગૃહસ્થના ઘેર જઈને સ્ત્રી સાથે એકલો વાર્તાલાપ કરે છે તો તે નિર્ઘથ ન કહેવાય

મૂલમ્- જે એયં ઉછં અણુગિધ્વા, અન્નયરા હંતિ કુસીલાણં ।

સુતવસ્સિએ વિ સે ભિક્ખૂ, નો વિહરે સહ ણમિત્થોસુ ॥૧૨॥

અર્થ : જે સાધુએ સ્ત્રીસહવાસ ને નિંદનિય કર્મમાં આસક્ત રહે તે સાધુ નથી પણ કુશીલ છે. તે સાધુ ઉત્તમ તપસ્વી હોય તો પણ સ્ત્રીઓની સાથે વિચરવું નહિ

મૂલમ્- અવિ ધૂયરાહિં સુણ્હાહિં, ધાર્દીહિં અદુવ દાસીહિં ।

મહત્તીહિં વા કુમારીહિં, સંથવં સે ન કુજ્જા અણગારે ॥૧૩॥

અર્થ ; સાધુ પોતાની કન્યા કે પુત્રવધુ કે ધાયમાતા કે દાસી અથવા મોટી ઉમરની સ્ત્રી સાથે કે કુમારિકા સાથે વાર્તાલાપ કે સંસર્ગ કરે નહિ.

મૂલમ્- અદુ ણાર્દિણં ચ સુહીણં વા, અપ્પિયં દટ્ઠુ એગયા હોઝ ।

ગિધ્વા સત્તા કામેહિં, રક્ખણપોસણે મણુસ્સોઽસિ ॥૧૪॥

અર્થ : એકલા સ્ત્રી સાથે એકેલા સાધુને દેખીને તેના જ્ઞાતિજનો કે તે સ્ત્રીનો પતિ નારાજ થાય કહેવા માંડે કે અન્યની જેમ આ સાધુ પણ કામમાં આસક્ત છે ને કહે છે કે આ સ્ત્રીનું ભરણપોષણ કરે. કેમકે આ સ્ત્રીનો તું પુરુષ છે

મૂલમ્- સમણં પિ દટ્ઠુણુદાસીણં, તત્થ વિ તાવ એગે કુપ્પંતિ ।

અદુવા મોયણેહિં ણત્થેહિં, ઇત્થીદોસં સંકિણો હોતિ ॥૧૫॥

અર્થ : ઉદાસીન સાધુને સ્ત્રી સાથે એકાંતમાં વાર્તાલાપ કરતાં જોઈ ત્યાં તે વખતે કોઈ કોપિત થઈ જાય. તેમ જ સ્ત્રીના દોષની શકા કરે અથવા એમ માને કે આ સ્ત્રી સાધુના માટે આહાર તૈયાર કરી આપે છે

મૂલમ્- કુવ્વંતિ સંથવં તાહિં, પબ્ભટ્ટા સમાહિજોગેહિં ।

તમ્હા સમણા ણ સમેતિ, આયહિયાએ સણિસેજ્જાઓ ॥૧૬॥

અર્થ : સમાધિયોગથી બ્રહ્મ પુરુષ જ સ્ત્રીઓ સાથે પરિચય કરે એ વાતને સાધુ ધરાધર જાણી-આત્મહિત કરનારા તેઓ સ્ત્રીઓની સમીપમાં જતાં નથી.

ટિપ્પણી :- સમાધિયોગ એટલે આત્મકલ્યાણ - ધર્મધ્યાનમાં - મન, વચન, કાયા વડે પ્રવૃત્તિ કરાય તે જ સમાધિયોગ છે ને જે સાધુ સમાધિયોગ બ્રહ્મ થાય તે શિથિલાચારી છે. પાર્શ્વસ્થ છે માટે સાધુપુરુષે - આત્મકલ્યાણ હિતેષુ - સ્ત્રી પરિચયથી દૂર રહેવું તેનો સંસર્ગ ન કરવો.

મૂલમ્- બહવે ગિહાઈં અવહટ્ઠુ, મિસ્સીભાવં પત્થુયા ય એગે ।

ધુવમગમેવ પવયંતિ, વાયા વીરિયં કુસીલાણં ॥૧૭॥

અર્થ : ઘણાં એક ઘર છોડીને પ્રવળ્યા ગ્રહણ કરીને મિશ્રભાવને સ્વીકારી લે છે ને કહે છે કે

જે માર્ગનો સ્વીકાર કર્યો છે તે જ મોક્ષ માર્ગ છે. એવા કુશીલ વચનોમાં જ શૂરા છે. અનુષ્ઠાનમાં નહિ

ટિપ્પણી :- પાત્ર પ્રકારનાં સાધુ શિથિલાચારી છે. ૧. અવસન્ન ૨. પાર્શ્વસ્થ ૩. સંસકૃત ૪. યથાચ્છદ ૫ કુશીલ આ પાંચે શિથિલાચારિઓ બોલવામાં જ શૂરા હોય છે. પોતે જે માર્ગનો આચરણ કરે છે તેને જ મોક્ષ માર્ગ કહે છે. તેઓ માત્ર ઋદ્ધિ ગૌરવ, રસગૌરવ ને શાતા ગૌરવથી ફસાયેલ છે. તેનામાં સદ્ અનુષ્ઠાનનું સામર્થ્ય હોતું નથી દ્રવ્યલિંગ ધારીઓ છે તે સાધુ કહી શકાય નહિ.

મૂલમ- સુધ્ધં રવતિ પરિસાઘ, અહ રહસ્સંમિ દુક્કઙ્ક કરેહ ।

જાળંતિ ય ણં તહાવિઙ્ક, માહલ્લે મહાસહેજ્યં તિ ॥૧૮॥

અર્થ : પરબ્રહ્માં કુશીલ પુરુષો પોતાને શુદ્ધ કહે છે ને એકાંતમાં પાપાચરણ કરે છે. એવાની ચેષ્ટા વડે જાણનાર વ્યક્તિ જાણે છે કે આ કુશીલ છે. માયાવી ને મહાશઠ છે.

મૂલમ- સયં દુક્કઙ્કં ચ ન વદહ, આહટ્ઠો વિ પકત્થહ બાલે ।

વેયાણુવીહ મા કાસી, ચોહ્જ્જંતો ગિલાહ સે ભુજ્જો ॥૧૯॥

અર્થ : અજ્ઞાની સાધુ પોતાનાં દુષ્ટકૃત્યને કહેતાં નથી પણ ખીજે કોઈ તેને પૂછે તો ત્યારે પોતાની પ્રશંસા કરે છે શુરુદ્વારા કહેવામાં આવે કે તુ વેદોદય કાર્ય ન કર ત્યારે તે કુશીલ શિષ્ય વારંવાર જ્ઞાનિ અનુભવે છે.

મૂલમ- ઓસિયા વિ હત્થિપોસેસુ, પુરિસા હત્થિવેયલ્લેયન્ના ।

પણ્ણા સમન્નિતા વેગે, નારીણં વસં ઉવકસંતિ ॥૨૦॥

અર્થ : શ્રી પોષણનો અનુભવ હોવા છતાંય, શ્રીવેદને જાણનાર કોઈક પ્રજ્ઞાવંત હોય છતાંય કોઈ પુરુષ શ્રીઓને અધિન ણની દાસત્વ સ્વીકારે છે

મૂલમ- અવિ હત્થપાયછેદાય, અદુવા વધ્ધમંસઝકકંતે ।

અવિ તેયસામિતાવણાણિ, તચ્છિય ત્થારસિચણાહં ચ ॥૨૧॥

અર્થ : આ શ્રીઓનાં સંબંધનાં કારણે હાથ-પગ છેદન થાય છે. તથા આમડી તથા માંસને કાપી લેવામાં અથવા અગ્નિથી જલાવવાનો યોગ થાય છે. તેમ જ વળી તેમનાં અંગોનું છેદન ઠરી ઉપર ખાર છાંટવાના તીવ્ર દંડનો યોગ થાય છે.

મૂલમ- અદુ કણ્ણણાસચ્છેદં, કંઠચ્છેદણં તિતિલ્લંતિ ।

ઘ્ઘતિ તત્થ પાવમંતન્ના, ન ય વિતિ પુણો ન કાહિતિ ॥૨૨॥

અર્થ : અથવા શ્રીગમન કરનાર આ પાપી પુરુષને આ લોકમાં કાનનું છેદન તથા નાકનું તથા દંડનું છેદન ચાદન કરવું પડે છે. છતાંય એમ નથી કહેતા કે હવે હું ફરી આ પાપ નહિ કરું.

મૂલમ્- સુતમેવમેર્ગેસિં, ઇત્યીવેદેઙ્ હુ સુયવ્લાયં ।

एवंपि ता वदित्तानं, अदुवा कम्मुणा अवकरेंति ॥२३॥

અર્થ : આ પ્રકારે અમે સાંભળ્યું છે કે સ્ત્રીઓનો સંપર્ક ખરાબ છે આ પ્રકારે કોઈકનું કથન છે કે સ્ત્રીઓ કહે છે કે આ અકાર્ય હવે કરીશ નહિ પણ આચરણ જુદું જ કરે છે. (અકાર્યમાં ફરી પ્રવૃત્ત થાય છે.)

મૂલમ્- અન્નં મણેણ ચિંતેતિ, વાયા અન્નં ચ કમ્મુણા અન્નં ।

तम्हा ण सद्वहे भिक्खू, बहुमायाओ इत्थिओ णच्चा ॥२४॥

અર્થ : સ્ત્રી મનથી અન્યનું ચિંતન કરતી હોય છે ને વચનથી ખીજું બોલતી હોય છે. ને કાયાથી આચરણ જુદું જ હોય છે તે કારણથી સ્ત્રીઓને બહુ માયાવી સમજીને સાધુઓએ તેઓમાં વિશ્વાસ ન કરવો.

મૂલમ્- જુવઙ્ સમણં બૂયા, વિચિત્તલંકારવત્થગાણિ પરિહિત્તા ।

विरता चरिस्सहं रुक्खं, धम्ममाइक्ख णे भयंतारो ॥२५॥

અર્થ : કોઈ યુવાનસ્ત્રી ચિત્રવિચિત્ર વસ્ત્ર, અલંકાર ધારણ કરીને સાધુ પાસે આવીને કહે ભયથી રક્ષા કરનાર હે સાધુ ! હું વિરક્ત થવા ઇચ્છુ છું. સચમ ગ્રહણ કરીશ મને ધર્મ સંભળાવો.

મૂલમ્- અદુ સાવિયા પવાણં, અહમંસિ સાહમ્મિણી ય સમણાણં ।

जंतुकुमे जहा उवज्जोइ, संवासे विदू विसोयेज्जा ॥२६॥

અર્થ : અથવા શ્રાવિકા હોવાથી તે સ્ત્રી સાધુની પાસે આવે છે ને કહે છે કે હું શ્રમણીની સાધર્મિણી છું એમ કહીને નિકટ આવે છે જેમ અગ્નિપાસે લાખનો ગોળો ઓગળી જાય છે એ જ રીતે વિદ્વાન પુરુષ પણ સ્ત્રીઓના સહવાસથી શીથિલવિહારી થઈ જાય છે.

મૂલમ્- જતુકુંભે જોઙ્ઙવગૂદે, આસુઙ્ઙમિત્તે ણાસમુવયાઙ્ ।

एवित्थिर्याहि अणगारा, संवासेण णासमुवयंति ॥२७॥

અર્થ : જેમ લાખનો ઘડો અગ્નિના સ્પર્શથી જલ્દી તપ્ત થઈ નાશ પામે છે એ જ રીતે સ્ત્રીઓના સંપર્કથી સાધુપુરુષ સંયમથી પતિત થઈ જાય છે.

મૂલમ્- કુવ્વંતિ પાવગં કમ્મં, પુઢ્ઠા વેગેવમાહિસુ ।

नोऽहं करेमि पावंति, अंकेसाहिणी ममेसत्ति ॥२८॥

અર્થ : પાપકર્મ કરનારને કોઈ પુછવા આવે તો એવું કહે છે કે હું પાપકર્મ કરતો નથી આ સ્ત્રી બાલ્યાવસ્થાથી મારા બોળામાં બેસતી હતી.

મૂલમ્- બાલસ્સ મંદયં બીયં, જં ચ કઙં અવજાણઙ્ મુજ્જો ।

દુગુણં કરેઙ્ સે પાવં, પૂયણકામો વિસન્નેસી ॥૨૯॥

અર્થ : અજ્ઞાની પુરુષની ખીજ મૂર્ખતા એ છે કે કરેલાં પાપનો ઇન્કાર કરે છે તેણે એક પાપ કર્યું તેને છૂપાવવા માટે જૂઠું બોલવું. આમ તે કબલ પાપ કરે છે તે જગતમાં પૂનઃ આડે છે અને અસંયમની ઇચ્છા કરે છે

મૂલમ્- સંલોકણિજ્જમણગારં, આયગયં નિયંતણે નાહંસુ ।

વત્થં ચ તાઙ્ પાયંવા, અત્ર પાણં પટિગ્ગાહે ॥૩૦॥

અર્થ : દેખવામાં સુદર આત્મજ્ઞાની સાધુને સ્ત્રીઓ નિમંત્રણ આપીને કહે કે હે ભવસાગરથી રક્ષા કરનાર હે સાધુ! વસ્ત્ર, પાત્ર, અન્ન, પાણી આપ મારી પાસેથી સ્વીકારો.

મૂલમ્- ણીવારમેવં બુજ્જેજ્જા, ણો ઇચ્છે અગારમાગંતું ।

બધ્ધે વિસયપાસેહિં, માહેમાવજ્જઙ્ પુણો મંદે ॥ત્તિવેમિ ॥૩૧॥

અર્થ : આ પ્રકારના પ્રલોભનને સાધુ જ ગલી પ્રાણીને વશ કરવા માટે ચોખ્ખાના દાણાની માફક સમજે, ને ઘરે આવવા ઇચ્છા પણ ન કરે. વિષયપાશમાં બંધાયેલો અજ્ઞાની પુરુષ મોહ પ્રાપ્ત કરે છે એમ હું કહું છું

इति चतुर्थध्ययनस्य प्रथमोदेशकः

ચતુર્થમધ્યયને દ્વિતીયોદ્દેશક :

પૂર્વભૂમિકા :- ચોથા અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશક પૂર્ણ થયો હવે બીજો ઉદ્દેશક શરૂ થાય છે. આમાં સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થયેલ ચારિત્ર બપ્ટ સાધુની કેવી દશા થાય છે તે બતાવવામાં આવ્યું છે. આજ ભવમાં ભયંકર વિટંબણાઓ મહન કરવી પડે છે. ને કર્મબંધન પણ થાય છે

મૂલમ્- ઓએ સયા ણ રજ્જેજ્જા, ભોગકામી પુણો વિરજ્જેજ્જા ।

ભોગે સમણાણં સુણેહ, જહ મુંજંતિ ભિક્ખુણો એગે ॥૧॥

અર્થ : વિરક્ત સાધુ ભોગમાં ચિત્તને ન ભેડે. કામભોગમાં મન બંધ તો તેનો તરત ત્યાગ કરે. કોઈક (શિથિલાચારી શ્રમણ) સાધુ ભોગ ભોગવે તો તેને કેવી વિટંબણા થાય છે તે હવે માંલણો

મૂલમ્- અહ તં તુ ભેદમાવન્નં, મુચ્છિયં ભિક્ખુ કામમતિવટ્ઠં ।

પર્લિંભદિયા ણં તો પચ્છા, પાદુધ્ધટ્ઠુ મુધ્ધિ પહ્ણંતિ ॥૨॥

અર્થ : ત્યાર પછી ચારિત્ર્યથી બપ્ટ અને સ્ત્રીમાં આસક્ત વિષયભોગમાં મુર્છાવાળા તે સાધુને પોતાને વશ થયેલા બાણીને પછી (તે સ્ત્રી) પોતાના પગનો તેના મસ્તક પર પ્રહાર કરે છે.

મૂલમ્- જહ કેસિયા ણં મએ ભિક્ખૂ, ણો વિહરે સહ ણમિત્થીએ ।

કેસાણ વિ હ લુંચિસ્સં, નન્નત્થ મએ ચરિજ્જાસિ ॥૩॥

અર્થ : વળી કેશવાળી સ્ત્રી (કહે છે) મારી સાથે વિહાર ન કરી શકતા હો તો હે ભિક્ષુ! હું આજ સ્થળે કેશનો લોચ કરીશ. મારા વિના અન્ય સ્થળે આપ જશો નહિ

ટિપ્પણી:- સ્ત્રીઓ કેશના કારણે વધારે સુંદર લાગતી હોય છે સાધુમાં આસક્ત સ્ત્રી સાધુને કહે છે જો તમને મારા કેશના કારણે કહેવામાં સકેલ્ય થયો હોય તો હું આ કેશને હમણાં ને હમણાં જ ખેંચી નાખીશ પણ મને છોડીને ક્ષણમાત્ર બહાર ન જશો એવી મારી પ્રાર્થના છે

મૂલમ્- અહ ણં સે હોઈ ઉવલલ્લો, તો પેસતિ તહામૂર્ણહ ।

અલાહચ્છેદં પેહેહિ, વગ્ગુફલાઈં આહરાહિ ત્તિ ॥૪॥

અર્થ : ત્યાર પછી તે સાધુ પોતાને વશ થઈ ગયો છે એમ બાણીને તે સાધુને ઘાસની માફક કાર્યમાં પ્રેરે છે. તુળડાને સુધારવા માટે છરી લાવો તેમ જ મારા માટે સારાં ફળો લઈ આવો. વિગેરે કાર્યો બતાવે છે.

મૂલસ્- દારુણિ સાગપાગાઐ, પજ્જોઓ વા ભવિસ્સઙ્ગ રાઓ ।

પાયાણિ ય મે રયાવેહિ, એહિ તા મે પિઠ્ઠો મદ્દે ॥૫॥

અર્થ : શાક આદિ પકવવા માટે લાકડા લાવો. રાત્રે પ્રકાશ કરવા તેલ લાવો. મારા પાત્રોને તથા પગને રંગી દો પ્રથમ અહીં આવો અને મારા પીઠનું મર્દન કરી આપો.

ટિપ્પણી :- ચારિત્ર્યભ્રષ્ટ સાધુને સ્ત્રીઓ પોતાનાં આધીન થયેલા બાણી શુ કરાવે છે તે બતાવ્યું છે. શાક વિગેરે પકવવા માટે જંગલમાંથી લાકડા કાપી લાવો. રાત્રે પ્રકાશ માટે તેલ જોઈશે તે બજારમાંથી લઈ આવો. મારા પાત્રા રંગી આપો હાથ-પગ લાલ રંગથી રંગી આપો. તમામ કામ છોડી પહેલાં મારી પાસે આવી બસો હું રસોઈ કરતાં થાકી ગઈ છું. મારી પીઠપર માલિમ કરી દો. નવરા શુ ખેડા છે ? આ પ્રકારની આજ્ઞાઓને આધિન થવું પડે છે.

મૂલસ્- વત્થાણિ ય મે પડિલેહેહિ, અન્નં પાનં ય આહરાહિત્તિ ।

ગંધં ચ રજોહરણં ચ, કાસવગં ચ મે સમણુજાણાહિ ॥૬॥

અર્થ : હે સાધો ! મારા માટે નવા વસ્ત્રો લાવો, અન્ન પાણીની સગવડ કરો, સુગંધી પદાર્થો લાવો. રજોહરણ (સાવરણી) લાવો મારા કેશ ઉતારવા હબમને લાવો.

મૂલસ્- અદ્ધુ અંજણિ અલંકારં, કુક્કયયં મે પયચ્છાહિ ।

લોઢ્ઢં ચ લોઢ્ધકુસુમં ચ, વેણુપલાસિયં ચ ગુલિયં ચ ॥૭॥

અર્થ : મારા માટે અંજન ડાળી તથા ભૂષણ તથા વીણા લાવી આપો લોધર અને લોધરના ફૂલો પણ લાવો અને વાંસળી ને પૌષ્ટિક ઔષધની ગુટિકા પણ લાવી આપો. (જેથી સદા યુવતી બની રહે.)

મૂલસ્- કુટ્ઠં તગર ચ અગુરં, સંપિટ્ઠં સમ્મં ઉસિરેણં ।

તેલ્લં મુહર્મિલ્લજાઐ, વેણુફલાઙ્ગં સંનિધાનાઐ ॥૮॥

અર્થ : ઉશીરના પાણીની સાથે સારી રીતે પીસીને કુષ્ટ-કમળની ગંધથી યુક્ત સુગંધી દ્રવ્ય તગર, અગર, ચદન મને લાવી આપો મુખને લગાડવા માટે સુગંધી તેલ અને વસ્ત્રો રાખવા માટે વાંસની બનેલી પેટી લાવો.

ટિપ્પણી :- ઉશીર એટલે ખસના મૂળ સાથે લસોટેલાં દ્રવ્યો. કુષ્ટનો અર્થ કમળની ગંધથી યુક્ત સુગંધી દ્રવ્યો. તગર-અગર આ બધા સુગંધી દ્રવ્યો છે. તે શય્યાની શોભા માટે તગરની ઇચ્છા રાખે, મુખની શોભા માટે સુગંધી તેલની ઇચ્છા રાખે, કપડાં વિગેરેની રક્ષા માટે પેટીની ઇચ્છા રાખે.

મૂલસ્- નંદીચૂળ્લગાઙ્ગં પાહરાહિ, છત્તોવાણહં ચ જાણાહિ ।

સત્થં ચ સૂવચ્છેજ્જાઐ, આણિલં ચ વત્થયં રયાવેહિ ॥૯॥

અર્થ : નંદીચૂર્ણ હોઈ રંગવા માટે લાવો. છત્રી તથા જોડા લાવો. શાકલાળ સમારવા માટે છરી લાવો. મારા માટે નીલ રંગનું વસ્ત્ર રંગાવી આપો.

મૂલમ્- સુફણિ ચ સાગપાગાએ, આમલગાઈં દગાહરણં ચ ।

તિલગકરણિ મંજણસલાગં, ઘિસુ મે વિહૂણયં વિજાણેહિ ॥૧૦॥

અર્થ : હે પ્રિય ! શાક પકવવા તપેલી લાવો. આંખળા તથા પાણી રાખવા માટે વાસણુ લાવો. તિલક કરવા તથા અંજન આંજવા માટે સળી લાવો, ગ્રીષ્મકાળમાં હવા કરવા માટે પંખો લાવી આપો.

મૂલમ્- સંડાસગં ચ ફણિહિં ચ, સીહલિપાસગં ચ આણાહિ ।

આદંસગં ચ પયચ્છાહિ, દંતપક્વાલણં પવેસાહિ ॥૧૧॥

અર્થ : નાકની અંદરનાં વાળ કાઢવા માટે ચીપિઓ લાવો. વાળ ઓળવા માટે દાંતિઓ તથા કાંસડી લાવો. વેણી ખાંધવા માટે બિનની બળી લાવો. મોઢું બેવા માટે ઢર્પણુ લાવો. દાંત સાફ કરવા માટે દંતમંજન લાવો.

મૂલમ્- પૂયફલં તંબોલયં, સુઈસુત્તગં ચ જાણાહિ ।

કોસં ચ મોયમેહાએ, સુપ્પુક્કલગં ચ ચારગાલણંચ ॥૧૨॥

અર્થ : સોપારી તથા પાન લાવો. સોઈ-દોરા લાવો. પેશાબ કરવા ભાજન લાવો. સૂપડું તથા ખાંડણિયું લાવો. ક્ષાર ગાળવાનું વાસણુ લાવો.

મૂલમ્- ચંડાલગં ચ કરગં ચ, વચ્ચઘરં ચ આડસો ચણાહિ ।

સરપાયયં ચ જાયાએ, ગોરહગં ચ સામણેરાએ ॥૧૩॥

અર્થ : હે આયુષ્યમાન ! દેવપૂજન માટે તાંબાનું ભાજન તથા મધુપાત્ર લાવો. પાયખાનાની સગવડ કરાવો. એ બધી વસ્તુઓ મારા માટે લાવો-બનાવો. પુત્રને રમવા માટે એક ધનુષ્ય તથા બળદ અને રથ લાવો.

મૂલમ્- ઘડિયં ચ સંડિડિમર્યં ચ, ચેલગોલં કુમારભૂયાએ ।

વાસં સમભિઆવણં, આવસહં ચ જાણ ભત્તં ચ ॥૧૪॥

અર્થ : માટીની ઢિંગલી તથા વાજું લાવી આપો. કુમારને રમવા માટે કપડાનો બનાવેલો ફડો લાવો. વર્ષાકાળ નજીક આવે છે તે માટે ઘરને રીપેરીંગ કરાવો તેમ જ અનાજ પણુ લાવી આપો.

મૂલમ્- આસંદિયં ચ નવસુત્તં, પાડલ્લાઈં સંકમટ્ટાએ ।

અટ્ટુ પુત્તદોહલટ્ટાએ, આણપ્પા હવંતિ દાસા વા ॥૧૫॥

અર્થ : નવીનસૂત્રથી ગૂથેલી બેસવા માટે માંચી લાવો. બહાર ફરવા માટે લાકડાની પાહુકા લાવો. મારા પુત્રના દોહદ માટે અમુક વસ્તુઓ લાવો છે. આ પ્રકારે સ્ત્રી દાસની માફક ગણી વિવિધ આજ્ઞાઓ કરે છે.

મૂલમ્- જાએ ફલે સમુપ્પન્ને, ગેણેસુ વા ણં અહવા જહાહિ ।

અહ પુત્તપોસિણો એગે, મારવહા હવંતિ ઉટ્ટા વા ॥૧૬॥

અર્થ : પુત્રોત્પત્તિ થવી તે ગૃહસ્થાશ્રમનું ફળ છે. તે પછી સ્ત્રી કેાધિત થઈ કહે છે કે આ પુત્રને ખોળામાં લ્યો અથવા તેનો ત્યાગ કરો. કેાઈ કેાઈ પુરૂષ પુત્રના પોષણ માટે ઊંટની જેમ ભાર વાહન કરે છે.

મૂલ્ય- રાઓ વિ ઉદ્વિયા સંત, દારગં ચ સંઠવંતિ ધાઈ વા ।

સુહિરામણા વિ તે સંતા, વત્યધોવા હવંતિ હંસા વા ॥૧૭॥

અર્થ : રાત્રીનાં બિડીને ધાત્રીના માફક બાળકને ગોદમાં લે છે. તે અત્યંત શરમાઇને પણ ઘોળીની માફક પોતાના સંતાનના વશ થયે છે.

મૂલ્ય- એવં બહુહિ કયપુવ્વં, મોગત્થાએ જેઠમિયાવન્ના ।

દાસે મિઢવ પેસે વા પસુભૂતેવ સે ન વા કેઈ ॥૧૮॥

અર્થ : આ પ્રકારે ઘણાં મનુષ્યોએ પહેલાં કર્યું છે. જે મનુષ્ય લોગને માટે સાવધ કાર્યમાં આસક્ત છે તેઓ દાસ, મૃગ ને પ્રેમની પણ સમાન છે અથવા સર્વથી અધમ છે.

મૂલ્ય- એવં છુ તાસુ વિન્નપ્પં, સંથવં સંવાસં ચ વજ્જેજ્જા ।

તજ્જાતિયા ઇમે કામા, વજ્જકરા ય એવમક્ખાએ ॥૧૯॥

અર્થ : સ્ત્રીઓનાં વિષયમાં આ પ્રમાણે કથન કરેલ છે. તેથી સાધુએ સ્ત્રીઓનો પરિચય તથા સહ-વાસ છોડી દેવો. કારણ કે સ્ત્રીઓનાં સસર્ગથી ઉત્પન્ન થવાવાળા કામલોગ પાપને ઉત્પન્ન કરે છે એમ શ્રી તિર્થંકર દેવોએ કહ્યું છે.

મૂલ્ય- એવં મયં ન સેયાય, ઇ ઇ સે અપ્પગં નિરંભિત્તા ।

ળો ઈત્થિ ળો પસું મિક્ખૂ, ળો સયં પાણિણા ળિલિજ્જેજ્જા ॥૨૦॥

અર્થ : સાધુ સ્ત્રી સંસર્ગથી પૂર્વોક્ત ભય તથા અકલ્યાણનું કારણ બાણી સ્ત્રી સસર્ગથી સાધુએ પોતાના આત્માને દૂર રાખવો સ્ત્રી તથા પશુને પોતાનાં હાથથી સ્પર્શ ન કરે.

મૂલ્ય- સુવિસુદ્ધલેસે મેઘાવી, પરિકિરિયં ચ વજ્જએ નાળી ।

મળસા વયસા કાયેણં, સવ્વપાસસહે અળગારે ॥૨૧॥

અર્થ : જ્ઞાની પુરૂષ વિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા મેઘાવી (પડિત) અન્યની ક્રિયા પુત્રાદિ સેવાનો ત્યાગ કરે. મન - વચન - કાયાથી - શીત - ઉષ્ણ સર્વ સ્પર્શોને સહન કરે તે જ અણુગાર સાધુ છે.

મૂલ્ય- ઇચ્છેવમાહુ સે વીરે, ધૂયરએ ધૂયમોહે સે મિક્ખુ ।

તમ્હા અજ્ઞત્થવિસુદ્ધે, સુવિમુક્કે આમોક્ખાએ પરિવ્વએજ્જાસિ ॥ તિબેમિ ॥૨૨॥

અર્થ : જેણે સ્ત્રીસપર્કજન્ય કર્મોને દૂર કર્યા છે, રાગદ્વેષ જનિત મોહનો ત્યાગ કર્યો છે તે સાધુ છે એમ વીર પ્રભુએ કહ્યું છે. તે માટે નિર્મળ ચિત્તવાળો અને સ્ત્રીપરિચયથી મુક્ત એવો સાધુ મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યંત સંયમના અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત રહે એમ હું કહું છું.

इति द्वितीयोद्देशकः चतुर्थं अध्ययनं समाप्तम्

અથ નરકવિમક્તિનામક પંચમ-અધ્યયનમ્

પૂર્વભૂમિકા :- ચોથું અધ્યયન પૂર્ણ થયું. હવે પાંચમાં અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે. સ્ત્રી-પરિસહ જીતવો ઘણો કઠણ છે સ્ત્રીવશ પુરૂષો અવશ્ય નરકમાં જાય છે નરકમાં કેવી વેદના સહન કરે છે તેનું નિરૂપણ આ અધ્યયનમાં કરવામાં આવ્યું છે.

મૂલમ્- પુચ્છિસ્સહં કેવલિયં મહેસિ, કહં મિતાવા નરગા પુરત્થા ।

અજાણઓ મે મૂણિ બ્રૂહિ જાણં, કાહં નુ બાલા નરયં ઉવિતિ ॥૧॥

અર્થ : મેં કેવળજ્ઞાની ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પૂછ્યું હતું કે નરકમાં કેવી પીડા હોય છે? હે ભગવાન, આપ આ વાત જાણો છો તેથી નહિ જાણનાર એવા મને કહો અજ્ઞાની કેવી રીતે નરકને પામે છે?

મૂલમ્- એવં મણ પુટ્ઠે મહાણુભાવે, ઇણમોઽબ્બવી કાસવે આસુપુન્ને ।

પવેદ્દિસ્સં દુહમદ્દુકુગ્ગં, આદીણિયં દુક્કહિયં પુરત્થા ॥૨॥

અર્થ : આ પ્રમાણે મારા પૂછવાથી ચોટા માહાત્મ્યવાળા કાશ્યપગોત્રી, શીઘ્ર પ્રજ્ઞાવત મહાવીર સ્વામીએ આ પ્રમાણે કહ્યું કે નરક દુઃખદાયિ છે. દીન લોકોનું નિવાસસ્થાન છે. પાપી જીવો ત્યાં રહે છે તે હવે કહું છું.

મૂલમ્- જે કેદુ બાલા ઇહ જીવિયટ્ઠી, પાવાઈં કમ્માઈં કરંતિ રુદ્ધા ।

તે ઘોરુવે તમિસંધયારે, તિવ્વામિતાવે નરણ પહંતિ ॥૩॥

અર્થ : આ લોકમાં પ્રાણીઓને લય ઉત્પન્ન કરાવનાર, અજ્ઞાની જીવ, જીવન માટે હિંસાદિ પાપકર્મ કરે છે. તે જીવો મહાભયપ્રદ એવા અંધકારયુક્ત અત્યંત તીવ્ર દુઃખવાળા એવા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

મૂલમ્- તિવ્વં તસે પાણિણો થાવરે ય, જે હિંસઈં આયસુહં પહુચ્ચા ।

જે લૂસણ હોઈં અદત્તહારી ન સિલ્લઈં સેયવિયસ્સ કિંચિ ॥૪॥

અર્થ : જે પોતાના સુખ માટે ત્રસ ને સ્થાવર જીવોને દયારહિત થઈને મારે છે તે જીવોને મારવાના સ્વભાવવાળો હોય છે તે ચેરી કરનાર હોય છે તે સેવવા યોગ્ય સંજમનું થોડુંય પાલન કરતો નથી તે જીવો નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

મૂલમ્- પાગલ્લિ પાણે બહુણં તિવાતિ, અનિવ્વુણ ઘાયમુવેતિ બાલે ।

ણિહો ણિસં ગચ્છઈં અંતકાલે, અહો સિરં કદ્દુ ઉવેઈં દુગ્ગં ॥૫॥

અર્થ : જે પુરૂષો પાપ કરવામાં ધૃષ્ટતાવાળા હોય છે, તે ઘણાં પ્રાણીઓનો ઘાત કરે છે, તે ઘણા ક્રોધી હોય છે એવા અજ્ઞાની આત્મા મૃત્યુ પછી નીચે અંધકારવાળા સ્થાનમાં જાય છે માથું નીચે કરી દુઃખમય સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે

મૂલ્ય- હળ છિદ્દ મિદહ ણં દહેતિ, સદ્દે સુણિતા પરહમ્મિયાણં ।

તે નરગાઓ ભર્યાભણસણા, કંઠંતિ કં નામ દિસં વયામો ॥૬॥

અર્થ : પરમાધામીઓનાં મારો, છેદન કરો, લેદન કરો, બાળો એ શબ્દોને સાંભળીને જેની ભયથી સજ્ઞા નાશ પામી છે તે જીવો ધૃચ્છે છે કે અમે કઈ દિશામાં જઈએ.

મૂલ્ય- ઇંગાલરાસિં જલિયં સજોતિ, તત્તોવમં ભૂમિમણુવકમંતા ।

તેહજ્જમાણા કલુણં થણંતિ અરહસ્સરા તત્થ ચિરદ્વિતીયા ॥૭॥

અર્થ : જલતી એવી અગારાની રાશિ, જ્યોતિ સહિત, ભૂમિ સમાન ભૂમિ પર ચાલતાં, દાઝતાં, કંડણા કરી શબ્દોથી રૂદન કરતાં હોય છે. બહુ ભેરથી પ્રકટપણે ઘણાં કાળ પર્યન્ત નરકવાસમાં નિવાસ કરે છે.

મૂલ્ય- જહ તે સુયા વેયરણી મિદુગ્ગા, ણિસિઓ જહા ચુર ઇવ તિવ્વસોયા ।

તરંતિ તે વેયરણ મિદુગ્ગં, ઉસુચોદ્યા સત્તિસુ હમ્મમાણા ॥૮॥

અર્થ : હે શિષ્યો ! તમે સાંભળ્યું છે ? વૈતરણી નદી અતિ તીક્ષ્ણ ધારવાળી, તીક્ષ્ણ પ્રવાહવાળી તે નદીમાં બાણથી પ્રેરણા કરાયેલા ને લાલાથી લેદીને ચલાવવા માટે નરકનાં જીવોને નાખવામાં આવે છે. (તરે છે)

મૂલ્ય- કોલેહ વિજ્ઞંતિ અસાહુકમ્મા, નાવં ઉવિત્તે સદ્ધિવિપ્પહૂણા ।

અન્ને તુ સૂલાહિં તિસૂલિયાહિં, દોહાહિં વિદ્ધઢૂણા અહેકરંતિ ॥૯॥

અર્થ : નાવ પર યેસીને આવતાં નારકીના જીવોને પરમાધામી ગણામાં ખીલા નાખે છે, વીધે છે, સ્મૃતિરહિત કરી નાંખે છે અને બીજા નરકપાલો લાંબા શૂળોથી - ત્રિશુળોથી ભેદે છે ને નીચે ફેંકે છે

મૂલ્ય- કેસિં ચ બંધિતુ ગલે સિલાઓ, ઉદગંસિ બોલંતિ મહાલયંસિ ।

કલંબુયા વાલુય મુમ્મુરે ય, લોલંતિ પચ્ચંતિ અ તત્થ અન્ને ॥૧૦॥

અર્થ : કેઈ એક નારકી જીવોને ગણામાં શીલા બાંધીને ઝાડા પાણીમાં ડૂબાવે છે. બીજા પરમાધામી દેવો તપેલી રેતીમાં તથા અગ્નિમાં નાખી પકવે છે તથા મુર્ચુરા અગ્નિમાં આમતેમ ફેરવીને પકાવે છે.

મૂલ્ય- આસૂરિયં નામ મહાભિતાવં અંધં તમં દુપ્પતરં મંહંતં ।

ઉદ્દં અહેયં તિરિયં દિસાસુ, સમાહિઓ જત્થગ્ગણી જ્ઞિયાઈ ॥૧૧॥

અર્થ : અસૂર્ય નામક નરક, મહાન તાપયુક્ત, અત્યંત અંધકારયુક્ત, દુસ્તરયુક્ત મહાન છે. એ નરકવાસમાં ઉપર નીચે તથા તિરછી દિશાઓમાં મારી રીતે રહેલ અગ્નિ પ્રજ્વલિત છે
ટિપ્પણી :- જ્યાં સૂર્યના કર્શન થતાં નથી, ઘોર સતાપથી યુક્ત છે સર્વત્ર અગ્નિ છે, ત્યાં નરકમાં પાપી જીવો ઉત્પન્ન થાય છે.

મૂલમ્- જંસી ગુહા઼ જલણેડતિડટ્ટે, અવિજાણઓ ડજ્ઝઇ લુત્તપણો ।

સયા ય કલુણં પુણ ધમ્મદ્વાણં, ગાઢો વળીયં અતિદુક્ખ ધમ્મં ॥૧૨॥

અર્થ : જે નરકમાં શુદ્ધના આકારમાં સ્થાપિત અગ્નિમાં પોતે કરેલા દુષ્કૃત્યોથી અજ્ઞાન ને સંસાર વિનાનો થઈને બળતો રહે છે, હંમેશાં તાપનું સ્થાન, કર્ણબાજનક સ્થાન, નરકના બોલોને પ્રાપ્ત થાય છે. અત્યંત દુઃખ પમાડવું તે જ તેનો સ્વભાવ છે.

મૂલમ્- ચત્તારિ અગ્નિઓ સમારભિત્તા જહિ કૂરકમ્માડિભિ તવેતિ બાલે ।

તે તત્થ ચિદ્વંતડિભિતપ્પમાણા મચ્છા વ જીવં તુવજોડપત્તા ॥૧૩॥

અર્થ : નરકભૂમિમાં કુડકર્મ કરવાવાળાને પરમાધામી દેવો આરે દિશાઓમાં અગ્નિ પ્રગટ કરીને અજ્ઞાની બોલોને તપાવે છે. જેમ આગની સમીપ આવેલ માછલી તડપે છે તેમ નારકી બીજા અહીં ત્યાં ભાગવા અસમર્થ હોવાથી ત્યાંજ અગ્નિમાં તડપે છે

મૂલમ્- સંતચ્છણં નામ સહાહિતાવં, તે નરયા જત્થ અસાહૂકમ્મા ।

હત્થેહિ પાણિયં બંધિરુણં, ફલગં વ તચ્છંતિ કુહાડહત્થા ॥૧૪॥

અર્થ : મહાતાપ દેવાવાળી સંતક્ષણ નામે નરક છે. જેમાં ખરાબ કામ કરનારને પરમાધામી દેવો હાથમાં કુહાડી લઈ તે નારકીનાં બોલોનાં હાથપગ બાંધીને લાકડાની માફક છોલી નાખે છે.

મૂલમ્- રહિરે પુણો વચ્ચસમુસ્સિઅંગે, મિન્નુત્તમંગે પરિવત્તયંતા ।

પયંતિ નં ણેરડિયં ફરંતે, સજીવમચ્છેવ અયોકવલ્લે ॥૧૫॥

અર્થ : વળી પરમાધામી દેવો તે નારક બોલોનું લોહી બહાર કાઢે છે અને તે લોહીને લોહાની ગરમ કઢાઈમાં નાખી, જે પ્રમાણે જીવતી માછલીઓને તળવામાં આવે છે તે પ્રમાણે નારક બોલોને ઉંચા નીચા કરી તળવામાં આવે છે તે વખતે તે નારક બોલો દુઃખથી તરફડે છે. તળ્યા પહેલાં તેના શરીરને મસળવામાં આવે છે તેથી તેઓના શરીર સૂએલા હોય છે અને તેમના મસ્તકના ચૂરેચૂરા કરી નાખે છે

મૂલમ્- નો ચેવ નં તત્થ મસીભવંતિ, ન મિજ્જતિ તિબ્બમિવેયણા઼ ।

તમાણુભાગં અણુવેદયંતા, દુક્ખંતિ દુક્ખી ઇહ દુક્કહેણં ॥૧૬॥

અર્થ : તે નારકીના બોલો ત્યાં નારકીમાં અગ્નિમાં બળવા છતાં ય ભસ્મ થતાં નથી, તીવ્ર વેદના છતાં ય મરતાં નથી, નરકની પીડાને ભોગવતાં દુઃખી થઈને પીડાનો અનુભવ કરે છે.

મૂલમ્- તંહિ ચ તે લોલણસંપગાઢે, ગાઢં સુત્તત્તે અગ્નિં વયંતિ ।

ન તત્થ સાયં લહતી મિદુગ્ગે, અરહિયા મિતાવા તહવી તવિતિ ॥૧૭॥

અર્થ : તે નરકમાં વિશેષ ગાઢ અગ્નિથી વ્યાપ્ત, અત્યંત તાપથી તપેલી અગ્નિ પાસે નરકના બોલો બળે છે. તે દુઃસ્સહ અગ્નિમાં બળતાં સુખ પામતાં નથી તેઓ મહાતાપથી તપેલા હોય છે, છતાં ય તે વધારામાં પરમાધારમી દેવો તેના શરીર પર ગરમ તેલ વિગેરે છાંટી વધુ બાળે છે.

મૂલમ્- સે સુચ્ચઈ નગરવહેવ સદ્દે, દુહોવળીયાવિ પયાણિ તત્થ ।

ઉદિણ્ણ કમ્માણ ઉદિણ્ણકમ્મા, પુણો પુણો તે સરહં દુહેતિ ॥૧૮॥

અર્થ : ત્યાર પછી નરકમાં નગરના વિનાશ સમાન ભયંકર શબ્દો સંભળાય છે. કર્ણભય; શબ્દ સંભળાય છે કર્મો ઉદયમાં આવેલાં છે તેવા જીવોને પરમાધામીઓ વારંવાર ઉત્સાહથી દુઃખ આપે છે

મૂલમ્- પાણેહિ ણં પાવ વિઓજયંતિ, તં મે પવક્કામિ જહાતહેણં ।

દંડેહિં તત્થા સરયંતિ બાલા, સર્વેહિં દંડેહિં પુરાકર્ણહ ॥૧૯॥

અર્થ : પાપી પરમાધામી નરકનાં જીવોનાં અગોપાંગ કાપી અલગ અલગ કરે છે. તેનું કારણ તમોને જેમ છે તેમ કહી બતાવું છું. અજ્ઞાની પરમાધામી પૂર્વે કરેલાં પાપકર્મોને યાદ કરાવીને નારકીઓને પીડા આપે છે.

મૂલમ્- તે હમ્મમાણા ણરગે પડંતિ, પુત્તે દુરુવસ્સ મહાભિતાવે ।

તે તત્થ ચિટ્ઠંતિ દુરુવભક્ષી, તુટ્ઠંતિ કમ્મોવગયા કિમીહિં ॥૨૦॥

અર્થ : તે નારકીના જીવો પરમાધામી વડે હણાતા અન્ય નરકમાં જ્યાં મહાક્રોધ દેવાવાળી વિષ્ટા તથા મૂત્રથી ભરેલ હોય છે તેમાં પડે છે ત્યાં વિષ્ટા મૂત્રાદિનાં ભક્ષણ કરતા થકાં લાંબા કાળ સુધી રહે છે સ્વકર્મોને વશીભૂત થઈ કીડાઓ દ્વારા કપાય છે.

મૂલમ્- સયા કસિણં પુણ ધમ્મટ્ટાણં, ગાઢોવળીયં અતિદુક્ખધમ્મં ।

અંદ્રુસુ પક્ખિપ્પ વિહત્તુ દેહં, વેહેણ સીસં સેઽભિતાવયંતિ ॥૨૧॥

અર્થ : સદા સમગ્ર સ્થાન ઉજ્જી હોય છે ને તે સ્થાન નિષ્ક્રિય નિકાચિત્ત કર્મો દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ છે. અતિ દુઃખ આપવાનો ધર્મ સ્વભાવ છે. ત્યાં નરકપાળો નારક જીવોના શરીરને તોડીને, મરડીને, ખેડીના બંધનમાં નાખે છે. તેનાં માથામાં કાણુ પાડી પીડા આપે છે.

મૂલમ્- છિંદતિ બાલસ્સ ખુરેણ નક્કં, ઉટ્ઠે વિ છિંદંતિ દુવેવિ કણ્ણે ।

જિવ્મં વિણિક્કસ્સ વિહત્થિમિત્તં, તિક્કર્ણહિં સૂલાહિં સભિતાવયંતિ ॥૨૨॥

અર્થ : અજ્ઞાની નારકીના જીવોની નાસિકા ને હોઠને અસ્ત્રાથી કાપે છે ને બન્ને કાન પણ કાપે છે એકવેંત જીવને ખેંચીને તીક્ષ્ણ શૂળથી વીંધીને દુઃખ આપે છે

મૂલમ્- તે તિપ્પમાણા તલસંપુડં વ, રાહંદિયં તત્થ થણંતિ બાલા ।

ગલંતિ તે સોણિયપૂયમંસં, પજ્જોઝયા, ખાર પઙ્કિયંગા ૨૩॥

અર્થ : જેના અગોમાંથી લોહી ટપકી રહ્યું છે એવા તે નારકી અજ્ઞાની સુકકા તાડના પત્ર સમાન રાત્રિ દિવસ તે નરક સ્થાનમાં રૂઢન કરે છે. આગમાં બળતા અગો પર ક્ષાર લગાડે છે, રકત, ખડૂ ને માંસ શરીરમાંથી ઝરતાં રહે છે.

મૂલમ્- જડ તે સુયા લોહિતપૂયપાઙ્ગ, બાલાગણી તેઅગુણા પરેણં ।

કુંભી મહંતાહિય પોરસિયા, સમુસિતા લોહિયપૂયપુણ્ણા ॥૨૪॥

અર્થ : લોહી તથા પડને પકવનારી નવીન અગ્નિના તાપ સમાન જેનો ગુણ છે, અત્યંત તાપ-
યુક્ત પુરુષ પ્રમાણથી અધિક, રક્ત ને પડથી ભરેલી ઉંચી કુંભી નામની નરકભૂમિ કદાચિત
તમે સાંભળી હશે ?

મૂલમ્- પવિત્રપ્પ તાસું પયયંતિ વાલે, અદૃસસરે તે કલુણં રસંતે ।

તળ્હાઇયા તે તડ તંબ તત્તં, પજ્જિજ્જમાણાઽદૃસસરં રસંતિ ॥૨૫॥

અર્થ : તે રક્તને પડથી ભરેલી કુંભીમાં પરમાધામીઓ અજ્ઞાની નારકીના જીવોને તે આર્તનાદ
કરતાં કંઈ સ્વરથી રડતાં તેમાં નાખીને પકવે છે. તૃષાથી વ્યાકૂળ તે નારકીઓને પરમા-
ધામીઓ ગરમ સીસું તથા તાંબુ પીવડાવતાં તે આર્તસ્વરે રૂઢન કરે છે.

મૂલમ્- અપ્પેણ અપ્પં ઇહ વંચઇત્તા, ભવાહમે પુવ્વસત્તે સહસ્સે ।

ચિદ્દંતિ તત્થા બહુકુરકમ્મા, જહા કડં કમ્મ તહાસિ ભારે ॥૨૬॥

અર્થ : આ મનુષ્યભવમાં થોડા સુખના લોભથી જે પોતાના આત્માને ઠગે છે તે સેકંડો હજારો
વાર નીચ ભવ પામી એ નરકમાં રહે છે જેવા પૂર્વજન્મમાં કર્મો કર્યા હોય તેને તેવી
પીડા પ્રાપ્ત થાય છે.

મૂલમ્- સમજ્જિગિત્તા કલુસં અણજ્જા, ઇદ્દેહિં કંતેહિ વ વિપ્પહૂણા ।

તે દુભિગંધે કસિણે ચ ફાસે, કમ્મોવગા કુણિમે આવસંતિ ॥ ત્તિબેમિ ॥૨૭॥

અર્થ : અનાર્ય પુરુષ પાપકર્મ ઉપાર્જન કરી ઇષ્ટને પ્રિયથી રહિત, દુર્ગન્ધથી ભરેલ અશુભ
સ્પર્શવાળા માંસ ને લોહીથી ભરેલ નરકમાં કર્મથી વશીભૂત થઈ નિવાસ કરે છે એ
પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને કહે છે

इति पंचमाध्ययनस्य प्रथमोद्देशक :

પંચમાઽધ્યયનસ્ય દ્વિતીયોદેશકઃ

પૂર્વભૂમિકા :- પાંચમાં અધ્યયનનો પ્રથમ ઉદ્દેશક પૂર્ણ થયો. હવે બીજા ઉદ્દેશકની શરૂઆત થાય છે. આનો પણ પહેલાં ઉદ્દેશક સાથે સંબંધ છે આમાં પણ એ જ વસ્તુને વિસ્તારથી જણાવી છે.

મૂલમ્- અહાવરં સાસયદુક્લધમ્મં, તં મે પવક્લામિ જહાતહેણં ।

બાલા જહા દુક્કલકમ્મકારી, વેદંતિ કમ્માઈં પુરે કડાઈં ॥૧॥

અર્થ : ત્યાર પછી હંમેશાં દુઃખ આપવું એ જ જેનો ધર્મ છે એવા બીજા નરક સંબંધમાં તમોને યથાર્થરૂપે હું કહીશ જે રીતે પાપકર્મ કરનાર અજ્ઞાની જીવો પૂર્વે કરેલાં પોતાના કર્મનું વેદન કરે છે

મૂલમ્- હૃત્યોંહિં પાણ્હિં ય વંધિઋણ, ઉદરં વિકત્તંતિં ચુરાસિર્ણિં ।

ગિણ્હિત્તુ વાલસ્સ વિહત્તું દેહં, બદ્ધં ચિરં પિટ્ઠો ઉદ્ધરંતિ ॥૨॥

અર્થ : પરમાધામી દેવો હાથ ને પગ બાંધીને અસ્થાથી અને તલવારથી નારકીના પેટને ચીરે છે અજ્ઞાની નારકીને પકડીને તેના શરીરને ભેદી ઘાયલ કરી, તેમને પકડીને પીઠની પાછળની ચામડીને બળાત્કારથી ઉખેડી નાંજે છે

મૂલમ્- વાહૂં પક્તંતિં ય મૂલો સે, ચૂલં વિયાસં મુહે આહંતિં ।

રહંસિં જુત્તં સરયંતિં બાલં, આરુસ્સ વિજ્ઞંતિં તુદેણ પિટ્ઠે ॥૩॥

અર્થ : નરકપાળ નારકીના જીવોની ભૂજબળોને મૂળમાંથી કાપે છે. મુખને ફાડીને લોખંડના તપાવેલા ગોળા નાખીને નારકીને બાળે છે. તપ્ત રથમાં બેડીને પૂર્વે કરેલાં પાપકર્મોનું સ્મરણ કરાવે છે. અજ્ઞાની નારકીના જીવોને ક્રોધથી આબુકથી પીઠનાં ભાગમાં મારે છે.

મૂલમ્- અયં વ તત્તં જલિયં સંયોદ્ધિ, તત્તવમં ભૂમિમણુવકમંતા ।

તે ડજ્જમાણા કલુણં થળંતિ, ઉસુચોદ્ધિયા તત્તજુગેસુ જુત્તા ॥૪॥

અર્થ : તપાવેલા લોખંડના ગોળા સમાન જ્યોતિ સહિત જલતી ભૂમિની ઉપમા યોગ ભૂમિમાં ચાલતાં નારકીના જીવો બળતાં થકા, બાણના આગલા ભાગથી મારતાં પ્રેરિત કરાયેલા તપેલી ધૂસરીમાં બેડવાથી કંટાળાયુક્ત રૂદન કરે છે.

મૂલમ્- વાલાં બલાં ભૂમિમણુવકમંતા, પવિજ્જલં લોહપહં તત્તં ।

જંસિં મિદુગ્ગંસિં પવજ્જમાણા, પેસેવ દંડોંહિં પુરાકરંતિ ॥૫॥

અર્થ : અજ્ઞાની નારકીના જીવોને બળાત્કારથી બળેલા લોહમાર્ગ સમાન તપ્તલોહી તથા પડેલા કિચડવાળી ભૂમિપર ચલાવતાં થકા ખરાબ રીતે ધૂમો પાડે છે જેમાં અતિ કઠણ સ્થાન પર ચાલવા પ્રેરિત કરીને બળદની જેમ દંડાઓ વડે ચલાવે છે.

મૂલમ્- તે સંપગાદંસિ પવજ્જમાણા, સિલાહિ હમ્મંતિ નિપાતિણીહિં ।

સંતાવણી નામ ચિરદ્વિતીયા, સંતપ્પતી જત્થ અસાહુકમ્મા ॥૬॥

અર્થ : જે નરકનાં જીવો અસહ્ય વેદનાયુક્ત નરકમાં ગયા થકા સન્મુખ આવતી પત્થરની શિલાથી હણાય છે, પીડા પામે છે. સંતાવાણી નામે નરકકુંભી ઘણાં લાંબા કાળની સ્થિતિવાળી છે. જેમાં પાપકર્મ કરવાવાળા જીવો ઘણાં લાંબા કાળ સુધી દુઃખોને ભોગવે છે.

મૂલમ્- કંદૂસુ પક્ખિપ્પ પયંતિ બાલં, તઓ વિ દહ્ધા પુણ ઉપ્પયંતિ ।

તે ઉઢ્ઠાકાર્ણહિં પવજ્જમાણા, અવરેહિં લ્હજ્જંતિ સળ્લપ્પર્ણહિં ॥૭॥

અર્થ : નરકપાળ અજ્ઞાની નારકીના જીવોને દહાના આકારવાળી નરકમાં નાખી પકવે છે. ત્યાં બળતાં થકા તે જીવો ત્યાંથી પાછા ઉપર ઉછળે છે. તે જીવોને દ્રોણ નામનાં કાક પક્ષીઓ દ્વારા તેનાં માંસને વૈક્રિયરૂપવાળા તોડીને ખાય છે. અન્ય સિહ-વાઘ આદિ નરકના જીવો તોડીને ખાય છે.

મૂલમ્- સમૂસિયં નામ વિધૂમઠાણં, જં સોયતત્તા કલુણં થળંતિ ।

અહોસિરં કટ્ટુ વિગત્તિઝ્ઞણં અયં વ સત્થેહિં સમોસવેતિ ॥૮॥

અર્થ : ઉંચી ચિતા સમાન સમૂસિય નામનું ધૂમાડા વગરનું અગ્નિનું એક સ્થાન છે. એ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરનારા શોકથી દુઃખિત કર્મણાયુક્ત રૂદ્ધ કરે છે. તે સ્થાનમાં નારકીના જીવોનાં મસ્તક નીચે કરીને તેના દેહને કાપે છે. લોખંડના શસ્ત્ર વડે ટુકડે ટુકડા કરી નાંખે છે.

મૂલમ્- સમૂસિયા તત્થ વિસૂણિયંગા, પક્ખીહિ લ્હજ્જંતિ અઓમુહેહિં ।

સંજીવણી નામ ચિરદ્વિતીયા, જંસી પયા હમ્મઇ પાવચેયા ॥૯॥

અર્થ : તે નરકમાં જેમનાં અગો છેદાયેલાં છે એવા ઉચે લટકાવેલા નારક જીવો લોહાના મુખવાળા પક્ષીઓ દ્વારા ખાવામાં આવે છે. આ લાંબી નરકની સ્થિતિનું નામ સંજીવણી છે અને તેમાં પાપમાં ચિત્ત રાખનાર જીવો હણાય છે.

મૂલમ્- તિલ્લાહિં સૂલાહિ નિવાયયતિ, વસોગયં સાવયયં ય લદ્ધા ।

તે સૂલવિદ્ધા કલુણં થળંતિ, ઇગંતદુલ્લં દુહઓ ગિલાણા ॥૧૦॥

અર્થ : નારક જીવોને તિક્ષ્ણ લોખંડના સળિયા વડે નીચે પાડવામાં આવે છે. સર્વાંગે ચરખીમાં રૂબેલા (તળવામાં આવતા) અને મોટા સૂયા વડે વિધાઈને મેળવાયેલા તેઓ કર્મ રીતે વિલાપ કરે છે. તેઓ એકાંત દુઃખથી આંતરિક અને બાહ્ય બન્ને પ્રકારે પીડા પામે છે.

મૂલમ્- સયા જલં નામ નિહં મહંતં, જંસી જલંતો અગણી અકટ્ઠો ।

ચિટ્ઠંતિ વદ્ધા વહુકૂરકમ્મા અરહસ્સરા કેઙ્ગ ચિરદ્વિતીયા ॥૧૧॥

અર્થ : ત્યાં 'સદા જલતો' નામે મોટો નિંભાડો છે. તેમાં કાષ્ઠ વગરનો અગ્નિ સળગ્યા કરે છે બહુ ઘાતકી કર્મ કરનારાં જીવો ત્યાં બંધાયેલા રહે છે. કેટલાક લાંબી સ્થિતિવાળા ઉંટ જેવા સ્વરે ચીસ પાડી રહેલાં છે.

મૂલમ્- ચિયા મહંતીઝ સમારમિત્તા, છુબ્મંતિ તે તં કલુણં રસંતં ।

આવદ્વતી તત્થ અસાહુકમ્મા, સપ્પી જહા પડિયં જોઢમજ્જે ॥૧૨॥

અર્થ : મોટી ચિતાઓ તૈયાર કરી તેઓ (પરમાધામી દેવો) તેને (નારક જીવને) કંઈ રીતે ચીસો પાડતો હોવા છતાં નાખે છે. ત્યાં તે ખુરા કામ કરનાર જેમ અગ્નિમાં પડેલું ઘી ઓગળે તેમ ઓગળે છે

મૂલમ્- સદા કસિણં પુણ ધમ્મઠાણં, ગાઠોવણીયં અઙ્ગુલધમ્મં ।

હર્થેહિં પાણ્હિ ય વંધિઝ્ઞ, સત્તુવ્વ ડંઢેહિં સમારમન્તિ ॥૧૩॥

અર્થ : સદાય કાળુ, વળી ગરમીનું સ્થાન અને અતિશય દુઃખકર એવું નરકનું સ્થાન નિધત્ત અને નિકાચિત્ત એવાં ભારે કર્મથી જીવે પ્રાપ્ત કરેલ છે. (તે સ્થાનમાં) હાથપગ બાંધીને પરમાધામી જીવો નારકીને શત્રુની માફક દડાઓ વડે મારે છે.

મૂલમ્- મંજંતિ બાલસ્સ વહેણ પુટ્ઠી, સીસં પિ મિદંતિ અઓધર્ણેહિ ।

તે મિન્નદેહા ફલગં વ તચ્છા, તત્તાહિ આરાહિં નિયોજયંતિ ॥૧૪॥

અર્થ : પરમાધામીઓ અજ્ઞાની પાપી જીવની પીઠ મારીને ભાંગી નાખે છે તેનું માથું પણ લોઢાનાં ઘણું વડે તેઓ ભાંગે છે. આમ દેહ ભાંગીને પાટિયાંની માફક તેને ચીરીને પછી તપેલાં આરાઓ વડે તેને કાપે છે

મૂલમ્- અમિજૂંજિયા રુદ્દ અસાહુકમ્મા, ઝસુચોદ્ધયા હત્થિવહં વહંતિ ।

ઁગં દુરહિત્તુ દુવે તતો વા, આરુસ્સ વિજ્ઞંતિ કકાણઓ સે ॥૧૫॥

અર્થ : ભયકર દેવો પાપકર્મીને ધૂસરે જોડીને (અથવા પાપકર્મીની યાદ આપીને) અકુશ વડે પ્રહાર કરી હાથીની જેમ ભાર વડુન કરાવે છે. પછીથી એક અથવા તો બે તેના પક્ષ ચીને ક્રોધ કરીને તેનાં મર્મસ્થાનોને વીધે છે

મૂલમ્- બાલા બલા મૂમિમણુવ્કમંતા, પવિજ્જલં કંટઇલં મહંતં ।

વિવદ્ધત્તપ્પેહિં વિવણ્ણચિત્તે, સમીરિયા કોટ્ઠર્વાલ કરેતિ ॥૧૬॥

અર્થ : અજ્ઞાની (પરમાધામીઓ) અજ્ઞાન નારકીના જીવોને કીચડવાળી અને કાંટાવાળી મોટી જમીન પર ચલાવે છે. વિવિધ સતાપોથી બેભાન થયેલાં નારક જીવને પાપે પ્રેરાયેલ (તે દેવો) ટુકડે ટુકડા કરીને બધી દિશાઓમાં ફેંકે છે.

મૂલમ્- વૈતાલિં નામ મહામિતાવે, ઁગાયતે પવ્વયમંતલિલ્લે ।

હમ્મંતિ તત્થા વહુકૂરકમ્મા, પરં સહસ્સાણ મુહુત્તગાણં ॥૧૭॥

અર્થ : એક જગ્યાએ (નરકનાં) અતરિક્ષમાં એક વૈતાલિક નામે મહાન તાપવાળો પર્વત છે ત્રાસથી હબ્બરો મુહૂર્તોથી અધિક કાળ પર્યંત ત્યાં કૂર કર્મના કરનાર હતા તે નારકી જીવો પરમાધામી દેવોના હાથે હણાય છે

મૂલમ્ સંવાહિયા દુક્કલિણો થયંતિ, અહો ય રાઓ પરિતપ્પમાણા ।

અર્થ : રાત-દિવસ હેરાન કરવામાં આવેલાં એવા સતાપ પામતાં પાપી નારકો ત્યાં ભારે, એકાંત અને વિસ્તૃત કઠોર ભૂમિમાં કઠોરતાથી પીડિત થાય છે અને વિષમ જગ્યાઓ પર માર ખાય છે.

મૂલમ્- મંજંતિ ણં પુવ્વસરી સરોસં, સમુગ્ગરે તે મુસલે ગહેતું ।

તે મિત્રદેહા રુહિરં વમંતા, ઓમુદ્ધગા ધરણિતલે પડંતિ ॥૧૯॥

અર્થ : પરમાધામીઓ નારકીઓની સાથે પૂર્વભવના શત્રુનાં જેવો વ્યવહાર કરે છે. તેઓ હાથમાં મગદળ અને સાંખેલું ધારણ કરીને ખૂબ જ ક્રોધપૂર્વક નારકોનાં શરીર પર ગાઠ પ્રહારો કરે છે. આવી રીતે શરીર છિન્નભિન્ન કરી નાખવામાં આવતાં તે નારકો લોહીની ઉલ્ટી કરતાં કરતાં ઉધે માથે જમીન પર પડી જાય છે.

મૂલમ્- અણાસિયા નામ મહાસિયાલા, પાગભિમ્ણો તત્થ સયાસકોબા ।

અર્થ : નરકમાં મહાક્ષુધાતુર શિયાળો હોય છે. તેઓ મહા ક્રોધી અને નિર્ભય હોય છે. પરમાધામીઓ પોતાની વૈક્રિય શક્તિ વડે તેઓની ઉત્પત્તિ કરે છે પૂર્વભવોમાં ઘોર પાપકર્મ કરનારા અને સાંકળો વડે બાંધેલાં તે નારકોનું આ મહા શિયાળો દ્વારા ભક્ષણ કરાય છે.

મૂલમ્- સયા જલા નામ નદી મિદુગ્ગા, પવિજ્જલં લોહવિલીણતત્તા ।

જંસી મિદુગંસિ પવજ્જમાણા, એગાયડ્ઠાણુકમ્મણં કરેતિ ॥૨૧॥

અર્થ : નરકમાં 'સદા જલા' નામની એક એવી નદી છે કે જે સદા પાણીથી ભરપૂર રહે છે. આ નદી ઘણી વિષમ છે. તેનું પાણી લોહીથી મિશ્રિત છે. ગરમ લોહાનાં રસ જેવું અતિ ઉષ્ણ છે. આવી વિષમ નદીમાં પડેલાં નારકો અસહાય દશાનો અનુભવ કરે છે. અને પરમાધામીઓ બળાત્કારે તેમને નદીમાં ફેંકે છે.

મૂલમ્- એયાઈં ફાસાઈં ફુસંતિ બાલં, નિરંતરં તત્થ ચિરદ્વિતીયં ।

અર્થ : નરકમાં લાખા કાળ સુધી આવા અજ્ઞાની જીવોને ઉપર વર્ણવ્યા પ્રમાણે દુઃખો નિરંતર ભોગવવા પડે છે પરમાધામીઓ તેમનું તાડન, છેદન, ભેદન આદિ કરે છે. આવા નારકોને ત્યાં કોઈનું શરણ હોતું નથી તે દુઃખમાં કોઈ પણ વ્યક્તિ ભાગીદાર થતી નથી. તેમણે કરેલાં પાપકર્મનું ફળ તેમને પોતાને જ ભોગવવું પડે છે.

મૂલમ્- જં જારિસં પુવ્વમકાસિ કમ્મં, તમેવ આગચ્છતિ સંપરાણ ।

અર્થ : પૂર્વકાળમાં જેવા કર્મો કર્યા હોય છે તેવી જ રીતે અને તેવા રસે અને તેટલી જ સ્થિતિમાં

અર્થ : પૂર્વકાળમાં જેવા કર્મો કર્યા હોય છે તેવી જ રીતે અને તેવા રસે અને તેટલી જ સ્થિતિમાં

ભવિષ્યમાં ઉદયમાં આવે છે. એકાંત દુઃખમય ભવને પ્રાપ્ત કરીને સર્વથા દુઃખી જીવ અનંત દુઃખનું વેદન કરે છે.

ટિપ્પણી :- જીવ જેવા અધ્યવસાય તીવ્ર કે મંદ પ્રકારનાં કર્યા હોય તેવા જ રસવાળા અને સ્થિતિવાળા કર્મ આ જીવને લોગવવા પડે છે. પણ ભાવિમાં પુરૂષાર્થ કરે તો રસ ઉડી પણ જાય છે અને સ્થિતિ પણ ઓછી થાય છે

મૂલસ્- एताणि सोच्चा णरगाणि धीरे, न हिसए किचण सव्वलोए ।

एगतदिट्ठी अपरिग्गहे उ, बुज्झिज्ज लोयस्स वसं न गच्छे ॥२४॥

અર્થ : નારકી જીવોની આ દશા સાંભળીને ધીરપુરૂષે એટલે મુનિએ સમસ્ત લોકમાં રહેલાં કેાઈ પણ વ્રસ કે સ્થાવર પ્રાણીની હિસા કરવી નહિ જીવ આદિ તત્વોની યથાર્થ શ્રદ્ધા અને પ્રતિતી લાવીને અપરિગ્રહી બનવું જોઈએ અશુભ કર્મોનું ફળ કેવું મળે છે તે જાણીને મુનિઓએ કષાયો અને ઇન્દ્રિયોને જીતવા જોઈએ.

ટિપ્પણી : ‘હિસા’ પદમાં મૃધાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ આવી જાય છે.

મૂલસ્- एवं तिरिक्खे मणुयासुरेसुं, चतुरन्तऽणंत तयणुव्विवागं ।

स सव्वमेयं इति वेदइता, कंखेज्ज कालं धुयमायरेज्जा ॥२५॥

અર્થ : જે પ્રમાણે પાપી પુરૂષની નરકગતિ કહી છે, તે પ્રમાણે તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવગતિ પણ જાણવી. એ ચાર ગતિઓથી ચુકત સંસાર અનંત અને કર્મને અનુરૂપ ફળ આપનારો છે. એવું જાણીને બુદ્ધિમાન પુરૂષ મરણકાળ પર્યંત સંયમનું પાલન કરે

ટિપ્પણી :- ચારેય ગતિમાં દુઃખો પરિપૂર્ણ ભરેલાં છે. જ્યાં જ્યાં વિષયલોગોની લાલસા ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં હોય છે ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર દુઃખની છાયા રહેલી જ છે. જેમ પાંચ ઇન્દ્રિયનાં વિષયોની લાલસા વધતી જાય છે તેમ કડવા કિપાક જેવા દુઃખો પણ વૃદ્ધિને પામે છે.

પાંચમું અધ્યયન સમાપ્ત

૬ ઠં અધ્યયન - (વીરસ્તુતય અધિકાર)

પૂર્વભૂમિકા :- પાંચમાં અધ્યયનમાં નરકના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તેવા જ શારીરિક અને માનસિક દુઃખો અન્ય ગતિમાં પણ રહેલાં છે આ સ્વરૂપનું કથન પરમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરે વર્ણવ્યું છે. તે ભગવાન મહાવીર કેવા છે? અને તેમનામાં કયા કયા ગુણો સંપૂર્ણ ભાવે વ્યક્ત થયા છે તેનું વર્ણન આ છઠ્ઠા અધ્યયનમાં કરવામાં આવે છે.

મૂલમ્- પુચ્છિસ્સુ ણં સમણા માહણા ય, અગારિણો યા પરતિત્થિઆ ય ।

સે કેદ્દ ણેગંતંહિયં ધમ્માહુ, અણેલિસં સાહુ સમિવ્વયાણ ॥૧॥

અર્થ : શ્રમણો, બ્રાહ્મણો, ગૃહસ્થો અને શાક્ય આદિ પરતીર્થિકોએ સુધર્મા સ્વામીને આ પ્રકારે પ્રશ્ન પૂછ્યો :- ‘હે ભગવંત! દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને બચાવનાર અને શુભસ્થાનમાં પહોંચાડનાર એકાંત હિતકર અને અનુપમ ધર્મની પ્રફુલ્લ કરનાર ભગવાન મહાવીર કેવા હતા ?

મૂલમ્- કહં ચ ણાણં કહં દંસણં સે, સીલં કહં નાયસુયસ્સ આસી ।

જાણાસિ ણં ભિવ્વુ જહાતહેણં, અહામુતં વુહિ જહા ણિસંતં ॥૨॥

અર્થ : જંબુસ્વામી સુધર્માસ્વામીને પૂછે- હે ભગવાન! જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરનું જ્ઞાન અને દર્શન કેવું હતું? (જ્ઞાન એટલે વસ્તુનો વિશેષ ધર્મ જાણવો તે અને દર્શન એટલે વસ્તુનો સામાન્ય ધર્મ જાણવો) તેમનું યથાજ્યાત આચર્ય કેવા પ્રકારનું હતું? આપ તે જ્ઞાન, દર્શન, આચર્યનાં વિષયમાં આપ જાણો છો. માટે આપે જેવું સાંભળ્યું છે, જોયું છે અને નિશ્ચય કર્યો છે તે અમોને કહી સંભળાવો.

મૂલમ્- લેયન્ને સે (કુસલાસુપન્ને) કુસલે મહેસી, અણંતનાણી ય અણંત દંસી ।

જસંસિણો ચક્કુપહે ઠિયસ્સ, જાણાહિ ધમ્મં ચ ધિદં ચ પેહિ ॥૩॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીર ધર્મનાં પરિપાકને યથાર્થ જાણનારા હતા. તેઓ સ્વરૂપનો ઉઘાડ કરવામાં કુશળ હતા. તેઓ સદાય શુદ્ધ ઉપયોગમાં રત જ હતા એટલે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી હતા. ભગવાન મહાવીરે શ્રુત અને આચર્ય ધર્મને પ્રફુલ્લો છે. તે ધર્મને યથાર્થ સમજો અને તેમનાં ધૈર્ય ગુણ આદિનો કુશળ બુદ્ધિથી વિચાર કરો. આ પ્રકારે હવે સુધર્મા સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં ગુણનું વર્ણન કરે છે.

મૂલમ્- ઉદ્ધં અહેયં તિરિયં દિસાસુ, તસા ય જે થાવર જે ય પાણા ।

સે ણિચ્ચણિચ્ચેહિ સમિવ્વ પન્ને, દીવે વ ધમ્મં સમિયં ઉદાહુ ॥૪॥

અર્થ : ઉર્ધ્વ દિશા, અધોદિશા અને તિર્યક દિશા તેમજ વિદિશાઓમાં જે વ્રસ અને સ્થાવર જીવો રહેલાં છે તેમને ભગવાન મહાવીરે પોતાના કેવલજ્ઞાન દ્વારા નિત્ય અને અનિત્ય રૂપે બંને

પ્રકારે જાણ્યા છે. એટલે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ જીવને નિત્ય જાણ્યા છે અને પર્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ જીવને અનિત્ય જાણ્યા છે

મૂલમ્- સે સવ્વદંસી અભૂભીયનાણી, ગિરાવગંધે ધીઙ્મં ઠિઙ્ગપ્પા ।

અણુત્તરે સવ્વજગંસિ વિજ્જં, ગંથા અત્તીતે અમાણ અણાઠ્ઠ ॥૫॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીર સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી હતા તેઓ મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણોની અપેક્ષાએ વિશુદ્ધ એટલે ઉત્કૃષ્ટ યથાજ્યાત આરિચ્ચનાં પાળનારા હતા. તેઓ આત્મ સ્વરૂપમાં સ્થિત, સર્વોત્તમજ્ઞાની, અથિ રહિત, નિર્ભય તથા આરેય પ્રકારનાં આયુકર્મથી રહિત હતાં

મૂલમ્- સે મૂઢપણ્ણે અણિણઅચારી, ઓહંતરે ધીરે અણંતચક્ખૂ ।

અણુત્તરં તપ્પતિ સૂરિણ વા, વડ્ડરોર્યાણદે વ તમં પગાસે ॥૬॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીર અનંત જ્ઞાનસપન્ન હતા. અનિયતરૂપે વિચરનારા હતા સંસાર સાગરને તરનારા, અનંત દર્શન સહિત સૂર્ય સમાન પ્રકાશિત, સૌથી અધિક જ્ઞાનવાન, વૈરોચન-ધન્દ્રના સમાન તથા અગ્નિનાં સમાન અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરીને સર્વ પદાર્થોને અને તેની ભૂત-ભવિષ્ય અને વર્તમાન અવસ્થાને પ્રકાશનારા હતા

મૂલમ્- અણુત્તરં ધમ્મમિણં જિણાણં, જેયા સુણી કાસવ આસુપન્ને ।

ઈંદેવ દેવાણ મહાણુભાવે, સહસ્સણેતા દિવિ ણં વિસિદ્ધે ॥૭॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીર શીઘ્ર પ્રજ્ઞાવાળા એટલે અનંતજ્ઞાની હતા. કાશ્યપ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલાં હતાં. શ્રેષ્ઠ ધર્મનાં પ્રકાશક હતા જેમ ધન્દ્ર દેવોનો નેતા કહેવાય છે. તેમ તીર્થંકર ભગવાન સકળ સંસારમાં સૌથી વધારે પ્રભાવશાળી અને શ્રેષ્ઠ છે.

મૂલમ્- સે પન્નયા અક્ખયસાગરે વા, મહોદહી વાવિ અણંતપારે ।

અણાઠ્ઠલે વા અકસાઙ્ગ મુક્કે, સવ્વકેવ દેવાહિવડ્ડ જુઙ્ગમં ॥૮॥

અર્થ : ભગવાન વર્ધમાન સ્વામી સમુદ્રનાં અગાધ પાણીની માફક અક્ષય પ્રજ્ઞાવત છે જેમ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રનું પાણી કદાપિ પણુ ઓછું થતું નથી. તેમ ભગવાન મહાવીરનું જ્ઞાન અપ્રતિહત હતું જેમ મહાસાગર અપાર નિર્મળ જળથી યુક્ત હોય છે તેમ ભગવાનનું જ્ઞાન અપાર અને અનંત વિશુદ્ધ છે. તેઓ નિર્મળ સ્વભાવી, વિષય, કષાય, જ્ઞાનાવરણિય આદિ આઠ કર્મોથી રહિત અને સ્વયં આત્મજ્યોતિથી પ્રકાશિત છે.

મૂલમ્- સે વીરિણં પહ્વિપુલ્લવીરિણ, સુદંસણે વા ણગસવ્વસેદ્ધે ।

સુરાલણ વાસિમુદાગરે સે, વિરાયણ ણેગગુણોવવેણ ॥૯॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીર અનંત વીર્યસપન્ન હતા એટલે કે અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આરિચ્ચ અને અનંત વીર્યથી પરિપૂર્ણ વ્યક્ત થયા હતા જેમ સુદર્શન પર્વત શ્રેષ્ઠ છે તેમ ભગવાન મહાવીર પણ સદ્ગુણ લોકમાં સર્વોત્તમ હતા. તેઓ અનંત ગુણોથી યુક્ત હોઈ સહસ્ર સૂર્યનાં પ્રકાશની માફક શોભતાં હતાં.

મૂલમ્- સયં સહસ્તાણ ડ જોયળાણં, તિકંડગે પંડગ વેજયંતે ।

સે જોયળે ણવળવતે સહસ્સે, ડધ્ધુસ્સિતો હેદ્ધ સહસ્સમેગં ॥૧૦॥

અર્થ : મેરૂ પર્વત એક લાળ જોજન ઉંચો છે. તેના ત્રણ વિભાગો છે : (૧) ભૌમ (૨) બાંધુનદ (૩) વૈદૂર્ય. આ ત્રીણ ભાગમાં પંડકવન છે. તે પંડકવન મેરૂની પતાકા સમાન શોભી રહ્યું છે. આ મેરૂ પર્વત પૃથ્વીની નીચે એક હળર જોજન સુધી અને જમીનની ઉપર નવાણું હળર જોજનની ઉંચાઈએ વ્યાપ્ત છે.

મૂલમ્- પુટ્ઠે ણમે ચિદ્દુઙ્ગ મૂમિવદ્દિએ, જં સૂરિયા અણુપરિવદ્દયંતિ ।

સે હેમવન્ને વહુનંદળે ય, જંસી રત્તિ વેદયંતિ મહિદા ॥૧૧॥

અર્થ : તે મેરૂ પર્વત આકાશને સ્પર્શ કરીને રહેલો છે અને જમીનનાં અંદરનાં ભાગમાં પણ વિસ્તરી રહેલો છે. સૂર્ય આદિ જ્યોતિષિક દેવો તેની પ્રકક્ષિણા કરી રહ્યા છે. આ મેરૂ પર્વત સુવર્ણનાં જેવો પીળા વર્ણવાળો અનેક ણાગ-ખગીચાઓથી યુક્ત અને મહાન ઇન્દ્રોનું રતિ-કીડાનું સ્થાન છે.

મૂલમ્- સે પવ્વએ સદ્દમહપ્પગાસે, વિરાયતી કંચળમદ્ધવન્ને ।

અણુત્તરે ગિરિસુ ય પવ્વદુગ્ગે, ગિરીવરે સે જલિએવ ભોમે ॥૧૨॥

અર્થ : તે સુમેરૂ પર્વત (સુદર્શન પર્વત) અનેક નામોથી પ્રખ્યાત છે સોનામાં વર્ણ જેવો ચક્રચક્રિત છે. સર્વ શ્રેષ્ઠ હોવાથી સુવિખ્યાત છે તેમાં મેખલા આદિ હોવાનાં કારણે તે ચડવો ઘણો જ દુર્ગમ છે. તે ગિરિજા વિવિધ પ્રકારની વનસ્પતિઓથી અને મણિઓથી વ્યાપ્ત છે.

મૂલમ્- મહીઙ્ગ મજ્ઞંમિ ઠિતે ણાગિદે, પન્નાયતે સૂરિયસુધ્ધ લેસે ।

એવં સિરિએ ડ સ મૂરિવન્ને, મણોરમે જોયઙ્ગ અચ્ચિમાલી ॥૧૩॥

અર્થ : તે ગિરિજા પૃથ્વીની મધ્યમાં આવેલો છે. સૂર્યસમાન શુદ્ધ વર્ણવાળો છે. તે ઘણી સુદરતા અને અનેક વર્ણવાળો હોવાથી મનોરમ છે આ મેરૂ સૂર્યની સમાન રશ્મિ દિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે.

મૂલમ્- સુંદસણસ્સેવ જસો ગિરિસ્સ, પવુચ્ચઈ મહતો પવ્વયસ્સ ।

એતોવમે સમણે નાયપુત્તે, જાતીજસો દંસણનાણસીલે ॥૧૪॥

અર્થ : જેવી રીતે મેરૂ પર્વતનું કથન કરવામાં આવ્યું છે તેવી જ રીતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પોતાના આત્મપ્રકાશથી તેજસ્વી હતા જેમ મેરૂ પર્વત સઘળાં પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે તેમ ભગવાન મહાવીર જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્યમાં સર્વોત્તમ અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે

મૂલમ્- ગિરીવરે વા નિસહાઙ્ગયયાણં, રુયએ વ સેટ્ઠે વલયાયતાણ ।

તઓવમે સે જગમૂઙ્ગપન્ને, મુણીણ મજ્ઞે તમુદાહુ પન્ને ॥૧૫॥

અર્થ : જેવી રીતે મોટી લંબાઈવાળા પર્વતોમાં નિષધ પર્વત શ્રેષ્ઠ ગણાય છે અને વર્તુળાકાર પર્વતોમાં જેમ રૂચક પર્વત શ્રેષ્ઠ ગણાય છે એજ પ્રમાણે સમસ્ત મુનિઓમાં ભગવાન મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે. એમ પ્રજ્ઞાવંત પુરુષોએ કહ્યું છે.

મૂલમ્- અણુત્તરં ધમ્મમુર્ઝરિત્તા અણુત્તરં જ્ઞાણવરં જ્ઞિયાઈં ।

સુસુકકસુકકં અપગંડસુકકં, સંલિદુણ્ણગંતવદાત સુકકં ॥૧૬॥

અર્થ : જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સર્વોત્તમ શ્રત અને ચારિત્ર્ય ધર્મની પ્રજ્ઞપણા કરતાં હતાં અને અણુત્તર એવા શુકલ ધ્યાનથી યુક્ત હતા આ શુકલ ધ્યાન અત્યંત શુકલ વસ્તુની સમાન શુકલ દોષ રહિત તથા શબ્દ અથવા ચદ્રમાં સમાન સર્વથા સ્વચ્છ અને શુદ્ધ હતાં.

ટિપ્પણી : શુકલધ્યાન એટલે આત્માની અત્યંત ધર્મ, નિર્મળ અને શુદ્ધ સ્વરૂપની પરિણતી.

મૂલમ્- અણુત્તરગં પરમં મહેસી, અસેસકમ્મં સ વિસોહરિત્તા ।

સિદ્ધિ ગતે સાદમણંતપત્તે, નાણેણ સીલેણ ય દંસણેણ ॥૧૭॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીરે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય દ્વારા અમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરીને અણુત્તર એટલે સર્વોત્તમ એવી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી તે સિદ્ધિ આદિ સહિત છે અને અતરહિત છે.

ટિપ્પણી : શુકલ ધ્યાનનો એથો પાથો 'સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ' નામનો છે.

મૂલમ્- રૂઘ્ણેસુ ણાણ જહ સામલી વા, જસ્સિં રતિ વેયયંતી સુવન્ના ।

વણેસુ વા ણંદણમાહુ સેટ્ઠ, નાણેણ સીલેણ ય ભૂતિપન્ને ॥૧૮॥

અર્થ : જેવી રીતે વૃક્ષોમાં શાદમલી વૃક્ષ પ્રગળાત છે અને વનોમાં નદન વન શ્રેષ્ઠ છે તેવી જ તે જ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીર સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન અને અપરિમિત ચારિત્ર્યશીલનાં ધારક હતાં ટિપ્પણી . દેવકુરુક્ષેત્રમાં શાદમલી વૃક્ષ સર્વ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે કારણ તે વૃક્ષ ઉપર સુવર્ણ-કુમાર નામના ભવનપતિ દેવો આનંદ અનુભવે છે.

મૂલમ્- થણિયં વ સદ્દાણ અણુત્તરે ઉ, ચંદો વ તારાણ મહાખાવે ।

ગંધેસુ વા ચંદણમાહુ સેટ્ઠ, એવં મુણીણં અપહિન્ન માહુ ॥૧૯॥

અર્થ : જેમ સમસ્ત શબ્દોમાં મેઘગર્જના ઉત્તમ છે નક્ષત્રોમાં ચદ્રમાં સર્વોત્તમ છે. સુગંધી દ્રવ્યોમાં ગોશિર્ષ અથવા મલય (ચંદન) જ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે તેવી રીતે મુનિઓમાં ભગવાન મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ અને અપ્રતિજ્ઞ ગણાય છે. (અપ્રતિજ્ઞ એટલે કામના રહિત સર્વ પ્રકારની આકાંક્ષા ઓથી રહિત હોવું.)

મૂલમ્- જહા સયંભૂ ઉદહીણ સેટ્ઠે, નાગેસુ વા ધરણિદમાહુ સેટ્ઠે ।

લોઓદણ વા રસ વેજયંતે, તવોવહાણે મુણિવેજયંતે ॥૨૦॥

અર્થ : જેમ સમુદ્રોમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સર્વોત્તમ છે, નાગકુમારોમાં ધરણેન્દ્ર શ્રેષ્ઠ છે, રસયુક્ત પદાર્થોમાં શેરડીનો રસ મીઠો છે એ જ પ્રમાણે સમસ્ત તપસ્વીઓમાં ભગવાન મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે.

મૂલમ્- હત્યોસુ ઇરાવણમાહુ ણાણ, સીહો મિગાણં સલિલાણ ગંગા ।

પક્ષીસુ વા ગરુલે વેણુદેવો, નિવ્વાણબાદીણિહ ણાયપુત્તે ॥૨૧॥

અર્થ : જેમ હાથીઓમાં ઇન્દ્રના વાહનરૂપ ‘ઐરાવત’ હાથી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ પશુઓમાં સિંહ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, જેમ નદીઓનાં પાણીઓમાં ગંગાનું પાણી ઉત્તમ ગણાય છે, પક્ષીઓમાં ગરુડ શ્રેષ્ઠ છે તેમ લોકનાં સઘળા નિર્વાણવાદીઓમાં જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સર્વોત્તમ છે.

મૂલમ્- જોહેસુ ણાણ જહ વીસસેણે, પુપ્ફેસુ વા જહ અરિવિદમાહુ ।

લક્ષ્મીણ સેટ્ઠે જહ દંતવક્કે, ઇસીણ સેટ્ઠે તહ વદ્ધમાણે ॥૨૨॥

અર્થ : જેમ ચોદ્ધાઓમાં વિશ્વસેન શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, જેમ પુષ્પોમાં ‘કમળ’ સર્વોત્તમ ગણાય છે, જેમ ક્ષત્રિયોમાં ‘દાન્ત-વાક્ય’ ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે તેમ સમસ્ત ઋષિઓમાં ભગવાન મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે.

ટિપ્પણી :- ‘દાન્ત-વાક્ય’ ના અવાજથી શત્રુઓ શાંત થઈ જતા હતા.

મૂલમ્- દાણાણ સેટ્ઠં અભયપ્પયાણં, સવ્વેસુ વા અણવજ્જં વયંતિ ।

તવેસુ વા ઉત્તમ બંભચેરં, લોગુત્તમે સમણે નાયપુત્તે ॥૨૩॥

અર્થ : જેમ સર્વ પ્રકારનાં દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સત્ય વચનોમાં નિર્દોષ વચન શ્રેષ્ઠ છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ તપમાં બ્રહ્મચર્ય તપ ઉત્તમ છે. એ જ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ત્રણેય લોકમાં સર્વોત્તમ છે.

મૂલમ્- ઠિઈણ સેટ્ઠા લવસત્તમા વા, સમા સુહમ્મા વ સમાણ સેટ્ઠા ।

નિવ્વાણ સેટ્ઠા જહ સવ્વધમ્મા, ણ ણાયપુત્તા પરમત્થિ નાણી ॥૨૪॥

અર્થ : જેમ સ્થિતિવાળા જીવોમાં ‘લવસપ્તમ’ દેવોને (અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોને) શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે. જેમ સઘળી સલાઓમાં સુધર્મા સલાને શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે. જેમ સઘળાં ધર્મોમાં નિર્વાણ રૂપ ધર્મ પ્રધાન ગણાય છે એ જ પ્રમાણે જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર પરમ અર્થના જાણકાર શ્રેષ્ઠ જ્ઞાની હતાં.

ટિપ્પણી : ‘લવસપ્તમા’ નો અર્થ એવો છે કે એક મુઠી ચોખ્ખાની કાપણી કરવામાં જેટલો સમય લાગે તેને ‘લવા’ કહે છે. સાત લવ પ્રમાણના કાળને ‘લવસપ્તમ’ કહે છે આ સજ્ઞા અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોનાં માટે પ્રચલિત છે કારણ તેમનું ગત મુનિપણાનું જીવન જો ‘સાત લવ’ પ્રમાણે અધિક હોય તો તેઓ પોતાનાં ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધ પરિણામોને લીધે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શક્યા હોત આયુષ્યની એટલી ન્યૂનતાને લીધે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહિ.

મૂલમ્- પુઢોવમે ધુણઙ્ગ વિગયગેહી, ન સણ્ણિહિ કુવ્વઙ્ગ આસુપન્ને ।

તરિહં સમુદ્ધં વ મહાભવોદ્ધં, અભયંકરે વીર અણંતચક્કૂ ॥૨૫॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીર પૃથ્વી ઉપરનાં સમસ્ત પ્રાણીઓનાં આધારરૂપ છે. આઠ પ્રકારનાં કર્મોને દૂર કરવાવાળા છે તેઓ બાહ્ય અને અભ્યંતર વસ્તુઓની લાલસાથી રહિત છે સર્વત્ર સદા

શુદ્ધ ઉપયોગ વાન છે. સમુદ્ર સમાન મહાન સંસારને પાર કરનારાં છે. ભગવાન પ્રાણીઓને અભય કરવાવાળા છે તેમ જ અનંતજ્ઞાન અને અનંત દર્શન સહિત છે.

મૂલમ્- કોહં ચ માણં ચ તહેવ માયં, લોભં ચઉત્થં અજ્ઞત્યદોસા ।

एआणि वंता अरहा महेसी, ण कुव्वई पाव ण कारवेई ॥२६॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીરે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ ચાર કષાયોનો નાશ કર્યો હતો. સમસ્ત અધ્યવસાયનો ક્ષય કર્યો હતો. તેથી જ તેઓ શુદ્ધ આત્મિક સ્વરૂપાળા અરિહંત મહર્ષિ કહેવાતા તેઓ કોઈ પણ જાતનાં પાપ (અધ્યવસાય) કરતાં નહિ તેમ જ કરાવતા નહિ. કારણ શુભાશુભ અધ્યવસાયનો જ્યાં ક્ષય હોય ત્યાં આવી વૃત્તિ ભેદે જ નહિ.

મૂલમ્- કિરિયાકિરિયં વેણઙ્ગાણુવાયં, અણ્ણાણિયાણં પડિયચ્ચ ઠાણં ।

से सच्चवायं इति वेयइत्ता, उवट्टिए संजमदीहरायं ॥२७॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીર ક્રિયાવાદીઓનાં, વિનયવાદીઓનાં, અક્રિયાવાદીઓનાં અને અજ્ઞાનવાદીઓનાં મતને યથાખ્યાત બાણુતા હોવાથી તેઓ જીવનપર્યંત સયમની આરાધનામાં અવિચળ રહ્યા હતા.

મૂલમ્- સે વારિયા ઇત્થી સરાઇમત્તં, ઉવહાણવં દુક્ખલ્લયદુયાએ ।

लोगं विदित्ता आरं परं च, सच्चं पभू वारिय सच्चवारं ॥ २८॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીરે રાત્રી ભોજન અને સ્ત્રીસેવનનો સર્વથા સાધક અવસ્થામાં ત્યાગ કર્યો હતો. તેમણે સાધક અવસ્થામાં કર્મનો ક્ષય કરવા માટે ઘોર તપશ્ચર્યા કરી હતી. આ લોક અને પરલોકનાં દુઃખોને અને તેનાં કારણોને જાણી તેઓએ સમસ્ત પાપ અને પુણ્યનાં પ્રવાહનો ત્યાગ કર્યો હતો.

મૂલમ્- સોચ્ચા ય ધમ્મં અરહંતભાસિયં, સમાહિતં અદ્દપદોવસુદ્ધં ।

तं सद्वहाणा च, जणा अणाऊ, ईदा व देवाहिव आगमिस्संति ॥ त्ति वेमि ॥ २९ ॥

અર્થ : ભગવાન અરિહંત દ્વારા પ્રરૂપાયેલો ધર્મ અને યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી સમજવાયેલ નિર્દોષ કથનને જે કોઈ નિર્દોષ દષ્ટિએ શ્રવણ કરે, તે ધર્મના અર્થ અને પરમાર્થને સમજી તેનાં પર શ્રદ્ધા રાખે તો તે ભવ્ય જીવે આયુષ્યકર્મથી રહિત થઈને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અથવા કર્મ બાકી રહે તો ઇંદ્રની પદવી પણ અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે.” આ પ્રકારે સર્વજ્ઞથી કહેવાયેલાં ધર્મનું હું કથન કરું છું” એવું સુધર્મા સ્વામી જંબુસ્વામી આદિ શિષ્યોને ફરમાવે છે.

છટું અધ્યયન સમાપ્ત

૭ મું અધ્યયન (કુશીલ પરિભાષા)

પૂર્વભૂમિકા :- છઠ્ઠા અધ્યયનમાં ભગવાન મહાવીરની સાધકદશામાં પ્રકટ થતાં ગુણો તેમ જ સાધ્ય દશામાં પ્રકટ થયેલાં અનંત ગુણોનું વર્ણન નિશ્ચય તેમ જ વ્યવહારિક દૃષ્ટિએ કર્યું છે. આવા ગુણોથી જે વિપરીત હોય તેવા જીવો કુશીલ કહેવાય છે. આવા કુશીલ જીવોનું વૃતાન્ત આ સાતમા અધ્યયનમાં કરવામાં આવશે સુશીલનું વાચક અને વાચ્ય જાણ્યા પછી ‘કુશીલ’ સારી રીતે જાણાય છે. તેથી તેનું વર્ણન અહીં તીર્થંકર દેવોએ પ્રશ્ન્યું છે.

મૂલમ્- પુઠ્ઠવી ય આઝ અગળી ય વાઝ, તળ રુવ્વ લીયા ય તસા ય પાળા ।

જે અંડચા જે ય જરાઝ પાળા, સંસેયયા જે રસયામિહાળા ॥૧॥

एयाइं कायाइं पवेदिताइं, एतेसु जाणे पडिलेह सायं ।

एतेण काएण च आयदंडे, एतेसु या विप्परियासुर्विति ॥२॥

અર્થ : પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, તૃણ, આમ્ર આદિ વૃક્ષ, જવ આદિ ખીજ, જે ઇન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવો, પક્ષી આદિ અંડ જ, જરાયુજ, જૂ, માંકડ, લીખ આદિ સ્વેદજ અને રસ જ એટલે જગડી ગયેલી કે સડી ગયેલી વસ્તુમાં ઉત્પન્ન થતાં જંતુ આ બધાને સર્વજ્ઞોએ ‘જીવનિકાય’ કહેલ છે. પૃથ્વીકાય આદિ સમસ્ત જીવો સુખ અને શાતા ઇચ્છે છે. એ વાત હે લબ્યજીવો ! સુક્ષ્મ રીતે જાણો અને વિચારો જે લોકો આ જીવોનો ઘાત કરે છે તેઓ પોતાના આત્માને જ હુણે છે અને આ ઘાતના પરિણામે જ આવા ઘાતક જીવો એ જ જીવનિકાયોમાં જન્મ ગ્રહણ કરીને પોતાનાં પાપનું ફળ ભોગવે છે. એટલે આવા ઘાત કરનારા જીવો એવી જ યોનિમાં વિપર્યાસપણું પામે છે.

ટિપ્પણી : પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ કાયિક જીવોનાં પણ ચાર ચાર ભેદ છે જે પ્રાણીઓ ત્રાસનો અનુભવ કરે છે તેને ત્રસ કહે છે અને ત્રાસમાંથી છુટવા માટે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જાય છે અડજ એટલે ઇડામાંથી ઉત્પન્ન થવું, જરાયુ જ એટલે ચામડાનાં પાતળા પારદર્શક પડમાં લપેટાઈને જન્મ લેવો તે સ્વેદજ એટલે પરસેવામાંથી ઉત્પન્ન થવું તે, રસ જ એટલે વિકૃત વસ્તુઓમાં ઉત્પન્ન થનાર જંતુઓ સુખની અભિલાષાથી જીવો હિંસા કરે છે. પણ આરંભ સમારંભ દ્વારા સુખની પ્રાપ્તિ માટે કરાયેલી ક્રિયાને કારણે સુખને બદલે દુઃખ જ મળે છે તેથી જ સસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખોનો અનુભવ કરવો પડે છે

મૂલમ્- जाईपहं अणुपरिवट्टमाणे, तसथावरोह विणिथायमेति ।

से जातिं जातिं वटुकूरकम्मे, जे कुव्वती भिज्जति तेण बाले ॥३॥

અર્થ : એકેન્દ્રિય આદિ જાતિઓમાં પરિભ્રમણ કરતો થકો તે જીવ ત્રસ-સ્થાવર યોનિઓમાં ઉત્પન્ન

થઈને હણાતો રહે છે. તે અજ્ઞાની જીવ અત્યંત કૂર કર્મને લીધે પોતાનાં પાપોનાં કારણે જ એક જાતિમાંથી બીજી જાતિમાં જન્મ લઈને હણાયા કરે છે. આ રીતે જન્મમરણના ફેરા કર્યા જ કરે છે.

ટિપ્પણી :- જે જીવ જે જાતિનાં જીવોની વધારે હત્યા કર્યા જ કરે છે તે જીવ તે જ જાતિમાં ઉત્પન્ન થઈને પોતાની હત્યા થવાનો અનુભવ કરે છે.

મૂલ્- અર્હિસ ચ લોએ અદુવા પરત્થા, સયમ્મસો વા તહ અન્નહા વા ।

સંસારમાવન્ન પરં પરં તે, બંધંતિ વેદંતિ ય દુન્નિયાણિ ॥૪॥

અર્થ : કર્મ પોતાનું ફળ આ લોકમાં કે પરલોકમાં આપે છે સંસારમાં ભ્રમણ કરતાં જીવો અનેક જન્મોમાં એકથી ચડિયાતા પાપોનો બધ કરે છે અને વેદન કરે છે

ટિપ્પણી :- ઘણાં લોકો એમ માને છે કે જે ભવમાં જે અશુભ કર્મ કર્યું હોય તેનું ફળ ત્યાં જ મળે છે. પણ એમ નથી વાસ્તવિક રીતે કર્મની અવસ્થા પરિપક્વ થાય ત્યારે તે કર્મફળ આપીને છૂટું થાય છે. નજીકમાં અગર ઘણા ભવો પછી પણ તે કર્મ તેનું ફળ આપે છે. જ્યાં સુધી કાળ પાક્યો ન હોય ત્યાં સુધી તે કર્મ સત્તામાં પડ્યું રહે છે કર્મ વેદતી વખતે જો વિષમ ભાવ કર્યા કરે તો નવું કર્મ બંધાય છે આવી રીતે જીવન બંધન અને વેદન અનતકાળ સુધી ચાલુ રહે છે. ઉદયમાં આવેલાં કર્મને સમભાવથી સહન કર્યા વિના આ પ્રવાહ અટકતો નથી. આવી રીતે ભાવકર્મથી (રાગ-દ્વેષ) દ્રવ્ય-કર્મ બંધાય છે અને દ્રવ્ય-કર્મનાં ઉદય વખતે જીવ તેમાં જોડાય તો ભાવ-કર્મ બંધાય છે. માટે જીવે કર્મ કરતી વખતે ઘણો જ ખ્યાલ રાખવો તે જ ઉચિત છે.

મૂલ્- જે માયરં વા પિયરં ચ હિન્વા, સ્સણવ્વએ અર્ગણિં સમારમિજ્જા ।

અહાહુ સે લોએ કુસીલધમ્મે, ભૂતાહુ જે હિસતિ આયસાતે ॥૫॥

અર્થ : જે પુરુષ માતા-પિતા આદિને ત્યાગ કરીને સાધુપણું અગીકાર કરે છે અને શ્રમણવૃત્તિ અગીકાર કર્યા પછી અગ્નિ આદિને આરભ સમારભ કરે છે તેમ જ તે જીવ પોતાની સુખ શાંતિ માટે અન્ય જીવોની હિંસા કરે છે તે પુરુષને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ‘કુશીલધર્મી’ કહ્યો છે.

ટિપ્પણી :- આવા કહેવાતા સાધુઓ કૃત-કારિત અને અનુમતિના દોષથી યુક્ત ઔદેષિક આહારનો પરિભોગ કરે છે. તેને કારણે તેઓ જીવહિંસામાં કારણભૂત બને છે. નામધારી સાધુઓ પંચાગ્નિ તપ તપે છે તથા અગ્નિહોત્ર આદિ કર્મ કરીને સ્વર્ગની અભિલાષા કરે છે આવા કહેવાતા સાધુઓની કુશીલમાં ગણતરી થાય છે.

મૂલ્- ઉજ્જાલઓ પાણ નિવાતएज्जा, નિવ્વાવઓ અગણિ નિવગ્યવેજ્જા ।

તમ્હા ઉ મેહાવિ સમિલ્લ ધમ્મં, ણ પંડિએ અગણિ સમારમિજ્જા ॥૬॥

અર્થ : અગ્નિકાયનાં આરભમાં ગ્રાણીઓનો ઘાત કેવી રીતે થાય છે તે અહિંયા કહેવામાં આવે

છે. અગ્નિ સળગાવનાર માણસ લાકડા આદિમાં રહેલાં જીવોનો ખયાલ નહિ કરતાં તેઓનો ઘાત કરે છે. તે અગ્નિને જીવનાર વ્યક્તિ પણ અગ્નિકાય જીવોનો ઘાત કરે છે. તેથી વિચિક્ષણ પુરુષે ધર્મને યથાર્થ ઓળખી અગ્નિકાયનો આરભ સમારંભ ન કરવો જોઈએ.

મૂલમ્- પૃથ્વી વિ જીવા આઠ વિ જીવા, પાણા ય સંપાદમ સંપર્યંતિ ।

સંસેયયા કટ્વલમસ્સિયા ચ, એતે દહે અગ્નિ સમારંભંતે ॥૭॥

અર્થ : પૃથ્વી અપકાય પણ જીવ છે. આ ઉપરાંત પતંગિયા આદિ ઉડતાં જીવો અગ્નિમાં પડી જઈ શેકાઈ જાય છે. પૃથ્વી પાણીનાં જીવોને પણ ખાળી નાખે છે તેથી આ સઘળા જીવોની હિંસા થાય છે. આ ઉપરાંત અગ્નિનો આરભ કરનારા લોકો કાષ્ઠ, છાણા, કોલસા તથા ખીજા ઇંધનમાં રહેલાં જીવોની પણ ઘાત કરે છે. તેથી અગ્નિ પ્રજ્જ્વલિત કરવાના કાર્યને મહા દોષ ગણ્યા છે.

મૂલમ્- હરિયાણિ ભૂતાણિ વિલંબગાણિ, આહાર દેહા ય પુઢો સિયાઈ ।

જે છિદંતિ આયસુહં પુઢુચ્ચ, પાગલ્ભિ પાણે વહુણં તિવાતિ ॥૮॥

અર્થ : કુણા અંકુર આદિ લીલી વનસ્પતિ પણ જીવો જ છે મૂળ, સ્કંધ આદિ અવયવોમાં પણ જીવો વિવિધ પ્રકારે રહેલાં છે જે મનુષ્ય પોતાનાં સુખના માટે, આહારનાં માટે કે શરીરનાં પોષણ માટે તેમ જ પરિશ્રુતી વાસના માટે મહા આરભ સમારંભ કરીને અગ્નિકાયનાં જીવોનું છેદન લેદન કરે છે તેથી તેઓ અનેક જીવોનાં વિરાધક બને છે.

ટિપ્પણી:- જીવ આ પ્રકારની વિરાધના કરીને પાપનું જ ઉપાર્જન કરે છે. તે સુખ મેળવવાને બદલે અનેક જીવોનો વેરી બનીને ચાર ગતિમાં બમણું કરી પોતાનાં પાપનું ફળ લોગવે છે

મૂલમ્- જાતિં ચ વૃદ્ધિં ચ વિનાસંયતે, બીયાઈ અસ્સંજય આયદંડે ।

અહાહુ સે લોએ અણજ્જધમ્મે, બીયાઈ જે હિંસતિ આયસાતે ॥૯॥

અર્થ : જે અસ્રયમી પુરુષ પોતાનાં સુખનાં માટે ખીજાને હણે છે એટલે કે વનસ્પતિ આદિનાં ખીજનો પણ ઘાત કરે છે આ ખીજની ઘાતનાં લીધે તે ખીજનાં જીવોની વૃદ્ધિ અને ઉત્પત્તિનો પણ વિનાશ થાય છે આ વિનાશ કરતો થકો તે જીવ અજ્ઞાનપણે હોઈ પોતાને જ દહિત કરે છે તીર્થ કરોએ આવા પુરુષોને અનાર્યધર્મી કહ્યો છે

ટિપ્પણી:- વિરાધનાજનિત પાપકર્મનાં કારણે હુ.બની જ ઉપસન્નિધિ થાય છે તે અજ્ઞાનીના ખયાલમાં નથી.

મૂલમ્- ગલ્ભાઈ મિજ્જંતિ બુયાબુયાણા, જરા પરે પંચસિહા કુમારા ।

જુવાણગા મજ્જિમ થેરગા ય, ચર્યંતિ તે આડલ્લે પલોણા ॥૧૦॥

અર્થ : જે પુરુષો વનસ્પતિ કાયની ખૂળ ખૂળ લાવથી વિરાધના કરે છે અને તે વિરાધના કરી સુખ અને આશ્ચર્ય અનુભવે છે તે જીવોમાં ઘણાખરા પરભવમાં ગર્ભમાં જ ગળી જાય છે. તેમજ કોઈ કોઈ જીવો આ વિરાધનાને લીધે તોતડું અગર મુગા કે બહેરાની અવસ્થામાં

મરી નય છે કોઈ જીવ આયુષ્ય પૂરું કર્યા પહેલાં પણ એટલે કે કુમારાવસ્થામાં કે યુવાવસ્થામાં કાળધર્મને પામે છે. આવા વિરાધક જીવો અકાળે એટલે મરણકાળ પૂરો થયા પહેલાં પ્રૌઢ અવસ્થામાં તેમજ વ્યાધિઓની અવસ્થામાં મરણને શરણ થાય છે.

ટિપ્પણી : આવા ઘોર હિસા કરનારા જીવો અલ્પ આયુષ્યવાળા અને અકાળે મૃત્યુને ભેટવાવાળા હોય છે

મૂલમ્- સંદુજ્જહા જંતવો ! માણસત્તં, દદ્દતું મયં બલિસેણં અલંભો ।

एगंतदुक्खे जरिए व लोए, सबकसुणा विप्परियासुवेइ ॥११॥

અર્થ : હે જીવો ! મનુષ્યલવ દુર્લભ છે. તે યથાર્થ તત્ત્વને ધરાણર સમજો. અજ્ઞાની જન સમજણના અભાવે આરેય ગતિનાં ભય અને દુઃખોને જોઈ કે સમજી શકતો નથી. આ આખો લોક તાવમાં પટકાયેલાં મનુષ્યની માફક એકાંતપણે દુઃખોનો અનુભવ કરે છે આ જીવ પોતાનાં કર્મોનાં ફળરૂપે વિપરીત દશાનો અનુભવ કરી રહ્યો છે પોતાનાં અજ્ઞાનપણના લીધે જ વિપર્યાસપણું લોગવે છે એટલે સંસારનાં જડ પદાર્થોમાં ભ્રાંતિના લીધે સુખની કલ્પના કરી રહ્યો છે તે તેનું વિપર્યાસપણું છે તેથી દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે.

ટિપ્પણી : મનુષ્યપણું, આર્ય ક્ષેત્ર, ઉત્તમ જાતિ, ઉત્તમ કુળ, રૂપ આરોગ્ય, દિર્ઘાયુષ, પ્રજ્ઞા, સત્ય ધર્મનું શ્રવણ અને તેનું ગ્રહણ; શ્રદ્ધા તેમજ સચમની પ્રાપ્તિ થવી આ લોકમાં અતિ દુર્લભ છે માટે આ દુર્લભ એવા મનુષ્ય લવમાં વિવેકપ્રકટ કરી જાગૃત રહેવું.

મૂલમ્- इहेग मूढा पवयंति मोक्खं, आहार संपज्जणवज्जणेणं ।

एगे य सीओदगसेवणेणं, हुएण एगे पवयंति मोक्खं ॥१२॥

અર્થ : આ લોકમાં અજ્ઞાનીજનો એવું એવું જોડ્યા કરે છે કે ‘મીઠાનો’ (લવણ) ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે કોઈ કોઈ અજ્ઞાની જીવો એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે સચિત અને શીતળ જળનાં સેવનથી તેમજ હોમહવન યજ્ઞ કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ટિપ્પણી : ‘મીઠા’ નો અર્થ સ્વાદિષ્ટ લોજન એવો કરવામાં આવ્યો છે એટલે રસની પુષ્ટિ કરનારા પદાર્થો (લવણ મુખ્ય છે) નો ત્યાગ કરવો અને તેથી મળે છે તેમ અજ્ઞાની જીવો જોડે છે

મૂલમ્- पाओसिणाणादिषु णत्थि मोक्खो, खारस्स लोणस्स अणासएणं ।

ते मज्जमंसं लसुणं च भोच्चा अनत्थ वासं परिकप्पयंति ॥१३॥

અર્થ : ઉપરના અજ્ઞાનીના કથનને અસત્ય ઠરાવવા માટે જ્ઞાનીઓ તેઓના મતનું ખડન કરી સ્પષ્ટીકરણ કરે છે કે પ્રાતઃકાળે સ્નાન કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી વળી લવણયુક્ત સ્વાદિષ્ટ લોજનથી મોક્ષ મળતો નથી જિહ્વું તેમ કરનાર તેમ જ મધ, માંસ અને લસણ જેવા તામસી પદાર્થોનું સેવન કરીને સસારમાં પરિભ્રમણ થાય છે.

ટિપ્પણી :- જીવોનું ઉપમર્દન કરવાથી તો મહાન હિંસા થાય છે. મોક્ષની પ્રાપ્તિ તો અંતરનાં અહિંસા આદિ શુદ્ધ ભાવોથી જ થઈ શકે છે. બાહ્ય મળ દૂર કરવાથી શરીરની જ શુદ્ધિ થાય છે. પણ તે બાહ્ય શુદ્ધિ આંતરિક મળને દૂર કરી શકતી નથી.

મૂલમ્- ઉદગેણ જે સિદ્ધિમુદાહરંતિ, સાયં ચ પાયં ચ ઉદગં ફુસંતા ।

ઉદગસ્સ ફાસેણ સિયા ય સિધ્ધો, સિજ્જિસુ પાણા બહવે દગંસિ ॥૧૪॥

અર્થ : કુશીલોના મતનું સામાન્ય રીતે ખડન કરીને હવે વિશેષરૂપે ખડન કરવા સૂત્રકાર નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરે છે, કે જે અજ્ઞાની પ્રરૂપકો જળનું સાંજ સવાર સેવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે તેવું માને છે. તે બધા એકાંત મિથ્યાવાદી છે. જે જળનાં જ સ્પર્શથી સિદ્ધિ મળતી હોત તો જળમાં રહેનાર પ્રાણીઓને જરૂર સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાત પરંતુ એમ બનતું નથી તેઓ નિરંતર જળમાં રહેવા છતાં તેમનું અતર મલિન જ રહ્યા કરે છે.

ટિપ્પણી :- અંતરના કષાય, કામવિકાર, હિંસા, ઝેર, પ્રપંચ આદિ ભાવોનો નાશ કર્યા વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી.

મૂલમ્- મચ્છા ય કુમ્મા ય સિરાસિવા ય, મગ્ગુ ય ઉટ્ઠા દગરક્ખસા ય ।

અટ્ઠાણમેયં કુસલા વયંતિ, ઉદગેણ જે સિદ્ધિમુદાહરંતિ ॥૧૫॥

અર્થ : જે જળનાં સ્પર્શથી મુક્તિ મળતી હોત તો માછલાં, કાચબા, જળસર્પ જળઘોડા, જળમૃગ, જળગિંટ જળરાક્ષસ આદિ સઘળાં જળચર પ્રાણી મુક્ત જ થઈ જાત. પણ એવું બનતું નથી. આવી વાત કરનાર મિથ્યાવાદી જ છે. તેમની માન્યતા તદ્દન ખોટી અને વિપરીત છે એવું તીર્થંકર આદિ કુશળ પુરુષોનું કહેવું છે.

મૂલમ્- ઉદયં જહ્ કમ્મમેલં હરેજ્જા, एवं सुहं इच्छासित्तमेव ।

અંધં વ ણેયારમણુસ્સરિત્તા, પાણાણિ ચેવં વિણિહંતિ મંદા ॥૧૬॥

અર્થ : જે પાણી વડે કર્મ મળ હણાતો હોય એટલે કે જળનાં સ્પર્શથી કર્મમળ દૂર થઈ જતો હોય તો જેમ તે જળ તેમની માન્યતા અનુસાર અશુભને દૂર કરે છે તેમ પુણ્યને પણ દૂર કરી શકે. પણ આ પ્રમાણે બનતું નેવામાં આવતું નથી. તેથી તેઓની માન્યતા કલ્પિત હોવાના કારણે સુકિત સંગત નથી. અજ્ઞાની માણસો સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ વિવેક રહિત એવા નેતાનું અનુકરણ કરીને તેમજ તેમનું વચન યથાર્થ માનીને પ્રાણીઓની ઘોર હિંસા કર્યા જ કરે છે. આમ કરવાથી તેમને કોઈ કાળે સાધ્યની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી આમ સમજીને શ્રમણે સ્નાન આદિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

મૂલમ્- પાવાઈં કમ્માઈં પકુવ્વતો હિ, સિઓદગં તૂ જહ્ તં હરિજ્જા ।

સિજ્જિસુ એગે દગસત્તધાતી, મુસં વયંતે જલસિધ્ધિમાહુ ॥૧૭॥

અર્થ : પાપ કરનાર પુરુષના પાપને જે સચિત જળ હરણ કરતું હોય તો તે સચિત જળમાં રહેલા જીવોનો ઘાત કરનાર જીવો પણ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી શક્યા હોત. પરંતુ એવું કહેનારા લોકોનું કથન તદ્દન મિથ્યા અને વાહિયાત છે.

મૂલમ્- હુતેણ જે સિદ્ધિમુદાહરંતિ, સાયં ચ પાયં અર્ગણિ ફુસંતા ।

एवं सिया सिद्धिहवेज्ज तम्हा, अर्गणि फुसंताण कुकम्मिणंपि ॥१८॥

અર્થ : જે લોકો એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે સાંજે અને સવારે અગ્નિની સ્પર્શ કરવો એટલે કે હોમહવન આદિ કરવાથી મોક્ષ મળે છે. તેવું કહેનારા લોકો પણ જૂઠા છે કેમકે અગ્નિ જલાવવાથી, તેનો સ્પર્શ કરવાથી તેમ જ તેને વદન, અર્ચન આદિ કરવાથી જો મોક્ષ મળતો હોત તો તેવા પાપીઓને પણ મોક્ષ મળવો જોઈએ.

મૂલમ્- અપરિવલ્લ દિટ્ઠં ણ હુ (એવ) સિદ્ધિ, ઈહંતિ તે ધાયમલુજ્જસમાણા ।

भूर्एहिं जाणं पडिलेह सातं, विज्जं गहायं तसथावरेह ॥१९॥

અર્થ : જળસ્નાન, હોમ, હવન આદિ કરવાથી મોક્ષની સિદ્ધિ થાય છે તેવું માનનારા કેટલાંક લોકો તે માન્યતાની કસોટી કર્યા વિના તે માન્યતાને અંગીકાર કરે છે. વસ્તુના વાસ્તવિક સ્વરૂપને નહિ સમજનાર આવા પાપાંડીઓ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. જીવે સમજવું જોઈએ કે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો પણ સુખની અભિલાષાવાળા હોય છે. તો તેવા જીવોને મારવાથી પુણ્યના બદલે પાપના જ ભાગીદાર થવાય છે અને તેથી દુઃખની પરંપરા ચાલુ રહે છે.

મૂલમ્- થર્ણંતિ લુપ્પંતિ તસ્સંતિ કમ્મી, પુઠો જગા પરિસંખાય ભિક્ખૂ ।

तम्हा विऊ विरतो आयगुत्ते, दट्ठं तसे या पडिसंहरेज्जा ॥२०॥

અર્થ : જે કુશીલ પુરુષો પ્રાણીઓની હિંસા કરીને પોતાનાં સુખની ઇચ્છા કરે છે તે પ્રાણીઓ સંસારમાં દુખનો જ અનુભવ કરે છે. આવા પાપી પ્રાણીઓને નિરંતર રૂઢન કરવું પડે છે. તેમનું છેદન ભેદન કરાય છે તેમને નિરંતર ત્રાસ વેઠવો પડે છે. તેથી વિચક્ષણ પુરુષે પાપમાંથી નિવૃત્ત થવું અને જીવહિંસાનો ત્યાગ કરવો.

મૂલમ્- જે ધમ્મલદ્ધં વિણિહાય મુંજે, વિયડેણસાહદ્દુ ય જે સિણાઈં ।

जे धोवती लूसयतीव वत्थं, अहाहु से णागणियस्स दूरे ॥२१॥

અર્થ : હે શિથિલાચારી સાધુ ! નિર્દોષ આહારનો પણ સંગ્રહ કરીને ભોગવે છે. જે અચિત જળ વડે સ્નાન કરે છે, જે વસ્ત્ર અને હાથપગ ધૂએ છે જે શોભાનાં માટે લાંબા વસ્ત્રને ટૂંકું ને ટૂંકા વસ્ત્રને લાંબુ કરે છે તે સાધુ નિર્ઐશ ભાવથી દૂર રહે છે. એવું તીર્થંકર ભગવાન કહે છે.

મૂલમ્- કમ્મં પરિન્નાય દગંસિ ધનરે, વિયડેણ જીવિજ્જ ય આદિમોવલ્લં ।

से वीयकंदाइ अभुंजमाणे, विरते सिणाणाइसु इत्थियासु ॥२२॥

અર્થ : જળસ્નાનને લીધે કર્મનો બંધ થાય છે એમ સમજીને સાધુએ જીવનપર્યંત લીક્ષામાં અચિત જળ વડે પોતાનું જીવન ધારણ કરવું. સાધુએ ખીજ અને કદનો ઉપયોગ કરવો નહિ સ્નાન આદિનો ત્યાગ કરવો તેમજ સ્ત્રીઓથી સદતર દૂર રહેવું જોઈએ.

ટિપ્પણી:-સ્નાન કે શોભાથી પ્રદ્યુત્યનો ભંગ થવાનો સભવ છે.

મૂલમ્- જે માયરં ચ પિયરં ચ હિચ્ચા, ગારં તહા પુત્ત પસું ધણં ચ ।

કુલાઈ જે ધાવડ સાડગાઈ, અહાહુ સે સામણિયસ્સ દૂરે ॥૨૩॥

અર્થ : માતા પિતા, પુત્ર, દીન અને ગૃહનો ત્યાગ કરી સંયમ ગ્રહણ કરવા છતાં પણ જે સાધુ રસનો લોલૂપી બનીને જ્યાં સ્વાદિષ્ટ લોજન પ્રાપ્ત થતું હોય એવા ઘરોમાં જ જાય છે તે સાધુ સાધુપણથી હંમેશાં દૂર જ રહે છે. એમ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કહે છે.

ટિપ્પણી : રસલોલૂપતાથી સંયમને હાનિ થાય છે.

મૂલમ્- કુલાઈ જે ધાવડ સાડગાઈ, આધાતિ ધમ્મં ઉદરાણુગિદ્ધે ।

અહાહુ સે આયરિયાણં સયંસે, જે લાવણ્જા અસણસ્સ હેઠ્ઠ ॥૨૪॥

અર્થ : જે સાધુ સ્વાદિષ્ટ લોજન લોલૂપી થવાથી આવું લોજન મળે એવા ઘરોમાં જાય અને ત્યાં જઈને ધર્મોપદેશ આપે તે સાધુનાં આચારનો સત્તાંશભો ભાગ પણ પાળતો નથી. એટલે કે આચાર્યનાં જે શુભ સાધુમાં હોવા જોઈએ તે તેનામાં રહેતાં નથી. જે સાધુ આહારનાં માટે પોતાનાં શુભાની પ્રશંસા કરે અને કરાવે તે પણ સાધુતાહીન છે.

મૂલમ્- ણિક્કમ્મ દીણે પરમોઘ્ણંમિ, મુહમંગલીએ ઉદરાણુગિદ્ધે ।

નીવારગિદ્ધ વ મહાવરાહે, અદૂરણે એહિં ઘાતમેવ ॥૨૫॥

અર્થ : જેઓ સયમ ગ્રહણ કરવા છતાં આહારના વિષયમાં દીનતા બતાવે છે, જેઓ આહાર મેળવવા માટે દાતાની પ્રશંસા કરે છે, તેઓ ચોખાના દાણામાં આસક્ત થયેલાં મોટા ભૂંડની જેમ ઉદરપોષણ માટે લોલૂપી થઈને બળ્ટ થાય છે. અર્થાત્ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાનાં બદલે સંસારમાં દુઃખોનું વેદન કર્યા કરે છે.

મૂલમ્- અન્નસ્સ પાણસ્સિહલોદ્ધયસ્સ, અણુપ્પિયં માસતિ સેવમાણે ।

પાસત્થયં ચેવ કુશીલયં ચ, નિસ્સારણે હોઈ જહા પુલાણે ॥૨૬॥

અર્થ : જે સાધુ અન્ન, પાણી અથવા વસ્ત્રાદિનાં માટે દાતાની સેવકની માફક સેવા કરે છે અથવા ખુશામત કરે છે તે સાધુ શિથિલાચારી અને કુશીલ છે. તે ડાંગરના ભુસાની માફક નિઃસાર થઈને એટલે કે સયમથી રહિત થઈને ભટકે છે.

ટિપ્પણી :- જેમ ભૂસ્સામાં કંઈ સ્વાદ હોતો નથી તેમ તેનો સંયમ પણ સાર વિનાનો બની જાય છે.

મૂલમ્- અણ્ણાતપિંડેણહિયાસણ્જજા, ણો પૂયણં તવસા આવહેજ્જા ।

સદ્દેહિં સુવેહિં અસજ્જમાણં, સવ્વેહિં કામેહિં વિણીય ગેહિં ॥૨૭॥

અર્થ : સાધુએ અજ્ઞાત ઘરોમાં જઈને આહાર લઈ સયમનું પાલન કરવું જોઈએ. તપશ્ચર્યા દ્વારા સત્કાર સન્માનની ઇચ્છા કરવી નહિ મનોરથ શબ્દ અને રૂપમાં આસક્ત થવું નહિ સમસ્ત કામલોગોની લાલસા તણીને સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ.

મૂલમ્- સન્વાઈ સંગાઈ અઈચ્ચ ધીરે, સન્વાઈ દુઢ્ઢાઈ તિતિવલમાળે ।

અખિલે અગિદ્ધે અણિણચારી, અમયંકરે મિદલુ અણાવિલપ્પા ॥૨૮॥

અર્થ : ધૈર્યવાન સાધુએ સર્વસંગ પરિત્યાગી થઈને સમસ્ત દુઃખોને સહેન કરતાં થકા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય, તપ અને વીર્યથી પરિપૂર્ણ બનવું. તમામ પ્રકારનાં કામભોગ પ્રત્યે વિરક્ત ભાવ રાખવો અપ્રતિબદ્ધ વિહારી બનવું. પ્રાણીઓના અભયદાતા થવું. વિષય કષાયોથી નિવૃત્ત થઈ સયમનું પાલન કરવું જોઈએ.

મૂલમ્- મારસ્સ જાતા મુણિ મુંજણ્જા, કંખેજ્જ પાવસ્સ વિવેગ મિદલુ ।

દુઢ્ઢેણ પુટ્ઠે ધુયમાઈણ્જા, સંગામસીસે વ પરં દમેજ્જા ॥૨૯॥

અર્થ : મુનિએ સંયમ નિભાવવા પૂરતો જ આહાર લેવો જોઈએ. પોતાના આત્માને પાપકર્મથી દૂર રાખવાની ભાવના સેવવી જોઈએ. દુઃખ આવી પડે ત્યારે સમભાવપૂર્વક દુઃખ સહેન કરવું અને સયમમાર્ગમાં અવિચળ રહેવું જેવી રીતે યોદ્ધો સત્રામમાં ઊભો રહી શત્રુઓનો સહાર કરે છે એ જ પ્રમાણે કર્મશત્રુઓનું હમન કરવું.

મૂલમ્- અવિ હમ્મમાળે ફલગાવતટ્ઠી, સમાગમં કંખતિ અંતગસ્સ ।

ણિધૂય કમ્મં ણ પવંચુવેદ્, અવલલ્લણ વા સગડં ॥ત્તિવેધિ ॥૩૦॥

અર્થ : ઉપસર્ગો દ્વારા પીડિત થવાનો સમય આવે તો પણ સાધુએ લાકડાનાં પાટિયાની જેમ શગદ્વેષથી રહિત થવું અને સમભાવથી મૃત્યુને ભેટવા તૈયાર રહેવું. પરંતુ સંસાર તરફ, ધરી તૂટેલી ગાડી સમાન એક કદમ પણ ન રાખે અને પોતાને લાગેલ કર્મરૂપી રજને દૂર કરે.

૭ મું અધ્યયન સમાપ્ત

૮ મું અધ્યયન-(શ્રી વીર્યાધિકાર અધ્યયન)

પૂર્વભૂમિકા :- ૭ માં અધ્યયનમાં કુશીલ અને સુશીલ સ્વભાવવાળા માધુનુ કથન કરવામાં આવ્યું છે. આ સુશીલપણું કે કુશીલપણું વિર્યાતરાય કર્મનાં ક્ષય તેમ જ તેના ઉદયથી થાય છે. તેથી વીર્યનું પ્રતિપાદન કરવા માટે અને વીર્યની પ્રતિભા વિકસાવવા માટે અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો છે.

મૂલમ્- દુહા વેયં સુયવસાયં, વીરિયંતિ પવુચ્ચર્ઈ ।

કિં નુ વીરસ્સ વીરત્તં, કહં વેયં પવુચ્ચર્ઈ ॥૧॥

અર્થ : શ્રી તીર્થંકર દેવોએ વીર્યનાં બે લેહો કહ્યા છે. વીર્ય એટલે જીવની શક્તિ વિશેષ બાળુવી વીરપુરુષનું વીર્ય કેવા પ્રકારે છે અને કેવા પ્રકારે વીર કહેવાય છે તે હવેની ગાથામાં કહેવાશે. (ઓછાવત્તા અશે સર્વ જીવોમાં વીર્ય હોય છે. આ વીર્યનો ઉઘાડ આત્માની સ્વશક્તિથી હોય છે.)

મૂલમ્- કમ્મમેગે પવેદેતિ, અકમ્મં વાવિ સુવ્વયા ।

એતેહિં દોહિ ઠાજેહિં, જેહિં દોસંતિ મચ્ચિયા ॥૨॥

અર્થ : શ્રી સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને કહે છે કે હે જંબુ ! વીર્યના બે પ્રકાર છે. (૧) સકર્મક વીર્ય (૨) અકર્મક વીર્ય. સર્વ મનુષ્ય બે લેહોમાં વ્યવસ્થિત દેખાય છે. કોઈ પ્રવૃત્તિ-પ્રિય કર્મને વીર્ય કહે છે કોઈ ત્યાગરૂપ નિવૃત્તિ ધર્મને (સ્વભાવમાં પ્રવૃત) ને વીર્ય કહે છે, વીર્યાતરાયના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલાં વીર્ય સ્વભાવિક છે ઔદયિકભાવથી ઉત્પન્ન થયેલું વીર્ય બાળ વીર્ય કહેવાય છે અને સત્ત્વગથી ઉત્પન્ન થયેલ નિર્મલ આરિચ્ચને પંડિત વીર્ય કહે છે અકર્મક વીર્ય સર્વ સસારીને હોય છે અકર્મક વીર્ય જ્ઞાન, દર્શન, આરિચ્ચ અને તપરૂપ સ્વસ્વભાવમાં પ્રવૃત્તિવાળાને હોય છે.

મૂલમ્- પમાયં કમ્મમાહંસુ, અપ્પમાયં તહાઽવરં ।

તવ્ભાવા દેસઓ વાવિ, વાલં પંડિયમેવ વા ॥૩॥

અર્થ : શ્રી તીર્થંકર દેવોએ પ્રમાદને કર્મ કહેલ છે અને અપ્રમાદને અકર્મ કહેલ છે. પ્રમાદી જીવોનું બાળવીર્ય હોય છે. અપ્રમાદી જીવોનું પંડિત વીર્ય હોય છે. (મદ, વિષય, કપાય, નિદા અને આરિચ્ચ દૂષિત કરે એવી વિકૃતિ એ પાચેયને પ્રમાદ કર્મ કહે છે પ્રમાદનાં કારણથી જીવ આરભમાં આસકત થઈ કર્મ બાધે છે પ્રમાદરહિત પચ્ચમહાવ્રતનાં પાલનરૂપ કર્તવ્યોમાં કર્મબંધનનો અભાવ છે તેથી એ પુરુષોનાં કાર્યો પંડિતવીર્યવાળા કહેવાય છે

મૂલમ્- સત્યમેગે તુ સિદ્ધિંતા, અતિવાયાય પાણિણં ।

એગે મંતે અહિજ્જંતિ, પાણભૂયવિહેહિણો ॥૪॥

અર્થ : કેટલાંક બાળજીવો પ્રાણીઓનાં વધ માટે શસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે છે. કેટલાંક વિનાશકમંત્રનો ઉપયોગ કરે છે. આવા કાર્યો કરવાવાળાનું બાળવીર્ય નાશવું. (અર્થશાસ્ત્ર, ધનુર્વેદ, આયુર્વેદ, નીતિશાસ્ત્ર, લોકનીતિ, રાજ્યનીતિ, કામશાસ્ત્ર, અને પાકશાસ્ત્ર. આ બધાં પ્રાણીઓનાં ઘાત માટે કેટલાંક શીખે છે. તે બાળવીર્ય કહેવાય છે)

મૂલમ્- માદ્ગ્ણો કદ્દુ માયા ય, કામભોગે સમારભે ।

હંતા છેત્તા પગ્ગિમ્મતા, આયસાયાણુગામિણો ॥૫॥

અર્થ : માયા કપટી જીવો કપટ દ્વારા અન્યનાં ધન આદિ લૂંટીને વિષયસેવન કરે છે. તથા પોતાનાં સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યો પ્રાણીઓનાં અંગોપાંગનું છેદન ભેદન આદિ કરે છે. (આવા કષાયનાં અવગુણોથી ભરેલાં જીવ અધમગતિમાં જાય છે.)

મૂલમ્- મળસા વયસા ચેવ, કાયસા ચેવ અંતસો ।

આરઓ પરઓ વાવિ, દુહા વિ ય અસંજયા ॥૬॥

અર્થ : અસયમી જીવો મન, વચન, કાયાથી અથવા કાયામાં શક્તિ ન હોય તો મનવચનથી આ લોક અને પરલોકના સુખ માટે સ્વયં પ્રાણીઓનો ઘાત કરે છે અને અન્યની પાસે પણ જીવોની ઘાત કરાવે છે (આવી રીતે બમણાત્મક બુદ્ધિથી અજ્ઞાનીજીવો કર્મબંધન કરે છે. અને પાપાનુષ્ઠાન વડે સસારભાવને સ્થિર કરે છે)

મૂલમ્- વેરાઈં કુવ્વઈં વેરી, તઓ વેરેઈં રજ્જતી ।

પાવોવગા ય આરંભા, દુક્ખણસા ચ અંતસો ॥૭॥

અર્થ : જીવહિંસા કરવાવાળા પુરૂષો મૃત્યુ પામનારા જીવાત્માઓની સાથે અનેક જન્મનું વેર બાંધે છે આથી એ જ ભવમાં કે આગમી ભવોમાં એ મરનાર જીવો ઘાત કરનારા જીવોને મારે છે આ પ્રકારે વેરની પરપરા ચાલતી રહે છે. જીવહિંસા પાપને ઉત્પન્ન કરનારી છે તેના વિપાકો દુઃખરૂપ છે.

મૂલમ્- સંપરાયં ણિયચ્છંતિ, અત્તદુક્કકલ્લકારિણો ।

રાગદોસસ્સિયા બાલા, પાવં કુવ્વંતિ તે વહું ॥૮॥

અર્થ : સ્વયં પાપકરવાવાળા જીવો સસારનાં પરિભ્રમણરૂપ કર્મબંધ કરે છે. રાગદ્વેષથી અજ્ઞાની બહુ પાપ કરે છે. રાગદ્વેષથી યુક્ત મલિન આત્માઓ સત્-અસત્ના વિવેકથી હીન હોવાથી બાળકની માફક અજ્ઞાની પાપકાર્યમાં રત રહે છે. આવા જીવો બાળવીર્યવાળા નાશુવા

મૂલમ્- એયં સકમ્મવીરિયં, બાલાણં તુ પવેદિતં ।

ઇત્તો અકમ્મવિરિયં, પંડિયાણં સુણેહ મે ॥૯॥

અર્થ : અજ્ઞાનીઓનાં, પ્રમાદીઓનાં સકર્મ વીર્યની વ્યાખ્યા હે જંબુ ! તને જણાવી. આ વીર્ય

કહેવાય છે. હવે પંડીતોનાં અકર્મ વીર્યની વ્યાખ્યા તને હું જણાવું છું. તે તમે ધ્યાનથી સાંભળો.

મૂલમ્- દવ્વિણ્ણ વંધણુમ્મુકકે, સવ્વઓ છિન્નવંધણે ।

પણોલ્લ પાવકં કમ્મં, સલ્લં કંતત્તિ અંતસો ॥૧૦॥

અર્થ : સુકિત પામવાને યોગ્ય પુરૂષ સર્વપ્રકારનાં કર્મનાં બંધનોને છેદીને સર્વ પાપોથી નિવૃત્ત થઈ સર્વ કર્મનો ક્ષય કરે છે. રાગ-દેષ રહિત પુરૂષ વિતરાગ કહેવાય છે. આવા પુરૂષ અકર્મ વીર્યવાળા હોય છે.

મૂલમ્- નેયાડયં સુયક્ખાયં, ઉવાદાય સમોહણ ।

ભુજ્જો ભુજ્જો દુહાવાસં, અસુહત્તં તહા તહા ॥૧૧॥

અર્થ : સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ય અને તપને તીર્થકરોએ મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે. વિવેકી પુરૂષો તે માર્ગનું આવલંબન કરીને મોક્ષ માટે પ્રયત્ન કરે છે. ‘બાળ-વીર્ય’ વારંવાર દુઃખ દેનારું છે. બાળ હવે જેમ જેમ દુઃખ લોગવે છે તેમ તેમ તેઓનાં અશુભ વિચારોની પરંપરા વધતી જાય છે.

મૂલમ્- ઠાણી વિવિહઠાણાણિ, ચઙ્ગસંતિ ન સંસઓ ।

અણિયત્તે અયં વાસે, ણાયણહિ સુહીહિ ય ॥૧૨॥

અર્થ : ઉત્તમ સ્થાનવાળા ઇંદ્ર ચક્રવર્તિ વિગેરે અનેક પ્રકારનાં ઉત્તમ, મધ્યમ, અને અધમસ્થાનોનો હવેઓએ જરૂર ત્યાગ કરવો પડશે. એમાં સદેહ નથી જ્ઞાતિજનો, મિત્રજનો કે સ્ત્રી, પુત્ર, પરિવાર આદિની સાથે જે સહવાસ છે તે પણ અનિત્ય છે. (તેથી અહંકાર, મમત્વ ને દૂર કરી ધર્મ આરાધના કરી અમૂલ્ય માનવલવને સફળ બનાવવો.)

મૂલમ્- એવમાદાય મેહાવિ, અપ્પણો ગિદ્ધિમુદ્ધરે ।

આરિયં ઉપસંપજ્જે, સવ્વ ધમ્મકોવિયં ॥૧૩॥

અર્થ : આથી જ્ઞાનીપુરૂષોએ સઘળાં સ્થાનો અને સંયોગોને અનિત્ય અને અશાશ્વત જાણી પોતાનું મમત્વ હઠાવી લેવું. અને સઘળા ધર્મોમાં નિર્દોષ એવા તીર્થ કર દેવે પ્રતિપાદિત કરેલ વીતરાગ માર્ગનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. આજ માર્ગથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. (જ્ઞાન પ્રતીતિ અને તેમાં રમણતા એ જ આત્માનો શુદ્ધ ઉપયોગ છે.)

મૂલમ્- સહ સમ્મદ્વેણ નચ્ચા, ધમ્મસારં સુણેત્તુ વા ।

સમુવટ્ઠીણે ઉ અણવારે, પચ્ચક્ખાયપાવગે ॥૧૪॥

અર્થ : નિર્મળ બુદ્ધિ દ્વારા અથવા સત્પુરૂષ પાસેથી ધર્મ સાંભળીને જ્ઞાન અને શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ ક્રિયાની ઉત્તરોત્તર પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નવાળા અણુગારે સાવધ અનુષ્ઠાનનો ત્યાગ કરવો. આવા પ્રયત્નશીલ આરિત્યવાળા પડિત પુરૂષો પડિતવીર્યથી સુકત બની રાગાદિ બંધનોથી સુકત થઈ ગુણોની વૃદ્ધિ કરતાં કરતાં પૂર્ણ સ્વરૂપને પામે છે

મૂલમ્- જં કિંચુવકમં જાણે, આઠવલેમસ્સ અપ્પણો ।

તસ્સેવ અંતરા ચિપ્પં, સિવ્વં સિવ્વેજ્જ પંડિણ ॥૧૫॥

અર્થ : વિદ્વાન સાધક કોઈપણ પ્રકારે પોતાનાં આયુષ્યનાં ક્ષય કાળને જાણે ત્યારે તરત જ સંલેખના રૂપ ધર્મને તેણે ગ્રહણ કરવો. આકુળતાને દૂર કરીને જીવનની ઇચ્છા રહિત બની જવું ભક્ત પરીણા (અન્નપાણીનો ત્યાગ) અથવા ઇગીત મરણરૂપ પડિતમરણ ગ્રહણ કરવું.

મૂલમ્- જહા કુમ્મે સઅંગાર્હ, સણ દેહે સમાહરે ।

एवं पावाइं मेघावी, अज्झप्पेण सમાहरे ॥૧૬॥

અર્થ : જેમ કાચળો પોતાનાં અવયવોને સંકુચિત કરી પોતાનાં દેહમાં સમાવે છે એ પ્રમાણે વિચક્ષણ મુનિ ધર્મધ્યાનની ભાવનાથી પોતાનાં પાપોનો ત્યાગ કરે અને ધર્મ ધ્યાનની ભાવના સાથે, મરણ-કાળ પ્રાપ્ત થતાં (સંલેખના)-સમાધિમરણ દ્વારા પડિત મરણથી શરીરને છાંડે.

મૂલમ્- સાહરે હત્થપાણ ય, મણં પંચેદિયાણિ ય ।

पावकं च परीणामं, भासदोसं च तारिसं ॥૧૭॥

અર્થ : સાધુ પોતાનાં હાથ-પગ આદિ અવયવોને સંકુચિત કરી દે, તેમ જ પોતાનાં શુભ ઉપયોગને સ્થિર રાખે પાંચ ઇન્દ્રિયો ને મનના વિષયોથી નિવૃત્ત થાય અને ભાષાનાં દોષો દૂર કરી સંકલ્પ વિકલ્પોથી રહિત થાય, અનુકુળ પ્રતિકુળ પરિસરોને સહન કરે. આવી રીતે રાગદ્વેષ છોડી દુર્લભ એવા સયમનાં યોગને પામી પડિતમરણનાં યોગની પ્રતિજ્ઞા કરતાં અણુસણુ અનુષ્ઠાનમાં વિચરે.

મૂલમ્- અણુ માણં ચ માયં ચ, તં પરિણાય પંડિણ ।

सायागारव णिहुए, उवसंते णिहे चरे ॥૧૮॥

અર્થ : સંયમમાં ઉપયોગવંત રહેનાર ઉત્તમ સાધુની કોઈ પુણ્ય-સત્કાર કરે તથા ભોગ ઉપભોગનું આમત્રણ કરે તો પણ અહંકાર કરે નહિ કષાય કરે નહિ ઉપભોગની તૃષ્ણા રાખે નહિ તપશ્ચર્યા કરી ગર્વ ન કરે કષાયોને જીતી જિતેન્દ્રીય બની સયમમાં જાગૃત રહી પંડિતવીર્ય યુક્ત થઈ ઉપશાંતિપણે વિચરે.

મૂલમ્- પાણે ય, ણાહવાણ્જ્જા, અદિત્તંપિ ય ણાયણ ।

साइयं ण मुसं वूया, एस धम्मे वूसीमओ ॥૧૯॥

અર્થ : સાધુ કોઈ પણ નાના કે મોટા જીવોનાં પ્રાણની ઘાત કરે નહિ અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરે નહિ માયા-કપટ કરી જૂઠું ખાલે નહિ. જિતેન્દ્રીય સાધુનો આવો શ્રુત અને ચારિત્ર્યરૂપ ધર્મ રહેલ છે. તેણે પોતાનાં આત્માનાં શ્રેયનાં માટે ઉપયોગ રાખી સંયમનું પાલન કરવું.

મૂલમ- અતિવક્રમ્મંતિ વાયાએ, મળસા વિ ન પત્થએ ।

સવ્વઓ સંવુડે દંતે, આયાણં સુસમાહરે ॥૨૦॥

અર્થ : સાધુ પંચમહાવ્રતોનું ઉલ્લંઘન કરે નહિ અથવા મન, વચન, કાયથી કોઈપણ પ્રાણીને પીડા દેવાની ઇચ્છા કરે નહિ તેમજ કોઈનો તિરસ્કાર કરે નહિ. ઇદ્રિયોનું ઠમન કરતાં થકાં બાહ્ય અને અભ્યંતર રીતે શુભ રાખી મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવનાર એવા જ્ઞાન, દર્શન, આરિચર્ય સંયમનું પાલન કરી વિચરે.

મૂલમ્- કહં ચ કજ્જમાણં ચ, આગમિસ્સં ચ પાવગં ।

સવ્વં તં ણાણુજાણંતિ, આયગુત્તા જિહંદિયા ॥૨૧॥

અર્થ : જે સાધુ પોતાના આત્માને શુભ રાખનાર અને જીતેન્દ્રિય છે તે સાધુ પોતે પાપકર્મ કરે નહિ તેમજ કરાવે નહિ. પણ વર્તમાનમાં થતાં પાપકર્મો અને ભવિષ્યમાં કરવાના પાપકર્મો એ સર્વ પાપકાર્યોનું અનુમોદન પણ કરે નહિ. સ્વયં પાપમય વસ્તુને ભોગવે નહિ તેમજ ભોગવનારને રૂઢું માને નહિ.

મૂલમ્- જે યાઽબુદ્ધા મહાભાગા, વીરા, અસમત્તદંસિણો ।

અનુદ્ધં તેસિં પરક્કંત, સફલં હોઝ સવ્વસો ॥૨૨॥

અર્થ : જે પુરૂષ લોકોમાં પૂજનીય, મહા ભાગ્યવાન, સમર્થ શાસ્ત્રોનો ભણુકાર, પડિત, બાહ્ય તપ કરના । એવો પ્રશંસનીય ગણાતો હોય પણ જો તે આત્માનાં સ્વસ્વરૂપને ભણુતો ન હોય અને સમ્યક્ત્વ રહિત હોય તો તે મિથ્યાત્વી ગણાય છે આવા મિથ્યાત્વીનાં સંયમ-વૃત-તપદાન વિગેરે અશુદ્ધ કહેવાય છે. અને તે સંસાર પરિભ્રમણનાં હેતુ રૂપ થાય છે. પણ સાંસારિક સુખની ઇચ્છા રહિતની ભાવનાથી કરેલ ધર્મક્રિયાઓ આત્મ-ધર્મ પ્રાપ્ત કરવામાં સહાયભૂત થાય છે

મૂલમ્- જે ય બુદ્ધા મહાભાગા, વીરા સમ્મત્તદંસિણો ।

સુદ્ધં તેસિં પરક્કંત, અફલં હોઝ સવ્વસો ॥૨૩॥

અર્થ : જે પુરૂષ તત્ત્વનાં સ્વરૂપનો ભણુકાર હોય, શુદ્ધ બુદ્ધ હોય, આઠ કર્મોનો ક્ષય કરવામાં સમર્થ હોય, સમ્યક્દષ્ટિ હોય તેનાં સયમ-તપ આદિ સર્વ ધર્મ ક્રિયાઓ નિઠાન-રહિત, શુદ્ધ, નિર્મળ અને કર્મનાં નાશ માટે હોય છે. (સમ્યક્-દષ્ટિની થોડીપણુ ધર્મક્રિયા નિર્જરાનાં અર્થે જ હોય છે. તે સંસાર પરિભ્રમણ કરાવતી નથી)

મૂલમ્- તેસિં પિ તવો ણ સુદ્ધો, નિવ્વલંતા જે મહાકુલા ।

જન્ને વન્ને વિયાણંતિ, ન સિલોગં પવેજ્જએ ॥૨૪॥

અર્થ : જે સાધકો મોટા જિજ્ઞાસુ કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ પ્રવજ્ઞ્યા ગ્રહણ કરી પોતાની પૂજા કરાવવા તપ આદિ અનુષ્ઠાનો કરે તો તે તપ આદિ અનુષ્ઠાનો ધર્મનો લાભ આપતા નથી. અને આત્મ-લાભનાં રૂપથી વચિત રહે છે. સાધકે પોતાનાં અનુષ્ઠાનોને શુભ રાખવા. તેમ જ પોતાની પ્રશંસા કરવી નહિ તેમ જ અન્ય પાસે કરાવવી નહિ

મૂલમ્- અર્પણિંડાસિ પાણાસિ, અર્પ્યં ભાસેજ્જ સુવ્વણં ।

લંતેઽભિન્નિવ્વુદે દંતે, વીતગિદ્ધી સદા જણ ॥૨૫॥

અર્થ : સાધુ સંયમયાત્રા માટે તથા પોતાનાં પ્રાણોના નિભાવ માટે અલ્પ આહાર-પાણી ભોગવે અલ્પ બોલે. ક્ષમાશીલ રહે લોભ આદિ રહિત થઈ અક્રપાચી ભાવે રહે જિતેન્દ્રિય બની વિષય ભોગોમાં અનાસક્ત રહે. નિદ્રા થોડી કરે. સાધનો થોડા રાખે. ઉણોઠરી આદિ તપ કરતાં યત્નાવંત રહી સંયમનું પાલન કરે.

મૂલમ્- જ્ઞાણજોગ સમાહટ્ટુ, કાચં વિરસેજ્જ સવ્વસો ।

તિત્તિક્કલં પરમં ણચ્ચા, આમોક્ખાણ પરિવ્વણ્ણાસિ ॥ તિવેમિ ॥

અર્થ : સાધુ ધ્યાન-યોગને ગ્રહણ કરીને સર્વ અશુભ વ્યાપારોથી મન, વચન, ક્રિયા ના યોગને રોકે. પરિસહને સમભાવે સહન કરે આત્મ-હિતનું કારણ જાણી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતાં સુધી સાવધાન રહી સંયમનું પાલન કરે એમ હે જણ ! ભગવાન મહાવીરનાં કથન અનુસાર હું તને કહું છું

૮ મું અધ્યયન સમાપ્ત

૯ મું અધ્યયન-ધર્મનામ

પૂર્વભૂમિકા :- આઠમાં અધ્યયનમાં બાળવીર્ય અને પંડિતવીર્યનું કથન કરવામાં આવ્યું હતું. પાપકારી ક્રિયા માટે કરેલ પ્રયત્ન ‘બાળ-વીર્ય’ કહેવાય છે. ધર્મ માટે કરવામાં આવનાર પ્રયત્ન ‘પંડિત-વીર્ય’ કહેવાય છે. આ ‘પંડિત-વીર્ય’ ધર્મ માટે કહેવામાં આવ્યું છે. તેા ધર્મ કેવા પ્રકારનો હોવો જોઈએ તે ખ્યાન ૯ માં અધ્યયનમાં આવશે.

મૂલમ્- કયરે ધમ્મે અક્લાણ, માહણેણ મઈમયા ।

અંજુ ધમ્મં જહાતચ્ચં, જિણાણં તં સુણેહ મે ॥૧॥

અર્થ : શ્રી સુધર્માસ્વામીને શ્રી જંબુસ્વામી પૂછે છે કે ‘પ્રાણીઓને મારો નહિ’ તેવો તથા દુર્ગતિમાં પડતાં જીવોને બચાવે એવો ધર્મ ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ પ્રતિપાદન કરેલ છે. તેા તે ધર્મ કેવા પ્રકારનો છે? સુધર્મા સ્વામી પ્રત્યુત્તર આપે છે કે રાગ અને દ્વેષને જીતનાર એવા શ્રી જિનેશ્વરનો ભાળેલો અને માયા-કપટ રહિતનો સરળ ધર્મ હું તને કહીશ તે તું સાંભળ.

મૂલમ્- માહણા સત્તિયા વેસ્સા, ચંડાલા અદુ બોક્કસા ।

એસિયા વેસિયા સુદ્ધા, જેય આરંભણિસ્સિયા ॥૨॥

મૂલમ્- પરિગ્ગહનિવિટ્ઠાણં, વેરં તેસિં પવઙ્ગુઈ ।

આરંભસંભિયા કામા, ન તે દુક્ખવિમોયગા ॥૩॥

અર્થ : બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, ચાંડાલ, બુક્કસ, ઐષિક (શિકારી), વૈશિક (વેશ ધારણ કરવાવાળો) શુદ્ર તથા આરંભમાં આસક્ત રહેનાર જીવ, પરિગ્રહની ભ્રમતાવાળો જીવ, જે જે જીવોની ઘાત કરે છે તે તે જીવોની સાથે તેમને વેર બંધન થાય છે. વેર જન્મથી નવા જન્મ ધારણ કરવાં પડે છે જન્મ છે ત્યાં મૃત્યુ જરા, રોગ, આદિ દુઃખો રહેલાં છે. વેરનાં બંધન જીવહિંસાથી બંધાય છે. વિષય લોહુપી જીવો આરંભ સમારંભમાં આસક્ત હોય છે તેથી તેઓ ભવોભવની વૃદ્ધિ કરાવનાર દુઃખના હેતુરૂપ આઠ કર્મોથી મુક્ત થઈ શક્તાં નથી એમ જાણી આત્માર્થી જીવોએ આરંભ અને પરિગ્રહનાં ભ્રમત્વથી દૂર રહેવું તે તેમનાં માટે સુખ્યું કારણ છે

મૂલમ્- આઘાયકિચ્ચ માહેઝં, નાઙ્ગો વિસએસિણો ।

અન્ને હરંતિ તં વિત્તં, કમ્મી કમ્મેહિ કિચ્ચતી ॥૪॥

અર્થ : (પ્રાણીઓનાં દશ પ્રકારનાં પ્રાણીનો નાશ થાય તેને “આઘાત મૃત્યુ” કહે છે. મૃત્યુ બાદ અગ્નિસંસ્કાર તથા પિતૃપિંડ આદિ ક્રિયાઓને ‘આઘાત-મૃત્યુ’ કહેવાય છે) આઘાત કૃત્ય કર્યા બાદ વિષય લોહુપી જીવો એટલે મૃત્યુ પામનારાંના સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રી, બાંધવ આદિ

સ્વજનો, જ્ઞાતિ વર્ગ વિગેરે દુઃખ વડે પ્રાપ્ત કરેલા મૃત્યુ પામનારનાં દ્રવ્યને લઈ જાય છે અને ભાગ પાડી લે છે અને ધન-સચ્ચ કરતાં બાંધેલાં પાપકર્મોના વિપાક પાપકર્મ કરનારને જ ભોગવવો પડે છે. આરભ કરવાવાળો પોખી પોતે કરેલાં કર્મોથી દુઃખી દુઃખી થાય છે (પાંચ ઇન્દ્રિયનાં પાંચ પ્રાણ મનબળ, વચનબળ, કાયબળ, શ્વાસોચ્છવાસ અને આયુષ્ય એ દશ પ્રાણ કહેવાય છે)

મૂલમ્- માયાં પિતૃ ણુસા માયા, મજ્જા પુત્તા ય ઓરસા ।

નાલં તે તવ તાણાય, લુપ્પંતસ્સ સકમ્મુણા ॥૫॥

અર્થ : માતા-પિતા, પુત્રવધૂ, બાંધવ, સ્ત્રી, પુત્ર, અગત્યત આદિ સ્વજનો કે જ્ઞાતિવર્ગ પોતાનાં કરેલાં કર્મનાં ફળરૂપ દુઃખોથી વર્તમાન ભવમાં કે પરભવમાં દુઃખોથી પીડાતા તે જીવને કોઈપણ ત્રાણ શરણ થવા સમર્થ નથી આવા જીવનાં દુઃખમાં સ્વજનો ભાગ પણ લઈ શકતાં નથી આવો પાપી જીવ પોતાનાં જ કરેલાં કર્મોથી દુઃખી થાય છે.

મૂલમ્- ઇયમદ્દં સપેહાણ, પરમદ્દાણુગામિયં ।

નિમ્મમો નિરહંકારો, ચરે ભિક્ખૂજિણાહિયં ॥૬॥

અર્થ : પૂર્વોક્ત અર્થને વિચારી સાધુ સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર્ય, તપરૂપ, ધર્મની આરાધના કરે. સયમને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાવાળું સમજીને સાધુ પુરૂષોએ આઠ પ્રકારનાં મદ (અહંકાર) તથા બાહ્ય પરિચ્છેદ અને અભ્યંતર પરિચ્છેદ રૂપ પૂજા સત્કાર આદિ સોળ પ્રકારનાં કષાયો તથા નવ પ્રકારનાં કષાયોનો ત્યાગ કરીને સયમ પાળવો.

મૂલમ્- ચિચ્ચા વિત્તં ચ પુત્તે ય, ણાહો ય પરિગ્ગહં ।

ચિચ્ચાણ ણંતગં સોયં, નિલેલ્લો પરિવ્વણ ॥૭॥

અર્થ : સાધુએ ધનનો, પુત્રનો, જ્ઞાતિજનોનો અને પરિચ્છેદને ત્યાગ કરવો જોઈએ તથા રાગ-દ્વેષ શોષરૂપી અભ્યંતર પરિચ્છેદનો ત્યાગ કરી મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે કોઈપણ પદાર્થની ઇચ્છા રાખ્યા વિના આત્મામાં લીન થઈ સંયમનાં અનુષ્ઠાનમાં લાગી જવું

મૂલમ્- પુઢ્વો આઝ અગણી વાઝ, તણલ્લસમ્બીયગા ।

અડયા પોય જરાઝ, રસસંસેયઝભિયા ॥૮॥

અર્થ : સાધુએ તેમ જ આઢકે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, તૃણ, વૃક્ષ, ખીજ, અંડજ, પોત જ, જરાયુજ, રસજ, સસ્વેદન, ઉલ્લીજ આ બધા જીવો છે તેથી ચત્તાપૂર્વક તેઓનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. (એકેન્દ્રિયનાં પાંચ લેહમાં સુક્ષ્મ, બાહ્ય એ પ્રકાર છે અને પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત એવા પણ એ લેહો સર્વ જીવમાં રહેલા છે તેથી જીવોને જાણવાથી તે જીવોની દયા પાળી શકાય છે)

મૂલમ્- એત્તેહ હાંહ કાણ્હિ, તં વિજ્જં પરિજાણિયા ।

મણસા કાય વકકેણં, ણારંભી ણ પરિગ્ગહી ॥૯॥

અર્થ : પરિત સાધક ઉપરોક્ત છ પ્રકારનાં છકાયનાં જીવોને જાણીને મન, વચન, કાયાથી તેઓનો

આરંભ ન કરે. તેઓને પરિચર પણ ન કરે. તેમને પરિતાપ થાય તેવા કાર્યોથી અલગ રહે, સર્વ જીવોને જ્ઞાનથી જાણી પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેના આરંભનો એટલે હિંસાનો ત્યાગ કરવો ઘટે એવો સાધુધર્મનો આચાર છે

મૂલમ્- મુસાવાયં વહિદ્વં ચ, ઉગ્ગહં ચ અજાઙ્યા ।

સત્યાદાણાં લોગંસિ, તં વિજ્ઞં પરિજાણિયા ॥૧૦॥

અર્થ : અમત્ય વચન ખોલવું, મૈથુન સેવવું, પરિચર થકણ કરવો, અદત્ત વસ્તુને લેવી તે સર્વ આ જગતમાં શસ્ત્ર સમાન છે. તથા આઠ પ્રકારનાં કર્મ બંધનનાં કારણરૂપ છે. એમ જાણીને સાધુપુરૂષે પ્રત્યાખ્યાનથી તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. અને પંચમહાવ્રત રૂપ સંયમમાં જાગૃત બનવું. તે આત્મશ્રેયનું કારણ છે.

મૂલમ્- પલિઉંચણં ચ ભયણં ચ, થંડિલ્લુસ્સયણાણિ યા ।

ધૂણાદાણાં લોગંસિ, તં વિજ્ઞં પરિજાણિયા ॥૧૧॥

અર્થ : સાધક માયા, કપટ, લોભ, ક્રોધ અને માન એ સર્વ કષાયોનો ત્યાગ કરે બુદ્ધિમાન પુરૂષ તેને કર્મબંધનનું કારણ સમજે છે સાધકની સર્વ ધાર્મિક ક્રિયાઓને માયા-કપટ નામનો કષાય નિષ્ક્રમ બનાવે છે. લોભ આત્માને વિવેકશૂન્ય બનાવે છે. ક્રોધ જ્ઞાનની હાનિ કરે છે. એમ જાણી આત્માથી જીવોએ કષાયથી દૂર રહેવું.

મૂલમ્- ધોયણં રયણં ચેવ, વત્થીકમ્મં વિરેયણં ।

વમણંજણં પલીમંથં, તં વિજ્ઞં પરિજાણિયા ॥૧૨॥

અર્થ : હાથ, પગ, વસ્ત્ર વિગેરેને ધોવા અને રગવા તથા રેચ લેવો. દવા લઈ વમન કરવું, આંખમાં અંજન કરવું તથા શરીરની શોભા માટે જે કંઈ કરવું તે બધા સયમના ઘાતક છે. તેનાં વિપાકો દુઃખરૂપ જાણીને વિદ્વાન મુનિએ તે સર્વ કાર્યોનો ત્યાગ કરવો. એ સાધકને કલ્યાણરૂપ છે.

મૂલમ્- ગંધમલ્લસિણાણં ચ, દંતપક્ખાલણં તહા ।

પરિગ્ગહિત્થિકમ્મં ચ, તં વિજ્ઞં પરિજાણિયા ॥૧૩॥

અર્થ : શરીર કે વસ્ત્રમાં સુગંધી પદાર્થો લગાડવા, કૂલની માળા પહેરવી, સન્માન કરવું, વિના કારણે દાંત ધોવા, પરિચર રાખવો, સ્ત્રીસેવન કરવું તથા હસ્ત કર્મ કરવું તથા વિકારના વિચારોને સેવવા આ બધા કાર્યો સાધકને અશુભ બંધનનાં કારણો જાણવા. આ બધા અનુષ્ઠાનો જન્મમરણના હેતુ જાણી તેમને તજવા

મૂલમ્- ઉદ્દેસિયં ક્રીયગઢં, પામિચ્ચં ચેવ આહં ।

પૂયં અણેસણિજ્ઞં ચ, તં વિજ્ઞં પરિજાણિયા ॥૧૪॥

અર્થ : સાધુને દાન આપવાની ભાવનાથી સાધુ માટે બનાવેલ આહાર, વેચાણ લાવેલ તેમ જ ઉધારલાવેલ આદિ આધાકર્મી આહારથી મિશ્ર થયેલ આહાર તથા સામે આવીને સાધુને

આપવાનો આહાર આ સર્વ પ્રકારનાં આહાર દોષયુક્ત હોવાથી સંસારવૃદ્ધિના કારણ બને છે તેથી સાધુએ નિર્દોષ આહાર ગ્રહણ કરવો.

મૂલમ્- આસૂણિમલ્લિરાગં ચ, ગિદ્ધુવધાય કમ્મગં ।

ઉચ્છોલણં ચ કલ્પકં ચ, તં વિજ્ઞં પરિજાણિયા ॥૧૫॥

અર્થ : શરીરને પુષ્ટ બનાવવા રસાયણ આદિ આહારને લોગવવો. શોભા માટે આંખમાં અંજન લગાડવું, આસક્તિ ભાવ રાખવો, વારવાર હાથ-પગ ધોવા આ સર્વ કાર્યોને અશુભ બંધનનાં અને જન્મ-મરણ આદિ દુઃખોના કારણ બાણી વિચક્ષણ સાધકે તે સર્વનો ત્યાગ કરવો તે શ્રેયનું કારણ છે.

મૂલમ્- સંપસારી કલ્પકિરિયં, પસિણાયતણાણિ ય ।

સાગારિયં ચ પિડં ચ, તં વિજ્ઞં પરિજાણિયા ॥૧૬॥

અર્થ : ગૃહસ્થની સાથે સંસારિક વાતો કરવી નહિ તેમના શારીરિક કાર્યોની પ્રશંસા કરવી, સંસાર વ્યવહાર સંબધી પ્રશ્નોત્તર કરવા, શર્યાતરનો આહાર ગ્રહણ કરવો વિગેરે પાપનાં બંધનરૂપ છે. આ બધાને સંસાર વૃદ્ધિનાં કારણ બાણી વિદ્વાન મુનિ તેનો ત્યાગ કરે.

મૂલમ્- અદ્વાવયં ન સિલ્લિજ્જા, વેહાઈયં ચ ણો વણ્ ।

હત્થકમ્મં વિવાયં ચ, તં વિજ્ઞં પરિજાણિયા ॥૧૭॥

અર્થ : વિદ્વાન મુનિ જુગાર ખેલવાનો, ધન ઉપાર્જનનો, જીવનો ઘાત થાય તેવા પાપકાર્યોનો અભ્યાસ કરે નહિ અન્યને એવા પ્રકારની શિક્ષા આપે નહિ. ધર્મ વિરુદ્ધ વાત કરે નહિ કોઈ સાથે વાદવિવાદ કરે નહિ આ બધા કાર્યો કર્મબંધનનાં હેતુરૂપ બાણી અને સંસાર બંધનનાં કારણરૂપ બાણી તેનો ત્યાગ કરવો.

મૂલમ્- પાગહાઓ ય છત્તં ચ, ણાલીયં વાલલીયણં ।

પરકિરિયં અન્નમન્નં ચ, તં વિજ્ઞં પરિજાણિયા ॥૧૮॥

અર્થ : સાધુએ પગરખાં પહેરવા, છત્રી ઓઢવી, જુગાર રમવો, પંખો વિગેરે તથા અન્યોઅન્યની કર્મબંધ થાય તેવી પરસ્પર ક્રિયા કરવી આ બધા જ કાર્યો અશુભ કર્મબંધનનાં હેતુવાળા તથા સંસારના પરિભ્રમણ રૂપ જન્મ-મરણ આદિનાં દુઃખની ઉત્પત્તિનાં કારણ બાણીને વિદ્વાન મુનિ તેનો ત્યાગ કરે.

મૂલમ્- ઉચ્ચાર પાસવણં, હરિણુ ણ કરે મુણી ।

વિયડેણ વાવિ સાહટ્ટુ, ણાયમજ્જે કયાઈ વિ ॥૧૯॥

અર્થ : સાધુ લીલી વનસ્પતિવાળી જગ્યાએ અગર જ્યાં ખીજ વિગેરે પડ્યાં હોય તેને પણ ફર કરીને પણ ઝાડો-પેશાબ કરે નહિ. પરંતુ અચિત ભૂમિને પૂજીને, જીવરહિત સ્થાન તપાસીને, પેશાબ કરે અગર વોસરાવે અથવા જળ ઉપરની સચેત વનસ્પતિને ફર કરીને પણ તે પાણીનું આચમન કરે નહિ અચિત જળ વાપરી અશુચિની શુદ્ધિ કરે વનસ્પતિનાં જીવોને પોતાનાં અંગનો સ્પર્શ કરવાથી પણ તેને ખીડા ઉત્પન્ન થાય છે.

મૂલમ્- પરમત્તે અન્નપાણં ણ ભુંજેજ્જ કયાઙ્ગ વિ ।

પરવત્થં અચેલો વિ, તં વિજ્જં પરિજાણિયા ॥૨૦॥

અર્થ : સાધક મુનિ ગૃહસ્થનાં પાત્રમાં લોજન તેમજ પાણી પીએ નહિ. વસ્ત્ર રહિત હોય તો પણ ગૃહસ્થનું વસ્ત્ર વાપરે નહિ. કારણ કે ગૃહસ્થનાં ઉપકરણ વાપરવાથી પૂર્વ કર્મ અથવા પશ્ચાત્ત કર્મનો દોષ લાગવા સભવ છે આથી સંયમની વિશદના થવાનો ભય છે

મૂલમ્- આસંદો પલિયંકે ય, ણિસિજ્જં ચ ગિહંતરે ।

સંપુચ્છેણં સરણં વા, તં વિજ્જં પરિજાણિયા ॥૨૧॥

અર્થ : વિદ્વાન મુનિ ગૃહસ્થના કોઈપણ આસન પર બેસે નહિ. ગૃહસ્થને તેનાં ઘરનાં સમાચાર પૂછે નહિ. પૂર્વના ગૃહસ્થાશ્રમની તથા કામલોગની કિડાઓનું સ્મરણ કરે નહિ. આ સર્વ કાર્ય અનર્થનાં મૂળ છે. અને સંસાર પરિભ્રમણનાં હેતુ બાણી મુનિ તેનો ત્યાગ કરે

મૂલમ્- જસં કિત્તિ સલોયં ચ, જા ય વંદણપૂયણા ।

સવ્વલોયંસિ જે કામા, તં વિજ્જં પરિજાણિયા ॥૨૨॥

અર્થ : યજ્ઞ, કીર્તિ, શ્લાઘા, વદન, પૂજા તથા સંસારનાં તમામ કામલોગો તે બધા સંસાર પરિભ્રમણના હેતુઓ બાણી વિદ્વાનમુનિ તેનો ત્યાગ કરે (બહુ દાન દેવાથી પ્રસિદ્ધિ થાય તેને કીર્તિ કહેવાય છે કાર્યમાં વિજય મળે તો તેને યજ્ઞ કહેવાય ઉત્તમ જાતિમાં જન્મ થવો, તપ કરવું, શાસ્ત્રવિદ્યા મેળવી તેનો પ્રચાર કરવો તે શ્લાઘા કહેવાય આ બધાનો કામલોગમાં સમાવેશ થાય છે

મૂલમ્- જે જેહં ણિવ્વહે ભિક્ખૂ, અન્નપાણં તહાવિહં ।

અણુપ્પયાણમન્નેસિ, તં વિજ્જં પરિજાણિયા ॥૨૩॥

અર્થ : જે અન્નપાણી લેવાથી મુનિનો સંયમ નષ્ટ થાય, તેવા પ્રકારનાં અન્ન પાણી સાધુએ ગ્રહણ કરવા નહિ કદાચ અશુદ્ધ અન્ન-પાણી ગ્રહણ થઈ ગયા હોય તો તેવા અન્ન-પાણી અન્ય સાધુને આપવા નહિ. તેમ જ પોતે લોગવવા નહિ કારણકે તે સંસાર ભ્રમણનાં હેતુરૂપ હોવાથી મુનિએ તેને યોગ્ય સ્થળે પરઠવા બોધ્યો.

મૂલમ્- एवं उदाहु निगगंथे, महावीरे महामुणी ।

अणंतज्ञानदंसी से, धम्मं देसितवं सुत्तं ॥૨૪॥

અર્થ : અનંતજ્ઞાન અને દર્શનયુક્ત બાહ્ય અને અત્યંતર અતિ રહિત એવા નિઘ્રથ મહામુનિ ભગવાન મહાવીરે ઉપર પ્રમાણે શ્રૂત અને ચારિત્ર્યરૂપ ધર્મ પાલનના આચારનો ઉપદેશ આપેલ છે. આ ઉપદેશ સંયમનાં રક્ષણ માટે છે તેમ જ જીવ-આદિ પદાર્થોનું સ્વરૂપ બાણી પોતાનું તથા પરનું હિત કરવા માટે ઉપદેશ્યો છે.

મૂલમ્- भासमाण न भासेज्जा, णेव वंफेज्ज मम्मयं ।

माइठाणं विवज्जेज्जा, अणुचितिय वियागरे ॥૨૫॥

અર્થ : જે સાધુ ભાષા સમિતિને અનુરૂપ ભાષા બોલનાર છે વાણીનાં સવ લેહોને બાણનાર છે

ઉપદેશ આપવાની યોગ્યતાવાળો છે, આવો નિપુણ હોવા છતાં આવા મુનિ મૌન-ભાવનારૂપ ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે. સાધુ માર્મિક વચનો બોલે નહિ. કપટી વચન બોલે નહિ. આઘાત થાય અને ધ્રાસ્કો પડે તેવી ભાષા વાપરે નહિ.

મૂલમ્- તત્થિમા તદ્વયા ભાસા, જં વિદિત્તાઽણુતપ્પત્તી ।

જં છત્તં તં ન વત્તવ્વં, એસા આણા ણિયંઠિયા ॥૨૬॥

અર્થ : ભાષાના ચાર પ્રકાર છે (૧) સત્ય (૨) અસત્ય (૩) મિશ્ર અને (૪) વ્યવહાર. (સત્ય નહિ, મૃષા નહિ તે વ્યવહાર ભાષા કહેવાય) આ ચાર પ્રકાર માંહેલી બીજી અને ત્રીજી, અસત્ય અને મિશ્ર સાધુ બોલે નહિ તો અન્ય અશુદ્ધ ભાષા સાધુથી કેમ બોલાય? જે ભાષા બોલવાથી પશ્ચાતાપ થાય તેવી ભાષા સાધુ બોલે નહિ હિંસાપ્રધાન કે કપટયુક્ત ભાષા વાપરે નહિ.

મૂલમ્- હોલાવાયં, સહીવાયં, ગોયાવાયં ચ નો વદે ।

તુમં તુમં તિ અમણુત્તં, સવ્વસો તં ણ વત્તે ॥૨૭॥

અર્થ : નિષ્કુર સંબોધનથી સાધુ અન્યને બોલાવે નહિ કોઈને મિત્ર આદિ શબ્દ સંબોધીને બોલાવે નહિ ખુશામતવાળા ગોત્રનાં સંબોધનથી કોઈને બોલાવે નહિ. વડિલોને ‘તુ’ શબ્દથી બોલાવે નહિ. અપ્રિય અને અપમાનજનક શબ્દોથી સાધક કોઈને બોલાવે નહિ પણ વિચારી, પ્રિય, નિર્વંધ અને સત્યભાષી બોલવું જોઈએ

મૂલમ્- અકુસીલે સથા ભિક્ખૂ, જેવ સંસગિય ભણે ।

સુહરુવા તત્થુવરસગ્ગા, પહિબુજ્જેજ્જ તે વિઝ ॥૨૮॥

અર્થ : સાધુ સદાય દુરાચારીઓની સોળતથી દૂર રહે પોતે સદા સુશીલ રહે કુશીલોની સોળતમાં શાતારૂપ ઉપસર્ગ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. જેનાથી સયમ નષ્ટ થાય તેવા ઉપસર્ગોને વિદ્વાન મુનિ સમ્યક્ પ્રકારે જાણી સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરે. કુશીલો શરીરની રક્ષા માટે આઘાતર્મી આહાર આદિ દોષોમાં આસક્ત હોય છે તેથી સુશીલ સાધુઓએ કુશીલ સાધુની સગત કરવી નહિ

મૂલમ્- નત્તત્થ અંતરાણં, પરગેહે, ણ ણિસીયણે ।

ગામકુમારિયં કિઙ્કં, નાતિવેલં હસે મુણી ॥૨૯॥

અર્થ : વૃદ્ધાવસ્થા અથવા રોગના કારણે તેમજ તપનાં કારણે અશક્ત થયેલ હોય તથા વૃદ્ધાવસ્થાનાં કારણે અગો શિથિલ થયા હોય, આ કારણે સિવાય લિશ્તુકે લિક્ષાચારી વિજેરે કાર્યો માટે ગૃહસ્થનાં ઘરમાં બેસવું નહિ ગામનાં બાળકો સાથે રમત રમવી નહિ મર્યાદા બહાર હેમવું નહિ. કામ ઉત્પન્ન થાય તેવા હાસ્ય મુનિ કરે નહિ.

મૂલમ્- અણુસ્સુઓ ઉરાલેસુ, જયમાણો પરિવ્વણે ।

ચરિયાણે અપ્પમત્તો, પુટ્ઠો તત્થઽહિયાસણે ॥૩૦॥

અર્થ : મનોહર શબ્દ આદિ વિષયોમાં મુનિએ અભિલાષાવાળા થવું નહિ તેમાં ઉદ્વેગ ન લાવવો. યત્નાપૂર્વક સંયમની આરાધના કરવી. પરિવહો સહન કરવા. લિક્ષાચર્યા વિજેરેમાં પ્રમાદ:

કરવો નહિ ઉપસર્ગ આવે ત્યારે દીન બને નહિ. ઉપસર્ગને નિર્જરાતુ કારણ જાણી પ્રસન્ન ભાવે તે સહન કરે.

મૂલમ્- હમ્મમાણો ન કુપ્પેજા, વુચ્ચમાણો ન સંજલે ।

સુમણે અહિયાસિજ્જા, ન ય કોલાહલં કરે ॥૩૧॥

અર્થ : કોઈ વ્યક્તિ સાધુને લાકડી આદિનો પ્રહાર કરે, ગાળો આપે, દુર્વચનો બોલે, વચનથી આક્રુષ્ટ કરે. તે પણુ સાધુ તેની ઉપર ક્રોધ કરે નહિ મનથી પણુ દ્વેષ ન કરે. પ્રમન્નચિત્તથી સહન કરે. તેવા માણસ ઉપર મનથી પણુ રાગ દ્વેષ ન કરે. તેમ જ તેને વિપરીત વચન પણુ ન કહે.

મૂલમ્- લલ્લે કામે ન પત્થેજ્જા, વિવેગે એવમાહિણ ।

આયરિયાઈં સિલ્લેજ્જા, બુદ્ધાણં અંતિણ સયા ॥૩૨॥

અર્થ : સાધક ભિક્ષુક પ્રાપ્ત થતાં કામલોગોને ગ્રહણ કરવા ઇચ્છા રાખે નહિ તેનું સેવન કરે નહિ. કદાચ તપના પ્રભાવથી કોઈ જાતની લાખિ પ્રાપ્ત થાય તો પણુ તેનો ઉપયોગ કરે નહિ. લોગો માટે નિદાન ન કરે. ગુરુવાસમાં રહી આચાર્ય પાસે સદા જ્ઞાન, દર્શન, આશિષ અને તપ વિગેરે સ્વસ્વરૂપની ક્રિયારૂપ શિક્ષાગ્રહણ કરી સંયમનુ પાલન કરે

મૂલમ્- સુત્સૂસમાણો ઉવાસેજ્જા, સુપ્પન્નં સુતવસ્સિયં ।

વીરા જે અત્તપન્નેસી, ધિતિમન્તા જિહંદિયા ॥૩૩॥

અર્થ : શાસ્ત્રોને સાંભળવાની ઇચ્છાવાળો ભિક્ષુક સાધક-ગીતાર્થ તથા સારા તપસ્વી ગુરુની સેવા કરીને જ્ઞાનની ઉપાસના કરે. જે પુરૂષ કર્મનુ વિદારણ કરવામાં સમર્થ છે. ધૈર્યવાન તેમ જ જિતેન્દ્રીય છે. આત્મ-પ્રજ્ઞવંત છે તે જ સાધક આત્મ-જ્ઞાન અથવા આત્મ કલ્યાણની ગવેષણા કરવામાં સમર્થ બને છે.

મૂલમ્- ગિહે દીવમપાસંતા, પુરિસાદાણિયા નરા ।

તે વીરાલંધણુમ્મુક્કા, નાવકંલંતિ જીવિયં ॥૩૪॥

અર્થ : ગૃહવાસમાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો માર્ગ મળવો દુર્લભ જાણી જે સાધકો પ્રવજ્યા લઈ ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિ કરતાં રહે છે તેવા જ્ઞાની પુરૂષોનો આશ્રય કરવો યોગ્ય જાણવો. જે પુરૂષો કર્મબંધનથી મુક્ત છે તે જ પુરૂષો જીવોનાં આધારરૂપ છે. આવા સાધકો અસયમી જીવન ઇચ્છતાં નથી.

મૂલમ્- અગિદ્દે સદ્દાસેસુ, આરંભેસુ અગિસ્સિણ ।

સવ્વં તં સમયાતીતં, જમેતં લવિયં વહુ ॥૩૫॥

અર્થ : સાધુ મનોહર શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ આદિ વિષયોમાં આસક્ત ન થાય. પાપકારી કાર્યોથી દૂર રહે એ ઉપયોગ સાધકે સતત રાખવો જરૂરી છે. જીવહિંસા તે જ આરભ છે અને જન્મમરણ આદિનાં હેતુરૂપ છે. એમ જાણી આરંભ પરિચલથી સાધકે દૂર રહેવું આ

અધ્યયનની શરૂઆતથી જે વાતોનો નિષેધ કર્યો છે તે જિન આગમથી વિરૂદ્ધ હોવાથી નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે.

મૂલમ્- અઙ્ગમાણં ચ સાયં ચ, તં પરિણાય પંડિતૈઃ ।

ગારવાણિ ય સન્વાણિ, ણિન્વાણં સંઘે મુણિ ॥૩૬॥

અર્થ : સાધક લિક્ષુકે-અતિમાન, માયા, લોભ આદિ કષાયો, સર્વ પ્રકારનાં કામભોગો, ઇન્દ્રિયોનાં વિષયો એ બધા તથા આઠ પ્રકારનાં મદ્દ એ તમામને સંસાર પરિભ્રમણ રૂપ બાળવા. જન્મ, જરા, મરણનાં કારણો છે તેમ બાણીને તેને તજવા. વળી આ વિષય કષાયો પ્રતિકુળતા, લોભ વિગેરે દુઃખના હેતુઓ છે. એમ સમજી મુનિએ તેનો ત્યાગ કરી મોક્ષ (નર્વાણ) પ્રાપ્ત કરવા સયમનુ શુદ્ધ પાલન કરતાં કરતાં વિચરવું એ જ સત્ય અને સનાતન માર્ગનું કારણ છે. આ પ્રમાણે ભગવાન જંબુ પાસેથી જે મે સાંભળ્યું તે હું સર્વ ભવ્ય-જીવોને કહું છું.

૯ મું અધ્યયન સમાપ્ત

૧૦ મું અધ્યયન- (સમાધિ)

પૂર્વભૂમિકા :- નવમાં અધ્યયનમાં ધર્મનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે ધર્મની પરિપૂર્ણતા થાય ત્યારે સમાધિ કે શાંતિ થાય તે સમાધિ કે શાંતિનું યથાર્થ વર્ણન દશમા અધ્યયનમાં કરવામાં આવે છે.

મૂલમ્- આધં મર્દમં અણુવીય ધમ્મં, અંજૂ સમાહિં તમિણ સુણેહ ।

અપડિન્ન ભિક્ખૂ ડ સમાહિપત્તે, અણિયાણ ભૂતેસુ પરિવ્વણ્જજા ॥૧॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીરથી પ્રતિપાદિત કરાયેલ ધર્મનું શ્રવણ હે શિષ્યો ! તમે સાંભળો. ભગવાને સરળ સમાધિ ધર્મનું કથન કરેલ છે આ લોક સળધી તથા પરલોક સળધીની આકાંક્ષા-ઓથી રહિત થઇ સાધુઓએ વિચરવું પોતાનાં વ્રત-નિયમોનાં ફળને ઇચ્છવું નહિ. સાધુએ સમ્યક્ત્વ સહિત શ્રુત અને ચારિત્ર્ય-ધર્મને અંગીકાર કરી સંયમનું પાલન કરવું

મૂલમ્- ડહ્ઠં અહેયં તિરિયં દિસાસુ, તસા ય જે થાવર જે ય પાણા ।

હત્થેહિ પાણેહિ ય સંજમિત્તા, અદિન્નમત્તેસુ ય ણો ગહેજ્જા ॥૨॥

અર્થ : ઉર્ધ્વ દિશા, અધો-દિશા, તિર્ય્છી દિશા, વિગેરેમાં જે વ્રસ અને સ્થાવર જીવો રહેલાં છે તેઓને સાધક ભિક્ષુકે તે પ્રાણીઓનાં હાથ અને પગને ણાંધીને અથવા ખીજ કોઇ રીતે તેમની વિરાધના કરવી નહિ. તેમ જ અન્ય વડે નહિ અપાયેલ કોઇ વસ્તુને સાધકે ગ્રહણ કરવી નહિ કારણ કે હિંસા, અમત્ય, અદત, મૈથુન અને પરિગ્રહ-મમત્વ એ સર્વ કર્મ બંધનનાં કારણ છે.

મૂલમ્- સુયક્ખાયધમ્મે વિતિગિચ્છતિણ્ણે, લાઢે ચરે આયતુલે પયાસુ ।

આયં ન કુજ્જા ઇહ જીવિયટ્ઠી, ચયં ન કુજ્જા સુતવસ્સિ ભિક્ખૂ ॥૩॥

અર્થ : શ્રુત અને ચારિત્ર્યનું યથાર્થ પાલન કરવાવાળા અને પ્રાસુક આહારથી શરીર નિર્વાહ કરવાવાળા ઉત્તમ તપસ્વી સાધુ જગતના સર્વ જીવોને પોતાનાં આત્મા સમાન માની સંયમનું પાલન કરે. આ લોકમાં જે જીવો સંયમી જીવનનાં અભિપ્રાય છે તેઓ આશ્રવ ન કરે તથા ધન-ધાન્ય આદિ પરિગ્રહનો સંચય ન કરે તેમ જીવ-હિંસા પણ ન કરે

મૂલમ્- સંવ્વિદિયા ભિન્નિવ્વડે પયાસુ, ચરે મુણી સવ્વતો વિપ્પમુક્કે ।

પાસાહિ પાણે ય પુઢોવિ સત્તે, દુક્ખેણ અદ્દે પરિતપ્પમાણે ॥૪॥

અર્થ :- સાધુપુરૂષ સ્ત્રીઓનાં વિષયમાં અનાસક્ત રહી સર્વ ઇન્દ્રિયોને વશ રાખી જીનેન્દ્રિય બની. બાહ્ય અને અંતર પરિગ્રહનાં બંધનથી મુક્ત થઇ, દેહનું મમત્વ ઘટાડી, સંસારના જીવોને દુઃખ લોગવતા જોઇ, તેનાં દુઃખોનો વિચાર કરી, મુનિએ સંયમ-પાલનમાં ઉપયોગવંત રહેવું. સંયમનું પાલન કરતાં કરતાં ધર્મ આરાધના માટે વિચરવું.

મૂલમ્- ગુત્તો વર્ઘેય ય સમાહિપત્તો, લેસં સમાહદ્દુ પરિવ્વણ્જા ।

ગિહં ન છાણ ન વિ છાયણ્જા, સંમિસ્સમાવં પયહે પયાસુ ॥૧૫॥

અર્થ : જે સાધક વચનથી ગુપ્ત રહે છે, તે ભાવ સમાધિને પ્રાપ્ત જ કરે છે. સાધુએ કૃષ્ણ વિગેરે ખરાબ લેશ્યાઓનો પરિત્યાગ કરી શુદ્ધ લેશ્યાને ગ્રહણ કરી સંયમનું પાલન કરવું. સાધુ ઘર બનાવે નહિ અને બીજાની પાસે બનાવરાવે પણ નહિ. તેમજ સ્ત્રીઓની સાથે સંસર્ગ પણ ન રાખે.

ટિપ્પણી : લેશ્યા એટલે આત્માના અધ્યવસાય અથવા ભાવ, કૃષ્ણ, નીલ, કપોત ખરાબ લેશ્યા છે તેજો, શુકલ, પદ્મ સારી લેશ્યા છે.

મૂલમ્- જે કેઙ્ લોગંમિ ડ અકિરિયઆયા, અન્નેન પુટ્ઠા ધુયમાદિસંતિ ।

આરંભસત્તા ગઢિયા ય લોણ, ધમ્મં ન જાણતિ વિમોક્ખહેડં ॥૧૬॥

અર્થ : આ સંસારમાં જે લોકો આત્માને ક્રિયા રહિત માને છે એટલે નિષ્ક્રિય સ્વીકારે છે જ્યારે બીજા કોઈ તેમને પૂછે ત્યારે મોક્ષ છે તેમ પ્રતિપાદન કરે છે. આવા મોક્ષ અને ધર્મને નહિ જાણવાવાળા અન્ય મતાવલંબી આરભ સમારભમાં જ આસક્ત રહી સંસારને વધાર્યા કરે છે આવા મિથ્યા પ્રતિપાદકો વિષય લેગોમાં મૂર્છિત હોય છે તેઓ જીવનાં મોક્ષના કારણ રૂપ શ્રુત અને આશિષ્ય ધર્મને વાસ્તવિક રીતે જાણતા નથી.

મૂલમ્- પુઢો ય છંદા ઇહ માણવા ડ, કિરિયાકિરિયં ચ પુઢો ય વાયં ।

જાપસ્સ વાલસ્સ પકુવ્વદેહં પવહ્ઢુઈ વેરમસંજયરસ ॥૧૭॥

અર્થ : આ લોકમાં મનુષ્યોની રૂચિ એટલે કે અભિપ્રાય લિન્ન લિન્ન પ્રકારનાં હોય છે આત્માની મુક્તિ માટે કોઈ ક્રિયાવાદનો સ્વીકાર કરે છે. આવી રીતે એકાંત મતને વળગી સંસારમાં સુખની અભિલાષથી જન્મેલાં બાળકના શરીરને કાપીને પણ પોતાનું સુખ ઇચ્છે છે એવા અસંયતોનું વેર લવોલવ વધતું જ જાય છે.

મૂલમ્- આડક્ખયં ચેવ અબ્બુજ્ઞમાણે, મમાતિ સે સાહસકારિ મંદે ।

અહો ય રાઓ પરિતપ્પમાણે, અદ્દેસુ મૂઢે અજરામરેવ્વ ॥૧૮॥

અર્થ : આરંભમાં રચ્યો પચ્યો પુરૂષ ક્યારે પોતાનું આયુષ્ય પુરૂં થશે તે જાણતો નથી પરંતુ તે પુરૂષ વસ્તુઓ ઉપર મમત્વ રાખી જગતનાં પદાર્થોને મેળવવાની આકાંક્ષામાં પાપકર્મ કરતો જ રહે છે. રાત અને દિવસ ચિંતાતુર બની દુઃખનો જ અનુભવ કરે છે ધન-ધાન્ય અને ઉપાર્જનમાં પોતાને અજર અમર માની તેમાં મૂઢ અને મુગ્ધ રહી અશુભ વૃત્તિને વધારતો જ રહે છે તેને શુભ ભાવ કદિ આવતો નથી.

મૂલમ્- જહાહિ વિત્તં પસવો ય સવ્વં, જે વધવા જે ય પિયા ય મિત્તા ।

લાલપ્પઈ સેઙ્ગિ ય એઙ્ગ મોહં, અન્ને જણા તસ્સ હરંતિ વિત્તં ॥૧૯॥

અર્થ : હે ભગ્યો ! ધન, ધાન્ય, સ્વજન, બાંધવ, મિત્ર, પશુ, પક્ષી વિગેરે બધાનો જ ત્યાગ કરો.

જે બાંધવો, સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરે છે તેઓ પણ વારંવાર મોહ ઉત્પન્ન કરે છે. વળી અત્યંત દુઃખથી મેળવેલ ધન-ધાન્ય આદિ તેના મરણ પછી બીજા લોકો (કુટુંબાદિ) તેનું હરણ કરી લે છે (એટલે જ્ઞાનીઓએ સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરેને છુટારાઓ કહેલ છે.)

મૂલમ્- સીહં જહા લુહુમિગા ચરંતા, દૂરે ચરંતી પરિસંકમાણા ।

एवं तु मेहावि समिक्ख धम्मं दूरेण पावं परिवज्जएज्जा ॥૨૦॥

અર્થ : વનમાં વિચરતાં એવા નાના હરણો જેમ સિંહ વિગેરે ભયકર શિકારી પશુઓની બીકથી દૂર દૂર વિચર્યા કરે છે તે જ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન પુરૂષો એટલે સાધક ભિક્ષુકો વીતરાગે પ્રરૂપેલ શ્રૂત અને આરિય ૩૫ ધર્મનો વિચાર કરી પાપકર્મથી દૂર જ રહે છે માટે પાપકર્મનો ત્યાગ કરવો.

મૂલમ્- સંબુજ્જમાણે ડ ણરે મતીમં, પાવાડ અપ્પાણ નિવટ્ટેજ્જા ।

હિસપ્પસૂયાઈં ડુહાઈં મત્તા, વેરાણુવંધીણિ મહ્ભયાણિ ॥૨૧॥

અર્થ : ધર્મને યથાર્થ સમજવાવાળો સાધક પુરૂષ પોતાનાં આત્માને પાપકર્મથી તો જરૂર નિવૃત્ત કરે હિંસા આદિથી ઉત્પન્ન થવાવાળા કર્મો વેરની પરંપરાને વધારે છે અને મહાન ભયને ઉત્પન્ન કરવાવાળા તેમજ દુઃખજનક હોય છે તેઓ નરક, નિર્ગોહ વિગેરેમાં પરિભ્રમણ કરવાવાળા છે.

મૂલમ્- મુસં ન બૂયા મુણિ અત્તગામી, નિવ્વાણમેયં વ સિણં સમાર્હિ ।

સયં ન કુજ્જા ન ય કારવેજ્જા, કરંત મજ્ઞંપિ ય ણાણુજાણે ॥૨૨॥

અર્થ : સાધક મુનિએ તેમ જ વીતરાગ માર્ગમાં ચાલવાવાળા સાધકે જૂઠું બોલવું જ નહિ. અસત્ય બોલવાના ત્યાગને સંપૂર્ણ ભાવ સમાધિ અને પરંપરાએ મોક્ષ કહેલ છે. સાધુ હિંસા, અસત્ય વચન, અદત્ત, અપ્રહ્મ, પરિગ્રહ વિગેરેનું સેવન કરે નહિ. બીજાઓની પાસે સેવન કરાવે નહિ, તેમ જ દોષોનું સેવન કરતાં હોય એવાઓને ભક્ષા પણ ન માને તેમ જ આવા પાપકારી કાર્યોમાં અનુમોદન ન આપે

મૂલમ્- મુદ્ધે સિયા જાણ ન દૂસેજ્જા, અમુચ્છિણ ણ ય અજ્ઞોવવન્ને ।

ધિઙ્ગમં વિમુક્કે ણ ય પૂયણટ્ઠી, ન સિલોયગામી ય પરિવ્વેજ્જા ॥૨૩॥

અર્થ : કદાચ દોષ વિનાનો શુદ્ધ આહાર થોડો કે અપ્રિય મળે તો પણ સાધુએ તેવા શુદ્ધ આહાર ઉપર રાગ-દ્વેષ કરી આરિય-ધર્મને દૂષિત ન કરવો. સાધક પુરૂષે આહારમાં મૂર્છિત ન થવું તેમ જ ઇષ્ટ આહારની અભિલાષા ન રાખવી. સાધક ભિક્ષુક સંયમમાં ધીરજ વાળો બનીને બાહ્ય અને અત્યંતર પરિગ્રહથી વિમુક્ત થાય તેમ જ સાધુએ પોતાની પૂજા, પ્રતિષ્ઠા અને કીર્તિની ઈચ્છા ન કરવી. અમ્યક્ પ્રકારે શુદ્ધ સંયમનું પાલન કરવું.

મૂલમ્- એસુ વાલે ય પકુવ્વમાણે, આવટ્ટહ કમ્મસુ પાવેસુ ।

અતિવાયઓ કોરહ પાવકમ્મં, નિઉંજમાણે ઉ કરેહ કમ્મં ॥૫॥

અર્થ :- અજ્ઞાની જીવો ધન્દ્રિયોનાં વિષયમાં આસક્ત બની પ્રાણીઓને કષ્ટ આપે છે. સ્વયં હિંસા કરી તથા અન્ય દ્વારા હિંસા કરાવી પાપકર્મો કરે છે, તેનાં વિપાકરૂપે પૃથ્વીકાય આદિ જીવોમાં વારંવાર ઉત્પન્ન થઈ દુઃખ ભોગવે છે (આવા અજ્ઞાનીઓ પોતાનાં નોકર વિગેરેને પાપકર્મમાં થોડા પાપકર્મોનો સંચય કરે છે) એમ જાણી સાધકે જીવહિંસાથી દૂર રહેવું :

મૂલમ્- આદીળવીત્તી વ કરેહ પાવં, સંતા ઉ ઇગંતસમાહિમાહુ ।

બુદ્ધે સમાહીય રણ વિવેગે, પાણાહવાયા વિરણ ઠિયપ્પા ॥૬॥

અર્થ : જે પુરૂષ ભિક્ષા માગવા આદિનાં કૃષ્ણાન્નક ધંધા કરતા હોય તેઓ પણ અધ્યવસાયોની અશુદ્ધતાને લીધે અશુભ કર્મ બધન કરે છે એમ જાણી તીર્થંકર દેવોએ ભાવ-સમાધિ રૂપ અહિંસા પ્રધાન શ્રૂત-ચારિત્ર્ય ધર્મનો ઉપદેશ આપેલ છે જેથી સમાધિના ઈચ્છુકે પ્રાણાતિપાત આદિ સાવધ અનુષ્ઠાનોથી નિવૃત્ત રહી ભાવ સમાધિ રૂપ સયમમાં અનુરક્ત રહેવું.

મૂલમ્- સવ્વં જગં તૂ સમયાણુપેહી, પિયમપ્પિયં કસસહ ણો કરેજ્જા ।

ઉદ્દાય દીણો ય પુણો વિસન્નો, સંપૂયણં ચેવ સિલોયકામી ॥૭॥

અર્થ : સાધુ સમસ્ત જગતને સમભાવથી દેખે, કોઈનું પ્રિય કે અપ્રિય કરે નહિ કોઈ સાધક પ્રવર્જ્યા ગ્રહણ કરી ઉપસર્ગો પ્રાપ્ત થતાં દીન બની જાય છે અને પ્રવર્જ્યા છોડી બંધ થાય છે વળી કોઈ સાધક પુખ્ત તથા પ્રશસાનાં અભિલાષી બને છે કોઈ કોઈ વિષય લોભુષ્ટ બની સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થઈ ગૃહસ્થ બની જાય છે તેથી સાધકે સયમમાં ઉપયોગવત રહેવું.

મૂલમ્- આહાકડં ચેવ નિકામમીણે, નિયામચારી ય વિસણ્ણમેસી ।

ઇત્થીસુ સત્તે ય પુઢો ય વાલે, પરિગ્ગહં ચેવ પકુવ્વમાણે ॥૮॥

અર્થ : જે દીક્ષા લઈને આધ્યાત્મિક કર્મથી દુષિત એવા આહારની અત્યંત ઇચ્છા કરે છે તેમજ આધ્યાત્મિક આહાર માટે કાંઈક માર્યા કરે છે, તેઓ કુશીલ કહેવાય છે. તથા જેઓ સ્ત્રીઓમાં આસક્ત રહે છે તથા સ્ત્રીઓનાં વિલાસમાં અજ્ઞાનીઓની માફક મુગ્ધ બની સ્ત્રી પ્રાપ્તિ માટે પરિશ્રમ રાખે છે તેઓ પાપકર્મનું ઉપાર્જન કરે છે.

મૂલમ્- વેરાણુગિદ્ધે ણિચયં કરેહ, ઇઓ ચુણ સ હમમટ્ટુગ્ગે ।

તમ્હા ઉ મેધાવિ સમિલ્લ ધમ્મં, ચરે મુણી સવ્વઝ વિપ્પમુલ્લકે ॥૯॥

અર્થ : જે પુરૂષ પ્રાણીઓની સાથે વેર કરે છે તે પાપકર્મનો વધારો જ કરે છે. એ મરીને નરક વિગેરે દુઃખ આપવાવાળા સ્થાનોમાં જન્મ લે છે આ કારણથી બુદ્ધિમાન મુનિઓ ધર્મનો વિચાર કરી બધા જ બધનોથી મુક્ત થઈ સંયમનાં કાર્યમાં તત્પર રહેવું.

મૂલમ્- આયં ન કુજ્જા ઇહ જીવિયટ્ઠી, અસજ્જમાણો ય પરિવ્વણ્ણા ।

ળીસમ્મભાસી ય વિળીય ગિદ્ધં, હિંસન્નિયં વા ન કહં કરેજ્જા ॥૧૦॥

અર્થ : સાધુ પુરૂષે આ લોકમાં લાંબા સમય સુધી જીવન જીવવાની ઇચ્છાથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન ન કરવું. સ્ત્રી-પૂત્ર વિગેરેમાં આસક્ત બન્યા વિના સંયમમાં જોડાવું. શબ્દાદિ વિષયોમાં ગૃધ્ધ નહિ બનતાં પૂર્વાપરનો વિચાર કરીને કથન કરવું; પણ હિંસા સબધી તે ભાષણ કરવું જ નહિ.

મૂલમ્- આહાકલં વા ન ણિકામણ્ણા, ણિકામયંતે ય ન સંથવેજ્જા ।

ધુણે ઉરાલં અણુવેહમાણે, ચિત્ત્વં ન સોયં અણવેક્ખમાણો ॥૧૧॥

અર્થ : મુનિએ આધાકર્મી આહારની ઇચ્છા ન કરવી તેમજ આધા કર્મની ઇચ્છા કરનારની સાથે સંબંધ પણ ન રાખવો કર્મની નિર્જરા માટે જ ઔદારિક શરીરને બાહ્ય તેમજ અભ્યંતર તપથી મુનિ કૃશ કરે. શરીર આદિની દસ્કાર કર્યા વિના સુખનો ત્યાગ કરીને સંયમનું યથાર્થ અનુષ્ઠાન કરે.

મૂલમ્- એગત્તમેયં અભિપત્થણ્ણા, એવં પમોક્ખો ન મુસંતિ પાસં ।

એસપ્પ મોક્ખો અમુસે વરે વિ, અકોહણે સચ્ચરણે તવસ્સી ॥૧૨॥

અર્થ : સાધકે હિંસામાં એકત્વપણાની ભાવના કરવી જોઈએ. હું એકલો આવ્યો છું અને એકલો જ બહાર એવી ભાવના ભાવવાથી જ સાધુ નિઃસંગતાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એ વાતને સત્યપણાથી સમજો. એકત્વની ભાવના જ ઉત્કૃષ્ટ મોક્ષ છે એ જ ભાવના ભાવ-સમાધિ રૂપ છે. અને એ જ પ્રધાનપણાનો વિચાર છે જે મુનિ ક્રોધ-રહિત તપસ્વી છે એ જ બધાથી ઉત્તમ કહેવાય છે

મૂલમ્- ઇત્થોસુ યા આરય મેહુણાઓ, પરિગ્ગહં ચેવ અકુવ્વમાણે ।

ઉચ્ચાવણ્ણુ વીસણ્ણુ તાઈ, નિસ્સંસયં ભિક્ખૂ સમાહિપત્તે ॥૧૩॥

અર્થ : જે પુરૂષ સ્ત્રીઓની સાથેનાં મૈથુનથી વિરક્ત હોય છે, પરિગ્રહ કરતો નથી, જે જીવો મનોરૂ અને અમનોરૂ વિષયોમાં રાગ-દ્વેષવાળા હોતા નથી તે જ જીવોની રક્ષા કરી શકે આવા જ સાધક-લિક્ષુકો નિઃશંક રીતે પરમ શાંતિ અને પરમ સમાધિને પ્રાપ્ત કરવાવાળા બને છે

મૂલમ્- અરહં રહં ય અભિભૂય ભિક્ખૂ, તણાઈફાસં તહ સીયફાસં ।

ઉપ્પહં ય દંસં ચઠ્ઠિયાસણ્ણા, સુઢ્ઢિમ વ દુઢ્ઢિમ વ તિત્તિક્ખણ્ણા ॥૧૪॥

અર્થ : પરમાર્થને જાણવાવાળા લિક્ષુકે સંયમમાં અરતિ, અપ્રિતી તથા અમંયમમાં રતિ-પ્રિતી નો ત્યાગ કરવો તૃણ વિગેરેનાં સ્પર્શને તથા શીત, ઉષ્ણ અને દંશમશક વિગેરેનાં સ્પર્શને સહન કરવાં તેમજ સુગંધી અને દુર્ગંધિ પદાર્થોને સહન કરી લેવા (એક સરખા માનવા).

મૂલમ્- નિક્લમ ગેહા ઉ નિરાવકંઘી, કાયં વિઝસેજ્જ નિયાણછિન્ને ।

ળો જીવિયં ળો મરણાભિકંઘી, ચરેજ્જ મિક્કૂ વલયા વિમુક્કે ॥ ત્તિબેમિ ॥૨૪॥

અર્થ : સાધુએ દીક્ષિત થઈને પોતાના જીવન પ્રત્યે નિષ્કામ રહેવું. એટલે જીવન વધે કે ઘટે, મરણ તુરંત આવે કે લાંબા સમયે આવે તેવી ઇચ્છા પણ રાખવી નહિ. અનઅપેક્ષિત જીવનવાળા થવું, શરીર પરની મમતા, શારીરિક સંસ્કાર તથા ચિકિત્સા કર્યા વિના સાધક શરીરને ત્યાગ કરે પોતે કરેલા તપનાં ફળની ઇચ્છા ન કરે. સંસારથી વિમુખ બનીને જીવન-મરણની આકાંક્ષા રાખ્યા વિના સંયમનાં અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત રહે તેમ જ પૂર્ણ વૈરાગ્યની સ્થિતિમાં તત્પર રહે

૧૦ મું અધ્યયન સમાપ્ત

૧૧ સું અધ્યયન—મોક્ષ માર્ગ

પૂર્વભૂમિકા :- દશમાં અધ્યયનમાં સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્, આરિત્ય અને ‘સમ્યક્-તપ’ રૂપ સંયમ અને ધર્મ-સમાધિનો ઉપદેશ આપવામાં આવેલ છે ‘સમાધિથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી મોક્ષમાર્ગનું નિરૂપણ કરવાવાળું આ અગીયારમાં અધ્યયનનું ચિતન કરવામાં આવેલ છે.

મૂલમ્- કયરે મગ્ગે અલ્લાયે, માહણેણં મઈસયા ।

જં મગ્ગં ઉજ્જું પાવિત્તા, ઓહં તરહં દુત્તરં ॥૧॥

અર્થ : ‘મા હણે’ ‘મા હણે’એ પ્રમાણેનો અહિંસાનો ઉપદેશ આપવાવાળા ભગવાન મહાવીરે કયા પ્રકારનો મોક્ષ માર્ગ કહ્યો છે ? કે સરળ એવા એ માર્ગનો આશ્રય લઈને જીવ દુષ્કર એવા સંસારને તરી બાય ! અર્થાત મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરે

મૂલમ્- તં મગ્ગં પુત્તરં સુદ્ધં, સવ્વદુક્ખવિમોક્ષણં ।

જાણાસિ જં જહાં ભિક્ખૂ, તં ણો બૂહિ મહામુણી ॥૨॥

અર્થ : જંબુસ્વામી રીતી સુધર્મા સ્વામીને વિનવે છે કે હે મહામુનિ ! સઘળા દુઃખોથી મુક્ત કરવાવાળા શુદ્ધ અને અનુત્તર એવા માર્ગને આપ જ રીતે બાણે છો તે રીતે અમને કહેવા કૃપા કરે

મૂલમ્- જહં ણો કેહં પુચ્છિજ્જા, દેવા અદુવા માણુસા ।

તેસિં તુ કયરં મગ્ગં, આલ્લેક્ખેજ્જા કહાહિ ણો ॥૩॥

અર્થ : જંબુસ્વામી સુધર્મા સ્વામીને વિનતી કરે છે કે હે મુનિવર ! જો કોઈ દેવ અથવા મનુષ્ય અમારી પાસે આવીને અમને પૂછે કે મોક્ષનો માર્ગ કયો છે ? તો હું તેઓને કયો માર્ગ બતાવું ? અર્થાત તેવા માર્ગનો ઉપદેશ અમને સંભળાવો

મૂલમ્- જહં વો કેહં પુચ્છિજ્જા, દેવા અદુવા માણુસા ।

તેસિમં પહિસાહિજ્જા, મગ્ગસારં સુણેહ મે ॥૪॥

અર્થ : શ્રી સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને પ્રત્યુત્તર આપે છે કે હે જંબુ ! જો કોઈ દેવ અથવા માનવ તમને સાચા મોક્ષ માર્ગનાં સળધમાં પૂછે તો તેને આ માર્ગ બતાવશો. હું તમને તે શ્રેષ્ઠ અને સત્ય મોક્ષમાર્ગનું કથન કરું છું.

મૂલમ્ આણુપુવ્વેણ મહાધોરં, કાસવેણ પવેહયં ।

જમાદાય ઇઓ પુવ્વં, સમુદ્ધં વવહારિણો ॥૫॥

અર્થ : કાશ્યપ ગોત્રવાળા ભગવાન મહાવીરે પ્રરૂપિત કરેલ અત્યંત કઠિન માર્ગનું હું તમને અનુક્રમે કથન કરું છું. જેમ વ્યાપારી લોકો વાહનમાં ઘેસીને પોતાના વ્યાપાર માટે સમુદ્રને

તરીને પાર ઉતરે છે તેવી રીતે ભગવાન મહાવીરે પ્રતિપાદિત કરેલા આ માર્ગનું અવલંબન લઈને અગાઉ ઘણાં જીવો અપાર અને દુષ્કર એવા આ સંસાર સાગરને તરી ગયા છે.

મૂલમ્- અત્તરિંસુ તરંતેગે, તરિસ્સંતિ અણાગયા ।

તં સોચ્ચા પહિવ્વલામિ, જંતવો તં સુણહે મે ॥૬॥

અર્થ : હે જાણુ ! જે માર્ગે આલીને ભૂતકાળમાં અનેક જીવો આ ભયંકર અને દુઃખી સંસારને પાર પામ્યા છે, વર્તમાન કાળે પણ આ માર્ગને અનુસરી ઘણાં જીવો આ સંસારને તરી ભય છે અને ભાવિમાં પણ આ વિકટ સંસારને પાર પામશે. ભગવાન તીર્થંકરના સ્વયં-મુખેથી જે પ્રમાણે મે શ્રવણ કર્યું છે તે પ્રમાણે હું તમને કહીશ તે તમે ભારી પાસેથી સાંભળો.

મૂલમ્- પુઢવીજીવા પુઢો સત્તા, આડ જીવા તહાજગી ।

વાડજીવા પુઢો સત્તા, તણરુવલા સબીયગા ॥૭॥

અર્થ : પૃથ્વી અથવા પૃથ્વીના આશ્રયે રહેલાં જીવો પૃથક્ પૃથક્ છે. તેવી રીતે પાણીનાં જીવો અને પાણીના આશ્રયે રહેલાં જીવો પણ જુદા જુદા પ્રકારનાં છે પ્રત્યેક શરીર હોવાનાં કારણે તેમનું પૃથક્ પૃથક્ અસ્તિત્વ છે અગ્નિકાય તથા વાઉકાયનાં જીવો વળી તૃણ, વૃક્ષ, ખીજ, સ્કંધ, પાંદડા વિગેરેનાં જીવો પણ પૃથક્ પૃથક્ સત્તાવાળા છે

મૂલમ્- અહાવરા તસા પાળા એવં છવ્કાય આહિયા ।

એતાવણે જીવકાણે નાવરે કોઈ વિજ્જઈ ॥૮॥

અર્થ : ઉપર એકેન્દ્રિય જીવોની ભતિ ગણાવી તે ઉપરાંત તેનાથી જૂદા ત્રયકાય વાળા જીવો પણ છે આ જીવો બેઘન્દ્રિય, ત્રણ ધન્દ્રિય, ચાર ધન્દ્રિય, પાંચ ધન્દ્રિય વાળા છે. આ બધાને છ ‘જીવનીકાય’ કહેવાય છે આટલી જ જીવ રાશિ છે આનાથી અન્ય કોઈપણ ભેદ જીવનાં હોતાં નથી અર્થાત્ આ સિવાય કોઈ ‘જીવનીકાય’ નથી

મૂલમ્- સવ્વાહિ અણુજુત્તીહિ, મહ્મં પહિલેહિયા ।

સવ્વે અકંતદુવલા ય, અત્તો સવ્વે ન હિંસયા ॥૯॥

અર્થ : અદ્વિમાન પુરૂષોએ બધી જ સુકિતઓથી પૃથ્વીકાય વિગેરે જીવોનો વિચાર કરીને, તેઓનાં અવ્યક્ત અને વ્યક્ત ભાવોને યથાર્થ સમજીને એવો સિદ્ધાંત પ્રતિ-પાદિત કર્યો છે કે હે જગતના જીવો ! બધા જ પ્રાણીઓને દુઃખ અપ્રિય છે દરેક પ્રાણી સુખને ઇચ્છે છે તેથી કોઈપણ પ્રાણીની મન, વચન, કાયાથી હિંસા કે વિરાધના કરવી નહિ.

મૂલમ્- એવં જુ ણાણિણો સારં જં ન હિંસઈ કંચણ ।

અહિંસા સમયં ચેવ એયાવંતં વિજાણિયા ॥૧૦॥

અર્થ : જીવનાં યથાર્થ સ્વરૂપને અને તેમની વિરાધનાથી તથા પાપકર્મને યથાર્થપણે ઓળખીને જ્ઞાનીજનોએ બતાવ્યું છે કે પ્રાણુતિપાત (જીવ હિંસા) થી નિવૃત્ત થવું તે જ સાર છે અને તે જ પ્રધાન-ધર્મ છે, અહિંસા પ્રતિપાદન કરવાવાળા શાસ્ત્રો પણ એ જ સાર છે. કે કોઈપણ પ્રાણીની હિંસા ન કરવી હિંસાવાળા શાસ્ત્રો પણ એ જ સિદ્ધાંતને સ્થૂળપણે આ જ રીતે વર્ણવે છે.

મૂલમ્- ઉદ્દં અહે ય તિરિયં, જે કેઙ તસથાવરા ।

સવ્વત્થ વિરંતિ કુજ્જા, સંતિ નિવ્વાણમાહિયં ॥૧૧॥

અર્થ : ઉંચી-નીચી અને તિરછી દિશાઓમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓ રહેલા છે તે તમામની હિંસાથી સર્વત્ર અને સર્વ પ્રકારે નિવૃત્ત થવું જોઈએ. આ રીતે જીવને શાંતિમય મોક્ષપ્રાપ્તિ કહી છે. કારણકે વિરતિયુક્ત પુરૂષથી કોઈ ડરતું નથી.

મૂલમ્- પભૂદોસે નિરાકિચ્ચા, ણ વિરુજ્જોજ્જ કેળઈ ।

મણસા વયસા ચેવ, કાયસા ચેવ અંતસો ॥૧૨॥

અર્થ : ઇન્દ્રિય દમનમાં જેની શક્તિ રહેલી છે એવા શક્તિશાળી સાધકે મિથ્યાત્વ, અવિરતી, ક્ષયા અને યોગ તથા પ્રમાદ વિગેરે દોષોને દૂર કરી કોઈપણ પ્રાણી સાથે મન, વચન, કાયાથી જીવન પર્યંત વિરોધ ન કરવો.

મૂલમ્- સંવુડે સ મહાપન્ને, ધીરે દત્તેસણં ચરે ।

एसणासमिए णिच्चं, वज्जयंते अणेसणं ॥૧૩॥

અર્થ : આશ્રવ દ્વાર (પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠું મન) થી આવતાં પાપોને રોકવાવાળા મહાપ્રજ્ઞાવંત અને ધીર એવા લિક્ષુકે પોતાને આપવામાં આવેલ નિર્દોષ આહાર જ ગ્રહણ કરવો જે મુનિ સાધક સદોષ આહારનો ત્યાગ કરે છે અને નિર્દોષ આહારને ગ્રહણ કરે છે તે સાચો બુદ્ધિમાન અને વીર છે

મૂલમ્- ભૂયાઈં ચ સમારબ્ભ તમુહિસ્સા ય જં કહં ।

तारिसं तु ण गिण्हेज्जा, अन्नपाणं सुसंजए ॥૧૪॥

અર્થ : જે આહાર પ્રાણીઓનો આરભ સમારંભ કરીને અથવા તેમને પીડા ઉપજાવીને તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય અથવા સાધુને માટે જ આહાર તૈયાર કર્યો હોય એવા અન્ન પાણીને ઉત્તમ સાધુ ગ્રહણ ન કરે (આવો આહાર ગ્રહણ ન કરવાથી સંયમનુ યથાર્થ પાલન થાય છે.)

મૂલમ્- પૂઈકમ્મં ન સેવિજ્જા, एस धम्मे वुसीमओ ।

जं किंचि अभिकंखेज्जा, सव्वसो तं न कप्पए ॥૧૫॥

અર્થ : સાધક લિક્ષુકે જે આહારમાં આધકર્મી એટલે દોષિત આહારનો એક કણિયો પણ જો લખેલો હોય તો તેવા આહારનું પણ સેવન ન કરવું જોઈએ શુદ્ધ સંયમનું પાલન કરવાવાળા સાધુનો એ જ ધર્મ છે કદાચ શુદ્ધ આહારમાં પણ જો અશુદ્ધ-પણાની આશંકા રહેતી હોય તો તે આહાર પણ સાધુને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી

મૂલમ્- હણંતં ણાણુજાણેજ્જા, આયગુત્તે જિહંદિએ ।

ठाणाइं संति सङ्खीणं, गामेषु नगरेषु वा ॥૧૬॥

અર્થ : કોઈ કોઈ ગામ અને નગરોમાં ધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખવાવાળા ગૃહસ્થો વસે છે. આવા ગામ અને નગરમાં સાધુઓ પોતાનો નિવાસ પણ કરે છે ત્યાં સાધુ પુરૂષે ખાસ ખ્યાલ રાખવો

કે પોતે આત્મશુદ્ધ અને જિતેન્દ્રિય છે તેથી તે ગામ કે નગરમાં જો કોઈ પ્રકારનાં જીવની હિંસા થતી હોય તો તે વિરાધના કરવાવાળા મનુષ્યોની અનુમોદના કરવી નહિ.

ટિપ્પણી :- આવા નાનાં ગામમાં વાવ, સરોવર વિગેરે હોય છે અને તે વાવ સરોવર બનાવીએ તો ઠીક કે કેમ ? એવું સાધુને પૂછવામાં આવે છે તે વખતે આશ્રકે કે ભયથી સાધુએ અનુમોદના આપવી નહિ.

મૂલમ્- તદ્વા ગિરં સમારબ્ધ, અતિથિ પુણ્ણં તિ જો વણ ।

અહવા જતિથિ પુણ્ણં તિ, એવમેયં મહાભયં ॥૧૭॥

અર્થ : આવા ગામ નગરમાં અજ્ઞાન મનુષ્ય, સાધક ભિક્ષુકને પૂછવા આવે છે કે હે મુનિ ! કૂવા ખોદવામાં કે સરોવર બનાવવામાં કે દાનશાળા ખોલવામાં પુણ્ય છે કે નહિ ? આવા પ્રકારનાં વાક્યોને સાંભળી સાધુએ ‘પુણ્ય’ છે એમ ન કહેવું અને ‘પુણ્ય’ નથી એમ પણ ન કહેવું કારણ હા કે ના બંને અનર્થકારી અને ભયકારી છે.

મૂલમ્- દાણદ્વયા ય જે પાણા, હમ્મંતિ તસથાવરા ।

તેસિ સારવલ્લણદ્વાણ, તમ્હા અત્થી ત્તિ જો વણ ॥૧૮॥

અર્થ : અન્નદાન અથવા જળતુ દાન આપવા માટે જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી મારવામાં આવે છે તે જીવોની રક્ષા માટે સાધુપુરૂષે ‘પુણ્ય’ છે કે નહિ તેમ કહેવું ન જોઈએ.

ટિપ્પણી :- પુણ્ય છે તેવું વિધાન કરવાથી ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની વિરાધનામાં લાગીદાર થવું પડે છે આવા કાર્ય ગૃહસ્થને યોગ્ય છે

મૂલમ્- જેસ તં ઉવકલ્પંતિ, અન્નપાણં તદ્વાવિહં ।

તેસિ લાભતરાયત્તિ, તમ્હા જતિથિ ત્તિ જો વણ ॥૧૯॥

અર્થ : જે પ્રાણીઓને દાન આપવા માટે અનેક પ્રકારનાં અન્નજળ તૈયાર થતાં હોય તો તે જીવોને અન્નપ્રાણીના લાભની અંતરય ન થાય તે કારણે આવા દાનમાં પુણ્ય નથી એ પ્રમાણે સાધક ભિક્ષુકે ખોલવું નહિ, પરંતુ મૌન રહેવું કારણ અન્ન-પ્રાણી બનાવવામાં છકાયેલા આરભ થાય છે વળી આહારાદિ ઈચ્છાવાળા જીવોને અતરાય પણ થાય છે માટે સાધુએ મૌન રહેવું.

મૂલમ્- જે યં દાણં પસંસંતિ, વહમિચ્છતિ પાણિણં ।

જે ય જં પડિસેહંતિ, વ્રિત્તિચ્છેયં કરંતિ તે ॥૨૦॥

અર્થ : જેઓ દાનની પ્રશંસા કરે છે તેઓ પ્રાણીનાં વધતું સમર્થન કરે છે અને જેઓ દાનનો નિષેધ કરે છે તેઓ અન્ય જીવોની આજીવિકાનું છેદન કરે છે. આવા પ્રસંગે મુનિએ મૌન રહેવું જો દાનની હા પાડે તો પ્રાણીઓના વધમાં લાગીદાર થાય છે અને ના પાડે તો અન્ય પ્રાણીઓને આહાર મળવામાં અંતરાય રૂપ થાય છે માટે ગીતાથી મુનિએ મૌન રહેવું જ યોગ્ય છે.

મૂલમ્- દુહઓ વિ તે ણ ભાસંતિ, અત્થિ વા નત્થિ વા પુણો ।

આયં રયસ્સ હેચ્છા ણં, નિવ્વાણં પાણંતિ તે ॥૨૧॥

અર્થ :- આવી પરિસ્થિતિમાં સાધુએ દાન કરવાથી પુણ્ય થાય છે અને દાન નહિ કરવાથી પુણ્ય નથી થતું આ બંને પ્રકારની વાત સાધુએ કહેવી ન જોઇએ જેઓ બંને પ્રકારનાં કર્મનાં આશ્રવનો ત્યાગ કરી મૌન ધારણ કરે છે તે મોક્ષને પ્રાપ્ત થાય છે

મૂલમ્- નિવ્વાણં પરમં બુદ્ધા, ણક્કત્તાણં વ ચંદિમા ।

તમ્હા સયા જા દંતે, નિવ્વાણં સંધાએ મુણો ॥૨૨॥

અર્થ :- જેમ નક્ષત્રોમાં ચંદ્રમા શ્રેષ્ઠ છે તે જ પ્રમાણે નિર્વાણને માનવાવાળા પુરૂષો જ સર્વ પુરૂષોમાં ઉત્તમ છે આ કારણથી યત્નશીલ અને સદાજિતેન્દ્રીય બની મુનિએ મોક્ષનું સાધન કરવું

મૂલમ્- વુજ્જમાણાણં પાણાણં, કિચ્ચંતાણં સકમ્મુણા ।

આઘાઙ્ઞ સાહુ તં દોવં, પતિદ્ઠેસા પવુચ્ચઈ ॥૨૩॥

અર્થ :- મિથ્યાત્વ, કષાય વિગેરેની ધારામાં વહી જતા અને પોતાનાં કરેલાં કર્મોના ઉદય વખતે પીરા પામતાં અને દુઃખથી વલવસાટ કરતાં પ્રાણીઓ માટે શ્રી તીર્થકરોએ જૈન માર્ગરૂપ દ્વીપ બતાવેલ છે સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર્ય તથા સમ્યક્ તપ વિગેરેથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે. એમ જ્ઞાનીજનો કહે છે

ટિપ્પણી : દુઃખી જીવોને મોક્ષ માર્ગ જ ત્રાણારણ્ય છે અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ જ પ્રતિષ્ઠારૂપ છે.

મૂલમ્- આયગુત્તે સયા દંતે, છિન્નસોએ અણાસવે ।

જે ધમ્મં સુદ્ધમલ્લાઙ્ઞ, પહિપુત્તમણેલિસં ॥૨૪॥

અર્થ : જેઓ આત્માને પાપથી બચાવવાવાળા છે તથા પાપ અને પુણ્ય બંને લાગણીઓથી ગોપન કરવાવાળા છે અને સ્વરૂપમાં સ્થિત થવા માટે ઇન્દ્રિયોને સદાય વશમાં રખાવાવાળા છે વળી આશ્રવદ્વારોને જે રોકવાવાળા છે તે જ સાધક મુનિ પરિપૂર્ણ અનુપમ અને શુદ્ધ ધર્મનું કથન કરે છે (આવાજ મુનિ જીવને 'દ્વીપ' સમાન છે અને આવા સાધક મુનિઓ જ શ્રુત અને ચારિત્ર્ય ધર્મનું કથન કરે છે.)

મૂલમ્- તમેવ અવિજાણંતા, અબુદ્ધા બુદ્ધમાણિણો ।

બુદ્ધા મો ત્તિ ય મત્તંતા, અંતે એએ સમાહિએ ॥૨૫॥

અર્થ : યથાર્થ શ્રુત અને ચારિત્ર્ય ધર્મને નહિ જાણવાવાળા અજ્ઞાની હોવા છતાં પોતાને જ્ઞાની માને છે તેઓ ભાવ-સમાધિથી ઘણાં દૂર રહે છે. વળી ઘણાં લોકો અભિમાન અને નિર્દોષપણના ઓઠા નીચે એમ જોડે છે કે અમે અજ્ઞાની છીએ એવા લોકો પણ ભાવ-સમાધિથી ઘણાં જ દૂર રહે છે.

મૂલમ્- તે ય બીઓદગં ચેવ, તમુદ્દિસ્સા ય જં કડં ।

મોચ્ચા જ્ઞાણં જ્ઞિયાયંતિ, અલેયન્ના ડસમાહિયા ॥૨૬॥

અર્થ : જીવ-અજીવ વિગેરે તત્ત્વોને પારમાર્થિક પાણીથી નહિ બાણતા એવા પૂર્વોક્ત અને સન્યાસીઓ સચેત આહાર-પાણી લે છે તેમજ તેમને ઉદ્દેશીને તેમના ભક્તોએ ણનાવેલ આહાર વિગેરેને તેઓ ઉપલોગ કરે છે. વળી આવા આહાર માટે તેઓ રાત-દિવસ ચિતવન (આર્તધ્યાન-રૌદ્રધ્યાન) કરે છે વળી ધનની તેમને કામનાઓ હોય છે આવા કહેવાતા સાધુઓ સમાધિના માર્ગથી ઘણાં જ દૂર છે.

મૂલમ્- જહા ઢંકા ય કંકા ય, કુલલા મગ્ગુકા સિહી ।

મચ્છેસણં જ્ઞિયાયંતિ, જ્ઞાણં તે કલુસાધમં ॥૨૭॥

અર્થ : જેવી રીતે ઢંક, કંક, કુરળ, જળમુર્ગા અને સિંહી નામનાં પ્રાણીઓ જળને આશ્રયે રહેવાવાળા માછલીઓની પ્રાપ્તિ માટે જ એક ધ્યાન કરીને ઉભા રહે છે તેવી રીતે આવા ઢંકીક વિગેરે કહેવાતાં સાધુઓ સસારના લોભનાં માટે જ રાત-દિવસ અશુભ ધ્યાનમાં લીન રહે છે. જેમ આવા જળચર પ્રાણીઓનું ધ્યાન અધમ છે તેવી રીતે આવા કહેવાતા સાધુઓનું ધ્યાન પણ આર્ત અને રૌદ્રરૂપ હોવાથી અધમ છે.

મૂલમ્- એવં તુ સમણા એગે, મિચ્છાદ્દટ્ઠી અણારિયા ।

વિસેસણં જ્ઞિયાયંતિ, કંકા વા કલુસાહમા ॥૨૮॥

અર્થ : આ જ પ્રમાણે કોઈ કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ અનાર્થ શ્રમણ વિષયની લાલસા માટે તથા કામલોભની પ્રાપ્તિ માટે ધ્યાન કરતાં હોય છે. તેઓ કંક પક્ષીની જેમ કલુષિત તથા અધમ હોય છે ટિપ્પણી : જેમ કંક પક્ષીઓ આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાન ધરે છે તે પ્રમાણે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા અને આરંભ પરિચ્છેદની ઇચ્છાવાળા શ્રમણો પણ કામલોભની ઇચ્છાને લીધે આવું અધમ ધ્યાન ધરે છે.

મૂલમ્- સુદ્ધં મગ્ગં વિરાહિત્તા, ઇહ મેગે ડ ડુમ્મઈ ।

ડમ્મગ્ગગતા દુક્ખં, ઘાયેમસંતિ તં તહા ॥૨૯॥

અર્થ : આ લોકમાં કોઈ કોઈ દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા પુરૂષ પોતપોતાના દર્શનમાં અનુરક્ત હોવાના કારણે શુદ્ધ માર્ગને દુષિત કરીને ઉન્-માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેઓ સસારમાં દુઃખ અને નાશને જ નોતરે છે.

ટિપ્પણી : આ લોકમાં મોક્ષ માર્ગની પ્રરૂપણામાં કોઈ કોઈ સાવધ વ્યાપારને સ્વીકાર કરી તેમજ મહામોહથી વ્યાકૂળ થઈ, શુદ્ધ અર્થાત સશય-વિપરીત અને અન્ અધ્યવસાય વિગેરે દોષોથી રહિત એવા સમ્યક્ મોક્ષ માર્ગની વિરાધના કરે છે. આવા દુર્ગતિ શ્રમણો સત્ય ધર્મની વિરાધનાના કારણે દુઃખ અને નાશને જ પ્રાપ્ત થાય છે.

મૂલમ્- જહા આસવિણિ નાવં, જાહ અંધો દુરુહિયા ।

इच्छई पारमागंतुं अंतरा य विसीयइ ॥३०॥

અર્થ : જેવી રીતે કોઈ જન્મથી અંધ થયેલ પુરુષ છિદ્રોવાળી નૌકામાં બેસીને કિનારા પર પહોંચવાની ઇચ્છા રાખે છે પરંતુ તે વચમાં જ ડૂબી જાય છે. (કેમકે તેનું સાધન દોષવાળું હોવાથી કાર્ય સિદ્ધ કરવામાં અસમર્થ હોય છે-તેવી જ રીતે શાક્ય વિગેરે શ્રમણો શુદ્ધ સાધનનાં અભાવે અનર્થને જ પ્રાપ્ત થાય છે, કેમકે અહિંસા અને અપરિગ્રહરૂપ ધર્મ તેમની પાસે નથી)

મૂલમ્- एव तु समणा एगे, मिच्छद्दिट्ठी अणारिया ।

सोयं कसिणमावन्ना आगंतारो महब्भयं ॥३१॥

અર્થ : એ જ રીતે કોઈ કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ અનાર્ય શ્રમણ આવી રીતે આશ્રવને પ્રાપ્ત કરીને મહાન ભયને પ્રાપ્ત કરવાવાળા થાય છે.

મૂલમ્- इमं च धम्ममादाय, कासवेण पवेइयं ।

तरे सोयं महाघोरं, अत्तत्ताए परिव्वए ॥३२॥

અર્થ : કાશ્યપ ગોત્રી ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ બતાવેલ આ આત્માન. વીતરાગ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરીને જીવો મહાઘોર એવા સંસાર-સાગરને પાર કરે અને આત્માને ચાર ગતિમાં જતાં રક્ષવા માટે સાધક જીવો સંયમનું પાલન કરે.

ટિપ્પણી :—શ્રૂત અને ચારિત્ર્યરૂપ અહિંસા અને અપરિગ્રહરૂપ ધર્મના પાલનથી જ જન્મ-મરણના ચક્રાવાનો નાશ થાય છે. એમ સમજી સંયમ પાળવો.

મૂલમ્- विरए गामधर्मेहि जे कई जगई जगा ।

तेसि अत्तुवमायाए, थामं कुव्वं परिव्वए ॥३३॥

અર્થ : સાધક ભિક્ષુક પાંચ ઇન્દ્રિયનાં શબ્દાદિક વિષયોથી નિવૃત્ત બને અને આવો વિરક્ત પુરુષ જગતનાં તમામ પ્રાણીઓને પોતાના આત્મા સરખા સમજીને તેને દુઃખ ન ઉપજાવે. તેમની રક્ષા માટે સાધક પરાક્રમશીલ બની યત્નાપૂર્વક સંયમનું પાલન કરે.

ટિપ્પણી :—જો સધ્ધાં પ્રાણીઓને પોતાનાં સમાન ગણવામાં આવે તો સાધકના રાગદ્વેષ નષ્ટ થાય છે.

મૂલમ્- अइमाणं च मायं च, तं परिन्नाय पंडिए ।

सव्वमेयं णिराकिच्या, णिव्वाणं संघए मुणी ॥३४॥

અર્થ : પડિત મુનિ, અતિ માન, ક્રોધ તથા માયા અને લોભ એમ ચાર કષાયોને જ સંસારનાં મહાકાશળ માની તે બધાનો ત્યાગ કરે અને મોક્ષની આરાધના કરે. (આ ચાર કષાયો ચારિત્ર્યનો નાશ કરનારા છે તેમ જ તેઓ સંસારવૃદ્ધિનું કારણ છે.)

મૂલમ્- સંધએ સાહુ ધમ્મં ચ, પાવધમ્મં ણિરાકરે ।

ઉવહાણવીરિણ મિલ્લૂ, કોહં માણં ણ પત્થણ ॥૩૫॥

અર્થ : તીવ્ર તપ કરવામાં શક્તિમાન સાધુ શ્રત અને આસ્થિય ધર્મની આરાધના કરે. દશ પ્રકારનાં યતિ ધર્મની ઉત્પત્તિ કરે. પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપરૂપ ધર્મનો ત્યાગ કરે, આવા સાધકે કષાયની મનથી પણ ઇચ્છા કરવી નહિ

ટિપ્પણી :- પાપરૂપ અનુષ્ઠાનોનો ત્યાગ કરવાથી તપ કરવામાં સાધકનું ણ, વીર્ય-પરાક્રમ ફેરવી શકાય છે.

મૂલમ્- જે ય બુદ્ધા અદ્ધકંતા, જે ય બુદ્ધા અણાગયા ।

સંતી તેસિ પદ્ધાણં ભૂયાણં જગતી જહા ॥૩૬॥

અર્થ : જે જ્ઞાની પુરૂષો ભૂતકાળમાં થઈ ગયા છે અને ભાવિમાં થશે તે બધાનો આધાર અહિંસાના સિદ્ધાંત પર રહેલો છે; અર્થાત્ મોક્ષ એટલે ‘પરમ-શાંતિ’ જેમ પ્રાણીઓને માટે પૃથ્વી આધારરૂપ છે તેમ આ જીવનાં સુખનો આધાર શાંતિ જ છે-કષાયનો ઉપશમ છે

મૂલમ્- અહં ણં વયમાવજ્ઞં ફાસા ઉચ્ચાવયા ફુસે ।

ણ તેસુ વિણિહણેજ્જા, વાણ વી મહાગિરી ॥૩૭॥

અર્થ : ભાવ માર્ગ એટલે પરમ વીતરાગ સ્વરૂપનો ધર્મ અગીકાર કર્યા પછી સાધુધર્મને પ્રાપ્ત કરવાવાળા મુનિને કદાચ તીવ્ર અથવા મદ્દ એમ અનેક પ્રકારનાં પરિસરો અને ઉપસર્ગો આવી પડે તો પણ મુનિએ તેનાથી પરાજીત ન થવું, અર્થાત્ ચલિત ન થવું. જેમ સખત વાવાઝોડાથી પણ મેરૂપર્વત ચલિત થતો નથી તેમ સાધક ભિક્ષુકે સાધુ ધર્મથી ચલિત ન થતાં સ્થિર રહેવું.

મૂલમ્- સંવુડે સે મહાપન્ને ધીરે દત્તેસણ ચરે ।

નિવ્વુડે કાલમાકંરવી, एवं કેવલિણો મયં ॥ તિત્તેમિ ॥૩૮॥

અર્થ : પૂર્વ પ્રકારે સ્થિત થયેલ મુનિ સવરચુકત તથા સમ્યક્ જ્ઞાનથી સંપન્ન થઈને વળી ધૈર્યશીલ બનીને અન્ય દ્વારા આપવામાં આવેલ નિર્દોષ આહારને જ ગ્રહણ કરે. આવી રીતે શાંત ચિત્ત બનીને પડિત મરણની ઇચ્છા કર્યા કરે આવો પડિત મરણની આકાંક્ષાવાળો મુનિ કષાયોની નિવૃત્તિથી શાંત થયેલ હોય છે આ સર્વ કથન સર્વ જ્ઞાનીનાં મત અનુસાર છે. આ સર્વ વીતરાગ કથનમાં અમારી કોઈ કલ્પના નથી

ટિપ્પણી :- સુધર્મા સ્વામી જળુસ્વામીને કહે છે, કે તમોએ માર્ગનાં સંબંધમાં જે પ્રશ્ન કર્યા હતા તેનો ઉત્તર શ્રી તીર્થ કરનાં મત પ્રમાણે તમોને આપેલ છે જે પ્રમાણે મોક્ષ માર્ગ નામનું અધ્યયન જેવું મેં સાલજ્યુ હતું તેવું મેં તને કહ્યું છે.

૧૨ મું અધ્યયન (સમવસરણ)

પૂર્વભૂમિકા :- અગિયારમાં અધ્યયનમાં મોક્ષ માર્ગનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે જ્યાં સુમાર્ગ હોય ત્યાં જગતમાં તેની સાથે કુમાર્ગો પણ વહી રહ્યા છે. તેથી પ્રમગોપાત કુમાર્ગોનું પણ શ્રવણ કરાવવામાં આવેલ છે. જગતમાં તત્તમાર્ગથી વિપરીત પ્રરૂપણા કરવાવાળા કુદૃષ્ટિ પુરૂષો પણ નેવામાં આવે છે. આ કુમાર્ગનું વર્ણન ૧૨મા અધ્યયનમાં કરવામાં આવશે. જો કુમાર્ગને યથાર્થ નાણી શકાય તો જ તેનો પ્રતિકાર કરી સામું નિરાકરણ મેળવી શકાય. માટે સાધકે કુમાર્ગનું સ્વરૂપ કેવી રીતે સંસારમાં પ્રવર્તી રહ્યું છે તેને અવશ્ય સમજી લેવું જોઈએ.

મૂલમ્- ચતારી સમોસરણાણિમાણિ, પાવાદુયા જાઈં પુઢો વયંતિ ।

કિરિયં અકિરિયં વિણયંતિ, તદ્વયં અજ્ઞાણમાહંસુ ચત્તથમેવ ॥૧॥

અર્થ : અન્ય દર્શનીયો જે એકાંતરૂપથી માની રહેલાં છે, તે સિધ્ધાંતો એ છે કે ક્રિયાવાદ, અક્રિયાવાદ, વિનયવાદ, અજ્ઞાનવાદ આ ચારેય અલગ અલગ સિધ્ધાંતની માન્યતાવાળા છે જે ફક્ત ક્રિયાને જ માને છે તે ક્રિયાવાદી છે. આ તેનું સમવસરણ છે બીજો વર્ગ જીવ આદિ પદાર્થ તેમ જ ક્રિયા નથી, તેમ માનવાવાળા અક્રિયાવાદી છે વિનયથી જ આત્મહિત થાય છે, તેમ માનવાવાળા વિનયવાદી છે અજ્ઞાનથી જ આત્મ-હિત થાય છે તેમ માનવાવાળા અજ્ઞાનવાદી છે આ ચારેય મતો એકાંતવાદી રૂપ હોઈ મિથ્યાત્વરૂપ છે.

મૂલમ્- અણ્ણાણિયા ત્તા કુસલા વિ સંતા, અસંથુયા ણો વિતિગિચ્છતિજ્ઞા ।

અકોવિયા આહુ અકોવિર્ણિહં, અણાણુવીહત્તુ મુસં વયંતિ ॥૨॥

અર્થ : અજ્ઞાનવાદી પોતાને નિપૂણ માને છે ‘અજ્ઞાન’ ને જ કલ્યાણનું સાધન માને છે. વસ્તુ-તત્ત્વનો વિચાર નહિ હોવાથી તે મિથ્યા ભાષણ કરે છે અજ્ઞાની શિષ્યોને પણ આવો મિથ્યા ઉપદેશ આપે છે તેઓ કહે છે, કે જગતમાં સર્વજ્ઞ છે જ નહિ આવી રીતે અજ્ઞાનીઓ જગતને મિથ્યાત્વમાં ઘસડી જાય છે આ રીતે પોતે તથા તેને અનુસરનારાઓ સંસારમાં ફૂળે છે.

મૂલમ્- સચ્ચં અસચ્ચં ઇતિ ચિંતયતા, અત્તાહુ સાહુ ત્તિ ઉદાહરંતા ।

જે મે જ્ઞાણ વેણવિયા અણેમે, પુઢા વિ ભાવ વિણહંસુ ણામં ॥૩॥

અર્થ : વિનયવાદીઓ સત્યને અસત્ય, અસાધુને સાધુ બતાવે છે અને જો કોઈ તેને પૂછે તો તેઓ કહે છે, કે વિનયથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે (ખાલી વદન માત્રની ક્રિયાથી જ સાધુ-પણું માને છે, તેઓ ધર્મની યથાર્થ પરીક્ષા કરી શકતા નથી વિનયવાદીના બત્રીસ ભેદ છે. સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ માટે વિનયની જ શિક્ષા આપે છે. આ રીતે એકાંત મતવાળા વિનયવાદીઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

મૂલમ્- અણોવસંજ્ઞા ઇતિ તે ઉદાહૂ, અટ્ટે સ ઓભાસઙ્ગ અમ્હ એવં ।

લવાવસંકી ય અણાગઈહ, ણો કિરિયમાહંસુ અકિરિયવાદી ॥૪॥

અર્થ : વસ્તુતત્ત્વના સ્વરૂપને નહિ જાણનાર વિનયવાદીઓ વિનયથી જ પ્રયોજનની સિદ્ધિ દેખે છે. વિનયવાદીઓની માર્કક કર્મબંધનની આશંકાવાળા અક્રિયાવાદી ભૂત અને ભવિષ્યકાળને માનતા હોવાથી વર્તમાનકાળનો નિષેધ કરીને ક્રિયાનો પ્રતિબંધ (નકાર) કરે છે. (લોકાયતિક આત્માના અસ્તિત્વને જ માનતા નથી. ખીલ્લ લોકો સર્વ પદાર્થોને ક્ષણિક માને છે. આ બધા મિથ્યાત્વવાદીઓ છે.)

ટિપ્પણી :- આ પરતીર્થિકો વિગેરેનાં મતમાં અતિત, અનાગત ક્ષણોની સાથે વર્તમાનકાળનાં સંબંધનો સભન નથી. તેથી તેઓ ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે.

મૂલમ્- સમ્મિસ્સભાવં ચ ગિરા ગહીએ, સે મુમ્મુઈ હોઈ અણાણુવાઈ ।

ઇમં દુપવ્વં ઇમમેગપવ્વં, આહંસુ છલાયતણં ચ કમ્મં ॥૫॥

અર્થ : ઉપર જણાવેલા નાસ્તિકો પદાર્થોનો નિષેધ કરે છે અને પછી અન્ય રીતે પદાર્થો નાં અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરે છે. આવી રીતે સ્યાદ્-વાદીઓનાં વચનોનો અનુવાદ કરવામાં અસમર્થ બનતાં મૌન ધારણુ કરે છે. તેઓ કોઈવાર પદાર્થોનું અસ્તિત્વ કહે છે, કોઈવાર નાસ્તિત્વ કહે છે અને કહે છે અમારો પક્ષ અવિરોધી છે. સ્યાદ્વાદીઓનો વિરોધ બતાવવા વાક્ય છળનો પણ ઉપયોગ કરે છે.

મૂલમ્- તે એવમવ્વંતિ અબ્બુજ્ઞમાણા, વિરુવરુવાણિ અકિરિયવાઈ ।

જે માયદત્તા વહવે મણૂસા, ભવંતિ સંસારમણોવદગ્ગં ॥૬॥

અર્થ : બુદ્ધિથી હિન એવાં અક્રિયાવાદી વસ્તુ સ્વરૂપને નહિ જાણવાથી ઘણાં પ્રકારનાં કુશાસ્ત્રોની પ્રરૂપણા કરે છે અને એ શાસ્ત્રોના કથનને ગ્રહણ કરી ઘણાં જ મનુષ્યો અનંતકાળ સુધી સંસાર સાગરમાં જન્મ મરણ રૂપ ભ્રમણ કરતા રહે છે અને દુઃખીની પરંપરા ભોગવ્યા જ કરે છે.

મૂલમ્- ણાદિચ્છો ઉણ્ણે અત્થમેઙ્ગ, ણ ચંદિમા વહૂઈ હાયઈ વા ।

સલિલા ણ સંદંતિ વ વંતિ વાયા, વંજ્ઞો નિયતો કસિણે હુ લોએ ॥૭॥

અર્થ : સર્વ શૂન્યતાવાદીઓ કહે છે કે સૂર્ય ઉગતો નથી; તેમ જ આથમતો નથી; ચંદ્રમા શુકલ કે કૃષ્ણ પક્ષમાં વૃદ્ધિ-હાનિ કરતો નથી; નદીનાં પાણી વહેતાં પણ નથી; વાયુ વાતો નથી; આખું જગત જૂઠું અને અભાવરૂપ છે; સર્વ માયા રૂપ, સ્વપ્નરૂપ અને ઇન્દ્રિય સમાન મિથ્યા છે (આવી રીતે વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ દેખાવ છતાં શૂન્યવાદીઓ તેઓને નિષેધ કરે છે).

મૂલમ્- જહાહિ અંધે સહ જોતિણા વિ, સ્વાઈ ણો પસ્સતિ હીણણેત્તે ।

સંતં પિ તે એવમકિરિયવાઈ, કિરિયં ણ પસ્સંતિ નિરુદ્ધપન્ના ॥૮॥

અર્થ : જેમ અધપુરૂષ દીપક હોવા છતાં તેમ જ અન્ય પદાર્થો વિદ્યમાન હોવા છતાં પોતે નેત્રહીન હોવાથી પદાર્થોને દેખી શકતો નથી એવી રીતે હિનબુદ્ધિવાળા અને જેનું જ્ઞાન રૂધાચેલ

છે તેવા શૂન્યતાવાદ વાળા પ્રત્યક્ષ પદાર્થોની બદલાતી પર્યાયરૂપ ક્રિયાઓને દેખી શકતા નથી. તેથી, તેઓ મિથ્યાત્વભાવમાં જ રહી સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે.

મૂલમ્- સંવચ્છર સુવિણં લક્ષણં ચ, નિમિત્તદેહં ચ ઉપ્પાદયં ચ ।

અટુંગમેયં વહવે અહિત્તા, લોગંસિ જાણંતિ અણાગતાઈ ॥૧૧॥

અર્થ : આ જગતમાં ઘણાં પુરૂષો જ્યોતિષ શાસ્ત્રો, સ્વપ્નશાસ્ત્ર, લક્ષણશાસ્ત્ર, નિમિત્તશાસ્ત્ર, ચિહ્નશાસ્ત્ર તથા ઉલ્કાપાત, ભૂકંપ, ભૂતકાળ, ભવિષ્યકાળની વાતો જાણી શકે છે. આકાશ ગર્જના, સુખદુઃખ આદિનાં શાસ્ત્રો જાણીને જો ભવિષ્યકાળ કહેવામાં આવતો હોય તો શૂન્યતાવાદની માન્યતા માની શકાય નહિ.

મૂલમ્- કેઈ નિમિત્તા તહિયા ભવંતિ, કેંસિચિ વં વિપ્પડિઉત્તિ ણાણં ।

તે વિજ્જમાવં અણહિજ્જમાણા, આહંસુ વિજ્જા પરિમોક્ખમેવ ॥૧૦॥

અર્થ : કોઈ નિમિત્ત સત્ય અને વિપરીત પણ હોય છે. એમ જાણી અક્રિયાવાદીઓ વિધાનું અધ્યયન કરતા નથી અને વિધાના ત્યાગને કલ્યાણકારી માને છે (શૂન્યતાવાદીઓ પોતાના દુરાચરને કારણે સત્ય હકીકત જાણી શકતાં નથી)

મૂલમ્- તે એવમક્ષંતિ સમિચ્ચ લોગં, તહા તહા સમણા સાહણા ય ।

સયં કડં ણક્કકડં ચ દુક્કં, આહંસુ વિજ્જાચરણં પમોક્કં ॥૧૧॥

અર્થ : કોઈ કોઈ શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ જગતને કહે છે, કે પોતાનાં કર્મ અનુસાર જીવોને ફળ ભોગવવાનાં હોય છે અને ક્રિયા પ્રમાણે જ ફળ હોય છે. દુઃખ જીવે પોતે જ પેદા કરેલ છે. અન્યદ્વારા કરાયેલ નથી તેથી તેઓ જ્ઞાન સિવાય ફક્ત તપ અને સંયમની આરાધના કરવાથી જ મોક્ષ માને છે. આ પ્રમાણે ફક્ત ક્રિયાને જ મહત્ત્વ આપે છે, પરંતુ તીર્થંકર દેવ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેને મોક્ષનું કારણ કહે છે એકલી ક્રિયાથી મોક્ષ થતો નથી; તેમજ એકલા જ્ઞાનથી પણ મોક્ષ થતો નથી. જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને મોક્ષના અનિવાર્ય કારણ છે.

મૂલમ્- તે ચક્ખુલોગંસિહ ણાયગા ઉ, મગ્ગાણુસાસંતિ હિતં પયાણં ।

તહા તહા સાસયમાહુ લોણ, જંસી પયા માણવ સંપગાહા ॥૧૨॥

અર્થ : તીર્થંકર આદિ જ્ઞાની પુરૂષો જગતમાં ચક્ષુઃસમાન છે, જગતનાં નાયક છે પ્રાણીઓને હિતકારી ઉપદેશ આપે છે જેવી રીતે લોક શાશ્વત છે તેવી રીતે તેને શાશ્વત કહેલ છે. હે માનવ ! આ આખો લોક નરક, તિર્યચ અને મનુષ્ય તેમ જ દેવપણાથી વ્યવસ્થિત છે.

મૂલમ્- જે રક્ષસા વા જમ્ભલોહિયા વા, જે વા સુરા ગંધર્વા ય કાયા ।

આગાસગામી ય પુઢો સિયા જે, પુણો પુણો વિપ્પરિયાસુવેતિ ॥૧૩॥

અર્થ : વ્યંતરો, અસૂરકુમારો, પરમાધામીઓ, દેવો, જ્યોતિષી દેવો, ગંધર્વો, પૃથ્વીકાય આદિ જીવો, પક્ષી, વાયુ ય આદિ જીવો, ષેષન્દ્રિય આદિ જીવો, મનુષ્ય, નારકી વિગેરે સર્વ જીવો પોતપોતાનાં કરેલાં કર્મથી કર્મ અનુસાર સિન્ન સિન્ન ગતિઓમાં અરહટ યંત્રની માફક વારંવાર ઉત્પન્ન થઈ, જન્મ અને મરણરૂપી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

મૂલસ્- જમાહુ ઓહં સલિલં અપારગં, જાનાહિ ણં ભવગહણં દુમોવલં ।

જંસી વસિન્ના વસયંગ્ગાહિ, દુહઓ વિ લોયં અણુસંચરંતિ ॥૧૪॥

અર્થ : આ સંસાર સ્વયંભૂ રમણ મમુદ્રની માફક અપાર છે અને પાર કરવો અશક્ય છે એમ શ્રી તીર્થંકર અને ગણધરેએ કહેલ છે. એવા ગહન આ સંસારને દુષ્કર સમજો. જે સંસારમાં જીવો વિષયો અને સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થયેલાં છે તે જીવો વ્રમ, સ્થાવર, ભૂચર, જોચર આદિ થઈને લોકમાં પરિભ્રમણ કરતા રહે છે

મૂલસ્- ન કસ્મુણા કમ્મ ક્ષવેતિ વાલા, અકસ્મુણા કમ્મ ક્ષવેતિ ધીરા ।

મેઘાવિણો લોભમયાવતીતા, સંતોસિણો નો પકરેતિ પાવં ॥૧૫॥

અર્થ : કર્મથી જ કર્મનો નાશ થાય છે તેમ માનવાવાળા અજ્ઞાનીઓ સાવધ કર્મથી કર્મનો ક્ષય કરાવી શકતા નથી પાપ કરવાથી પાપ નાશ ન થાય. ધીરપુરુષો આશ્રવોને રોકીને જ કર્મનો ક્ષય કરે છે તેથી બુદ્ધિમાન પુરુષો પરિશ્રુથી દૂર રહી લોભ અને મદથી રહિત બની સતોષ ધારણ કરી પાપકર્મ કરતા નથી.

મૂલસ્- તે તીય ઉપ્પમન્નમણાગયાઈં, લોગસ્સ જાણંતિ તહાગયાઈં ।

જેતારો અન્નેસિ અણ્ણ જેયા, બુદ્ધા હુ તે અંતકડા ભવંતિ ॥૧૬॥

અર્થ : વીતરાગ પુરુષ, જીવોની ત્રણેય કાળની પર્યાયોને યથાર્થરૂપે જાણતાં હોવાથી તેઓ સર્વ જીવોના નેતા છે. તેમના નેતા કોઈ નથી સ્વયં બુદ્ધ છે લોકના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણી શકે છે તેથી જ્ઞાની જીવો સંસારનો અંત કરે છે (કષાયોનો સર્વથા ક્ષય થવાથી વીતરાગપણું પ્રાપ્ત થાય છે.)

મૂલસ્- તે જેવ કુવ્વંતિ ણ કારવંતિ, ભૂયાહિસંકાઙ્ગ દુગુંછમાણા ।

સયા જયા વિપ્પણમંતિ ધીરા, વિણ્ણત્તિવીરા ય હવંતિ એગે ॥૧૭॥

અર્થ : પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીઓ પાપકર્મની નિંદા કરતા થકી પ્રાણીઓના ઘાતના લયથી પોતે સ્વયં પાપ કરતાં નથી તેમ જ બીજા પાસે કરાવતા નથી વળી અનુમોદના પણ આપતા નથી આવા ધીર પુરુષો યત્નાવાન થઈ સયમનું અનુષ્ઠાન કરે છે અન્ય મતાવલંબીઓ સંયમના જ્ઞાનમાં તો તેઓ કુશળ હોય છે પરંતુ જ્ઞાનમાત્રથી તેઓ સતોષી થાય છે પણ સમજણપૂર્વકનું સયમ-આચરણ કરતાં નથી.

મૂલસ્- ડહરે ય પાણે વુડ્ઢે ય પાણે, તે આત્તઓ પાસઙ્ગ સવ્વલોએ ।

ઉવ્વેહતી લોગમિણં મહંતં, બુદ્ધેપ્પમત્તેસુ પરિવ્વણ્ણજ્જા ॥૧૮॥

અર્થ : ભગવાન તીર્થંકર કહે છે, કે આ જગતમાં નાના પૃથ્વીકાય આદિ તથા કુંથવા-કીડી વિગેરે પ્રાણીઓ છે, તેમ જ મોટા હાથી વિગેરે બાદર પ્રાણીઓ પણ છે. એ બધાને સાધકે પોતાના સમાન ગણવા જોઈએ. આખું જગત કર્મને વશીભૂત હોવાથી તેને દુઃખરૂપ જાણીને તત્ત્વજ્ઞ મુનિઓ સંયમનું પાલન કરવામાં યત્નસહિત વિચરે.

મૂલમ્- જે આયઓ પરઓ વાવિ ણચ્ચા, અલમ્પ્પણો હોઈ અલં પરેસિં ।

તં જોઈભૂયં ચ સયા વસેજ્જા, જે પાઠકુજ્જા અણુવોઈ ધમ્મં ॥૧૧॥

અર્થ : જે જીવાત્માઓ અરિહંત વિગેરેના ઉપદેશથી ધર્મના તત્ત્વને જાણીને પોતાનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ થાય છે તેવા પ્રકાશવાળા મુનિની સમિપ દરેક સાધકે નિવાસ કરવો અને તેવા ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરવું.

મૂલમ્- અત્તાણ જો જાણાઈ જો ય લોગં, ગઈં ચ જો જાણઈં ણાગઈં ચ ।

જો સાસયં જાણ અસાસયં ચ, જાઈં ચ મરણં ચ જણોવવાયં ॥૧૨॥

અર્થ : જે કોઈ આત્માને જાણે છે, લોક તથા અલોકને જાણે છે, પરલોક ગમન રૂપ ગતિને તથા અનાગતિને જાણે છે તથા સર્વ વસ્તુસમૂહને દ્રવ્યાર્થિક નયથી નિત્ય અને પર્યાયાર્થિક નયથી અનિત્ય જાણે છે. તથા જીવાદિની ઉત્પત્તિ અને લયને જાણે છે એ જ પુરુષો ક્રિયાવાદને ઉપદેશ કરવાને યોગ્ય છે.

મૂલમ્- અહોસવિ સત્તાણં વિહટ્ઠણં ચ, જો આસવં જાણઈ સંવરં ચ ।

દુક્ખં ચ જો જાણઈ નિજ્જરં ચ, સો ભાસિહ મરિહઈ કિરિયવાયં ॥૧૩॥

અર્થ : જે પુરુષો પ્રાણીઓની એટલે નરક વિગેરેની પીડાને જાણે છે. આશ્રવને સંવરને ઓળખે છે. અશાનારૂપ દુઃખ તથા શબ્દથી સુખને તથા નિર્જરાને જાણે છે તથા આશ્રવને રોકવારૂપ ઉપાય એટલે હિસાની વિરતિ, વીતરાગપણું અને સમ્યક્ દર્શન તેમ જ યોગના નિરોધને જાણે છે જન્મ, જરા, રોગથી ઉત્પન્ન થવાવાળી શારીરિક પીડાને જાણે છે એવા તત્ત્વવેત્તા મુનિઓ જ ક્રિયાવાદને ઉપદેશ આપવા સમર્થ છે.

મૂલમ્- સદ્દેસુ રૂવેસુ અસજ્જમાણો, ગંધેસુ રસેસુ અદુસ્સમાણે ।

જો જીવિયં જો મરણાભિકંરવી, આયાણગુત્તે વલયા વિમુલ્લે ॥તિવેમિ ॥૧૪॥

અર્થ : મનોરૂપ શબ્દમાં અને રૂપમાં આસક્ત ન થનાર અને અમનોરૂપ શબ્દને રૂપમાં દ્રેષ ન કરનાર દુર્ગંધ અને સુગંધમાં એકરૂપ રહેનાર, મનોરૂપ અને અમનોરૂપ સ્પર્શમાં રાગ દ્રેષ ન કરનાર મુનિએ જન્મ મરણની આકાંક્ષા ન કરવી, તેમ જ કષાય, કપટ અને વિકારરહિત થઈ સંયમ-યુક્ત બની વિચરવું જોઈએ આવા આધક મુનિએ નિષ્કપટ ભાવથી ત્રણેય યોગોથી સંયમનું પાલન કરવું.

૧૨ સુ અધ્યયન સમાપ્ત

૧૩ મું અધ્યયન (યથાતથ્ય નામ)

પૂર્વભૂમિકા :- ‘સમવસરણુ’ નામનું ૧૨ મું અધ્યયન પૂરું થયું. ‘સમવસરણુ’ એટલે પરવાદી-ઓનાં એકાંત કથન. પરવાદીઓમાં કોઈ મોક્ષ તત્ત્વને માટે એકલી બાહ્ય ક્રિયાને જ માને છે કોઈ જગતમાં બધું શૂન્ય છે. કાંઈ કરવા જેવું નથી એમ માની અક્રિય રહી અક્રિયાવાદને માને છે. કોઈ એકલા વિનયને જ માને છે. કોઈ ‘અજ્ઞાત’ માત્ર રહેવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે તેમ માને છે આવા આવા પરતીર્થકોના મતબંધને જૂઠા બતાવી તેનું યોગ્ય નિરાકરણ હવેનાં આ અધ્યયનમાં કરવામાં આવે છે. જે નિરાકરણ ને ‘યથાતથ્ય’ તત્ત્વથી પ્રતિપાદિત કરવામાં આવશે તેથી આ અધ્યયનને ‘યથાતથ્ય’ અધ્યયન કહેવામાં આવે છે.

મૂલમ્- આહત્તહીયં તુ પવેયઙ્ગસં, નાણ્ણપ્પકારં પુરિસસ્સ જાયં ।

સઓ ય ધમ્મં અરુખ્ખો અસીલં, સંતિ અસંતિ કરિસ્સામિપાઠં ॥૧॥

અર્થ : શ્રી સુધર્મા સ્વામી શ્રી જંબુસ્વામી વિગેરે શિષ્ય વર્ગને કહે છે કે સત્ તત્ત્વ (સત્ દેવ, સત્ ધર્મ, સત્ ગુરુ) નું વર્ણન તથા જીવોનાં સારા-નરસા ગુણો, તેમ જ ઉત્તમ સાધુઓનાં શિલ-ચારિત્ર્ય, તેમ જ કુસાધુનાં કુશીલપણાને, વળી મોક્ષ અને બધનનાં રહસ્યને હું હવે પ્રગટ કરીશ (રાગ-દ્રેષ ભાવને વલય કહેવાય છે. સત્દેવ ગુરુ-શાસ્ત્રને ‘યથાતથ્ય’ કહેવાય છે અને પરમાર્થ છે તે યથાતથ્ય છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય રૂપ ધર્મ છે તેનું યથાતથ્ય પાલન કરવાથી શાંતિ રૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે સમ્યક્દર્શન તે ધર્મનો પાયો છે. તે જીપશમ, ક્ષાયક અને ક્ષાયોપશમિક રૂપે છે નવ તત્ત્વને યથાતથ્ય-ને જાણી કષાયોનો નિચડ કરી મોક્ષ માર્ગ પ્રગટાવે તે સાધક સંસારમાંથી મુક્ત બની શકે છે તે જ સાધુ ધર્મ છે. અને પરમ કલ્યાણનો માર્ગ છે)

મૂલમ્- અહો ય રાઓ ય સમુટ્ઠિર્ણહિ, તહાગર્ણહિ પહિલભ ધમ્મં ।

સમાહિમાઘાતમજોસયંતા, સત્થારમેવં ફરુસં વયંતિ ॥૨॥

અર્થ : દિવસ-રાત્રી મોક્ષ સાધનના ઉત્તમ અનુષ્ઠાનો કરવામાં પ્રવૃત્ત રહીને તથા તીર્થંકર દેવના ધર્મને પ્રાપ્ત કરી જે જીવો વીતરાગ પ્રણિત સમાધિ માર્ગ રૂપ ચારિત્ર્યનું સેવન નથી કરતાં તે શ્રી તીર્થંકર દેવની નિંદા કરે છે સત્યમાર્ગનો લોપ કરી કુમાર્ગની પ્રરૂપણા કરે છે (શિથિલ આચાર્યો જે જ્ઞાનીઓનાં અવર્ણવાદ બોલે તો ઘણા કાળ સુધી સંસાર ચક્રમાં ફરે એ લોગવે છે માટે વીતરાગ ધર્મના વિરાધક થવું નહિ.)

મૂલમ્- વિસોહિયં તે અણુકાહયંતે, જે આત્તભાવેણ વિયાગરેજ્જા ।

અટ્ઠાણિ હોંતિ વહુગુણાણં, જે નાણસંકાઙ મુસં વણ્ણજ્જા ॥૩॥

અર્થ : સર્વ દોષોથી રહિત એવા વીતરાગ ધર્મની જે કોઈ વિપરીત પ્રરૂપણા કરી, પોતાની ઇચ્છા અનુસાર વીતરાગના કથનથી વિરુદ્ધ શાસ્ત્રોનાં અર્થ કરે છે, વળી વીતરાગ માર્ગમાં શકા

લાવી મિથ્યા લાષણ કરે છે તેવા સાધકો સર્વોત્તમ ગુણોના લાજન બની શકતા નથી (કદાચક્રને લીધે વસ્તુને સત્યપણે સમજવા છતાં વિવેક-શૂન્ય થઈ વિપરીતપણે વર્તે તેા તે સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે)

મૂલમ્- જે યાવિ પુટ્ટા પલિઝંચયંતિ, આયાણમદ્દુ ક્વલુ વંચયિત્તા ।

અસાહુળો તે ઇહ સાહુમાણી, માયણિણ એસંતિ અણંતધાયં ॥૪॥

અર્થ : જે માયાવી સાધકને તેમનાં ગુરુનું નામ જો કોઈ પૂછે તેા આવેા અભિમાની સાધક પોતાનાં અહંભાવનાં કારણે ગુરુનાં નામને છુપાવી કોઈ અન્ય વિદ્વાન આચાર્યનાં નામને આગળ ધરે છે આવા માયાવી સાધકો મોક્ષથી વંચિત રહે છે વળી પોતામાં સાધુ તરીકેના ગુણો નહિ હોવા છતાં પોતે પોતાને સાધુ માને છે આવા માયાવી સાધુઓ અનંત સંસારમાં રખડે છે.

મૂલમ્- જે કોહણે હોઈ જગદ્ભાસી, વિઓસિયં જ ડ ઉદીરણ્જા ।

અંધેવ સે દંડપહં ગહાય, અવિઓસિય ઘાસઈ પાવકમ્મી ॥૫॥

અર્થ : જે પુરુષ કષાયોનાં ક્ષણે જાણતો નથી તેથી સદાય ક્રોધ કરી અન્ય વ્યક્તિઓનાં દોષો પ્રકટ કરી પરની નિંદા કરે છે તેમજ શાંત થયેલા કલેશોને ફરી ઉત્પન્ન કરે છે. આવા પાપી જીવેા જેમ અંધ મનુષ્ય માર્ગનેા અજાણ હોવાથી લાકડીનાં ટેકે ટેકે ઉનમાર્ગને પામી દુઃખી થાય છે તેમ આવા ક્રોધી મનુષ્યો તેમજ સાધકો દુઃખી થાય છે (તેથી આત્માથી સાધકોએ કષાયોથી-કલેશથી-સદા દૂર રહેવું ઉપશાંત લાવે રહી સયમનું પાલન કરવું.)

મૂલમ્- જે વિગ્ગહીએ અન્નાયભાસી, ન સે સમે હોઈ અઙ્ગંજપત્તે ।

ઓવાયકારી ય હરીમણે ય, એગંતદિટ્ઠી ય અમાઈરુવે ॥૬॥

અર્થ : પરમાર્થ તત્ત્વના જ્ઞાનથી રહિત એવો પુરુષ સદાય કલેષ કરનાર તથા અન્યાયથી લાષણ કરનાર હોવાથી તે સમાધિને પામી શકતો નથી. આવો પુરુષ કલેશરહિત નહિ હોવાથી આત્મ-હિત પણ કરી શકતો નથી જેથી એવા સાધકો જન્મ મરણનાં દુઃખ ભોગવે છે પરંતુ જે સાધક ગુરુની આજ્ઞાએ ચાલનાર, પાપકર્મથી લજ્જા પામનાર. જીવ આદિ તત્ત્વોમાં શ્રદ્ધા રાખનાર, અમાયી હોય તે સમાધિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મૂલમ્- સે પેસલે સુહમે પુરિસજાએ, જચ્ચન્નિએ ચેવ સુઝજ્જુયારે ।

બહું પિ અણુસાસિએ જે તહચ્ચા, સમેહુ સે હોઈ અઙ્ગંજપત્તે ॥૭॥

અર્થ : સાધકને પ્રમાદને લીધે કોઈ દોષ ઉત્પન્ન થયો હોય અને તેને શિખામણ પ્રાપ્ત થતાં પ્રસન્ન ચિત્તે દોષને ખમાવે, ક્રોધ ન કરે, એવો સુક્ષ્મદર્શી પુરુષાર્થી જાતવર્ત, સરળ સાધક, સંયમનું પાલન કરતો થકો નિષ્કપટી બની સમભાવપૂર્વક રહે છે તેવા સાધકો વીતરાગ પુરુષોની સમાન માનવા યોગ્ય ગણવા (જે સાધકને પોતાનો દોષ સમજાય તે જ સમાધિને પ્રાપ્ત કરી શકે)

મૂલમ્- જે આવિ અપ્પં વસુમં તિ મત્તા, સંઘાય વાયં અપરિવલ્લ કુજ્જા ।

તવેણ વાહં સહિત્તિ મત્તા, અણ્ણં જળં પસ્સઈ વિંબભૂયં ॥૮॥

અર્થ : ઘણું કરીને તપસ્વીઓમાં તપનો ગર્વ હોય છે જે કોઈ હલકા માનસવાળો સાધક પોતાને સંયમી તથા તપસ્વી માનીને પોતાની જાતની પ્રશંસા કરતો હોય અને પોતાની મેળે એમ માનતો હોય કે હું મૂળ ગુણ તથા ઉત્તરગુણ સહિત સંયમનું પાલન કરું છું. મારા સમાન અન્ય કોઈ સંયમી નથી અને હું તપમાં શ્રેષ્ઠ છું, વળી અન્ય સંયમી અને જ્ઞાનીઓ તથા તપસ્વીઓને ચંદ્રના ગિંઘ સમાન નકલી અને કૃત્રિમ માને તેવા સાધકોને અભિમાની અને અવિવેકી જાણવા.

મૂલમ્- એગંતકૂડેણ ઉ સે પલેહ, ણ વિજ્જઈ મોણપયંસિ ગોત્તે ।

જે માણણદ્ઢેણ વિહવ્વકસેજ્જા, વસુમન્નતરેણ અબુજ્જમાણો ॥૯॥

અર્થ : પૂર્વોક્ત અહંકારી સાધુ મોહ અને માયામાં ફસાઈને વારંવાર સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે તથા સંયમમાં આગમના આધારરૂપ થઈ શકતો નથી. જે પુરુષ સર્વજ્ઞનાં મતમાં સયમ, જ્ઞાન આદિ ગુણોના મદ કરે છે એવો પુરુષ પરમાર્થને ન જાણતો થકો પોતાના આત્માને સત્કાર અને માનાદિથી નીચે પાડે છે અને કોઈપણ સમયે સંસારથી મુક્ત થઈ શકતો નથી.

મૂલમ્- જે માહ્ણો લત્તિણ જાયણ વા, તહુગ્ગપુત્તે તહ લેચ્છઈ વા ।

જે પવ્વહણ પરદત્તમોહ, ગોત્તે ણ જે થન્નમહ માણવદ્ધે ॥૧૦॥

અર્થ :- જે કોઈ જાતિથી ભલે ગ્રાહ્ય હોય, ક્ષત્રિય હોય, ક્ષત્રિયથી વિશેષ જાતનો હોય, વળી ખીણ કોઈપણ ક્ષત્રિયની વિશેષ જાતનો હોય પણ તે પુરુષ દીક્ષા ધારણ કરીને શિક્ષાના નિર્દોષ આહારનું ભક્ષણ કરે, સંયમનું પાલન કરે, વળી સંસાર અવસ્થાનાં કુળ અને જાતિનું અભિમાન કે મદ કરે નહિ તે જ પુરુષ સર્વજ્ઞ પ્રણિત માર્ગનું અનુકરણ કરવાવાળા કહેવાય છે. [દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી કુળ કે ગોત્રનાં અભિમાન નહિ રાખતાં સમ ચૈતન્ય-વાળા થવું જોઈએ]

મૂલમ્- ન તસ્સ જાઈ વ કુલં વ તાણં, ણણત્થ વિજ્જાચરણં સુચિણ્ણં ।

ણિકલ્લમ્મ સે સેવહજ્ઞા ઝમ્મં, ણ સે પારણ હોઈ વિમોયણાણ ॥૧૧॥

અર્થ :- મદોન્મત પુરુષને જાતિમદ અથવા કુળમદ સંસારથી બચાવી શકતાં નથી. તેથી સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને આરિચ્ચ સિવાય અન્ય કોઈપણ જીવોનું રક્ષણ કરનાર નથી; છતાં જાતિ અને કુળ અભિમાનવાળા જીવો દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા છતાં નિહિત કર્મનું સેવન કરે છે. ગૃહસ્થનાં કાર્યો ધરે કરાવે છે, જાતિ વિગેરેનો મદ કરે છે એવા જીવો આઠ કર્મનો ક્ષય કરવા સમર્થ થતાં નથી પણ સંસાર પરિભ્રમણની વૃદ્ધિ કરે છે.

મૂલમ્- ણિવિક્કચ્છે ભિક્ખૂ સુલૂહજીવી, જે ગારવં હોઈ સિલોગકામી ।

આજીવમેયં તુ અબુજ્જમાણો, પુણો પુણો વિપ્પરિયાસુવેહ ॥૧૨॥

અર્થ :- જે સાધુ દ્રવ્ય આદિ બાહ્ય પદાર્થ તથા ઉપકરણ સિવાય કિંચિત માત્ર પરિગ્રહ રાખતો।

નથી અને ભિક્ષાચર્યાથી લૂખા સૂકા આહારથી નિર્વાહ કરતો હોય પણ તે માન, પ્રતિષ્ઠા અને પ્રશંસાની પ્રાપ્તિ ઇચ્છતો હોય તેવો સાધક શ્રેષ્ઠ એવા મોક્ષમાર્ગને જાણતો નથી અને બાહ્ય પરિવ્રહનાં ત્યાગને જ આજીવિકાનું સાધન બનાવી, વારંવાર સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

મૂલમ્- જે ભાસવં ભિક્ષૂ સુસાહુવાઈ, પઙ્કિહાણવં હોઈ વિસારણ ય ।

આગાઢપણે સુવિભાવિયપ્પા, અન્નં જળં પન્નયા પરિહવેજ્જા ॥૧૩॥

અર્થ : જે સાધુ ભાષાનાં જાણુકાર હોય, મધુર બોલવાવાળા હોય, પ્રતિભાવાળા હોય, વિશારદ હોય, સત્ય તત્ત્વમાં કુશળ હોય, ધર્મભાવનાથી વાસિત હોય, એવાં ગુણવાન હોય તે ઉત્તમ સાધુ કહેવાય છે. પરંતુ આવા ગુણોનાં અભિમાનથી અન્ય સાધુઓની નિંદા કે તિરસ્કાર કરતાં હોય, પોતાની બુદ્ધિ પ્રતિભાથી બીજાને અપમાનિત કરતા હોય એવા ઉપરોક્ત ગુણો હોય છતાં તે નાધુ નથી પરંતુ સાધુનાં આભાસરૂપ છે. તેમ માનવું.

મૂલમ્- एवं ण से होइ समाहिपत्ते, जे पन्नयं भिक्खू विउकसेज्जा ।

अहवाऽवि जे लाभमयावलिप्ते, अन्नं जणं खिसति. बालपन्ने ॥१४॥

અર્થ : પૂર્વોક્ત પ્રકારથી જો કોઈ સાધુ પોતે બુદ્ધિમાન હોવા છતાં બીજાનું અપમાન કરે તે સાધુ મોક્ષ માર્ગમાં જઈ શકતો નથી વળી આવા સાધુને કદાચ લાભાંતરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી આહાર આદિ સહેજે પ્રાપ્ત થતાં હોય અને તે લાભનાં મદથી ઉન્નમત બની અન્ય સાધુઓની નિંદા કરતો હોય તો આવો અજ્ઞાની મૂર્ખ સાધક સમાધિરૂપ મોક્ષ માર્ગને પામી શકતો નથી તેમ જ ધર્મનો આરાધક થઈ શકતો નથી.

મૂલમ્- पन्नामयं चेव तवोमयं च, णिन्नामए गोयमयं च भिक्खू ।

आजीवगं चेव चउत्थमाहु, से पंडिए उत्तमपोग्गले से ॥१५॥

અર્થ : જે કોઈ સાધુ બુદ્ધિમદ્, તપમદ્, ગોત્રમદ્, આજીવિકા મદ્ એ ચારેય મદ્નો ત્યાગ કરે તો તે પડિતપદ્ને પામે છે અને સર્વ મુનિવૃદ્ધમાં સર્વોત્તમ ગણાય છે (મદ્થી જીવ પતિત થાય છે. મદ્ છે તે કષાય છે કષાય એ જ સંસાર છે અને સંસાર છે તે દુઃખમય છે. એમ જાણી સાધકે મદ્નો પશ્ચિત્યાગ કરી આત્મ ઉપયોગ રાખી સયમનું પાલન કરવું.)

મૂલમ્- एयाइं मयाइं विगिंच धीरा, ण ताणि सेवन्ति सुधोरधम्मा ।

ते सव्वगोत्तावगया महेसी, उच्चं अगोत्तं च गइं वयन्ति ॥१६॥

અર્થ : ધીર સાધક પૂર્વોક્ત મદ્નાં સ્થાનોથી અલગ રહે, સદ્-ધર્મ સંપન્ન સાધુ હોય તે ગોત્ર અદ્વિનાં મદ્ને કરે નહિ; એમ કરવાવાળા પુરુષ તીર્થંકર દ્વારા પ્રતિપાદિત કરેલ ધર્મનું પાલન કરવાવાળો છે. આવો મદ્ રહિત થયેલ આત્મા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય રૂપ ધર્મનું આરાધન કરી સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી ઉચ્ચ-નીચ ગોત્ર રહિત તપથી ઉત્તમ એવી મોક્ષ ગતિને પામે છે એમ જાણીને સાધકે મદ્નો ત્યાગ કરવો.

મૂલસ્- ભિક્ષૂ મુચ્ચે તહ દિઢ્ઠધમ્મે, ગામં ચ નગરં ચ અણુપ્પવિસ્સા ।

સે એસણં જાણમણેસણં ચ, અન્નસ્સ પાણસ્સ અણાણુગિદ્ધે ॥૧૭॥

અર્થ : ઉત્તમ લેશ્યાવાળા, મઠના સ્થાનોથી રહિત શ્રુત અને ચારિત્ર્ય ધર્મને જાણનાર, ગામ અને નગરમાં ગયા. થકા દોષિત અને નિર્દોષિતપણાને જાણનાર એવા સાધકો આસક્તિ રહિત બની, નિર્દોષ આહાર-પાણીને ગ્રહણ કરે અને સંયમ નિભાવ માટે મર્યાદિત ભોજન કરી સંયમનું પાલન કરે તેવા સાધકને ભગવાને યોગ્ય સાધુ કહ્યો છે.

મૂલસ્- અરહં ચ રહં ચ અભિમૂયં ભિક્ષૂ, વહૂજણે વા તહ એગચારી ।

એગંતમોણેણ વિયાગરેજ્જા, એગસ્સ જંતો ગહરાગઙ્ગ ય ॥૧૮॥

અર્થ : સાધુ સંયમ પાળતાં અસંયમ ભાવમાં રૂચિ ન કરે; એટલે આનંદ ન માને, સંયમ ભાવમાં અરૂચિ ન કરે, અન્ય સાધુની સાથે રહેતો હોય કે એકલો વિચરતો હોય પરંતુ સંયમને બાધક થાય એવા ભાષણ ન કરે. તે એકત્વ ભાવનાની વૃદ્ધિ કરવા માટે વિચારે કે તમામ જીવો પરલોકમાં એકલા જ જાય છે અને એકલાં જ બીજી ગતિમાંથી આવીને અહીં જન્મ ધારણ કરે છે એમ જાણી સંયમમાં જગૃત બની એકલો વિચરવું

મૂલસ્- સયં સમેચ્ચા અદુવા વિ સોચ્ચા, માસેજ્જ ધમ્મં હિયયં પયાણં ।

જે ગરહિયા સંણિયાણપ્પઓગા ન તાણિ સેવંતિ સુધોરધમ્મા ॥૧૯॥

અર્થ : સાધક ધર્મનાં સ્વરૂપને સ્વયં જાણી અથવા આચાર્ય આદિ પાસેથી સાંભળીને જીવોનાં હિતના માટે હિતકારી ધર્મનો ઉપદેશ આપે સાધુ પુરુષો માટે સત્કાર, સન્માન, પુજા આદિ નિર્દિષ્ટ કાર્યો ગણાય છે. સાધક આવા સાંસારિક લાભાર્થે કોઈપણ કાર્ય કરે નહિ તથા ઉપદેશ પણ ન આપે.

મૂલસ્- કેસિચિ તકકાઙ્ગં અબુજ્ઞ ભાવં, લુદ્ધં પિ ગચ્છેજ્જ અસદ્દહાણે ।

આહસ્સ કાલાઙ્ગારં વધાણ, લઢ્ઢાણુમાણે ચ પરેસુ અદ્ઢે ॥૨૦॥

અર્થ : શ્રોતાનાં અભિપ્રાય જાણ્યાં વિનાં ઉપદેશ આપવાથી લાભના બદલે કોઈ વખત ઉપદેશકને હાનિ થઈ જાય છે. શ્રોતાજન કદાચ પોતાનાં ધર્મનું અપમાન થાય છે તેમ સમજે તો તે ઉપદેશકને બ્યથા પહોંચાડે છે. અગર આયુષ્યને હાનિ પહોંચાડે છે. કદાચ આયુષ્યનો ઘાત કરી દૂંકું જીવન પણ કરી નાંખે છે. એમ જાણીને ઉપદેશ દેતા પહેલાં શ્રોતાનાં અભિપ્રાયને અનુમાન આદિથી જાણી લેવા.

મૂલસ્- કમ્મં ચ છંદં ચ વિગિચ ધીરે, વિણ્ણજ્જ ઉ સન્વઓ આયમાવં ।

રૂવેહિં લુપ્પંતિં મયાવહેહિં, વિજ્જં ગહાય તસથાવરેહિં ॥૨૧॥

અર્થ : ઉત્તમ બુદ્ધિમાન સાધુ ધર્મોપદેશ સમયે સાંભળનારાનાં કાર્યો, અભિપ્રાય વિશેરે જાણી લે. સલાને અનુરૂપ તિરસ્કાર રહિત સમભાવથી ધર્મનો ઉપદેશ આપે અને શ્રોતાનાં મિથ્યાત્વ આદિ ભાવોને દૂર કરાવે. તેમ જ વિષય આસક્તિ દૂર કરાવવા માટે સ્ત્રીઓનાં રૂપ, સ્ત્રીઓનાં સર્ગ, તેમની સાથે વાર્તાલાપ વિશેરે જીવને સંસારમાં રળકાવનાર છે; તેવો

ઉપદેશ આપી સ્ત્રી-સસર્ગથી દૂર રહેવા સમજાવે. અને ત્રસ-સ્થાવર જીવોનું કલ્યાણ થાય તેવો ઉપદેશ આપે.

મૂલમ્- ન પૂયણં ચેવ સિલોયકામી, પિયમપ્પિયં કસ્સઙ્ગો કરેજ્જા ।

સર્વે અણદ્વે પરિવજ્જયંતે, અણાઝલે યા અકસાઙ્ગ મિવલ્લુ ॥૨૨॥

અર્થ : સાધક પોતાની પૂજા, શ્લાઘાની ઇચ્છા કર્યા વિના ધર્મોપદેશ આપે. કોઈ પણ પ્રાણીને પ્રિય અથવા અપ્રિય લાગે તેવું આચરણ ન કરે. સર્વ અનર્થોનો ત્યાગ કરી વિશુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ દે. વળી અનાકુળ થઈ કષાય રહિત બની આવો ભિક્ષુક સયમનું પાલન કરે.

મૂલમ્- આહત્તહોયં સમુપેહમાણે, સર્વેહિં પાણેહિં ણિહાય દંડં ।

ણો જીવિયં ણો મરણાહિક્કલ્લી, પરિવ્વણ્ણ વલયાવિમુક્કકે ॥ તિબેમિ ॥૨૩॥

અર્થ : સાધક મુનિ શ્રૂત ચારિત્ર્ય રૂપ સત્ય ધર્મનાં સ્વરૂપને યથાતથ્ય જાણી, સર્વ પ્રાણી માત્રની હિંસાનો ત્યાગ કરીને અનારંભી અને અપરિગ્રહી બને, અસંયમી જીવનની કદાપિ પણ ઇચ્છા કરે નહિ. રોગોનાં દુઃખોથી દુઃખી થાય છતાં પણ મરણને ઇચ્છે નહિ. જીવન અને મરણ બન્ને ને સરખા જાણી, જીવવું તો સારું કે મરણ આવે તો ઠીક એમ પણ ઇચ્છે નહિ; પણ કષાય આદિ મહા-મોહનીય કર્મથી મુક્ત થઈ સયમનું અનુષ્ઠાન કરે

૧૩ મું અધ્યયન સમાપ્ત

૧૪ મું અધ્યયન (ગ્રન્થનામ)

પૂર્વભૂમિકા :- ‘યથાતથ્ય’ નામનું તેરમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. હવે ‘ગ્રન્થનામ’ નું ચૌદમું અધ્યયન શરૂ કરવામાં આવે છે તેરમા અધ્યયનમાં યથાતથ્ય એટલે સમ્યક્ ચારિત્ર્ય કેવું હોય તેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું હતું. આવું નિર્માણ અને પવિત્ર ચારિત્ર્યની પ્રાપ્તિ બાહ્ય ગ્રંથી અને અભ્યંતર ગ્રંથીનાં ત્યાગ વિના થઈ શકે નહિ બાહ્યગ્રંથી એટલે નવ પ્રકારનાં બાહ્યપરિગ્રહનો ત્યાગ અને આંતર પરિગ્રહ એટલે વિકાર વાસના, કષાય આદિનું મંદપણું કરી તેનો ક્ષય કરવો તે આ ગ્રંથીનું ખ્યાન ચૌદમાં અધ્યયનમાં વર્ણવવામાં આવશે.

મૂલમ્- ગંધં વિહાય ઇહ સિદ્ધસાળો ડઢાય સુવમચ્ચેરં વસેજ્જા ।

ઓવાયકારી વિણયં સુસિદ્ધે જે છોય વિપ્પમાયં ન કુજ્જા ॥૧॥

અર્થ : સાધક આલોકનાં પરિગ્રહને છોડી, શિક્ષા ગ્રહણ કરી, દિક્ષા લઈને ઉત્સાહપૂર્વક પ્રહ્લ્લચર્યનું પાલન કરે તથા આચાર્યની આજ્ઞાનું પાલન કરતાં થકા વિનયને પણ શીખે આવી રીતે સંયમપાલન કરવામાં કદી પણ પ્રમાદ કરે નહિ (આવા સાધકો ધન્યવાદને પાત્ર બને છે, વળી સમસ્ત કર્મોનો નાશ કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે જન્મ મરણનો નાશ કરવા માટે આઠ પ્રવચન માતાનું પ્રહ્લ્લચારીએ પાલન કરવું જોઈએ)

મૂલમ્- જહા દિયાપોયમપત્તજાતં સાવાસગા પવિઢં મન્નમાણા ।

તમચાઇયં તરુણમપત્તજાતં ઢંકાઇ અવ્વત્તગય હરેજ્જા ॥૨॥

અર્થ : જેમ પક્ષીનાં નાનાં બચ્ચાને પૂરી પાળો આવ્યા પહેલાં પોતાના સ્થાનથી ઊડી અન્ય સ્થાને જવાની ઇચ્છા થાય, પણ ઉડવામાં અસમર્થ હોવાથી પાંખો ફફડાવતાં દેખીને ઢંક આદિ અન્ય માંસાહારી પક્ષીઓ તે બચ્ચાને પકડી લઈ મારી નાખે છે તેમ એકલાં વિચરતા સાધુ સયમથી બળ્ટ બને છે (જેથી સાધુએ પોતાની પૂર્ણ શક્તિ ખીલવ્યા સિવાય પોતાના સમૂહમાંથી બહાર એકલા વિચરવાની ઇચ્છા કરવી નહિ)

મૂલમ્- एवं तु सेहंपि अपुट्ठधम्मं निस्सरियं वुसिमं मन्नमाणा ।

दियस्स छाये व अपत्तजाये हरिसु णं पावधम्मा अणेगे ॥३॥

અર્થ : જેમ પાંખો રહિત પક્ષીનાં બચ્ચાને માંસાહારી પક્ષી પકડી તેનો નાશ કરે છે એ પ્રમાણે ધર્મમાં અપ્રવીણ એવા નવદિક્ષિતને સમુદાયમાંથી એકલાં બહાર નિકળેલ જોઈને કેટલાંક પાળડીઓ તેને પ્રલોભન આપી સયમ ધર્મથી તેને બળ્ટ કરે છે (વયથી અને જ્ઞાનથી જ્યાં સુધી પરિપૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી સાધકે શરુવાસમાં રહેવું યોગ્ય છે)

મૂલમ્- ओसाणमिच्छे मणुए तर्माह अणोसिए णंतर्कारति नच्चा ।

ओभासमाणे दवियस्स वित्त ण णिक्कसे वहिया आसुपन्नो ॥४॥

અર્થ : જે પુરુષો ગુરૂકુળમાં નિવાસ કરતા નથી તે પુરૂષો પોતાના કર્મોનો નાશ કરી શકતાં નથી

એમ જાણી સાધક પુરુષ સદા ગુરુકુળમાં નિવાસ કરે અને સમાધિની ઇચ્છા રાખે અને મુકિતને યોગ્ય પુરુષનાં આચરણનો સ્વીકાર કરે ગચ્છ બહાર ન જાય (ગુરુનાં નિવાસમાં રહેવાથી સત્સંગનો ભોગ બને, પ્રમાદ ન થાય, શંકાનો ફેંસલો થાય, સ્વચ્છંદ તૂટી જાય અને સંયમ તથા જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય.)

મૂલમ્- જે દ્વાળઓ ય સયણાસણે ય પરક્કમે યાવિ સુસાહુ જુત્તે ।

સમિતિસુ ગુત્તીસુ ય આયપન્ને વિયાગરિતે ચ પુઢો વણ્જજા ॥૫॥

અર્થ : ગુરુના સમુદ્ધમાં નિવાસ કરનાર સાધુ શયન, સ્થાન, આસન વિગેરેમાં અપ્રમાદપણે રહી શકે છે સંયમમાં ઉત્તમ સાધુની માફક આચરણ કરી શકે છે પોતે સમિતિ અને ગુપ્તિમાં નિપૂણ બનીને અન્ય સાધકોને સમિતિ ગુપ્તિરૂપ આચારનો ઉપદેશ આપી શકે છે આવો સાધકનો આચાર છે અને તે આચાર ગુરુ સમીપે રહેવાથી વૃદ્ધિને પામી શકે છે

મૂલમ્- સદ્દાણિ સોચ્ચા અદુ ભેરવાણિ અણાસવે તેષુ પરિવ્વણ્જજા ।

નિદં ચ ભિક્ખૂ ન પમાયં કુજ્જા, કહં કહં વા વિતિગિચ્છતિન્ને ॥૬॥

અર્થ : સાધુ ધરિયા સમિતિ યુક્ત હોઈ મધૂર શબ્દો તથા ભયંકર શબ્દો સાંભળીને તેમાં રાગ દ્વેષ કરે નહિ મધ્યસ્થવૃત્તિ ધારણ કરે, નિંદારૂપ પ્રમાદ સેવે નહિ કોઈ વિષયમાં શંકા થાય તો ગુરુને પૂછીને નિવારણ કરે. આ પ્રમાણે કરવાથી સયમનાં અનુષ્ઠાનમાં તત્પર થઈ શકાય છે અને વ્યાકુળતારૂપ વિચિકિત્સાને પાર કરી શકાય છે.

મૂલમ્- હરેણ વુઢ્ઠેણણુસાસિણે ડ રાહિણિણાવિ સમવ્વણં ।

સમ્મં તયં થિરત્તો ણાભિગચ્છે ણિજ્જંતણે વાવિ અવારણે સે ॥૭॥

અર્થ : કોઈ સાધક પોતાનાં પ્રમાદને લીધે ભૂલ થાય ત્યારે તેનાથી નાની વયનાં, અગર સમાન વયનાં, અગર મોટી વયનાં, પ્રવજ્યામાં શ્રેષ્ઠ એવા સાધકો તરફથી તેની ભૂલ સુધારવા શિખામણનાં વચનો કહેવામાં આવે તો તે શિખામણને નહિ સ્વીકારતાં તેની ઉપર ક્રોધ કરે તો તેવા સાધકો સંયમપાલનથી બપ્ટ થઈ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. અને સંસારને પાર કરવામાં અસમર્થ બને છે. (માટે સાધકે સંયમપાલનમાં કોઈ ક્ષતિ થઈ જાય તો સતત જાગૃત બની અહમ્ ભાવ ત્યાગી, શિખામણ આપનારનો ઉપકાર માની, પ્રાયશ્ચિત લઈ વિશુદ્ધ બનવું ભોંઈએ.)

મૂલમ્- વિહિત્તેણં સમયાણુસિદ્ધે હરેણ વુઢ્ઠેણ ડ ચોહ્ણે ચ ।

અચ્ચુદ્ધિયાણે ઘહ્દાસિણે વા આગારિણં વા સમયાણુસિદ્ધે ॥૮॥

અર્થ : વીતરાગ શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ કાર્ય કરનારને ગૃહસ્થો તેમ જ અન્ય તિર્થાંશો તથા સામાન્ય કામ કરવાવાળી દાસી તેમ જ સાધકથી નાની ઉંમરનાં અથવા મોટી ઉંમરના કોઈ સાધુ ભે સધુના આચાર વિરૂદ્ધ કાર્ય કરનાર સાધક સાધુને ઉત્તમ આચાર પાળવાની શિખામણ આપે તો તે સાધક શિખામણ આપનાર ઉપર ક્રોધ કરે નહિ. પરંતુ તેનો ઉપકાર માની આત્મહિતનું કારણ જાણી શિખામણનો સ્વીકાર કરે

મૂલસ્- ન તેસુ કુજ્જે ન ય પઢ્વહેજ્જા, ન યાવિ કિંચી ફરસં વણ્જ્જા ।

તહા કરિસ્સતિ પડિસુનેજ્જા, સેયં ચુ ભેયં ન પમાયં કુજ્જા ॥૧॥

અર્થ : પૂર્વોક્ત પ્રકારે અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા શિખામણુ પ્રાપ્ત થતાં તે શિક્ષા આપનાર વ્યક્તિ પ્રત્યે સાધકે કોઈ કરવો નહિ વળી તેને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય તેવું વર્તન પણ કરવું નહિ તેમજ કંઈશ વચન પણ બોલવું નહિ પરંતુ પ્રત્યુત્તર એવી રીતે આપવો કે તમે જે કહો છો તે વ્યાજબી છે મારા હિતની વાત છે એમ કહી પરમાર્થનો વિચાર કરી આપેલ શિખામણુનો સ્વીકાર કરવો.

મૂલસ્- વર્ણસિ મૂઢસ્સ જહા અમૂઢા, સમ્માણુસાસંતિ હિયં પયાણં ।

તેણા વિ મજ્જં ઇણમેવ સેયં, જ મે બુહા સમણુસાસયંતિ ॥૧૦॥

અર્થ : જેમ જંગલમાં માર્ગ ભૂલેલાને માર્ગનો બહુકાર માર્ગ બતાવે છે અને તે માર્ગ બતાવનાર ઉપર માર્ગ ભૂલનાર પુરૂષ પ્રસન્ન થાય છે એવી રીતે ઉત્તમ માર્ગની શિક્ષા દેનાર પુરૂષ ઉપર સાધકે પ્રસન્ન થવું જોઈએ આ ઉપદેશ મને કલ્યાણુકારી છે એમ માની તેનો ઉપકાર માનવો જોઈએ (એ પ્રકારે સસાર અટવીમાં ભૂલેલાને બહુકાર કાઢી શાંતિના માર્ગરૂપ મોક્ષને બતાવનારોના ઉપકાર માનવો)

મૂલસ્- અહ તેણ મૂઢેણ અમૂઢગસ્સ, કાયવ્વ પૂયા સવિસેસજુત્તા ।

એઓવમં તત્થ ઉદાહુ વીરે, અણુગમ્મ અત્થં ઉવણેહ સમ્મં ॥૧૧॥

અર્થ : જેમ માર્ગ ભૂલેલો પુરૂષ માર્ગ બતાવનાર વ્યક્તિનો ઉપકાર માની તેનો સત્કાર કરે છે તેવી જ રીતે સુયમ ધર્મમાં ભૂલ કરનાર સાધુએ સન્માર્ગની શિખામણુ આપનાર પુરૂષનો સત્કાર કરવો જોઈએ આવા પ્રકારનું કથન શ્રી વીર પ્રભુએ પ્રરૂપ્યું છે. (હર કોઈ સાધક વ્યક્તિએ મોક્ષ માર્ગથી પોતે જો દૂર થઈ જાય અને અન્ય વ્યક્તિ તેને મોક્ષ માર્ગ દોરે તો તેનો ઉપકાર માનવો)

મૂલસ્- ણેયા જહા અંધકારંસિ રાઓ, સમ્મં ન જાણહ અપસ્સમાણે ।

સે સૂરિયસ્સ અવ્ભુગમેણં, સમ્મં વિયાણાહ પગાસિયંસિ ॥૧૨॥

અર્થ : જેમ કોઈ પુરૂષ અંધારી રાત્રિમાં અધકારનાં કારણે માર્ગ નહિ દેખાતો હોવાથી માર્ગને બાણી શકતો નથી પણ સૂર્યોદય થતાં અને પ્રકાશનો ફેલાવો થતાં માર્ગને બાણી લે છે તેમ વીતરાગ દેવના ઉપદેશથી અધકારમાં પડેલો જીવ સન્માર્ગને બાણી લે છે. (અટવીરૂપ અધકારમાં રૂંધાઈ ગયેલ આત્માઓને જ્યારે યથાતથ્ય સદ્ગુણના ઉપદેશથી જિન માર્ગ જણાય છે. ત્યારે તેઓ જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મૂલસ્- એવં તુ સેહે વિ અપુટ્ઠધમ્મે ઘસ્મં ન જાણાહ અબુજ્જમાણે ।

સે કોવિએ જિણવયણેણ પચ્છા સૂરોદએ પાસહ ચક્ખુણેવ ॥૧૩॥

અર્થ : એ પ્રકારે કોઈ દષ્ટા અધકારયુક્ત રાત્રીમાં માર્ગને જોઈ શકતો નથી. પરંતુ સૂર્યનો ઉદય થતાં અધકાર દૂર થવાથી જેમ પદાર્થોને તેમ જ માર્ગોને જોઈ શકે છે તે રીતે નવિન

સાધક ધર્મમાં નિપૂણ ન હોવાથી ધર્મના સ્વરૂપને જાણતો નથી. પરંતુ પરપરાએ પુરુષાર્થી જિન વચનને સદ્ગુરુ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાથી મોક્ષના સ્વરૂપને ઘરાઘર જાણી લે છે અને મોક્ષમાર્ગનો જ્ઞાતા બને છે

મૂલમ્- ઉઢું અહેયં તિરિયં દિસાસુ, તસા ય જે થાવરા જે ય પાળા ।

સયા જાણે તેસુ પરિવ્વણજા, મળપ્પઓસં અવિકંપમાણે ॥૧૪॥

અર્થ : ઉપર-નીચે તથા તિરછી દિશાઓમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓ નિવાસ કરે છે તેના ઉપર સાધકે થોડો પણ દ્વેષ ન કરતાં તેની ઉપર અનુકંપા લાવવી જોઈએ. તે જીવોની દયા પાળતા થકા સયમ લાવમાં વિચલિત ન થવું જોઈએ આરભ-પરિચ્છે રહિત બનવું જોઈએ. એવો શ્રી વિતરાગ દેવનો ઉપદેશ છે.

મૂલમ્- કાલેણ પુચ્છે સમિયં પયાસુ, આઠ્ઠક્ખમાણો દવિયસ્સ વિત્તં ।

તં સોયકારી પુઢો પવેસે, સંઘાઠ્ઠમં કેવલિયં સમાહિ ॥૧૫॥

અર્થ : સાધુ અવસરને જોઈ સદાચારી અને સમ્યક્ જ્ઞાનવાળા આચાર્યને જીવોના સંબંધમાં પ્રશ્ન પૂછે, મોક્ષગમન માટે સર્વજ્ઞે પ્રરૂપેલા સયમ અનુષ્ઠાનને બતાવવાવાળા આચાર્યનો સાધુ સત્કાર કરે; વળી એ આચાર્યોનાં ઉપદેશને આચાર્યની આજ્ઞાનું પાલન કરવાવાળો શિષ્ય એકાંતલાવથી પોતાનાં અતઃકરણમાં ધારણ કરે

મૂલમ્- અસ્સિ સુઠિચ્ચા તિવિહેણ તાયી, એસુ યા સંતિ નિરોહમાહુ ।

તે એવમક્ખંતિ તિલોગદંસી જ મુજ્જ મેયંતિ પમાયસંગં ॥૧૬॥

અર્થ : સાધુ ગુરૂનાં ઉપદેશ હૃદયમાં સ્થાપિત કરી મન, વચન, કાયાથી છ કાય જીવોની રક્ષા કરે આઠ પ્રવચન માતાના સમ્યક્ પાલનથી પોતાને તથા અન્ય જીવને શાંતિનો લાભ થાય છે તેમ શ્રી ભગવતે કહેલું છે. ત્રિલોકદર્શી પુરુષ કહે છે કે સાધુએ એક ક્ષણ પણ પ્રમાદ સેવવો નહિ. એટલે પાંચ ઇન્દ્રિયોનાં વિષયોથી સદા દૂર રહેવું

મૂલમ્- નિસમ્મ સે મિક્ખુ સમીહિયઢું, પઢિમાણવં હોઈ વિસારણ ય ।

આવાણમટ્ઠી વોદાણમોણં ઉવેચ્ચ સુદ્ધેણ ઉવેઈ મોક્ખં ॥૧૭॥

અર્થ : ગુરુકુળમાં નિવાસ કરનાર સાધુ સાધુનાં આચાર સાંભળી આત્માના ઇષ્ટરૂપ મોક્ષને જાણી તે સાધક બુદ્ધિમાન તથા સિદ્ધાંતનો વક્તા બને છે. આવો સાધક સમ્યક્ જ્ઞાન વડે તપ અને સયમને પ્રાપ્ત કરી શુદ્ધ આહાર વડે નિર્વાહ કરતાં થકા આરંભ પરિચ્છે રહિત બની, સર્વ કર્મોના ક્ષયરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે (આવા સાધકો સાત આઠ લવથી વધારે ભ્રમણ કરે નહિ)

મૂલમ્- સંઘાઠ્ઠ ધમ્મં ચ વિયાગરંતિ, બુદ્ધા હુ તે અંતકરા ભવંતિ ।

તે પારગા દોણ્હ વિ મોયણાણ, સંસોધિયં પળ્હમુદાહરંતિ ॥૧૮॥

અર્થ : ગુરુકુળનો નિવાસ કરનાર સાધુ સદ્બુદ્ધિથી ધર્મના સ્વરૂપને જાણી અન્યને ધર્મનો ઉપદેશ

કરી શકે છે ત્રણ કાળનાં સ્વરૂપને જાણનાર પુરૂષ પૂર્વકર્મનો નાશ કરી શકે છે. આવો વીતરાગ વચ્ચેનામાં પ્રણિત પુરૂષ પણ પોતાને તથા અન્યને સંસારમાંથી મુક્ત કરાવી શકે છે સાધક પુરૂષો પ્રશ્નોનાં ઉત્તર આગમ અનુસાર વિચાર કરીને આપે છે.

મૂલસ્- જો છાયણ જોડવિ ય લૂસણજ્જા, માણં જ સેવેજ્જ પગાસણં ચ ।

જ યાવિ પત્તે પરિહાસ કુજ્જા, જ યાડસિયાવાય વિચાગરેજ્જા ॥૧૯॥

અર્થ : સાધુ પ્રશ્નોના જવાબ દેતી વખતે શાસ્ત્રોનાં યોગ્ય અર્થને છુપાવે નહિ. ખીજના ગુણોને પણ છુપાવે નહિ વળી ખીજ સિદ્ધાંતનો આધાર લઈ શાસ્ત્રની વ્યાખ્યા કરે નહિ. હું મોટો વિદ્વાન છું એવા પ્રકારનું મિથ્યાભિમાન કરે નહિ પોતાનાં ગુણોની પ્રશંસા કરે નહિ તેમજ અન્યના ગુણોને દૂષિત ન કરે કોઈ પ્રસંગે શ્રોતા પદાર્થમાં સ્વરૂપને તથા ભાવોને ન સમજે તો તેમની મશ્કરી કરે નહિ તેમજ કોઈ વ્યક્તિને સાધક મુનિ આશીર્વાદ આપે નહિ

મૂલસ્- ભૂયાભિસકાઈ દુગુંછમાણે જ ણિવ્વહે મંતપદેણ ગોયં ।

જ કિચ્ચિમિચ્છે મણુણ પયાસુ અસાહુ ઘમ્માણિ જ સંવણજ્જા ॥૨૦॥

અર્થ : પ્રાણીઓના વિનાશની શંકાથી કોઈ વ્યક્તિને આશીર્વાદ આપે નહિ મંત્ર વિદ્યાનો પ્રયોગ કરી પોતાના સયમને બગાડે નહિ વળી આવો સાધક ઉપદેશ આપતાં શ્રોતાજનો પાસેથી કોઈપણ વસ્તુની ઇચ્છા રાખે નહિ વળી સાધુને યોગ્ય નહિ એવા ધર્મનો ઉપદેશ પણ કરે નહિ (વાણીનું રક્ષણ કરવું તેને ગોત્ર કહે છે અને મૌનને વાક સંયમ કહે છે)

મૂલસ્- હાસં પિ જો સંધઈ પાવધમ્મે, ઓણ તહીયં ફરુસં વિયાણે ।

જો તુચ્છણ જો ય વિકત્થઈજ્જા, અણાહલે યા અકસાઈ મિક્ખૂ ॥૨૧॥

અર્થ : જેનાથી હાસ્ય ઉત્પન્ન થાય તેવું સાધક જોલે નહિ તેમ જ તેવી ચેષ્ટા પણ કરે નહિ મન, વચન- કાયાથી પાપરૂપ કર્મનો ત્યાગ કરે વળી પાપમય ધર્મને હાસ્ય આદિ વડે પણ કહે નહિ. અન્યને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય તેવા વચનો સાધક જોલે નહિ વળી આવો સાધુ પૂજ, મત્કાર પામીને અભિમાન કરે નહિ સાધક મુનિ આકુળતાથી તેમ જ લોભ આદિ કષાયોથી દૂર રહે

મૂલસ્- સંકેજ્જયાડસત્કિતભાવ મિક્ખૂ વિમજ્જવાયં ચ વિયાગરેજ્જા ।

માસાદુગં ઘમ્મસમુદ્ધિતેહ વિયાગરેજ્જા સમયા સુપત્તે ॥૨૨॥

અર્થ : શાસ્ત્રના કઠિન વિષયમાં શંકા રહિત હોય તો પણ સાધુ નિશ્ચય ભાષા ન જોલે અને સ્યાદવાદ મુક્ત વાણીનું કથન કરે ધર્મ ચરણ કરવામાં પ્રવૃત્ત રહેનાર અન્ય સાધુઓની સાથે સત્ય ભાષા તથા વ્યવહાર ભાષા જોલે. ધનવાન તેમ જ દરિદ્ર શ્રોતાવર્ગને ધર્મ ઉપદેશ આપતી વખતે નિપક્ષપાત પણે સાધક વર્તન કરે પોતાના અનુભવથી પદાર્થોને સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજાવે

મૂલમ્- અણુગચ્છમાણે વિતહં વિજાણે તહા તહા સાહુ અકક્કસેણં ।

ન કત્થઈ ભાસં વિહિંસઈજ્જા નિરુદ્ધગં વાવિ ન દીહઈજ્જા ॥૨૩॥

અર્થ : સત્ય અને વ્યવહાર ભાષાનો આશ્રય લઈ ધર્મની વ્યાખ્યા કરતાં સાધુના કથનને કોઈ ઠીક ઠીક સમજી શકે છે તથા કોઈ મંદ બુદ્ધિવાળા વિપરીત સમજે છે તો તે વખતે સાધુ કોમળ શબ્દોથી સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરે પરંતુ તેનો અનાદર કરી શ્રોતાની ભાષાની નિંદા કરે નહિ તથા તેનું ચિત્ત દુઃખાવે નહિ કોઈ વાક્યોનાં અર્થ ટૂંકા હોય તો શબ્દોનો આડંબર કરી તેને વિસ્તૃત કરે નહિ. પણ સરળ ભાષામાં શ્રોતાઓને સમજાવે.

મૂલમ્- સમાલવેજ્જા પહિપુત્ત ભાસી નિસામિયા સમિયા અદ્દસી ।

અણાઈ સુદ્ધં વયણ મિહંજે અભિસંઘણ પાવવિવેગં મિક્ખૂ ॥૨૪॥

અર્થ : કોઈ અર્થ સંક્ષેપમાં સમજાવી શકવા યોગ્ય ન હોય તો તેને સાધક વિસ્તાર પૂર્વક સમજાવે. આવો સાધક ગુરૂ પાસેથી સારી રીતે વ્યાખ્યા સાંભળી ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે પાપનો વિવેક રાખી નિર્દોષ અને શુદ્ધ વચન બોલે. સમ્યક્દર્શનવાળો સાધુ સર્વજ્ઞ પ્રણિત માર્ગ પ્રમાણે પૂર્વાપરનાં વિરોધ સિવાય શુદ્ધ અને સાત્વિક વચન ઉચ્ચારે છતાં માન પૂજાની ઇચ્છા કરે નહિ.

મૂલમ્- અહા વુદ્ધ્યાઈં સુસિક્ખણજ્જા જઈજ્જયા ણાઈવેલં વણજ્જા ।

સે દિટ્ઠિમં દિટ્ઠિણ લૂસણજ્જા સે જાણઈ ભાસિહં તં સમાહિં ॥૨૫॥

અર્થ : સાધુ પુરૂષ તીર્થ કરના વચનોનો સમ્યક પ્રકારે અભ્યાસ કરે તે વચનોને સમજાવામાં યથાયોગ્ય પ્રયત્ન કરે તેમના ઉપદેશ અનુસાર મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કર્યા સિવાય વધારે ઓછું કે વિપરીતપણાની પ્રરૂપણા કરે નહિ. સમ્યક્દષ્ટિ સાધુ પોતાનાં સમ્યક દર્શનને કોઈ રીતે દૂષિત ન કરે, આવો સાધુ પુરૂષ સર્વજ્ઞની ભાવ પ્રમાણે યથાયોગ્ય બાણી શકે છે. આ ત્રણ નિશ્ચય રત્ન ભાવ પ્રમાણે રૂપ છે.

મૂલમ્- અલૂસણ ણો પચ્છન્ન ભાસી ણો સુત્તમત્થં ચ કરેજ્જ તાઈં ।

સત્થારમત્તી અણુવીય વાયં સુયં ચ સમ્મં પહિવાયયંતિ ॥૨૬॥

અર્થ : સાધુ આગમનાં અર્થને દૂષિત બનાવે નહિ. શાસ્ત્ર સિદ્ધાંતને ગોપવે નહિ છૂપાવે પણ નહિ. પ્રાણીઓની રક્ષા કરનાર સાધુ શાસ્ત્ર અને તેના અર્થની વિપરીત પ્રરૂપણા ન કરે. શિક્ષા દેનાર ગુરૂ ઉપરનો પૂજ્ય ભાવ કાયમ રાખી ગુરૂએ જેમ કહ્યું હોય તેવા પ્રકારે સૂત્રનો અર્થ કરે કોઈ ગુપ્ત સિદ્ધાંત યોગ્ય શ્રોતા સિવાય કોઈની પાસે પ્રકટ કરે નહિ.

મૂલમ્- ભૂર્ણહ ન વિરુજ્જેજ્જા, એસ ધમ્મે બુસીમઓ ।

બુસિમં જગં પરિન્નાય, અસ્સિં જીવિત ભાવણા ॥૪॥

અર્થ : ડોઠપણુ પ્રાણીઓની સાથે મનુષ્યોએ તેમજ સાધક લિક્ષુકે વેર-વિરોધ કરવો નહિ આ સનાતન ધર્મ છે તમામ જીવોને સુખ પ્રિય છે દુઃખ અપ્રિય છે તેવું જગતનું સ્વરૂપ જાણીને સાધુઓએ આરભ અને સમારભ જે વેર બધનનું કારણ છે તેને તજી સંસાર પરિભ્રમણનાં દુઃખોને યથાર્થ સમજી, સર્વ જીવોની સાથે મૈત્રી ભાવના રાખી સંયમનું પાલન કરવું

મૂલમ્- ભાવણાજોગસુદ્ધ્યા, જલે નાવા વ આહિયા ।

નાવા વ તીરસંપન્ના, સવ્વદુક્ખા તિઉટ્ટહ ॥૫॥

અર્થ : પચીસ પ્રકારની તથા બાર પ્રકારની ભાવનાયુક્ત જેનો આત્મા શુદ્ધ થયેલ છે એવા સાધક પુરુષને જળમાં નાવા સમાન કહેલ છે. સસાર રૂપી સમુદ્રમાં ડૂબતા જીવોને આવા સાધકો આધારભૂત છે. જેમ નાવ કિનારે જતાં ચાલવાની પ્રવૃત્તિથી મુક્ત થઈ સ્થિર થાય છે અને સઘળા ઉપદ્રવોથી બચી જઈ વિમ્નામને યોગ્ય થાય છે તેમ ભાવના યોગથી શુદ્ધ થયેલો જીવાત્મા સર્વ શારીરિક અને માનસિક દુઃખોથી મુક્ત થઈ જાય છે અનંત અવ્યાબાધ સુખનો અનુભવ કરે છે.

મૂલમ્- તિઉટ્ટહ ડ મેહાવી જાણં લોગંસિ પાવગં ।

તુટ્ટંતિ પાવકમ્માણિ નવં કમ્મમકુવ્વઓ ॥૬॥

અર્થ : લોકમાં જે પડિત સાધકો પાપકર્મના સ્વરૂપને જાણવાવાળા છે તેઓ સર્વ પુણ્ય અને પાપનાં બધનથી મુક્ત થઈ શકે છે નવિન કર્મોને બાંધતા નથી તેમજ પૂર્વ સંચિત કર્મોનો નાશ કરી, સસાર સાગરને તરી જઈ શાશ્વત સિદ્ધ અનતા સુખોને પ્રાપ્ત કરી લે છે

મૂલમ્- અકુવ્વઓ ણવ નત્થિ કમ્મં નામ વિજાણહ ।

વિન્નાય સે મહાવીરે જેણ જાઈં ન મિજ્જહ ॥૭॥

અર્થ : જે સાધક કર્મ બાંધન થાય તેવા કાર્યો કરતો નથી તે સાધકને નવા કર્મ બધાતા નથી. કારણકે આવા સાધકો આઠ કર્મોનાં સ્વરૂપને જાણનારા હોઈ નવું બધન નહિ કરતાં જૂના કર્મોને બધાવી જન્મ, જરા અને મૃત્યુ રહિત થઈ મુક્ત બની જાય છે. અને જે આ સસારમાં ફરીને જન્મ લેતો નથી અને મરતો પણ નથી

મૂલમ્- ન મિજ્જહ મહાવીરે જસ્સ નત્થિ પુરે કહ ।

વાઝવ્વ જાલ મચ્ચેતિ પિયાલોગંસિ ઇત્થિઓ ॥૮॥

અર્થ : જેણે ઘાતી કર્મોનો એટલે જે કર્મો આત્માનાં ગુણોનો ઘાત કરે છે અર્થાત્ આત્મસ્વરૂપ પ્રકટ થવા દેતાં નથી તેવા કર્મોનો જેણે ક્ષય કર્યો છે તેવા પુરુષો મહાવીર કહેવાય છે આવા પુરુષોને જન્મ-મરણ, રૂપ ભ્રમણ રહેતું નથી વળી જેમ વાયુ અગ્નિની જ્વાળાને ઓળંગી જાય છે તેમ મહા પુરુષો સમસ્ત કામ-વિકારોથી રહિત હોવાથી ગમે તેવી

રૂપવંત સ્ત્રીઓને વશ થતાં નથી એમ જાણીને સાધકે પણ વિકારનો નાશ કરવા માટે સ્ત્રી સેવનથી દૂર રહેવું જોઈએ.

મૂલમ્- इत्थिओ जे ण सेवन्ति आइमोक्खा हु ते जणा ।

તે જણા વંધનુમ્મુકકા નાવકંઘંતિ જીવિયં ॥૧॥

અર્થ : જે સાધકો સ્ત્રી સેવન કરતાં નથી તે સાધકો સર્વ પ્રથમ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. વળી આવા સાધકો સમસ્ત બંધનોથી રહિત થવાની ઇચ્છાવાળા હોવાથી અસંયમ જીવનને ઇચ્છતા નથી (સ્ત્રી સેવનના વિપાકો ઘણાં દુઃખકારક હોય છે. વળી સ્ત્રી સંગત સંસાર વૃદ્ધિનો માર્ગ છે. જે જીવો વિકારથી છૂટ્યા છે તેઓએ મોક્ષને શીઘ્રપણે પ્રાપ્ત કર્યો છે. સાધકોએ સ્ત્રી સહવાસથી દૂર રહેવું એ આત્મકથ્યાણનો માર્ગ છે સ્ત્રી જાતિ દોષિત નથી, પણ જીવનો પોતાનો જ વિકાર દોષિત છે. સ્ત્રીજાતિ ઉપર આરોપ મૂકવો તે પુરુષની નબળાઈ છે).

મૂલમ્- जीवियं पिढ्ढओ किच्चा अंतं पावन्ति कम्मणं ।

કમ્મુણા સંમુહી ભૂયા જે મગ્ગમણુસાસઈ ॥૧૦॥

અર્થ :- જે સાધક અસંયમી જીવનથી દૂર રહે છે (નિરપેક્ષપણે જીવન જીવે છે) વળી જે સાધકો સંયમી જીવનમાં રત હોય છે તે જ્ઞાનાવરણિય આદિ કર્મોનો નાશ કરી શકે છે જે સાધકો નિરવધ અને ઉત્તમ અનુષ્ઠાનો કરવાવાળા હોય છે તે મોક્ષ સન્મુખ થઈ મોક્ષ માર્ગનો ઉપદેશ આપે છે. આવા સાધકો મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મૂલમ્- अणुसासणं पुढो पाणी वसुमं पूयणासु ते ।

અણાસણ જણ દંતે દઢે આરયમેહુણે ॥૧૧॥

અર્થ : ધર્મનો ઉપદેશ લિપ્ત લિપ્ત જીવોમાં લિન્ન લિન્ન રૂપે પરિણમે છે પૂજા સત્કારની ઇચ્છા ન રાખવાવાળા સયમી અને ઇન્દ્રિયોનું ઢમન કરનાર તથા મૈથુનને જીતનાર પુરુષ મોક્ષગમન કરવાને યોગ્ય કહેવાય છે

મૂલમ્- णीवारे व ण लीएज्जा छिन्नसोए अणाविले ।

અણાડલે સયા દંતે સંધિ પત્તે અણેલિસં ॥૧૨॥

અર્થ :- જેમ કબૂતરને બંધનમાં ફાંસવા માટે અનાજના કણ વેચવામાં આવે છે અને તે જીવોને કણ પ્રાપ્ત થતાં લોભમાં ફાંસાય છે એ પ્રકારે અસંયમી જીવો સ્ત્રી સેવનના પ્રલોભનથી તેઓના બંધનમાં પડીને બાળમરણથી મરે છે તેથી જ મુનિએ તેમાં આસક્ત થવું નહિ. (એમ જાણી બુદ્ધિમાન સાધક ઇન્દ્રિયોને વશ રાખી વિષયલોભમાં પ્રવૃત્ત થતાં નથી આવા પુરુષો જ મોક્ષગતિને પ્રાપ્ત કરે છે) અને તેજ પુરુષ અનુપમ ભાવસમાધિ પ્રાપ્ત કરે છે.

મૂલમ્- अणेलिस्स खेयन्ने ण विरज्झज्ज केणइ ।

મળસા વયસા ચેવ કાયસા ચેવ ચક્કુમ્ ॥૧૩॥

અર્થ :- અનુપમ સંયમનાં માર્ગને જાણવાવાળો પુરુષ મન, વચન, કાયાથી કોઈની સાથે વિરોધ કરે

મૂલમ્- સે સુદ્ધસુત્તે ઉવ્વહાણવં ચ ધમ્મં ચ જે વિંદહિ તત્થ તત્થ ।

આદેજ્જવક્કે કુસલે વિયત્તે સ અરિહ્મિ ભાસિહં તં સમાહિ ॥ત્તિબેમિ ॥૨૭॥

અર્થ : જે સાધુ સૂત્રનાં ઉચ્ચારણ કરવામાં કુશળ તથા શાસ્ત્રનાં ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગને જાણવામાં પ્રવીણ હોય વળી શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે તપનુ અનુષ્ઠાન કરવાવાળા હોય એવા પુરૂષોનાં વાક્યો જ સર્વને માન્ય હોય છે અને આવા જ પુરૂષોનાં વાક્ય ગ્રાહ્ય છે. અર્થ કરવામાં નિપૂણ તથા વિના વિચાર કાર્ય નહિ કરવાવાળા સાધુપુરૂષો જ સર્વજ્ઞોએ પ્રકપેદ ભાવ-સમાધિનું પ્રતિપાદન કરી શકે છે શ્રૂત અને ચારિત્ર્ય ધર્મને આવા જ પુરૂષો યથાતથ્ય ગ્રહણ કરી શકે છે (શાસ્ત્રોએ જ્યાં જ્યાં આજ્ઞા, અર્થ, હેતુ તથા શ્રદ્ધાથી માનવાતું કહ્યું હોય તે તે રીતે સાધક મુનિ સમ્યક્ શ્રદ્ધાથી તેને સ્વીકારી વીતરાગની આજ્ઞાનું પાલન કરે આ પ્રકારનો માર્ગ જ સાધકને માટે કલ્યાણરૂપ છે

૧૪ મું અધ્યયન સમાપ્ત

૧૬ મું અધ્યયન (આદાનનામ)

(આદાનીય સ્વરૂપ નિરૂપણ)

પૂર્વભૂમિકા :- ચૌદમું અધ્યયન અહીં સમાપ્ત થાય છે હવે પંદરમાં અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. પૂર્વ અધ્યયનની સાથે આ અધ્યયનનો સંબંધ નીચે પ્રમાણે છે.

ચૌદમા અધ્યયનમાં બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિચ્છેદના ત્યાગનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું હતું અને સાધક ભિક્ષુકે સૂત્ર અને તેનો અર્થ કેવી રીતે જાણવો તેમ જ શ્રોતાજનોને કેવી રીતે સંબોધવા તેનું યથાર્થ ધ્યાન આપ્યું હતું. બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિચ્છેદનો ત્યાગ જે મુનિને યથાર્થ હોય તેવો મુનિ મોક્ષ માર્ગનો સાધક અને દીર્ઘ ચરિત્ર એટલે ‘યથાખ્યાત ચારિત્રવાણા’ (દીર્ઘ ચારિત્રવાણા) થઈ શકે છે. તેનું પ્રતિપાદન આ અધ્યયનમાં કરવામાં આવ્યું છે યથાખ્યાત ચરિત્રવાણા મુનિ સર્વજ્ઞ અને વીતરાગ હોય છે તે કેવા હોય? તેનું વર્ણન આ અધ્યયનમાં કહેવામાં આવશે.

મૂલમ્- જમતીતં પડુપન્નં, આગમિસ્સં ય નાયઓ ।

સવ્વં મન્નતિ તં તાદં, દંસણાવરણંતણ ॥૧॥

અર્થ : જે પદાર્થ ભૂતકાળમાં જે અવસ્થામાં હતા તેને તથા વર્તમાનકાળનાં પદાર્થોની જે પર્યાયો છે તથા ભવિષ્યકાળમાં જે અવસ્થાઓ થશે તે સર્વેને દ્રવ્ય અને પર્યાયથી જીવ તથા અજીવ પદાર્થોનાં જાણવાવાળા તથા છ કાય જીવનાં રક્ષક, સર્વના હિત ચિંતક વળી દર્શનાવરણીય આદિ સર્વ કર્મોનાં અંત કરવાવાળા કેવળજ્ઞાની જીવોનાં નેતા છે.

મૂલમ્- અંતણ વિતિગિચ્છાણ, જે જાણતિ અણેલિસ ।

અણેલિસસ્સ અવ્ખાયા, ણ સે હોઝ તંહિ તંહિ ॥૨॥

અર્થ : અંશયને દૂર કરનારાં પુરુષ સર્વથી વધારે પદાર્થોનાં સ્વરૂપનાં જાણકાર હોય છે. જેઓ કેવળજ્ઞાની છે અને જેણે ચાર ઘાતીકર્મોનો ક્ષય કરેલ છે વળી મિથ્યાજ્ઞાનનો અંત કરવાવાળા છે તેવા અરિહંત દેવો જ ત્રણેય કાળની વસ્તુની અવસ્થાને જાણનાર અને વસ્તુનાં તત્ત્વને ખતાવનાર છે. આવા પુરુષો અન્ય દર્શનોમાં હોતાં નથી.

મૂલમ્- તંહિ તંહિ સુયક્ખાયં, સે ય સચ્ચે સુઆહિણ ।

સયા સચ્ચેણ સંપન્ને, મિત્તિ મૂર્ણહ કપ્પણ ॥૩॥

અર્થ : જે તીર્થંકર દેવોએ જીવ આદિ તત્ત્વનો ઉપદેશ રૂઢી રીતે કરેલ છે અને તે ઉપદેશ સમસ્ત જીવોનો હિતકર હોવાથી યથાર્થ છે તેમ જ સુભાષિત પણ છે તેથી મુનિઓએ સદા સમસ્ત જીવો સાથે મૈત્રીભાવ રાખવો જોઈએ. કયાંય પણ જીવોની વિરાધનાની ઇચ્છા ન કરે (આરંભ અને પરિચ્છેદની મમતા છૂટ્યા સિવાય સર્વ જીવોની સાથે મૈત્રીભાવ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી)

નહિ. આવો સાધક સંયમ ધર્મનાં પાલનમાં નિપુણ છે. સંયમ સમાન અન્ય કોઈ ઉત્તમ પદાર્થ નથી આવો પુરુષ પરમાર્થ દૃષ્ટા અને તત્વદર્શી છે.

મૂલમ્- સે હુ ચક્ષૂ મણુસ્સાણં જે કંઘાણં ય અંતણં ।

અંતેણં ચુરો વહઈ ચકકં અંતેણં લોટ્ટઈ ॥૧૪॥

અર્થ :- જે સાધકને ઇન્દ્રિયોનાં વિષયોને ભોગવવાની ઇચ્છા નથી તે પુરુષ મનુષ્યોને નેત્રની માફક મોક્ષ માર્ગ બતાવવાવાળો છે જેમ છરો ધાર વડે પોતાનું કાર્ય કરે છે અને પૈડું તેનાં છેલ્લા ભાગથી કાર્ય સાધક બને છે તેવી રીતે કષાયસ્વરૂપ મોહનીય કર્મનો અંત પણ સસાર પરિભ્રમણનાં અંતરૂપે કાર્ય કરે છે અર્થાત્ જે મોહનીય કર્મનો ક્ષય કરે છે તે જ સાધક જન્મમરણનો અંત કરે છે.

મૂલમ્- અંતાણિ ધીરા સેવંતિ તેણ અંતકરાં ઇહ ।

ઇહ માણુસ્સણં ઠાણે ધમ્મમારાહિઝં ણરા ॥૧૫॥

અર્થ : વિષય સુખોની ઇચ્છારહિત સાધુ પુરુષો અંતપ્રાંત આહારનું સેવન કરનારા હોય છે. આવા સાધકો દેહ-મમત્વથી રહિત થઈ સંસારનો ક્ષય કરે છે. આવા સાધકો જ મનુષ્ય ધર્મઆરાધના કરી સંસાર સમુદ્રને તરે છે. આવા પુરુષો જ ધર્મઆરાધનાને યોગ્ય કહેવાય છે.

ટિપ્પણી :- અંતપ્રાંત આહાર એટલે રસકસ વિનાનો લૂખો સૂકકો આહાર. મનુષ્યભવ સિવાય અન્ય ગતિમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી, પણ સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે જે મોક્ષમાર્ગ છે.

મૂલમ્- ણિટ્ઠિયટ્ઠા વ દેવા વા ઉત્તરીણં ઇયં સુયં ।

સુયં ચ મેયમેગેસિં અમણુસ્સેસુ ણો તહા ॥૧૬॥

અર્થ : લોકોત્તર જિન શાસનમાં એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે, કે ધર્મઆરાધનને યોગ્ય મનુષ્ય સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય, તપની આરાધના કરીને કૃતકૃત્ય થઈને મોક્ષગામી થાય છે. કદાચ કોઈ આવા સાધકને કર્મો બાકી હોવાનાં કારણે સુધર્મ વિગેરે વિમાનોમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારબાદ મનુષ્યભવ પામી મોક્ષમાં જાય છે.

મૂલમ્- અંત કરંતિ દુક્ખાણં ઇહમેગેસિં આહિયં ।

આઘાયં પુણં એગેસિં દુલ્લભેજ્યં સમુસ્સણં ॥૧૭॥

અર્થ : કોઈ અન્ય મતવાળાનું કહેવું છે કે દેવ જ અશેષ દુઃખનો અંત કરે છે. પણ એવો મંબલ નથી. વીતરાગ કથન છે કે મનુષ્ય જ શારીરિક અને માનસિક દુઃખોનો નાશ કરી શકે છે. તેનાથી બિન્ન કોઈ અન્ય પ્રાણી તેમ કરી શકતું નથી. કારણ કે અન્ય ગતિમાં વીતરાગ ધર્મ શ્રવણ કરવો પણ દુર્લભ છે. તો પછી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની વાત જ ક્યાં રહી ?

મૂલમ્- ઇઓ વિદ્વંસમાણસ્સ પુણો સંવોહિ દુલ્લહા ।

દુલ્લહાઓ તહચ્ચાઓ જે ધમ્મદ્દે વિયાગરે ॥૧૮॥

અર્થ : જે છુવ ધર્મઆરાધના કર્યા વિના મનુષ્ય શરીરથી ભ્રષ્ટ થઇ જાય છે તેને ફરી સમ્યક્ જોધ પ્રાપ્ત થવો દુર્લભ જાણવો. કેમ કે સમ્યક્ દર્શનની પ્રાપ્તિ યોગ્ય આત્માના શુદ્ધ પરિણામ થવા તે અતિ કઠિન છે વળી ધર્મની પ્રાપ્તિને યોગ્ય શુભ લેશ્યાનુ ઉત્પન્ન થવું ઘણું કઠણુ છે. (અનુકેપા, વિનય, સરણતા, અમત્સર ભાવો વડે મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થાય છે)

મૂલમ્- જે ધમ્મં સુદ્ધમક્ખંતિ પહ્વિપુત્ત મણોલિસં ।

અણેલિસસ્સ જં ઠાણં તસ્સ જમ્મકહા કઓ ॥૧૯॥

અર્થ : જે સાધક પૂર્ણ અને સર્વોત્તમ શુદ્ધ ધર્મની વ્યાખ્યા કરે છે અને તે જ પ્રમાણે સંયમ આચરણુ કરે છે તે જ પુરુષ સર્વ દુઃખોથી રહિત સિદ્ધગતિ રૂપ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી તેને ફરીથી સંસારમાં જન્મ લેવાની કે તેનું મૃત્યુ થવાની વાત જ ક્યાં રહી! અર્થાત્ જન્મ-મરણનો નાશ જ કરે છે.

મૂલમ્- કઓ કયાઈ મેહાવી ઉપ્પજ્જંતિ તહા ગયા ।

તહાગયા અપ્પહિન્ના ચક્ખૂ લોગસ્સણુત્તરા ॥૨૦॥

અર્થ : આ જગતમાં ફરી નહિ આવવા માટે પાંચમી ગતિરૂપ સિદ્ધ દશાને પ્રાપ્ત થયે જ્ઞાની પુરુષો કયા કારણે જન્મ લઇ આ સંસારમાં ઉત્પન્ન થાય? અર્થાત્ ન થાય કારણ કે આવા છુવો નિદાનરહિત થઇ ગયા છે. દ્રવ્યકર્મ ને ભાવકર્મના અંકુરનો પણ નાશ કરી નાંખ્યો છે તેથી જન્મ ધારણ કરવાનાં કારણે રહ્યા નથી. તીર્થ કર દેવો, ગણધરો અને મહર્ષિઓ જગતનાં સર્વોત્તમ નેત્રરૂપ છે.

મૂલમ્- અણુત્તરે ય ઠાણે સે કાસવેણ પવેહ્ણ ।

જે કિચ્ચા ણિવ્વુહા એગે નિટ્ઠં પાવંતિ પંડિયા ॥૨૧॥

અર્થ : કાશ્યપ ગોત્રી ભગવાન મહાવીરે પ્રતિપાદિત કરેલ છે કે સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરવાનું સ્થાન સયમ છે. સંયમનું પાલન કરી પાપભીરુ અને બુદ્ધિમાન મુનિ સસારનાં ચક્રનો અંત કરે છે. આવા મહાપુરુષો કષાયરૂપ અગ્નિને ઓલવી શિતળ થયા છે.

મૂલમ્- પંડિએ વીરિયં લઢ્ઢું નિગ્ધા યાય પવત્તગં ।

ધુણે પુવ્વકહં કમ્મં ણવં વાડવિ ણં કુવ્વહ્ ॥૨૨॥

અર્થ : બુદ્ધિમાન સાધક હોય અને ઉપાદેયનો વિવેક રાખી કર્મોનો ક્ષય કરવામાં સમર્થ બને છે વળી પડિત વીર્યને પ્રાપ્ત કરી જૂના કર્મોનો નાશ કરવાની સાથે નવિન કર્મોનું બંધન પણ કરતાં નથી. આથી નવા આયુષ્યનો બંધ અટકી જતાં એ જ ભવમાં મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત કરી આત્માના અનંત સિદ્ધત્વરૂપી સુખોને પ્રાપ્ત કરે છે.

મૂલસ્- ણ કુવ્વતી મહાવીરે અણુપુવ્વકઉં રયં ।

રયસા સંમુહી ભૂયા કમ્મં હેચ્છાણ જં મયં ॥૨૩॥

અર્થ : જેમ અન્ય મનુષ્યેા પૂર્વકૃત પાપનાં ઉદયથી તથા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને અશુભ લોગ દ્વારા નવા કર્મોનાં બંધન કરે છે તેવા કર્મો સમર્થ સાધકો કરતાં નથી. કર્મોને વિદારણ કરવામાં અને નવા કર્મોનાં બંધન નહિ થવામાં સંયમ પાલન શ્રેષ્ઠ છે. તપશ્ચર્યાથી પૂર્વકર્મનો ક્ષય કરી શકાય છે એમ જાણી ઉપયોગવંત સાધકે આશ્રવ દ્વારને પ્રથમ રોડી-આત્માના શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ સયમ પાલનમાં વિચરવું.

મૂલસ્- જં મયં સવ્વસાહૂણં તં મયં સલ્લકત્તણં ।

સાહજત્તાણં તં તિન્ના દેવા વા અર્ભવિસુ તે ॥૨૪॥

અર્થ : સયમનુ પાલન કરી ઘણાં જીવો શલ્યનું છેદન કરી સંસાર સાગરને તરી ગયા છે. સયમ ત્રણ શલ્ય (મિથ્યાત્વ, કપટ, નિદાન) ને છેદનારુ છે સંયમ પાલન કરતાં શેષકર્મ રહી જવાના કારણે એટલે આત્માનો શુદ્ધ ઉપયોગ નહિ કરવાના કારણે આવા સાધકો વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્યલવમા આવી પુરુષાર્થ કરી મોક્ષગતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

મૂલસ્- અર્ભવિસુ પુરા વીરા આગમિસ્સા વિ સુવ્વયા ।

દુન્નિબોહસ્સ મગ્ગસ્સ અંતં પાઝકરા તિન્ને ॥ તિન્નેમિ ॥૨૫॥

અર્થ : ભૂતકાળમાં ઘણા વીરપુરુષો કર્મનુ વિદારણ કરવામાં સમર્થ થઈ ગયા લવિધ્યમાં પણ સર્વવિરતિ રૂપ મુનિઓ મોક્ષને પામશે વર્તમાન કાળે પણ ઘણાં મુનિઓ છે કે જે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થશે સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન અને સમ્યક્ ચરિત્રની આરાધનાથી ઘણા જીવો ભૂતકાળમાં મોક્ષ પામ્યા છે વર્તમાનમાં પામે છે. ભાવિમાં પણ પામશે. (સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન-ચરિત્ર એટલે આત્માનો એક અશરૂપ શુદ્ધ ઉપયોગ. આ ઉપયોગ જેમ જેમ આત્મામાં ઠરે તેમ તેમ ચારિત્ર્યની વૃદ્ધિ થઈ આત્મરમણતા વૃદ્ધિને પામે.)

૧૫ મું અધ્યયન સમાપ્ત

૧૬ મું અધ્યયન (ગાથાનામ)

પૂર્વભૂમિકા :- આ સોળમાં અધ્યયનનો સંબંધ અગાઉના અધ્યયનમાં રહેલા અધિકારો સાથે જણાવાશે. પૂર્વેકિત અધ્યયનોમાં વિધિનિષેધ બતાવેલ છે. તે વિધાન અનુસાર જે કોઈ પુરુષ આચરણ કરે તેા તે સાધુ સાધક કે મુનિ બની શકે છે

- (૧) પ્રથમ અધ્યયનમાં સ્વસમય એટલે સ્વશાસ્ત્ર અને પરસમય એટલે પરશાસ્ત્રોનાં જ્ઞાનથી જીવો સમ્યક્ત્વ ગુણથી યુક્ત થાય છે
- (૨) બીજા અધ્યયનમાં કર્મતુ વિહારણ કરવાવાળા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય આદિથી આઠ પ્રકારનાં કર્મોનો ક્ષય કરનાર જીવ સાધુ બને છે.
- (૩) ત્રીજા અધ્યયનમાં અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો સમભાવે સહન કરનાર પુરુષ સાધુ બની આત્મ કટ્યાણુ સાધી શકે છે.
- (૪) ચોથા અધ્યયનમાં સ્ત્રી (વિકાર) પરિસહનાં દુઃખને જીતવાવાળો જ સાધુ બની સંસાર પરિભ્રમણનાં દુઃખોનો અંત લાવી શકે છે.
- (૫) પાંચમા અધ્યયનમાં એવી પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે કે નરકના દુઃખોને સાંભળી નરકમાં લઈ જવાવાળા અશુભ કર્મોનો જે ત્યાગ કરી દે છે તે જ સાધુ છે.
- (૬) છઠ્ઠા અધ્યયનમાં ભગવંત મહાવીરને અનેક ઉપમા આપી અને સ્તુતિ કરવામાં આવેલ છે.
- (૭) સાતમા અધ્યયનમાં કુશીલનાં દોષો જાણી તેનો ત્યાગ કરી, સુશીલ સાધુની પાસે રહીને તેમની સેવા કરતાં તેમની પાસેથી શિક્ષા ગ્રહણ કરતાં કુશીલનાં દોષો નાશ પામે છે અને સુશીલ થઈ શકાય છે માટે સાધકે સુસાધુનાં સમાગમમાં રહેવું યોગ્ય છે
- (૮) આઠમાં અધ્યયનમાં મોક્ષાર્થી પુરુષોએ બાલવીર્યનો ત્યાગ કરી પડિત વીર્ય મેળવવા ઉદ્યમવંત થવું અપ્રમત ભાવે સયમ પાલન કરી આત્મરમણતા રૂપ ચારિત્ર્ય પ્રગટ કરવું
- (૯) નવમા અધ્યયનમાં એ પ્રકારે વર્ણન કરેલ છે કે શાસ્ત્રમાં કહેલ ક્ષમા આદિ દશ પ્રકારનાં કર્મોનું યથાવત પાલન કરતાં થકા જીવો સંસારમાંથી મુક્ત થઈ શકે છે.
- (૧૦) દશમાં અધ્યયનમાં સંપૂર્ણ સમાધિયુક્ત પુરુષ મોક્ષને લાયક બની શકે છે.
- (૧૧) અગિયારમા અધ્યયનમાં એવું પ્રતિપાદિત કરેલ છે કે સમ્યકદર્શક, જ્ઞાન તથા ચારિત્ર્યરૂપ ઉત્તમ માર્ગને પ્રાપ્ત થયેલ સાધક સર્વ કલેશોનો નાશ કરે છે.
- (૧૨) બારમા અધ્યયનમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે અન્ય તીર્થોંઓનાં ગુણદોષનો વિચાર કરવાથી તેઓનાં સાવધ અનુષ્ઠાનો સંસાર પરિભ્રમણ કરાવે છે. એમ જીવને શ્રદ્ધા થાય છે તેથી વીતરાગી દર્શન વિરુદ્ધનાં એટલે પરસમયનાં શાસ્ત્રોમાં શ્રદ્ધા નહિ કરતાં વીતરાગ પરિણીત શાસ્ત્રો (સ્વસમય)માં સ્થિર થવાથી જન્મ મરણનો ચક્રાવો નાશ પામે છે.

- (૧૩) તેરમા અધ્યયનમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે કે જે સાધુ પોતાના શિષ્યોના ગુણ અને દોષોને જાણી શકે તેમ જ પોતે સ્વયં સદ્ગુણોમાં રહી શકે. તેવા જ સાધુ આત્મ-કલ્યાણ સાધી શકે છે
- (૧૪) ચૌદમા અધ્યયનમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે જેમનું ચિત્ત પ્રશસ્ત ભાવો અને લેશ્યાઓથી યુક્ત હોય તથા આત્મકલ્યાણ રૂપ નિશ્ચયપણે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર્યની એકતારૂપ અનુભવ કરતો હોય તે જ સાધક અશાંતિ રહિત બની, શકે છે.
- (૧૫) પંદરમા અધ્યયનમાં બતાવેલ સર્વ અર્થોનો એવો ઉપદેશ છે કે અર્થ અને ભાવોને આચરણમાં મૂકવાથી સાધક, મુનિ બની, મોક્ષ સાધવાવાળો થાય અને દીર્ઘ ચારિત્ર્યવાળો બને

આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત પંદર અધ્યયનોમાં જે જે વિષયનું વિસ્તારપૂર્વક પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એ જ પ્રતિપાદન અહીંયા 'ગાથા' નામનાં સોળમા અધ્યયનમાં સંક્ષિપ્તથી કહેવામાં આવશે સાધુધર્મ આરંભ અને પરિશુદ્ધ રહિતનો છે તે ઉપરાંત ક્ષમા આદિ દશ પ્રકારનો ધર્મ વર્ણવેલ છે તેનું પણ યથાતથ્ય પાલન કરવાનું કહે છે (આ દશ ધર્મો ગ્રહસ્થને પણ અમુક અંશે અમલમાં મૂકવાના રહે છે) તે ઉપરથી કયા સાધકને 'લિક્ષુક' શ્રમણ, માહણ કે નિર્થક કહી શકાય તે સુચગાંગ સૂત્રનાં બીજા શ્રુત સ્કંધમાં હવે પછી સંક્ષિપ્તમાં કહેવામાં આવે છે

મૂલમ્- અહાહ ભગવં એવં સે દંતે દવિએ વોસદ્ધકાએત્તિ વચ્ચે માહણેત્તિ વા ૧ સમણેત્તિ વા ૨ ભિક્ખુત્તિ વા ૩ ણિગંગેત્તિ વા ૪ પહિઆહ મંતે । કહં નુ દંતે દવિએ વોસદ્ધકાએત્તિ વચ્ચે માહણેત્તિ વા સમણેત્તિ વા ભિક્ખુત્તિ વા ણિગંગેત્તિ વા ? તં નો બૂહી મહામુણી ! ॥
 इतिविरए सव्वपावकम्मोहं पिज्जदोसकलहं । अवभक्खाणं पेसुन्नं परपरिवायं अर-
 तिरतिं । मायामोसं मिच्छादंसणं सल्लविरए सहिए समिए सया जए, णो कुज्झे, णो
 माणी, माहणेत्ति वच्चे ॥१॥

અર્થ : શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ઉપદેશ્યુ છે કે જે પુરુષ ઇન્દ્રિયનું દમન કરનાર, મોક્ષનો અભિલાષી મમત્વનો ત્યાગ કરનાર સાધક હોય તેને માહણ, શ્રમણ, લિક્ષુક તથા નિર્થક કહેવાય છે, ત્યારે શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યો કે “હે પૂજ્ય! આ ચારેય નામવાળા સાધકોનાં ગુણ લિન્ન લિન્ન કરી બતાવો. પ્રસંગના પ્રત્યુત્તરમા ભગવાન રૂરમાવે છે કે અઠાર પાપસ્થાનકોથી જે પુરુષો નિવૃત્ત થયા હોય, આઠ પ્રવચન માતારૂપ સદ્વર્તનથી યુક્ત હોય, સમ્યક્જ્ઞાન આદિ પ્રાપ્ત કરેલ હોય, અક્રોધી તથા અભિમાનરહિત હોય તે સાધુને ‘માહણ’ કહેવાય છે ‘દ્રવ’ નો અર્થ સંયમ છે જે ઇન્દ્રિય અને મનને દમન કરે છે તે ‘દ્રવીક’ કહેવાય છે જેણે સ્નાન વિગેરે શારીરિક સસ્કારોનો ત્યાગ કર્યો છે તે ‘વ્યુતશ્રુટ કાય’ કહેવાય છે. ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને જે નહણે તેઓ ‘માહણ’ કહેવાય છે નવ વાડ વિશુદ્ધ જે બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરે તે ‘બ્રાહ્મણ’ કહેવાય છે બાર પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરે તે ‘શ્રમણ’ કહેવાય છે.

મૂલમ્- એત્યવિ સમણે અણિસ્સિએ, અણિયાણે, આદાણં ચ, અતિવાયં ચ, મુસાવાયં ચ, વહિદ્દં ચ, કોહં ચ, માણં ચ, માયં ચ, લોહં ચ, પિજ્જં ચ, દોસં ચ, ઇચ્છેવ જઓ જઓ આદાણં અપ્પણો પદોસહેઝ તઓ તઓ આદાણાતો પુવ્વં પહિવિરતે પાણાઙ્ગવાયા સિઆ દંતે, દવિએ વોસટ્ઠકાએ સમણોત્તિ વચ્ચે ॥૨॥

અર્થ : વળી ઉપરોક્ત સર્વ ગુણો સહિત શરીરનાં મમત્વરહિત સાંસારિક સુખોની ઇચ્છારહિત તેમજ અહાર પ્રકારનાં પાપો ગણાવ્યા છે કે જે કર્મબંધનનાં હેતુઓ છે તે દોષોથી જે સાધક નિવૃત્ત હોય તે ‘શ્રમણ’ કહેવાય છે. તદ્ઉપરાંત જે સાધક અપ્રતિબંધ વિહારી તેમજ ક્રિયાની ક્ષણકાંક્ષા રહિત હોય, તેમજ ઇન્દ્રિયોને દમન કરવાવાળો હોય, વળી શરીરની દરેક પ્રકારની સુશ્રુષતાથી રહિત હોય, હેય-જેય અને ઉપાદેયના તત્ત્વનુ જેને યથાયોગ્ય જ્ઞાન વર્તીતું હોય તે જ ‘શ્રમણ’ કહી શકાય.

મૂલમ્- એત્ય વિ ભિક્ખૂ અણુન્નએ વિણીએ નામએ દંતે દવિએ વોસટ્ઠકાએ સંવિધુણીય વિરુવરુવે પરી- સહોવસગો અજ્ઞપ્પજોગ સુદ્ધાદાણે ઉવટ્ઠિએ ઠિઅપ્પા સંલાએ પરદત્તભોઈ ભિક્ખૂ ત્તિ વચ્ચે ॥૩॥

અર્થ : જે પુરુષ નિર્વંધ ભિક્ષુ-ગ્રહણ કરે છે તે ભિક્ષુક કહેવાય છે. આઠ પ્રકારનાં કર્મોને ભેદવામાં જે ઉદ્યમવંત છે તે પણ ભિક્ષુક છે. પૂર્વોક્ત સર્વ ગુણો સહિત ‘માહણ’ અને ‘શ્રમણ’ નાં જે જે ગુણો કહ્યા તે સર્વગુણો અભિમાન રહિત, વિનયયુક્ત, નમ્રતાવાળા, જિતેન્દ્રિય, મોક્ષને યોગ્ય, શરીરના મમત્વરહિત હોય તે જ ભિક્ષુક કહેવાય છે વળી વિવિધ પ્રકારનાં ઉપસર્ગોને સમભાવે સહન કરનાર હોય તે પણ ભિક્ષુક છે. નિર્મળ, શુદ્ધ, ચરિત્રવાન અને આત્મોપયોગી સાધક ‘ભિક્ષુક’ કહેવાય. તેમ જ સંસારને અસાર બાળુનાર અન્ય પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી નિર્દોષ આહારને ભોગવનાર એવા આચારવાળા સાધુને ‘ભિક્ષુક’ કહેવાય છે.

મૂલમ્- એત્યવિ નિગંથે એગે એગવિઝ બુદ્ધે સંછિન્નસોએ સુસંજતે સુસમિતે સુસામાઙ્ગે આયવાયપત્તે વિઝ દુહઓવિ સોયપલિચ્છન્ને ણો પૂયાસવ્કારલાભટ્ઠી ધમ્મટ્ઠી ધમ્મવિઝ નિયાગપહિવન્ને સમિયં ચરે દંતે દવિએ વોસટ્ઠકાએ નિગંથે ત્તિ વચ્ચે ॥૪॥ સે એવમેવ જાણહ જમહં ભયં- તારો ॥ ત્તિવોમિ ॥ ઇતિ સોલસમં ગાહાનામજ્ઞચર્ણં સમત્તં ॥ પઢમો સુઅવક્ખંધો સમત્તો ॥

અર્થ : ઉપરોક્ત ગુણવાળો સાધક એટલે મુનિ નિગ્રંથ પણ કહેવાય છે જે બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિગ્રહથી રહિત હોય તે નિગ્રંથ છે. ઉપર પ્રદર્શિત કરેલ ભિક્ષુકનાં જે જે ગુણો તેમ જ શ્રમણનાં જે જે અવિર્ભાવો વર્ણવ્યા છે તે અવિર્ભાવો નિગ્રંથમાં પણ હોય છે. આ ઉપરાંત વિશેષમાં નિગ્રંથ રાગદ્વેષ રહિત અવસ્થામાં વિચરનાર હોય છે. ગતિ અને આગતિમાં જીવ એકલો જ ગમન અને આવાગમન કરે છે. તેનું યોગ્ય બાળુપણું નિગ્રંથને હોય છે. વળી સમસ્ત પદાર્થો અને તેનાં ગુણો તેમ જ ગુણોની સમય સમયની ત્રણેય કાળની અવસ્થા બાળુનાર નિગ્રંથો હોય છે. વ્યવહારિક નયે આશ્રવ દ્વારાને નિગ્રંથો રોકે છે. એમ કહેવાય આવા નિગ્રંથો કેઇ પ્રકારનાં પ્રયોજન વિનાં શરીરની ક્રિયા કરનારા હોતા નથી. આવા

નિઞ્ઞથોની ઇન્દ્રિયો અને મન સદા સ્વવશ જ હોય છે. પાંચ સમિતિ અને ત્રણ શુભિ-
યુક્ત રહી સદા આત્મઉપયોગવત જ નિઞ્ઞથો રહે છે. આવા નિઞ્ઞથોને શત્રુ કે મિત્રમાં
કોઈ જાતનો ભેદભાવ-હોતો નથી. નિઞ્ઞથો આત્મ-સ્વરૂપને યથાર્થપણે ઓળખનાર હોય છે.
સસારનું દ્રવ્ય અને ભાવથી છેદન કરનારા આવા નિઞ્ઞથો જ હોય છે. આવા નિઞ્ઞથો પૂર્ણ
સત્કારની ઇચ્છારહિત જ થયેલા હોય છે. નિઞ્ઞથો સદાય મોક્ષમાર્ગને સન્મુખ થયેલાં હોય
છે આવા સમસ્ત શુભોથી યુક્ત અને યથાખ્યાત આરિત્રમાં વૃદ્ધિ કરવાવાળા મુનિઓ જ
'નિઞ્ઞથ' કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે સર્વ પ્રાણીઓને મન, વચન-કાયાથી નવ નવ કોટીએ નહિ હણનાર
'માહણ' કહેવાય છે કષાયથી વિરક્ત થવાની ભાવનાવાળા તેમજ વિષયોની આસક્તિ
જેમાંથી ઉડી ગઈ છે તેઓ જ શ્રમણને યોગ્ય છે. નિર્દોષ આહારને ગ્રહણ કરી સંયમને
યથાર્થ પાલન કરવાવાળા સાધકને ભિક્ષુક કહેવાય. જે દ્રવ્ય અને ભાવથી એકાકી છે.
દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાર્થિક નયથી આત્માની શુદ્ધતા અશુદ્ધતાને જાણે છે જેને ખન્ને
નયનું યથાર્થ જ્ઞાન, સપ્રમાણ વર્તી રહે છે તેવા સાધક મુનિ 'નિઞ્ઞથ' કહેવાય છે.

ઉપર પ્રમાણે સાધકોનાં પ્રકારનું પ્રતિપાદન કરી ઉપસંહાર કરતાં થકા સુધર્મા સ્વામી
જ ખુસ્વામી વિગેરે શિષ્યવર્ગને કહે છે કે મેં જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તેને તેજ પ્રમાણે
સમજો આ સળધમાં જરા પણ સંશય કે વિપર્યાસપણું કરવું યોગ્ય નથી. મેં આ સઘળું
ભગવાનના સ્વયમુખથી સાંભળ્યું છે. તે હું તમને કહું છું.

આ પ્રમાણે પ્રથમ 'શ્રુત સ્કંધ' સમાપ્ત થયું.

સૂત્ર કૃતાંગ સૂત્રમ્

ખીજો શ્રી શ્રુતસ્કંધ - પ્રથમ અધ્યયન

પુંડરિક

પૂર્વભૂમિકા :- પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં સંક્ષિપ્તથી જે અર્થોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે એજ અર્થ આ ખીજા શ્રુતસ્કંધમાં ચુકિતપૂર્વક અને વિસ્તારથી દૃષ્ટાંત દ્વારા કહેવામાં આવશે. ખીજા શ્રુતસ્કંધમાં સરળપણે અગાઉનાં વિષયોને સમજાવવામાં આવશે. તેથી ખન્ને શ્રુતસ્કંધોનો વિષય સરખો જ છે. ફરક એટલો જ છે કે પહેલા સ્કંધમાં સંક્ષિપ્તથી વર્ણન કર્યું છે. અહિં ખીજા સ્કંધમાં વિસ્તારપૂર્વક નિરૂપણ કરેલ છે. આ ખીજા શ્રુતસ્કંધમાં સાત અધ્યયન છે (૧) પુંડરીક (૨) ક્રિયાસ્થાન (૩) આહાર પરિજ્ઞા (૪) પ્રત્યાખ્યાન (૫) અભુગાર શ્રુત (૬) આર્દ્રક (૭) નાલંદા.

પહેલાં શ્રુતસ્કંધની અપેક્ષાએ આ શ્રુતસ્કંધ મોટું હોવાથી આનું નામ ‘મહા અધ્યયન’ રાખવામાં આવ્યું છે. પહેલા અધ્યયનનું નામ ‘પુંડરીક’ એટલે કમળ એ પ્રમાણે રાખવામાં આવ્યું છે. કારણ કે કમળની ઉપમા આપીને જીવોની રૂચિ ધર્મમાં ઉત્પન્ન કરવા માટે મહા-પુરુષોનો પ્રયત્ન છે. જેમ કમળ કાદવમાંથી ઉત્પન્ન થયું છે, છતાં કાદવથી મુક્ત રહે છે તેમ આ જીવ સંસારની મલિન વસ્તુમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ છે છતાં સર્વ વિષયભોગોથી નિવૃત્ત થઈ સંસારથી મુક્ત રહી શકે છે એવું જીવને યથાયોગ્ય જ્ઞાન આપવા માટે જ્ઞાનીઓએ આ ખીજા શ્રુતસ્કંધની રચના કરી છે

મૂલમ્- સુયંમે આડસં તેણ ભગવયા એવમક્ષાયં ઇહ લલુ પોંડરીએ નામજ્ઞયણે તસ્સ ણં અયમદ્ઠે પણ્ણત્તે-સે જહા નામએ પુક્કલરિણી સિયા બહુડદગા બહુસેયા, બહુપુક્કલ્લા, લદ્ધદ્ધા પુંડરિક્કિણી પાસાદિયા દરિસણિયા અભિરૂવા, પડિરૂવા । તીસે ણં પુક્કલરિણીએ તત્થ તત્થ દેસે દેસે તંહિ તંહિં બહવે પડમવરપોંડરીયા, બુઙ્ઘા, અણુપુવ્વુદ્ધિયા ઝસિયા રુઙ્ગલા વણ્ણમંતા ગંધમંતા રસમંતા ફાસમંતા પાસાદીયા દરિસણિયા અભિરૂવા, પડિરૂવા । તીસેણં પુક્કલરિણીએ બહુમજ્ઞદેસમાએ એગે મહં પડમવરપોંડરીએ બુઙ્ઘા, અણુપુવ્વુદ્ધિએ ઝસિસતે રુઙ્ગલે વણ્ણમંતે ગંધમંતે રસમંતે ફાસમંતે પાસાદીએ, જાવ પડિરૂવે । સવ્વાવંતિ ચ ણં તીસે પુક્કલરિણીએ તત્થ તત્થ દેસે દેસે તંહિ તંહિં બહવે પડમવરપોંડરીયા બુઙ્ઘા અણુપુવ્વુદ્ધિયા ઝસિયા, રુઙ્ગલા જાવ પડિરૂવા । સવ્વાવંતિ ચ ણં તીસેણં પુક્કલરિણીએ બહુમજ્ઞદેસમાએ એગં મહં પડમવરપોંડરીએ બુઙ્ઘા અણુપુવ્વુદ્ધિએ જાવ પડિરૂવે ॥૧॥

અર્થ : શ્રી સુધર્માસ્વામી પોતાના શિષ્ય જંબુસ્વામીને કહે છે કે હે જંબુ ! ભગવાન મહાવીરે ‘પુંડરીક’ નામનાં અધ્યયનનાં જે અર્થ કરેલ છે તે હું તને કહું છું. જેમ કોઈ એક ઘણા પાણીવાળી તથા કીચડવાળી, યથાર્થ ગુણવાળી જેવે કમળોથી ચુકત, નિર્મળ દર્શનીય અને

મનોહર એવી 'પુષ્કરણીય' નામે એક વાવ છે. આ પુષ્કરણીય વાવના ઢરેક ભાગમાં ઉત્તમ-વર્ણવાળા સુશોભિત, સુગંધી, કેમળ સ્પર્શવાળા ચિત્તને પ્રસન્ન કરવાવાળા ઘણાં પદ્મકમળા પાણી ઉપર પથરાયેલાં છે. વળી એ પુષ્કરણીયનાં મધ્યભાગમાં એક સફેદ મોટું પુંડરીક કમળ આવી રહેલું છે. આ સૌથી મોટું કમળ મનોહર ચિત્તને ગમે તેવું, ઉત્તમ વર્ણ, ગંધ અને સ્પર્શયુક્ત છે તે સર્વ કમળોમાં સર્વોત્તમ છે વળી સૌથી મોટું છે. તેની રચના ઘણી જ સુંદર અને સુશોભિત છે આ પુષ્કરણીમાં ચારે દિશાઓમાં અને વિદિશાઓમાં ઉપર્યુક્ત ગુણોથી યુક્ત કમળો ઉગેલા છે. તે સર્વની મધ્યમાં એક ઉત્તમ મોટું શ્વેત કમળ શોભી રહેલ છે, જે સુંદર રચનાથી યુક્ત છે પૂર્વ વર્ણિત ગુણોથી સુશોભિત અને મનોહર છે

મૂલમ્- અહ પુરિસે પુરિત્થિમાઓ દિસાઓ આગમ્મ તં પુક્કરિણી તીસે પુક્કરિણીએ તીરે ઠિચ્છા પાસતિ તં મહં એગં પડમવર પોડરીયં અણુપુવ્વુદ્ધિયં ઋસિયં જાવ પડિરૂવં । તણ્ઠં સે પુરિસે એવં વયાસી-અહમંસિ પુરિસે લેયન્ને કુસલે પંડિતે વિયત્તે મેહાવી અવાલે મગ્ગત્થે મગ્ગવિઠ્ઠ મગ્ગસ ગતિ પરવ્વકમણ્ણુ । અહમેયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિવિલ્લસ્તામિ ત્તિ કદ્દુ ઇતિ વુયા સે પુરિસે અભિવ્વકમેતિ તં પુક્કરિણિં, જાવં જાવં ચ ણં અભિવ્વકમેઙ્ગ તાવં તાવં ચ ણં મહંતે ઉદણ, મહંતે સેણ, પહીણે તીરં અપત્તે પડમવર પોંડરીયં ણો હવ્વાણ્ણ ણો પારાણ, અંતરા પોક્કરિણીએ સેયંસિ નિસણ્ણે પઢમે પુરિસજાણ ॥૨॥

પુષ્કરણીમાંથી ઉત્તમ કમળને બહાર લાવવા ઇચ્છનાર ચાર પુરુષો :-

અર્થ : તે પુષ્કરણી વાવ પાસે પૂર્વ દિશામાંથી એક પુરુષ આવીને પુષ્કરણીને કાંઠે ઊભો રહી ઉપરોક્ત ગુણોથી જેનું વર્ણન થયેલું છે એવું શ્વેત પુંડરીક કમળને નોંધ વિચાર કરે છે, કે હું અવસરને જાણવાવાળો છું. હિતાહિતનો વિચાર કરવાવાળો છું, અલિષ્ઠ સિદ્ધિનો જાણકાર છું. કમળ આગળ કેવી રીતે જાઉં તે માર્ગનો હું જાણવાવાળો છું. વળી તે માર્ગની ગતિને ઝડપથી પકડવાવાળો છું હું જ્ઞાની છું તેથી વાવડીનાં મધ્યભાગમાં આવેલું શ્રેષ્ઠ અને ગુણવિશિષ્ટ એવા ઉત્તમ કમળને હું જરૂર વાવડીમાંથી બહાર કાઢીશ એમ વિચારી વાવડીમાં પ્રવેશ કરે છે જેમ જેમ વાવડીમાં આગળ વધે છે તેમ તેમ પાણી અને કિચડની ઊંડાઈ વધતી જાય છે તેથી તે માણસ વાવડીનાં ભાગમાં કાઢવમાં ફસાઈ જાય છે વાવડીનાં કાંઠેથી પણ દૂર નીકળી ગયો હોય કાંઠે પણ પાછો વળી શકતો નથી વાવડીમાં ફસાઈ જવાથી તે પુરુષ મહાન કષ્ટને પામે છે અને દુઃખી દુઃખી થઈ જાય છે. આ પ્રથમ પુરુષની વાત થઈ-

મૂલમ્- અહાવરે લોચ્છે પુરિસજાણ, અહ પુરિસે દક્ષિણાઓ દિસાઓ આગમ્મ તં પુક્કરિણી, તીસે પુક્કરિણીએ તીરે ઠિચ્છા પાસતિ તં મહં એગં પડમવરપોડરીયં અણુપુવ્વુદ્ધિયં પાસા-દીયં જાવ પડિરૂવં । તં ચ એત્થ એગં પુરિસજાતં પાસતિ પહીણતીરં અપત્ત પડમવરપોંડરીયં ણો હવ્વાણ્ણ ણો પારાણ અંતરા પોક્કરિણીએ સેયંસિ નિસણ્ણે, તણ્ઠં સે પુરિસે તં

પુરિસં એવં વયાસી-અહો નં ઇમે પુરિસે અલેયન્ને, અકુસલે, અપંડિએ, અવિયત્તે, અમેહાવી વાલે, નો મગ્ગત્થે, નો મગ્ગવિઝુ, નો મગ્ગસ્સ ગતિપરવ્કમણ્ણૂ જન્નં એસ પુરિસે, અહં લેયન્ને કુસલે જાવ પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિક્કલ્લસ્સામિ । નો ય લલુ એયં પડમવરપોંડરીયં એવં ઉન્નિક્કલેયવ્વં જહા નં એસ પુરિસે મન્ને । અહમંસિ પુરિસે લેયન્ને કુસલે પંડિએ વિયત્તે મેહાવી અવાલે મગ્ગત્થે મગ્ગવિઝુ મગ્ગસ્સ ગતિપરવ્કમણ્ણૂ અહમેયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિક્કલ્લસ્સામિ ત્તિક્કટ્ટુ ઇતિ વચ્ચા સે પુરિસે અભિક્કમેઙ્ગ તં પુક્કલ્લરિણીં, જાવં જાવ ચ નં અભિક્કમેઙ્ગ તાવં તાવં ચ નં મહંતે ઉદાએ, મહંતે સેએ, પહીણે તીરં, અપત્તે પડમવર પોંડરીયં, નો હવ્વાએ, નો પારાએ અંતરા પોક્કલ્લરિણીએ સેયંસિ નિસન્ને દોચ્ચે પુરિસજાતે ॥૩॥

અર્થ : હવે તેવા પ્રકારે ખીજો પુરુષ દક્ષિણ દિશામાંથી આવે છે તે ઉપર વર્ણવેલ પુષ્કરણી વાવને કાંઠે આવી ઊભો રહે છે. તે કાંઠે ઊભો રહીને વાવડીનાં મધ્યભાગમાં જે સર્વોત્તમ અને સર્વથી ઊંચું રહેલું એવું ‘પુડરીક’ કમળ જુએ છે વળી તે કમળને ગ્રહણ કરવા માટે જે પહેલો પુરુષ નિકળ્યો હતો તેને પણ વાવનાં કિચડમાં ફસાયેલો જોઈ રહ્યો છે તે પુરુષને દેખીને આ પુરુષ વિચારે છે કે કમળ લેવા નિકળેલો પેલો પુરુષ કમળ નજીક આવ્યો નથી વળી કાઠવમાં ફસાઈ ગયેલ છે. એમ જાણી તે પુરુષને સંબોધીને કહે છે કે, હે માનવ ! તું અજ્ઞાન છે, અકુશળ છે, મૂર્ખ અને અવિવેકી છે વળી માર્ગનો અજાણ છે માર્ગને કેમ કાપવો તે તું જાણતો નથી. તારી માન્યતા પ્રમાણે આ શ્વેત કમળને ગ્રહણ કરી શકાય નહિ, પણ હું માર્ગનો જાણનાર છું. હિતાહિતનો વિચારક છું. વિવેકી અને બુદ્ધિશાળી છું વળી માર્ગનો જાણકાર હોવાથી હું વિશિષ્ટ ગુણવાળા આ સર્વોત્તમ કમળને લઈ બહાર નીકળીશ. એમ બોલી વાવડીમાં અંપલાવે છે. જેમ જેમ આગળ વધે ત્યજ છે તેમ તેમ પાણી અને કિચડ અધિકને અધિક આવતાં તે કમળ પાસે પહોંચતા પહેલાં જ વાવડીનાં મધ્યભાગમાં ખૂંચી જાય છે આ પુરુષ નથી પહોંચતો કમળ આગળ કે નથી પાછો પહોંચતો કાંઠે ! તે કિચડમાં પહોંચીને મહાદુઃખને અનુભવી રહ્યો છે

મૂલમ્- અહાવરે તચ્ચે પુરિસજાતે, અહ પુરિસે પચ્ચત્થિમાઓ દિસાઓ આગમ્મ તં પુક્કલ્લરિણીં, તીસે પુક્કલ્લરિણીએ તીરે ઠિચ્ચા પાસતિ તં એગં મહંઃ પડમવરપોંડરીયં અણુપુવ્વઠ્ઠીયં જાવ પડિરૂવં । તે તત્થ દોન્નિ પુરિસજાતે પાસતિ પહિણે તીરં, અપત્તે પડમવર પોંડરીયં, નો હવ્વાએ, નો પારાએ જાવ સેયંસિ નિસન્ને । તએ નં સે પુરિસે એવંવયાસી-અહો નં ઇમે પુરિસા અલેયન્ના, અકુસલા, અપંડિયા, અવિયત્તા, અમેહાવી બાલા નો મગ્ગત્થા, નો મગ્ગવિઝુ, નો મગ્ગસ્સ ગતિ પરવ્કમણ્ણૂ, જં નં એતે પુરિસા એવ મન્ને । અમ્હં એત્તં પડમવર પોંડરીયં અન્નિક્કલ્લસ્સામો, નો લલુ એયં પડમવરપોંડરીયં એવં ઉન્નિક્કલેયવ્વં-જહા નં એએ પુરિસા મન્ને । અહમંસિ પુરિસે લેયન્ને, કુસલે, પંડિએ, વિયત્તે, મેહાવી,

અવાલે મગ્ગત્થે, મગ્ગવિઝુ, મગ્ગસ્સ ગતિપરવ્વકમણૂ, અહમેયં પડમવરપોંડરીયં ડન્નિક્કિલ્લ-
સ્સામિ ત્તિક્કટ્ટુ ઇતિ વુચ્છા સે પુરિસે અભિક્કમે તં પુક્ખરિણીં, જાવં જાવં ચ ણં
અભિક્કમેઙ્ગ તાવં તાવં ચ ણં મહંતે ઉદદા, મહંતે સેદા, જાવ અંતરા પોક્ખરિણીદા સેયંસિ
ણિસન્ને, તચ્ચે પુરિસજાદા ॥૪॥

અર્થ : હવે આવી રીતે પશ્ચિમ દિશામાંથી ત્રીણે પુરુષ આવીને પુષ્કરણી વાવડીનાં કાંઠે આવીને
ઉભો રહે છે આ માણસ ઉત્તમ પુંડરીક કમળને જૂએ છે. વળી આ ત્રીણે પુરુષ તે
વાવડીનાં મધ્ય ભાગમાં આવેલા કિચ્છ અને કાઢવમાં ફસાયેલા બે પુરુષોને જૂએ છે કે
જેઓ કિનારાથી બહુ દૂર નીકળી ગયા છે અને પુંડરીક કમળ સુધી પણ પહોંચી શક્યા
નથી તેઓ નથી અહિયાના રહ્યા કે નથી ત્યાંનાં રહ્યા ! આ બંને પુરુષોને જોઈ ત્રીણે
પુરુષ વિચારે છે કે આ બંને માનવો અકુશળ અને સમજણ વિનાનાં છે. બાળકનાં જેવી
જ તેમની બુદ્ધિ છે તેથી તેઓ તે માર્ગને ગ્રહણ કરી શક્યા નથી. હું આ કમળને
ઉપેડવાનો કિમિયો બાણું છું. વળી આ માર્ગનો માહિતગાર છું એમ વિચારી તે ત્રીણે
પુરુષ વાવડીમાં ઝપવાવે છે. વાવડીમાં કાઢવનું અધિકપણું હોવાથી તથા તરવાનું જ્ઞાન ન
હોવાથી તે પુરુષ પણ અગાઉનાં પુરુષોની માફક ખૂચી ગયો, અને શોકસાગરમાં ડૂબી ગયો.

મૂલમ્- અહાવરે ચડત્થે પુરિસજાદા, અહ પુરિસે ઉત્તરાઓ દિસાઓ આગમ્મ તં પુક્ખરિણીં, તીસે
પુક્ખરિણીદા તીરે ઠિચ્છા પાસતિ તં મહં દામં પડમવર પોંડરીયં અણુપુવ્વુદ્ધિયં જાવ
પડિરુવ । તે તત્થ તિન્નિ પુરિસજાતે પાસતિ-પહિણે વીરં અપત્તે જાવ સેયંસિ ણિસન્ને ।
તદા ણં સે પુરિસે દામં વયાસી-અહો-ણં ઇમે પુરિસા અલ્લેયન્ના જાવ ણો મગ્ગસ્સ ગતિપરવ્વક-
મણૂ જણ્ણં દામં પુરિસા દામં મન્ને-અમ્હે દામં પડમવરપોંડરીયં ડન્નિક્કિલ્લસ્સામો, ણો ય
લ્લુ દામં પડમવરપોંડરીયં દામં અન્નિક્કલ્લેયવ્વં જહા ણં દામં પુરિસા મન્ને । અહમંસિ પુરિસે
લ્લેયન્ને જાવ મગ્ગસ્સ ગતિપરવ્વકમણૂ, અહમેયં પડમવરપોંડરીય ડન્નિક્કિલ્લસ્સામિ ત્તિક્કટ્ટુ,
ઇતિ વુચ્છા સે પુરિસે તં પુક્ખરિણી જાવં જાવં ચ ણં અભિક્કમેઙ્ગ તાવં તાવં ચ ણં મહંતે
ઉદદા મહંતે સેદા જાવ ણિસન્ને । ચડત્થે પુરિસજાદા ॥૫॥

અર્થ : હવે ચોથા પુરુષની અહિ વાત કહેવામા આવે છે આ ચોથો પુરુષ ઉત્તર દિશામાંથી આવી
વાવડી નજીક ઉભો રહ્યો. કાંઠે ઉભો રહીને આ ઉત્તમ અને વિવેકશીલ પ્રકારની રચનાથી
યુક્ત એવા દર્શનીય અને મનોહર પુંડરીક કમળને વાવની વચ્ચે આવેલું જૂએ છે વળી
તે કમળને ગ્રહણ કરવા નિકળેલા ત્રણ પુરુષને પણ જૂએ છે આ ત્રણ માનવીઓ માર્ગનાં
અજાણ હોવાથી પોતાની ઇચ્છિત વસ્તુને પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી. હું આ માર્ગનો તેમ જ
ગ્રહણ કરવાની વિધીનો પારગત હોઈ તે પુંડરીક કમળને મૂળમાંથી ઉપેડી જરૂર લાવીશ આ
પુરુષ વાવમાં ઝપવાવતાં જેમ જેમ આગળ વધે છે તેમ તેમ તેને કાઢવ કીચ્છડોનો
સામનો કરવો પડે છે. તેથી તે પણ અસમર્થ નિવડવાથી કાઢવમાં ખૂંચી જઈ મહાન
દુઃખ અનુભવે છે.

મૂલમ્- અહ ભિક્ષૂ લૂહે તોરટ્ઠી લેયન્ને જાવ ગતિપરવકમણ્ણુ અન્નતરાઓ દિસાઓ વા અણુદિ-
સાઓ વા આગમ્મ તં પુક્ખરિણી, તીસે પુક્ખરિણીએ તોરે ઠિચ્ચા પાસત્તિ તં મહં એગં
પડમવરપોંડરીયં જાવ પડિરૂવં । તે તત્થ ચત્તારિ પુરિસજાએ પાસત્તિ પહીણે તોરં અપત્તે
જાવ પડમવરપોંડરીયં, ણો હવ્વાએ, ણો પારાએ, અંતરા પુક્ખરિણીએ સેયંસિ ણિસન્ને ।
તએ ણં સે ભિક્ષૂ એવં વયાસી-અહો ણં ઇમે પુરિસા અલેયન્ના જાવ ણો મગ્ગસ્સગતિ પરવક-
મણ્ણુ, જં એતે પુરિસા એવં મન્ને અમ્હે એયં પડમવરપોંડરીયં એવં ઉન્નિકલેયવ્વં જહા ણં
એતે પુરિસા મન્ને । અહમંસિ ભિક્ષૂ લૂહે તોરટ્ઠી લેયન્ને જાવ મગ્ગસ્સ ગતિ પરવકમણ્ણુ,
અહમેયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિકલેયસ્સામિ ત્તિકટ્ઠુ, ઇતિ વુચ્ચા સે ભિક્ષૂ ણો અભિક્કમ્મે
તં પુક્ખરિણી, તીસે પુક્ખરિણીએ તોરે ઠિચ્ચા સદ્દં કુજ્ઞા-ઉપ્પયાહિ કલુ ભો પડમવર-
પોંડરીઆ ઉપ્પયાહિ । અહ સે ઉપ્પતિતે પડમવરપોંડરીએ ॥૬॥

અર્થ : હવે પાંચમો પુરૂષ કોઈપણ દિશામાંથી આ સુદર, જેવેત મનહર કમળને લેવા માટે
વાવડીનાં કિનારે આવી પહોંચે છે આ આવનાર પુરૂષ રાગ-રૂપ રહિત છે. સસાર સાગરને
કેમ તરવો તેનો બાણકાર છે. છ-કાયનાં જીવો કેવું દુઃખ ભોગવી રહ્યા છે, તેનાં ખેદને
બાણવાવાળો છે. વળી આ પુરૂષ પાપથી ડરવાવાળો, સત્-અસતના વિવેકથી શુદ્ધ, યથાર્થ
માર્ગનો જ્ઞાતા, એવો નિર્વદ્ય, ભિક્ષુથી નિર્લેપપણે જીવનવ્યવહાર ચલાવવાવાળો હોવાથી
તે કાંઠે ઉભો રહીને જૂએ છે કે આ વાવમાં એક સર્વાંગી સુદર કમળ છે વળી આવા
મનોહર કમળને લેવા માટે આ ચાર પુરૂષો નીકળ્યા છે પણ તે માર્ગને નહિ બાણનાર
હોવાથી કાઠવ કિચડમાં ફસાયેલાં છે. આ બેઈ આ ભિક્ષુકે વિચાર કર્યો કે હું સત્પુરૂષો
દ્વારા આચરેલ માર્ગને બાણું છું. તેથી આ ઉત્તમ કમળને લઈ તોરે પાછો આવીશ. એમ
કહી વાવડીનાં કાંઠે ઉભો રહ્યો કમળને સળોધી કહે છે કે “હે ઉત્તમ કમળ! તમે બહાર
આવો, બહાર આવો! આ શબ્દ સાંભળીને નિર્લેપ અને નિષ્કામી ભિક્ષુકનાં ચરણકમળમાં આ
કમળ સ્વતઃ આવીને ઉભું રહ્યું આ દૃષ્ટાંતનો સાર નીચે પ્રમાણે છે.

મૂલમ્- કિટ્ટિએ નાએ સમણાડસો ? અટ્ઠે પુણ સે જાણિતવ્વે ભવતિ, ભંતેત્તિ સમણં ભગવં મહા-
વીરં બહવે નિગ્ગંથા ય નિગ્ગંથીઓ ય વંદંતિ નમંસંતિ વંદિતા નમંસિત્તા એવં વયાસી કિટ્ટિએ
નાએ સમણાડસો ? અટ્ઠં પુણ સે ણ જાણામો ‘સમણાડસો’ત્તિ, સમણે ભગવં મહાવીરે તે ય
બહવે નિગ્ગંથે ય નિગ્ગંથીઓ ય આમંતેત્તા એવં વયાસી-હંત સમણાડસો ? આઙ્કલામિ,
વિભાવેમિ, કિટ્ટેમિ પવેદેમિ સઅટ્ઠં સહેડં સનિમિત્તં ભુજ્જો ભુજ્જો ઉવદંસેમિ સે
વેમિ ॥૭॥

અર્થ : ભગવાન્ મહાવીર ઉપરોક્ત દૃષ્ટાંતનો અભિષ્ટ અર્થ સાધુ-સાધ્વીને કહે છે કે- હે શ્રમણો!
તમે આ દૃષ્ટાંતનાં અર્થને સાંભળો હું તમોને એક દૃષ્ટાંતમાં શું શું ન્યાયો રહેલાં છે
તેનું વિવેચન કરી આ દૃષ્ટાંતનો હેતુ શું છે ? પ્રયોજન કયા અર્થે છે ? આ દૃષ્ટાંત

કહેવાનું શુ કારણ છે? અને આ દૃષ્ટાંતથી કયા કાર્યની સિદ્ધિ થઇ શકે છે, તે હું તમને બતાવું છું

મૂલમ્- લોયં ચ खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । पुक्खरिणी बुइया, कम्मं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । से उदए बुइए, कामभोगे य खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । जे सेए बुइए, जण जाणवयं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । ते वहवे पउमवरपोउरीए बुइए, रायाणं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । से एगे महं पउमवरपोउरीए बुइए, अन्न उत्थिया य खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । ते चतारि पुरिसजाया बुइया, धम्मं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । से भिक्खू बुइए, धम्मतित्थं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । से तीरे बुइए धम्मकहं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । से सद्दे बुइए, निव्वाणं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । से उप्पाए बुइए । एवमेयं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो से एवमेथं बुइयं ॥८॥

૪

અર્થ • ભગવાન મહાવીર સ્વામી પુષ્કરણી વાવનાં દૃષ્ટાંતનો સાર ભાગ આધુ-સાધ્વીઓ પ્રત્યે નીચે પ્રમાણે કહે છે :- હે શ્રમણ! શ્રમણીઓ! આ ચૌદ રાજલોક પ્રમાણે રહેલા લોકને હું એક પુષ્કરણી વાવ તરીકે ઓળખું છું જેમ આ વાવમાં અનેક કમળો ઉત્પન્ન થઈ રહેલાં છે, તેમ આ લોકમાં અનેક પ્રકારના છવે પોતાનાં પુણ્ય અને પાપકર્મ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થાય છે અને મરે છે. વળી અનેક પ્રકારનાં દુઃખોનો અનુભવ કરતાં અનેક આત્માઓને તરફડતા જોઈ છું હવે પુષ્કરણીમા પાણીનાં કારણે કમળોની ઉત્પત્તિ રહે છે, તેમ આઠ પ્રકારનાં કર્મોના કારણે જ મનુષ્યોનાં દુઃખની ઉત્પત્તિ અને નાશ થયા કરે છે. જેમ વાવમાં ફસાયેલ પુરૂષ બહાર નીકળી શકતાં નથી તેમ વિષય ક્ષાયમાં ભોગોમાં આસક્ત થયેલાં મનુષ્યો સસારરૂપી પુષ્કરણીમાંથી બહાર નીકળી શકતા નથી. જેમ વાવમા શ્રેષ્ઠ કમળ છે તેમ આ મનુષ્ય લોકમાં રાજરૂપી મહાન શ્વેત કમળ છે આ ‘શ્વેત’ કમળને હું નિર્વાણ કહું છું આવા નિર્વાણરૂપી શ્વેત-કમળને આત્મપુરૂષાર્થથી જ માનવ પ્રાપ્ત કરી શકે છે જેમ માર્ગનો અભાવ પુરૂષ પુષ્કરણીમાં કમળને લેવા જતાં ફસાઈ ગયા, તેની માફક મનુષ્યો આ માનવભવને પામીને ‘નિર્વાણ’ લેવાને બદલે વિષયભોગોમાં આસક્ત થઈ જવાથી તેઓ શ્વેત કમળને જેમ ચારે પુરૂષો ઉમેડી શક્યા નહિ તેમ આવા આસક્ત પુરૂષો નિર્વાણને પામી શક્યા નહિ જેમ પાંચમો પુરૂષ કાંઠે ઉભો રહીને કેવળ શબ્દ દ્વારા જ શ્વેત કમળને બહાર કાઢી શક્યો, તેમ રાગ-દ્વેષ રહિત પુરૂષ વિષય ભોગોનો ત્યાગ કરીને આત્મપ્રાપ્તિનો બાણકાર થઈ શ્વેત કમળરૂપી નિર્વાણને કોઈપણ ભતનાં દુઃખ ભોગવ્યા સિવાય પ્રાપ્ત કરી શકે છે. કામભોગથી વિરક્ત પુરૂષો જ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને એ જ મનુષ્યભવનું કર્તવ્ય છે.

મૂલ-મ્- ઇહં ક્ષલુપાઈણં વા, પડીણં વા, ઉદીણં વા, દાહીણં વા, સંતેગઈયા મણુસ્સા ભવંતિ અણુપુવ્વેણં
 વેગે લોગં ઉવવન્ના; તંજહા આરિયા વેગે; અણારિયા વેગે; ઉચ્ચાગોતા વેગે, ણિયાગોયા
 વેગે કાયમંતા વેગે રહસ્સમંતા વેગે; સુવન્ના વેગે; દુવન્ના વેગે; સુરુવા વેગે; દુરુવા વેગે !
 તેસિં ચ ણં મણુયાણં એગે રાયા ભવઈ મહયા હિમવંત મલયમંદર-મહિંદસારે, અચ્ચંત-
 વિસુદ્ધ-રાય કુલ-વંસપ્પસૂતે, નિરંતર-રાયલક્ષણ વિરાઈયંગમંગે, બહુજણ બહુમાણ,
 પુડિએ, સવ્વગુણ-સમિદ્ધે, ક્ષત્તિએ મુદિએ મુદ્ધાભિસિત્તે; માડ-પિડ-સુજાએ; દ્યપ્પિએ;
 સીમંકરે સીમંધરે ક્ષેમંકરે ક્ષેમંધરે, મણુસ્સિદ્ધે જણવયપિયા, જણવયપુરોહિએ, સેઝકરે,
 કેઝકરે, નરપવરે, પુરિસપવરે, પુરોસસીહે; પુરિસ આસીવિસે; પુરોસવરપોડરીએ, પુરિસવર-
 ગંધ હત્થી અદ્ધે, દિત્તે, વિત્તે, વિચ્છિન્ન-વિઝલ-ભવણ-સયણાસણ જાણવાહણા ઇણ્ણે,
 વહુધણ વહુ-જાતરૂવ-રતએ આઓગપઓગ સંપડત્તે, વિચ્છડ્ડિય-પડરભત્તપાણે, વહુ દાસી-
 દાસગો મહિસ-ગવેલગ-પ્પભૂતે-પડિપુણ્ણ-કોસ-કોટ્ઠાગારા-ઉહાગારે, બલવં-દુબલ્લ- પચ્ચા-
 મિત્તે ઓહકંટયં, નિહય કંટયં, મલિયકંટયં, ઉદ્ધિયકંટયં, ઓહયસત્તૂ, નિહયસત્તૂ, મલિય-
 સત્તૂ, ઉદ્ધિયસત્તૂ, નિજ્જિયસત્તૂ, પરાઈયસત્તૂ, વવગયદુભિક્ક મારિ ભય વિપ્પમુક્કે,
 રાયવન્નઓ જહા ઉવવાઈએ જાવ પસંતિંડિવડમરં રજ્જં પસાહેમાણે વિહરતિ । તસ્સ ણં રન્નો
 પરિસા ભવઈ ડગ્ગા, ડગ્ગપુત્તા, ભોગા, ભોગપુત્તા, ઇક્ખાગાઈ, ઇક્ખાગાઈપુત્તા, નાયા, નાય-
 પુત્તા, કોરવ્વા, કોરવ્વપુત્તા, મટ્ટા, મટ્ટપુત્તા, માહણા, માહણપુત્તા, લેચ્છઈ, લેચ્છઈપુત્તા,
 પસત્થારો, પસત્થારપુત્તા સેણાવઈ, સેણાવઈપુત્તા । તેસિંચ ણં એગતીએ સડ્ઢી ભવઈ કામં
 તં સમણા વા માહણા વા સંપહારિસુ ગમણાએ, તત્થ અન્નતરેણં ધમ્મેણં પન્નતારો વયં ઇમેણં
 ધમ્મેણં પન્નવડ્ડિસ્સામો સે એવ માયાણહ, મયંતારો । જહા મએ એસ ધમ્મે સુવક્ખાએ સુપન્નત્તે
 ભવઈ, તંજહા-ઉડ્ઠં પાદતલા, અહે કેસગ્ગમત્થયા તિરીયં તયપરિયંતે જીવે એસ આયા-
 પજ્જવે, કસિણે એસ જીવે જીવતિ એસ મએ ણો જીવઈ, સરીરે ધરમાણે ધરઈ, વિણદ્ધમિ
 યં નો ધરઈ, એયંતં જીવિયં ભવતિ, આદહણાએ પરીહ નિજ્જઈ, અગણિ જ્ઞામિએ સરીરે
 કવોતવન્નાણિ અટ્ઠીણિ ભવંતિ । આસંદી પંચમા પુરિસા ગામં પચ્ચાગચ્છંતિ, એવં અસંતે
 અસંવિજ્જમાણે જોસિ તં અસંતે અસંવિજ્જમાણે, તેસિં તં સુયક્ખાયં ભવતિ અન્નો ભવતિ
 જીવો અન્નં સરીરં । તમ્હા તે એવં નો વિપડિવેદેતિ ॥૧॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીર કહે છે કે આ મનુષ્યલોકમાં આરેય દિશાઓમાં મનુષ્યો નિવાસ કરતા
 હોય છે. તેમાં કોઈ આર્યકુળમાં છે કોઈ અનાર્યકુળમાં ઉત્પન્ન થાય છે કોઈ નીચ કે
 કોઈ ઊંચ ગોત્ર પ્રાપ્ત કરે છે, કોઈ મોટું શરીર કે કોઈ નાનું શરીર ધારણ કરે છે. કોઈ
 સુંદર રૂપવાળા તેમજ કોઈ કદરૂપા પણ હોય છે. આ મનુષ્ય લોકમાં કોઈ રાજા હોય છે તે
 રાજા રાજ્યલક્ષણયુક્ત તેમ જ સર્વ અંગે સુંદર પણ હોય છે તે લોકોને પૂજ્ય પણ હોય
 છે. વળી તે પ્રજાનું રક્ષણ પણ કરનાર હોય છે. તે માતા-પિતાનો સુપુત્ર, દયાવાન તેમજ

રાજ્યમાં સુવ્યવસ્થા રાખવા માટે રાજનીતિમાં નિપૂણ પણ હોય છે. દેશમાં શાંતિ ઉત્પન્ન કરનારો હોય છે તે પ્રજાના પિતા તેમ જ જનપદમાં પુરોહિત તરીકે કામ કરે છે. એ ગંધર્વસ્તી સમાન અને શ્વેતક્રમણ સમાન હોય છે. તેને ત્યાં ધનસંપત્તિ આદિ પુષ્કળ પ્રમાણમાં હોય છે તે પુરુષોમાં સિંહ સમાન ગણાય છે તે નરોમાં સિંહ સમાન શ્રેષ્ઠ છે. તે અનેક ભંડારો, કોઠારો અને આયુધશાળા અહિંતનાં સાધનોવાળો હોય છે. તે શત્રુઓનો નાશ કરી પ્રજાને સુરક્ષિત રાખવાવાળો હોય છે. આવો રાજા સ્વચ્છ અને પરચ્છનાં ભયરહિત રાજ્યનું સર્વશ્રેષ્ઠ રીતે પાલન કરતો થકો વિચરે છે. અહિં રાજાનું વર્ણન જેમ ઔપપાતિક સૂત્રમાં કૌણિક રાજાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તેવી જ રીતે સમજવું આ રાજાની રાજસભામાં ચૌદ (૧૪) પ્રકારનાં પુરુષો હોય છે. (૧) ઉચ્ચવંશવાળા (૨) સુભટ વંશવાળા (૩) ભોગવંશવાળા (૪) ઈક્ષ્વાકુવંશવાળા (૫) સાંતવંશવાળા (૬) કૌરવવંશવાળા (૭) ભદ્રવંશવાળા (૮) ગ્રાહ્યણવંશવાળા (૯) બ્રહ્મજ્ઞાતિવાળા (૧૦) દિગ્ધ્રુવી કુળનાં મનુષ્યો (૧૧) પ્રશસ્ત મંત્રીઓ (૧૨) નિષ્ણાત પુરુષોનાં વંશવાળા (૧૩) પ્રખર સેનાપતિઓ (૧૪) જુદા જુદા ધર્મના વિચારકો. આવા ચૌદ પ્રકારનાં નિષ્ણાત પુરુષોવાળી રાજાની રાજસભા હોય છે. મનુષ્યલોકમાં કોઈ શ્રમણ, ગ્રાહ્યણ આદિ વિચાર કરે કે હું આ રાજા ધર્મશ્રદ્ધા રાખે છે તો તેની પાસે જઈ ધર્મનો ઉપદેશ આપું અને કહું કે હે રાજા! અમે જે ધર્મની પ્રરૂપણા કરીએ તે ધર્મશ્રેષ્ઠ છે તે ધર્મ અમે તમોને કહીએ છીએ. રાજાને ઉપદેશ આપતાં આ રાગદ્રેષવાળો શ્રમણ કહે છે કે- ‘હે રાજા! જીવ શરીરપ્રમાણે પોતાનાં શરીરનો સંકોચવિસ્તાર કરી શકે છે વળી પગનાં તળિયાથી તે ઉપર મસ્તક સુધી રહેલો છે. તે માન્યતા તદ્દન ખોટી છે શરીરથી જીવ જુદો નથી. જ્યાં સુધી શરીર હોય ત્યાં સુધી જીવ હોઈ શકે છે શરીરનો નાશ થતાં જીવનો પણ નાશ થાય છે શરીરથી જીવ ભિન્ન નહિ હોવાથી શરીર નાશ પામતાં જીવ જેવો કોઈ પદાર્થ દેખાતો નથી તો જીવ અને શરીર એક જ છે. એમ સમજો. આ દૃષ્ટાંત જેમ પુષ્કરણી વાવમાં જેમ પડેલાં ચાર પુરુષો માંહેલા એક પુરુષને લાગુ પડે છે, તેમ આવી માન્યતાવાળા આ સંસારમાં જીવો રહેલાં છે એમ સમજવું.

મૂલમ્- અયમાસો ? આયા દીહેતિ વા, હસ્સેતિ વા, પરિમંડલેતિ વા, વદેતિ વા, તંસેતિ વા, ચરંસેતિ વા, આયતેતિ વા, છલંસિણ્ણેતિ વા, અદુંસેતિ વા, કિણ્ણેતિ વા, ણિલેતિ વા, લોહિય હાલિહે સુવ્વિકલેતિ વા, સુભિગંધેતિ વા, દુભિગંધેતિ વા, તિત્તેતિ વા, કહુણ્ણેતિ વા, કસાણ્ણેતિ વા, અંવિલેતિ વા- મહુરેતિ વા કક્કલેતિ વા, મહુણ્ણેતિ વા, ગુહુણ્ણેતિ વા, લહુણ્ણેતિ વા, સિણ્ણેતિ વા, ડસિણ્ણેતિ વા, નિદ્દેતિ વા, લુક્કલેતિ વા, એવં અસંતે અસંવિજ્જમાણે જેસિ તં સુયક્ખાયં ભવતિ અન્નો જીવો અન્નં શરીરં, તમ્હા તે ણો એવં ડવલ્લભંતિ ॥૧૦॥

અર્થ - વળી અન્યતીર્થિકોનો પણ આવો મત છે અને હવે પછીનું મતબ્ય પણ ઉપર જણાવેલાં મતમાં વધારો કરે છે કે જીવ શરીરથી ભિન્ન હોવાનું કોઈ પ્રમાણ છે? જીવ લાંબો છે કે નાનો છે; ગોળાકાર છે કે ઢા જેવો છે? ત્રિકોણ, ચતુષ્કોણ, પદ્મકોણ કે અષ્ટકોણવાળો છે

એવું કોઈ પ્રમાણ નથી. જીવ તીજો, કડવો કસાયેલો, ખાટો કે મીઠો છે? કર્કશ છે કે સુવાળો છે? ભારે છે કે હળવો છે? ઠંડો છે કે ગરમ છે? સ્નિગ્ધ છે કે રૂક્ષ? શરીર સિવાય આત્માનું ઉપરોક્ત પ્રમાણનું સંવેદન થતું. તેથી આત્મા અવિદ્યમાન અને શરીરથી અલિપ્ત કહેનારો પક્ષ બરાબર છે કારણ કે જીવ લિપ્ત હોવાનું કોઈ રીતે સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. આ પ્રમાણે પુષ્કરણી વાવમાં ખૂંચેલા તીર્થિક અને તીર્થિકરૂપ પ્રથમ પુરૂષનો મત છે.

મૂલમ્- સે જહા નામણ કેઈ પુરિસે કોસિઓ અસિ અભિનિવ્વટ્ટિતાણં ઉવદંસેજ્જા અયમાયસો !
 અસી અયં કોસી એવમેવ નત્થિ કેઈ પુરિસે અભિનિવ્વટ્ટિતા ણં ઉવદંસેત્તારો અયમાયસો !
 આયા ઇયં સરીરં ॥૧૧॥

અર્થ : આ પ્રમાણે વળી જીવ એ જ શરીર છે એવા શરીરવાદી ઉપદેશકો કહે છે કે શરીરથી આત્મા લિપ્ત છે એમ જીવો માને છે તેઓ નાસ્તિક છે. કારણ કે જો શરીરથી આત્મા લિપ્ત હોય તો જેમ મ્યાનથી ખડ્ગ જૂદું કાઢી બતાવી શકાય છે કે આ ખડ્ગ અને આ મ્યાન તેમ કોઈ પુરૂષ શરીરથી જીવને જૂદો કરી બતાવી શકાશે? અર્થાત્ નહિ. તેથી અમારો મત શરીર આત્મા અલિપ્ત છે. તે બરાબર છે તેમ પહેલાં ખૂંચેલા પુરૂષનું આ પ્રમાણે કહેવાનું છે

મૂલમ્- સે જહા નામણ કેઈ પુરિસે મુંજાઓ ઇસિયં અભિનિવ્વટ્ટિતા ણં ઉવદંમેજ્જા અયમાસો ?
 મુંજે ઇયં ઇસિયં એવમેવ નત્થિ કેઈ પુરિસે ઉવદંસેત્તારો અયમાસો ? આયા ઇમં સરીરં । સે જહા નામણ કેઈ પુરિસે મંસાઓ અટ્ઠિ અભિનિવ્વટ્ટિતા ણં ઉવદંસેજ્જા - અયમાસો । મંસે, અયં અટ્ઠી । એવમેવ નત્થિ કેઈ પુરિસે ઉવદંસેત્તારો અયમાસો ?
 આયા ઇયં શરીર । સે જહા નામણ કેઈ પુરિસે કરયલાઓ આમલકં અભિનિવ્વટ્ટિતા ણં ઉવદંસેજ્જા અયમાસો ? કરતલે અયં આમલણ એવમેવ નત્થિ કેઈ પુરિસે ઉવદંસેત્તારો અયમાસો ? આયા ઇમં સરીરં । સે જહા નામણ કેઈ પુરિસે દહિઓ નવનીયં અભિનિવ્વટ્ટિતા ણં ઉવદંસેજ્જા અયમાસો ? નવનીયં અયં તુ દહી એવમેવ નત્થિ કેઈ પુરિસે જાવ સરીરં । સે જહા નામણ કેઈ પુરિસે તિલેહિંતો તિલ્લં અભિનિવ્વટ્ટિતા ણં ઉવદંમેજ્જા અયમાસો ? તિલ્લં અય પિન્નાણ, એવમેવ જાવ સરીરં ॥૧૨॥

અર્થ : વળી ઉપરોક્ત અલિપ્તવાળા પોતાના મતનું વધારે સમર્થન કરવા વિશેષમાં રાત્તને ઉપદેશે છે, કે જેમ દહીંમાંથી માખણ, તલમાંથી તેલ, માંસથી હાડકાને જુદા કરી દેખાડે છે, સુંજ અને તણખવાની સલીને જુદા કરીને બતાવી શકે છે, જેમ કોઈ પુરૂષ હથેળીથી આમળ જુદું બતાવે છે, શેરડીમાંથી રસ અને અરણીના લાકડામાંથી અગ્નિને જુદો કરી બતાવી શકે છે, તેમ કોઈ પુરૂષ એવો નથી કે જે આત્માને શરીરથી જુદો કરીને બતાવે કે આ આત્મા છે અને આ શરીર છે, તેથી આત્મા શરીરથી જુદો નથી તેજ સુક્તિ સુક્ત છે. જીવ અને શરીરને જુદા જુદા બતાવનારા મિથ્યાવાદી છે

મૂલમ્- સે જહા નામે કેહ પુરિસે ફક્લૂતો લોતરસં અભિનિવ્વદિતા ણં ઉવદંસેજ્જા ણયમાડસો ?
 લોતરસે અયં છોએ, એવમેવ જાવ સરીરં । સે જહા નામએ કેહ પુરિસે અરણીતો અગ્ગિં
 અભિનિવ્વદિતા ણં ઉવદંસેજ્જા અયમાડસો ? અરણી અયં અગ્ગી, એવમેવ જાવ સરીરં ।
 એવં અસંતે અસંવિજ્જમાણે જેસિ તં સુયક્કાયાં ભવાંત તં અન્નો જીવો અન્નં શરીરં । તમ્હા
 તે મિચ્છા ॥૧૩॥

સે હંતા તં હણહ લ્લણહ છણહહહ, પયહ આલુંપહ પિલુંપહ સહસાહકારેહ વિપરામુસહ,
 એંતાવતા જીવે નત્થિ પરલોએ તે ણો એવં વિપ્પહિવેદેતિ તં. કિરિયાહ વા, અકિરિયાહ વા
 સુક્કહેહ વા દુક્કહેહ વા કલ્લાણે હ વા, પાવએ હ વા સાહુ હ વા, અસાહુ હ વા,
 સિદ્ધી હ વા, અસિદ્ધી હ વા, નિરએ હ વા, અનિરએ હ વા, એવં તે વિરુવરુવેહિ કમ્મસમા-
 રંભેહિ વિરુવરુવાહં કામભોગાહં સમારંભતિ ભોયણાએ ॥૧૩॥

અર્થ : આ પ્રમાણે શરીરથી જુદો આત્મા નહીં માનનારા લોકાયતિક આદિ સ્વયં જીવોનું હનન
 કરે છે. તથા ખીલને પણ એવો ઉપદેશ આપે કે મારો, છોદો, ખાળો, પકાવો, લૂટો,
 ખળાત્કાર કરો, ગમે તેમ કરો કારણ કે શરીર જ જીવ છે તેથી સિન્ન કોઈ પરલોક
 નથી તે તજીજીવ તજીશરીરવાદી માનતા નથી કે આ કરવું જોઈએ, આ ન કરવું જોઈએ,
 આ સુકૃત છે અને આ દુષ્કૃત છે આ કલ્યાણ છે ને આ પાપ છે, આ સાદું છે અને
 આ ખરાબ છે. તેઓ મિદ્ધિ કે અસિદ્ધિ નારક કે સિન્ન-દેવાદિને માનતા નથી. આ
 પ્રમાણે બ્રાંતિવશ સમારલો વડે. વિવિધ કામલોગ લોગવવા માટે આરંભ કરે છે.

મૂલમ્- એવં એગે પાગભિયા ણિક્કલ્લમ્મ સામગં ધમ્મ પન્નવેતિ, તં સદહમાણા, તં પત્તિયમાણાં, તં
 રોએમાણા, સાહુ સુયક્કાએ સમણે તિ વા માહણે તિ વા કામં લલુ આડસો ? તુમ પૂય-
 યામિ, તં જહા-અસણેણ વા, પાણેણ વા, લાહમેણ વા, સાહમેણ વા, વત્થેણ વા, પહિગ્ગ-
 હેણ વા, કંવલેણ વા, પાથપુંછણેણ વા, તત્થેગે પૂયણાએ સમાર્હાદ્દસુ, તત્થેગે પૂયણાએ
 નિકાહંસુ ॥૧૪॥

અર્થ : ઉપરની માન્યતાવાળા કોઈ કોઈ નાસ્તિકો પોતાનાં દાર્શનિક વિચારો અનુસાર પ્રવર્ત્યા
 ધારણ કરે છે અને અમારો ધર્મ જ સત્ય છે તેવી પ્રજ્ઞા કરે છે. અને કહે છે કે
 શરીર એ જ આત્મા છે. આવા ઉપદેશને કેટલાંક મદ્યુદ્ધિવાળા મનુષ્યો માની તેની શ્રદ્ધા
 કરે છે વળી કોઈ શબ્દ આદિ શ્રીમંતો તે ઉપદેશને ધર્મ તરીકે વધાવી લે છે અને
 આવા મિથ્યાત્વ શ્રમણની પૂજા કરી અન્ન, પાણી, ખાદ્ય, સ્વાદ્ય, વસ્ત્ર-પાત્ર-કંબલ-પાદ
 પુષ્પ અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ તેમને આપી 'તેમનું' સન્માન કરે છે. (આવું મતવ્ય)
 આર્વાક મતનું છે.)

મૂલમ્- પુવ્વામેવ તેસિ ણાયં ભવતિ-સમણા ભવિસ્સામો અણગારા અકિંચણા અપૂત્તા અપસૂ પર-
 દત્તમોઙ્ગો ભિક્ખૂણો, પાવં કમ્મ ણો કરિસ્સામો । સમુદ્ધાએ તે અપ્પણા અપ્પહિવિરિયા
 ભવંતિ, સયમાઙ્ગંતિ અન્નેવિ આદિયાવેતિ અન્નંપિ આયતંતં સમણુજાણંતિ એવમેવ તે
 ઇત્થિકામભોગેહિ મુચ્છિયા ગિદ્ધા ગદ્ધિયા અજ્જોવવન્ના લુદ્ધા રાગદોસ વસદ્ધા, તે ણો
 અપ્પાણં સમુચ્છેદંતિ તે ણો પરં સમુચ્છેદંતિ તે ણો અણ્ણાઙ્ પાણાઙ્ ભૂતાઙ્ જીવાઙ્ સત્તાઙ્
 સમુચ્છેદેતિ, પહીણા પુવ્વસંજોગં આયરિયં મગ્ગં અસંપત્તા ઇત તે ણો હવ્વાએ ણો પારાએ
 અંતરા કામભોગેસુ વિસન્ના ઇતિ પદમે પુરિસજાએ તજ્જીવતચ્છરીરણ્ણિ આહિએ ॥૧૫॥

અર્થ : આ મતને અપનાવવાવાળા પહેલાં એવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે અમે આ મતમાં શ્રમણ
 બનશું. સાધુ થઈશું. પુત્ર-પરિવારનો ત્યાગ કરશું સ્વયં લોબન નહિ બનાવતાં ખીજાઓએ
 આપેલ લોબન કરશું અને પાપકર્મનો ત્યાગ કરશું. એમ પ્રતિજ્ઞા કરીને પોતાનાં ઈર્શન
 અનુસાર દિક્ષા લઈ સાધુ બને છે. દિક્ષા લેવાથી તેઓ હવે સંસારની ટિકાઓમાંથી સ્વતંત્ર
 થયા. પણ સાધુપણનાં લેણાસમાં રહી કામલોગમાં આસક્ત બની પાપકારી અનુષ્ઠાનો
 કરે છે અનેક પ્રકારનાં પરિગ્રહ લેળા કરે છે. અન્ય પાસે પાપકારી કાર્યો કરાવે છે
 કામલોગમાં આસક્ત બનીને ગૃહસ્થની માફક આચરણ કરે છે તેથી તેઓ આર્યધર્મને
 પણ પ્રાપ્ત કરી શકતાં નથી તો સંસાર સમુદ્રથી આત્માને કેવી રીતે મુક્ત કરી શકે ?
 પોતે સ્વયં ડૂબે છે. તો અન્યને કેવી રીતે તારી શકે ? આવા શરીરવાદી મતવાળા શ્રમણો
 સંસાર પાસમાં ફસાઈ જન્મ મરણનાં ચક્રમાં ફર્યા કરે છે (આ પ્રકારનું મંતવ્ય વાવડીમાં
 ખૂંચેલા પ્રથમ પુરૂષનાં મંતવ્ય અનુસાર બાણવું)

મૂલમ્- અહાવરે વોચ્ચે પુરિસજાએ પંચમહબ્ભૂતિએ ત્તિ આહિજ્જહ્, ઇહં ખલુ પાઙ્ગણં વા જાવ સંતે-
 ગતિયા મણુસ્સા ભવંતિ, અણુપુવ્વેણં લોયં ઉવવન્ના તં જહા-આરિયા વેગે, અણારિયા વેગે
 એવં જાવ દુરૂવા વેગે, તેસિ ચ ણ મહં એગે રાયા ભવહ મહયાં એવં ચેવ નિરવસેસં જાવ
 સેણાવહપુત્તા । તેસિ ચ ણં એગતિએ સઢ્ઠી ભવતિ, કામં તં સમણા ય સાહણા ય પહારિસુ
 ગમણાએ, તત્થ અન્નયરેણં ધમ્મેણં પન્નત્તારો વયં હમેણં ધમ્મેણં પન્નવહ્સામો સે એવમાયા-
 ણહં મયં તારો ? જહા મએ એસ ધમ્મે સુયક્ખાએ સુપન્નત્તે ભવતિ ॥ ઇહં ખલુ પંચમહબ્ભૂતા
 જેહં નો વિજ્જહ્ કિરયાતિ વા અકિરયાતિ વા, સુક્કહેતિ વા દુક્કહેતિ વા કલ્લાણેતિ
 વા પાવણેતિ વા, સાહુતિ વા અસાહુતિ વા સિદ્ધિતિ વા અસિદ્ધિતિ વા ણિરણેતિ વા
 અણિરણેતિ વા, અવિ અંતસો તણમાયવિ ॥ તં ચ પિહુદ્દેસેણં પુઢો ભૂતસમવાયં જાણેજ્જા,
 તં જહા પુઢવો એગે મહબ્ભૂતે, આઠ્ઠુ દુચ્ચે મહબ્ભૂતે, તેઠ્ઠુ તચ્ચે મહબ્ભૂતે, વાઠ્ઠુ ચઉત્થે
 મહબ્ભૂતે, આગાસે પંચમે મહબ્ભૂતે ઇચ્ચેતે પંચમહબ્ભૂયા અણિમ્મિયા અણિમ્માવિતા અકકા
 ણો કિત્તિમા ણો કકકા, અણાઙ્ગિયા, અણિહ્ણા, અવંજ્ઞા, અપુરોહિતા સતંતા, સાસત્તા ।
 આયછદ્ધા । પુણ એગે એવમાહુ સતો ણત્થિ વિણાસો, અસતો ણત્થિ સંભવો ॥ એતાવતાવ

જીવકાણે, એતાવતાવ અત્થિકાણે, એતાવતાવ સવ્વલોણે એતં મુહં લોગસ્સ કરણયાણે અવિયંતસો તણમાયવિ । સે કિણં કિણાવેમાણે, હણં ઘાયમાણે પયં પયાવેમાણે અવિ અંતસો પુરિસમવિ કીણિતા ઘાયહિતા એત્થંપિ જાણાહિ ણત્થિત્થ દોસો, તે ણો એવં વિપ્પહિવેદેતિ, તં જહા-કિરિયાઈ વા જાવ અણિરણ્ણ વા, એવં તે વિરૂવરૂવેહિ કમ્મસમારંભેહિ વિરૂવરૂવાઈં કામભોગાઈં સમારંભંતિ ભોયણાણે, એવમેવ તે અણારિયા વિપ્પહિવન્ના તં સદ્દહમાણા, તં પત્તિયમાણા, જાવ હિત્તિ તે ણો હવ્વાણે, ણો પારાણે । અંતરા કામભોગેસુ, વિસણ્ણા । દોઢ્ઢે પુરિસજાણે પંચમહાભૂતિણે ત્તિ આહિણે ॥૧૬॥

અર્થ :- પૂર્વોક્ત પુષ્કરિણીતા કીચકમાં કસાએલા ચાર પુરુષોમાંથી બીજો પુરુષ પાંચ મહાભૂતવાદી કહેવાય છે

આ લોકમાં પૂર્વ આદિ દિશાઓમાં મનુષ્યો નિવાસ કરે છે અને તે આર્ય, અનાર્ય, સુરૂપ-કુરૂપ આદિ અનેક પ્રકારના હોય છે. અને તેઓમાં કોઈ એક રાજા હોય છે. અને રાજાની પરિષદ પણ હોય છે રાજાની પરિષદનું વર્ણન આગળના સૂત્ર પ્રમાણે બાણી લેવું. કોઈ શ્રદ્ધાળુ પણ હોય છે. તે શ્રદ્ધાળુની પાસે જવા માટે કોઈ શ્રમણુ-બ્રાહ્મણુ વિચાર કરે છે અને વિચાર કરીને તેની પાસે જાય છે. પોતાના ધર્મની શિક્ષા દેનારા તે શ્રમણુ બ્રાહ્મણુ તે શ્રદ્ધાળુને કહે છે:-

હે પ્રજાના ભયનું નિવારણ કરનાર રાજા! હું તમોને મારા ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવીશ તમે તે ધર્મને સત્ય સમજો આ ધર્મ સુઆખ્યાત અને સુપ્રસન્ન સમજો તે ધર્મ આ પ્રમાણે છે

આ જગતમાં પાંચ મહાભૂત જ છે. અને આ પાંચ મહાભૂતોથી જ ક્રિયા-અક્રિયા સુકૃત-દુષ્કૃત, પુણ્ય-પાપ, શ્રેય-અશ્રેય, સિદ્ધિ-અસિદ્ધિ નરક અને નરકથી લિપ્ત ગતિ, વધારે શું ? તૃણની નમ્રતા પણ તે પાંચ મહાભૂતોથી જ થાય છે. અન્યથી નહિ આત્મા કોઈ કાર્ય કરતો નથી. આ પાંચ મહાભૂતોનો સમુહ જ લિપ્તલિપ્ત નામથી ઓળખાય છે જેમકે પ્રથમ મહાભૂત પૃથ્વી છે બીજો મહાભૂત જળ છે. ત્રીજો મહાભૂત તેજ છે. ચોથો મહાભૂત વાયુ છે. અને પાંચમો મહાભૂત આકાશ છે. આ પાંચ મહાભૂતો કાંઈ કર્તા દ્વારા બનાવેલ નથી તથા અન્ય દ્વારા નિર્માણ કરાવાયેલ નથી તે અકૃત છે અકૃત્રિમ છે અને અકૃતક જેનો કોઈ કર્તા કે નિયતા નથી એવા) છે. અનાદિ છે શાશ્વત છે. અને સમસ્ત કાર્યોના કરનાર છે તેમને કાર્ય કરવાની પ્રેરણા આપનાર કોઈ નથી તે સ્વતંત્ર તથા અવિનાશી છે. કોઈ કોઈ (સાંખ્ય આદિ) પાંચ મહાભૂતો અને છઠ્ઠો આત્માનો સ્વીકાર કરે છે અને તેઓનું કથન છે કે સત્ પદાર્થ તો કોઈ સમયે નાશ થતો નથી. અને અસત્ની ઉત્પત્તિ થતી નથી અર્થાત કોઈપણ પદાર્થનો ઉત્પાદ નથી વિનાશ નથી માત્ર આવિર્ભાવ અને તિરોભાવ હોય છે. પાંચ મહાભૂતવાદીઓના મનમાં પાંચ ભૂતરૂપ જ જીવ છે. તેજ અસ્તિકાય છે તેજ સંપૂર્ણ જગત છે તે પાંચ મહાભૂત જ લોકનું મુખ્ય કારણ છે. સામાન્ય તૃણનું કંપન પાંચ ભૂતોને કારણે જ થાય છે.

તેથી લલે કોઈ સ્વયં ખરીદ કરે અથવા અન્ય પાસે કરાવે, સ્વયં પાકાદિ ક્રિયા કરે, અન્ય પાસે કરાવે, ઉપર્યુક્ત સર્વ ક્રિયાઓ કરવા કરાવવામાં પુરૂષ દોષનો ભાગી બનતો નથી જો કોઈ પુરૂષ ઉપર્યુક્ત ક્રિયાઓ કરે તેને દોષીત સમજો

આ પ્રમાણે સિદ્ધાંતને માનનારા પાંચ મહાભૂતવાદીઓ ક્રિયા, અક્રિયા, નરક સ્વર્ગ આદિ કંઈજ સ્વીકારતા નથી. તેના ક્ષણસ્વરૂપે વિવિધ પ્રકારના સાવધ અનુષ્ઠાનો દ્વારા વિષય-ભોગોની પ્રાપ્તિ માટે આરંભમાં પ્રવૃત્ત રહે છે. તેથી તે અનાર્ય તથા વિપરીત વિચારવાળા છે. તે પાંચ મહાભૂતવાદીઓના મતને માનવાવાળા રાજાદિ તેઓને ભોજન પાણી વસ્ત્ર-પાત્રાદિ પ્રદાન કરે છે અને કહે છે કે તેઓએ ઘણાજ ઉત્તમ ધર્મ અને ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. આવા ધર્મ પ્રરૂપક (અન્ય મતાવલંબીઓ) કામભોગ રૂપ કીચડમાં ફસાઈને નહીં આ પાર કે નહીં પેલે પાર તેવી દશાવાળા હોય છે

આ દક્ષિણ દિશામાંથી આવેલ ખીળ પુરૂષનું રૂપક છે તે રાજાદિ રૂપ પદ્ધતિ કમળને ઉદ્ધાર કરવા ધર્મ સ્વરૂપ સમજાવે છે. પરંતુ સ્વયં ભોગ રૂપી કીચડમાં ફસાય છે અને અન્યને ફસાવે છે

મૂલમ્- અહાવરે તચ્ચે પુરિસજાએ ર્સરકારણિએ ર્સિ આરિજ્જરુ, ર્સહ ર્સલુ પાર્સિનં વાર્સ ૬ સત્તેગતિયાર્સ માણુસસાર્સ ભવંતિ અણુપુવ્વેણં લોયં ઉવવચ્ચાર્સ તં ૦ આરિયાર્સ વેગે, જાવ ત્સિં ચ નં મહંતે એગે રાર્સાર્સ ભવરુ જાવ સેનાવરુપુત્તાર્સ ત્સિં ચ નં એગર્તાર્સ સરુઢી ભવરુ, કાર્સમં તં સમણાર્સ ચ માર્સહણાર્સ ય પહારિંસુ ગમણાર્સ જાવ મએ એસ ધમ્મે સુયક્ખાર્સ સુપન્નતે ભવરુ ॥ ર્સહ ર્સલુ ધમ્મા પુરસાર્સદિયાર્સ, પુરિસોત્તરિયાર્સ, પુરિસપ્પણીયાર્સ, પુરિસસંભૂયાર્સ, પુરિસપ-જ્જોતિતાર્સ, પુરિસમભિસમણ્ણગયાર્સ, પુરિસમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહાણામએ ગંઢે સિયાર્સ, સરીરેજાએ, સરીરે સંવુરુઢે, સરીરે અભિસમણ્ણાગએ, સરીરમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । એવમેવ ધમ્મા પુરિસાર્સદિયાર્સ જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહાર્સ નામએ અરાર્સ સિયાર્સ, સરીરે જાયાર્સ, સરીરે સંવુરુઢાર્સ, સરીરે અભિસમણ્ણાગયાર્સ, સરીરમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ, એવમેવ ધમ્માવિ પુરિસાર્સદિયાર્સ જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહાણા-મએ વમ્મિએ સિયાર્સ, પુરુવિજાએ, પુરુવીસંવુરુઢે, પુરુવીઅભિસમણ્ણાગએ, પુરુવિમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ એવમેવ ધમ્માવિ પુરિસાર્સદિયાર્સ જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહા-ણામએ રુક્ખે સિયાર્સ પુરુવિજાએ, પુરુવિસંવુરુઢે, પુરુવિ અભિસમણ્ણાગએ, પુરુવિ મેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ, એવમેવ ધમ્માવિ પુરિસાર્સદિયાર્સ જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહાર્સ નામએ પુરુવરિણી સિયાર્સ પુરુવિજાયાર્સ જાવ પુરુવિમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ એવમેવ ધમ્માવિ પુરિસાર્સદિયાર્સ જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહાણામએ ઉદગપુરુક્ખલે સિયાર્સ ઉદગજાએ જાવ ઉદગમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ એવમેવ ધમ્માવિ પુરિસાર્સદિયાર્સ જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ, એવમેવ ધમ્માવિ પુરિસાર્સદિયાર્સ જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય

ચિદ્ઠંતિ ॥ જં પિયં ઇમં સમણાણં ણિગંત્યાણં ઉદિટ્ઠં પળીયં વિયંજિયં દુવાલસંગં ગણિ-
પિઙ્ગં, તં જહા-આયાસે, સૂયગ્ગો જાવ દિટ્ઠિવાઓ, સવ્વમેયં મિચ્છા, ણ એયં તહિયં,
ણ એયં આહાતહિયં, ઇમં સચ્ચં ઇમં તહિયં ઇમં આહાતહિયં તે એવં સન્નં કુવ્વંતિ, તે એવં
સન્નં સંદુવેતિ, તે એવં સન્નં સોવટુવયંતિ, તમેવં તે તજ્જાઇયં દુક્ખં ણાતિઉટ્ઠંતિ સડગી
પંજરં જહા ॥ તે ણો એવં વિપ્પડિવેદેતિ, તં જહા-કિરિયાઇ વા જાવ અણિરણ્ણ વા,
એવમેવ તે વિરૂવરૂવેહિ કમ્મસમારંભે હિં વિરૂવરૂવાઇં કામભોગાઇં સમારંભંતિ ભોયણાણ,
એવામેવ તે અણારિયા વિપ્પડિવન્ના એવં સદ્દહમાણા જાવ ઇતિ તે ણો હવ્વાઇ ણો પારાણ,
અંતરા કામભાગેસુ વિસણ્ણેતિ તચ્ચે પુસ્સિજાણ્ણે સરકારણિણ્ણે આહિણ ॥૧૭॥

અર્થ : હવે વાવડીમા ખૂચેલા ત્રીજા પુરુષનાં દૃષ્ટાંત વર્ણન કરતાં શ્રી ભગવાન કહે છે કે હે
શ્રમણો ! ત્રીજા પુરુષનાં મત, દર્શન અને અભિપ્રાય પ્રમાણે આ જગતમા એવો એક ધર્મ
મનાઈ રહ્યો છે કે સસારનાં સમસ્ત જીવ કે અજીવ પદાર્થોને ઈશ્વરે બનાવ્યા છે આ
જગત કરતા 'ઈશ્વર' મહા બુદ્ધિમાન છે એમ ઈશ્વરવાદી વિચારકો કહે છે ચેતન,
અચેતન વિગેરે પદાર્થોમાં જન્મ-મરણ, રોગ, શોક કે વર્ણ, ગંધ આદિ સર્વ સ્વભાવો
ઈશ્વર પરિણિત છે ઈશ્વરમય જ આખું જગત છે. ઈશ્વર જ જગતની ઉત્પત્તિ કરે છે.
સહાર પણ કરે છે વળી આ તમામ પદાર્થો કોઈ કાળે ઈશ્વરલીન થઈ જાય છે આ
કથનને સિદ્ધ કરવા માટે તેઓ દૃષ્ટાંત આપે છે. જેમ મનુષ્યનાં શરીરમાં શુભદ્રુ ઉત્પન્ન
થાય છે તે શુભદ્રુ શરીરમાં વૃદ્ધિ પામે છે. લય પામે છે. અને શરીરમાં જ સ્થિત રહે છે.
તે પ્રમાણે સર્વ પદાર્થો ઈશ્વરથી ઉત્પન્ન થાય છે. ઈશ્વરની વૃદ્ધિ પામે છે. ઈશ્વરના જ
અનુગામી છે ઈશ્વરના આશ્રયમાં જ સ્થિત છે તેવી રીતે શરીરમાંથી શોક, દુઃખ ઉત્પન્ન
થાય છે શરીરમાં વૃદ્ધિ પામે છે અને શરીરમાં જ બચાવી થઈ જાય છે જેમ રાફેડો
પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થઈ, વૃદ્ધિ પામી સ્થિત થાય છે. જેમ વૃક્ષ પૃથ્વીમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.
જેમ પુષ્કરણી પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થઈ, વૃદ્ધિ પામી સ્થિત થાય છે. જેવી રીતે જળની ભરતી
આવવાથી જળ ઉત્પન્ન થાય છે જળમાં વૃદ્ધિ થાય છે. અને જળમાં જ સ્થિત હોય છે.
જેવી રીતે જળના પરપોટા જળમાં ઉત્પન્ન થાય છે ચાવત જળમાં જ સ્થિત રહે છે.
એમ સઘળાં ચરાચર પદાર્થો ઈશ્વરમાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે ઈશ્વરરૂપી પુરુષમાં જ લય
પામે છે આખા જગતમાં 'ઈશ્વર' નામનો જ એક મહાન આત્મા બચાવી રહ્યો છે. ઈશ્વરથી
ભિન્ન કોઈ પદાર્થ નથી આ ઉપરાંત ઈશ્વરવાદી કહે છે કે :— શ્રમણ નિર્જન્યોદ્ધારા ઉપદેષ્ટ,
પ્રણિત, પ્રદાશિત, આચારાંગ આદિથી દષ્ટિવાદ સુધીના બારઅગવાણ ગણિપિટક મિથ્યા છે.
તથ્ય ગહિત છે તથા વસ્તુ સ્વરૂપના મર્મથી ગૂંચ્ય છે. પરંતુ અમારો મત સત્ય છે.
તથ્ય છે અને યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે ઈશ્વર કારણવાદી કલ્પના કરે છે અને શિક્ષા આપે
છે અને મહા વિગેરેમા સ્થાપના કરે છે. જેમ પાંજરામાં બંધાયેલું પક્ષી, પાંજરાને
તોડીને મુક્ત થઈ શકતું નથી, તે પ્રમાણે ઈશ્વર કારણવાદનો સ્વીકાર કરવાથી ઉત્પન્ન
થતાં દુઃખોનો તેઓ નાશ કરી શકતા નથી.

नृजम्- अहोरे चरन्ते पुरिम्नाए गियिवाइए ति आहिम्नइ, इह खलु पाईनं वा ६ तहेव
 जाव मेगावडुत्ता वा वेसि उ यं एतौए मड्ठी नवइ, कामं तं मनया य माहगा य
 मंहरिस्तु गन्नाए जाव नए एम यन्ने मुयम्वाए मुयन्ने नवइ ॥ इह खलु दुवे
 पुरिमा नवति-एते पुरिमे किरियमाइम्नइ एते पुरिसे पो किरियमाइम्नइ ते य पुरिसे
 किरियमाइम्नइ ते य पुरिसे मोकिरियमाइम्नइ वेति ते पुरिमा तुल्ला एगडा कारन-
 नवत्ता । बले पुन एवं विम्पडिवेदेति कारणनावत्ते अहंति दुम्नानि वा सोयानि वा
 जूरानि वा तिय्यानि वा पीडानि वा परित्यज्यानि वा अहमेयनकासि परो वा जं
 दुम्नइ वा, सोयइ वा, जूरइ वा, तिय्यइ वा, पीडइ वा, परित्यजइ वा, परो एवमकासि,
 एवं से बले सकारणं वा परकारणं वा एवं विम्पडिवेदेति कारणनावत्ते । मेहावी पुन
 एवं विम्पडिवेदेति कारणनावत्ते अहंति दुम्नानि वा, सोयानि वा, जूरानि वा,
 तिय्यानि वा, पीडानि वा, परित्यज्यानि वा, गो अहं एवमकासि ! परो वा जं दुम्नइ
 वा जाव परित्यजइ वा पो परो एवमकासि ! एवं से मेहावि सकारणं वा परकारणं
 वा एवं विम्पडिवेदेति कारणनावत्ते ! ते वेति, पाइणं वा ६ ते तमयावरा पाणा ते एवं
 संवाग्गमागच्छंति ते एवं विवरियासमावज्जंति, ते एवं विवेगमागच्छंति, ते एवं
 विहागमागच्छंति, ते एवं संगनियंति वेहेहाए, पो एवं विम्पडिवेदेति, तं जहा-किरि-
 यानि वा जाव गिरएनि वा अगिरएनि वा एवं ते विह्वह्वोह कम्मसमारंभोह
 विह्वह्वोह कामभोगाहं ममारंमति भोयणाए ॥ एवमेव ते अगारिया विरडिवत्ता
 नं मवूहणात्ता जाव इति ते पो हव्वाए, गो पाराए, अंतरा कामभोगेणु विसग्गा ।
 चरन्ते-पुरिम्नाए गियिवाइए ति आहिण ॥ इच्चेने चतारी पुरिम्नाया पाणापत्ता,
 नागाडंवा, गन्नाविट्टि, जग्गाहडि, पाणासीला, पान्तरंमा, पान्ताअज्जवमाण संजुत्ता,
 पहीमनुत्त संजोमा, आरियं ममा असंयत्ता इति ते पो हव्वाए, पो पाराए, अंतरा-काम-
 भोगेणु विम्पत्ता ॥१८॥

[illegible]

છે. તેમ ઘણાં માને છે. એક પક્ષ ક્રિયાની સ્થાપના કરે છે બીજો પક્ષ કહે છે કે ક્રિયાથી સ્વર્ગ કે મોક્ષ મળતો નથી એટલે બીજો પુરૂષ અક્રિયાની સ્થાપના કરે છે. આ બન્ને 'લવિતવ્યતા'ના સિધ્ધાંતને વરેલા છે. વળી તેઓ લોકોને ભરમાવે છે કે તમે જે દુઃખ શોક, આત્મનિષ્ઠા, શારીરિક બળનો નાશ, પીડા-પરિતાપ અનુભવો છો, તે તમારા પોતાના પૂર્વકૃત કર્મનાં ઉદય હોય છે આવી રીતે તે અજ્ઞાની પુરૂષ ઇશ્વર કર્મ, કાળ આદિને સુખદુઃખનું કારણ સમજીને પોતાના તથા બીજાના સુખ દુઃખને પોતાના તથા અન્યના કરેલા કર્મનું ફળ સમજે છે. આવી માન્યતાઓનો ધિક્કાર પ્રકટ કરી નિયતવાદીઓ પોતાની જાતનું મડન કરવા કહે છે કે ઉપરનાં તમામ પક્ષો અજ્ઞાની છે દુઃખ, શોક, આત્મનિષ્ઠા, શારીરિક બળનો નાશ, પીડા પરિતાપ સઘળું બને છે નિયતવાદ તમારા કર્મનું ફળ નથી પણ સર્વપ્રભાવ નિયતિનો જ છે. એટલે લવિત્વમાં થવાનું છે તે પ્રમાણે બને છે. એ પ્રમાણે માનવું તે 'નિયતવાદ' છે. તેથી નિયતિ એ જ સઘળાનું કારણ છે. એટલે લાગ્ય આધિન છે. વળી કહે છે કે ચારેય દિશાઓમાં જે ત્રય અને સ્થાવર પ્રાણીઓ આંતરિક આદિ શરીરને ધારણ કરી રહ્યા છે વળી શરીરની બાહ્ય યુવાન, વૃદ્ધ અવસ્થાઓ બન્યા કરે છે, તેમજ નિયતિને વશીભૂત થઈને શરીરથી પૃથક્ થાય છે. તે નિયતિના પ્રભાવથીજ કાણા કુમડા રૂપ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે સુખ-દુઃખ અનુભવે છે. તે બધા લવિતવ્યતાથી જ અનુભવાય છે તેથી સુધર્મા સ્વામી જગુસ્વામીને કહે છે કે નિયતવાદીઓ પરલોકનો ભય નહિ રાખતાં કામલોગમાં તીવ્ર આસંકિતપણું રાખી નિરુદ્ધનીય અને સાવધ અનુષ્ઠાનો કરે છે. ક્રિયા-અક્રિયા, મિદ્ધિ અસિદ્ધિને નહિ માનતા 'લવિતવ્યતા' પર આધાર રાખી લોગઉપલોગમાં તીવ્ર આરભ સંમારંભ કરે છે આવા અનાર્થ પુરૂષો કુધર્મને સુધર્મ મોનીને પુષ્કરણીમાં ખૂંચી ગયેલા પુરૂષોની માફક તેઓ કિનારે પહોંચી શકતા નથી તેમ જ દુઃખનો પાર પામી શકતા નથી. આ ચોથા પુરૂષના દૃષ્ટાંતથી જગતમાં જે મિથ્યાવાદ 'નિયતિવાદ'ના નામે લજવાઈ રહ્યો છે તે લોકોને મહાદુઃખી દુઃખી કરી સંસાર સાગરમાં રખડાવી રહ્યો છે આ સર્વ ચાર પુરૂષો લિન્ન લિન્ન-અભિપ્રાયવાળા, લિન્ન લિન્ન દર્શનવાળા, લિન્ન લિન્ન રૂચિવાળા, લિન્ન લિન્ન આરભવાળા, લિન્ન લિન્ન નિશ્ચયવાળા છે. તેઓએ પોતાના માતા-પિતા, સ્ત્રી-પુત્રાદિના સંબંધ છોડી દીધેલ છે, છતાં આર્થ માર્ગને તેઓ પ્રાપ્ત થયેલ નથી. તેથી તેઓ ન તો આ પાર કે ન તો પેલે પાર ગયા છે. મધ્યમાં જ લોગોના કીચડમાં ફસાયેલા છે તેથી કષ્ટ-દુઃખનો અનુભવ કરે છે.

મૂલમ્- સે વેમિ પાઙ્ગનં વા ૬ જાવ સંતેગતિયા મણુસ્સા ભવંતિ, તં જહા-આરિયાવેગે, અણારિયા વેગે, ઉચ્ચાગોયા વેગે, ણીયાગોયા વેગે, કાયમંતા વેગે, હસ્સમંતા વેગે, સુવન્ના વેગે, દુવન્ના વેગે, સુરુવા વેગે, દુરુવા વેગે, તેસિ ચ ણ જણજાણવયાહં-પરિગ્ગહિયાહં ભવંતિ, તં જહા-અપ્પયરા વા મુજ્જવરા વા । તહ્પગારેહ કુલેહિ આગમ્મ અભિભૂય એગે મિલ્લાયરિયાએ સમુદ્ધિતા । સતો વાવિ એગે-ણાયઓ (અણાયઓ) ય ઉવગરણં ચ વિપ્પજજહાય મિલ્લાયરિયાએ સમુદ્ધિતા । અસતો વાવિ એગે-ણાયઓ (અણાયઓ) ય

ઉવગરણં ય વિપ્પજહાય ભિક્ખાયરિયાએ સમુટ્ઠિતા, જે તે સતો વા અસતો વા ણાયઓ ય અણાયઓ ય ઉવગરણં ચ વિપ્પજહાય ભિક્ખાયરિયાએ સમુટ્ઠિતા પુવ્વમેવ તેહિ ણાયં ભવઙ્ઠ, તં જહા ઇહં ધલુ પુરિસે અન્નમન્નં મમઢ્ઠાએ એવં વિપ્પજિવેદેતિ, તં જહા ચેત્તં મે, વત્થુ મે, હિરણ્ણં મે, સુવન્નં મે, ઘણં મે, ઘન્નં મે, કંસ મે, દુસં મે; વિપુલ ઘણકળ-ગરયણ મણિ મોત્તિયં સંઘસિલ્પવાલ રત્ત રયણ સંત સાર સાવતેયં મે, સદ્દા મે, રૂવા મે, ગંધા મે, રસા મે, ફાસા મે, એતે ણો ધલુ મે કામભોગા અહમવિ એતેસિ ॥૧૧॥

અર્થ : હવે પાંચમો પુરૂષ જે સ્વતિર્થીક છે તે કહે છે કે આ મનુષ્ય લોકમાં ચારેય દિશાઓમાં અનેક પ્રકારનાં મનુષ્યો વસે છે કોઈ આર્ય કોઈ અનાર્ય. કોઈ નીચ કોઈ ઉંચ, કોઈ લાંબા શરીરવાળા કોઈ ઠીંગણા સુદર વર્ણુવાળા કે ખરાબ વર્ણુવાળા કોઈ મનોરૂ રૂપવાળા, કોઈ અમનોરૂ રૂપવાળા લોકો રહે છે આ લોકો પાસે કોઈને થોડો કે ઘણો પરિચ્છ હોય છે. સ્વજન થોડાં કે ઘણાં હોય છે. કોઈ જનપદ પરિચ્છવાળા, કોઈ અલ્પ કે ન્યૂનાધિક પરિચ્છવાળા હોય છે તેમાંથી કોઈ પુરૂષો ઉપરોક્ત કુલોમાંથી કોઈ પણ કુલમાં જન્મ લઈને વિષયલોભો છોડીને લિક્ષાવૃત્તિને-દીક્ષાને સ્વીકારવા ઉદ્યત થાય છે. કોઈ વિધમાન પરિવાર, ધન-ધાન્ય-સર્વ લોગ-ઉપલોગની સામગ્રીનો ત્યાગ કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે અને કોઈ અવિધમાન પરિવાર-સંપત્તિનો ત્યાગ કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. જે લોકો આવા વિધમાન કે અવિધમાન કુટુંબ પરિવાર-ધન ધાન્યનો ત્યાગ કરી લિક્ષુ બને છે. તેને પ્રથમથી જ્ઞાન હોય છે કે સસારમાં લોકો પોતાનાથી લિન્ન પદાર્થોને બ્રમના કારણે પોતાના સમજીને એમ માને છે અને અભિમાન કરે છે કે ખેતર માફ છે. ઘર માફ છે. ચાંદી મારી છે, સુવર્ણ માફ છે ધન ધાન્ય માફ છે, કાંસુ માફ છે, લોખંડ માફ છે, વસ્ત્ર મારા છે વિપુલ ધન, સુવર્ણ, રત્ન, મણિ, મોતી, શખશિકા, લાલ રત્ન, ઉત્તમ મણિ આદિ સંપત્તિ મારી છે મનોહર શબ્દ કરનાર વીણા-વેણુ મારા છે સુદર રૂપવતી નારી મારી છે અત્તર તેલ, આદિ સુગંધી પદાર્થો મારા છે ઉત્તમાઉત્તમ રસ મારા છે, આ સર્વ પદાર્થોના સમૂહ મારા લોગ અને ઉપલોગના સાધનો છે અને હું તેનો ઉપલોગ કરનાર છું.

મૂલ્મ- સે મેહાવી પુવ્વામેવ અપ્પણા એવં સમભિજાણેજ્જા, તં જહા ઇહં ધલુ મમ અન્નયરે દુક્ખે રોગાતંકે સમુપ્પજ્જેજ્જા, અણિદ્ધે અકંતે અપ્પિએ અસુખે અમણુન્ને અમણામે દુક્ખે ણો સુહે, સે હંતા ભયંતારો કામભોગાઈં । મમ અન્નયરં દુક્ખં રોગાતંકં પરિયાડ્યહ અણિદ્ધં અકંતં અપ્પિયં અસુખં અમણુન્નં અમણામં દુક્ખં ણો સુહં, તાઽહં દુક્ખામિ વા સોયામિ વા જૂરામિ વા તપ્પામિ વા પીડામિ વા પરિતપ્પામિ વા ઇમાઓ મે અણ્ણયરાઓ દુક્ખાઓ રોગાતંકાઓ પડિમોયહ । અણિદ્ધાઓ અકંતાઓ અપ્પિયાઓ અસુખાઓ અમણુન્નાઓ અમણાયાઓ દુક્ખાઓ, ણો સુહાઓ, એવામેવ ણો લદ્ધ પુવ્વં ભવઙ્ઠ । ઇહં ધલુ કામભોગા ણો તાણાએ વા, ણો સરણાએ વા, પુરિસે વા એગયા પુર્વિં વા કામભોગે વિપ્પજહતિ, કામભોગા વા એગયા પુર્વિં

પુરિસં વિપ્પજહંતિ, અન્ને खलु कामभोगा अन्नो अहमंसि । से किमंग पुण वयं अन्नमन्नेहिं कामभोगोह मुच्छामो । इति संखाए णं वयं च कामभोगोहं विप્पजहिस्सामो । से मेहावि जाणेज्जा, बाहिरंगमेतं, इणमेव उवणीयतराणं तं जहा माया मे, पिया मे, भाया मे, भगिणी मे, भज्जा मे, पुत्ता मे, धूया मे, पेसा मे, नत्ता मे, सुण्हा मे, सुहामे, पिया मे, सहा मे सयणसंगंथ संथुवा मे । एते खलु मम नायओ, अहमवि एतेसि ॥२०॥

અર્થ : બુદ્ધિમાન પુરૂષે પ્રથમથી વિચારી લેવું જોઈએ કે જ્યારે મને દુઃખ કે રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, જે ઇષ્ટ નથી. પ્રીતિકર નથી, કિન્તુ અપ્રિય છે. અશુભ છે, અમનોજ છે. વિશેષ પીડા આપનાર છે. દુઃખરૂપ છે. પણ સુખરૂપ નથી, આવા સમયે જો ક્ષત્ર્ય એમ કહું, કે હે ભયથી રક્ષા કરનાર મારા ધન ધાન્ય આદિ કામલોગો મારા આ અનિષ્ટ, અપ્રિય, અત્યંત દુઃખદ રોગને તમે વેંચી લો. ભાગ કરી લો. કારણ આ રોગોથી હું અતિ દુઃખી થાઉં છું. હું શોકમાં પડ્યો છું, આત્મનિન્દા કરી રહ્યો છું, હું કષ્ટનો અનુભવ કરું છું. ભયંકર વેદના પાત્રી રહ્યો છું તેથી તમે મને આ અપ્રિય, અનિષ્ટ, તથા દુઃખદ રોગથી અને વેદનાથી મુક્ત કરો. ત્યારે ધન ધાન્ય અને ક્ષેત્ર આદિ કામ લોગના સાધન પદાર્થ ઉક્ત પ્રાર્થના સાંભળીને દુઃખથી મુક્ત કરી શકે તેમ કોઈ દિવસ અને નહિ વસ્તુતઃ ધન-ધાન્ય સમ્પત્તિ મનુષ્યની રક્ષા કરવામાં સમર્થ હોતા નથી. કોઈવાર તો મનુષ્ય ક્ષેત્રાદિ કામલોગો-સમ્પત્તિને અહીં મૂકીને ચાલ્યા જાય છે. અથવા કોઈ વાર કામલોગો તેને છોડી ચાલ્યા જાય છે. તેથી તે મારાથી ભિન્ન છે. હું તેનાથી ભિન્ન છું છતાં પણ હું શા માટે મારાથી ભિન્ન એવી સમ્પત્તિ અને કામલોગના સાધનોમાં આસક્ત બની રહેલ છું ? અરે, હવે આવા પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તેથી અવશ્ય સંપત્તિનો ત્યાગ કરીશ ને ભિક્ષાવૃત્તિને ધારણ કરીશ. આ રીતે બુદ્ધિમાન પુરૂષ વિચાર કરતો આગળ વિચારે છે કે નિકટના સ્નેહી અને સ્વજનો પણ આત્માથી ભિન્ન છે. માતા-પિતા-ભાઈ-બેન-પત્ની, પુત્ર-પુત્રી, દાસ-દાસી, જ્ઞાતિજન, પુત્રવધુ-મિત્રવર્ગ, પરિચીત, સ્નેહીજન વિગેરેમાં મનુષ્ય તાદાત્મ્ય ભાવ સ્થાપિત કરીને માને છે કે આ બધા મારા છે અને હું તેમનો છું.

મૂલમ્- एवं से मेहावी पुव्वामेव अप्पणा एवं समभिजाणेज्जा, इह खलु मम अन्नयरे दुक्खे रोगातंके समुप्पज्जेज्जा अणिट्ठे जाव दुक्खे णो सुहे से हंता भयंतारो । नायओ इमं मम अन्नयरं दुक्खं रोगातंके वा जाय परितप्पामि वा । इमाओ मे अन्नवराओ दुक्खातो रोयातंकातो परिमोएह, अणिट्ठाओ जाव णो सुहाओ । एवमेव णो लद्ध पुव्वं भवइ० तेसि वावि भयंताराणं मम नाययाणं अन्नयरे दुक्खे रोयातंके समुपज्जेज्जा अणिट्ठे जाव णो सुहे, से हंता अहमेतेसि भयंताराणं नाययाणं इमं अन्नयरं दुक्खं रोयातंके परियाइयामि अणिट्ठं जाव णो सुहे, मा मे

દુઃખંતુ વા જાવ મા મે પરિતપ્પંતુ વા इमाओ णं अण्णयराओ दुक्खाओ रोयातंकाओ
परिमोएमि अणिट्ठाओ जाव णो सुहाओ । एवमेव नो लद्ध पुव्वं भवइ ! अन्नस्स दुक्खं
अन्नो न परियाइयति, अन्नेण कडं अन्नो नो पडिसंवेदेति, पत्तेयं जायति पत्तेमं मरइ,
पत्तेयं चयइ, पत्तेयं उववज्जइ पत्तेयं झंझा, पत्तेयं सन्ना, पत्तेयं मन्ना, एवं विन्नू
वेदणा ! इति, खलु णातिसंजोगा णो ताणाए वा, सरणाए वा, पुरिसे वा, एगता पुव्विं
नाति संजोए विप्पजहंति, णातिसंजोगा वा एगया पुव्विं पुरिसं विप्पजहंति, अन्ने खलु
णातिसंजोगा, अन्नो अहंमसि, । से किमंगपुण वयं अन्नमन्नेहिं णाति संजोगेहिं मुच्छामो ?
इति संखाए णं वयं णातिसंजोगं विप्पजहिस्सामो । से मेहावी जाणेज्जा बहिरंगमेयं
इणमेव उवणियतरागं तं जहा हत्था मे, पाया मे, बाहा मे, ऊरु मे, उदरं
मे, सीसं मे, सीलं मे, आऊ मे, वलं मे, वण्णो मे, तया मे, छाया मे, सोयं मे, चक्खु मे,
धाणं मे, जिब्भा मे, फासा मे, ममाइज्जइ वयाउ पडिजूरइ, तं जहा, आउओ बलाओ,
वण्णाओ, तयाओ, छायाओ, सोयाओ, जाव फासाओ, सुसंधितो, संधी विसंधी भवइ,
बलियतरंगे गाए भवइ । किण्हाकेसा पलिया भवंति । तं जहा-जं पियं इमं सरीरगं
उरालं, अहारोवइयं, एयं पि य अणुपुव्वेणं विप्पजहियव्वं भविस्सति । एवं संखाए से
भिव्खू भिव्खायरियाए समुट्ठिए दुहओ लोगं जाणेज्जा, तं जहा जीवा चेव अजीवा
चेव, तसा चेव थावरा चेव ॥२१॥

અર્થ : હવે અતિથીકે એટલે રાગ દ્રેષ વિનાનો પુરૂષ નિર્દોષ એવા જિનેશ્વરનાં વચનોને ટાંકી
સ્વજન સંબંધી વર્ણન કરે છે કે આ જીવ પ્રથમ અજ્ઞાન અવસ્થામાં માને છે કે
માતા-પિતા, ભાઈ-બહેન, સ્ત્રી-પુત્ર, સ્વજન જ્ઞાતિ વિગેરે મારા છે અને હું એનો છું.
વાસ્તવિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં આવે જીવ વિચાર કરે છે કે શરીરમાં અનિષ્કારી વ્યાધિ
ઉત્પન્ન થાય વળી મૃત્યુને દેખી લય પામવું ત્યારે આ મારા સ્નેહીઓ ઘણી વિનંતી
કરવા છતાં મને દુઃખ કે મૃત્યુમાંથી બચાવી શકતાં નથી વળી તેઓ જ્યારે દુઃખી થાય
ત્યારે હું પણ તેમને દુઃખમાં મુકત કરવા સમર્થ નથી. આ ઉપરથી એવો સિદ્ધાંત નક્કી
થાય છે કે જીવો જે જાતનું દુઃખ ઉત્પન્ન કરે તે જાતનું દુઃખ પોતે જ ભોગવે. સ્વજન
આદિ માટે કરેલાં પાપોનું ફળ પણ પોતે જ ભોગવવાના હોય છે. જેન સિદ્ધાંત પોકારી
પોકારીને કહે છે કે જીવ એકલો જન્મે છે. એકલો જ મૃત્યુ પામે છે. સુખદુઃખનો ભોગતા
પોતે એકલો જ છે દરેક જીવમાં સમયે સમયે સિન્ન સિન્ન અધ્યવસાયો ઉત્પન્ન થાય છે.
તે અધ્યવસાયો અનુસાર જ કે મનનાં પરિણામ અનુસાર જ તે પાપ-પુણ્યનાં બંધ કરે છે.
આ બંધનો ઉદય આવતાં તેનાં ફળ જીવે પોતે જ ભોગવવાનાં હોય છે. જેણે જેવા
પરિણામ કર્યા હોય તેવી વેદનાનો અનુલવ પણ તેણે જ પોતે કરવો પડે છે. વળી
જ્ઞાતિજનોમાં પણ મુર્છા નહિ રાખતાં તે મમત્વભાવ કે મુર્છાનો ત્યાગ કરવો. સૌથી આ
જીવને આ જગતમાં પોતાનું શરીર વધારે નજીક હોવાથી તે તેને ઘણું પ્રિય લાગે છે.

જ્યારે યુવાવસ્થા હોય છે શરીર સુંદર હોય, આયુષ્ય મોટું હોય, આમડી કોમળ તેમજ સુશોભિત હોય વળી દરેક ઇન્દ્રિય પોત પોતાનાં વિષયને ઝડપથી ઝડપ કરતી હોય ત્યારે આ જીવ એમ માને છે મારા સમાન આ જગતમાં કોઈ નથી આ પ્રમાણે આ શરીર પર મમત્વપાણું રાખે છે વય વધતાં વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં બધા સુંદર અવયવો જીર્ણ થઈ જાય છે ઇન્દ્રિયોની શક્તિ પણ ખિન્ન થાય છે. શરીર ખેડોળ બની જાય છે છેવટે આયુષ્યનો બધ પૂરો થતાં એ શરીરને પણ તજવું પડે છે. માટે પંડિત પુરૂષે દિક્ષાઝડપ કરી સંયમને અગીકાર કરી જીવાજીવને યથાર્થ જાણી આત્મશ્રેયનો માર્ગ પકડવો.

મૂલમ્- ઇહં ક્ષલુ ગારત્યા સારંભા સપરિગ્ગહા, સંતેગતિયા સમણા માહ્ણાવિ સારંભા સપરિગ્ગહા । જે ઇમે તસા થાવરા પાણા તે સયં સમારંભંતિ અન્નેણવિ સમારંભાવેતિ, અણ્ણપિ સમારંભંતં સમણુજાણંતિ ॥ ઇહં ક્ષલુ ગારત્યા સારંભા સપરિગ્ગહા, સંતેગતિયા સમણા માહ્ણાવિ સારંભા સપરિગ્ગહા । જે ઇમે કામભોગા સચિત્તા વા અચિત્તા વા તે સયં પરિગ્ગિહંતિ અન્નેણવિ પરિગ્ગિહાવેતિ અન્નંપિ પરિગ્ગિહંતં સમણુજાણંતિ ॥

ઇહં ક્ષલુ ગારત્યા સારંભા સપરિગ્ગહા, સંતેગતિયા સમણા માહ્ણાવિ સારંભા સપરિગ્ગહા અહં ક્ષલુ અણારંભે અપરિગ્ગહે । જે ક્ષલુ ગારત્યા સારંભા સપરિગ્ગહા, સંતેગતિયા સમણા માહ્ણા વિ સારંભા સપરિગ્ગહા એતેસિ ચેવ નિસ્સાએ વંભચેરવાસં વસિસ્સામ્ભો । કસ્સ જં તં હેઝ ? જહા પુવ્વં તહા અવરં, જહા અવરં તહા પુવ્વં, અંજૂ એતે અણુવરયા અણુવટ્ઠિયા પુણરવિ તારિસગા ચેવ ॥

જે ક્ષલુ ગારત્યા સારંભા સપરિગ્ગહા, સંતેગતિયા સમણા માહ્ણાવિ સારંભા સપરિગ્ગહા, ટુહઓ પાવાઈં કુવ્વંતિ ઇતિ સંભાએ દોહિ વિ અંતેહિ અદિસ્સમાણો ઇતિ ભિક્ખૂ રીએજ્જા ॥
સે વેમિ પાણં વા ૬ જાવ એવં સે પરિણાયકમ્મે એવં સે વવેયકમ્મે, એવં સે વિઅંતકારે ભવતી ત્તિ મક્ખાયં ॥૨૨॥

અર્થ :- આ સંસારમાં જે કોઈ ગૃહસ્થ હોય છે તે આરભ અને પરિગ્રહ સહિત હોય છે. પરંતુ કોઈ કોઈ શ્રમણ, બ્રાહ્મણ પણ આરભી અને પરિગ્રહી હોય છે તે શ્રમણ-બ્રાહ્મણ પણ ગૃહસ્થની જેમ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓનો સ્વયં આરંભ કરે છે. બીજા પાસે કરાવે છે અને કરનારને અનુમોદન કહે છે.

આ સંસારમાં ગૃહસ્થ તો આરંભ-પરિગ્રહથી યુક્ત હોય છે જ પરંતુ કોઈ કોઈ શ્રમણ બ્રાહ્મણ પણ સચિત અને અચિત બંને પ્રકારના કામભોગોને સ્વયં ઝડપ કરે છે. બીજાને ઝડપ કરાવે છે. અને ઝડપ કરનારને અનુમોદન પણ આપે છે

આ સંસારમાં ગૃહસ્થ તો આરંભ-પરિગ્રહી હોય છે જ પરંતુ કોઈ શ્રમણ બ્રાહ્મણ પણ આરંભ-પરિગ્રહથી યુક્ત હોય છે. પણ હું તો આરંભ-પરિગ્રહી યુક્ત ગૃહસ્થગણ અને આરંભ-પરિગ્રહી શ્રમણ બ્રાહ્મણોની નિશ્રામાં રહી બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરું તો આરંભ-પરિગ્રહથી યુક્ત થવાનું શું પ્રયોજન? ગૃહસ્થો જેમ પ્રથમ આરંભ, પરિગ્રહથી યુક્ત હતા તેવા હવે પણ છે, તથા કોઈ કોઈ શ્રમણ-બ્રાહ્મણ પણ જે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ ધારણ

કર્મા પહેલા આરભ-પરિગ્રહવાળા હતા. તે પ્રમાણે પછી પણ હોય છે. એ પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાય છે કે તે લોકો સાવધ આરંભથી નિવૃત્ત થયેલા નથી. તથા શુદ્ધ સંયમને પાલન પણ કરતા નથી. તેથી તેઓ જેવા પ્રથમ હતા તેવા જ અત્યારે પણ છે આરંભ પરિગ્રહથી મુક્ત બનીને રહેનાર ગૃહસ્થ અને કોઈ કોઈ શ્રમણ બ્રાહ્મણ પાપ કર્મ કરે છે એવો વિવેકપૂર્ણ વિચાર કરીને સાધુ આરંભ અને પરિગ્રહથી મુક્ત થઈ સંયમમાં પ્રવૃત્તિ કરે.

પૂર્વ આદિ દિશાઓમાંથી આવેલા મનુષ્યમાંથી આ લિક્ષુ જ કર્મના રહસ્યને જાણે છે. તથા તે જ કર્મ બધનથી રહિત બને છે. અને તે જ સસારથી પાર પામે છે. એમ શ્રી તીર્થંકર ભગવાને ફરમાવ્યું છે.

મૂલમ્- તત્થ खलु भगवता छज्जीवनीकाय हेउ पन्नता, तं जहा पुढवीकाए जाव तसकाए । से जहा नामए मम असायं दंडेण वा, अट्ठीण वा, मुट्ठीण वा, लेलूण वा, कवालेण वा. आउटिट्ज्ज माणस्स वा, हम्ममाणस्स वा, तज्जिज्जमाणस्स वा, ताडिज्जमाणस्स वा परियाविज्जमाणस्स वा, किलामिज्जमाणस्स वा, उद्विज्जमाणस्स वा, जाव लोमुक्खण-णमायमवि हिंसाकारंगं दुक्खं भयं पडिसंवेदेमि ।, इच्चेवं जाण सव्वे जीवा, सव्वे भूता, सव्वे पाणा, सव्वे सत्ता, दंडेण वा जाव कवालेण वा, आउटिट्ज्जमाणा वा, हम्ममाणा वा, तज्जिज्जमाणा वा, ताडिज्जमाणा वा, परियाविज्जमाणा वा किलामिज्जमाणा वा, उद्विज्जमाणा वा जाव लोमुक्खणणमायमयि हिंसाकारंगं दुक्खं भयं पडिसंवेदेति एवं नच्चा सव्वे पाणा जाव सत्ता ण हंतव्वा ण अज्जावेयव्वा ण परिघेतव्वा ण परिता-वेयव्वा ण उदवेयव्वा ॥२३॥

અર્થ : શ્રી તીર્થંકર દેવોએ છ પ્રકારનાં જીવોને કર્મ બધનનાં કારણરૂપ કહ્યા છે આ છ કાયના જીવોને વધ કરવો, પરિતાપ આપવો તથા દુઃખ આપવાથી કર્મ બધ થાય છે. જેમ કોઈ પુરૂષ મને લાકડીના પ્રહારથી, હાડકાવડે, મુઠી વડે, ચાબુક વડે પથ્થર આદિથી મારે, તાડન તર્જન કરે, પીટે, સંતાપ આપે, મારૂ છેદનલેદન કરે. પરિતાપ કે કિલામના ઉપજાવે અથવા ઉદ્દેવેગ આપે અથવા મારા શરીરનાં ફંવાડાને ખેચે ત્યારે જે દુઃખ, ભય અને વેદના થાય છે તેવે પ્રકારે સર્વ જીવ, પ્રાણી, ભૂત અને સત્ત્વ આદિ સર્વ જીવોને તેવા જ પ્રકારનું દુઃખ, ભય અને વેદન થાય છે. તેથી તીર્થંકર ભગવાન કહે છે કે પ્રાણાતિપાત આદિ દુઃખ એ આપણા આત્માને અહિત કરનાર છે એમ જાણી કોઈપણ પ્રાણી, ભૂત, જીવ સત્ત્વને હણવા નહિ, તેમને તાડન તર્જન કરવું નહિ, તેમ જ કોઈ પ્રકારની કિલામના ઉપજાવવી નહિ આમ ન કરવું તે જીવોને સુખનું કારણ છે

મૂલમ્- से ब्रेमि जे य अतीता जे य-पडुपन्ना जे य-आगमिस्सा अरिहंता भगवंता सव्वे ते एव माइक्खंति, एवं भासति, एव पण्णवेति, एवं पूरुवेति-सव्वे पाणा जाव सत्ता ण हंतव्वा

ળ અજ્ઞાવેયવ્વા ણ પરિતાવેયવ્વા ણ ઉદવેયવ્વા એમ ધમ્મે ધ્રુવે નિતિએ, સાસએ સમિચ્ચ-
લોગં લેયન્નેહિ પવેદિએ ॥૨૪॥

અર્થ : શ્રી સુધર્માસ્વામી આ પાંચમાં પુરૂષ મારફત જગતને કહેવરાવે છે કે હે જીવો ! અતીત કાળમાં, વર્તમાન તથા ભાવિકાળમાં જે જે તીર્થંકરો થઈ ગયા થાય છે અને થશે તે સર્વનો એક જ પ્રકારનો ઉપદેશ છે કે કોઈ પણ પ્રાણી, ભૂત, જીવ, સત્વને કોઈપણ રીતે હણવા નહિ બળાત્કારે આજ્ઞાને આધિન કરવા નહિ. બળાત્કારે તેઓને કબ્જે કરી શુદ્ધામ, દાસ-દાસી કે નોકર-નોકરાણી બનાવવા નહિ. તેમજ તેમને ઉદ્વેગન કરવા નહિ. ભગવાને સંસારમાં રહેલ છકાય જીવોને હુઃખરૂપ સમુદ્રમાં ફૂળેલાં જાણી અને નિરંતર અત્યંત શોકાતૂર માની કોઈપણ જીવોની કોઈપણ રીતે વિશધના નહિ કરવાનો સાત્વિક અને સત્ય ઉપદેશ આપેલ છે આ અહિંસામય ધર્મ ધ્રુવ છે, નિત્ય છે, શાશ્વત છે. સમસ્ત લોકના હુઃખને જાણીને ભગવાને આ ધર્મ કહેલ છે.

મૂલમ્- એવં સે ભિક્ખૂ વિરતે પાણાતિવાયાતો જાવ વિરતે પરિગ્ગહાતો, ણો દંત પક્ખાલળેણં દંતે પક્ખાલેજ્જા, ણો અંજણં, ણો વમનં, ણો ધૂવણે ણો તં પરિઆવિએજ્જા ॥૨૫॥

અર્થ : ઉપર પ્રમાણે ધર્મના સ્વરૂપને વાસ્તવિક જાણી જીવે પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન તથા પરિગ્રહથી નિવૃત્ત થવું. વળી ભિક્ષુકોને આજ્ઞા કરી છે કે તેમણે દાંતણુ ન કરવું, અંજન ન આંજવું તેમ જ કોઈપણ શારીરિક આવશ્યકતા વિના દેચન કે વમન આદિની ક્રિયા ન કરવી. વળી વસ્ત્રાદિકને સુગંધમય ન બનાવવા તેમ જ રોગની શાંતિ માટે ધૂમ-ધૂમાડો કે ધૂમ્રપાન એવું કંઈ ન કરવું.

મૂલમ્- સે ભિક્ખૂ અકિરિએ, અલૂસએ, અકોહે, અમાણે, અમાએ, અલોહે, ઉવસંતે, પરિનિવ્વુડે, ણો આસંસં પુરતો કરેજ્જા । इमेण मे दिट्ठेण वा, सुएण वा, मएण वा, णाएण वा विच्चाएण वा इमेण वा सुचरीय तव नियम बंभचेरवासेण, इमेण वा जाया मायावृत्तिएणं धम्मेणं, इओ चूए पेच्चा देवे सिया कामभोगाण वसवत्ती; सिद्धे वा अदुक्खमसुभे एत्थवि सिया एत्थवि णો सिया ॥૨૬॥

અર્થ : જૈન સાધુ કે ભિક્ષુક સર્વ પ્રકારની જીવહિંસાથી રહિત અહિંસક, ક્રોધ, માન, માયા લોભથી વિરક્ત હોય, ઉપશાંત અને સમાધિવન ભિક્ષુક જીવનમાં કોઈપણ સમયે આ લોકનાં કે પરલોકનાં કામલોગની ઇચ્છા કરે નહિ સિદ્ધાંતના પઠન-પાઠન તથા શ્રવણ મનનથી વળી તપ, નિયમ, બ્રહ્મચર્ય આદિના પાલનથી વળી નિર્દોષ આહાર લેવાથી હું મૃત્યુ બાદ પરલવમાં મહાન દેવ થાઉં એવી ઇચ્છા કરે નહિ. આગામી ભવમાં મને કામલોગ પ્રાપ્ત થાવ, અણિમા, મહિમા, ગરિમા આદિ આઠ પ્રકારની સિદ્ધિઓ મળે, અહીં પણ મને હુઃખ ન થાઓ, અશુભ ન થાઓ, ખીજે પણ હુઃખ ન થાય તેવી ઇચ્છા પણ કરે નહિ પરંતુ સરળભાવે ઉપશાંત ભાવે રહી સંયમનું પાલન કરી અઢાર પ્રકારનાં પાપોથી વિરક્ત થઈ, સંયમ-યાત્રા નિભાવે એ જ સાધુનું કર્તવ્ય છે.

मूलम्- से भिक्खू सद्देहिं अमुच्छिए, रूवेहिं अमुच्छिए, गंधेहिं अमुच्छिए, रसेहिं अमुच्छिए, फासेहिं अमुच्छिए, विरए कोहाओ, माणाओ, मायाओ-लोभाओ-पेज्जाओ-दोसाओ-कलहाओ-अब्भक्खाणाओ-पेसुन्नाओ-परपरिवायाओ, अरइरईओ, मायामोसाओ, मिच्छादंसण सल्लाओ, इति से महतो आदाणाओ उवसंते, उवट्ठिए, पडिविरते से भिक्खू ॥२७॥

અર્થ : સાધુ શબ્દ રૂપ, ગંધ-રસ-સ્પર્શ પાંચ ઇન્દ્રિયોનાં વિષયોમાં મૂર્છા વિનાનો બને, વળી કષાયનાં ચાર પ્રકારમાં વિરકત બને, રાગ-દ્વેષ કરવા, કલેશ, કોઈ પર આળ મૂકવું, આડી-ચૂગલી કરવી, પરનિંદા, સંયમમાં અપ્રીતિ, અસંયમમાં પ્રીતિ, કપટ, જૂઠું અને મિથ્યાદર્શન, શબ્દ. આ તમામ અઢાર પ્રકારનાં દોષોમાંથી સાધુએ નિવૃત્ત થવું અને જે ભિક્ષુક ઉપશાંત ભાવે રહી, સંયમમાં સ્થિર રહી આત્મ-ઉપયોગવાળો થાય તે જ વાસ્તવિક ભિક્ષુક છે.

मूलम्- जे इमे तस थावरा पाणा भवंति ते णो सयं समारंभन्ति, णो वा अन्नोहिं समारंभावेति, अन्ने समारंभतेवि न समणु जाणन्ति इति से महतो आयाणाओ उवसन्ते उवट्टिए पडि- विरते से भिक्खू ॥२८॥

અર્થ : જે સાધુ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની સ્વયં આરંભ કરતા નથી, અન્ય પાસે આરંભ કરાવતા નથી, વળી તમામ પ્રકારનાં કર્મબંધ રૂપ આશ્રવોથી જે નિવૃત્ત થઈ ગયેલ છે, શુદ્ધ સંયમમાં સ્થિત છે અને પાપથી નિવૃત્ત છે.

मूलम्- जे इमे कामभोगा सचित्ता वा अचित्ता वा ते णो सयं परिगिण्हंति णो अन्नेणं परि-
गिण्हंवेति, अन्नं परिगिण्हंतंपि न समणु जाणंति इति से महतो आयाणाओ उव संते
उवट्ठिए पडिविरते से भिक्खू ॥२९॥

અર્થ : જે કોઈ લિક્ષુક સચેત કે અચેત કામભોગોને ગ્રહણ કરતો નથી તેમજ ભોગવતો નથી ખીજા પાસે કામભોગોને ગ્રહણ કરાવતો નથી વળી કામભોગો ગ્રહણ કરનારને તેમજ ભોગવનારને જે લાભ જાણતો નથી એવો લિક્ષુક આવા પ્રકારનાં મહાન આશ્રવોના કારણથી નિવૃત્ત થયેલ છે જે કોઈ સયમમાં ઉપયોગવત રહી, આત્મશુદ્ધિ માટેજ અને ચૈતન્યનો વિકાસ કરવા માટેજ પ્રવૃત્ત હોય તે જ સાધુ કહેવાય છે.

मूलम्- जं पि यं इमं संपराइय कम्मं कज्जइ, णो तं सयं करेति, णो अत्तेणं कारवेति, अत्तंपि करंतं न समणुजाणइ इति से सहतो आयाणाओ उवसंतो उवट्ठिए पडिच्चिरते से भिक्खु ॥३०॥

અર્થ : સાધુ જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકારનાં કર્મોને સસાર પરિભ્રમણનું કારણ જાણી કર્મને બંધ થાય તેવી રીતે કોઈ અધ્યવસાન રૂપ ક્રિયા કરે નહિ અન્ય પાસે કરાવે નહિ અને જે કોઈ આઠ કર્મનાં બંધરૂપ ક્રિયા કરતો હોય તેની અનુમોદના પણ કરે નહિ આવા મહાન પાપરૂપ પરિણામોથી તથા પાંચ ઇન્દ્રિયોનાં કામલોગરૂપ આશ્રવોથી લિશ્તુક સદાય વિવૃત રહી, સંયમમાં ઉપયોગવત બની નિરાવલણી અને નિરાશ્રવી બને છે તે જ સાધુ કહેવાય છે.

મૂલમ્- સે ભિક્ષૂ જાણેજા અસળં વા પાળં વા જાહમં વા સાહમં વા અસ્સિ પડિયાએ એમં સાહિ-
મ્મિમં સમુદ્ધિસ્સ પાણાઈં મૂયાઈં જીવાઈં સત્તાઈં સમારંભ સમુદ્ધિસ્સ કીતં, પામિચ્ચં,
અચ્છિજ્જં, અણિસટ્ઠં, અભિહંડં, આહટ્ઠુદેસિયં તં ચેતિયં સિયા તં નો સયં મુંજઈં, ણો
અન્નેણં મુંજાવેતિ, અન્નં પિ મુંજંતં ન સમણુજાણઈં ઇતિ સે મહત્તો આયાણાઓ ઉવસંતે
ઉવઢિએ પડિવિરતે ॥૩૧॥

અર્થ : સાધુને જ્યાલમાં આવે કે અમુક ગૃહસ્થને ત્યાં અન્નપાણી, મુખવાસ આદિ અમુક, સાધુને
માટે પ્રાણુ-ભૂત-જીવ-સત્ત્વની હિંસા કરી બનાવેલ છે અથવા વેચાણુ લીધેલ છે ઉધાર
લાવેલ છે બળાત્કારે કોઈની પાસેથી છીનવી લાવેલ છે. માત્રિકે કે સાથીને પૂછ્યા વિના લીધેલ
છે કે સામેથી લાવેલ છે આવા પ્રકારનો આહાર આધાકર્મી દોષોવાળો ગણાય એમ જાણી
સાધુ તેને ગ્રહણ કરે નહિ કદાચિત આવો દોષિત આહાર અજાણપણે ગ્રહણ થઈ ગયો
હોય તો તે આહારને સાધુ સ્વયં વાપરે નહિ. તેમ જ અન્યની પાસે વપરાવવા દે નહિ
તેમ જ આવો દોષિત આહાર કોઈ લોગવે તો તેને અનુમોદના ન આપે આવા દોષિત
આહારથી નિવૃત્ત થઈ જે સાધુ સદાય નિર્દોષી, નિર્લેપી અને નિષ્કામ રહી આત્મઉપ-
યોગવત રહે તે વાસ્તવિક સાધુ કહેવાય.

મૂલમ્- સે ભિક્ષૂ અહ પુણેવં જાણેજ્જા તં વિજ્જતિ તેસિ પરવકમે જસ્સઠ્ઠા તે વેઢિયં સિયા,
તંજહા અપ્પણો સે પુત્તાણં, ધૂપાણં, સુણ્હાણં, ધાતીણં ણાતીણં રાઈંણં, દાસાણં, દાસીણં,
કમ્મકરણં, આદેસાણં (પાઠાત્તરં આણસાણ) પુઢોપહેણાણ સામાસાણ, પાયરાસાણ,
સંનિહિ, સંનિચ્છઓ, કિજ્જઈં ઇહ એતેસિ માણવાણં, મોયણાણ તત્થ મિક્ષૂ પરકંડં
પરણિટ્ઠિતમુગ્ગમુપ્પાયણેસણા સુદ્ધં સત્થાઈયં સત્થપરિણામીયં અર્વાહસિયં એસિયં વેસિયં
સામુદાણિય પત્તમસણં કારણટ્ઠા પમાણજુતં અક્ખોવંજણ લેવણ મૂયં સંજમજાયામાયા
વત્તિયં બિલમિવ પન્નગમ્મતેણં અપ્પાણેણં આહારં આહારેજ્જા, અન્નં અન્નકાલે, પાણં
પાણકાલે, વત્થં વત્થ કાલે, લેણં લેણકાલે, સયણં સયણકાલે ॥૩૨॥

અર્થ : પરંતુ સાધુને એવો જ્યાલ આવી ગયો હોય કે ગૃહસ્થે સાધુ માટે નહીં પરંતુ ખીજ માટે
આહાર બનાવેલ છે, જેમ કે પોતાના માટે, પોતાના પુત્ર માટે, અતિથિ માટે, અન્યત્ર
મોકલવા માટે, રાત્રે જમવા માટે, સવારે નાસ્તા માટે એક ગૃહસ્થે ખીજ ગૃહસ્થને માટે,
જ્ઞાતિ માટે, રાજા માટે, દાસ-દાસી માટે, કામ કરનારાઓ માટે બનાવેલ હોય તો સાધુ,
ખીજાએ ખીજ માટે બનાવેલ હોય એવો આહાર ઉદ્દગમ, ઉત્પાદના અને એષણા સબધી
દોષોથી રહિત હોય એવો શુદ્ધ-અચિત, શસ્ત્ર પરિણુત અને ભિક્ષાચર્યાથી પ્રાપ્ત થયેલ
હોય અને સાધુ સમજીને ભિક્ષા આપી હોય તથા માધુકરી વૃત્તિથી પ્રાપ્ત કર્યો હોય તો
એવો આહાર ગ્રાહ્ય છે-આવા આહારને સાધુ સયમ-નિર્વાહ માટે સેવા આદિ કારણો માટે
અને પ્રમાણુ યુક્ત સમજીને ગ્રહણ કરે. જેમ ગાડી ચલાવવા માટે ધુરીમાં તેલ લગાડવામાં
આવે છે અને ઘા ઉપર લેપ લગાડવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે માત્ર સંયમના નિર્વાહ માટે

જેમ સર્પ દરમાં સ્ત્રીધો પ્રવેશ કરે છે તે રીતે સ્વાદની લાલસા છોડીને લોજન કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે તે લિશ્તુ આહારના સમયે અનાસકત ભાવે આહાર કરે, પાણીના સમયે પાણી અને વસ્ત્રોના સમયે વસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરે. રોકાવાના સમયે રોકાય અને સૂવાના સમયે શય્યાનો ઉપયોગ કરે.

મૂલમ્- સે ભિક્ષૂ માયન્ને અન્નયરં દિસં અણુદિસં વા પહિવન્ને ધમ્મં આઙ્કલે, વિભા, કિટ્ટે ઉવટ્ટિણ્ણુ વા, અણુવટ્ટિણ્ણુ વા, સુસ્સુસમાણેસુ પવેદિણ્ણુ. સંતિવિરતિં ઉવસમં નિવ્વાણં, સોયવિયં, અજ્જવિયં મહ્વિયં, લાઘવિયં, અણતિવાતિયં, સવ્વેસિ પાણાણં સવ્વેસિ ભૂયાણં જાવ સત્તાણં અણુવીઙ્કિટ્ટિણ્ણુ ધમ્મં ॥૩૩॥

અર્થ :- દિશા - વિદિશામાં વિચરનાર આહાર આદિનાં પ્રમાણ (માત્રા) ને જાણનાર સાધુ ઉદ્યમી તથા ધર્મ સાંભળવાની ઉત્કંઠાવાળા શ્રોતાઓને ધર્મનો ઉપદેશ આપે. ધર્મના રૂપને જુદી જુદી રીતે જતાવે ધર્મની કીર્તિને વધારે ધર્મ સાંભળના ઉદ્યત થયેલા કે કુતૂહલવશ ઉપસ્થિત થયેલ મનુષ્યોને શૌચ, સરલતા, મૃદુતા, લઘુતા અને અહિંસા, શાંતિ, વિરતિ ઇન્દ્રિય દમન એમ સાધુ શ્રોતાઓને ઉપદેશ આપે સર્વ જીવનું કલ્યાણ કેમ થય? એવો વિચાર કરી કોઈપણ જીવની હિંસા ન થાય તેવો ધર્મોપદેશ લિશ્તુક શ્રોતાજનને આપે.

મૂલમ્- સે ભિક્ષૂ ધમ્મં કિટ્ટમાણે ણો અન્નસ્સ હેઠં ધમ્મમાઙ્કલેજ્જા, ણો પાણસ્સ હેઠં ધમ્મમાઙ્કલેજ્જા, નોવત્થસ્સ હેઠં ધમ્મમાઙ્કલેજ્જા, નો લેણસ્સ હેઠં ધમ્મમાઙ્કલેજ્જા ણો સયણસ્સ હેઠં ધમ્મમાઙ્કલેજ્જા, ણો અન્નોસં વિરૂવરૂવાણં કામભોગાણં હેઠં ધમ્મમાઙ્કલેજ્જા, અગિલાણ્ણુ ધમ્મમાઙ્કલેજ્જા, નન્નત્થ કમ્મનિજ્જરટ્ટાણ્ણુ ધમ્મમાઙ્કલેજ્જા ॥૩૪॥

અર્થ :- વળી લિશ્તુક ધર્મનો ઉપદેશ આપે ત્યારે તેનાં મનમાં શ્રોતાજનો પાસેથી અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર, ઉપાશ્રય કે વિવિધ પ્રકારનાં કામભોગો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખે નહિ પરંતુ પ્રમત્તચિત્તથી પોતાનો જ સ્વાધ્યાય કરવા માટે તેમ જ કર્મોની નિર્જરા કરવા માટે વળી શ્રોતાજનોનાં કષાયભાવો મંદ થાય એ સિવાય કોઈપણ ક્ષણની પ્રાપ્તિ માટે સાધુ ધર્મકથા કરે નહિ

મૂલમ્- ઇહં ખલુ તસ્સ ભિક્ષૂસ્સ અંતિણ્ણુ ધમ્મં સોચ્ચા ણિસમ્મ સમ્મં ઉટ્ટાણેણં ઉટ્ટાય વીરા અસ્સિ ધમ્મં સમુટ્ટિયા, જે તસ્સ ભિક્ષૂસ્સ અંતિણ્ણુ ધમ્મં સોચ્ચા ણિસમ્મ સમ્મં ઉટ્ટાણેણં ઉટ્ટાય વીરા અસ્સિ ધમ્મે સમુટ્ટિયા, તે એવં સવ્વોવગતા તે એવં સવ્વોવરતા, તે એવં સવ્વોવસંતા તે એવં સવ્વત્તાણ્ણુ, પરિનિવ્વુડે ત્તિ વેમિ ॥૩૫॥

અર્થ :- આ સસારમાં જો મનુષ્ય ઉપરોક્ત ગુણોથી યુક્ત હોય એવા સાધુ પાસેથી, વીતરાગ પરિણિત ધર્મને સાંભળી, સમ્યક્ પ્રકારે મનમાં ધારણ કરી, સયમમાર્ગમાં ઉપસ્થિત થઈ મહાવૃત્તોનાં પાત્રનમાં તત્પર બને તો સર્વ પાપોથી નિવૃત્ત થાય વળી સર્વથા કષાયોથી અને આરભથી ઉપશાંત બની સર્વકર્મોનો ક્ષય કરી પોતે શિતળી ભૂત થઈ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે

સૂલમ્- એવં સે ભિક્ખૂ ધમ્મટ્ઠી, ધમ્મવિઝ્ઝ, ણિયાગપડિણ્ણે સે જહેયં વુઢ્ઠયં અદુવા અપત્તે પડમવર પોંડરીયં, અદુવા અપત્તે પડમવર પોંડરીયં, એવં સે ભિક્ખૂ પરિણાય કમ્મે, પરિણાય સંગે, પરિણાય ગેહવાસે, ઉવસંતે સમિએ સહિએ સયા જાએ સેવં વયણિજ્જે તં જહા-સમ- પેતિ વા, માહણેતિ વા, હંતેતિ વા, દંતેતિ વા, ગુત્તેતિ વા, મુત્તેતિ વા, ઇસીતિ વા, મુણીતિ વા, કત્તીતિ વા, વિઝ્ઝતિ વા, ભિક્ખૂતિ વા, લૂહેતિ વા, તિરટ્ઠીતિ વા, ચરણ- કરણ પારવિઝ ત્તિવેમિ ॥૩૬॥

અર્થ : ઉપરોક્ત ધર્મનું પ્રયોજન રાખવાવાળો ગુણુ વિશિષ્ઠ સાધુને જે પૂર્વોક્ત પુરૂષોમાં પાંચમે પુરૂષ પુષ્કરણી વાવમાંથી શ્વેત કમળને કાઢવાવાળો છે. તેના જેવો જ શુદ્ધ સંયમવાંત બ્રાહ્મણો આવો સાધુ બ્રાહ્મણ અને અભ્યંતર પરિગ્રહરહિત હોય છે. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર્ય યુક્ત થઈ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિતવાળો હોય છે. પાંચ ઈંદ્રિયો તથા છઠ્ઠા મનને વશ રાખનારો હોય છે આવો લિક્ષુક શ્રમાણુ, બ્રાહ્મણ ક્ષમાવાંત, ઈંદ્રિયોને દમન કરવાવાળો, ગુણ, નિર્દોષી, ઋષિ, મુનિ, કૃતિ, વિદ્વાન લિક્ષુ, રૂક્ષ, તિશર્થી, તત્વનો જ્ઞાતા, મૂળ ગુણુ ઉત્તરગુણુનો પારગામી એવો સાધુ પુરૂષીક કમળ સમાન નિર્વાણને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આવો લિક્ષુક જ પુષ્કરણી સમાન સંસારસાગરનાં તીરને પામે છે. આ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરે જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે બીજા શ્રૂતસ્કંધનો સાર હે જંબુ ! હું તને કહું છું એમ સુધર્માસ્વામી પ્રજ્ઞે છે. માટે દરેક જીવે આરંભ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી વિષય-ભોગોમાં અનાસક્ત રહી સયમને યથાયોગ્ય આચરી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય, રૂપ, ધર્મનું આરાધન કરવું એ જ આત્મકલ્યાણનો શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે.

૨ જી અધ્યયન

પૂર્વભૂમિકા :- પ્રથમ અધ્યયનમાં પુષ્કરણી વાવ અને પુંડરીક કમળનાં દૃષ્ટાંત આપીને સમજાવવામાં આવેલ છે કે પરતિર્થિકે કર્મબંધનથી મુક્ત થઈ શકતા નથી કારણકે તેઓ મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય જાણતા નથી પરંતુ સમ્યક શ્રદ્ધાવાળા, સરળ હૃદયવાળા, રાગદ્વેષ રહિત હોય તેવા, વિષયોથી દૂર રહેવાવાળા ભિક્ષુકે જ કર્મબંધનને તોડી મોક્ષપદને લાયક બની શકે છે. હવે અહિં એ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જીવ કયા કયા કારણ વડે કર્મબંધન કરે છે? અને કયા કયા અનુષ્ઠાન વડે જીવ કર્મબંધનથી મુક્ત થઈ શકે છે? આ હકીકતનો ઉપાય આ બીજા અધ્યયનમાં બતાવવામાં આવ્યો છે. આ ઉપાય એવો છે કે બાર પ્રકારનાં ક્રિયાસ્થાનોથી કર્મબંધન થાય છે અને તેરમાં ક્રિયાસ્થાનથી જીવ કર્મથી મુક્ત થાય છે તેથી મુક્તિ ઇચ્છનારે બાર પ્રકારની ક્રિયાને જાણીને તેનો ત્યાગ કરવો.

મૂલમ્- સુયં મે આઽસં તેણં ભગવયા એવમવ્ચાયાં ઇહ ક્ષલુ કિરિયાદ્વાણે ણામજ્ઞયણે પણ્ણતે, તસ્સ ણં અયમદ્દે । ઇહ ક્ષલુ સંજૂહેણં દુવે ઠાણે એવમાહિજ્જંતિ તંજહા-ધમ્મે ચેવ અધમ્મે ચેવ, ડવસંતે ચેવ, અણુવસંતે ચેવ ॥૧॥

અર્થ : શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જબુસ્વામીને કહે છે કે આ સસારમાં મુખ્ય બે સ્થાનક છે. ધર્મ અને અધર્મ. અથવા ઉપશાંત અને અનુપશાંત. કોઈ ધર્મ કરતાં હોય છે તો કોઈ અધર્મ કરતા હોય છે કોઈ પણ જીવ આ બે સ્થાનથી જુદો હોતો નથી. શુભ કર્મનાં ઉદયે કોઈ જીવ ઉપશાંતપણે વર્તે છે અને કોઈ જીવ અશુભકર્મનાં ઉદયે અનુપશાંતપણે વર્તે છે. એટલે કોઈ જીવ ધર્મના અનુષ્ઠાન પ્રમાણે ને કોઈ જીવ અધર્મ અનુષ્ઠાન પ્રમાણે કાર્ય કરતો રહે છે.

મૂલમ્- તત્થણં જે સે પઢમસ્સ ઠાણસ્સ અહમપવ્વસ્સ વિભંગે તસ્સ ણં અયમદ્દેપણ્ણત્તે । — ઇહ ક્ષલુ પાર્ણિણં વા ૬ સંતેગતિયા મણુસ્સા ભવંતિ, તંજહાઆરિયાવેગે અણારિયા વેગે, ડચ્ચાગોયા વેગે, ણિયાગોયા વેગે, કાયમંતા વેગે, હસ્સમંતા વેગે, સુવન્ના વેગે, દુવન્ના વેગે, સુરુવા વેગે, દુરુવા વેગે, તેસિં ચ ણં ઇમં એતારુવં દંડ સમાદાણં સંપેહાણં તંજહા - જેરહ્મસુવા, તિરિવ્વ જોણિણસુ વા, મણુસ્સેસુ વા, દેવેસુ વા, જેયાવન્ને તહપ્પગારા પાણા વિન્નૂ વેયણં વેયંતિ, તેસિં પિયણં ઇમાઈં તેરસ કિરિયા ઠાણાઈં ભવંતીતિમવ્ચાયાં, તં જહા—૧ અદ્ધાદંડે, ૨ અણદ્ધાદંડે, ૩ હિંસા દંડે, ૪ અકમ્હાદંડે, ૫ દિદ્ધીવિપરિયાસિયાદંડે, ૬ મોસાવત્તિણ, ૭ અદિન્નાદાણવત્તિણ, ૮ અજ્ઞતથવત્તિણ, ૯ માણવત્તિણ, ૧૦ મિત્તદોસવત્તિણ, ૧૧ માયાવત્તિણ, ૧૨ લોભવત્તિણ ૧૩ ઇરિયાવહિણ ॥૧॥

અર્થ :- આ લોકમાં ચારેય દિશાઓમાં અનેક પ્રકારનાં મનુષ્યો રહે છે કોઈ આર્ય, અનાર્ય, ઉચ્ચ ગોત્રવાળા તેમ જ કોઈ નીચગોત્રવાળા હોય છે કોઈ જીવનું શરીર મોટું તો કોઈકનું

શરીર વામન હોય છે. કોઈ સુંદર શરીરવાળા તો કોઈ કદરૂપા શરીરવાળા હોય છે કોઈ નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય તેમ જ દેવગતિમાં શાતા, અશાતા ભોગવતા માણસ પડે છે. આ સુખદુઃખનાં કારણોમાં તેર પ્રકારની ક્રિયા રહેલી છે તેર પ્રકારની ક્રિયા નીચે જણાવેલા પ્રયોજન માટે જ કરે છે (૧) પ્રયોજન માટે જે પાપક્રિયા કરે છે તો અર્થ દંડ છે (૨) વિના પ્રયોજન પાપ કરે તે અનર્થ દંડ છે. (૩) પ્રાણીઓની ઘાત કરે તે હિંસા દંડ (૪) અકસ્માત દંડ (કોઈનાં અપશબ્દો બીજાને દંડ આપવો તે) (૫) દષ્ટિવિપરીયાસ દંડ (દષ્ટિનાં દોષથી દંડ દેવો દૂર પથરોનો ટૂકડો પડ્યો હોય પણ તેને પક્ષી સમજી બાણ વિગેરેથી મારવું તે) (૬) મૃષાપ્રત્યયિક દંડ (અસત્ય બોલીને પાપ કરવું તે) (૭) અદ્વિતાદાન દંડ (ચોરી કરીને પારકી ચીજ લેવી.) (૮) આધ્યાત્મિક દંડ (મનમાં ખોટું ચિંતવન કરવું તે) (૯) માન પ્રત્યયિક દંડ (જાતિ વિગેરોનો વિચાર(ગર્વ) કરીને બીજાઓનું અપમાન કરવું તે) (૧૦) મિત્રદ્વેષપ્રત્યયિક મિત્રો સાથે રાગદ્વેષ રાખવો તે) (૧૧) માયા પ્રત્યયિક દંડ (છળકપટ કરીને પાપ કરવું તે) (૧૨) લોહ પ્રત્યયિક (લોભ કરવો) (૧૩) ઇરિયાપથી (ઉપયોગપૂર્વક ગમન કરવા છતાં સામાન્યપણાથી કર્મબંધન થાય તે આ તેર પ્રકારથી આત્મા દડાય છે અને કર્મબંધન કરે છે.

મૂલમ્- પદમે દંડસમાદાણે અદ્વાદંડવત્તિએત્તિ આહિજ્જહિ સે જહાણામહિ કેહિ પુરિસે આયહેહં વા ણાહિહેહં વા આગારહેહં વા પરિવારહેહં વા મિતહેહં વા ણાગહેહં વા ભૂતહેહં વા જક્કહેહં વા તં દંડં તસથાવરોહિ પાણેહિ સયમેવ ણિસિરિત્તિ અણ્ણેણવિ ણિસિરાવેત્તિ અણ્ણંપિ ણિસિરંતં સમણુજાણહિ ! એવં કલ્લુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જં તિ આહિજ્જહિ, પદમે દંડ સમાદાણે અદ્વાદંડવત્તિએત્તિ આહિ ॥૨॥

અર્થ : તેર પ્રકારનાં ઉપર જણાવેલા હિંસા આદિ દંડમાં પ્રથમ ‘અર્થદંડ ક્રિયા’ સ્થાનનું વર્ણન કરે છે જે કોઈ પુરૂષ પોતા માટે, જ્ઞાતિ માટે, ઘર માટે, પરિવાર માટે, મિત્ર માટે, નાગ, ભૂત, યક્ષ આદિ માટે જે કોઈ વ્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓની સ્વયંઘાત કરે છે, અન્ય પાસે કરાવે છે તેમ જ અન્ય ઘાત કરતાં હોય તેને ભણું જાણું એ કરણ કરાવણ અને અનુમોદનથી સાવધ (‘પાપકર્મ’) કર્મ બધાય છે. આ કર્મબંધને અર્થદંડ કહે છે આ પહેલાં પ્રકારની ક્રિયાનું સ્થાન છે.

મૂલમ્- અહાવરે દોચ્ચે દંડ સમાદાણે અણઠાદંડવત્તિએત્તિ આહિજ્જહિ, સે જહાણામહિ કેહિ પુરિસે જે હમે તસા પાણા ભવંતિ, તે નો અચ્ચાએ, નો અજિણાએ, નો મંસાએ નો સોણિયાએ-એવં હિયયાએ-પિત્તાએ-વસાએ-પિચ્છાએ-પુચ્છાએ-બાલાએ-સિંગાએ-વિસાણાએ-દંતાએ-દાઢાએ-નહાએ-ન્હારૂણિએ-અટ્ઠીએ-અટ્ઠીમિજાએ ણો હિંસિસુ મેત્તિ, ણો હિંસંતિ મેત્તિ, ણો હિંસિ-સ્સંતિ મેત્તિ, ણો પુત્તપોસણાએ, ણો પસુપોષણાએ, ણો અગારપરિવૂહણતાએ ણો સમણ માહ્ણ વત્તણાહેહં, ણો તસ્સ સરીરગસ્સ કિંચિ વિપ્પરિયાદિત્તા ભવંતિ, સે હંતા, છેત્તા, મેત્તા, લુંપદતા, વિલુંપદંતા, ઉદવહિત્તા, ઉજ્જિહંતાં વાલે વેરસ્સ આભાગી ભવતિ અણઠાદંડે ॥

સે જહા નામએ કેઇ પુરિસે જે इमे थावरा पाणा भवन्ति तंजहा-इक्कडा इ वा कडिणा इ वा, जंतुगा इ वा, परगा इ वा, मोक्खा इ वा, तणा इ वा, कुसा इ वा, कुच्छगा इ वा, पव्वगा इ वा, पलाला इ वा, ते णो पुत्तपोसणाए, णो पसुपोसणाए णो अगार पडिवुहणयाए, णो समण माहण पोसणयाए णो तस्स सरीरगस्स किंचि विपरियाइत्ता भवन्ति, से हत्ता छेत्ता भेत्ता लुंपइत्ता विलुंपइत्ता उदवइत्ता उज्झिउं बाले वेरस्स आभागी भवन्ति, अणट्ठादंडे ॥ से जहा नामए केइ पुरिसे कच्छसि वा, दहंसि वा, उदगंसि वा, दवियंसि वा, वलयंसि वा, णूमंसि वा, गहणंसि वा, गहणविदुग्गंसि वा, वणंसि वा, वणविदुग्गंसि वा, पव्वयंसि वा, पव्वयविदुग्गंसि वा, तणाइं ऊसविय ऊसविय सयमेव अगणिकायं णिसिरति अण्णेण वि अगणिकायं णिसिरावेति अणणं पि अगणिकायं निसिरतं समणुजाणइ अणट्ठादंडे, एवं खलु तस्स तप्पतियं सावज्जं ति आहिज्जइ, दोच्चे दंडसमादाणे अणट्ठादंडवत्तिएत्ति आहए ॥३॥

અર્થ : કોઈ પુરૂષો એવા હોય છે કે—પોતાના શરીરની રક્ષા માટે, માંસ માટે રૂઢિર માટે મારતો નથી. તેમજ દૈત્ય, પિત્ત, ચરબી, પાંખ, પૂછડી, વાળ, શિંગડા દાંત, ઢાઢ નખ, સ્નાયુ, હાડકા કે હાડકાની મજબૂતને માટે ત્રસજીવોની હિંસા કરતો નથી તથા તેણે મારા કોઈ સંબંધીને પહેલા માર્યો હતો, મારે છે, મારશે એવું માનીને કે પુત્રપોષણ, પશુપાલન કે ઘરની રક્ષા માટે તેમજ શ્રમણ અને માહણ આજીવિકા માટે કે પોતાના પ્રાણીની રક્ષા માટે ત્રસ જીવોની હિંસા કરતો નથી. પરંતુ નિષ્પ્રયોજન નિર્થક તે મૂર્ખ મનુષ્ય ત્રસ-જીવોને મારે છે તેનું છેદન ભેદન કરે છે તેના અંગો કાપે છે, તેમની આમડી ઉતારી નાખે છે અને આંખો કાઢે છે તથા તેમને ઉદ્દેગ પહોંચાડે છે. તે અજ્ઞાની પુરૂષ વિવેકનો ત્યાગ કર્યો છે તે પ્રાણીઓના વેરનો પાત્ર બને છે આ અનર્થદૃઢ ક્રિયા છે.

કોઈ પુરૂષ સ્થાવર પ્રાણીઓ જેવા કે ઇંછડ (એક જાતનું ઘાસ) કઠિન (કડબ) જતુક, પરગ, મુસ્ત, તૃણ, ડાભ, કુંચગ, પર્વક, પલાલ વિગેરે જાતની વનસ્પતિઓની નિષ્પ્રયોજન ૪ હિંસા કરે છે, તે પુત્ર પોષણ માટે, પશુપાલન માટે, ઘરની રક્ષા માટે, શ્રમણ પ્રાણીની આજીવિકા માટે હિંસા કરતો નથી. છતાં પણ સ્થાવરોનું છેદન-ભેદન કરે છે અને મર્દન કરે છે તે વિવેકહીન અજ્ઞાની વ્યર્થ પ્રાણીઓની હિંસા કરી વૈરવૃદ્ધિ કરે છે.

જેવી રીતે કોઈ પુરૂષ નદીના તટ ઉપર, તળાવ ઉપર, કોઈ પણ જલાશય ઉપર, તૃણરાશિ ઉપર, જલ શયની આજુબાજુના સ્થાન ઉપર વૃક્ષ વિગેરેથી ઢકાયેલ અધારાવાળા સ્થાન ઉપર, ગહન ભૂમિ ઉપર વનમાં ઘોર અટવીમાં, પર્વત પર, પર્વતની ગુફામાં કે દુર્ગમ સ્થળો પણ તૃણનો ઢગલો કરીને નિષ્પ્રયોજન તે સ્થળોમાં સ્વયં અગ્નિ પ્રગટાવે, અન્યની પાસે પ્રગટાવડાવે અને અગ્નિ જલાવનારને અનુમોદન આપે છે. એવા પુરૂષને નિષ્પ્રયોજન પ્રાણીઓની ઘાતનું કર્મ બંધાય છે, આ બીજું અનર્થદૃઢ પ્રત્યચિક્ર ક્રિયા સ્થાન કહેવાયું

મૂલમ્- અહાવરે પંચમે દંડસમાદાણે દિદ્ધિ વિપરિયાસિયા દંડવત્તિએત્તિ આહિજ્જઇ, સે, જહા ણામએ કેઇ પુરિસે માર્દિહિં વા, પિર્દિહિં વા, માર્દિહિં વા, મગિણીહિં વા, મજ્જાહિં વા, પુર્ત્તેહિં વા, ધૂતાહિં વા, મુળ્હાહિં વા, સદ્ધિ સંવસમાણે મિત્તં અમિત્તમેવ મન્નમાણે મિત્તે-
હયપુવ્વે ભવઇ, દિદ્ધિવિપરિયાસિયા દંડે ॥ સે જહા ણામએ કેઇ પુરિસે ગામઘાયંસિ વા, નગર ઘાયંસિ વા, લેઢઘાયંસિ, વા કવ્વડ ઘાયંસિવા મંડવઘાયંસિ વા, દોણમુહઘાયંસિ વા, પટ્ટણઘાયંસિ વા, આસમ ઘાયંસિ વા, સંન્નિવેસઘાયંસિ વા, નિગમ્મ ઘાયંસિ વા, રાયહાણિઘાયંસિ વા, અતેણં તેણ મિત્તિ મન્નમાણે અત્તેણે હયપુવ્વે ભવઇ, દિદ્ધિવિપરિ-
યાસિયા દંડે, એવં લલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્જઇ, પંચમે દંડસમાદાણે દિદ્ધિવિપરિયાસિયા દંડવત્તિએ ત્તિ આહિએ ॥૬॥

અર્થ : હવે પાંચમી ક્રિયા “દ્વિષ્ટ વિપર્યાસ” નામની છે. દ્વિષ્ટ વિપર્યાસ એટલે એક વસ્તુને અન્યપણે સમજાવે તેને દ્વિષ્ટનું વિપર્યાસપણું કહે છે. એટલે એકને બદલે બીજા તેને જણાવ છે. દા. ત. છીપને બદલે નેત્રનાં દોષથી તેને ચાંદી માની ઉપાડે તો તે દ્વિષ્ટનું વિપરિયાસપણું છે. જેમ કોઈ પુરૂષ માતા-પિતા, ભાઈ-બહેન, પત્ની, પુત્ર, પુત્રી સાથે તથા મિત્રવર્ગ સાથે રહે છે, પણ ગેરસમજણથી પોતાના હિતેશ્ચ મિત્રને શત્રુ માની લઈને તેનો ઘાત કરે અથવા ગામ, નગર, ખેડ, કવડ, મડંબ, દ્રોણમુખ, પટ્ટણ, આશ્રમ, સંનિવેશ, નિગમ, રાજધાનીમાં મારફાડના સમયે જે ચોર નથી અને ચોરના બ્રમથી તેને મારે છે તો તેને દ્વિષ્ટવિપરિયાસપણાનો કર્મ બંધાય છે કેમકે જે તેનો પરમમિત્ર હતો તેને દ્વિષ્ટનાં દોષથી તેમ જ પોતાની સમજણ શક્તિનાં અભાવે તેને શત્રુ માની લીધો. આ તેનું દ્વિષ્ટવિપરિયાસપણું છે. અહિં તેને દ્વિષ્ટવિપરિયાસપણાની ક્રિયા લાગે છે અને તે કર્મબંધન બાંધે છે. વળી રસ્તે જતાં એકને બદલે બીજાને તે પુરૂષ માની તેનો વધ કરે તો તે પણ દ્વિષ્ટવિપરિયાસનો દંડ છે.

મૂલમ્- અહાવરે છઠ્ઠે કિરિયાદ્વાણે મોસાવત્તિએ ત્તિ આહિજ્જઇ, સે જહા ણામએ કેઇ પુરિસે આયહેહં વા, ણાહિહેહં વા, અગારેહં વા, પરિવારહેહં વા, સયમેવ મુસં વયંતિ અણ્ણેણ વિ મુસંવયાવેતિ, મુસંવયંતં પિ અણ્ણં સમણુજાણઇ, એવં લલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્જઇ । છઠ્ઠે કિરિયાદ્વાણે મોસવત્તિએત્તિ આહિએ ॥૭॥

અર્થ : કોઈ પુરૂષ પોતાને માટે, જ્ઞાતિ માટે કે સ્વજન કે પરિવાર આદિ માટે સ્વયં જુઠું બોલે, અન્ય પાસે બોલાવે વળી જુઠું બોલનારને અનુમોદના આપે તો તે મૃષા પ્રત્યયિક નામની છઠ્ઠી ક્રિયા સ્થાનકનું પાપ બાંધે છે. ઉપલી પાંચ ક્રિયાઓમાં વધતી ઓછી હિંસા હોય છે. તેથી તેને ‘દડ સમાધાન’ નામની સજા આપવામાં આવે છે. છઠ્ઠી ક્રિયાથી તેરમી ક્રિયા સુધી જે સ્થાનો કહેવામાં આવનારા છે તેમાં પ્રાયઃ પ્રાણ-વધ હોતો નથી તેથી તેને “દડ સમાધાન” નામ નહિ આપતા ‘ક્રિયાસ્થાન’ શબ્દથી સંબોધવામાં આવે છે.

મૂલમ્- અહાવરે સત્તમે કિરિયાદ્વાણે આદિન્નાદાણવત્તિએત્તિ આહિજ્જહ, સે જહા ણામએ કેહ પુરિસે આયહેહં વા, જાવ પરિવારહેહં વા, સયમેવ અદિન્નં આદિયહ, અન્નેણવિ અદિન્નં આદિયા-વેહ, અદિન્નં આદિયં તં અન્નં સમણુજાણહ, એવં યલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જ તિ આહિ-જ્જહ, સત્તમે કિરિયાદ્વાણે અદિન્નાદાણવત્તિએત્તિ આહિ ॥૮॥

અર્થ : હવે સાતમું ક્રિયાસ્થાનક 'અદ્વિત્તાદાન' નામનું છે. આ ક્રિયા સ્થાનકમાં કોઈ પુરૂષ પોતાના નિમિત્તે તેમ જ પરિવાર, સ્વજન અગર જ્ઞાતિ કે મિત્રવર્ગ નિમિત્તે પોતે સ્વયં ચોરી કરીને અગર માલિકને પૂછ્યા વિના કોઈ ચીજ આદિ ગ્રહણ કરે અગર અન્ય પાસે દેવરાવે અથવા અન્ય આવી ચોરેલી વસ્તુ ગ્રહણ કરતો હોય તો તેને ભદ્રું માને, આ ક્રિયાને અદ્વિત્તા દાનની ક્રિયા કહે છે. આ નિમિત્તે પાપકર્મનો અંધ થાય છે.

મૂલમ્- અહાવરે અદ્વમે કિરિયાદ્વાણે અજ્જત્થવત્તિએ ત્તિ આહિજ્જહ, સે જહા ણામએ કેહ પુરિસે ણત્થિ ણં કેહ કિંચિવિસંવાયેતિ, સયમેવ હીણે, દીણે, દુદ્ધે દુમ્મણે, ઓહયમણસંકપ્પે ચિંતાસોગસાગર સંપવિદ્ધે, કરતલપલ્હત્થમુહે, અદ્વજ્જાણોકાએ, ભૂમિમયદિદ્ધિએ જ્ઞિયાહં । તસ્સણં અજ્જત્થયા આસંસહયા, ચત્તારી ઠાણા એવમાહિજ્જહ, તંજહા કોહે માણે, માયા લોહે । અજ્જત્થમેવ કોહમાણમાયા લોહે એવં યલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્જહ, અદ્વમે કિરિયાદ્વાણે અજ્જત્થવત્તિએ ત્તિ આહિ ॥૯॥

અર્થ : આઠમું ક્રિયાસ્થાનક 'આધ્યાત્મિક' નામનું છે. મનના જે ભાવો કે વિચારો ઉત્પન્ન થાય તે ભાવોને આધ્યાત્મિક ક્રિયા કહે છે. જેમ કોઈ પુરૂષ કોઈપણ જાતનાં કારણ વિના ચિંતા કર્યા કરે છે તેમ જ આર્તધ્યાન અને રૌદ્ર-ધ્યાનનાં વિચારો સેવે છે તેને આધ્યાત્મિક ક્રિયાનું પાપ લાગે છે. કારણ આ આધ્યાત્મિક ક્રિયા થતી વખતે તેનાં મનમાં ચોડે કે ઘણે અશે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એમ ચાર કષાયોની ઉત્પત્તિ હોય જ છે. આ ચાર કષાયની ઉત્પત્તિથી જીવોને કર્મબંધન થાય છે. તેને આધ્યાત્મિક ક્રિયા કહેવાય છે. આ ક્રિયાને 'ક્રોધ પ્રત્યયિક' ક્રિયા પણ કહે છે.

મૂલમ્- અહાવરે ણવમે કિરિયાદ્વાણે માણવત્તિએત્તિ આહિજ્જહ, સે જહા ણામએ કેહ પુરિસે જાતિમણ વા, કુલમણ વા, બલમણ વા, રુવમણ વા, તવમણ વા, સુયમણ વા, લાભમણ વા, ઇસ્સરિયમણ વા, પન્નામણ વા, અન્નતરેણ વા, મયદ્વાણેણ વા, મત્તેસમાણે પરં હિલેતિ, નિદેતિ, હિસંતિ, ગરહતિ, પરિભવહ, અવમણેતિ. ઇત્તરિએ અયં, અહંમસિ પુણવિસિદ્ધે, જાહકુલ, બલાહગુણોવવેએ, એવં અપ્પાણં સમુવકસે દેહ ચ્ચુએ કમ્મવિત્તિએ અવસે પયાહં તં જહા ગબ્ભાઓ ગબ્ભં (૪) જમ્માઓ જમ્મં, મારાઓ મારં, ણરગાઓ નરગં, ચંડે, થદ્ધે, ચવલે, માણિયાવિ ભવહ, એવં યલુ તસ્સ, તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્જહ નવમે કિરિયાદ્વાણે માણવત્તિએત્તિ આહિ ॥૧૦॥

અર્થ : નવમું ક્રિયાસ્થાનક વર્ણવામાં આવે છે કે કોઈ પુરૂષ જાતિ, કુળ, બળ, રૂપ, તપ, શ્રુત, લાભ, ઐશ્વર્ય તથા અન્ય કોઈ પ્રકારનાં અભિમાનથી મદોન્મત થઈને બીજા જીવોની નિંદા

કરે, તેમનો તિરસ્કાર કરે, વળી પોતે મનમાં ધન-જાતિ આદિનો મદ કરીને બીજાની હીલના, નિંદા, ઘૃણા, ભત્સના- અને તિરસ્કાર કરીને પુણ્ય કે હું જગતમાં કે સમાજમાં શ્રેષ્ઠ છું, આવો પુરુષ નિંદા નામનાં સ્થાનકને જગતમાં પ્રાપ્ત થાય છે અને મદને લીધે મહાકર્મ બધ થવાથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં એક ગર્ભમાંથી બીજા ગર્ભમાં એક જન્મથી બીજા જન્મમાં, મૃત્યુથી મૃત્યુ અને નર્ક ઉપર નર્ક એમ અપાટાબંધ દુઃખો ભોગવતો ગતિભ્રમણ કરે છે આવા રૌદ્ર, અહંકારી અને માનનીય પુરુષો નિશ્ચયથી મહાન કર્મનું બંધન કરે છે. આ ક્રિયાસ્થાનકને માન પ્રત્યયિક ક્રિયા કહે છે.

મૂલમ્- અહાવરે દસમે કિરિયાદ્વાણે મિત્તદોસવત્તિએત્તિ આહિજ્જઇ, સે જહા ણામએ કેઇ પુરિસે માઈહિં વા, પિયાહિ વા, માઈહિં વા, મહ્ણી હિં વા, મજ્જાહિ વા, ધૂયાહિં વા, પુત્તેહિં વા, સુએહાહિં વા, સિદ્ધિ સંવસમાણે તેંસિ અન્નયરંસિ, અહાલહુગંસિ, અવરાહંસી, સયમેવ ગરુયં દંડં નિવત્તેત્તિ તં જહા સીઓદગવિયડંસિ વા કાયં અચ્છોલિત્તા ભવત્તિ, ડસિણો- દગ વિયડેણ વા, કાયં ઓંસિચિત્તા ભવતિ, અગણિકાણં કાયં ડવડહિત્તા - ભવતિ, જોત્તેણ વા, વેત્તેણ વા, જેત્તેણ વા, તયાઇ વા, કણ્ણેણ વા, છિયાએ વા, લયાએ વા, (અન્નયરેણ-વા, વ દવરેણ વા,) પાસાઇં ડદ્દાલિત્તા ભવતિ ! દંડેણ વા, અડ્ઠીણ વા, મુડ્ઠીણ વા, લેલૂણ વા, કવાલેણ વા, કાયં આડટ્ટતા, ભવતિ તહપ્પગારે પુરિસજાએ, સંવસમાણે, દુમ્મણા ભવતિ, પવસમાણે સુમણા ભવતિ । તહપ્પગારે પુરિસજાએ, દંડપાસી, દંડગુરુએ, દંડપુરવ્વકકડે, અહિએ ઇમંસિ, લોગંસિ અહિએ પરંસિ લોગંસિ સંજલણે કોહણે પિટ્ઠિમંસિ યાવિ ભવતિ એવં ખલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્જઇ દસમે કિરિયાદ્વાણે મિત્તદોસવત્તિએત્તિ આહિએ ॥૧૧॥

અર્થ : દશમાં ક્રિયાસ્થાનકને 'મિત્રદોષ' ક્રિયાસ્થાનક કહે છે. કોઈ પુરુષ પોતાનાં કુટુંબની સાથે રહેતાં કોઈ વ્યક્તિનો થોડો પણ અપરાધ થતો જાણી ક્રોધિત થઈ ઘણો દંડ આપે તેને મિત્રદોષ પ્રત્યયિક ક્રિયાનું પાપ લાગે છે. કોઈ જીવ થોડા અપરાધવાળાને ઠડા પાણીમાં ઝબોળે છે, અગર ગરમ કરેલ પાણી અગર તેલથી તેનાં શરીરને ઝુકસાન પહોંચાડે છે, કોઈ જીવ અપરાધીને સળગાવી મૂકે છે, વળી કોઈ જીવ નેતરાથી, નેતરથી, ચાબૂકથી નાડાથી અગર રસ્સીથી માર મારે છે વળી તેની આમડી પણ ઉતારી નાખે છે તેમજ લાકડી આદિનાં પ્રહારથી તેનાં શરીરનાં અવયવોને ભાંગી નાખે છે આથી આવા ક્રૂર અને ઘાતકી મનુષ્યની સાથે રહેનાર તેનાં કુટુંબીજનો દુઃખી દુઃખી થાય છે. આવી વ્યક્તિ જો પરદેશ જાય તો તેનાં સ્વજનો ઘણાં સુખી થાય છે આવા અદ્ય અપરાધીને ભારે દંડ દેવાવાળા ક્રોધી મનુષ્યો આ લોક અને પરલોકમાં નિંદાને પાત્ર બને છે આવા પુરુષોને ઘણી પાપકારી ક્રિયા લાગે છે.

મૂલમ્- અહાવરે એકારસમે કિરિયાદ્વાણે માયાવત્તિએત્તિ આહિજ્જઇ, જે ઇમે ભવંતિ ગૂઢાયારા તમોકસિયા, ડલુગપંતલહુયા, પવ્વય ગુરુયા, તે આયરિયા વિ સંતા અણારિયાઓ ભાસા-ઓવિ પડજ્જંતિ અન્નહા સંતં અપ્પાણં અન્નહા મન્નંતિ, અન્નં પુટ્ઠા અન્નં વાગરંતિ, અન્નં આહિવિવ્યવં અન્નં આહિવલંતિ ॥ સે જહા ણામએ કેઇ પુરિસે અંતોસલ્લે તં સલ્લં ણો સયં ણિહરતિ ણો અન્નેણં ણિહરાવેતિ, ણો પઢિવિદ્ધંસેઇ, એવમેવ નિણ્હેવેઇ, અવિડ્ઢ માણે અંતો અંતો રિયઇ એવમેવ માઈ માયં કટ્ઢુ, ણો આલોએઇ, ણો પઢિવકમેઇ, ણો નિંદઇ, ણો ગરહઇ, ણો વિડ્ઢુ, ણો વિસોહેઇ ણો અકરણાએ અબ્બૂટ્ઢુ, ણો અહારિહં તવોકમ્મં પાયચ્છિતં પઢિવજ્જઇ, માઈ અસ્સિં લોએ પચ્ચાયાઇ, માઈ પરંસિ લોએ (પુણોપુણો) પચ્ચાયાઇ, નિંદઇ, ગરહઇ, પસંસઇ, નિચ્ચરઇ, ણ નિયટ્ઢુ નિસિરિયં દંડં છાએતિ, માઈ અસમાહડ સુહલેસ્સે યાવિ ભવઇ એવં ધલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્જઇ, । એકારસમે કિરિયાદ્વાણે માયાવત્તિએત્તિ આહિએ ॥૧૨॥

અર્થ : આ જગતમાં કેટલાક માયા-કપટી પુરૂષો લોકોને વિશ્વાસમાં લઈને તેઓને કોંગે છે. પોતે ધુવડની પાંખની માફક અત્યંત હલકા (નીચ) હોવા છતાં પોતાને પર્વતની જેમ મહાન માને છે. તેઓ આર્થ હોવા છતાં પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે અનાર્થ લાધાઓનો ઉપયોગ કરી સામા માણસ પર પોતાની પ્રતિભા પાડે છે. પોતાનો દુષ્ટ સ્વભાવ હોવાથી પોતાને સુસ્વભાવી માને છે આવા કપટી પુરૂષો પોતાના અશુભ કાર્યોને છુપાવી જાતે જ દુઃખનું વેદન કરે છે. છતાં માયા કપટ રૂપ શબ્દને દૂર કરતાં નથી. આવા માયાવી પુરૂષો પોતાનાં પાપની આલોચના પણ કરતા નથી. નિંદા કરતા નથી. ગર્હા કરતા નથી. વળી વિશુદ્ધ થતા નથી. તેમજ પોતાનાં અશુભ વિચારનો નાશ કરવા ઉદ્યમવંત પણ બનતા નથી. તેથી. આવા માયા-કપટવાળા પુરૂષો કોઈપણ વિશ્વાસ કરતો નથી. જ્ઞાની પુરૂષો કહે છે કે માયા કપટવાળા જીવો આગામી જીવમાં પોતાના કપટભાવને લીધે આડા શરીર ધારણ કરે છે. એટલે પશુનાં અવતાર તેને મળે છે માયા-કપટનાં સતત પરિણામને લીધે આવા જીવો સ્ત્રીલિંગને પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આથી તેઓ મહાકર્મનાં બંધન કરે છે.

મૂલમ્- અહાવરે બારસમે કિરિયાદ્વાણે લોભવત્તિએત્તિ આહિજ્જઇ, જે ઇમે ભવંતિ તંજહા-આરણિયા, આવસહિયા, ગામંતિયા, કણ્ઠુઈ રહસ્સિયા ણો બહુસંજયા, ણો વહુપઢિવિરિયા સવ્વપાણ-ભૂત જીવસત્તોહિં તે અપ્પણો સચ્ચામોસાઈ એવં વિડંજંતિ, અહં ણ હંતવ્વો, અન્ને હન્તવ્વા અહં ણ અજ્જાવેયવ્વો અન્ને અજ્જાવેયવ્વા અહં ણ પરિધેતવ્વો અન્ને પરિધેતવ્વા, અહં ણ પરિતાવેયવ્વો અન્ને પરિતાવેયવ્વા, અહં ણ ઉટ્ટવેયવ્વો અન્ને ઉટ્ટવેયવ્વા, એવમેવ તે ઇત્થિકામેહિં મુચ્છિયા, ગિદ્ધા, ગહિયા, ગરહિયા, અજ્ઞોવવન્ના જાવ વાસાઈં ચડપંચમાઈં છદસમાઈં અપ્પયરો વા ભુજ્જયરો વા ભંજિતું ભોગભોગાઈં કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અન્નયરેસુ આસુરિએસુ કિન્વિસિએસુ દ્વાણેસુ ઉબવત્તારો ભવંતિ, તતો વિપ્પમુચ્ચમાણે

મુજ્જો મુજ્જો એલમૂયત્તાએ તમૂયત્તાએ જાડમૂયત્તાએ પચ્ચાયંતિ । એવં યલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્જઈ, દુવાલસમે કિરિયાદ્વાણે લોભવત્તિએત્તિ આહિએ ॥

અર્થ : માયા પ્રત્યયિક ક્રિયા સ્થાનકનું નિરૂપણ કર્યા પછી હવે ખારમા 'લોભ પ્રત્યયિક' નામનાં ક્રિયા સ્થાનકનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ઘણાં અન્ય દર્શનીયો શ્રમણ ધર્મને નામે જંગલમાં નિવાસ કરી કંદમૂળ ફળ આદિ ખાઈ પોતાનો નિર્વાહ કરે છે. કોઈ કોઈ જંગલમાં ઝૂંપડીઓ ખાંધે છે આમાં કેટલાંય ગુપ્તકાર્ય કરનાર સાધુઓ જો કે ત્રસજીવોની વિરાધના કરતા નથી, પરંતુ એકેન્દ્રિયાદિક જીવોની વિરાધના કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરે છે. તેથી આવા શ્રમણો સાચાં સંયતિ નથી. વળી તેઓ સર્વ પ્રાણી, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વની હિંસાથી પણ નિવૃત્ત થયા નથી. આવા લોકો એમ કહે છે કે ખીજા મારવા યોગ્ય, આજ્ઞા કરવા યોગ્ય, ગુન્હા કરવા પર પકડવા યોગ્ય, સજા કરવા યોગ્ય, ઉદ્દેગ પહોંચાડવા યોગ્ય છે. એમ નહીં. આવા પાખંડી શ્રમણો સ્ત્રી આદિનાં કામલોગમાં આસક્ત થઈ વિષયોમાં ગુંથાયેલાં રહે છે વળી હરહંમેશાં કામલોગની ચિંતામાં ફૂળી રહે છે. આવા શ્રમણો આયુષ્યનો થોડો ભાગ ચાર-પાંચ-છ-દસ વરસ આવી રીતે પસાર કરી આયુષ્ય પુરું થતા અસૂર નિકાયમાં કિલ્લિવધી દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં શરીરથી લોગ લોગવીને દેવલોકનું આયુષ્ય પુરું કરીને નીચલી ગતિમાં ગુંગા, બહેરા, તોતડા, જન્માંધ તરીકે જન્મીને-મરીને અનંત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં થકા મહાન દુઃખને પામે છે.

મૂલમ્- ઇચ્છેયાઈ દુવાલસ કિરિયાદ્વાણાઈં દવિણં સમણેણ વા માહણેણ વા સમ્મં સુપરિજાણિય- વ્વાઈં ભવંતિ ॥૧૩॥

અર્થ : મુક્તિ ગમન યોગ્ય સાધુ ઉપરોક્ત ખાર પ્રકારનાં ક્રિયાસ્થાનકોનો ત્યાગ કરી સંયમમાં ઉપયોગવંત રહી વિચરે એમ શ્રી તીર્થંકર દેવ કહે છે

મૂલમ્- અહાવરે તેરસમે કિરિયાદ્વાણે ઈરિયાવહિએ ત્તિ આહિજ્જઈ ઇહ યલુ અત્તત્તાએ સંવુડસ્સ અણગારસ્સ ઈરિયા સમ્મિયસ્સ, માસાસમિયસ્સ, એસણાસમિયસ્સ, આયાણ મંડમત્તણિ- વલ્લેવણા સમિયસ્સ, ઉચ્ચારપાસવણલેલ સિધાણજલ્લ પરિદ્વાવણિયા સમિયસ્સ, મણ- સમિયસ્સ, વયસમિયસ્સ, કાયસમિયસ્સ, મણગુત્તસ્સ, વયગુત્તસ્સ, કાયગુત્તસ્સ, ગુત્તિદિ- યસ્સ, ગુત્તવંભયારિસ્સ, આઉત્તં ગચ્છમાણસ્સ, આઉત્તં ચિદ્દમાણસ્સ, આઉત્તં નિસિય- માણસ્સ, આઉત્તં તુયદ્દમાણસ્સ, આઉત્તં મુંજ્જમાણસ્સ, આઉત્તં માસમાણસ્સ, આઉત્તં વત્થં, પડિગ્ગહં, કંબલં, પાયપુછણં, ગિણ્હમાણસ્સ વા, નિલ્લિલ્લમાણસ્સ વા, જાવ ચલ્લુપ્પમ્હણિવા- યમવિ અત્થિ વિમાયા સુહુમા કિરિયા ઈરિયાવહિયા નામ કજ્જઈ, સા પઢમ સમએ બદ્ધા, પુટ્ટા, ત્રિતીય સમએ વેદ્યા તદ્દયસમએ નિજ્જિણ્ણા સા બદ્ધા, પુટ્ટા ઉદીરિયા, વેદ્યા નિજ્જિણ્ણા સેયંકાલે અકમ્મે ચાવિ ભવંતિ, એવં યલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્જઈ, તેરસમે કિરિયાદ્વાણે ઈરિયાવહિએ ત્તિ આહિજ્જઈ ॥૧૪॥

અર્થ : આત્મા પોતાનાં નિજ સ્વરૂપમાં સદાયસ્થિત રહે તેને મુક્તિ અથવા નિર્વાણ કહે છે. જીવ અનાદિકાળથી અન્ય સ્વરૂપમાં સ્થિત રહેલ હોઈ આત્માભિમુખ થયો નથી તેથી તેને

પૂર્ણાનંદ અને પૂર્ણ સુખ ભરેલ આત્મસુખની પ્રાપ્તિ થઈ નથી કોઈ ભવ્ય જીવ વૈરાગ્ય લાવી દિક્ષા ધારણ કરી શુદ્ધ સયમ પાળી સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન અને સમ્યક્ ચરિત્ર્યરૂપ આત્મધર્મને પ્રકટ કરી પૂર્ણ રીતે આત્માનુભવ કરી સ્વરૂપમાં રમણ કરે ત્યારે તે દ્રવ્યકર્મ ને ભાવકર્મને સર્વથા નાશ કરે છે. અને તેથી તે આત્મભાવને સંપૂર્ણ પણે પ્રાપ્ત થયેલો કહેવાય છે આવો ભવ્ય આત્મા ગૃહસ્થાવાસમાં પણ ગૃહવાસને બંધન ગણતો હોય છે તે જીવન મરણમા નિસ્પૃહ રહીને હૃદયોનાં વિષયથી નિવૃત્ત થાય છે. અને આલતાં ખેસતાં ખોલતાં વિગેરેમાં સદા ઉપયોગવંત રહે છે મન, વચન અને કાયાના યોગને વશ રાખી, નવશુષ્પિત સહિત બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે આવા સર્વ પાપક્રિયાથી દૂર રહેનાર આત્માને પણ ઈરિયા-પથિક નામે ક્રિયા લાગે છે એટલે સૂક્ષ્મ કર્મબંધન થાય છે. આ ક્રિયા કષાય નહિ હોવાનાં કારણે બંધરૂપ નથી પણ કહેલ બંધ થાય છે. કારણકે મન, વચન, કાયાના યોગ વિદ્યમાન હોય ત્યાં સુધી તે જીવ સદા કપિત રહે છે. આ કપિતપણાને લીધે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ-પરમાણુ-ઓનો બંધ થાય છે. પણ તે ઘણો જ અલ્પકાળનો હોય છે. પ્રથમ સમયે બંધાય છે ખીજ સમયે સૂક્ષ્મ રીતે અનુભવાય છે ત્રીજ સમયે તે બંધ નિર્જરી જાય છે. આ ક્રિયા કષાયરહિત જીવોને જ હોય છે. જ્યાં સુધી આવા વિતરાગી પુરૂષોને અઘાતી કર્મનો ઉદય વર્તે છે ત્યાં સુધી પરમાણુ પુદ્ગલોનું સૂક્ષ્મ પરિણમન તેનાં આત્મપ્રદેશો સાથે થઈ રહ્યું છે. એમ કેટલાંક મંતવ્યો છે. દિગંબર મત આ જાતનું મતવ્ય ધરાવતો નથી. વીતરાગ સિવાય બાકીનાં સર્વજીવોને સાંપ્રાયિક (બંધરૂપ) ક્રિયા હોય છે

મૂલમ્- સે વેમિ જેય અતીતા જેય પડુન્ના જેય આગમિસ્સા અરિહંતા ભગવંતા સવ્વે તે ઇયાહં ચેવ તેરસકિરિયા દ્વાણાહં ભાસિસુ વા, ભાસેતિ વા, ભાસિસ્સંતિ વા, પન્નાવિસુ વા, પન્નવેતિ વા, પણ્ણવિસ્સંતિ વા, एवं चैव तेरसमं किरियाद्वाणं सेविसु वा, सेवंति वा सेविस्संति वा ॥૧૫॥

અર્થ : ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળનાં તીર્થકરોએ આ તેર ક્રિયાના સ્થાનકો કહ્યા છે, કહે છે અને કહેશે. તેરમી ક્રિયાનું સેવન અપ્રમાદિ જીવોને હોય છે. ત્રણેય કાળમાં તીર્થકરો આ પ્રકારે કહી ગયા છે. એમ શ્રી સુધર્મા સ્વામી જણુસ્વામીને કહે છે.

મૂલમ્- અદુત્તરં ચ ણં પુરિસવિજયં વિભંગમાઙ્ગિલક્ષ્ણમિ, ઇહ લ્હુ ણાણા પણ્ણાણ, ણાણા-હંદાણં, ણાણાસિલાણં, ણાણાદિટ્ઠીણં, ણાણારૂઢિણં, ણાણારંભાણં, ણાણાજ્ઞવસાણસજ્જુ-ત્તાણ, ણાણાવિહવાવસુયજ્જયણં एवं भवइ, तंजहा-भोमं, उप्पायं, सुविणं, अंतल्लिक्खं, अंगं सर लक्खणं, वंजणं, इत्थिलक्खण, पुरिसलक्खणं, हयलक्खणं, गयलक्खणं, गोण-लक्खणं, मिढलक्खणं, कुक्कडलक्खणं, तित्तिरलक्खणं, वट्टगलक्खणं, लावयलक्खणं चक्कलक्खणं, छत्तलक्खणं, चम्मलक्खणं, दंडलक्खणं, असिलक्खण, मणिलक्खण, कागिणिलक्खणं, सुभगाकरं, दुब्भगाकरं, गढभाकरं, मोहणकरं, आहव्वारिण, पागसारिण, दव्वहोमं खत्तियविज्जं, चंदचरिय, सूरचरियं, सुक्कचरियं, वहस्सइ चरियं, उक्कापायं,

દિસાદાહં, મિયચ્ચકં, વાયસ પરિમંડલં પંસુર્વાદ્વિ, કેસર્વાદ્વિ, મંસર્વાદ્વિ, સહિરર્વાદ્વિ, વેતાલિ, અદ્વેતાલિ, ઓસોર્વાણિ, તાલુઘાર્જણિ સોર્વાગિ સોર્વારિ, દાર્મિલિ, કાર્લિંગિ, ગોર્રિ ગંધારિ, ઓર્વર્તણિ, ઉપ્પયણિ, જંભણિ, થંભણિ, લેર્સણિ, આમયર્કરણિ, વિસલ્લર્કરણિ, પવ્કર્મણિ, અંતર્દ્વાણિ, આયર્મિણિ, એવમાહ્આઓ, વિજ્જાઓ, અન્નસ્સહેડં પડંજંતિ સયણસ્સહેડં, પડંજંતિ, અન્નેસિં વા વિરુવરુવાણં કામભોગાણં હેડં પડંજંતિ, તિરિચ્છં તે વિજ્જં સેવેતિ, તે અણારિયા વિપલ્લિવન્ના કાલમાસે કાલંકિચ્ચા અન્નયરાહં આસુરિયાહં, કિવ્વિ-સિયાહં, ઠાણાહં ઉવવતારો ભવંતિ ! તતોવિ વિપ્પમુચ્ચમાણા ભુજ્જો એલમૂયતાએ તમઅંધયાએ પચ્ચાર્યંતિ ॥૧૮॥

અર્થ :- ઉપરોક્ત તેર પ્રકારની ક્રિયારૂપ પાપસ્થાનકથી અન્ય પાપસ્થાનકો છે તે અહીં બતાવવામાં આવે છે આ જગતમાં વિવિધ પ્રકારનાં આચારવાળા, દૃષ્ટિવાળા, કર્મવાળા તથા અધ્ય-વચાચવાળા જીવો પાપશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે છે વિદ્યાઓના પ્રકાર નીચે મુજબ છે. આવી વિદ્યાના અભ્યાસથી આત્મકલ્યાણ થતું નથી પરંતુ અનેક પાપયોનિમાં જન્મ લઈ અનેક દુઃખોનો ત્રાસ તેમને લોગવવો પડે છે. કુવિદ્યાના નામ (૧) ભૂમિસંબંધી : જેનાથી ધરતીકંપ વિગેરેનું શુભાશુભ ફળ સુમિત થાય છે (૨) ઉત્પાત આકાશ-માંથી ઢોહી આદિની વૃષ્ટિ થઈ અને તેનું ફળ બતાવવું (૩) રવચ્ચનનાં શુભાશુભ ફળ (૪) અંતરીક્ષ એટલે આકાશમાં થવાવાળા મેઘ (૫) અગ્નિનું ફેરવવું તેના ફળ (૬) પક્ષીઓનાં શબ્દને જાણવા અને તેનું ફળ (૭) પુરુષ કે સ્ત્રીનાં અગ્નિમાં રહેલા પદ્મ, શંખ, જવ, ચંદ્ર આદિનાં ફળ અગર મસા, તલ, સ્ત્રીલક્ષણ, પુરુષલક્ષણ વિગેરે (૮) અશ્વવિગેરે પશુઓનાં લક્ષણ (૯) ચક્ર, છત્ર, ચર્મ દણ્ડ, તલવાર, મણિ કાંગણી, રત્ન વિગેરેનાં લક્ષણ (૧૦) સૌભાગ્ય અને દુર્ભાગ્ય બતાવનાર મંત્ર (૧૧) ગર્ભ ધારણ કરવાની તથા સ્થિર કરવાની વિદ્યા (૧૨) વશીકરણ વિદ્યા (૧૩) ઉચ્ચાટન કોઈનું પણ અહિત કરવાવાળી વિદ્યા (૧૪) ઇન્દ્ર જલ વિદ્યા (૧૫) ક્ષત્રિય સંબંધી વિદ્યા (૧૬) દ્રવ્ય હવન વિદ્યા (૧૭) ચંદ્ર સૂર્ય શુક્ર-બૃહસ્પતિની ગતિ સંબંધી વિદ્યા (૧૮) ઉલ્કાપાત સંબંધી (૧૯) દિશા જવલત સંબંધી (૧૯) ચામમાં પ્રવેશ કરતા પશુદર્શન સંબંધી (૧૯) કૌવા આદિ પક્ષીઓની ખોલી-ઉડવા સંબંધી (૨૦) ધૂળ-કેશ-માસ રૂધિરની વૃષ્ટિ પર શુભાશુભ ફળ સંબંધી (૨૧) વૈતાલી અર્ધ વૈતાલી અચેતવસ્તુઓથી ચૈતન્ય પ્રાણી જેવું કાર્ય કરાવવાની અને તેને પાછી ખેંચી લેવાની વિદ્યા (૨૨) મનુષ્યોને મુર્છિત બનાવવાની વિદ્યા (૨૩) તાળા ખોલવાની વિદ્યા (૨૪) ચાંડાલી શાખરી-દ્રાવિડી કાલિંગી-ગૌરી-ગાંધારી વિદ્યા (૨૫) અવપતની એટલે કોઈ વસ્તુ નીચે પાડવાની વિદ્યા (૨૬) ઉત્પતની-ઉપર ઉઠાવવાની વિદ્યા (૨૭) ઉડવાની વિદ્યા (૨૮) સ્થિર કરવાની વિદ્યા (૨૯) ચોટાડી દેવાની વિદ્યા (૩૦) રોગીને નીરોગી બનાવવાની (૩૧) દૂર જઈને અન્તર્ધ્યાન થવાની (૩૨) નાની વસ્તુને મોટી, મોટી વસ્તુને નાની બતાવવાની આદિ પ્રાપ્તિ માટે કરે છે. આવી વિદ્યાઓનો ઉપલોગ કરનાર પાપડીઓ મરણપામી અસુર કિલ્બીષી નામના દેવો થાય છે. ત્યાંથી ચવી આ સસારમાં ખેડેરા મૂંગા અને જન્મસંધપણે

ઉત્પન્ન થઈ અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે કામભોગમાં આસક્ત થયેલા જીવો આવા પાપશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે આવા જીવો અજ્ઞાન દશાને લીધે આરંભ પરિશ્રદમાં મમત્વવાળા બની. તેનાં કડવા વિપાકો ભોગવે છે.

મૂલમ્- સે એગ્ગઓ, આયહેડં વા, ણાયહેડં વા, સયણહેડં વા, અગારહેડં વા, પરિવારહેડં વા, તાયગં વા, સહવાસિયં વા, ણિસ્સાએ અદુવા અણુગામિએ, અદુવા ઉવચરએ, અદુવા પડિપહિએ, અદુવા સંધિચ્છેદએ, અદુવા ગંઠિચ્છેદએ, અદુવા ડરબ્બિએ, અદુવા સોવરિએ, અદુવા વાગુરિએ, અદુવા સોડણિએ, અદુવા મચ્છિએ, અદુવા ગોધાયએ, અદુવા ગોવાલયએ, અદુવા સોવણિએ, અદુવા સોવણિયંતિએ ॥૧૧॥

અર્થ : જે મનુષ્યોને પરલોકનું જ્ઞાન નથી જેનાં અંતઃકરણમાં આત્મકલ્યાણની ભાવના નથી તેવા જીવો સાંસારિક સુખો માટે ભારે પાપ કરતાં સંકેત પશુ અનુભવતાં નથી. આવા જીવો શ્રદ્ધ, ચોરી, વિશ્વાસઘાત, સ્ત્રીઘાત, બાળહત્યા, પશુહત્યા, આદિ કરી સાંસારિક સુખની સામગ્રી ઉપાર્જન કરે છે. આવા પાપી પુરૂષો પોતાના માટે, સ્વજનો માટે, જ્ઞાતિ માટે કે પરિચિતો માટે અનહદ પાપમય વિચારો સેવે છે વળી પશુપક્ષીઓનો સંહાર કરી તેને વેચીને પોતાનો નિર્વાહ કરે છે. આવા પાપી જીવો અનેક જીવોનો ઘાત કરી નરક આદિ ગતિમાં જઈને દુઃખ પામે છે.

મૂલમ્- સે એગ્ગઓ આણુગામિયભાવં પડિસંધાય તમેવ અણુગામિયાણુગામિયં હંતા છેત્તા, ભેત્તા, લુંપઇત્તા, વિલુંપઇત્તા, ઉદ્ધવઇત્તા, આહારં આહારેતિ, ઇતિ સે મહયા પાર્વેહિં કમ્મેહિં અત્તાણં ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ (૧) સે એગ્ગઓ ઉવચરયભાવં પડિસંધાય, તમેવ ઉવચરિયં હંતા, છેત્તા, ભેત્તા, લુંપઇત્તા, વિલુંપઇત્તા, ઉદ્ધવઇત્તા આહારં આહારેતિ ઇતિ સે મહયા પાર્વેહિં કમ્મેહિં અત્તાણં ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ (૨) સે એગ્ગઓ પાડિપાહિયભાવં પડિસંધાય, તમેવ પાડિપહે ટ્ઠિચ્ચા હંતા, છેત્તા, ભેત્તા લુંપઇત્તા, વિલુંપઇત્તા, ઉદ્ધવઇત્તા, આહારં આહારેતિ ઇતિ સે મહયા પાર્વેહિં કમ્મેહિં અત્તાણં ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ (૩) સે એગ્ગઓ સંધિચ્છેદગભાવં પડિસંધાય તમેવ સંધિ છેત્તા, ભેત્તા જાવ ઇતિ સે મહયા પાર્વેહિં કમ્મેહિં અત્તાણં ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ (૪) સે એગ્ગઓ ગંઠિચ્છેદભાવ પડિસંધાય તમેવ ગંઠિ છેત્તા ભેત્તા જાવ ઇતિ સે મહયા પાર્વેહિં કમ્મેહિં અત્તાણં ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ (૫) સે એગ્ગઓ ડરબ્બિયં પડિસંધાય ડરબ્બિ વા અણ્ણતરં તસં પાણં હંતા જાવ ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ (૬) (એસો અભિલાવો સવ્વત્થ) સે એગ્ગઓ સોયરિયભાવં પડિસંધાય મહિસં વા અણ્ણતરં વા તસં પાણં હંતા જાવ ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ (૭) સે એગ્ગઓ વાગુરિય ભાવં પડિસંધાય મિય વા અણ્ણતરં વ તસં પાણં હંતા જાવ ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ (૮) સે એગ્ગઓ સોડણિય-ભાવં પડિસંધાય સોડણિ વા અણ્ણતરં વા, તસં પાણં હંતા જાવ ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ (૯) સે એગ્ગઓ મચ્છિય ભાવં પડિસંધાય મચ્છં વા અણ્ણતરં વા, તસં પાણં હંતા

જાવ ઉવક્ષાહતા ભવઈ (૧૦) સે એગઈઓ ગોધાય ભાવં પડિસંધાય તમેવ ગોણં વા અણ્ણત્તરં વા તસં પાણં હંતા જાવ ઉવક્ષાહતા ભવઈ (૧૧) સે એગઈઓ ગોવાલ ભાવં પડિસંધાય તમેવ ગોવાલં પરિજવિય પરિજવિય હંતા જાવ ઉવક્ષાહતા ભવઈ (૧૨) સે એગઈઓ સોવણિય ભાવં પડિસંધાય તમેવ સુણગં વા અન્નયરં વા તસં પાણં હંતા જાવ ઉવક્ષાહતા ભવઈ (૧૩) સે એગઈઓ સોવાણિયંતિયં ભાવં પડિસંધાય તમેવ મણુસ્સં વા અન્નયરં વા તસં પાણં હંતા જાવ આહારં આહારેતિ ઇતિ સે સહયા પાર્વેહ કમ્મેહિ અત્તાણં ઉવક્ષાહતા ભવઈ ॥૧૪॥૨૦॥

અર્થ : કોઈ વ્યક્તિ પીછો પકડનાર બની, આમાંતર જતી કોઈ વ્યક્તિનો પીછો પકડીને, તેને માર મારી, લૂટી લઈને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે અને આવા પાપકર્મ દ્વારા પોતાને પ્રસિદ્ધ કરે છે.

કોઈ વ્યક્તિ સેવક બની, વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરીને, જેની સેવા કરે છે તેને મારી-કાપી, ડરાવી, ધમકી આપી, અથવા કબ્જ પહોંચાડી, ખાનપાનભોગ ઉપભોગની સામગ્રી ઝુંટવી છે અને આ રીતે પાપકર્મ કરી પોતાને પ્રસિદ્ધ કરે છે.

કોઈ વ્યક્તિ-વટેમાર્ગી બની, રસ્તામાં છુપાઈને, રસ્તેથી નીકળનાર વ્યક્તિની માર-કાટ કરી ડરાવી-ધમકાવી તેને લૂટીને આજીવિકા ચલાવે છે અને આ રીતે પાપકર્મ કરી પોતાને પ્રસિદ્ધ કરે છે.

કોઈ વ્યક્તિ પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે અને આ રીતે પાપકર્મ કરી પોતાને પ્રસિદ્ધ કરે છે. કોઈ વ્યક્તિ ગાડરિયો બની ગાડરને અથવા અન્ય વસ્ત્ર પ્રાણીને મારીને અથવા શૌકરિક બનીને ભેંસ આદિ વસ્ત્ર પ્રાણીને મારીને અથવા વાઘરી બનીને મૃગ આદિ પશુઓને મારીને અથવા શાકુનિક બનીને પક્ષી આદિ વસ્ત્ર પ્રાણીઓને મારીને અથવા માછીમાર બનીને માછલા આદિ વસ્ત્ર પ્રાણીઓને મારીને અથવા ખાટકી બનીને ગાય આદિ વસ્ત્ર પ્રાણીઓને મારીને, અથવા ગોપાલક બનીને ગાય-વાછડાને દોડાવી દોડાવી-આડા અવળા ચલાવીને થકવી નાખીને કબ્જ પહોંચાડીને અથવા કોઈ કુતરા પાળનાર બનીને કુતરા આદિ વસ્ત્ર પ્રાણીઓને મારીને અથવા કોઈ પુરૂષ કુતરા મારફત મનુષ્ય આદિ પ્રાણીઓને મારીને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે અને આવા પ્રકારના પાપકર્મ કરી પોતાને પ્રસિદ્ધ - યશસ્વી બનાવે છે.

મૂલમ્- સે એગઈઓ પરિસા મજ્જાઓ ઉઠ્ઠિતા અહમેયં હણામિત્તિ કદ્દુ તિત્તિરં વા, વટ્ટુગં વા, લાવગં વા, કવોયગં વા, કવિંજલં વા, અન્નયરં વા, તસં પાણં હંતા જાવ ઉવક્ષાહતા ભવઈ ॥૨૧॥

અર્થ : કોઈ કોઈ પુરૂષ માંસ લક્ષણની ધન્યતાથી અથવા આનંદ ક્રિડા નિમિત્તે ઘણાં મનુષ્યોનાં સમૂહમાંથી ઉઠીને ઉભો થઈને બહાર કરે છે કે “હું તેતર, બટેર, લાવક, કબુતર, કપિબલ આદિ પ્રાણીઓને મારીશ” એવો નિર્ણય કરી વસ્ત્ર પ્રાણીઓનો ઘાત કરવા પ્રેરાય છે. તેવા જીવો આ જગતમાં મહાપાપી તરીકે પ્રસિદ્ધ થાય છે.

મૂલમ્- સે એગ્ગો કેળ્લ આયાણેણં વિરુદ્ધે સમાણે, અદુવા લલ દાણેણં અદુવા સુરાથાલણં, ગાહાવતીણ વા ગાહાવડ પુત્તાણ વા, સયમેવ અગણિકાણં, સસ્સાઈં જ્ઞામેઈ અન્નેણ વિ અગણિકાણં સસ્સાઈં જ્ઞામાવેઈ, અગણિકાણ સસ્સાઈં જ્ઞામંતંપિ અન્નં સમણુજાણઈ, ઇતિ સે મહ્યા પાવ્વેહકમ્મેહિ અત્તાણં ઉવલાહિત્તા ભવઈ ॥ સે એગ્ગો કેળ્લ આયાણેણ વિરુદ્ધેસમાણે અદુવા લલદાણેણં, અદુવા સુરાથાલણં ગાહાવતીણ વા ગાહાવડ પુત્તાણવા, ઉટ્ટાણવા, ગોણાણંવા, ધોડગાણંવા, ગદ્દમાણંવા સયમેવ ધુરાઓ કપ્પેતિ, અન્નેણવિ કપ્પાવેતિ, કપ્પંતં પિ અન્નં સમણુજાણઈ, ઇતિ સે મહ્યા જાવ ભવઈ ॥ સે એગ્ગો કેળ્લ આયાણેણં વિરુદ્ધેસમાણે, અદુવા લલદાણેણં અદુવા સુરાથાલણં ગાહાવતીણવા, ગાહાવડ પુત્તાણવા, ઉટ્ટસાલાઓવા, ગોણસાલાઓવા, ધોડગસાલાઓવા, ગદ્દમસાલાઓવા, કંટકબોદિયાએ પરિપેહિત્તા સયમેવ અગણિકાણં જ્ઞામેઈ, અન્નેણવિ જ્ઞામાવેઈ, જ્ઞામંતં પિ અન્નં સમણુજાણઈ, ઇતિ સે મહ્યા જાવ ભવઈ ॥ સે એગ્ગો કેળ્લ આયાણેણં વિરુદ્ધેસમાણે અદુવા લલ દાણેણં અદુવા સુરાથાલણં ગાહાવતીણ વા ગાહાવડપુત્તાણં વા, કુંડલં વા મણિ વા મોતિયં વા સયમેવ અવહરઈ, અન્નેણ વિ અવહરાવેઈ, અવહરંતંપિ અન્નં સમણુજાણાઈ, ઇતિ સે મહ્યા જાવ ભવઈ ॥ સે એગ્ગો કેળ્લ વિ આયાણેણં વિરુદ્ધેસમાણે અદુવા લલદાણેણં, અદુવા સુરાથાલણં સમણાણ વા, માહ્ણાણ વા, છત્તગં વા, દંડગં વા, મંડગં વા, સત્તગં વા, લંઢિ વા મિસિગં વા, ચેલગં વા ચિલિમિલિગં વા, ચમ્મયં વા, ચમ્મલ્હેયણગં વા, ચમ્મકોસિયં વા, સયમેવ અવહરંતિ જાવ સમણુ જાણઈ ઇતિ સે મહ્યા જાવ ઉવલાહિત્તા ભવઈ ॥૨૨॥

અર્થ : કોઈ પુરૂષ સહેલુ અન્ન મળવાથી કે બીજી કોઈ અભીષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ ન થવાથી અથવા અપમાન આદિ કારણથી ક્રોધિત બનીને ગાથાપતિ કે તેના પુત્રના ધાન્ય વિ ને પોતે આગ લગાવી બાળી નાખે છે કે અન્ય પાસે બળાવી નાખે છે, બાળનારને અનુમોદન આપે છે તથા તેમના ઊંટ, ગાય, ઘોડા, ગધેડા વિ પશુઓના અગ્નિ સ્વયં કાપે છે, કપાવે છે અને અનુમોદન આપે છે તેવા પ્રકારની ક્રિયાથી તે મહાપાપીના નામથી પ્રસિદ્ધ થાય છે.

કોઈ પુરૂષ અપમાન આદિ કારણવશ અથવા તેનાથી પોતાની ઇષ્ટ સિદ્ધિ ન થવાના કારણે ગાથાપતિ ઉપર ક્રોધિત બનીને ગાથાપતિની તથા તેમના પુત્રોની ઊંટશાળા, ગૌશાળા, અશ્વશાળાને કાંટાથી ઢાંકી સ્વયં આગ લગાડે છે, બીજા પાસે લગાડાવે છે કે લગાડે તેને અનુમોદન આપે છે તે પુરૂષ જગતમાં મહાપાપી કહેવાય છે.

કોઈ પુરૂષ એવા હોય છે કે ગાથાપતિથી એણે અથવા ખરાબ અન્ન મેળવીને પોતાના મનોરથની સિદ્ધિ ન થઈ શકવાથી અથવા અન્ય કારણથી ક્રોધિત બનીને, ગાથાપતિના તથા તેમના પુત્રોના કુંડલ, મણિ અથવા મોતીઓને સ્વયં હરણ કરે છે, કરાવે છે અથવા અનુમોદન આપે છે તે વ્યક્તિ જગતમાં મહાપાપીના નામે ઓળખાય છે.

કોઈ પુરૂષ ઓછું અન્ન મળવાથી અથવા ખરાબ અન્ન મળવાથી, પોતાના અર્થની સિદ્ધિ ન થતાં શ્રમણ માહણ ઉપર ક્રોધિત બની. તે શ્રમણ માહણના છત્ર, ઢંડ, ભાંડ, પાલા, લાઠી, આસન, વસ્ત્ર, પરદા, ચર્મ, ચર્મ છેદનક, ચામડાની થેલી આદિ વસ્તુને સ્વયં હરણ કરે, અન્ય પાસે હરણ કરાવે, હરણ કરે તેને ભલુ બાણે તે પુરૂષ જગતમાં મહાપાપીના નામે પ્રસિદ્ધિ પામે છે.

મૂલમ્- સે એગ્ગઓ નો વિતિગિંછઈ તંજહા ગાહાવતીળ વા ગાહાવઈ પુત્તાળ વા, સયમેવ અગણિકા-
 ણં ઓસહીઓ જ્ઞામેઈ જાવ અન્નંપિ જ્ઞામંતં સમણુજાણઈ ઇતિ સે મહયા જાવ ઉવક્ખા-
 ઇત્તા ભવતિ ॥ સે એગ્ગઓ નો વિતિગિંછઈ તં. ગાહાવતીળ વા, ગાહાવઈપુત્તાળ વા
 ઉટ્ટાળ વા ગોળાળ વા ધોહગાળ વા ગદ્ધમાળ વા સયમેવ ધૂરાઓ કપ્પઈ અન્નેણવિ
 કપ્પાવેતિ અન્નંપિ કપ્પન્તં સમણુજાણઈ । સે એગ્ગઓ નો વિતિગિંછઈ તં. ગાહાવઈપુત્તાળ વા,
 ઉટ્ટસાલાઓ વા, જાવ ગદ્ધમસાલાઓ વા, કંટકબોંદિયાંહિ પરિપેહિત્તા સયમેવ અગણિકા-
 ણં જ્ઞામેઈ જાવ સમણુજાણઈ ॥ સે એગ્ગઓ નો વિતિગિંછઈ તં. ગાહાવતીળ વા,
 ગાહાવઈપુત્તાળ વા, જાવ મોત્તિયં વા, સયમેવ અવહરઈ, જાવ સમણુજાણઈ ॥ સે એગ્ગઓ
 નો વિતિગિંછઈ તં. સમણાળ વા, માહણાળ વા, છત્તગં વા દંડગં વા જાવ ચમ્મચ્છે-
 દણગં વા, સયમેવ અવહરઈ જાવ સમણુજાણઈ તિ સે મહયા જાવ ઉવક્ખાઈત્તા
 ભવઈ ॥૨૩॥

અર્થ : કોઈ પણ પુરૂષ કઈ પણ વિચાર કર્યા વિના જ, કારણ વિના જ, ગાથા પતિ કે તેમના પુત્રના ધાન્યાદિમાં સ્વયં આગ લગાવે, અન્ય પાસે લગાડાવે છે લગાડનારને અનુમોદન આપે છે તે મહા પાપી છે.

કોઈ પુરૂષ પોતાના કર્મકૂળનો વિચાર કર્યા વિના જ તે ગાથાપતિ કે તેના પુત્રના ઉંટ ગાય, ઘોડા અને ગર્દભના અગો સ્વયં કાપે છે અન્ય પાસે કપાવે છે, કાપનારને અનુમોદન આપે છે તે મહા પાપી છે કોઈ પુરૂષ પોતાના કર્મકૂળનો વિચાર કર્યા વિના અથવા કારણ વિના ગાથાપતિ કે તેના પુત્રનો ઉંટશાળા, ગૌશાળા, અશ્વશાળા, ગર્દભ-શાળાને કાંઠાથી ઢાકી સ્વયં આગ લગાડે અન્ય પાસે લગાડાવે, લગાડનારને અનુમોદન આપે છે તે મહાપાપી છે.

કોઈ પુરૂષ કર્મકૂળનો વિચાર કર્યા વિના તથા કારણ વિના જ ગાથાપતિ કે તેના પુત્રના મોતી વિ. આભૂષણો સ્વયં હરણ કરે બીજા પાસે હરણ કરાવે કે હરણ કરતું હોય તેને અનુમોદન આપે છે તે મહાપાપી છે. કોઈ પુરૂષ વિચાર કર્યા વિના-નિષ્કારણ કોઈ શ્રમણ માહણના છત્ર ઢંડ, પાત્ર, લાકડી, વસ્ત્ર, ચર્મ તથા ચર્મછેદકને સ્વયં છીનવી લે, બીજા પાસે છીનવાયે, છીનવી લેતાને અનુમોદન આપે છે તે મહાપાપી છે.

મૂલસ્- સે એગ્ગઓ સમણં વા માહણં વા વિસ્સા ણાણાવિર્હેહ પાવકર્મ્મેહ અત્તાણં ઉવવ્ખાઇત્તા ભવઇ । અદુવા ણં અચ્છરાણ આફાલિત્તા ભવઇ । અદુવા ણં ફરુસં વદિત્તા ભવઇ । કાલેણં પિ સે અણુપવિટ્ઠસ્સ અસણં વા પાણં વા જાવણો દવાવેત્તા ભવઇ, જે ઇમે ભવઇ વેનિમંતા, ભારવકતા અલસગા, વસલગા, કિવણગા, નિઉજ્જમા, વણગા, સમણગા, પવ્વયંતિ । તે ઇણમેવ જીવિતં ધિજ્જીવિતં સંપડિબૂહેંતિ, નાઇ તે પરલોગસ્સ અટ્ટાણં કિચ્ચિ ચિ સિલી- સંનિ । તે દુક્ખતિ, તે સોયંતિ, તે જૂરંતિ, તે તિપ્પંતિ, તે પિટ્ઠંતિ, તે પરિતપ્પંતિ, તે દુક્ખણ, જૂરણ સોયણ તિપ્પણ, પિટ્ઠણ, પરિતપ્પણ વહ વંધણ પરિકિલેસાઓ અપ્પડિ- વિરિયા ભવંતિ । તે મહ્યા આરંભેણ, તે મહ્યા સમારંભેણ, તે મહ્યા આરંભમસમારંભેણ, વિરુવરુર્વેહ પાવકર્મ્મ કિચ્ચેહ ઉરાલાઇં માણુસ્સગાઇં ભોગભોગાઇં ભુંજિત્તારો ભવંતિ । તંજહા-અન્નં અન્નકાલે, પાણં પાણકાલે, વત્થં વત્થકાલે, લેણં લેણકાલે, સયણં સયણં કાલે, સ પુવ્વાવરં ચ ણં ણહાણં કયવલિકર્મ્મે, કયકોડયમંગલ પાયચ્છિત્તે સિરસ્સાણહાણ, કંઠે માલાકડે, અવિદ્ધમણિ સુવન્ને, કપ્પિયમાલામડલી પડિબદ્ધસરીરે વગ્ધારિયસોણિસુત્તમલ્લ દામકલાવે અહતવત્થપરિહિણ, ચંદણોવિલ્લગાય સરીરે મહત્તિ મહાલિયાણ કૂડાગારસાલાણ મહત્તિમહાલંયસિ સીહાસણંસિ ઇત્થોગુમ્મસંપરિવુડે સવ્વરા- ઇણં જોડિણા સ્થિયાયમાણે મહ્યાહયનદ્વગીયવાઇયં તંતીતલતાલતુડીયઘણ મુડંગ- પડ્ડુગપવાઇયરવેણં ઉરાલાઇં માણુસ્સગાઇં, ભોગભોગાઇંભુંજમાણે વિહરઇ ॥ તસ્સ ણં એગમપિ આણવેમાણસ્સ જાવ ચત્તારિ પચ્ચજણા આવુત્તા ચેવ અભુટ્ઠંતિ, મણહ દેવાણુ- પ્પિયા ? કિ કરેમો કિ આહારેમો ? કિ ઉવણેમો ? કિ આચ્ચિટ્ઠામો ? કિ મે હિયં ઇચ્છિયં ? કિ મે આસગસ્સ સયઇ ? તમેવ પાસિત્તા અણારિયા એવં વયંતિ, દેવે ચલુ અયંપુરિસે, દેવસિણાણ ચલુ અયં પુરેસે, દેવજીવણિજ્જે ચલુ અયં પુરિસે, અન્નેપિ ય ણં ઉવજીવંતિ, તમેવ પાસિત્તા આરિયાવયંતિ અભિવકંવકુરકર્મ્મે ચલુઅયંપુરિસે, અતિધુત્તે અડયાય- રવ્વે, દાહિણગામિણ, નેરઇણ કણહ પવ્વિણ આગમિસ્સાણં, દુલ્લહવોહિયાણ યાવિ ભવિસ્સઇ ॥૨૪॥

અર્થ : હવે મિથ્યાદર્શનના પાપોનો અધિકાર કહે છે કે જુલ મિથ્યા દ્રષ્ટિ પુરૂષ સત સાધુને દેખી તેની આથે પાપમય વ્યવહાર કરે છે તે સાધુનાં દર્શનને અપશુકન ગણે છે તે કઠોર વચન બોલી સાધુ કુટુંબનિર્વાહમાં અસમર્થ છે. વળી આણસુ છે તેમ જ ક્ષુદ્રક જાતિનો છે એમ કહી સાધુમય જીવનને ધિક્કારે છે આવા પાપી જીવો અન્યને દુઃખ દેનાર હોવાથી ન્વયં દુઃખી થાય છે. આવા જીવો અન્ય પ્રાણીઓને કષ્ટ આપી નિરંતર પોતાના ભોગોની સામગ્રી તૈયાર કરતાં હોય છે. જીવોની ઘાત કરવામાં પાછુ વળી જોતા નથી કારણકે કોઈપણ રીતે તેઓના ભોગવિશ્રામમાં કોઈ પણ જાતની ઉણપ આવે તેમ ઇચ્છતા નથી આવા વિશ્વાસી જીવો અનેક પ્રકારની વિલામિતા આખા દિવસમાં પ્રકટ કર્યા કરે છે. પ્રાતઃકાળમાં

ઉઠી સ્નાન વિગેરે કરી અલકારો સજી આભુષણો પહેરી ભોગઉપભોગને ગ્રહણ કરી પોતાનું શરીર દૃષ્ટપૃષ્ટ રાખે છે. યોગ્ય સમયે જમી યોગ્ય અને સુકોમળ આસન પર શયન કરી નવયૌવન સ્ત્રીઓથી પરિવર્યો થકો કામભોગમાં આસકત બની જીવનને વ્યતિત કરે છે. હાક મારતાં નોકર આકર પણ તેમનો ખોલ ઉપાડવા હાજર રહે છે. આવા ઉત્તમ ભોગોને ભોગવતાં પુરૂષને દેખીને અનાર્ય મનુષ્યો તેને ઉત્તમ પુરૂષ સમજે અને કહે છે કે આ મનુષ્ય નથી પણ દેવ છે. આના જેવો કોઈ અન્ય માણસ આ જગતમાં સુખી નથી. આમ પ્રશંસા કરે છે પરંતુ જે જ્ઞાની પુરૂષ છે, વિવેકી છે, તે ધર્માત્મા ઉપરોક્ત વિષયો ભોગવનાર જીવને ભાગ્યવાન કહેતાં નથી, પણ અત્યંત અધાર કર્મ કરવાવાળો ધૂર્ત અને પાપી મનુષ્ય તરીકે તેને ઓળખે છે આવો પાપી મનુષ્ય આગામી કાળે દક્ષિણ દિશાનાં નરકગામી-કૃષ્ણ પક્ષી-તેમજ દુર્જલ બેધિ તરીકે ઉત્પન્ન થશે. એમ આર્ય-પુરૂષ ફરમાવે છે

મૂલમ્- इच्छेयस्स ठाणस्स उट्ठिया वेगे अभिगिज्झंति, अणुट्ठिया वेगे अभिगिज्झंति अभिज्झंझाउरा वेगे अभिगिज्झंति । एस ठाणे अणारिए अकेवले अपडिपुत्ते अणेयाउए असंसुद्धे असल्ल-
गत्तणे असिद्धिगगे अमुत्तिगगे अनिव्वाणगगे अणिज्जाणमगगे असव्वदुक्ख पहीणमगगे
एगंत मिच्छे असाहु एस खलु पढमस्स ठाणस्स अधम्मपक्खस्स विभंगे एव
माहिए ॥२५॥

અર્થ :- કેટલાંક પાખંડી સાધુઓ તથા ગૃહસ્થો, ઉપર જણાવેલા વિષય સુખોની ઇચ્છા કરે છે પરંતુ એ વિષયસુખો આત્માની પરમ શાંતિને રોકનાર છે એમ તેઓ જાણતા નથી. વળી આવા પાખંડી સાધુઓ વિષયસુખના લોભી સેવા ગબ્બદિકની પદ્ધતિને પણ ઇચ્છે છે પરંતુ એ સ્થાન અધર્મસ્થાન, અનાર્યસ્થાન છે, જ્ઞાન રહિત છે. અપૂર્ણ છે, તે સ્થાનમાં ન્યાય નથી, પવિત્રતા નથી કર્મરૂપી શલ્યને કાપવામા સમર્થ નથી, તે સિદ્ધિનો માર્ગ નથી મુક્તિનો માર્ગ નથી નિર્વાણ માર્ગ નથી, સમસ્ત દુઃખનો નાશ કરનાર નથી. તે એકાંત મિથ્યા અને ખરાબ છે આ પ્રથમ સ્થાન અધર્મ પક્ષનું કથન કર્યું

મૂલમ્- अहावरे दोच्चस्स ठाणस्स धम्मपक्खस्स विभंगे एव माहिज्जइ, इह खलु पाइणं वा, पडीणं वा, उदीणं वा, दाहिणं वा, संतेगइथा मणुस्सा भवंति, तं जहा आरिया-वेगे अणारिया वेगे, उच्चागोया वेगे णीयागोया वेगे, कायसंता वेगे, हस्समंता वेगे, सुवन्ना वेगे, दुवन्ना वेगे, सुख्खा वेगे, दुख्खा वेगे, तेसि च ण खेत्तवत्थूणि परिगहियाइं भवंति, एसो आलावगो जहा पोडरीए तहा णेतव्वो, तेणेव अभिलावेण जाव सव्वोवसंता सव्वत्ताए परिनिव्वुडे ति वेमि ॥ एस ठाणे आरिए केवले जाव सव्व दुक्खपहीणमगगे एगंतसम्मे, साहु दोच्चस्स ठाणस्स धम्मपक्खस्स विभंगे एवमाहिए ॥२६॥

અર્થ :- અધર્મ પક્ષથી અનેક બીજું ધર્મનું સ્થાન છે. આ જગતમા કેટલાંક મનુષ્યો પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ દિશાઓમાં નિવાસ કરે છે તેઓમા કોઈ આર્ય, કોઈ અનાર્ય કોઈ ઉચ્ચ ગોત્રવાળા, કોઈ નીચ ગોત્રવાળા, કોઈ મોટા શરીરવાળા, કોઈ નાના શરીરવાળા, કોઈ

મનોરૂ વર્ણવાળા, કોઈ અમનોરૂ વર્ણવાળા, કોઈ સુરૂપ, કોઈ કુરૂપવાળા હોય છે. તેઓને ક્ષેત્ર મકાન આદિનો પરિગ્રહ હોય છે તે વાત પુંડરીક અધ્યયનથી જાણવી. તેમાં જે પુરૂષ કષાયોથી અને ઇન્દ્રિયોના ભોગથી નિવૃત્ત થયેલ છે તે ધર્મ પક્ષવાળા જાણવા તે સ્થાન આર્ય છે. કેવલ જ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરનાર છે ચાવત્ સર્વ દુઃખોનો નાશ કરનાર છે અને તે એકાંત સમ્યક્ અને ઉત્તમ સ્થાન છે આ ધર્મપક્ષનું કથન કર્યું.

મૂલમ્- અહાવરે તચ્ચસ્સ ઠાણસ્સ મિસ્સગસ્સ વિભંગે એવ માહિજ્જહ । જે હમે ભવંતિ આરણિયા આવસહિયા, ગામણિયંતિયા, કણ્હુર્ફરહસ્સિતા જાવ તે તઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા ભુજ્જો એલમૂ-યત્તાએ તમૂયત્તાએ પચ્ચાયંતિ । એસઠાણે, અણારિએ, અકેવલે, જાવ અસવ્વદુક્ખપહિણમગ્ગે, એગંતમિચ્છે અસાહુ, એસ લલુ તચ્ચસ્સ ઠાણસ્સ, મિસ્સગસ્સ વિભંગે એવ માહિએ ॥૨૭॥

અર્થ : ધર્મ અને અધર્મ પક્ષની ઉપરની ગાથામાં વર્ણન કર્યું હોયે જન્મે પક્ષનાં મિશ્રણરૂપ પક્ષનું વર્ણન કરવામાં આવે છે આ પક્ષમાં અધર્મની બહુલતા વિશેષ હોવાથી આ મિશ્ર પક્ષ પણ અધર્મ જ છે કેટલાંક મિથ્યાત્વીઓ સુકિત મેળવવા માટે વૃત્ત આદિ અગીકાર કરે છે જંગલમાં તાપસ તરીકે જીવન વિતાવે છે કાયકલેશ પણ કરે છે. છતાંય તેઓનાં ચિત્તની અશુદ્ધતા લેશ પણ ઓછી થતી નથી. કારણ કે તેઓ પરમાર્થરૂપ એવા નીજ આત્માથી અજાણ છે. તેઓ આવી ક્રિયા કરીને પાપપુણ્ય જન્મે બાંધે છે. પરંતુ પાપકાર્યની વિશેષતા હોવાથી અને પુણ્ય અલ્પ હોવાથી તે પક્ષ અધર્મ કહેવાય છે આવા જીવો મૃત્યુ પછી કિલ્લવી દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ ત્યાંથી આયુષ્ય પુરૂં કરી તિર્થંચ આદિ મનુષ્યમાં બહેરા, મૂંગા, અધપણે જન્મ મરણ કરીને સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે. તેથી આ મિશ્ર સ્થાનકને અસમાધિરૂપ ગણ્યું છે

મૂલમ્- અહાવરે પઢમસ્સ ઠાણસ્સ અધમ્મપવલ્લસ્સ વિભંગે એવ માહિજ્જહ, હહ લલુ પાણં વા સંતેગતિયા મણુસ્સા ભવતિ ગિહત્થા, મહિચ્છા, મહારંભા, મહાપરિગ્ગહા, અધમ્મિયા, અધમ્માણુયા, અધમ્મિટ્ઠા, અધમ્મવલ્લાઈ, અધમ્મપાવજીવી ણો, અધમ્મપલોહ, અધમ્મપલ-જ્જણા, અધમ્મસીલ સમુદાયારા અધમ્મેણં ચેવ વિત્તિ કપ્પેમાણા વિહંરંતિ ॥૨૮॥

અર્થ : અધર્મ પક્ષનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહે છે કે- આ સંસારમાં ચારેય દિશાઓમાં કેટલાંક એવા મનુષ્ય હોય છે કે જે મહત્ત્વાકાંક્ષી તેમજ મહા આરંભ અને સમારંભ કરવાવાળા છે. વળી મહા અધર્મને કરી મહાપરિગ્રહી જન્યા છે આવા જીવો નિરંતર અધર્મથી આજીવિકા કરવાવાળા હોય છે. તેઓ અધર્મની વૃત્તિવાળા હોઈ અધિક અને અધિક પરિગ્રહને કોઈ પણ રીતે એકઠાં કરવામાં પોતાની મોટાઈ માને છે. ધન-ધાન્ય; પશુ-પરિવાર, વાહન આદિ ગમે તેવાં હોય, ગમે તેટલાં હોય તો પણ તેઓને સતોષ થતો નથી.

મૂલમ્- હળ, છિદ, મિદ, વિગત્તગા, લોહિયપાળી, ચંડા, રુદ્ધા, લુદ્ધા, સાહસ્તિયા, ઉકકુંચળ
 વંચળ માયાણિયડિ કુડકવડસાઈ સંપઓગબહુલા દુસ્સીલા દુવ્વયા દુપ્પડિયાણંદા અસાહુ
 સવ્વાઓ પાળાઈવાયાઓ અપ્પડિવિરયા જાવજીવાએ જાવસવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ અપ્પડિ-
 વિરયા જાવજીવાએ, સવ્વાઓ કોહાઓ જાવ મિચ્છાદંસળ સલ્લાઓ અપ્પડિવિરયા
 સવ્વાઓ ણ્હાણુમ્મદ્દળ વળ્ણગ ગંધ વિલેવળસ-દ્ધફરિસ રસ રૂવ ગંધમલ્લાલંકારાઓ
 અપ્પડિવિરયા જાવજીવાળ, સવ્વાઓ સગડરહજાળજુગ-ગિલ્લિથિલ્લિસિંયા સંદમાણિય-
 સયળાસળ જાળવાહળ ભોગ ભોયળ-પવિત્થરવિહીઓ અપ્પડિવિરયા જાવજીવાએ
 સવ્વાઓ કય વિવકય માસદ્દમાસ રૂવગ-સંવવહારાઓ અપ્પડિવિરયા જાવ જીવાએ
 સવ્વાઓ હિરળ્ણસુવળ્ણ ધળ ધળ્ણ મળિ મોત્તિય સંઘ સિલ પ્પવાલાઓ અપ્પડિવિરયા જાવ-
 જીવાએ સવ્વાઓ કૂડતૂલકૂડમાળાઓ અપ્પડિવિરયા જાવજીવાએ, સવ્વાઓ આરંભ
 સમારંભાઓ અપ્પડિવિરયા જાવાજીવાએ, સવ્વાઓ કરળ કારાવળઓ આપડિ-
 વિરયા જાવ જીવાએ સવ્વાઓ પયળપયાવળાઓ અપ્પડિવિરયા જાવજીવાએ, સવ્વાઓ
 કુદ્દળ પિદ્દળ તજ્જળ તાડળ વહ વધળ પરિકિલેસાઓ અપ્પડિવિરયા જાવજીવાએ,
 જેઞાવળ્ણે તહ્પ્પગારા, સાવજ્જા, અબોહિયા, કમ્મંતા, પરપાળ, પરિયાવળકરા જે
 અળારિએહિ કજ્જંતિ તતો અપ્પડિવિરયા જાવજીવાએ ॥૨૧॥

અર્થ :- ઉપરોક્ત અધર્મી પુરુષો પોતે અધર્મી બનીને અન્યને પણ એવો ઉપદેશ આપે છે કે
 જીવોને મારો, તેમજુ છેદન ભેદન કરો. આમડી ઉગેડો વિગેરે રૌદ્ર કર્મ કરવાનું કહે છે. આવા
 અધર્મી પુરુષો મહાન ક્રોધી, સાહસિક, માયા, કપટ કરવાવાળા, અન્યને દુઃખ આપી આનંદ
 મેળવવાવાળા હોય છે. આવા જીવો હિંસા, જૂઠ, ચોરી મૈથુન સેવન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન,
 માયા ચાડી, યુગ્મી પરની પર આળ ચડાવવા, કલેશ કરવો. પદાર્થોમાં રતિ અરતિ કરવી તથા
 જગતનાં પદાર્થોમાં જ મને સુખ છે તેવા મહાભ્રાન્તિવાળા પાપસ્થાનનું આચરણ કરવાવાળા
 છે આવા જીવો અનેક પ્રકારનાં શબ્દાદિક વિષયોથી નિવૃત્ત થતાં નથી સર્વ પ્રકારનાં આરંભ,
 સમારંભ તેમ જ જીવોને કૂટવા, મારવા પીટવા, છેદવા વિગેરે કરણ કરાવણ, પચન પાચનથી
 કદાપિ પણ પાછા હઠતાં નથી. આવા પાપકર્મ કરવાવાળા ભલે તે ઉચ્ચ જાતિ કે કુળમાં
 જન્મ્યા હોય પણ તે અનાર્થ જ કહેવાય છે આવા પાપિષ્ઠ જીવો અમુક એવા માનવ
 જીવનને નિર્થક બનાવી સારમાં સ્થિર રહી દુઃખોને ભોગવે છે એમ બાણી વિવેકી પુરુષોએ
 આરંભ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી માનવભવને સફળ બનાવવા ઉદ્દેશવંત રહેવું એ જ માનવ-
 જીવનનું કર્તવ્ય છે.

મૂલમ્- સે જહા ણામએ કેડ પુરિસે કલમ મસૂર તિલ યુગ માસ નિપ્પાવ કુલત્થ આલિસંદ
 ગપલિસંથગ માદિએહિ અયંતે કૂરે મિચ્છાદંડં પડજંતિ । એવમેવ તહ્પ્પગારે પુરિસજાએ
 તિત્તિર વટ્ટગ લાવગ કવોત કવિંજલ મિય મહિસ વરાહ ગાહ ગોહ કુમ્મ સિરિસિવમા-

મૂલમ્- નો ચેવ નરણસુ નિરઙ્ગા નિદ્વાપંતિ વા, પયલાયંતિ વા સુઙ્ગં વા રંતિ વા ઘીંતિ વા મંતિ વા ઉવલમંતે । તે ણં તત્થ ઉજ્જલં, વિઝલં, પગાઢં, કહુયં, કવ્કસં, ચંડં દુક્કલં દુગ્ગં તિવ્વં દુરહિયાસં નેરઙ્ગા વેયણં પચ્ચણુબ્ભવમાણા વિહરંતિ ॥૩૪॥

અર્થ : નરકમાં વાસ કરી રહેલાં નારકી જીવો નિદ્રા લઇ શકતાં નથી. કોઇ વિષયમાં તેમને સ્મરણ, આનંદ, ધીરજ, ખુદ્ધિ આદિ પ્રાપ્ત થતાં નથી ત્રીજી નરક સુધી ત્યાંનાં મુખ્ય સંચાલકો કે જેને પરમાધામીઓ કહે છે તેઓનાં તરફથી આ નારકી જીવોને ઉજ્જવલ, વિપુલ, પ્રગાઢ, કડવી, કર્કશ, ચડ, દુઃખમય, તીવ્ર દુઃસહ એવી વેદના પામે છે. ચોથી નરકાદિ ગતિમાં પરમાધામીઓ તેને દુઃખ આપતાં નથી પરંતુ ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલાં જીવો જ પૂર્વજીવેર સભારી વૈકિયરૂપે ધારણ કરી એકબીજાને અત્યંત દુઃખ આપે છે. આવી રીતે નારકીનાં જીવો તીવ્ર અને રોદ્ર દુઃખો અસહાયપણે નિરંતર ભોગવે છે.

મૂલમ્- સે જહાનામણ્ રુક્ખે સિયા પવ્વયમ્મે જાણ્ સૂલે છિન્ને અમ્મે ગરુણ્ જઓ ણિણ્ણં જઓ વિસમં જઓ દુગ્ગં તઓ પવડતિ ॥ એવામેવ તહ્પગારે પુરિસજાણ્ ગબ્ભાતો ગબ્ભં, જમ્માતો જમ્મં, સારાઓ મારં, નરગાઓ નરગં, દુક્ખાઓ દુક્કલં, દાહિણગામિણ્ નેરઙ્ગા કણ્હપ-વિણ્ આગમિસ્સણ્ દુલ્લભબોહિણ્ યાવિ ભવઙ્ગ ॥ એસ ઠાણે અણારિણ્, અકેવલે જાવ અસવ્વદુક્કલ પહીણમમ્મે એગંત મિચ્છે અસાહુ ॥ પઢમસ્સ ઠાણસ્સ અધમપક્કલસ્સ વિમંંગે એવ માહિણ્ ॥૩૫॥

અર્થ : અધર્મી જીવોની અધોગતિ થાય છે ઉર્ધ્વગતિ થતી જ નથી આ વિષયમાં દૃષ્ટાંત બતાવવામાં આવે છે કે જેમ પર્વત ઉપર રહેલાં મોટા વૃક્ષો તેનાં મૂળમાંથી કાપી નાખવામાં આવતા તે વૃક્ષ ભારે હોવાના કારણે નીચે કોઇ વિષમ સ્થાન ઉપર પડી જાય છે આ વિષમ સ્થાન ઉપર પડેલાં વૃક્ષની ઉર્ધ્વગતિ થતી જ નથી એ જ પ્રમાણે પાપનાં ભારથી યુક્ત બની પાપી જીવ નીચે નરકગતિમાં જાય છે ત્યાંથી ચવી એક ગર્ભમાંથી બીજા ગર્ભમાં જાય છે જન્મ પછી જન્મ, મૃત્યુ પછી મૃત્યુ, નરક પછી નરક, દુઃખ પછી દુઃખ પામે છે તે દક્ષિણગામી કૃષ્ણપક્ષી, નરકગામી અને દુઃખની પરંપરાને ભોગવે છે આ જીવ દુર્લભોદિ બને છે આ અધર્મસ્થાન અનાર્થ છે. કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત-નહિ કરાવનારૂં યાવત્ સમસ્ત દુઃખોનો નાશ નહિ કરાવવાવાળું, એકાંત મિથ્યા અને ઊર્ધ્વ છુ. આ પ્રથમ અધર્મ પક્ષ વિષે કહ્યું

મૂલમ્- અહાવરે દોચ્ચસ્સ ઠાણસ્સ ધમ્મપક્કલસ્સ વિમંંગે એવમાહિજ્જઙ્ગ-ઇહ ચલુ પાઙ્ગણં વા ૪ સંતેગતિયા મણુસા ભવતિ, તંજહા અણારંભા અપ્પરિગ્ગહા ધમ્મિયા ધમ્માણુયા ધમ્મિદ્ધા જાવ ધમ્મેણ ચેવ વિત્તિ કપ્પેમાણા વિહરંતિ, સુસીલા સુવ્વયા સુપ્પડિયાણંદા સુસાહુ સવ્વત્તો પાણાત્તિવાયાઓ પડિવિરયા જાવજીવાણ્ જાવ જે યાવન્ને તહ્પગારા સાવજ્જા

અબોહિયા કમ્મંતા પરપાણ પરિયાવણકરા કજ્જંતિ તતો વિપહિવિરતા જાવજીવાણ ॥૩૬॥

અર્થ : અધર્મ પક્ષનું નિરૂપણ કરીને તેનાથી વિપરીત પક્ષ એવો ધર્મપક્ષનો વિચાર કરવામાં આવે છે કે-અધર્મી પુરૂષોથી અન્ય વૃત્તિ ધારણ કરવાવાળા મનુષ્યો પણ આ જગતમાં સ્થિત છે. તેઓ નિરાસંભી, નિષ્પરિશ્રદ્ધી, ધર્મથી આલુવિકા ચલાવનારા, સુદૂર વૃત્તવાળા, શુભ-કાર્ય કરવાવાળા અને અહારે પ્રકારનાં પાપથી નિવૃત્તિ લેવાવાળા તથા અજ્ઞાનવર્ધક સાવધ કર્મથી અલગ રહેવાવાળા છે આવા જીવો પોતાનો સમય નિવૃત્તિમાં ગાળી આત્માને શુદ્ધ કરવામાં જીવન વ્યતીત કરે છે. આવા જીવો મરણ પછી શુભગતિને જ પામે છે.

મૂલમ્- સે જહાનામણ અજગારા ભગવંતો ઈરિયાસમિયા, ભાસાસમિયા એસણાસમિયા આયાણ મંડમત્ત નિવલેવણા સમિયા, ઉચ્ચાર પાસવણ खेल सिंधाण जल्ल पारिट्ठावणिया समिया मणसमिया वयसमिया कायसमिया मणगुत्ता वयगुत्ता, कायगुत्ता गुत्ता गुत्तिदिया गुत्त बंभयारी अकोहा असाणा अमाया अलोभा संत। पसंता उवसंता परिनिव्वुडा अणा-सवा अगंथा छिन्नसोया निरुवलेवा कंसपाइव मुक्कतोया संखो इव निरंजणा, जीव इव अप्पडिह्यगती, गगणतलं व निरालंवसाणा, वाउरिव अपडिबद्धा, सारद सलिलं इव सुद्धहियया, पुक्खरपत्तं व निरुवलेवा, कुम्भो इव गुत्तिदिया, विहग इव विप्पमुक्का, खग्विसाणं व एगजाया, भारंडपक्खी व अप्पमत्ता, कुंजरो इव सोडीरा, वसभो इव जातत्थामा, सीहो इव दुध्धरिसा, मंदरो इ व अप्पकंपा, सागरो इव गंभीरा, चंदो इव सोमलेसा, सूरો इव दित्ततेया, जच्चकंचणगं व जातरूवा, वसुंधरा इव सव्वफासवि-सहा सुहयहुयासणो विव तेयसा जलंता ॥३७॥

અર્થ : ઉપરનાં ગુણવાળા ધર્મી પુરૂષો બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિશ્રદ્ધી રહિત થઈને સુસાધુ પણ બને છે. હવે એવા સાધુનાં ગુણો કેવા હોય? તે બતાવવામાં આવે છે. આવા સાધુ ભગવતો પાંચ સ્મિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ યુક્ત હોય છે. ગુપ્ત ઈન્દ્રિયવાળા, પ્રહ્લાચારી, કષાયરહિત ઉપશાંતમનોવૃત્તિવાળા બની સચમને ધારણ કરનારા હોય છે આવા જીવાત્માઓ કર્મ પ્રવાહને છેદનારા બને છે આવા સાત્ત્વિક પુરૂષો ભાવથી અપ્રતિબંધવાળા થઈ આકાશની માફક નિરાલબી બની વાયુસમાન રોકટોક વિનાનાં વિહારી બને છે તેઓ શરદઋતુનાં જળસમાન નિર્મળ દ્રવ્યવાળા હોય છે. કમળ જેવા નિર્લેપ રહે છે કાચબાની સમાન ગુપ્તેન્દ્રિય બને છે. પક્ષી સમાન મમત્વરહિત હોય છે. પોતાના એકત્વપણાને જ સાધવાવાળા રાગ-દ્વેષ રહિત થઈને વિચરે છે. ભારડ પક્ષી સમાન અપ્રમાદી, હાથી સમાન શુરવીર, વૃષભ સમાન બળવાન, સિંહ સમાન અપરાભવી પણાને પામે છે આવા સુસતો મેરૂપર્વત સમાન અકંપ, સમુદ્રસમાન ગંભીર, ચંદ્ર સમાન શીતળ, સૂર્ય સમાન પ્રદિપ્ત અને પૃથ્વી સમાન સર્વ પ્રકારનાં સ્પર્શોને આનંદથી સહન કરવાવાળા હોય છે. આવા તેજસ્વી ગુણોએ કરી સહિત સાધુ તેજસ્વ દેખાય છે.

દિર્ઘા અયંતે કૂરે મિચ્છાદંડં પઢજંતિ । જા વિય સે બાહિરિયા પરિસા ભવઈ, તંજહા દાસે ઇ વા પેસે ઇ વા, ભયણ ઇ વા, ભાઈલ્લે ઇ વા કમ્મ કરે ઇ વા ભોગપુરિસે ઇ વા, તેસિ પિ ય ણં અન્નયરંસિ વા, અહાલહુગંસિ વા અવરાહંસિ સયમેવ ગરૂયં દંડં નિવત્તેઈ । તંજહા ઇમં દંડેહ, મુંડેહ ઇમંતજ્જેહ, ઇમ તાલેહ, ઇમં અદુય બંધણં કરેહ, ઇમં નિયલબંધણં કરેહ, ઇમં હઙ્ગિબંધણં કરેહ ઇમં ચારગબંધણં કરેહ, ઇમં નિયલ જુલયસંકોચિય મોઢિયં કરેહ ઇમં હત્થ છિન્નયં કરેહ, ઇમં પાયછિન્નયં કરેહ ઇમં કન્નછિન્નયં કરેહ ઇમં નક્ક-ઓઢ-સીસ મુહછિન્નયં કરેહ । વેયગછહિયં, અંગછહિયં । ઇમં પક્ખાપ્કોઢિયં કરેહ, ઇમં દસણુપ્પાઢિયં કરેહ વસણુપ્પાઢિયં જિભુપ્પાઢિયં ઓલંબિયં કરેહ, ઘસિયં કરેહ, ઘોલિયં કરેહ, સૂલાઈયં કરેહ, સૂલાભિન્નયં કરેહ, ચારવત્તિયં કરેહ, વજ્જવત્તિયં કરેહ, સીહ પુચ્છિયં કરેહ, વસમપુચ્છયં કરેહ, દવ્વાગ્ગ દહૂયં કાગણિમંસલાવિયં ભત્તપાણ-નિરુદ્ધં ઇમં જાવજીવં વહંબંધણં કરેહ, ઇમં અન્નયરેણં અસુભેણં કુમારેણં મારેહ ॥૩૦॥

અર્થ :- વળી કોઈ અધર્મી પુરૂષો થોડાં અપરાધવાળા હોવાને ઘણા દડા આપનારા પણ આ જગતમાં હોય છે કોઈ નિર્દોષ હોવા નિર્દોષ પશુ-પક્ષી, મૃગ, મયૂર, કાચબા તથા સર્પ આદિ હોવાને પ્રયોજન અર્થે કે વિના પ્રયોજને નિર્દોષતાથી મારી નાખે છે વળી પોતાનાં નોકર, આકર આદિ પાસેથી ગળ ઉપરાંત કામ લે છે તેમજ થોડી ભૂલ માટે ભારે દંડ કરે છે. આવા દયાહીન હોવા અન્ય હોવાને લૂટી લઈ લાકડી આદિથી પ્રહાર કરી તેનાં હાથપગને બાંધી જગલમાં ફેંકી પણ દે છે કેટલાંક નિર્દોષ હોવા અન્ય હોવાનાં અંગોને તોડી નાખી-ભૂલ બહાર ખેંચી ત્રિશુળથી લેદન પણ કરે છે કેટલાંક શસ્ત્રથી છેદી તેના પર ક્ષાર છાંટે છે વળી અન્ય હોવાને ભાત-પાણીને નિરોધ કરે છે. આવી રીતે અજ્ઞાનીઓ પોતાનાં અજ્ઞાનપણાના લીધે ક્રોધવશ બની દુર્ગતિમાં જવાડૂપ અશુભ કર્મબંધન કરે છે અને ચિરકાળ દુઃખો ભોગવતાં સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે.

મૂલમ્- જા વિ ય સે અભિભત્તરિયા પરિસા ભવઈ તં જહા માયા ઇ વા, પિયા ઇ વા, માયા ઇ વા, મગિણિ ઇ વા, મજ્જા ઇ વા, પુત્તા ઇ વા, ધૂત્તા ઇ વા, સુણ્હા ઇ વા, તેસિપિ ય ણં અન્ન-યરંસિ અહાલહુગંસિ અવરાહંસિ સયમેવ ગરૂયં દંડં નિવત્તેઈ । સીઓદગ વિયડંસિ ઉચ્છો-લિત્તા ભવઈ, જહા મિત્તદોસવત્તિણ, જાવ અહિણ પરંસિ લોગંસિ તે દુક્ખંતિ, સોયંતિ, જૂરંતિ તિપ્પતિ, પિટ્વંતિ, પરિતપ્પંતિ, તે દુક્ખણ સોયણ જૂરણ તિપ્પણ પિટ્વણ પરિતપ્પણ વહંબંધણ પરિકિલેસાઓ અપહિવિરયા ભવંતિ ॥૩૧॥

અર્થ :- આવા પાપી હોવાનું આત્મિક હોવન કેવું હોય છે તે શાસ્ત્રકાર બતાવે છે, કે પોતાનાં માતા-પિતા ભાઈ-બહેન, સ્ત્રી પુત્ર કે પુત્ર-વધૂ ઇત્યાદિ પૈકી કોઈપણ જણપણ અપરાધ કરે તો પણ તેને ભારે દડા આપે છે. વળી કેટલાંક કલુષિત હોવા પોતાનાં આનંદની ખાતર તેમજ ક્રોધવશ થઈને અન્ય પ્રાણીઓને શીતઋતુમાં પણ ઠંડા પાણીમાં ઝબોળી દે છે

વિચ્છેદન મિત્રદોષ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન પ્રમાણે જાણવું. આવી રીતે અજ્ઞાનીઓ જીવોને અનેક પ્રકારનાં દુઃખ આપી મહાકલેશ ઉત્પન્ન કરાવનારા છે. આવા જીવો કુર કર્મોનાં ફળરૂપે અશુભ ગતિમાં ઉત્પન્ન થઈ દુઃખ શોક અને પશ્ચાતાપને પામે છે અને સસાર પરિશ્રમભરૂંપ ચક્રમાં અનંતકાળ સુધી દુઃખ ભોગવે છે.

મૂલમ્- એવમેવ તે इत्थि कामोह मुच्छिया गिद्धा गदिया अज्ज्ञोववज्ञा जाव वासाइं चउपंच-
माइं छद्दसमाइं वा अप्पतरो वा भुज्जतरो वा कालं भुंजित्तु भोग भोगाइं पविसुइत्ता
वेरायतणाइं संचिणित्ता वहूइं पावाइं कम्माइं उस्सन्नाइं संभारकडेण कम्मुणा, से जहा
नामए अयगोले इ वा, सेलगोलेइ वा उदगंसि पक्खित्ते समाणे उदग तल मइवइत्ता
अहे धरणि तल पइट्ठाणे भवइ, एवमेव तहप्पगारे पुरिसजाते, वज्जबहुले, धूतबहुले,
पंकवहुले, वेरबहुले, अयसवहुले, अप्पत्तियवहुले, दंभवहुले, नियडिबहुले, साडबहुले,
उसन्नतसपाणघाती कालमासे कालं किच्चा घरणितलमइवइत्ता अहे नरगतल पइट्ठाणे
भवइ ॥३२॥

અર્થ : ઉપરોક્ત પાપી સ્વભાવવાળા જીવો નિર્દયી બનીને સ્ત્રી-પુરૂષ આદિનાં કામભોગોમાં મૂર્છિત બની, કામભોગોથી ઉત્પન્ન થતાં વૈરાગ્ય ધ વધારી ઘણાં પાપોનો અંત્ય કરી, મલિન વિચાર યુક્ત થઈ, તેમ જ થોડો કાળ ચાર-પાંચ-છ-દશ વર્ષ કે લાંબો કાળ સુધી કામભોગોને નિરંતર ભોગવી, કાળ સમયે કાળ કરી આ પૃથ્વીની નીચે નરકસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થનારા હોય છે. ત્યાં દારૂણ દુઃખો ભોગવતાં લીધકાળ પર્યંત રહે છે. આવા જીવો અપ્રતિતિવાળા, ધૂતારા, કપટી, માલમાં ભેળસેળ કરનારાં તથા અન્ય ભોળાજીવોને ઠગવામાં કુશળ હોય છે. આવી રીતે ઘણા જીવો સાથે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ વેર ઉત્પન્ન કરી કર્મનાં ભારથી નીચેની નરક-પશુ આદિ દુર્ગતિમાં જાય છે જેમ લોહાનો ગોળો અને પત્થરનો ગોળો ભારે હોવાથી પાણીનાં તળિયે જઈને ઝેસે છે તેમ મલિન વિચાર ભાવ અને કાર્યોથી યુક્ત થયેલો પાપી જીવ અધમ-ગતિમાં જ પોતાનાં કર્મરૂપી ભારને લીધે જાય છે.

મૂલમ્- તેणं नरगा अंतो वट्टा, बाहि चउरंसा, अहे खुरप्पसंठाण संठिया तिच्चंधकारतमसा,
ववगय गहचंद सूरतक्खत्तजोइप्पहा, मेदवसा मंस रुहिर पूयपडल चिकिखल्ल लिक्ताणु
लेवणतला असुई, वीसा, परमदुब्धिगंधा कण्हा, अगणिवन्ताभा, कक्खडफासा दुरहियासा,
असुभा नरगा, असुभा नरएसु वेयणाओ ॥३३॥

અર્થ : ઉપર જણાવેલ પાપી જીવો જે નરકસ્થાનોમાં વાસ કરે છે તે નરક સ્થાનોનું વર્ણન અહીં કહેવામાં આવે છે :- આ નરકવાસ અંદર ગોળ આકારવાળું હોય છે બહારનાં ભાગમાં ચાર ખૂણાવાળું હોય છે અને તળિયાનાં ભાગમાં છરીની ધાર જેવું તિક્ષ્ણ હોય છે ત્યાં હરહંમેશાં ઘોર અંધારૂં બની રહે છે. ત્યાં ચંદ્ર, સૂર્ય કે નક્ષત્રનો પ્રકાશ હોતો નથી. તેનું ભૂમિતળ મેદ, વસા, માંસ, લોહી, પસીનો તથા અશુચિ અને દુર્ગંધ મારે તેવા પદાર્થોથી જ હંમેશાં ખરડાયેલું હોય છે. આ નરક કક્કશ આદિ કઠોર સ્પર્શવાળું છે. ત્યાં તીવ્ર વેદના હોય છે. પાપી જીવો ત્યાં દુઃખનો જ અનુભવ કરે છે.

સૂલ્- નત્થિણં તેસિ ભગવંતાણં કત્થ વિ પડિબંધે ભવઙ્ । સે પડિબંધે ચડવિહે પન્નતે તં જહા-
અંડે ઇવા, પોયે ઇવા, ઉગ્ગહે ઇવા, પગ્ગહે ઇવા, જન્નં જન્નં દિસં ઇચ્છંતિ તન્નં તન્નં
દિસં અપડિબંધા, સુઙ્ગમ્મા લહુમ્મા, અપ્પગંથા, સંજમેણં તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણા
વિહરંતિ ॥૩૮॥

અર્થ : ઉપરનાં ગુણોથી યુક્ત જે સાધુઓ જીવે છે એમને કોઈપણ સ્થાને પ્રતિબંધ હોય નહિ
આ પ્રતિબંધના ચાર મુખ્ય પ્રકાર છે (૧) ઇડામાંથી ઉત્પન્ન થનાર હંસ મોર આદિ
પક્ષીઓથી (૨) થેલીથી ઉત્પન્ન થનાર હાથી વિગેરેનાં (૩) વસ્તી એટલે નિવાસસ્થાનથી
(૪) માધનરૂપી પરિગ્રહથી આ ચારેય પ્રકારનાં પ્રતિબંધો ભાવવિશુદ્ધિથી યુક્ત સાધુ પુરુષને
હોતાં નથી એટલે ઉપર જણાવેલા નિવાસોમાં પણ તેમને પ્રીતિ, અપ્રીતિ થતી નથી.
ગમે તે દિશામાં તેઓ અપ્રતિબંધ પણે વિચરે છે. અપરિગ્રહી, બહુશ્રુત માધુ પુરુષ સ્વયં
તપસ્યા વડે આત્માને પવિત્ર કરતા થકા વિચરનારા હોય છે.

સૂલ્- તેસિ ણં ભગવંતાણં ઇમા એતારુવા જાયા માયાવિત્તી હોત્થા તજહા-ચડત્થે ભત્તે,
હઠ્ઠભત્તે, અદ્દમે ભત્તે, દસમે ભત્તે, દુવાલસમે ભત્તે, ચડદસમે ભત્તે, અદ્દમાસિએ ભત્તે,
માસિએ ભત્તે, દોમાસિએ, તિમાસિએ, ચાડમાસિએ, પંચમાસિએ, છમ્માસિએ અદુત્તરં ચ ણં
ઉક્ખિત્તચરયા, નિક્ખિત્તચરયા, ઉક્ખિત્ત નિક્ખિત્તચરયા, અંતચરયા, પંતચરયા, લૂહ
ચરયા. સમુદાણચરયા, સંસદ્ધચરયા, અસંસદ્ધચરયા, તજ્જાતસંસદ્ધચરયા, દ્વિદુલાભિયા,
અદિદુલાભિયા પુદુલાભિયા, અપુદુલાભિયા, ભિક્ખલાભિયા, અભિક્ખલાભિયા, અન્નાય-
ચરયા, અન્નાયલોગચરયા ઉવનિહિયા, સંઘાદત્તિયા, પરિમિત્તપિડવાડિયા, સુદ્ધેસણિયા,
અંતાહારા, પંતાહારા, અરસાહારા, વિરસાહારા, લૂહાહારા, તુચ્છાહારા, અંતજીવી,
પંતજીવી, આયંવિલિયા પુરિમહિયા, નિવ્વિગડિયા, અમજ્જમંસાસિણો, નો ગિયામરસમોઈ,
ઠાણાડિયા પડિમાઠાણાડિયા, ઉક્કહુ આસણિયા, નેસજ્જિયા, વીરાસણિયા, દંડાયતિયા,
લંગડસાડિણો, અપ્પાડડા. અગત્તયા, અકંડુયા, અણિદ્ધા (એવ જહોવવાડિએ) ઘુત્તકેસમં
સુરોમનહા સવ્વગાય પડિકમ્મ વિપ્પમુક્કા ચિદ્ધતિ ॥૩૯॥

અર્થ : મહાત્મા પુરુષ સંયમ નિર્વાહના માટે આ પ્રમાણે આજીવિકા કરતા હોય છે કોઈ સમયે
એક ઉપવાસ તો કોઈ સમયે બે, ત્રણ, ચારથી માંડી છ માસનાં તપ કરવાવાળા હોય
છે કોઈ કોઈ સમયે અનેક પ્રકારનો અભિગ્રહ ધારણ કરતાં હોય છે (અભિગ્રહ એટલે
મનમાં જે પ્રકારે ધારણ કરી રાખી હોય તે પ્રકારે મળે તો આહાર લેવો) અંત-પ્રાંત
આહારને સમયે ગ્રહણ કરવો જોઈએ સમયે સાધુએ સામુદાયિક ગોચરીથી આહાર
ગ્રહણ કરવો. સાધુ આહારને જોઈને, પૂછીને ગ્રહણ કરે. પૂછ્યા તેમ જ દેખ્યા વિનાં પણ
અવસરજોઈને આહાર ગ્રહણ કરે. નિરસ, અરસ, વિરસ, આહાર સંયમી ગ્રહણ કરે. આયબિલ
કરનાર સાધુઓ બે પ્રકાર ગયા પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. શુભવંત સાધુઓમાં ઘણાં કાર્યોત્સર્ગ

કરવાવાળા તેમ જ ધારણ કરનાર હોય છે. ઘણા મહાત્માઓ ઉલટ આસન, વિરાસન, દંડાસન, લગડાસન, કરી ધ્યાનમાં સ્થિત રહેવાવાળા પણ હોય છે ઘણાં ભિક્ષુકો ખુબલી પણ નહિ ખણનારા તેમ જ શરીરની કોઈપણ પ્રકારની સુશ્રુષા રહિત સયમ પાળનારા હોય છે. વાળ, ઢાઢી, મૂછ, રોમ, નખ વિ શરીરના સર્વ ચસ્કારોથી રહિત રહે છે. શ્રી ભગવતે શુણવાન સાધુનો ઉપર પ્રમાણે આચાર-વિચાર બતાવેલ છે.

મૂલમ્- તે ણં એતેણં વિહારેણં વિહારમાણા બહૂઽ વાસાઈં સામન્નપરિયાગં પાઠણંતિ (૨) બહુ બહુ આવાહસિ ઉપ્પન્નંસિ વા અણુપ્પર્નસિ વા વહૂઽં ભત્તાઈં પચ્ચકલાઈં । પચ્ચકલાઈંતા બહૂઽં ભત્તાઈં અણસણાએ છેદંતિ અણસણાએ છેદિત્તા જસ્સઠાએ કીરતિ નગ્ગભાવે મુંડભાવે અણ્ણાણભાવે અદંત્તવળ્ણે અછત્તએ અણોવાહાણએ ભૂમિસેજ્જા ફલગસેજ્જા કઢ્ઢસેજ્જા કેસલોએ વંમ્બચેરવાસે પરધરપવેસે લઢ્ઢા અલઢ્ઢા માણા અમાણણાઠ હીલણાઠ નિદણાઠ ખિસણાઠ ગરહણાઠ તજ્જણાઠ તાલણાઠ ઉચ્ચાવયા ગામકંટગા બાવીસં પરિસવહો-વસગ્ગા અહિયાસિજ્જતિ તમઢ્ઢ આરાહંતિ । તમઢ્ઢં આરાહિતા ચરમેહિ ઉસ્સાસનિસ્સા-સેહિ અણંત અણુત્તરં નિવ્વાધાતં નિરાવરણં કસિણં પહિપુણં કેવલ વરનાણદંસણં સમુપ્પાઠેતિ । સમુપ્પાઠિતા, તત્તો પચ્છા સિજ્જંતિ બુજ્જંતિ મુચ્ચંતિ પરિન્નિવ્વાયંતિ, સવ્વદુક્ખાણં અંતંકરેતિ ॥૪૦॥

અર્થ : ઉપરનાં શુણેના ધારક એવા સંત - સાધુ ઉચ્ચ વિહારથી વિચરતાં ઘણા વર્ષ સુધી આરિચ્ચ પર્યાય પાલન કરતાં વિચરે છે. આવા શુણિયત્ર સાધુ શરીરમાં રોગની બાધા ઉત્પન્ન થતાં કે રોગ ન ઉત્પન્ન થતાં આહાર - પાણીના વારંવાર પ્રત્યાખ્યાન પણ કરે છે આવા સતો હુઃસાધ્ય આરિચ્ચનું પાલન કરતાં થકા પણ અમુક પ્રમાણમાં જ વસ્ત્રો રાખે છે કોઈ કોઈ દુઃસાધ્ય આરિચ્ચનું પાલન કરતાં થકા પણ અમુક પ્રમાણમાં જ વસ્ત્રો રાખે છે કોઈ કોઈ વસ્ત્ર રહિત પણ હોય છે ચાર કપાથોનો આવા સાધુ પુરૂષો સંયમ કરે છે. પગમાં પગરખા વિના ચાલે છે વાળનો લોચ કરે છે. ભિક્ષા મળે કે ન મળે તો પણ તેઓ સમતાભાવ રાખે છે માન - અપમાન, અવહેલના, નિદા, અવજ્ઞા, ભર્ત્સના, તર્જના, તાડન, અમનોશ વચ્ચન આદિ બાવીસ પ્રકારનાં પરિઘો તથા દેવાદિકનાં ઉપસર્ગો પ્રાપ્ત થતાં આવા મહા-ત્માઓ તેને સમભાવે સહન કરે છે લોકોના માન - અપમાન નિદા વિગેરે સમતાથી સહન કરે છે. આવા સતપુરૂષો દેવળજ્ઞાન, દેવળકર્શન ઉત્પન્ન કરી સર્વ અર્થની સિદ્ધિ કરી, સર્વ કર્મથી મુક્ત થઈ શીતળીભૂત થઈ સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

મૂલમ્- એગચ્ચાએ પુણ એગે ભવંતારો ભવંતિ । અવરે પુણ પુવ્વકમ્માવસેસેણં કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અન્નયરેસુ દેવંલોએસુ દેવત્તાએ ઉવવત્તારો ભવંતિ, તંજહા મહઙ્ઘિએસુ, મહજુત્તિએસુ, મહાપરક્કમેસુ, મહાજસેસુ, મહાબલેસુ મહાણુભાવેસુ મહાસુક્ખેસુ । તેણં તત્થ દેવા ભવતિ, મહઙ્ઘિયા, મહજુત્તિયા, જાવમહાસુક્ખા, હારવિરાડયવચ્છા, કઢગ તુડિય થંભિયમૂયા અંગય કુડલ મઢ્ઢગંડયલ કન્નપીઠધારી, વિચિત્ત હત્થાભરણા, વિચિત્ત

मालामउलि मउडा, कल्लाण गंध पवरत्थ परिहिया, कल्लाणगपवरमल्लाणुलेवेण धरा,
भासुरवोदि पलंत्र वणमालधरा, दिव्वेणं रुवेणं, दिव्वेणं वन्नेणं, दिव्वेणं गंधेणं, दिव्वेणं
फासेणं, दिव्वेणं संधाएणं, दिव्वेणं संठाणेणं, दिव्वाए इड्डिए, दिव्वाए जुतीए, दिव्वाए
पभाए, दिव्वाए छायाए, दिव्वाए अच्चाए, दिव्वेणं तेएणं, दिव्वाए लेसाए दसदिसाओ
उज्जोवेमाणा, पभासेमाणा, गइकल्लाणा, ठिइ कल्लाणा, आगमे सिभद्दया यावि भवंति ।
एस ठ्ठाणे आयरिए जाव सव्वदुक्ख पहीणमगे, एगंतसम्मे सुसाहू । दोच्चस ठ्ठाणस्स
धम्मपक्खस्स विभंगे एवमाहिए ॥४१॥

અર્થ : કેટલાંક મહાત્મા એક જ ભવમાં મુક્તિપદને પામે છે તેા કેટલાંક પૂર્વ કર્મ બાકી રહી જવાથી યથામમયે મૃત્યુ પામીને દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે. આવા દેવો મહા-
ન્નિદ્ધિમાન, જ્યોતિમાન, મહાપરાક્રમી, મહાયશસ્વી, મહાબળવાળા, મહાપ્રભાવવાળા
મહાસુખદાયક દેવલોક હોય છે ત્યાં દેવ બને છે. આવા દેવો સર્વશ્રેષ્ઠ અલંકારો ને
આભૂષણો સહિત વિચરે છે તેઓ દિવ્ય વર્ણુ-ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શરીર સગઠન, ઋદ્ધિ,
દ્યુતિ, પ્રભા, કાંતિ અર્ચ્યા, તેજ અને લેશ્યાઓથી ઢશે દિશાઓને પ્રકાશિત કરતા કલ્યાણમયી
ગતિ, સ્થિતિવાળા દેવ થાય છે આવા દેવો એ ભવમાથી ચવીને મનુષ્યભવ સંપદા પામે
છે. તે પુરૂષો મનુષ્યભવમાં સર્વશ્રેષ્ઠ પુરૂષાર્થ કરી મોક્ષગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. અગાઉ ધર્મ
પક્ષનાં કેવા આચાર વિચાર હોય તેનાં સમર્થનમાં આ ગાથામાં તેમ જ ઉપરની ગાથામાં
ધર્મપક્ષનું વધારે વર્ણન કર્યું છે

मूलम्. अहावरे तच्चस्स ठाणस्स मिसगस्स विभंगे एवमाहिज्जइ इह खलु पाउणं वा४ संतगे
तिया मणुस्सा भवंति । तंजहा अप्पिच्छा, अप्पारंभा, अप्परिग्गहा, धम्मिया, धम्माणुया,
जाव धम्मेणं चेव विंत्ति कप्पेमाणा विहरंति, सुसीला, सुव्वया, सुपडियाणंदा साहू
एगच्चाओ पाणाइवायाओ पडिविरिया जावजीवाए, एगच्चाओ अप्पडिविरिया जाव
जेयावन्ने तहप्पगारा सावज्जा अबोहिया कम्मंता, परपाण, परितावणकरा, कज्जंति,
ततोवि एगच्चाओ अप्पडिविरिया ॥४२॥

અર્થ : હવે ધર્મ અને અધર્મ એવો જે ત્રીજો મિશ્ર પક્ષ છે તેના વિચારો કેવા હોય છે તે અહીં વર્ણવીએ છીએ આ મિશ્ર સ્થાનક ધર્મ-અધર્મના વિચારોનું ભડોળ છે છતાં આ ભડોળમાં ધર્મના બહોળાપણને લીધે આ મિશ્ર પક્ષની ધર્મપક્ષમાં ગણના કરી છે. આ સંસારમાં કેટલાંક મનુષ્યો અદ્વય ઇચ્છાવાળા, અદ્વપારણી, અદ્વય પરિવ્રજી, ધર્મિષ્ઠ ધર્માનુરાગી, તેમજ પ્રામાણિકપણે અને ન્યાયયુક્ત ધર્મથી આજીવિકા કરવાવાળા હોય છે. આવા મિશ્ર કેટલિનાં જીવો શુભ કાર્ય કરીને આનંદ માને છે સ્થુલ પ્રાણાતિપાતની ક્રિયાથી બવજીવ સુધી નિવૃત્ત થયેલા હોય છે પણ સુક્ષ્મ પ્રાણાતિપાતની ક્રિયાથી નિવૃત્ત નહિ થયેલાં હોઈને તેઓને સાવધ વ્યાપાર અને અજ્ઞાનતાનાં કારણે થોડા કર્મનો બધ થાય છે આવા ધર્મિષ્ઠ જીવો સુક્ષ્મ પરિતાપ આપતા હોવાથી તેઓ એકપક્ષે અનિવૃત્ત હોઈ દેશવિરતી કહેવાય છે

મૂલમ્- સે જહાનામએ સમણોવાસગા ભવંતિ, અભિગય જીવાજીવા, ઉવલદ્ધ પુણ્ણપાવા, આસવ સંવર વેયણા નિજ્જરા કિરિયાહિગરણ બંધ મોક્ષ કુસલા અસહેજ્જ દેવાસુરનાગ સુવન્ન જક્ષ રક્ષસ કિન્નર કિપુરિસ ગરુલ ગંધવ્વ મહોરગાઈર્હ દેવગર્ણેહિ નિગ્ગંથાઓ પાવય-
ણાઓ અણ્ણિક્કમણિજ્જા ઇણમેવ નિગ્ગંથે પાવયણે નિસ્સંકિયા, નિવ્વકંઠિયા, નિવ્વિત્તિ-
ગિચ્છા, લઘ્ધટ્ઠા ગહીયટ્ઠા, પુચ્છિયટ્ઠા, વિણિચ્છિયટ્ઠા, અભિગયટ્ઠા, અર્ધિમિજ, પેમ્માણુરા-
ગરત્તા અયમાડસો । નિગ્ગંથે પાવયણે અટ્ઠે, અયં પરમટ્ઠે, સેસે અણ્ણટ્ઠે, ઉસિય ફલિહા,
અવંગુયદુવારા, અચ્ચિયંત્તેરપરઘર પવેસા ચાડદસદ્ધુમુદ્ધિદ્ધુ પુણ્ણિમાસિણીસુ પડિપુત્તં
પોસહં સમ્મં અણુપાલેમાણા સમણે નિગ્ગંથે ફાસુએસણિજ્જેણં અસણપાણલાઈમસાઈમેણં
વત્થ પડિગ્ગહ કંઠલ પાયયુચ્છણેણં ઓસહંભેસજ્જેણં પીઠફલગસેજ્જા સંથારણં પડિલા-
ભેમાણા બહૂહિ સીલવ્વયગુણ વેરમણ પચ્ચક્ખાણ પોસહોવવાર્સેહિ અહાપરિગ્ગહિર્હિ
તવો કમ્મેર્હિ અપ્પાણં ભાવેમાણા વિહંરતિ ॥૪૩॥

અર્થ : ઉપર મિશ્ર પક્ષનાં જે ધર્મનાં આચાર વિચાર જણાવ્યા તે પાળનારને શ્રમણોપાસક (શ્રાવક) કહે છે આવા શ્રમણોપાસક આત્માઓ જીવ - અજીવ, પુણ્ય - પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ મોક્ષ વિગેરે નવતત્ત્વના જાણકાર હોય છે. વળી પ્રતિકુળતા પ્રાપ્ત થતાં પણ દેવ, અસૂર, નાગ, સુવર્ણ, ચક્ષુ, રક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરિષ, ગાંધર્વ, ગરુડ અને મહોરગ વિગેરે દેવોની સહાયને ઇચ્છતા નથી તેમ તેઓને નિશ્ચય પ્રવચનથી ચલિત કરી શકતા નથી તેઓ નવ તત્ત્વની સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા ધરાવે છે આવા શ્રમણોપાસકો નિશ્ચય પ્રવચનમાં શકા, કાંક્ષા, વિતિગચ્છા, દુર્ગંછા સેવતા નથી. તેઓ શાસ્ત્રાદિકને નિર્ણય કરીને ધર્મમાં દૃઢ ધરી રાખે છે નિશ્ચય પ્રવચનને મોક્ષના સાધનરૂપ માને છે, તેઓ પરઘરમાં કે અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરવો તે સારું માનતા નથી મહિનાની છ તિથિઓમાં આઠમ - ચૌદશ - પુનમ - અમાસ પૌષધ કરે છે. શ્રમણ - શ્રમણીઓને નિર્દોષ અન્ન - પાણી, વસ્ત્ર, પાત્ર, પાટ, પાટલા, ઔષધ વિગેરે દાન આપે છે આવા શ્રાવકો ખાર આજીવ્રતનાં ધરનારા હોય છે આવો શ્રાવક ધર્મ આચરનારા આત્મા સુગતિ પામે છે.

મૂલમ્- તેણં ય્યારુવેણં વિહારેણં વિહરમાણા બહૂં વાસાં સમણોવાસગ પરિયાગં પાડણંતિ પાડણિત્તા આવાહંસિ ઉપ્પન્નંસિ વા અણુપ્પન્નંસિ વા બહૂં ભત્તાં અણસણા પચ્ચક્ખા-
યંતિ । બહૂં ભતાં અણસણા પચ્ચાક્ખાઈત્તા બહૂં ભત્તાં અણસણા છેદેન્તિ । બહૂં ભત્તાં અણસણા છેદેઈત્તા આલોડય પડિક્કંતા સમાહિ પત્તા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા
અન્નયરેસુ દેવલોએસુ દેવત્તાએ ઉવવતારો ભવંતિ । તંજહા મહદ્ધિએસુ મહજ્જુડિએસુ જાવ મહા સુક્ખેસુ સેસં તહેવ જાવ એસદ્ધાણે આયરિએ જાવ એગંત સમ્મે સાહૂ તચ્ચસ્સ ઠાણસ્સ મિસ્સગસ્સ વિભંગે એવમાહિ ॥૪૪॥

અર્થ : આવા આચારનુ પાલન કરનાર શ્રાવક મરણ સમયે ભાત - પાણીનાં ત્યાગ રૂપ અણુસણ કરે, અણુસણ કરી જીવનમાં કરેલાં દોષોનું આલોચન કરે, તેમ જ દોષોનું પ્રાયશ્ચિત કરીને

નિર્દોષ અને પવિત્ર બની અરિહતનુ શરણુ લઇ સમાધિ-મરણુ ઇચ્છે. આવા સુશ્રાવકો સમાધિમરણુ મરી દેવલોકમાં મહા રૂદ્ધિવાન, મહા જ્યોતિવાન તથા બહુ સુખવાળા દેવો તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે આ ધાર્મિક મિશ્રપક્ષનું વર્ણન સમ્યક્દષ્ટિ આત્માઓ તેમ જ સમ્યક્દષ્ટિ શ્રાવકોને લાગુ પડે છે.

મૂલમ્- અવિરઈં પડુચ્ચ બાલે આહિજ્જઈ, વિરઈં પડુચ્ચ પંડિએ આહિજ્જઈ, વિરયાવિરઈં પડુચ્ચ વાલ પંડિએ આહિજ્જઈ । તત્થળં જા સા સવ્વતો અવિરઈં એસઢાળે આરંભઢાળે અણારિએ જાવ અસવ્વ દુક્ખપહીળ મગ્ગે એગતમિચ્છે અસાહૂ । તત્થ ણ જા સા સવ્વતો વિરઈં એસઢાળે અણારંભઢાળે આરિએ જાવ સવ્વદુક્ખપહીળ મગ્ગે એગંત સમ્મે સાહૂ । તત્થ ણં જા સા સવ્વઓ વિરયાવિરઈં એસઢાળે આરંભ નો આરંભઢાળે એસ ઠાળે આરિએ જાવ સવ્વ દુક્ખપહીળ મગ્ગે એગત સમ્મે સાહૂ ॥૪૫॥

અર્થ : સક્ષિપ્તમાં કહેવામાં આવે છે કે જે કોઇ જીવ દ્વારા અહિંસા આદિ વ્રત-નિયમોનું આચરણ ન કરતો હોય તે બાળ-અજ્ઞાની છે. અને અધર્મપક્ષનું સેવન કરનારો છે. (૧) જેઓ સર્વ પ્રકારનાં આરભનો ત્યાગ કરી સર્વ પાપથી નિવૃત્ત થઇ વૃત્ત નિયમો અગીકાર કરી સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે તે સાધુને પંડિત કહેવાય છે (૨) જેઓ થોડાં ઘણા નિયમો પાળતા હોય અને વિશેષ કરીને આરભથી નિવૃત્ત હોય તેવા આર્ય પુરુષોને સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો માર્ગ મળી રહે છે તેથી તેઓ બાળ-પંડિત કહેવાય છે

મૂલમ્- એવમેવ સમણુગમ્મમાણા ઇમેહિ ચેવ દોહિ ઠાળોહિ સમોઅરતિ તંજહા-ધમ્મે-ચેવ અધમ્મે ચેવ ઉવસતે ચેવ અણુવસતે ચેવ । તત્થળં જે સે પઢસસ ઠાળસસ અધમ્મપવલ્લસસ વિભંગે એવમાહિએ, તત્થળં ઇમાઈં તિન્નિ તેવઢાઈં પાવાદુદ્ધસયાઈં ભવંતીતિ મક્કયાયં । તંજહા કિરિયાવાઈં, અકિરિયાવાઈં, અન્નાણિયવાઈં, વેળિયવાઈં । તેઽવિ પરિ-નિવ્વાણ માહંસુ તેઽવિ મોક્કમાહંસુ, તેઽવિ લવંતિ સાવગા ? તેઽવિ લવંતિ સાવહિત્તારો ॥૪૬॥

અર્થ : આ જગતમાં જેટલાં માર્ગ છે એ સર્વેનો સમ્યક્ પ્રકારે વિચાર કરતાં તે સઘળાં માર્ગોનો જે સ્થાનોમાં અમાવેશ થાય છે: (૧) અધર્મ પક્ષ (૨) ધર્મ પક્ષ અધર્મપક્ષમાં ક્રિયાવાદીઓનાં ૧૮૦ (એકસો એસી) લેદ છે. એટલે એકલા ક્રિયાવાદને માનનારાઓ ૧૮૦ પ્રકારમાં વહેંચાયેલાં છે ક્રિયાને નહિ માનનારા અક્રિયાવાદીઓનાં ૮૪ (આઠાસી) પ્રકાર છે એકલાં અજ્ઞાનવાદીઓના ૪૬૭ (સડસઠ) લેદ છે. વિનયથી મોક્ષ મળે એમ માનનારાં વિનયવાદીઓનાં ૩૨ (બત્રીસ) લેદ છે આમ મળી અન્ય દર્શનીઓનાં એટલે એકાત મંતવ્યને ધારણ કરનારોઓનાં બધા મળી ૩૬૩ (ત્રણસો ત્રેસઠ) લેદ થાય છે. આ સર્વવાદીઓ પોતપોતાની રીતે-પોતપોતાનો મોક્ષ માર્ગ બતાવે છે પણ તે સર્વ મિથ્યામાર્ગ છે તે માર્ગથી કદાપિ મોક્ષ થતો નથી માટે શ્રી તીર્થંકર કહે છે, કે આ સર્વ માર્ગો પાપચરણ કરવાવાળા છે.

મૂલમ્- તે સવ્વે પાવાડયા આદિકરા ધમ્માણં, નાણા પન્ના, નાણા છંદા, નાણાસીલા, નાણા-
દિટ્ઠી, નાણારૂઠ્ઠી, નાણારંભા, નાણાજ્ઞવસાણસંજુત્તા એમ મહં મંડલિબંધ કિચ્ચા સવ્વે
એગો ચિટ્ઠંતિ ॥૪૭॥

અર્થ :- પૂર્વેકિત સર્વ અન્ય તીર્થિકો અથવા પ્રાણિકો અથવા પાખંડીઓ પોતપોતાની સ્વચ્છતાથી
ધર્મની સ્થાપના કરે છે. આવા પ્રાણિકો વિવિધ પ્રકારની બુદ્ધિ, સ્વચ્છતા, અભિપ્રાય,
રૂચિ, આરંભ તથા અધ્યવસાયોને સેવવાવાળા છે.

મૂલમ્- પુરિસે ય સાગણિયાણં ઇંગાલાણં પાઠં બહુપડિપુન્નં અઓમણં સંડાસણં ગહાય તે સવ્વે
પાવાડયા આદિગરે ધમ્માણં નાણાપન્ને જાણે નાણાજ્ઞવસાણ સંજુત્તે એવં વયાસી-હંભો
પાવાડયા ? આદિગરા ધમ્માણં નાણાપન્ના જાવ નાણાજ્ઞવસાણ સંજુત્તા ? ઇમં તાવ તુમ્હે
સાગણિયાણં ઇંગાલાણં પાઠં બહુપડિપુન્નં ગહાય મુહુત્તયં મુહુત્તયં પાણિણા ધરેહ, નો બહુ
સંડાસણં સંસારિય કુજ્જા, નો બહુ અગિથંભણિયં કુજ્જા, નો બહુ સાહમ્મિયવેયાવડિયં
કુજ્જા, નો બહુ પરધમ્મિય વેયાવડિયં કુજ્જા, ઉજ્જુયા ણિયાગ પડિવન્ના અમાયં કુવ્વ-
માણા પાણિ પસારેહ । ઇતિ વુચ્ચા સે પુરિસે તેસિં પાવાડુયાણં તં સાગણિયાણં ઇંગાલાણં
પાઠં બહુ પડિપુન્નં અઓમણં સંડાસણં ગહાય પાણિસુ નિસિરતિ, તણં તે પાવાડુયા
આદિગરા ધમ્માણં નાણાપન્ના જાવ નાણાજ્ઞવસાણ સંજુત્તા પાણિ પડિસાહરંતિ । તણં
સે પુરિસે તે સવ્વે પાવાડયા આદિગરે ધમ્માણં જાવ નાણાજ્ઞવસાણ સંજુત્તા એવં વયાસી
હં ભો પાવાડુયા ? આદિગરા ધમ્માણં નાણાપન્ના જાવ નાણાજ્ઞવસાણ સંજુત્તા । કમ્હા
ણં તુવ્વે પાણિ પડિસાહરહ ? પાણિ નો ડહિંજ્જા, દડ્ઢે કિ ભવિસ્સહ ? દુક્ખં દુક્ખં તિ
મન્નમાણા પડિસાહરહ । એસ તુલા, એસ પમાણે, એસ સમોસરણે, પત્તેયં તુલા, પત્તેયં
પમાણે, પત્તેયં સમોસરણે । તત્થણં જે તે સમણા માહણા એવમાહિક્ખંતિ જાવ પરુવેતિ
સવ્વેપાણા જાવ સવ્વે સત્તા હંતવ્વા, અજ્જાવેયવ્વા, પરિધેતવ્વા, પરિતાવેયવ્વા, કિલ્લા-
મેયવ્વા, ઉદવેયવ્વા, તે આગંતુછેયાએ તે આગંતુ ભેયાએ, જાવ તે આગંતુ જાહ જરામરણ
જોણિ જમ્મણ સંસાર પુણબભવગભવાસ ભવપવંચકલંકલી ભાગિણો ભવિસ્સંતિ ॥૪૮॥

અર્થ :- અહિંસા ધર્મને જાણનાર કોઈ પુરુષ અગ્નિના અંગારાથી ભરેલ એક લોખંડના વાસણને ગ્રહણ
કરી હિંસાક્રાંતિ ધર્મના સ્થાપકો આગળ જઈને આ વાસણને હાથથી જ ગ્રહણ કરવાનું
કહે તો તે અન્ય તીર્થિકો કહેશે કે આવું ધનધનતુ પાત્ર હાથથી લેતાં અમે દાઝી
જઈએ બળી મરીએ. તેથી પોતાનાં હાથ પાછા ખેંચી લે છે. ત્યારે અહિંસા ધર્મવાળો
પુરુષ તેમને ઉપદેશ કે જેમ અગ્નિનો સ્પર્શ કરવા અહિંથી તમને દુઃખ થાય છે તો તમે
જીવોની હિંસા કરો છો તથા હિંસા કરવાનો ઉપદેશ આપો છો તેથી તે જીવોને દુઃખ
નહિં થતું હોય ? માટે સર્વ જીવોને તમારા જેવા જ જાણો જે તમે કોઈપણ પ્રાણી,
ભૂત, જીવ કે સત્ત્વને હણશો કે મારશો તો તમારે જન્માંતરે પણ છેદન લેદનનાં

દુઃખો લોગવવા પડશે વેરખંધનને લીધે અનેક થોનિઓમાં દુઃખ સહન કરતાં કરતાં પસાર થવું પડશે

મૂલમ્- તે બહૂનું દંડણાણું, બહૂનું મુંડણાણું, તજ્જણાણું, તાલણાણું, અંદુવંધણાણું, જાવ ઘોલણાણું, માઈમરણાણું પિયામરણાણું, માઈમરણાણું, ભગિનીમરણાણું મજ્જા પુત્તા, ધૂયા સુળ્હામરણાણું, દારિદ્રાણું, દોહમ્માણું, અપ્પિય સંવાસાણું, પિયવિપ્પઓગાણું, બહૂનું દુક્ખદોમણસ્સાણું, આભાગિણો ભવિસ્સંતિ । અણાદિયં ચ ણં અવણયમ્મં દોહમદ્ધચાઉરંત સંસારકંતાર ભુજ્જો ભુજ્જો, અણુપરિયટ્ઠિસ્સંતિ । તે નો સિજ્ઞિસ્સંતિ જાવ ણો સવ્વદુક્ખાણં અંતં કરિસ્સંતિ એસ તુલ્લા, એસ પમાણે, એસ સમોસરણે પત્તેયં તુલ્લા, પત્તેયં પમાણે પત્તેયં સમોસરણે ॥૪૯॥

અર્થ : ઉપરોક્ત અન્યદર્શની જેઓ સ્થૂળ કે સુક્ષ્મ હિસાથી પણ ધર્મને માને છે. અન્ય પાસે મનાવે છે તેઓ વેરખંધન કરીને આગામી ભવમાં તેમ જ વર્તમાન ભવમાં પણ ઘણાં દડ, મંડન, તાડન, તર્જન, છેદન લેદન પામશે. વળી માતા, પિતા, ભાઈ, ભગિની, પત્ની, પુત્ર, પુત્રી, પુત્રવધુના મરણનું દુઃખ લોગવશે. વળી મહાદુઃખી દુર્ભાગ્ય, અને દરિદ્રપણને પ્રાપ્ત થશે. તેઓ આદિ અંત રહિત દીર્ઘ ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર અટવીમાં વારવાર ભટકશે તે સિદ્ધિ-બોધ કે સર્વ દુઃખનો અંત કરશે નહિ, તે વાત સર્વને માટે સમાન છે, પ્રમાણરૂપ છે, સારભૂત છે અને સર્વને તે વાત એક સરખી લાગુ પડે છે.

મૂલમ્- તત્થ ણં જે તે સમણા માહણા એવમાદ્ધક્ખંતિ જાવ પરુવેતિ સવ્વે પાણા ભૂયા, સવ્વે જીવા સવ્વેસત્તા, ન હંતવ્વા, ન અજ્ઞાવેજવ્વા, ન પરિઘેતવ્વા, ન ઉદવેયવ્વા, તે નો આગંતુ હેયાએ, તે નો આગંતુ મેયાએ, જાવ જાઈ જરામરણ જોણિ જમ્મણ સંસાર પુણ ભવ ગમ્ભવાસ ભવપવંચ કલંકલી ભાગિણો ભવિસ્સંતિ । તે નો બહૂનું દંડણાણું જાવ નો બહૂનું મુંડણાણું જાવ બહૂનું દુક્ખ દોમણસ્સાણું નો ભાગિણો ભવિસ્સંતિ । અણાદિયં ચ ણં અણદવગ્મં દોહમદ્ધં ચાઉરંત સંસાર કંતાર ભુજ્જો ભુજ્જો નો પરિયટ્ઠિસ્સંતિ, તેસિ સિજ્ઞિસ્સંતિ જાવ સવ્વ દુક્ખાણં અંતં કરિસ્સંતિ ॥૫૦॥

અર્થ : જો કોઈ શ્રમણ માહણ હિસા આદિ કરતાં નથી તેમ જ અહિંસાનો ઉપદેશ આપે છે તેવા સત્ પુરૂષો આગામી કાળે છેદાશે તેમ જ લેદાશે નહિ આવા અહિંસક પુરૂષો જન્મ, જરા, મરણ આદિનાં દુઃખોમાંથી મુક્ત થશે અનાદિ અપાર એવી ચારણતિરૂપ સંસાર અટવીમાં પરિભ્રમણ કરશે નહિ દયાધર્મનાં ઉપદેશકો સર્વકર્મથી મુક્ત થઈ ચૌદ રાજલોકનાં બ્રહ્માનારા, દેવનારા બની, સર્વ દુઃખ અને કલેશોનો અંત કરી સિદ્ધ સ્થાનમાં બિરાજશે

મૂલમ્- ઇચ્છેતેહિં વારસહિં કિરિયાદ્વાળેહિં વદ્વમાણા જીવા નો સિંજ્ઞસુ, નો વુજ્ઞસુ, નો મુચ્ચિસુ
નો પરિનિવ્વાહંસુ જાવ નો સવ્વદુક્ખાણં અંતકરેસુ વા નો કરંતિ વા નો કરિસ્સંતિ વા ॥૫૧॥

અર્થ : અગાઉની ગાથાઓમાં, ક્રિયાઓનાં બાર સ્થાનક વર્ણવ્યા છે તે બાર સ્થાનકમાં રહેલા જીવો ભૂતકાળમાં સિદ્ધ થયા નથી. આ જીવોએ લોકાલોકનાં સ્વરૂપને જાણેલ નથી. દુઃખોનો અંત કયો નથી વર્તમાનકાળે પણ દુઃખોનો અંત કરતાં નથી. ભવિષ્યમાં પણ અંત કરશે નહિ કારણકે બાર પ્રકારનાં ક્રિયાસ્થાન અધર્મ પક્ષનાં છે તેમ જ આરંભમય છે.

મૂલમ્- એયંસિ ચેવ તેરસમે કિરિયાદ્વાળે વદ્વમાણા જીવા સિંજ્ઞસુ વુજ્ઞસુ મુચ્ચિસુ પરિનિવ્વાહંસુ,
જાવ સવ્વદુક્ખાણં અંતં કરિસુ વા કરેતિ વા કરિસ્સંતિ વા । એવં સે ભિક્ખૂ આયટ્ઠી
આયહિતે આયગુત્તે આયજોગે આયપરક્કમે આયરક્ખિણે આયાણુકંપણે આયનિપ્પેહણે
આયાણમેવ પહિસાહરેજ્જાસિ ॥ ત્તિ વેમિ ॥ ૫૨ ॥ ઇતિ કિરિયાદ્વાળ નામં વિય
સુયક્ખંઘ વીયમજ્જયણં સમત્તં ।

અર્થ : ઉપરોક્ત બાર સ્થાનનો ત્યાગ કરી તેરમા સ્થાનકમાં જે જીવો રહ્યા છે અગર રહ્યા હતા તેઓ અતીતકાળમાં સિદ્ધ થયા છે. વર્તમાનમાં સિદ્ધ થાય છે તેમ જ ભાવિમાં આવા જીવો દુઃખોનો અંત કરશે. આત્માર્થી પુરૂષો જ આત્માના રક્ષક અને અનુકંપાવાળા હોય છે. એમ જાણી પંડિત પુરૂષોએ બાર પ્રકારનાં ક્રિયાસ્થાનકો ત્યાગ કરી સચમ પાલનમાં જાગૃત બની વિચરવું એમ હે જ બુદ્ધ ! ભગવાનના કથન અનુસાર હું તને કહું છું.

૩ જું અધ્યયન

પૂર્વભૂમિકા :- ખાર ક્રિયાસ્થાનોનો ત્યાગ કરી તેરમા ક્રિયાસ્થાનકનુ આરાધન કરતાં થકા સર્વ સાવધ કર્મોથી નિવૃત્ત થવાય છે. આવો સાધુ સર્વ કર્મોનો નાશ કરી મોક્ષગતિને પામે છે પણ આહારની શુદ્ધિ રાખ્યા વિના સર્વ સાવધ કર્મથી નિવૃત્ત થઈ શક્યા નહિ આથી આ આહાર ગ્રંથધીનાં વિચારો માટે આ ત્રીજા અધ્યયનો આરભ કરવામાં આવેલ છે

મૂલમ્- સુયં મે આડસં તેણં ભગવયા એવમક્ષાય-इह खलु आहार परिण्णा नामज्जयणे तस्स अयमद्वे-इह खलु पाइणं वा ४ सव्वतो सव्वावंति च णं लोर्गंस चत्तारी बीयकाया एव-माहिज्जंति, तंजहा अग्गबीया मूलबीया पोरबीया खधबीया । तेसि च ण अहाबीयाणं अहावगासेणं इहगतिया सत्तापुढवी जोणिया (खंध) पुढवी संभवा पुढवीवुकम्ममा तज्જોણिया તસ્સંભવા તદુવકકમા કમ્મોવગા કમ્મણિયાણેણં તત્થવુકુમ્મા ણાણાવિહ જોણિયાસુ પુઢવીસુ રુક્ખત્તાએ વિડટ્ઠંતિ ॥ તે જીવા તેસિ ણાણાવિહ જોણિયાણં પુઢવીણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવાઆહારેતિ પુઢવીસરીરં આડસરીરં તેડસરીરં વાડસરીરં વળસ્સ-ईसरीरं । नाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सरीरं अचित्तंकुव्वंति परिविद्धत्थं तं सरीरं पुच्चाहारीयं तथाहारियं विपरिणयं सारुवियकडं संतं ॥ अवरेडवि य णं तेसि पुढवी जोणियाणं रुक्खाणं सरीरा नाणावण्णा नाणागंधा नाणारसा नाणाफासा नाणा संठाण संट्ठिया नाणाविहसरीर पुग्गल विडव्वित्ता ते जीवा कम्मोववन्नगा भवंति त्ति मक्खायं ॥१॥

અથ :- શ્રી સુધર્માસ્વામી જળુસ્વામીને કહે છે, કે-અહો જળુ ! ભગવાન મહાવીરનાં કથન અનુસાર હું તને આહાર પરિજ્ઞાનામના અધ્યયનનો અર્થ કહી સલાણાવું છું. આ જગતમાં ચાર દિશા, ચાર વિદિશા તથા ઉપર નીચે એમ દશે દિશાઓમાં ચાર પ્રકારે ખીજઉત્પત્તિનાં સ્થાન શ્રી તીર્થ કર દેવે કહેલ છે. (૧) અગ્રખીજ વનસ્પતિ એટલે તલ, તાડ, આંબા વિગેરે (૨) મૂળખીજ એટલે મૂળમાંથી વનસ્પતિ ઉત્પન્ન થાય તે, જેમકે ખટ્ટોટા, આદુ વિ (૩) પર્વખીજ એટલે શેરડી વિગેરે (૪) સ્કંધ ખીજ વડ, પિપળા વિગેરે જે ખીજ કાયવાળા જીવોમાં જે જે ખીજથી અને જે પ્રદેશમાં ઉત્પન્ન થવાની યોગ્યતા રાખે છે તે ખીજને પૃથ્વી, પાણી વિગેરે સજ્જોગો મળવાથી તથા કર્મના ઉદયથી વશીભૂત બનીને, કર્મથી આકર્ષિત થઈને વિવિધ પ્રકારની યોનિવાળી પૃથ્વીમાં વૃક્ષરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. વનસ્પતિની ઉત્પત્તિમાં ખીજ અને પૃથ્વી કારણરૂપ છે ઘણાં જીવો તે જ કાયામાં વારંવાર ઉત્પન્ન થાય છે પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ-પૃથ્વીનાં રજકણોનો આહાર કરે છે તથા તે જીવો પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિનો પણ આહાર કરે છે જેમ માતાના

ઉદરમાં રહેલું ખાણક માતાનાં ઉદરમાં રહેલા આહારનો ઉપભોગ કરે છે છતાં માતાને પીડા થતી નથી. તેમ જીવો જે કાયામાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે કાયાનો આહાર કરવા છતાં તે પદાર્થોને પીડા થતી નથી. વળી જીવો નજીકમાં રહેલાં અનેક પ્રકારનાં અન્ય ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓને પોતાનાં શરીરથી દળાવે છે ઘણી વખત તેને મૃત્યુને શરણુ પણ કરે છે. વનસ્પતિકાય આદિ જે જીવો રહેલાં છે. તેની સત્તા વૃક્ષોમાં અનુભવાય છે. વનસ્પતિ કાયનાં જીવો પહેલાં પૃથ્વીનો આહાર કરે છે-ઘણી વખત વનસ્પતિ સુકાય છે. તે બતાવે છે કે વનસ્પતિ પણ જીવરૂપ છે. એમ બાણી તેની દયા પાળવી તે કલ્યાણના હેતુરૂપ છે

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વાયં હ્રેગતિયા સત્તા રુક્ષજોણિયા રુક્ષસંભવા રુક્ષવુક્કમા તજ્જોણિયા તસ્સંભવા તદુવ્વકમા કમ્મોવગા કમ્મનિયાણેણં તત્થવુક્કમા પુઢવીજોણિર્ણિહં રુક્ષેર્ણિહં રુક્ષત્તાણ વિહંતિ । તે જીવા તેસિ પુઢવીજોણિયાણં રુક્ષાણં સિણેમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવીસરીરં આઝતેઝ વાઝ વણસ્સહસરીરં નાણાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં સરીરં અચ્ચિત્તં કુવ્વંતિ । પરિવિદ્ધત્થં તં સરીરં પુવ્વાહારિયં તયા-હારિયં વિપ્પરિણામિયં સારુવિયકડં સંતં અવરે વિ ય ણં તેસિ રુક્ષજોણિયાણં રુક્ષાણં સરીરા નાણાવણ્ણા નાણાગંધા નાણારસા નાણાફાસા નાણાસંઠાણ સંઠિયા નાણાવિહ સરીર પુગલ વિહવિવયા તે જીવા કમ્મોવવન્નગા ભવંતિ ત્તિ મવ્વાયં ॥૨॥

અર્થ : હવે વનસ્પતિ કાયનો ખીજો લેદ કહે છે. પૃથ્વી ઉપર જે વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં ખીજા જીવો પોતાના કર્મવશ પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ જીવો વૃક્ષરૂપ બની જાય છે તેથી તેને વૃક્ષ યોનિવાળા કહે છે. આ જીવો તે વૃક્ષમાંથી પૃથ્વીકાય આદિનો આહાર પણ પોતાના હિસ્સા પ્રમાણે પોતે સ્વયં જોઈ તે આહારને પોતાનાં શરીરમાં પરિણામીને પોતે વૃદ્ધિ પામે છે આ જીવો જે વૃક્ષમાંથી આહાર લે તે વૃક્ષને પીડા આપતાં નથી પણ આજુબાજુથી પ્રાપ્ત થતાં એકેન્દ્રિય આદિ તથા ત્રસ આદિ પ્રાણીઓનાં શરીરનો આહાર કરી તેમને અચેતન બનાવી દે છે. આ આહાર વૃક્ષની ત્વચા વડે શરીરમાં પરિણમે છે અને તેનાં શરીર અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ તથા સ્પર્શમય બની અનેક પ્રકારના સસ્થાન-વાળા બની જાય છે. આ બધું કર્મોના કારણથી જીવની વિચિત્રતા હોય છે. પૃથ્વીમાંથી ઉગેલ વૃક્ષમાંથી જે ખીજું વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય તેને ‘વૃક્ષયોનિ’ કહે છે

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વાયં હ્રેગતિયા સત્તા રુક્ષજોણિયા રુક્ષસંભવા રુક્ષવુક્કમા તજ્જોણિયા તસ્સંભવા તદુવ્વકમા કમ્મોવગા કમ્મનિયાણેણં તત્થવુક્કમા રુક્ષજોણિયસુ રુક્ષત્તાણ વિહંતિ । તે જીવા તેસિ રુક્ષજોણિયાણં રુક્ષાણ સિણેહમાહારેતિ તે જીવા આહારેતિ પુઢવી સરીરં આઝ તેઝ વાઝ વણસ્સહ, શરીરં તસ થાવરાણં પાણાણં શરીરં અચ્ચિત્તં કુવ્વંતિ । પરિવિદ્ધત્થં તં સરીરં મે જાવ સારુવિયકડં સંતં, અવરેઢવિ ય ણં તેસિ રુક્ષ-

જોણિયાણં મૂલાણં કંદાણં લંધાણં તયાણં સાલાણં પવાલાણં જાવ લીયાણં સરીર નાણા-
વળ્લા નાણાગંધા નાણારસા જાવ નાણાવિહ સરીર પુગ્ગલવિડવ્વિયા તે જીવા કમ્મોવિ-
વન્નગા ભવંતિ ત્તિ મક્ખાયાં ॥૩॥

અર્થ : કોઈ જીવો વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થાય છે. વૃક્ષ પર રહે છે અને વૃક્ષ પરજ વધે છે. આ
'વૃક્ષ-યોનિક-વૃક્ષ'નો અધિકાર છે. પૃથ્વી ઉપર જે વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે તેને 'પૃથ્વી યોનિક
વૃક્ષ' કહે છે આ પૃથ્વી યોનિક વૃક્ષમાં ખીજ વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય તેને 'વૃક્ષ યોનિક'
વૃક્ષ કહે છે. આ વૃક્ષમાં જ ઉત્પન્ન થયેલું ખીજુ વૃક્ષ પોતાનો આહાર પૃથ્વી યોનિક
વૃક્ષમાંથી પણ પ્રાપ્ત કરી પોતાનું શરીર ખાંધે છે અને ક્રમે ક્રમે વૃદ્ધિને પામે છે. બાકીની
સવ હકીકત પૃથ્વી યોનિક વૃક્ષ માફક જાણવી

આ વનસ્પતિકાય જીવનો ત્રીજો ભેદ છે. આવા ખીજ ભેદો અને પ્રભેદો શ્રી કેવળ-
જ્ઞાનીએ કહ્યા છે.

મૂલમ્- અહાવર પુરવ્વાયાં ઇહેગતિયા સત્તા રુક્ખજોણિયા રુક્ખસંભવા રુક્ખવુક્કમા તજ્જોણિયા
તસસંભવા તદ્વુક્કમા કમ્મોવગા । કમ્મનિયાણેણં તત્થવુક્કમા રુક્ખજોણિયસુ રુક્ખેસુ
મૂલત્તાણ કંદત્તાણ લંધત્તાણ તયત્તાણ સાલત્તાણ પવાલત્તાણ પત્તતાણ પુપ્પતાણ ફલત્તાણ
લીયત્તાણ વિડવ્વંતિ, તે જીવા તેસિ રુક્ખજોણિયાણં રુક્ખાણંસિહેણમાહરેતિ, તે જીવા
આહારેતિ પુઢ્વો સરીરં આઝ વાઝ તેઝ વળસ્સઙ્ગ નાણાવિહાણં તસ થાવરાણં પાણાણં સરીરં
અચિત્તં કુવ્વંતિ પરિવિદ્ધત્થં તં સરીરગં જાવ સારુવિયકઙ્કં સંતં । અવરહેવિ ચ ણં તેસિ
રુક્ખજોણિયાણં મૂલાણં કંદાણં લંધાણ તયાણં સાલાણં પવાલાણં જાવ લીયાણં સરીરા
નાણાવળ્લા નાણાગંધા નાણારસા જાવ નાણાવિહ સરીર પુગ્ગલવિડવ્વિયા તે જીવા કમ્મો-
વવન્નયા ભવંતિ ત્તિ મક્ખાયાં ॥૪॥

અર્થ : વૃક્ષયોનિવાળા જીવો વૃક્ષોમાં મૂળરૂપે, કંદરૂપે, સ્કંધરૂપે, ડાળરૂપે, કુપળરૂપે, પત્ર રૂપે,
ફળ રૂપે, પુષ્પ રૂપે અને ખીજ રૂપે પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ બધો વનસ્પતિનાં અવયવોનો
અધિકાર છે. આ જીવો તે વૃક્ષયોનિવાળાં વૃક્ષોનાં સ્નેહનો આહાર કરે છે. મૂળથી શરૂ
કરી ખીજ સુધી જે જીવો હોય છે તે પ્રત્યેક જીવો જુદા જુદા હોવા છતાં એ જ રૂપે
ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે આ જીવો તે વૃક્ષ દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવેલ આહારથી પોષણ
મેળવે છે. તેમ જ આજુબાજુ રહેલાં પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ અને વનસ્પતિના શરીરનો
પણ આહાર કરે છે આ જીવો આજુબાજુ રહેલાં ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનાં શરીરને પણ
નિષ્પ્રાણ બનાવી દે છે આ નિષ્પ્રાણ શરીરનો આહાર કરીને પોતાનું શરીર પરિણામી
છે. આવા સ્કંધ, છાલ, પાંદડાં વિગેરે રૂપ જીવોનાં શરીર અનેક પ્રકારના ગંધથી યુક્ત
હોય છે. આ દશેય પ્રકારનાં જીવો ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. આખા વૃક્ષમાં સર્વાંગે રહેલાં
જીવો છે તે આ દશે પ્રકારનાં ભિન્ન ભિન્ન જીવોથી ભિન્ન છે. આ જીવો પોતાનાં

શુભાશુભ કર્મોનાં પ્રભાવથી આવા પ્રકારની સિન્ન સિન્ન યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એક વૃક્ષ પર આશરે સંખ્યાતા અસંખ્યાત અને અનંત જીવો પણ હોય છે. આ કોઈ ઇશ્વરકૃત નથી.

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વાયં હ્રે ગતિયા સત્તા રુક્ષજોણિયા રુક્ષસંભવા રુક્ષવુક્કમા તજ્જોણિયા તસ્સંભવા તદુવ્વકમ્મા, કમ્મોવવન્નગા, કમ્મનિયાણેણં તત્થવુક્કમા રુક્ષજોણિર્ણિ રુક્ષોર્ણિ અજ્ઞારોહતાં વિઉટ્ઠંતિ, તે જીવા તેસિ રુક્ષજોવિયાણં રુક્ષાણં સીણેહમા-હારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવીસરીરં જાવ સારુવિકકંડં સંતં, અવરં વિ ય ણં તેસિ રુક્ષજોણિયાણ અજ્ઞારોહાણં સરીરા નાણાવણ્ણા જાવ મવ્વાયં ॥૫॥

અર્થ : વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ એટલે જે વૃક્ષ પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થયેલું હોય, જેનાં મૂળ પૃથ્વીમાં હોય તે પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષ કહેવાય, અને તે પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષમાંથી જે વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય તેને વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ કહેવાય. તે વૃક્ષયોનિક વૃક્ષમાંથી જે ઉત્પન્ન થાય તેને ‘અધ્યારોહ’ કહેવાય (અર્ધભાગથી ભાષામાં) એ અધ્યારોહ વનસ્પતિને ‘લતા વેલ’ પણ કહે છે. અને આ ‘અધ્યારોહ’ વનસ્પતિ જે વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થયેલાં હોય તે વૃક્ષમાંથી તેનાં શરીર માટે આહાર કરે છે. તથા એકેન્દ્રિય આદિ અને ત્રણ જીવોનાં અચેતન શરીરનો પણ આહાર કરે છે તે વેલ અનેક પ્રકારનાં વર્ણુ આદિથી યુક્ત હોય છે, બાકી પૂર્વવત

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વાયં હ્રેગતિયા સત્તા અજ્ઞારોહજોણિયા અજ્ઞારોહસંભવા જાવ કમ્મનિ-યાણેણં તત્થવુક્કમા રુક્ષજોણિસ્સુ અજ્ઞારોહેસુ અજ્ઞારોહતાં વિઉટ્ઠંતિ, તે જીવા તેસિ રુક્ષજોણિયાણં અજ્ઞારોહણં સિણેહમાહારેતિ । તે જીવા પુઢવીસરીરં જાવ સારુ-વિકકંડં સંતં । અવેરડવિ ય ણં તેસિ અજ્ઞારોહ જોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સરીરા નાણાવણ્ણાજ તવમવ્વાયં ॥૬॥

અર્થ : વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થયેલ વૃક્ષમાં અધ્યારોહ (વેલ) થાય છે. તે અધ્યારોહ-યોનિક, અધ્યારોહ વૃક્ષ કહેવાય છે આ અધ્યારોહ વૃક્ષ, અધ્યારોહ યોનિનાં સ્નેહનો આહાર કરે છે આ અધ્યારોહ એકેન્દ્રિય આદિ શરીરનો પણ આહાર કરે છે આ અધ્યારોહ વૃક્ષ ઘણાં પ્રકારનાં વર્ણુ, ગંધ, સ્પર્શ તથા સસ્થાનવાળા હોય છે અને અનેકવિધ શરીરરૂપે બને છે બાકી અગાઉ પ્રમાણે જે જીવો અધ્યારોહ વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને અધ્યારોહ વનસ્પતિ વધવાથી વધે છે, તેઓ કર્મનાં નિમિત્તે અધ્યારોહપણથી જ વધે છે.

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વાયં હ્રેગતિયા સત્તા અજ્ઞારોહ જોણિયા અજ્ઞારોહસંભવા જાવ કમ્મ-નિયાણેણં તત્થવુક્કમા અજ્ઞારોહ જોણિયસુ અજ્ઞારોહતાં વિઉટ્ઠંતિ, તે જીવા તેસિ અજ્ઞારોહજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવીસરીરં

જાવસારુવિકઙં સંત, અવરેડવિ ય ણં તેસિ અજ્ઞારોહ જોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સરીરા નાણાવણ્ણા જાવ મક્ખાયં ॥૭॥

અર્થ :- આ અધિકાર પણુ અધ્યારોહ - યોનિક અધ્યારોહથી ઉત્પન્ન થતાં વૃક્ષો છે. તે અધ્યારોહ-યોનિક (લતા) અધ્યારોહનાં શરીરથી આહાર કરે છે. વળી પૃથ્વી આદિ એકેન્દ્રિય શરીરનો પણુ આહાર કરે છે તેમ જ ત્રસ સ્થાવરનાં અચેતન શરીરનો પણુ આહાર કરે છે. આ જીવોનું ઉત્પન્ન થવું પોતપોતાનાં કર્મવશાત્ છે

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વયાયં ઇહેગતિયા સત્તા અજ્ઞારોહજોણિયા અજ્ઞારોહસંભવા જાવકમ્મતિ-યાણેણં તત્થવુક્કમા અજ્ઞારોહજોણિયસુ અજ્ઞારોહેસુ મૂલત્તાએ જાવ બીયત્તાએ વિહંતિ । તે જીવા તેસિ અજ્ઞારોહ જોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સિણેહમાહારેતિ જાવ અવરેડવિ ય ણં તેસિ અજ્ઞારોહજોણિયાણં મૂલાણં જાવ બીયાણં સરીરા નાણાવણ્ણા જાવ મક્ખાય ॥૮॥

અર્થ :- તીર્થંકર ભગવાનોએ અધ્યારોહ વૃક્ષોનો ખીળે પણુ પ્રકાર કહ્યો છે કે કોઈ કોઈ જીવો અધ્યારોહ યોનિવાળા હોય છે આવા જીવો અધ્યારોહ વૃક્ષમાં જ સ્થિત થાય છે. તેમાં જ તેઓ વૃદ્ધિને પામે છે અધ્યારોહ યોનિક જીવો અધ્યારોહ વૃક્ષોનાં મૂળ, કંદ, સ્કંધ, શાખા, કુપળ, પાન, પુષ્પ, ફળ વિગેરે રૂપ કરીને પણુ ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ અધ્યારોહ વનસ્પતિ જીવોનો આહાર કરે છે તેઓના વર્ણુ આદિ રૂપ અનેક પ્રકારનાં શરીર હોય છે.

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વયાયં ઇહેગતિયા સત્તા પુઢવીજોણિયા પુઢવીસંભવા જાવ નાણાવિહજોણિયાસુ પુઢવીસુ તણત્તાએ વિહંતિ, તે જીવા તેસિ નાણાવિહ જોણિયાણં પુઢવીણં સિણેહમાહારેતિ જાવ તે જીવા કમ્મોવવણ્ણગા ભવંતિ તિ મક્ખાયં ॥૯॥

અર્થ : તીર્થંકર ભગવાને વનસ્પતિ કાચનાં ઉપરોક્ત પ્રકારો સિવાય અન્ય પ્રકારો પણુ કહ્યા છે. કોઈ કોઈ જીવો પૃથ્વીકાચથી ઉત્પન્ન થાય, તેની ઉપર સ્થિત રહે, વધે પણુ પૃથ્વી ઉપર જ. તેઓ તૃણ રૂપે અનેક પ્રકારનાં થઈ પૃથ્વી ઉપર રહે છે. આ તૃણો પૃથ્વીનાં સ્નેહનો આહાર કરે છે

મૂલમ્- એવં પુઢવીજોણિયસુ તણેસુ તણત્તાએ વિહંતિ જાવ મક્ખાયં ॥૧૦॥

અર્થ : પૃથ્વી કાચમાં જન્મવાળા તૃણ-ધાસનાં જીવો ઉપર બતાવ્યા તે પ્રમાણે છે. આ તૃણોમાં પણુ ખીળ જીવો તૃણરૂપે પણુ ઉત્પન્ન થાય છે તે તૃણમાં કે ધાસમાં ઉત્પન્ન થઈ ત્યાં વધે છે બાકી બધું પૂર્વવત્.

મૂલમ્- એવં તણજોણિયસુ તણેસુ તણત્તાએ વિહંતિ, તણજોણિયં તણસરીરં ચ આહારેતિ જાવ મક્ખાય ॥ એવં તણજોણિયસુ તણેસુ મૂલત્તાએ જાવ બીયત્તાએ વિહંતિ તે જીવા જાવ એવ મક્ખાયં ॥ એવં ઓસહીણ વિ ચત્તારી આલાવગા ॥ એવં હરિયાણ વિ ચત્તારિ આલાવગા ॥૧૧॥

અર્થ : કોઈ કોઈ જીવ પૃથ્વી-યોનિક તૃણોમાં એટલે ધાસમાં તૃણપણુએ ઉત્પન્ન થાય છે. આ

તૃણયોનિમાં જન્મેલા જીવો તૃણ શરીરનો આહાર વિગેરે પૂર્વ પ્રમાણે કરે છે. એ જ પ્રમાણે તૃણ યોનિઓમાં એટલે તૃણ યોનિક તૃણોમાં કેટલાંક જીવો મૂળ કંદ, તથા ખીજ રૂપે પણ ઉત્પન્ન થાય છે તેવી રીતે ઔષધિ અનાજ-જુવાર, બાજરો, ઘઉં, -આદિપણે પણ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ જ હસ્તિકાયપણે પણ ઉત્પન્ન થાય છે. બાકીનું લખાણ એટલે આહાર, વૃદ્ધિ આદિ પૂર્વ પ્રમાણે જાણવું. આ પ્રમાણે દરેકમાં ચાર આલાપકો (વર્ગો) જાણવા.

મૂલમ્- અહાવરં પુરુષાણામં રૂપગતિયા સત્તા પુઢવીજોણિયા પુઢવીસંભવા જાવ કમ્મનિયાણેણં તત્થ-
વુક્કમા નાણાવિહજોણિયાસુ પુઢવીસુ આયત્તાણ વાયત્તાણ કાયત્તાણ કુહણત્તાણ કંદુકત્તાણ
ઉવ્વેહણિયત્તાણ નિવ્વેહણિયત્તાણ સઢત્તાણ છત્તગત્તાણ વાસાણિયત્તાણ કૂરત્તાણ વિહત્તંતિ ।
તેસવિ જીવા તેસિ નાણાવિહ જોણિયાણં પુઢવીણં સીણેહમાહારેતિ । તેસવિ જીવા આહારેતિ
પુઢવીસરીરં જાવ સંતં । અવરેસવિ ય ણં તેસિ પુઢવીજોણિયાણં આયત્તાણં જાવ કૂરાણં
સરીરા નાણાવન્ના જાવ સવ્વખાણં ઇગો ચેવ આલાવગો સેસા તિણ્ણિ નત્થિ ॥૧૨॥

અર્થ : શ્રી તીર્થ કર દેવોએ ઉપરોક્ત પ્રકારો સિવાય વનસ્પતિ આશ્રયે ખીજ પ્રકારે પણ કદા
છે. આ જગતમાં પાણીઓ પોતાનાં કર્મોથી જેંચાઇને પૃથ્વી-યોનિક (પૃથ્વીમાં જન્મ લે તે)
વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જેનાં નામ વાય, કાય, કૂહાણ, કંદુક, ઉવણીહીક, નિપહનીત,
સછત્ર, છત્રગ, વાસાણિકાર, કૂરનામા ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારની વનસ્પતિ ઉત્પન્ન થઇ પૃથ્વી-
કાયનો આહાર કરી પોતાની કાયા જેવું જ રૂપ બનાવે છે આ એક જ પ્રકાર જાણવો.
આ વનસ્પતિ અન્ય વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થતી નથી આ ઉપર જણાવેલી વનસ્પતિઓ
પૃથ્વી-યોનિક જ છે. તેની ઉપર ખીજ કોઇ પ્રકારની વનસ્પતિ ઉત્પન્ન થતી નથી

મૂલમ્- અહાવરં પુરુષાણામં રૂપગતિયા સત્તા ઉદગજોણિયા ઉદગસંભવા જાવ કમ્મ નિયાણેણં
તત્થવુક્કમા નાણાવિહ જોણિયસુ, ઉદગસુ રુક્ખત્તાણ વિહત્તંતિ તે જીવા તેસિ નાણાવિહ
જોણિયાણં ઉદગાણં સિણેહમાહારેતિ । તે જીવા આહારેતિ, પુઢવીસરીરં જાવ સંતં ।
અવરેસવિ ય ણં તેસિ ઉદગજોણિયાણં રુક્ખાણં સરીરા નાણાવન્ના જાવ સવ્વખાણં । જહા
પુઢવીજોણિયાણં રુક્ખાણં ચત્તારિ ગમા અજ્ઞારુહાણ વિ તહેવ । તણાણં ઓસહીણં
હરિયાણં ચત્તારિ આલાવગા ભાણિયવ્વા એકેકે ॥૧૩॥

અર્થ : હવે અપકાય યોનિ એટલે જેનું જન્મ સ્થાન પાણી જ છે તેવી અપકાય યોનિમાં વનસ્પતિનાં
પ્રકારો પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આવા જીવો પોતાનાં કર્મોને લીધે પાણીનાં સ્થાનમાં વનસ્પતિ-
પણે ઉત્પન્ન થાય છે. આ ઉત્પન્ન થતાં જીવો પાણીનો આહાર કરે છે. ત્યાં સ્થિર
રહે છે અને વૃદ્ધિ પામે છે. અનેક પ્રકારની જાતિવાળા પાણીમાં જીવો ઉત્પન્ન થઇને
વૃક્ષરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે આ જીવો પાણીમાં રહેલાં સ્નિગ્ધ આહારને ગ્રહણ
કરી - વિવિધ પ્રકારનાં વર્ણ આદિથી યુક્ત થઇને શરીરરૂપે બને છે. જેમ

પૃથ્વી યૌનિક વૃક્ષનાં ચાર લેહ કહ્યા તેમ-જળ યૌનિક વૃક્ષમાં ચાર લેહ નહીં પણ એક જ લેહ બાણુવો. પૃથ્વી યૌનિક વૃક્ષનાં ચાર લેહ, તેને આશ્રયે ઉત્પન્ન થયેલાં અધ્યારોહ વૃક્ષમાં ચાર લેહ, અધ્યારોહ વૃક્ષને આશ્રયે તૃણ યૌનિક વૃક્ષનાં પણ ચાર લેહ, તૃણ યૌનિકનાં આશ્રયે કૃણાદિ ધાન્યનાં ચાર લેહ, હરિત કાય વનસ્પતિનાં ચાર લેહ. વળી બારમી ગાથામાં જણાવેલી વનસ્પતિનો એક જ લેહ છે, એમ એકવીસ લેહ પૃથ્વી યૌનિક વનસ્પતિનાં છે. વીસ (૨૦) લેહ પાણી-યૌનિક વનસ્પતિનાં છે આમ મળી વનસ્પતિનાં કુલ ૪૧ (એકતાલીસ) લેહ બાણુવા.

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વાયં દહેગતિયા સત્તા ઉદગજોનિયા ઉદગસંભવા જાવકમ્મ નિયાણેણં તત્થવુક્કમા નાણાવિહજોણિણ્ણુ ઉદણ્ણુ ઉદગત્તાણ અવગત્તાણ પળગત્તાણ સેવાલત્તાણ કલંબુગત્તાણ હડત્તાણ કસેરુગત્તાણ કચ્છભાણિયત્તાણ ઉપ્પલત્તાણ પડમત્તાણ કુમુયત્તાણ નલિણત્તાણ સુભગત્તાણ સોગંધિયત્તાણ પોઢરિયમહાપોંડરિયત્તાણ સય પત્તતાણ સહસ્સપત્તતાણ એવં કલહાર કોકળયત્તાણ અરવિદત્તાણ તામરસત્તાણ મિસમિસ મુણાલપુવ્વલત્તાણ પુવ્વલચ્છિ ભગત્તાણ વિડટ્ટંતિ । તે જીવા તેસિં નાણાવિહજોણિયાણં ઉદગાણં સિણેહમાહારેતિ । તે જીવા આહારેતિ પુઢવીસરીરં જાવ સંતં । અવરેડવિ ય ણં તેસિં ઉદગજોણિયાણં ઉદગાણં જાવપુવ્વલચ્છિભગાણં સરીરા નાણાવન્ના જાવ મવ્વાયં, ણ્ણો ચેવ આલાવગો ॥૧૩॥

અર્થ : શ્રી તીર્થંકર દેવે પાણીમાં ઉત્પન્ન થતી વનસ્પતિનાં ઘણા લેહો બતાવ્યા છે કેટલાક જીવો કર્મ અનુસાર વિવિધ પ્રકારની યૌનિવાળા પાણીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કેટલાંક ઉદક, અવક, પનક સેવાળપણે, કલંબુક, હડ, કસેરુક, કચ્છ ભાણિતક, ઉત્પલ, પદ્મ, કુમુદ લીલપુગ પણે પુષ્કરાક્ષી અને નલિન, ભગ, સુભગ, સૌગંધિક, પુંડરીક, મહાપુંડરીક, શતપત્ર, સહસ્ત્રપત્ર, કાકતક, અરવિદ, તામરસ, વિસ, મૃણાલ, પુષ્કર, તેમજ વિવિધ પ્રકારનાં કમળ આદિ પણે ઉત્પન્ન થાય છે આ જીવો ઘણા પ્રકારની યૌનિવાળા પાણીનો આહાર કરે છે આ વનસ્પતિઓ ઉદ્દક યૌનિક કહેવાય છે. બાકીની હકીકત અગાઉ પ્રમાણે સમજવી.

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વાયં દહેગતિયા સત્તા તેસિં ચેવ પુઢવીજોણિણિં રુવ્વેહિ રુવ્વજોણિણિં રુવ્વેહિ, રુવ્વજોણિણિં મૂલેહિં જાવ વીણિં રુવ્વજોણિણિં અજ્ઞારોહેહિ, અજ્ઞારોહ જોણિણિં અજ્ઞારુહેહિ, અજ્ઞારોહજોણિણિં મૂલેહિં જાવ વીણિં, પુઢવીજોણિણિં તર્ણેહિ, તળજોણિણિં તર્ણેહિ, તળજોણિણિં મૂલેહિં જાવ વીણિં, એવં ઓસહીહિ વિ તિન્નિ આલાવગા, એવં હરિણિં વિ તિન્નિ આલાવગા, પુઢવીજોણિણિં આણિં કાણિં જાવ કૂરેહિ ઉદગજોણિણિં રુવ્વેહિ, રુવ્વજોણિણિં રુવ્વેહિ, રુવ્વજોણિણિં મૂલેહિં જાવ વીણિં, એવં અજ્ઞારુહેહિવિ તિન્નિ, તર્ણેહિપિ તિન્નિ આલાવગા । ઓસહીહિ પિ તિન્ની । હરિણિં પિ તિન્નિ । ઉદગજોણિણિં ઉદણિં અવણિં જાય પુવ્વલચ્છિભણિં તસ

પાણત્તાએ વિડદંતિ । તે જીવા તેસિ પુઢવીજોણિયાણં ઉદગજોણિયાણં રુક્ષજોણિયાણં અજ્ઞારોહજોણિયાણં તળજોણિયાણં ઓસહીજોણિયાણં હરિયજોણિયાણં રુક્ષાણં અજ્ઞારૂહાણં અજ્ઞારૂહાણં તળાણં, ઓસહીજોણં હરિયાણં મૂલાણં જાવ વીયાણં આયાણં કાયાણં જાવ કૂરાણં ઉદગાણં અવગાણં જાવ પુક્કલચ્છિભગાણં સિણેહમાહારેતિ । તે જીવા આહારેતિ પુઢવીસરીરં જાવસંતં । અવરેડવિ ય ણં તેસિ રુક્ષજોણિયાણં અજ્ઞારોહ જોણિયાણં તળ જોણિયાણં ઓસહીજોણિયાણં હરિયજોણિયાણં મૂલજોણિયાણં કંદજો-
ણિયાણં જાવવીયજોણિયાણં આયજોણિયાણં કાયજોણિયાણં જાવ કૂરજોણિયાણં ઉદગજો-
ણિયાણં અવગજોણિયાણં જાવ પુક્કલચ્છિ, ભગજોણિયાણં તસ પાણાણં સરીરા નાણાવન્ના જાવ મક્કાયં ॥૧૪॥

અર્થ : આ જગતમાં કેટલાંક જીવો પૃથ્વી યોનિક વૃક્ષથી, વૃક્ષયોનિક-વૃક્ષથી વૃક્ષયોનિક મૂળથી લઈ ખીજ પર્યન્ત અવયવોમાં તથા વૃક્ષનાં અધ્યારોહથી તથા અધ્યારોહ યોનિકથી અધ્યરૂહમાં તેમ જ અધ્યારૂહયોનિકે મૂળથી લઈ ખીજ સુધી અવયવોમાં, પૃથ્વીયોનિક તૃણોમાં, તૃણયોનિક તૃણોમાં, તૃણયોનિક મૂલથી લઈ ખીજ પર્યન્ત અવયવોમાં આ જ પ્રમાણે ઔષધિ તથા લીલોતરીના વિષયમાં પણ ત્રણ ખીલ કહેવા જોઈએ આવા જીવો જે યોનિમાં જન્મ લે છે તે જ યોનિનાં ચિકાશનો આહાર કરે છે. આહાર કરીને પોતાના શરીરરૂપે તે આહારને પરિણામે છે વળી એ વૃક્ષ આદિ યોનિક. તે વૃક્ષોથી ઉત્પન્ન, અધ્યરૂહથી ઉત્પન્ન, તૃણથી ઉત્પન્ન, ઔષધિઓથી ઉત્પન્ન, હરિતોથી ઉત્પન્ન, મૂળથી ઉત્પન્ન, કંદોથી ઉત્પન્ન, ખીજોથી ઉત્પન્ન, આર્યવૃક્ષોથી ઉત્પન્ન, કાયવૃક્ષોથી ઉત્પન્ન થાવત્ કૂર વૃક્ષોથી ઉત્પન્ન, ઉઠકથી ઉત્પન્ન, અવકથી ઉત્પન્ન, તથા ભગ નામક વનસ્પતિથી ઉત્પન્ન. ત્રસ પ્રાણીપણે પણ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્રસ પ્રાણીઓનાં શરીર વિવિધ પ્રકારનાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ તથા સંસ્થાનવાળા બને છે આ બધું પોતાનાં પૂર્વકૃત કર્મે કરીને ઉત્પન્ન થાય છે આ પ્રકારે તીર્થંકર દેવોએ ઉઠકયોનિકમાં બત્રીસ લેહ કહ્યા અને અગાઉનાં બેતાલીસ (૪૨) લેહ મળી ચૂમેતેર લેહ થયા આ જીવો વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થયા થકા પૃથ્વીયોનિક, ઉઠકયોનિક, વૃક્ષયોનિક, અધ્યારોહયોનિક, તૃણયોનિક, ધાન્યયોનિક, તથા હરિતકાયયોનિક વૃક્ષો વિગેરેનાં ચિકાશનો આહાર કરે છે.

મૂલમ્- અહાવરં પુરુક્કાયં નાણાવિહાણં મણુસ્સાણં તંજહા-કમ્મભૂમગાણં અકમ્મભૂમગાણં અંતર-
વીવગાણં આરિયાણં મિલક્કુયાણં તેસિ ય ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં ઇત્થીએ પુરિસસ્સ ય કમ્મકડાએ જોણિએ એત્થ ણં મેહુણવત્તિયાએ નામં સંજોગે સમુપ્પજ્જઈ । તે દુહઓવિ-
સિણેહં સંચિણંતિ । તત્થણં જીવા ઇત્થિત્તાએ પુરિસત્તાએ નપુંસગત્તાએ, વિડદંતિ, તે જીવા માઓહયં, પિહસુક્કં તં તદુભયં સંસદ્ધં કલુસં કિવ્વિસં તં પઢમત્તાએ આહારમાહારેતિ ।
તતો પચ્છા જં સે માયા નાણાવિહાઓ રસવિહીઓ, આહારમાહારેતિ, તતો એગદસેણં ઓયમાહારેતિ, આણુપુવ્વેણં વુઢ્ઠા પલિયાગમણુપ્પવન્ના તતો કાયાતેતો અભિનિવટ્ટમાણા

इत्थिं वेगया जणयंति, पुरिसंवेगया जणयंति, नपुंसंगवेगया जणयंति । ते जीवा
डहरा समाणा माउक्खीरं सप्पिं आहारंति । आणुपुव्वेणं वुड्ढा ओयणं कुम्मासं तसयावरे
य पाणे, ते जीवा आहारंति, पुठवो सरीरं जाव सारुविकडं सत्तं अवरेडवि य णं तंमि
नाणा विहाण मणुस्सगाणं, कम्म भूमगाणं, अकम्मभूमगाणं, अंतर दीवगाणं, आग्न्या णं
मिलक्खूणं सरीरा नाणावन्ना भवंतीति मक्खायं ॥१५॥

અર્થ :- હવે ત્રસકાય જીવોનો અધિકાર કહેવામાં આવે છે. ત્રસકાયનાં ચાર ભેદ હોય છે. નારકી, દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યચ. અહીં મનુષ્યનો અધિકાર કહેવામાં આવે છે. કોઈ મનુષ્ય કર્મભૂમિ અકર્મભૂમિ તથા અતરકીપમાં નિવાસ કરે છે. કોઈ આર્ય તથા કોઈ અનાર્ય હોય છે. આ જીવોની ઉત્પત્તિ પોતપોતાનાં ખીજ અને અવકાશ પ્રમાણે થાય છે માતા-પિતાનાં મંથોગ પછી ઉત્પન્ન થયેલો જીવ જન્મેનાં સ્નેહ (ચિકાશ) નો આધાર કરે છે. કોઈ કોઈ જીવની ઉત્પત્તિ સ્ત્રી, પુરૂષ કે નપુમ્સક તરીકે થાય છે. માતાનાં ગર્ભમાં આવતો જીવ પિતાનાં શુક્ર અને માતાના આર્તવ નામનાં પદાર્થોની (મિશ્ર થતાં એ મલિન અને અપવિત્ર બને છે) આધાર કરે છે ત્યાર બાદ માતાનાં આધાર પ્રમાણે આ જીવ પોતાનું શરીર ક્રમે ક્રમે બાંધે છે. જે માતા-પિતાનાં મિશ્ર લાગમાં પિતાના વીર્યનો વિશેષ ભાગ હોય તો તે જીવ પુરૂષ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. કદાચ માતાનું આર્તવ (લોહી) વિશેષ પ્રમાણમાં હોય તો જીવ સ્ત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. કદાચ લોહી અને વીર્ય સરખા પ્રમાણમાં હોય તો જીવ નપુમ્સકરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે સ્ત્રી પચાવન વર્ષે, પુરૂષ સિત્તેર વર્ષનાં થતા તેનામાં સંતાન ઉત્પત્તિની યોગ્યતા રહેતી નથી સ્ત્રી-પુરૂષનાં સભોગ પછી શુક્ર અને શોણિત (લોહી) માં બાર મહૂર્ત સુધી સંતાન ઉત્પત્તિની શક્તિ રહે છે. જીવ માતાનાં ગર્ભમાંથી બહાર નિકળતાં બહારના પદાર્થોને ગ્રહણ કરતો અને પચાવતો મોટા શરીર રૂપે થાય છે. માનવનાં શરીરમાં રસ, લોહી, માંસ, મેદ, હડ્ડી, મજ્જા તેમ જ શુક્ર નામની સાત ધાતુ હોય છે. આ સાત ધાતુ આહારમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે આહાર જે પ્રકારનાં હોય છે: (૧) આલોગકૃત (૨) અનાલોગકૃત, અનાલોગકૃત આહાર જીવ સમયે સમયે લે છે. આલોગકૃત આહાર જુદા જુદા સમયે લે છે દેવોમાં આહારનો સમય ઘણા લાંબા કાળે છે નારકી, દેવો અને એકેન્દ્રિય જીવોને ઓળ અને રોમ આહાર હોય છે. મનુષ્ય અને તિર્યચ પંચેન્દ્રિયમાં ઓળ, રોમ અને કવળ ત્રણ પ્રકારે હોય છે ક્ષુધા વેદનીય કર્મના ઉદયથી જીવો આહાર કરે છે. ત્વચાથી ‘ગ્રહણ કરે તે’ રોમ આહાર કહેવાય. માતાનાં ગર્ભમાં આવતાં જે આહાર કરે તે ‘ઓળ’ આહાર કહેવાય કેળિયાથી આહાર કરે તે તે ‘કવળ’ કહેવાય જીવોનાં વિવિધ પ્રકારનાં વર્ણ, સ્પર્શ અને સ્થાનો આદિ પોતાનાં કર્મ અનુસાર હોય છે.

मूलम्- अहावरं पुरक्खायं नाणाविहाणं जलचराणं पंचिदिय तिरिक्ख जोणियाणं, तंजहा-
मच्छाणं जाव सुंसुमाराणं । तंमि च णं अहावीएणं अहावगासेणं इत्थीए पुरिसस्स य
कम्मकडा तहेव जाव ततो एगदेसेणं ओयं माहारेति । आणुपुव्वेणं वुड्ढा पलिपागमणु-
प्पवन्ना ततो कायाओ अभिनिवट्टमाणा अंडं वेगया जणयंति, पोयं वेगया जणयति । से

અંડે ઉદ્ભિજ્જમાણે इत्थि वेगया जणयंति, पुरिसं वेगया जणयंति, नपुंसगं वेगया जणयंति । ते जीवा डहरा समाणा आउसिणेहमाहारेति । अणुपुण्वेण वुड्ढा वणस्सत्ति-
कायं तसथावरेय पाणे, ते जीवा आहारेति पुढवी सरीरं जाव संतं । अवरेडवि य णं
तेसि नाणाविहाणं जलचर पंचेदिय तिरिक्खजोणियाणं मच्छाणं सुंसुमारारणं सरीरा
नाणावन्ना जाव मक्खायं ॥१६॥

અર્થ : હવે તિર્યચ પચ્ચેન્દ્રિયનાં જીવોનાં સ્વરૂપને બતાવે છે માછલાં, કાચલા, મગર, ગ્રાહ તથા
મુમુખાર આદિ જળચર પચ્ચેન્દ્રિય જીવ કહેવાય છે માયા-કપટ તથા અસત્ય આચરણથી
જીવો તિર્યચ યોનિમાં પ્રવેશ કરે છે. આ જીવો ગર્ભમાંથી નીકળીને જળનાં સ્નેહનો
આહાર કરે છે ત્યાર બાદ વૃદ્ધિ પામતાં વનસ્પતિકાય તથા વ્રસ અને સ્થાવર જીવોનો
આહાર કરે છે. આ જીવો માતા-પિતાનાં સંયોગથી ઉત્પન્ન થતી વખતે ઓજ આહાર
કરે છે. આ જીવો સ્ત્રી-પુરુષ કે નપુંસક રૂપે પણ ઉત્પન્ન થાય છે આ જળચર જીવો
પચ્ચેન્દ્રીય જીવોનો તથા પ્રાણીમાં રહેલાં કિચડનો આહાર કરે છે. તે આહારને પચાવી
પોતાના શરીરરૂપે પરિણુન કરે છે બાકીનું ઉપર પ્રમાણે વિશેષમાં એટલું કે જળચર
જીવોને માતાનું દૂધ મળતું નથી આ જીવોની ઉત્પત્તિ પિતાનું બીજ અને માતાના
અવકાશ પ્રમાણે જ પૂર્વકર્મનાં ઉદયથી હોય છે. આ જીવો અનેક વર્ણુ આદિનાં હોય છે.

મૂલમ્- અહાવરં પુરક્ખાયં નાનાવિહાણં ચડપ્પય થલયર પંચિદિય તિરિક્ખ જોણિયાણં, તં
જહા-एगखुराणं दुखुराणं गंडीपयाणं सणप्पयाणं, तेसि च णं अहाबीएणं अहावगासेणं
इत्थिए पुरिसस्स य कम्म जाव मेहुणवत्तिए नामं संजोगे समुप्पज्जइ । ते डुहओ सिणेहं
संचिणंति । तत्थणं जीवा इत्थित्ताए पुरिसत्ताए जाव विउट्ठंति । ते जीवा माओउयं
पिउसुक्कं एवं जहा मणुस्साणं । इत्थिपि वेगया जणयंति, पुरिसंपि नपुंसगंपि । ते जाव
डहरासमाणा माउक्खीरं सप्पि आहारेति । आपुपुण्वेणं वुड्ढा वणस्सकायं तसथावरे य
पाणे, ते जीवा आहरेन्ति पुढवीसरीरं जाव संतं । अवरेऽपि य णं तेसि नाणाविहाणं
चउप्पय थलयर पंचेदिय तिरिक्ख जोणियाणं एग खुराणं जाव सणप्पयाणं सरीरा
नाणावन्ना जाव मक्खायं ॥१७॥

અર્થ : હવે તિર્યચ પચ્ચેન્દ્રિય સ્થળચર જીવોનો અધિકાર કહેવામાં આવે છે. આ પૃથ્વી ઉપર
વિચરવાવાળા સ્થળચર પ્રાણીઓમાં કોઈ એક ખૂરીવાળા ઘોડા, ખચ્ચર વિગેરે તથા બે
ખૂરીવાળા ગાય ભેંસ વિગેરે તેમ જ ગંડીપદ એટલે ગોળ ખરીવાળા હાથી, ગેંડા વિગેરે
તેમ જ નખવાળા સિંહ, કૂતરા, બિલાડી વિગેરે આ જીવો સ્ત્રી-પુરુષનાં સંયોગથી સ્ત્રી, પુરુષ,
કે નપુંસકરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. બાકીની હકીકત મનુષ્યની માફક છે બાલ્યાવસ્થામાં
માતાના દૂધનો આહાર કરે છે તેમ જ વૃદ્ધિ પામતાં વનસ્પતિ તેમજ વ્રસ અને સ્થાવર
જીવોનો પણ આહાર કરે છે. તેઓનાં શરીર અનેક વર્ણુ આદિ તથા સસ્થાન વિગેરેનાં
હોય છે.

મૂલમ્- અહાવરં પુરક્ષાયં નાનાવિહાણં ડરપરિસપ્પ થલયર પંચિદિય તિરિક્ક જોણિયાણં, તંજહા-અહીણં, અયગરાણં, આસાલિયાણં, મહોરગાણં, તેસિ ચ ણં અહાવીણં અહાવગા-
સેણં ઇત્થીએ પુરીસસ્સ જાવ એત્થ ણં મેહુણે એવં તં ચેવ । નાણત્તં અંડં વેગડયા જણયંતિ ।
પોયં વેગડયા જણયંતિ । સે અંડે ઉવ્ભિજ્જમાણે ઇત્થિ વેગડયા જણયંતિ, પુરિસંપિ નપું-
સગંપિ । તે જીવા ડહરા સમાણા વાડકાયમાહારેતિ । આણુપુવ્વેણં વુઢ્ઠા વણસ્સિકાયં
તસ થાવર પાણે । તે જીવા આહારેતિ પુઢ્ઠવીસરીરં જાવ સંતં । અવરેડવિ ય ણં તેસિ
નાનાવિહાણં ડરપરિસપ્પ થલયર પંચિદિય તિરિક્ક ૦ અહીણં જાવમહોરગાણં સરીરા
નાનાવજ્ઞા નાનાગંધા જાવ મક્ષાયં ॥૧૮॥

અર્થ • હવે ઉર પરિસર્પ - સ્થળચર - પચ્ચેન્દ્રિય - તિર્યચ - યોનિક જીવોનું વર્ણન આહીં બતાવે છે
ઉરપરિસર્પ એટલે પેટે ચાલનારા પ્રાણીઓ. આવા સર્પનાં ચાર પ્રકાર છે : (૧) સર્પનાગ,
(૨) અજગર, (૩) આસાલિયા, (૪) મહોરગ આ પ્રાણીઓ સ્ત્રી-પુરૂષનાં સંજોગથી ઉત્પન્ન
થાય છે કોઈ ઇન્દ્રિય રૂપમાં તે કોઈ પોતરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે 'પોત' એટલે ઉપહુ
પડ - કોથળી - આ ઈંડુ કે પોત કૂટવાથી જીવ બહાર આવે છે તે કોઈ પણ વેદ રૂપે
હોય છે. બાહ્યાવસ્થામાં તેઓ વાયુકાયનો આહાર કરે છે ત્યાર બાદ વનસ્પતિ કે ત્રસ
સ્થાવર જીવોનો આહાર કરે છે. બાકીનું સઘળું કથન મનુષ્ય પ્રમાણે સમજ લેવું.

મૂલમ્- અહાવરં પુરક્ષાયં નાનાવિહાણં ભુયપરિસપ્પથલયર પંચિદિય તિરિક્ક જોણિયાણં
તંજહા-ગોહાણં, નડલાણં, સિહાણં, સરડાણં, સલ્લાણં, સરવાણં, જરાણં, ઘરકોહિલિ-
યાણં, વિસ્સંભરાણં, મુસગાણં, મંગુસાણં, પડલાડયાણં, વિરાલિયાણં, જોહાણં, ચડપ્પા-
ડયાણં । તેસિ ચ ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં ઇત્થીએ પુરિસસ્સ ય જહા ડરપરિસપ્પાણં
તહા ભાણિયવ્વં જાવ સારુવિકકં સંતં । અવરેડવિ ય ણં તેસિ નાનાવિહાણં ભુયપરિસપ્પ
પંચિદિય થલયર તિરિક્કાણં તં ૦ ગોહાણં જાવ મક્ષાયં ॥૧૯॥

અર્થ : શ્રી તીર્થંકર દેવ ભૂબની સહાયથી ચાલનારા સ્થળચર તિર્યચ પચ્ચેન્દ્રિયનાં લેદો કહે છે. આ
જીવો (૧) ગોહ (ઘો) (૨) નકુળ - નોળિયો (૩) શિયાળ (૪) સરલ (૫) સરગા (૬)
(૭) ખર (૮) ગૃહ કોકિલ (૯) વીસમરી (૧૦) ઉદર (૧૧) ખિસકોલી તથા ચાર પગવાળા
જીવો સ્ત્રી પુરૂષનાં સંજોગથી પેદા થાય છે. આ સર્વ જીવો જન્મ લીધા બાદ પૃથ્વીકાય
આદિનો આહાર લઈ વૃદ્ધિ પામે છે. આ જીવો બાહ્યાવસ્થામાં માતાના દૂધનો આહાર
કરે છે. આ જીવોનાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન અનેક પ્રકારનાં હોય છે.

મૂલમ્- અહાવરં પુરક્ષાયં નાનાવિહાણં જ્ઞેચર પંચિદિય તિરિક્ક જોણિયાણં, તંજહા-ચમ્મપ-
ક્ષીણં, લોમપક્ષીણં, સમુગ્ગપક્ષીણ, વિતતપક્ષીણં । તેસિ ચ ણં અહાવવીણં, અહાવ-
ગાસેણં ઇત્થીએ જાવ, ડરપરિસપ્પાણં । નાણત્તં તે જાવ ડહરા સમાણા માડગત્તસિણેહ-
માહારેતિ । આણુપુવ્વેણં વુઢ્ઠા વણસ્સતિકાયં તસથાવરે ય પાણે । તે જીવા આહારેતિ

પુઢવીસરીરં જાવ સંતં । અવરેડવિ ય ણં તેસિં નાનાવિહાણં છેચર પંચિદિય તિરિક્કલ
જોણિયાણં ચમ્મપવ્વોણં જાવ મવ્વણં ॥૨૦॥

અર્થ : હવે આકાશમાં ફરનારા પક્ષીઓનો અધિકાર કહેવામાં આવે છે : (૧) ચામડાની પાંખવાળા - ચામાચિડિયા, વાગોળ વિગેરે. (૨) રોમા એટલે રૂંવાડાની પાંખવાળા પ્રાણીઓ જેવા કે રાજહસ, સારસ, કાગડા, મોર, પારેવા વિગેરે (૩) સમુગ્ગપક્ષી (ખિડાયેલી પાંખવાળા) તેમ જ વિતત (જેની પાંખ સદાય પહોળી રહે તેવા પક્ષીઓ) પક્ષી વિગેરે. આ પક્ષીઓ અઢી દ્વીપ બહારનાં પણ હોય છે તેની ઉત્પત્તિ પૂર્વવત્ જાણવી. ફરક એટલો કે આ પક્ષી જાતિની સ્ત્રી પોતાના ઈંડાને પોતાની પાંખથી ઢાંકીને અને બેસીને પોતાના શરીરની ગરમીથી તે ઈંડાનું પોષણ કરે છે. માતાના શરીરની ગરમીનો આહાર કરી ઈંડા વૃદ્ધિને પામે છે ઈંડાની અદર રસ હોય તેમાંથી તેનું શરીર બંધાય છે. આ અવસ્થા તે 'કલ્પ' કહે છે. તે અવસ્થા બાદ તેનાં સર્વ અવયવો પરિપૂર્ણ થતાં તે ઈંડા ફાટીને બે ભાગમાં વહેંચાઈ જતાં બચ્ચાંઓ તેમાંથી બહાર આવે છે. ત્યાર બાદ માતાઓ તેમને આહાર ખવરાવીને વૃદ્ધિ પમાડે છે. બાલ્યાવસ્થામાં માતાના શરીરનો રસનો આહાર કરે છે કેમકે : વનસ્પતિ, વ્રજ તથા સ્થાવરનો આહાર કરે છે અનાલોગ આહાર (રોમ આહાર) જીવમાત્રને ફરક ધણે હોય છે આ જીવો અનેક વર્ણ આદિ શરીરવાળાં હોય છે

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વણં રૂઠ્ઠિગતિયા સત્તા નાનાવિહજોણિયા નાનાવિહ સંભવા નાનાવિહ
વુવ્વકમા તજ્જોણિયા તસસંભવા તદુવ્વકમા કમ્મોવગા કમ્મનિયાણેણં તત્થવુવ્વકમા
નાનાવિહાણં તસથાવરાણં પોગ્ગલાણં સરીરેસુ વા સચ્ચિત્તેસુ વા અચ્ચિત્તેસુ વા અણુસૂયત્તાણ
વિહરંતિ । તે જીવા તેસિં નાનાવિહાતં તસ થાવરાણં પાણાણં સિણેહમાહારેતિ । તે જીવા
આહારેતિ પુઢવીસરીરં જાવ સંતં । અવરેડવિ ય તેસિં તસથાવરજોણિયાણં અણુસૂયગાણ
સરીરા નાનાવન્ના જાવ મવ્વણં ॥ એવં દુરુવસંભવત્તાણ ॥ એવં જુરુગુત્તાણ ॥૨૧॥

અર્થ : હવે વિકલેન્દ્રિય જીવોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. વ્રજ અને સ્થાવર જીવોનાં સચ્ચિત્ત અને અચ્ચિત્ત શરીરમાં વિકલેન્દ્રિય જીવો અનેક પ્રકારની યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે યોનિમાં સ્થિત રહી વૃદ્ધિને પામે છે. મનુષ્યનાં શરીરમાં જૂ, લીખ વિગેરેપણે ઉત્પન્ન થાય છે. આ જીવો તિર્યચ પચેન્દ્રિય જીવોનાં સચેત અને અચેત શરીરમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ ત્યાં વૃદ્ધિ પામે છે-ત્યાં લોહી આદિનો આહાર કરે છે આ વિકલેન્દ્રિય જીવો એટલે બેધન્દ્રિય, તેધન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય જીવો જેની ધન્દ્રિયો એક ધણુ પણ સ્થિર રહેતી નથી. નિરંતર ચપળતાને ધારણ કરે છે. તેથી તેમને વિકલેન્દ્રિય જીવો કહેવામાં આવે છે, આ જીવો વનસ્પતિ આદિમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. સચેત અગ્નિકાયથી તેમ જ વાયુથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. મનુષ્ય અને તિર્યચ પચેન્દ્રિયના મળમૂત્રમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓની આકૃતિ બેઝોળ હોય છે. તેઓ અશુચિ પદાર્થોનો પણ આહાર કરે છે. આવા જીવો પ્રાણીમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે આ તમામ જીવો સમૂર્ચ્ચિમ હોય છે. ગર્ભધારણ કરવાવાળા હોતાં નથી. વળી તેમને મનરૂપ સાધન પણ હોતું નથી.

મૂલમ્- અહાવરં પુરક્ષાય હ્રેગતિયા સત્તા નાનાવિહજોણિયા જાવ કમ્મનિયાણેનં તત્થવુક્કમા નાનાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચિત્તેસુતુ વા અચિત્તેસુ વા, તં સરીરગં વાય-સંસિદ્ધ વા, વાયસંગહિયં વા, વાયપરિગ્ગહિયં ઉઢ્ઢુવાણસુ ઉઢ્ઢુભાગી ભવતિ । અહેવાણસુ અહેભાગી ભવતિ । તિરિયવાણસુ તિરિયભાગી, ભવતિ । તંજહા-ઓસા હિમણ મહિયા કરણ હરતણુણ સુદ્ધોદણ તે જીવા તેસિં નાના વિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં સિણેમાહારેતિ । તે જીવા આહારેતિ પુઢ્ઢવી સરીરં જાવ સંતં । અવરેડવિ ય ણં તેસિ તસથાવરજોણિયાણં ઓસાણં જાવ સુદ્ધોદગાણં સરીરા નાનાવન્ના જાવ મક્કાયાં ॥૨૨॥

અર્થ : હવે અપકાય પૂર્વકૃત કર્મને લીધે કેટલાંક જીવો વાયુ યોનિનાં આધારે અપકાયમાં (પાણીમાં) ઉત્પન્ન થાય છે. અપકાયના જીવો મેઢક દેડગાઓ વિગેરે આ જીવો ત્રસ જીવોનાં શરીરમાં તેમ જ લવણ હરિત આદિ સ્થાવર જીવોનાં સચિત અથવા અચિત વિવિધ પ્રકારનાં શરીરોમાં વાયુ યોનિક અપકાયનાં રૂપમાં પણ જન્મ ધારણ કરે છે. એટલે તેનું ઉપાદાન કારણ પોતે અને નિમિત્ત વાયુ હોય છે મેઢ મંડળમાં જે પાણીનાં જીવો હોય છે તે પશ્ચિમ ભેગાં થઈ રહે છે. પણ તેને આરે તરફથી વાયુએ ધારણ કરેલ હોય છે. એટલે વાયુનાં આધારે રહે છે. વાયુની ઉર્ધ્વ કે અધોગતિ હોય ત્યારે તે જીવો પણ ઉપર નીચે જાય છે આવા અપકાયનાં ભેદો આ પ્રમાણે છે ઝાકળ, હીમ, કરા, ધુમ્મસ, બરફ, ઘાસ ઉપર રહેલ હરતનું તેમ જ સ્વચ્છ પાણી આદિ જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થયા થકાં વિવિધ પ્રકારનાં ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનાં સ્નેહ (ચિકાશ)નો આહાર કરે છે. તેમ જ પૃથ્વી આદિનાં શરીરોનો પણ આહાર કરે છે આ વાયુયોનિક અપકાયનો અધિકાર છે.

મૂલમ્- અહાવરં પુરક્ષાય હ્રેગતિયા સત્તા ઉદગજોણિયા ઉદગસંભવા જાવ કમ્મનિયાણેનં તત્થવુક્કમા તસથાવરજોણિણસુ ઉદણસુ ઉદગત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં તસથાવર-જોણિયાણં ઉદગાણં સિણેહમારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢ્ઢવી સરીરં જાવ સંતં અવરેડવિ ય ણં તેસિં તસથાવરજોણિયાણં ઉદગાણં સરીરા નાનાવન્ના જાવ મક્કાયાં ॥૨૩॥

અર્થ : હવે અપકાય યોનિકથી અપકાય (પાણીનાં જીવો) ઉત્પન્ન થાય. તેનો અધિકાર છે. આ જગતમાં કેટલાંક જીવો પોતાનાં પૂર્વકર્મનાં પ્રભાવથી અપકાયનાં જીવો તરીકે આવી ઉત્પન્ન થાય છે. અપકાયની યોનિવાળા જીવોની ઉત્પત્તિ અપકાયથી થાય છે. ત્યાં સ્થિત રહી તેનાં સ્નેહનો આહાર કરી ત્યાં જ વૃદ્ધિને પામે છે વળી ત્રસ અને સ્થાવર યોનિવાળાં જળમાં પણ કેટલાંક જીવો પોતાના કર્મ અનુસાર જળરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે.

મૂલમ્- અહાવરં પુરક્ષાય હ્રેગતિયા સત્તા ઉદગજોણિયાણં જાવ કમ્મનિયાણેનં તત્થવુક્કમા । ઉદગજોણિણસુ ઉદગત્તાણ વિઉટ્ટંતિ । તે જીવા તેસિં ઉદગજોણિયાણં ઉદગાણં સિણેહ-માહારેતિ । તે જીવા આહારેતિ પુઢ્ઢવીસરીરં જાવ સંતં । અવરેડવિ ય ણં તેસિં ઉદગ-જોણિયાણં ઉદગાણં સરીરા નાનાવન્ના જાવ મક્કાયાં ॥૨૪॥

અર્થ : આ જગતમાં કેટલાંક જીવો ઉઠક યોનિકવાળા ઉઠકમાં (પાણીમાં જ) ઉત્પન્ન થાય છે. આ જીવો ઉઠક યોનિકનાં ઉઠકમાં રહેલાં સ્નેહનો આહાર કરે છે બાકી ઉપર પ્રમાણે.

મૂલમ્- અહાપરં પુરક્ષાયં ઇહેગતિયા સત્તા ઉદગજોણિયાણં જાવ કમ્મનિયાણેણં તત્થ વુક્કમા ઉદગજોણિયસુ ઉદયસુ તસપાણત્તાણ વિહંતિ । તે જોવા તેસિં ઉદગજોણિયાણં ઉદગાણં સિણેહમાહારેતિ । તે જીવા આહારેતિ પુઢીસરીરં જાવ સંતં । અવરેડવિ ય ણં તેસિં ઉદગજોણિયાણં તસપાણાણં સરીરા નાણાવન્ના જાવ મક્ષાયં ॥૨૫॥

અર્થ : તીર્થંકર ભગવાને જીવોનાં ખીજ ભેદો પણ કહ્યા છે. કોઈ કોઈ જીવ પોતાનાં કર્મને વશ થઈ ઉદક યોનિક ઉદકમાં ત્રસ પણે પણે ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં સ્થિત રહી વૃદ્ધિને પામે છે. ત્યાં રહેલા સ્નેહનો આહાર કરે છે. વળી આ ઉદક યોનિક ત્રસ પ્રાણીઓનાં વર્ણ, ગંધ આદિવાળા અનેક શરીરો હોય છે. ખાકી પૂર્વવત્.

મૂલમ્- અહાવરં પુરક્ષાયં ઇહેગતિયા સત્તા નાણાવિહજોણિયા જાવ કમ્મનિયાણેણં તત્થવુક્કમા નાણાવિહાણં સથાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા અગ્નિકાયત્તાણ વિહંતિ । તે જીવા તેસિં નાણાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં સિણેહમાહારેતિ । તે જીવા આહારેતિ પુઢવી સરીરં જાવ સંતં । અવરેડવિય ણં તેસિં તસથાવરજોણિયાણં અગ્નીણં સરીરા નાણાવન્ના જાવ મક્ષાયં । સેસા તિન્નિ આલાવગા । જહા ઉદગાણં ॥૨૬॥

અર્થ : વિવિધ પ્રકારની યોનિવાળાં કેટલાંક જીવો ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનાં સચેત અને અચેત શરીરમાં અગ્નિકાયપણે ઉત્પન્ન થાય છે. આ અગ્નિકાયની અનેક યોનિઓ હોય છે. ત્યાં સ્થિત થઈ વૃદ્ધિને પામે છે. આ પ્રાણીઓ હાથીનાં દાંત વિગેરે સચેત શરીરમાં કે જ્યાં જે દાંતમાં પણે અગ્નિ રહેલો છે તે અગ્નિકાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તથા ઘસવામાં આવેલ પથ્થર વિગેરે અચેત પદાર્થોમાં અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે. તેવા અગ્નિમાં પણે કેટલાંક જીવો અગ્નિપણે ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં આ જીવો ઉપર કહેલ મુજબ તે કાયમાં રહેલ સ્નેહનો આહાર કરે છે. આ ત્રસ અને સ્થાવર યોનિવાળા અગ્નિકાયનાં જીવોનાં શરીરો અનેક વર્ણ અને સંસ્થાન આદિવાળા હોય છે. આહી ઉદક જીવોની માફક ત્રણ ત્રણ ભેદ બાણવા. જેમ કે (૧) વાયુ યોનિવાળા (૨) અપકાય ઉદક-યોનિક ઉદક જીવો (૩) ઉદક યોનિક ત્રસ જીવો. આ પ્રમાણે (૧) વાયુ યોનિવાળા અગ્નિકાય. (૨) અગ્નિયોનિક અગ્નિકાય (૩) અગ્નિયોનિક ત્રસકાય. આ ક્રમ પ્રમાણે ત્રણ આર્લાપકો સમજી લેવા. અગ્નિકાયનાં જીવો એકેન્દ્રિય આદિ તેમ જ પચેન્દ્રિય જીવોનાં શરીરમાં પણે ઉત્પન્ન થાય છે.

મૂલમ્- અહાવરં પુરક્ષાયં ઇહેગતિયા સત્તા નાણાવિહજોણિયાણં જાવ કમ્મનિયાણેણં તત્થવુક્કમા નાણાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા વાડકાયત્તાણ વિહંતિ । જહા અગ્નીણં તહા મણિયવ્વા ચત્તારિ ગમા ॥૨૭॥

અર્થ : વાયુકાય સબંધમાં હવે કહે, છે કે કેટલાંક જીવો પૂર્વભવમાં અનેક પ્રકારની યોનિઓમાં ઉત્પન્ન થઈ પોતે કરેલા કર્મનાં બળથી ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનાં સચેત અને અચેત શરીરમાં વાયુકાયપણથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ જીવો ત્યાં રહેલાં સ્નેહનો આહાર કરે છે.

અગ્નિકાય જીવો પ્રમાણે આ યોનિનાં ચાર આર્લાપકો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે : (૧) વાયુકાય (૨) વાયુયોનિક (૩) વાયુયોનિક અગ્નિકાય (૪) વાયુયોનિવાળા ત્રસ.

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વાયં હેમગતિયા સત્તા નાનાવિહ જોણિયાજાવ કમ્મનિયાણેણં તત્થવુક્કમા નાનાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચિતેસુ વા અચિતેસુ વા પુઠવિત્તાએ સવકર- ત્તાએ વાલુયત્તાએ ઇમાઓ ગાહાઓ અણુગંતવ્વાઓ-પુઠવી ય સવકરા વાલુયા ય, ઉવલે સિલા યા લોણસે । અય તત્થય તંબ સીસગ રુપ્પ સુવણ્ણે ય વડ્ડરેય ॥ (૧) હરિયાલે હિંગુલે, મળોસિલા સાસગંજણપવાલે । અબ્બપ્પલલભ્બવાલુય, બાયરકાએ મળિવિહાણા (૨) ગોમેજ્જાએ ય રુપ્પાએ, અંકે ફલિહેય, લોહિયવ્વે ય । મરગય મસારગલ્લે । ભૂય- મોયગ ઇંદણીલેય ॥૩॥ ચંદણગેરુય હંસગબ્બે, પુલ્લે સોગધિએ ય બોદ્ધવ્વે । ચંદપ્પમ વેરુલિએ । જલકંતે સૂરકંતેય ॥૪॥ ઇયાઓ ઇએસુ માણિયવ્વાઓ ગાહાઓ જાવ સૂરકંત- ત્તાએ વિહંતિ । તે જીવા તેસિ નાનાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં સિણેહમાહારેતિ । તે જીવા આહારેતિ પુઠવી સરીરં જાવ સંતં, અવરેઽવિ ય ણં તેસિ તસથાવરજોણિયાણં પુઠવીણં જાવ સૂરકંતાણં સરીરા નાનાવન્ના જાવ મવ્વાયં । સેસા તિન્નિ આલાવગા જહાઉદગાણં ॥૨૮॥

અર્થ : પૃથ્વીકાય સંબંધમાં શ્રી તીર્થંકર કહે છે કે આ જગતમાં કેટલાક જીવો પોતાનાં કર્મ અનુસાર ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનાં સચેત તથા અચેત શરીરમાં પૃથ્વીરૂપે પણ ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ કે કોઈ જીવ હાથીનાં દાંતમાં મુકતાક્ષિણ રૂપમાં તથા વાંસમાં મુકતાક્ષિણ રૂપે, તેમ જ પથ્થર આદિમાં લવણરૂપે એ રીતે ઘણાં પ્રકારે પૃથ્વીરૂપે. (૧) પૃથ્વી, શર્કશ, વાલુકા, પથ્થર, શિલા, વજ્ર નમક, લોહ, કલઈ, ત્રાંબુ, સીસુ, રૂપુ સોનું (૨) હરતાલ, હીંગળો, મળુસીલ, પારો, અજન, પ્રવાલ, અખરખ, અખરખની રેતી (૩-૪) ગોમિક રત્ન, રૂચક રત્ન, અંક રત્ન, રૂટીક રત્ન, લોહિતાક્ષ રત્ન, મરકત રત્ન, મસાર-ગલ્લ રત્ન, ભુજક રત્ન, ઇન્દ્રનીલ રત્ન, ચદ્ર રત્ન, વૈકૂર્ણ્ય રત્ન, જલકાન્ત રત્ન, સૂર્યકાન્ત રત્ન, આ સર્વ મણિના લેહો છે. વિગેરે પૃથ્વીના લેહ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે આ જીવો ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનાં સ્નેહનો આહાર કરે છે.

મૂલમ્- અહાવરં પુરવ્વાયં સવ્વેપાણા, સવ્વેભૂયા, સવ્વેજીવા, સવ્વેસત્તા, નાનાવિહ જોણિયા, નાનાવિહસંભવા નાનાવિહવુક્કમા, સરીરજોણિયા, સરીરસંભવા, સરીર વુક્કમા, સરી- રાહારા, કમ્મોવગા, કમ્મનિયાણા, કમ્મગતિયા, કમ્મઠિઙ્ગા, કમ્મણાચેવ, વિપ્પરિયા- સમુવેતિ । સે એવ માયાણહ, સે એવ માયાણિત્તા આહારગુત્તે સહિએ સમિએ, સયા જએ, ત્તિ વેમિ ॥૨૯॥

અર્થ : સામાન્ય રૂપે સમસ્ત પ્રાણીઓની અવસ્થા બતાવી સાધુને સચમપાલનમાં સદા પ્રયત્નશીલ રહેવા શ્રી તીર્થંકર ભગવાને ઉપદેશ આપ્યો છે સંસારમાં સઘણાં પ્રાણીઓ અનેક પ્રકારની

યોનિમાં પોતાનાં કર્મનુસાર જન્મ ધારણ કરે છે. કર્મ પ્રમાણે જ તેઓની ગતિ, સ્થિતિ આદિ થાય છે. તેથી લિલ્લુકે દોષવાળા આહારથી નિવૃત્ત થવું. પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિથી યુક્ત રહેવું જીવ જ્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં પાપકારી આહારનું જ સેવન કરે છે. તેથી કર્મનો સંચય કરી તેનાં વિપાક ભોગવવા માટે અનંતકાળ સુધી સંસારચક્રમાં જન્મ મરણ કરતાં તેને પરિભ્રમણ કરવું પડે છે. તેથી સંયમીએ આહારશુદ્ધિ રાખવી. એમ તીર્થંકર ભગવાનનો આદેશ છે વળી સાચા સાધુએ ઈંદ્રિયો અને મનને વશ કરી સાંસારિક વિષયોનો ત્યાગ કરવો સંસાર તરવાનો માર્ગ એક સંયમ જ છે. પૃથ્વીકાયનાં જીવો પૃથ્વીમાં તેવી રીતે અપકાય, અપકાયમાં, તેઉકાય તેઉકાયમાં, વાયુ વાયુકાયમાં અને વનસ્પતિ વનસ્પતિ કાયમાં જીવો વારંવાર ઉત્પન્ન થાય છે. ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ પૃથ્વી આદિનાં આશ્રયે થાય છે ગર્ભ જ તિર્યચો અને ગર્ભ જ મનુષ્યો માતાનાં ઉદરથી ઉત્પન્ન થાય છે. સમુચ્છિન્ન તિર્યચો પૃથ્વી પાણી આદિ એકેન્દ્રિયનાં આશ્રયથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે વળી મમુચ્છિન્ન મનુષ્યો પણ મનુષ્ય થકી થયેલ ચૌદ પ્રકારનાં અશુચિ સ્થળોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. દેવો શય્યામાં અને નારકીઓ કુંભીમાં ઉત્પન્ન થાય છે, માટે હે સાધકો આ પ્રમાણે સમજો અને સમજીને આહાર ગુપ્ત બનો, જ્ઞાનાદિ સહિત બનો, સમિતિ યુક્ત બનો અને સંયમપાલનમાં પ્રયત્નશીલ બનો.

૪ થું અધ્યયન

(પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા)

પૂર્વભૂમિકા :- ત્રીજા અધ્યયનનાં અંતમાં આહાર શુદ્ધિનો ઉપદેશ આપેલ છે. આહાર શુદ્ધિથી કૃત્યાણુની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને તેનાં અભાવમાં અનર્થ થાય છે. તેથી કૃત્યાણુ ઇચ્છવાવાળા પુરુષોએ આહાર શુદ્ધિનો આગ્રહ રાખવો જોઈએ. પરંતુ પ્રત્યાખ્યાન (પચ્ચખાણુ અથવા બધી અથવા ત્યાગ કરવાનો સંકલ્પ) વિના આહારની વિશુદ્ધિ સંભવતી નથી. તેથી આહાર શુદ્ધિનાં કારણભૂત પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાનો ઉપદેશ આપવાં માટે આ ચોથા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.

મૂલમ્- સુયં મે આજસંતેણં ભગવયા એવમક્ષાયં હહ લલુ પચ્ચક્ષાણ કિરિયા નામજ્ઞયણે તસ્સ ણં અયમદ્ધે પન્નતે-આયા અપચ્ચક્ષાણી યાવિ ભવતિ, આયા અકિરિયાકુસલે યાવિ ભવતિ, આયા મિચ્છાસંઠિએ યાવિ ભવતિ, આયા એગંતદંડે યાવિ ભવતિ, આયા એગંત-બાલે યાવિ ભવતિ, આયા એગંતસુત્તે યાવિ ભવતિ, આયા અવિયાર મણવયણ કાયવક્કે યાવિ ભવતિ, આયા અપ્પહિહ્ય-અપચ્ચક્ષાય પાવકમ્મે યાવિ ભવતિ, એસ લલુ ભગવતા અક્ષાએ અસંજતે અવિરતે અપ્પહિહ્ય પચ્ચક્ષાય પાવકમ્મે સકિરિએ અસંદુડે એગંતદંડે એગંત બાલે એગંતસુત્તે । સે વાલે અવિયાર મણવયણકાય વક્કે સુવિણમવિ ણ પસસતિ, પાવે ય સે કમ્મે કજ્જઈ ॥૧॥

અર્થ : શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જંબુસ્વામીને કહે છે કે લગવાન મહાવીર કહેતા હતા કે આત્મા અપ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે. આત્મા મિથ્યાત્વ સહિત પણ હોય છે. સદાચાર રહિત પણ હોય છે. આત્મા અજ્ઞાની અન્યને દડ દેનારો તથા સૂતેલો પણ હોય છે. આત્મા અપ્રતિહત પાપકર્મ કરવાવાળો હોય છે. આ આત્મા અસંયતિ, અવિરતિ, એકાંતજાળ, મન - વચન - કાયાથી વિના વિચાર્યે કાર્ય કરનાર, સ્વપ્નાંતરમાં નહિ દેખેલાં એવા પાપ-કર્મને પણ બાંધનારો હોય છે પ્રશ્નાત્ શુભકર્મના ઉદ્દયે આત્મા પ્રત્યાખ્યાની પણ બને છે. આત્મા અનાદિ કાળથી શુભ ક્રિયામાં અકુશળ અને અશુભ ક્રિયામાં કુશળ હોવાથી અનંત કાળથી સંસાર પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે.

મૂલમ્- તત્થ ચોયએ પન્નવગં એવં વયાસી-અસંતેણં મણેણં પાવેણં, અસંતિયાએ વડ્ડે પાવિ-યાએ, અસંતેણં કાયેણં પાવેણં અહંતસ્સ, અમણવલ્લસ્સ, અવિચાર મણ વયણકાય વલ્લસ્સ, સુવણિમવિ અપસસઓ પાવકમ્મે નો કજ્જઈ । કલ્લસણં તં હેઝ ? ચોયાએ એવં વવોતિ અન્નયરેણં મણેણં પાવેણં મણવત્તિએ પાવેકમ્મે કજ્જઈ, અન્નયરીએ વત્તિએ

પાવિયાએ વત્તિવત્તિએ પાવેકમ્મે કજ્જઈ, અન્નયરેણં કાણં પાવણં કાયવત્તિએ પાવે-
કમ્મે કજ્જઈ, હણતસ્સ સમણક્કલ્લસ્સ સવિયાર મણ વયણકાય વક્કલ્લ સુવિણમવિ
પાસઓ, એવં ગુણજાતીયસ્સ પાવેકમ્મો કજ્જઈ । પુણરવિ ચોયએ એવં વવીતિ, તત્થણં જે
તે એવમાહંસુ અસંતણં મણેણં પાવણં, અસંતીયાએ વત્તિએ પાવિયાએ, અસંતણં કાણં
પાવણં—અહણંતસ્સ અમણક્કલ્લસ્સ અવિચાર મણ વયણકાય વક્કલ્લ સુવિણમવિ અપસ્સઓ
પાવેકમ્મે કજ્જઈ, તત્થણં જે તે એવમાહંસુ મિચ્છા તે એવ માહંસુ ॥૨॥

અર્થ : શિષ્ય કહે છે કે :—‘અજ્ઞાનતાથી જે પાપકર્મ લાગે તેનો બંધ થાય નહિ કારણ કે
જીવને અજ્ઞાનતા એ જ તેનો દોષ છે. પાપકર્મ એ તેનો દોષ નથી.’ પણ જો મન,
વચન, કાયાથી પ્રાણુતિપાત આદિ પાપકાર્ય કરે, હિસાદિમાં મનનાં પરિણામ રાખે,
ધરાદાપૂર્વક હિંસા કરે તથા સ્વપ્નાંતરમાં પાપકર્મ દેખે તો પાપકર્મનો બંધ થાય. વળી
શિષ્ય આચાર્યને કહે છે કે જે કોઈ પાપકર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી. પાપકાર્યમાં જેનાં
મનનાં પરિણામ નથી તથા જે કોઈ સ્વપ્નાંતરમાં પણ પાપકર્મને દેખતો નથી તેને
પાપકર્મનું બંધન કેવી રીતે થાય? આ ઉપરથી શિષ્યનું કહેવું એવું છે કે જીવમાં અશુભ
યોગનાં પરિણામો ન હોવા છતાં શાસ્ત્રકારો તેને પાપકર્મનો બંધ બતાવે છે. તે મને
અયોગ્ય લાગે છે વળી આ પ્રમાણે પણ શિષ્યનો પ્રશ્ન છે કે જે કોઈ મન, વચન, કાયાથી
પણ પાપકર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી જેની ઇચ્છા અને પરિણામ પણ પાપકર્મ કરવા તરફ
નથી, જે અવિચારવત નથી તેને પાપકર્મનો બંધ કેવી રીતે થાય?

મૂલમ્- તત્થ પન્નવએ ચોયગં એવં વયાસી—તં સમ્મં જં મએ પુવ્વં વુત્તં । અસંતણં મણેણં પાવણં,
અસંતીયાએ વત્તિએ પાવિયાએ, અસંતણં કાયેણં પાવણં; અહણંતસ્સ, અમણક્કલ્લસ્સ
અવિચાર મણ વયણકાય વક્કલ્લ સુવિણમવિ અપ્પસ્સઓ પાવકમ્મે કજ્જતિ, તં સમ્મં ।
કલ્લસણં તં હેડ ? આયરિયા આહ—તત્થ લલુ ભગવયા છજીવણિકાય હેડ પન્નત્તા,
તંજહા—પુઢવિકાઢયા જાવ તસફાઢયા । ઇચ્છેઈહિં છાંહ જીવણિકાઈહિં આયા અપહિંહય
પચ્ચક્કલાય પાવકમ્મે નિચ્ચં પસઢવિડવાતચિત્ત ઢંડે, તંજહા પાણાતિપાએ જાવ પરિગ્ગહે,
કોહે જાવ મિચ્છાદંસણ સલ્લે ॥૩॥

અર્થ : આચાર્ય ભગવાન પ્રજ્ઞાવત શિષ્યનાં પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં કહે છે કે ભગવંતે આ જગતમાં
છ પ્રકારનાં જીવ કહેલ છે. તે જીવોની હિંસા નહિ કરવાના પ્રત્યાખ્યાન કરેલ નથી એટલે
હિંસાથી ઉત્પન્ન થતાં પાપને રોકાયું નથી એથી તે અહિંસક કહી શકાય નહિ. વળી
જીવો અઠાર પ્રકારનાં પાપસ્થાનકથી નિવૃત્ત નથી. વળી પાપનાં કારણભૂત એવાં મિથ્યાત્વ,
અવિરતી, કષાય, અને પ્રમાદ અને યોગદૂષી ભાવોથી આ જીવ યુક્ત છે એથી કારણવશાત
પાપકર્મ કરી બેસે છે. તેથી તેઓ અપ્રત્યાખ્યાની હોવાથી પાપકર્મનો બંધ કરે છે. વળી
અવ્યક્ત જ્ઞાનવાળા તમારા કહેવા મુજબ બંધ કરતાં નથી તો તે માન્યતા પણ મિથ્યા
છે. કારણ કે તેઓને મિથ્યાત્વ, અવિરતિ આદિનાં ભાવો હજી મોજુદ છે.

મૂલમ્- આયરિય આહ-તત્થ લલુ ભગવયા વહુ દિઢ્ઠંતે પન્નતે । સે જહા નામણ વહુ સિયા ગાહાવહસ્સ વા, ગાહાવહપુત્તસ્સ વા રણ્ણો વા, રાયુપુરિસસ્સ વા, લ્લણંનિદ્દાય પવિસિસ્સામિ, લ્લણં લ્લધ્ધૂણં-વહિસ્સામિ, સંપહારેમાણે સે કિ નુ હુ નામ સે વહુ તસ્સ ગાહાવહસ્સ વા, ગાહાવહપુત્તસ્સ વા, રણ્ણો વા રાયુપુરિસસ્સ વા લ્લણં નિદ્દાય પવિસિસ્સામિ, લ્લણં લ્લધ્ધૂણં વહિસ્સામિ પહારેમાણે દિયા વા રાઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા અમિત્તભૂતે સિચ્છાસંઠિતે નિચ્ચં પસઢવિઝવાય ચિત્તદંડે ભવતિ ? એવં વિયાગરેમાણે સમિયાણ વિયાગરે ત્તોયણ હંતા ભવતિ ॥૪॥

અર્થ • શિષ્યનાં પ્રશ્નોનો જવાબ આપતાં આચાર્ય ભગવાન કહે છે કે જેમ કેઈ ઘાતક પુરૂષ, કેઈ ગૃહપતિ કે રાજા ઉપર અથવા રાજપુરૂષ ઉપર કેઈ ધિત બની મનમાં વિચાર્યા કરે કે વખત આવ્યે હું રાજપુરૂષ આદિના ઘરમાં પ્રવેશ કરીશ અને તેનો વધ કરીશ. આચાર્ય ભગવાન કહે છે કે હે શિષ્ય ! આવો દુષ્ટ વિચાર સેવતો મનુષ્ય પ્રાણીઘાત કરવાનાં ચિંતનમાં રાત્રિ દિવસ રહ્યા કરે તો તે રાજપુરૂષનો ઘાતક કહેવાય કે નહિ ? શિષ્યે હકારમાં જવાબ આપ્યો અને કહ્યું કે આપનું કહેવું સત્ય છે માટે આચાર્ય ભગવતે કહ્યું છે કે જ્યાં સુધી આ જીવે જીવહિસામાંથી નિવૃત્ત થવાનાં પ્રત્યાખ્યાન કર્યા નથી ત્યાં સુધી તે જીવ અવસર પ્રાપ્ત થતાં જરૂર હિસામાં પ્રવૃત્ત થશે માટે તેને સદાય પાપબંધ થયા કરે છે. એમ કહીએ છીએ.

મૂલમ્- આયરિય આહ-જહા સે વહુ તસ્સ ગાહાવહસ્સ વા તસ્સ ગાહાવહપુત્તસ્સ વા, રણ્ણો વા રાયુપુરિસસ્સ વા લ્લણં નિદ્દાય પવિસિસ્સામિ, લ્લણં લ્લધ્ધૂણં વહિસ્સામિ ત્તિ પહારેમાણે દિયા વા રાઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા અમિત્તભૂતે સિચ્છાસંઠિતે, નિચ્ચં પસઢવિઝવાય ચિત્તદંડે, એવમેવ લાલે વિ સવ્વેસિ પાણાણં જાવ સવ્વેસિસત્તાણં દિયા વા રાઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા અમિત્તભૂતે સિચ્છાસંઠિતે નિચ્ચં પસઢવિઝવાય ચિત્તદંડે તં પાણાતિવાણ જાવ સિચ્છાદંસણ સલ્લે, એવં લલુ ભગવયા અલ્લણાણ, અસંજણ, અવિરણ, અપ્પહિહય પલ્લવલ્લાય પાવલ્લમે, સલ્લિરણ, અસંલુલે, એગંતદંડે, એગંતલાલે એગંતસુત્તે યાવિ ભવહ । સે લાલે અવિચાર મણ વયણ કાયલલ્લકે સુવિણમણિ ન પસસહ પાલેય સે લલ્લમે કલ્લજહ ॥૫॥

અર્થ આચાર્ય મહારાજ કહે છે કેઈ ઘાતક પુરૂષ ગૃહપતિ, રાજપુરૂષની ઘાત ચિંતવે છે, પણ ઘાત કરવાની ક્રિયા કરતો નથી છતાંય તે ઘાતક કહેવાય છે. તેવી રીતે અજ્ઞાની જીવ સર્વ પ્રાણી, ભૂત જીવ અને સત્યની ઘાત કરતો નથી છતાં મિથ્યાદર્શન રૂપી શલ્ય તથા અઠાર પાપસ્થાનોમાંથી જ્યાં સુધી નિવૃત્ત થયો નથી ત્યાં સુધી ભગવાને આવા જીવને અવૃત્તિ, અસંયતિ, સક્રિય, સવરરહિત અન્યજીવોને એકાંતપણે દડ દેવાવાળો, એકાંત બાલ, એકાંત સૂતેલો અને અવિચારી કહ્યો છે. તેથી આવા જીવો અન્ય જીવોનો ઘાત કરતાં નથી છતાં પણ પ્રત્યાખ્યાનના અભાવે પાપકર્મોનાં બંધન કરે છે.

મૂલમ્- જહા સે વહાૈ તસ્સ વા ગાહાવહસ્સ જાવ તસ્સ વા રાયપુરિસસ્સ પત્તેયં પત્તેયં ચિત્તસમા-
દાૈ દિયા વા રાઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા, અમિત્તભૂતે મિચ્છાસંઠિત્તે નિચ્ચં પસ-
ઠવિહવાય ચિત્તદંડે ભવહ, એવમેવ વાલે સર્વેસિં પાણાણં જાવ સર્વેસિં સત્તાણં
પત્તેયં પત્તેયં ચિત્તસમાદાૈ દિયા વા રાઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા અમિત્તભૂૈ
મિચ્છાસંઠિત્તે નિચ્ચં પસઠવિહવાય ચિત્તદંડે ભવહ ॥૬॥

અર્થ : જેમ વધની ઇચ્છા રાખનાર ઘાતક પુરૂષ અવસર ન મળતાં રાજપુરૂષ આદિની ઘાત કરતો
નથી તો પણ દિવસ અને રાત્રિ હરસમયે તેનાં વધનાં વિચારો રાખતો હોવાથી તેનો
વેરી બની રહે છે તેવી જ રીતે અપ્રત્યાખ્યાની પ્રાણી હિંસામય ભાવ રાખતો હોવાથી
અવસર પ્રાપ્ત થયે છકાય જીવની હિંસા કરતાં કરતો નથી. ઘર આદિ બનાવવામાં તથા
વ્યાપાર આદિમાં છકાય જીવની હિંસા કરતાં સકેય પામતો નથી. પ્રાણીઓ સગદ્વેષથી
ભરેલાં છે અજ્ઞાનથી ઘેરાયેલાં છે એવા જીવો ભલે હિંસા ન કરતાં હોય, હિંસાનાં
પરિણામ ન રાખતાં હોય, છતાં તેઓ સર્વ પ્રાણીઓનાં વેરી છે. આ સર્વ અશુદ્ધતાનો
નાશ કરનાર 'વિરતી' ભાવ છે. તેથી જીવ એકેન્દ્રિય હોય, વિકલેન્દ્રિય હોય કે પચેન્દ્રિય
હોય પણ તે સર્વ અપ્રત્યાખ્યાની આશ્રિત હોઈ સર્વ ઘાતક ભાવવાળા અને પાપકર્મ
કરનારા બંધુવા

મૂલમ્- નો ઇણટ્ઠે સમદ્ઠે । ચોયલ હહ લલુ વહવે પાણા, જે ઇમેણં સરીર સમુત્સણં નો દિટ્ઠા
વા સુયા વા નાભિમયા વા વિત્તાયા વા જેસિં ણો પત્તેયં પત્તેયં ચિત્તસમાયાૈ દિયા વા
રાઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા અમિત્તભૂતે મિચ્છાસંઠિત્તે નિચ્ચંપસઠ વિહવાય ચિત્ત-
દંડે તં. પાણાતિવાૈ જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે ॥૭॥

અર્થ : શિષ્ય આચાર્યને કહે છે કે ભગવાન ! આ જગતમાં એવા સુક્ષ્મ જીવો છે કે જે અમારા
દેખવા કે સંભળવામાં આવતાં નથી. તેઓનાં પ્રત્યે હિંસાની ભાવના પણ અમારામાં
ઉત્પન્ન થતી નથી તો એવી સ્થિતિમાં તેઓની હિંસાનુ પાપ અમને કેવી રીતે લાગી
શકે ? અઠાર પાપસ્થાનકને નહિં સેવન કરનારને પાપકર્મ ક્યાંથી લાગે ? કારણ કે હિંસાના
ભાવ પરિચિત વ્યક્તિ આશ્રયી હોય. અપરિચિત વ્યક્તિ આશ્રયે ન હોય. જગતમાં સુક્ષ્મ
ખાદ્ય આદિ પ્રાણીઓ છે તે પ્રાયઃ કરીને દેશકાળ સ્વભાવ આશ્રયે દૂરવર્તી પણ હોય છે
જેથી સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે હિંસાના ભાવ હોવા સંભવ નથી

મૂલમ્- આયરિયા આહ તત્થ લલુ ભગવયા દુવે દિટ્ઠંતા પન્નતા તં જહા સન્નિદિટ્ઠંતે ય અસન્નિ-
દિટ્ઠંતે ય ! સે કિં તં સન્નિ દિટ્ઠં તે ? જે ઇમે સન્નિપંચિદિયા પજ્જત્તગા એતેસિં ણં
છજીવનિકાૈ પહુચ્ચ તં. પુઢવીકાયં જાવ તસકાયં ! સે ઇગ્ગહો પુઢવીકાણં કિચ્ચં
કરેહ વિ, કારવેહ વિ તસ્સ ણં હવં ભવહ-એવં લલુ અહં પુઢવીકાણં કિચ્ચં કરેમિ વિ
કારવેમિ વિ, નો ચેવ ણં સે એવં ભવહ-ઇમેણ વા ઇમેણ વા સે એતેણં પુઢવીકાણં કિચ્

કરવેઈ વિ, કારવેઈ વિ, સે જં તત્તો પુઢવિકાયાઓ અસંજય, અવિરય, અપ્પડીહય, પચ્ચક્ખાય પાવકસ્મે યાવિ ભવઈ, એવં જાવ તસકાએ ત્તિ, માણિયવ્વં । સે એગઈઓ છજીવનિકા-
 ણીહ કિચ્ચં કરેઈ વિ કારવેઈ વિ, તસ્સ જં એવં ભવઈ, એવં યલુ અહં છજીવનિકાણીહ
 કિચ્ચં, કરેમિ વિ કારવેમિ વિ નો ચેવ જં સે એવં ભવઈ-ઈમેહિં વા ઈમેહિં વા । સે ય
 તેહિં છીહ જીવનિકાણીહ જાવ કારવેઈવિ, સે ય તેહિં છીહ જીવનિકાણીહ અસંજય,
 અવિરય, અપ્પડિહય પચ્ચક્ખાય પાવકસ્મે તં. પાણાતિવાએ જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે ।
 એસ યલુ ભગવયા અક્ખાએ અસંજએ, અવિરએ, અપ્પડિહય પચ્ચક્ખાય પાવકસ્મે સુવિણ-
 મવિ અધસ્સઓ પાવેય સે કસ્મે કજ્જઈ, સે તં સન્નિદિટ્ઠંતે ॥૮॥

અર્થ : માત્ર જે જીવો હિસામાં પ્રવૃત્ત હોય તેને જ પ્રત્યાખ્યાનની જરૂર ગણાય. એવો ઘણા
 આચાર્યનો સામાન્ય અભિપ્રાય છે. છતાં આ આચાર્ય વિશેષ કરી કહે છે કે ભગવાન
 મહાવીરે આ સબધમાં બે દૃષ્ટાંતો કહેલાં છે એક સરી જીવનુ. બીજું અસંસી જીવનું.
 સરી જીવનુ દૃષ્ટાંત આપતાં આચાર્ય કહે છે કે કોઈ સંસી પચેન્દ્રિય મનુષ્ય વિચાર કરે
 કે હું પૃથ્વીકાય આશ્રયે જીવોની હિસા કરીશ અને અન્ય પાસે પણ કરાવીશ આમાંથી
 ફલિત થાય છે કે આવી પ્રતિજ્ઞા કરનારનો એવો અભિપ્રાય રહેતો નથી કે હું સંકેદ, લાલ
 કે પીળી અમુક પૃથ્વીકાય જીવોની જ હિસા કરીશ તેથી તમામ પૃથ્વી કાયનાં જીવો
 તેનાથી કરતાં અને ભયભીત રહે છે. જો તેણે એવો નિર્ણય કર્યો હોત કે મારે સંકેદ
 પૃથ્વીકાયનો જ ઉપયોગ કરવો છે તો બીજા જીવોને અભયદાન મળત. પણ તેમ નહિ
 હોવાથી સમસ્ત જીવો સદૈવ ભયભીત રહે છે. તેથી પ્રત્યાખ્યાન વિનાનાં અપ્રત્યાખ્યાની
 જીવો અસચિતિ. અવિરતિ હોવાથી પાપનુ બધન કરવાવાળા છે એ રીતે અઠાર પાપ-
 સ્થાનક માંહેલુ કોઈપણ પાપ વિરતિને પામ્યું ન હોય તે ઘાતક જીવને અઠારે પાપ-
 સ્થાનકોનાં પાપનુ બધન હોય છે એજ પ્રમાણે. જો કોઈ છકાયના જીવો દ્વારા કાર્ય
 કરતો. કરાવતો હોય તો તે એમજ કહેશે કે હું છકાયના જીવો વડે કાર્ય કરું છું અને
 કરાવું છું. પરંતુ તે જીવને વિષે એમ કહી શકાશે નહીં કે અમુક જીવો દ્વારા કાર્ય કરે
 છે અને કરાવે છે પરંતુ એમજ કહેવાશે કે તે છયે જીવનિકાર્યો દ્વારા કરે છે અને કરાવે
 છે તેથી તે પુરૂષ છયે જીવનિકાયનો અસચમી, અવિરત અને તેમને વિષે પાપકર્મના
 પ્રત્યાખ્યાનથી રહિત છે અને અઠારે પાપનુ સેવન કરનાર છે. આ સરીનુ દૃષ્ટાંત થયું.

મૂલમ્- સે કિં તં અસન્નિદિટ્ઠંતિ તે ? જે ઈમે અસન્નિગો પાણા તં. પુઢવીકાઈયા જાવ વણસ્સઈ
 કાઈયા છટ્ટા વેગઈયા તસા પાણા જેસિ નો તક્કા ઈ વા સન્ના તિ વા પજ્ઞા તિ વા મણા
 તિ વા વઈ તિ વા સયં વા કરણાએ અન્નેહિં વા કારાવેત્તએ, કરંતં વા સમણુજાણિત્તએ
 તેઽવિ જં વાલે સર્વ્વેસિ પાણાણં જાવ સર્વ્વેસિ સત્તાણં દિયા વા રાઓ વા સુત્તે વા જાગ-
 રણાણે વા અમિત્તભૂતા મિચ્છાસંઠિયા નિચ્ચં પસઢવિઝવાય ચિત્ત દંડા તં. પાણાઈવાએ
 જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે ઇચ્ચેવ જાવ નો ચેવ મણો નો ચેવ વઈ પાણાણં જાવ સત્તાણં

દુઃખળયાએ સોયળાએ જૂરળયાએ, તિપ્પળયાએ, પિટ્ટળયાએ, પરિતપ્પળયાએ તે દુઃખળ-
સોયળ જાવ પરિતપ્પળ વહવંધન પરિક્લિસેસાઓ અપ્પહિવિરિયા ભવંતિ ॥૧૧॥

અર્થ : હવે અસંજીનું દૃષ્ટાંત બતાવે છે આ સંસારમાં પાંચ સ્થાવરો તેમજ કેઈ ત્રસ પ્રાણીઓ
પણ અસંજી જીવોને તર્ક, ગ્રજ્ઞા, પ્રજ્ઞા કે મન વચન આદિ હોતાં નથી. પરંતુ ત્રસ
પ્રાણીઓમાં વચન હોય છે. પણ તેઓમાં કાર્ય કરનારનાં મનમાં કયા શુભાશુભ ભાવો છે.
તે જાણવાની શક્તિ આવા ત્રસ પ્રાણીઓમાં હોતી નથી વળી પોતામાં થતાં શુભાશુભ
ભાવોને જાણવાની શક્તિ નથી તેથી સર્વ અસંજી જીવોને સર્વ પ્રાણી પ્રત્યે શત્રુ સમાન
ભાવો પરમાર્થ દૃષ્ટિએ અવ્યક્તપણે હોય છે મિથ્યાત્વી જીવો પરમાર્થને નહિ જાણનારા
હોવાથી સદૈવ પ્રાણુઘાતક જ છે. આ અસંજી પ્રાણીઓમાં અવ્યક્તપણે આવા અધ્યવસાયો
રહેલાં છે. તેઓ અવિરતિ ભાવથી બીજાને દુઃખ દેનારા શોક કરાવનારા, તાપ, પીડા,
પરિતાપ તથા ત્રામ આપનારા ભાવોનું નિરતર સેવન કરતાં હોય છે. અવ્યક્ત ભાવે આ
જીવો જીવહિંસાનાં પરિણામવાળા હોય છે તેમજ વિરતિના અભાવથી તે જીવો કર્મથી
બંધાય છે. એકેન્દ્રિય જીવોમાં અવ્યક્તપણે અન્ય જીવોને પીડા આપવા રૂપ વ્યાપાર, આહાર
આદિ આશ્રયે પડેલો છે તથા અન્ય જીવોને ઢળાવવા આશ્રયી વ્યાપાર પણ આ
એકેન્દ્રિય જીવોમાં અવ્યક્ત પણે રહેલો છે.

મૂલમ્- ઇતિ खलु से असन्निणो ऽ वि सत्ता अहोर्निस्सि पाणातिवाए उवक्खाइज्जंति जाव अहो-
निस्सि परिग्गहे उवक्खाइज्जंति जाव मिच्छादंसणसल्ले उवक्खाइज्जंति (एवं भूतवादी)
सव्वेजोणियावि, खलु सत्ता सन्निणो हुच्चा, असन्निणो होंति, असन्निणो हुच्चा सन्निणो
होंति, होच्चा सन्नो अदुवा असन्नी तत्थ से अविविचित्ता अविधूणित्ता, असंमुच्छित्ता
अणणुतावित्ता, असन्निकायाओ वा सन्निकायं संकमति, सन्निकायाओ वा असन्निकायं
संकमंति, सन्निकायाओ वा सन्निकायं संकमंति, असन्निकायाओ वा असन्निकायं संकमंति,
जे एए सन्नि वा असन्नि वा सव्वे ते मिच्छायाया, निच्चं पसढविउवाय चित्तदंडा, तं.
पाणातिवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले । एवं खलु भगवया अक्खाए असंजए अविरए
अप्पह्हिय पच्चक्खाय पावकम्मे, सकिरिए, असंवुडे, एगंतदंडे, एगंतवाले, एगंतमुत्ते से
बाले अविचार मणवयकायवक्के सुविणमवि न पस्सइ पावे य से कम्मे कज्जइ ॥१०॥

અર્થ : ઉપરનાં સંજી અને અસંજીના દૃષ્ટાંત સંબંધમાં ભૂતવાદીઓ સહિત અન્ય દર્શનીયો કહે
છે કે સંજી જીવો મૃત્યુ પામીને સંજી જ થાય અને અસંજી હોય તે અસંજી જ થાય.
આ તેઓનો સિદ્ધાંત અસત્ય છે. કારણ કે જો એમ જ હોય તો શુભાશુભ કર્મનાં ફળ
ક્યાંથી થાય? વીતરાગ સિદ્ધાંત કહે છે કે શુભાશુભ કર્મ અનુસાર દરેક જીવ પોતાપોતાની
યોગ્યતા પ્રમાણે સંજી કે અસંજી દેવ કે નારકી અથવા તિર્યંચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
જીવોએ પહેલાં જે કર્મ બાંધેલ હોય તે કર્મનું છેદન નહિ કરવાથી તેમજ તે કર્મનું
પશ્ચાતાપરૂપ તપન નહિ કરવાથી જીવો એક બીજી યોનિઓમાં પોતાનાં જન્મનું રૂપાંતર

કર્યા કરે છે તેથી સસી કે અસંસી જીવો પ્રત્યાખ્યાન નહિ કરવાથી તેઓ અસંયતિ, અવિરતિ, અપ્રતિહત્, પ્રત્યાખ્યાન પાપકર્મવાળા ગણાય છે. અને તેમને બંધન હોવાથી પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે

મૂલમ્- ચોયણ્ સે કિ કુવ્વં, કિ કારવં, કહં સંજય વિરયપ્પહિહય પચ્ચક્ખાય પાવકમ્મે ભવઈ ? આયરિય આહ-તત્થ खलु भगवया छज्जीवणिकायहेउ पन्नत्ता, तंजहा-पुढविकाइया, जाव तसकाइया । से जहा नामए- मम अस्सातं दंडेण वा, अट्ठीण वा मुट्ठीण वा, लेलूण वा, कवालेण वा, आतोडिज्जमाणस्स वा, जाव उदविज्जमाणस्स वा जाव लोमुक्खणणमायमवि-हिसाकारं दुक्खं भयं पडिसंवेदमि, इच्चेव जाणं सव्वे पाणा सव्वे सत्ता दंडेण वा जाव कवालेण वा आतोडिज्जमाणे वा, हम्ममाणे वा, तज्जिज्जमाणे वा, तालिज्जमाणे वा, जाव उदविज्जमाणे वा, जाव लोमुक्खणणमायमवि-हिसाकारं दुक्खं भयं पडिसंवेदेत्ति । एवं णच्चा सव्वे पाणा जाव सव्वे सत्ता, न हंतव्वा जाव न उद्देयव्वा एस्स धम्मे ध्रुवे, निइए, सासए, समिच्च लोगं खेयत्तोह पवेदिए । एवं से भिक्खू विरते पाणातिवायातो जाव मिच्छादंसणसत्लाओ से भिक्खू नो दंतपक्खालेणं दंतपक्खालेज्जा, नो अंजणं, नो वमणं नो धूवणं पि आदत्ते । से भिक्खू-अकिरिए, अलू-सए अकोहे, जाव अलोहे, उवसंते परिनिव्वुडे । एस खलु भगवया अक्खाए संजयविरय पडिहय पच्चक्खाय पાવકમ્મે અકિરિએ । સંવુડે એગંત પંડિએ યાવિ ભવઈ તિવેમિ ॥

इति पचचक्खाण किरिया नामे चउत्थमज्झयणं सम्मत्तं ॥११॥

અર્થ : શિષ્ય પૂછે છે કે હે ભગવત ! જીવો કયું કર્મ કરતાં થકા કેવા પ્રકારથી સંયમી, વિરતી તથા પાપકર્મનાં ઘાતક ન બની શકે ? જવાબમાં આચાર્યશ્રી જણાવે છે કે વર્તમાન સંબંધી પાપમયી કૃત્યથી રહિત થવું તેને સંયત થવું કહે છે. ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી પાપથી નિવૃત્ત થવું તેને 'વિરત' કહે છે. વર્તમાનકાળમાં અનુષ્ઠાન કરવાથી પૂર્વકર્મની સ્થિતિ અને તેનો રસ નાશ પામે છે તથા ન્યૂન થાય છે. અને પ્રત્યાખ્યાનનો અર્થ એ છે કે પહેલાં કરેલાં અતિચારોની નિંદા કરવી અને ભવિષ્યમાં આવા પાપમય કર્મ ન કરવાં તેનો સકલ્પ કરવો તે ભગવાન મહાવીર કહે છે કે છ કાય જીવની હિંસા નહિ કરવાનાં જે કોઈ પ્રત્યાખ્યાન ન કરે તો તે જીવોને સંસાર પરિભ્રમણ રહે છે અને જે કોઈ જીવો છકાયને નહિ હણવાનાં પ્રત્યાખ્યાન કરે તો તેમને મોક્ષનું કારણ રહે છે જેમ આપણને કોઈ દંડા વડે, હાડકા વડે, ઠીકરા વડે, મુઠી વડે દુઃખ આપે, અશાતા ઉપનંદે પીડા ઉત્પન્ન કરે, તો જે જાતનાં દુઃખનો આપણને અનુભવ થાય છે, તેવી જ અશાતાનો અનુભવ સર્વ જીવોને થાય છે. સર્વ જીવને સુખ, પ્રિય છે અને દુઃખ અપ્રિય છે. તેથી દયા - ધર્મ

સનાતન સત્ય રૂપ છે. આ ધર્મ નિત્ય અને ધ્રુવ છે એમ જાણી લિહુક સાધુએ પ્રાણા-
તિપાતથી માંડીને મિથ્યાદર્શન શલ્ય સુધીનાં સઘળાં પાપોથી પ્રત્યાખ્યાન લઈ નિવૃત્ત
થવું. જે સાધક આંખોમાં અંજન કરે નહિ, દવા લઈ વમન ન કરે, ધૂપ વિગેરે સુગંધી
દ્રવ્યોથી શરીર અથવા વસ્ત્રને સુગંધવાળા બનાવે નહિ, તથા સર્વ સાવધ ક્રિયાઓથી રહિત
થઈને સંયમનું પાલન કરે તો તે સંયતિ, વિરતિ, પ્રતિહત-પ્રત્યાખ્યાની કહેવાય છે.
વળી તેવા સાધુ અક્રિય, સંવૃત અને એકાંત પડિત કહેવાય છે. પ્રત્યાખ્યાની જીવો સંકાર્યારી
કહેવાય છે અને અપ્રત્યાખ્યાની જીવો અનાચારી કહેવાય છે. એમ જાણી છકાય જીવની
દયાનું પાલન કરવું તે આત્મશ્રેયનું કારણ છે.

૫ મું અધ્યયન

(આચારશ્રુત)

પૂર્વભૂમિકા :— ચોથા અધ્યયનમાં સસાર સાગરથી પાર થવાની ઇચ્છાવાળા પુરૂષો માટે પાપનાં પ્રત્યાખ્યાન કરવાની આવશ્યકતા બતાવી પરંતુ જ્યાં સુધી મનુષ્ય સંપૂર્ણ અનાચારોને દૂર કરી સમ્યક્ આચારમાં સ્થિત ન થાય ત્યાં સુધી સંપૂર્ણપણે પ્રત્યાખ્યાનનું પાલન થઈ શકે નહિ તેથી આચારનું પાલન અને અનાચારનો ત્યાગ કરવા માટે આચાર અને અનાચારની વ્યાખ્યા રૂપ આ પાંચમું અધ્યયન “આચાર શ્રૂત” નામે ઉપદેશવામાં આવ્યું છે તેથી આચાર અનાચારનાં જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી આચારનું પાલન કરવાથી અને અનાચારનો ત્યાગ કરવાથી સાધક જીવ સર્વ દોષોથી રહિત બની ઇષ્ટસ્થાનરૂપ મોક્ષસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મૂલમ્- આદાય બંભચેરં ચ, આસુપન્ને ઇમં વદ્ ।

અસ્મિ ધમ્મે અણાચારં, નાયરેજ્જ કયાઢિવિ ॥૧॥

અર્થ : વિવેકી સાધકે બ્રહ્મચર્યને અંગીકાર કરી, કદાપિ પણ સાવધ અનુષ્ઠાન રૂપ અનાચારનું સેવન કરવું નહિ સત્ય, તપ, સયમ, જીવક્યા તથા ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ વિગેરે કાર્યોને બ્રહ્મચર્ય કહે છે સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્યને કરનાર વસ્તુતઃ બ્રહ્મચારી કહેવાય તેથી સાધુએ અનાચારનું સેવન ન કરવું જોઈએ

મૂલમ્- અણાદીયં પરિન્નાય, અણવદગ્ગેતિ વા પુણો ।

સાસયમસાસણ વા, ઇતિ દિઢિં ન ધારણ ॥૨॥

અર્થ : વિવેકી પુરૂષ આ જગત અનાદિ અનંત છે તેને એકાંત નિત્ય કે એકાંત અનિત્ય માનવું નહિ.

મૂલમ્- એણંહ દોહં ઠાણંહ, વવહારો ન વિજ્જઈ ।

એણંહ દોહિ ઠાણંહ, અણાચારં તુ જાણણ ॥૩॥

અર્થ : સંસારમાં જોડલા પદાર્થો છે તે સર્વ કથંચિત્ત નિત્ય અને કથંચિત્ત અનિત્ય છે કોઈ પદાર્થ એકાંત નિત્ય કે અનિત્ય નથી એકાંત નિત્ય કે અનિત્ય માનવાથી વ્યવહાર ચાલી શકે નહિ વસ્તુ માત્ર દ્રવ્યથી નિત્ય અને પર્યાયથી અનિત્ય છે (પર્યાય એટલે વર્તમાન દશા - સ્થિતિ - અવસ્થા). તેથી એ બંને પદ્ધતિના આશ્રયથી અનાચારનું સેવન થાય છે એમ જાણવું.

મૂલમ્- સમુચ્છિહિતિ સત્યારો, સવ્વે પાણા અર્ણેલિસા ।

ગંઠિગા વા, ભવિસ્સંતિ, સાસયંતિ વ ણો વણ ॥૪॥

અર્થ : ઘણાં લોકો એમ કહે છે કે સર્વજ્ઞને માનનાર લબ્ય જીવો મોક્ષ પામશે તો સર્વ લબ્ય જીવો મોક્ષ પામવાથી આલોક લબ્ય જીવથી રહિત થશે. અલબ્યો જ આ લોકમાં રહેશે. આવું એકાંત વચન વિવેકી પુરૂષે બોલવું નહિ. કારણ કાળ જેમ અનંત છે તેમ લબ્ય જીવો પણ અનંત છે જેમ કાળનો અત આવવાનો નથી તેમ લબ્ય જીવોનો સમસ્ત ઉચ્છેદ થવાનો નથી

મૂલમ્- એહિં દોહિં ઠાણેહિં, વવહારો ન વિજ્જઈ ।

એહિં દોહિં ઠાણેહિં, અણાયારં તુ જાણે ॥૫॥

અર્થ : કેવળી ભગવંતોએ પ્રવાહની અપેક્ષાએ કાળને અને લોકને અનાદિ અનંત કહ્યો છે કોઈ જીવ સિદ્ધગતિને પામે એ અપેક્ષાએ તેને સમારનો અભાવ કહ્યો. પણ શાશ્વત અને અશાશ્વત ભાવો રૂપ બંને પ્રકારના જીવો આ જગતમાં છે વળી અપેક્ષાએ ભિન્ન ભિન્ન કર્મને લીધે જીવોને વિલક્ષણ સ્વભાવવાળા બાણવા એકાંત વચનથી બ્યવહાર ચાલી શકે નહિ એકાંત વચન તે અનાચાર છે.

મૂલમ્- જે કોઈ લુદ્ધગા પાણા, અદુવા સંતિ મહાલયા ।

સરિસં તેહિં વેરંતિ, અસરિસંતિ ય ણો વણ ॥૬॥

અર્થ : આ સસારમાં કોઈ નાનાં શરીરવાળા તથા કોઈ મોટા શરીરવાળા જીવો છે. તેઓ બંનેની હિસાથી એક સરખું જ વેર બંધન થાય છે નાનાં પ્રાણીઓને મારવાથી થોડી હિસા તથા મોટા પ્રાણીઓને મારવાથી વધારે હિસા એમ કોઈ રીતે માનવું શુદ્ધ નથી. વેરબંધન તો સરખું જ છે

મૂલમ્- એહિં દોહિં ઠાણેહિં, વવહારો ન વિજ્જઈ ।

એહિં દોહિં ઠાણેહિં, અણાયારં તુ જાણે ॥૭॥

અર્થ : બંને સ્થાન પૈકી એકાંત સ્થાનક માનવાથી બ્યવહાર ચાલે નહિ એકાંત માનવાથી અનાચાર ગણાય એમ બાણી એકાંત માન્યતા રાખવી નહિ કલ્યાણની અભિલાષા રાખવાવાળાએ કોઈ પણ એકાંત પક્ષનું અવલંબન ન કરવું જોઈએ નાના મોટા જીવોને મારવાથી કર્મબંધન ઓછીવત્તી માત્રાવાળું થાય છે એમ કદાપિ પણ વર્ણવવું નહિ

મૂલમ્- અહાકમ્માણિ મુંજંતિ, અન્નમન્ને સકમ્મુણા ।

ઉવલિત્તે તિ જાણિજ્જા, અણુવલિત્તે તિ વા પુણો ॥૮॥

અર્થ : આધાકર્મી આહારનો ઉપલોગ કરવાવાળા સાધુ કર્મથી જરૂર લેપાય છે તેમ એકાંતપણે ન ઉચ્ચરવું તેમ કર્મબંધ થતો નથી એમ પણ એકાંત ન કહેવું કારણકે દોષિત આહાર અબાણુપણે લોગવતાં કર્મબંધન ન પણ થાય ! પરંતુ શાસ્ત્રીય વિધિનું ઉલ્લંઘન કરી આસક્તિથી જો આધાકર્મી આહાર આદિનો ઉપલોગ થાય તો સાધુને જરૂર કર્મબંધન થાય જ.

મૂલમ્- એર્હિ દોર્હિ ઠર્ણેહિ, વવહારો ન વિજ્જઈ ।

એર્હિ દોર્હિ ઠર્ણેહિ, અણાચારં તુ જાણે ॥૧૧॥

અર્થ : દેશકાળને લીધે શુદ્ધ આહાર કેઈ વખત પ્રાપ્ત ન થાય અને આહારના અભાવે કુધાના લીધે અનર્થની ઉત્પત્તિ થવાનો પ્રમગ ઉપસ્થિત થાય, અગર છૂંચોની વિગધના થવાનો સંભવ હોય અને સાધકને આર્તધ્યાન થવાથી નીચ ગતિ પણ પ્રાપ્ત થાય, તો આવા અનુઅપેક્ષિત સંભોગોવશાત્ દોષિત આહારને વિવેકથી ભોગવતાં પાપબંધન ન પણ થાય. (અગર અલ્પબંધ પણ થાય એમ વ્યવહારથી સમજવું).

મૂલમ્- જમિદં ઓરાલમાહારં, કમ્મગં ચ તહેવ ય ।

સવ્વત્થ વીરિયં અત્થિ, નત્થિ સવ્વત્થ વીરિયં ॥૧૦॥

અર્થ : દેખવામા આવતાં શરીરનાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકાર વર્ણવ્યા છે. (૧) ઔદારિક શરીર, (૨) વૈક્રિય શરીર, (૩) આહારક શરીર, (૪) કાર્મણુ શરીર, (૫) તેજસ્ શરીર. આ શરીરો એકાંતપણે જુદા નથી. કારણ તે બધા પુદ્ગલ પરમાણુઓથી નીર્મિત છે. મોટા, ઉઠાર, સ્થૂળ રીતે દેખી શકાય એવાં પુદ્ગલોથી બનેલાં શરીરને ઔદારિક શરીર કહે છે કર્મના સમૂહથી બનેલાં શરીરને 'કાર્મણુ' કહેવાય છે 'તેજસ્' શરીર અન્ન પાચન આદિનું કાર્ય કરે છે વૈક્રિય શરીર નાનું મોટું થઈ શકે એવા વૈક્રિય પુદ્ગલોનું બનેલું છે. પરંતુ દરેકના કાર્યો ભિન્ન ભિન્ન છે. એથી એકાંત અભિન્ન કહેવું તે વ્યાજબી નથી વળી એકાંત ભિન્ન છે. એમ પણ ન કહેવું, કારણ સર્વ શરીરો એકબીજાનાં આશ્રયે રહેલાં છે

મૂલમ્- એર્હિ દોર્હિ ઠર્ણેહિ, વવહારો ન વિજ્જઈ ।

એર્હિ દોર્હિ ઠર્ણેહિ, અણાચારં તુ જાણે ॥૧૧॥

અર્થ : વળી સર્વ પદાર્થોમાં શક્તિ એકસરખી છે એમ પણ ન કહેવું તેમ જ ભિન્ન ભિન્ન શક્તિ છે તેમ પણ એકાંતે ન કહેવું સર્વ પદાર્થો પુદ્ગલસમય છે એ અપેક્ષાએ સમાન ગણાય. તેમજ સર્વ પદાર્થોમાં દરેકની યોગ્યતા પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન શક્તિ પણ રહેલી છે તેથી એકાંતે જો વ્યવહાર ચાલે તો ગભીર અથડામણ બિહી થાય તેમ જાણી એકાંત વચન બોલવા નહિ કારણ પદાર્થ માત્રમાં અનેક ધર્મો રહેલાં છે

મૂલમ્- નત્થિ લોએ અલોએ વા, એવં સન્નં નિવેસે ।

અત્થિ લોએ અલોએ વા, એવં સન્નં નિવેસે ॥૧૨॥

અર્થ : શૂન્યતાવાદીઓ લોક-અલોક, જીવ, અજીવ, આદિ સર્વ પદાર્થોને મિથ્યા માને છે. એવી ખુદ્ધિ રાખવી ન જોઈએ પરંતુ લોક પણ છે અને અલોક પણ છે (આ લોક ચૌદ રાજુ પરિમાણુ પ્રમાણુવાળો છે, અને જીવ અજીવ સમસ્ત દ્રવ્યનો આધાર છે) લોકથી અતિરિક્ત જે આકાશ છે તે અલોક છે પદાર્થોનાં અસ્તિત્વમાં જ પદાર્થની સત્તા હોઈ શકે છે. વળી પદાર્થોમાં તેઓની અર્થ ક્રિયા પણ હોય છે.

મૂલમ્- નત્થિ જીવા અજીવા વા, નેવં સન્નં નિવેસણે ।

અત્થિ જીવા અજીવા વા, એવં સન્નં નિવેસણે ॥૧૩॥

અર્થ : આ જગત છ દ્રવ્યોનું બનેલું છે. જીવ-અજીવ, ધર્માસ્તિકાય-અધર્માસ્તિકાય, આકાશ, પુદ્ગલ અને કાળ. આ છયે દ્રવ્યો પોતાપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે પોતાપોતાનું કાર્ય કરી રહ્યા છે એવું જ્ઞાન ધારણ કરવું જોઈએ વળી જીવ ઉપયોગ લક્ષણવાળો છે. સંસારી જીવનો ઉપયોગ અશુભ છે. અને સિદ્ધના જીવનો ઉપયોગ શુદ્ધ ચેતન્યમય છે 'આવું કંઈ નથી એમ કોઈએ માનવું નહિ.

મૂલમ્- નત્થિ ધમ્મે અધમ્મે વા, નેવં સન્નં નિવેસણે ।

અત્થિ ધમ્મે અધમ્મે વા, એવં સન્નં નિવેસણે ॥૧૪॥

અર્થ : ધર્મનું અસ્તિત્વ નથી તથા અધર્મનું અસ્તિત્વ નથી તેવી ભુદ્ધિ કોઈપણ વિવેકી જીવે રાખવી નહિ પરંતુ ધર્મ અધર્મ આ જગતમાં જ છે એમ માનવું. શ્રુત અને ચારિત્ર્યરૂપ પરિણામને ધર્મ કહેવાય. મિથ્યાત્વ આદિ પરિણામને મિથ્યા (અધર્મ) કહેવાય. શ્રુત અને ચારિત્ર્ય ધર્મ એ આત્માનાં પોતાનાં પરિણામ છે અને તે પરિણામો કર્મફલ્ય કરવાનાં કારણરૂપ છે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ પ્રમાદ, કષાય અને અશુભયોગ એ અધર્મ કહેવાય છે. તે પણ આત્માનાં પરિણામ છે. કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ આદિ કારણ આવશ્યક છે. પરંતુ તે ધર્મ અને અધર્મ સાથે કારણભૂત છે. જગતની વિચિત્રતા ધર્મ અને અધર્મના આશ્રયે હોય છે.

મૂલમ્- નત્થિ વંધે વ મોક્ખે વા, નેવં સન્નં નિવેસણે ।

અત્થિ વંધે વ મોક્ખે વા, એવં સન્નં નિવેસણે ॥૧૫॥

અર્થ : જીવને કર્મબંધન નથી. તેમ જ મોક્ષ પણ નથી. એવો વિવેકીએ કદીપણ વિચાર સેવવો નહિ. અન્ય દર્શનીઓ જીવને એકાંત નિત્ય માનવાથી બંધ-મોક્ષને માનતાં નથી. જેમ દારૂપાનથી અમુક એવા આત્મામાં આપણને વિકૃતિ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે તથા અમૂર્ત આત્મા સાથે કર્મનાં બંધ થાય છે. તે આવશ્યક છે સંસારી જીવો અનાદિકાળથી તેજસ અને કાર્મણુ શરીરને લીધે જન્મ-મરણ કરી રહ્યા છે. તેથી કર્મબંધન અને મોક્ષના અસ્તિત્વને માનવું તેજ સનાતન સત્ય છે.

મૂલમ્- નત્થિ પુણો વ પાવે વા, નેવં સન્નં નિવેસણે ।

અત્થિ પુણે વ પાવે વા, એવં સન્નં નિવેસણે ॥૧૬॥

અર્થ : કેટલાંક જીવો એમ કહે છે કે આ સંસારમાં પુણ્ય નથી પાપ પણ નથી પરંતુ તેઓની દૃષ્ટિએ જ સંસારમાં વિચિત્રતાઓ માલમ પડે છે કોઈ સુખી તો કોઈ દુઃખી ! જો પુણ્ય પાપનાં ફળ ન હોય તો આવી વિચિત્રતા હોય જ નહિ જીવનાં શુભ પરિણામથી પુણ્ય બંધાય છે અશુભ પરિણામથી પાપ બંધાય છે. એમ પુણ્ય અને પાપ બંનેનાં અસ્તિત્વનો સ્વીકાર વિવેકીએ કરવો.

મૂલમ્- નત્થિ આસવે સંવરે વા, નેવં સન્નં નિવેસણં ।

અત્થિ આસવે સંવરે વા, એવં સન્નં નિવેસણં ॥૧૭॥

અર્થ : પ્રાણાતિપાપ આદિ અઢાર પ્રકારનાં જે પાપનાં સ્થાનકો કહેલાં છે. તે કર્મના ચક્રણરૂપ કારણો છે અને તે કારણોને આશ્રવ કહે છે આ કર્મોનાં કારણોને નિરોધવા રૂપ જે ક્રિયા તેને 'સવર' કહે છે પાંચ ઇન્દ્રિયો દ્વારા વિષયોનું સેવન કરવું તેને આશ્રવ કહે છે અને તે વિષયોને રૂધવા તેને સવર કહે છે મન, વચન, કાયાના શુભયોગને પુણ્યાશ્રવ કહે છે અને અશુભ યોગને પાપાશ્રવ કહે છે મન, વચન, કાયાના વ્યાપારનો નિરોધ કરવો એટલે તે વ્યાપારને થતાં અટકાવવાં તેને સવર કહે છે. આ સંવરરૂપ મહામત તથા અણુવૃત્ત આદિ નિયમો પુણ્યરૂપ અને સંવરના કારણો છે એમ માધકે જરૂર માનવું.

મૂલમ્- નત્થિ વેયણા નિજ્જરા વા, નેવં સન્નં નિવેસણં ।

અત્થિ વેયણા નિજ્જરા વા, એવં સન્નં નિવેસણં ॥૧૮॥

અર્થ : શુભાશુભ કર્મના ઉદયથી જે સુખમય કે દુઃખમય અનુભવ થાય છે તેને વેદના કહે છે. આ વેદના નહન કરવાથી તેમજ ભોગવવાથી કર્મની નિર્જરા પણ થાય છે એટલે કર્મ આત્મ-પ્રદેશથી વિખૂટા પડે છે. તેને નિર્જરા કહે છે. કોઈ કહે છે કે વેદના પણ નથી અને નિર્જરા પણ નથી તો તે જરાપણ ચોગ્ય નથી સુખ અને દુઃખ રૂપ અનુભવો સર્વ જીવને પ્રત્યક્ષ જણાય છે તેથી શુભાશુભ કર્મનો ક્ષય કરવો તેને મોક્ષ કહે છે

મૂલમ્- નત્થિ કિરિયા અકિરિયા વા, નેવં સન્નં નિવેસણં ।

અત્થિ કિરિયા અકિરિયા વા, એવં સન્નં નિવેસણં ॥૧૯॥

અર્થ : કેટલાંક અન્ય દર્શનીઓ ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે તેઓ ક્રિયા અને અક્રિયા બન્નેનો નિષેધ કરે છે પણ તે બુદ્ધિ ઠીક નથી ક્રિયા અને અક્રિયાના અસ્તિત્વને માનવું જોઈએ સંસારમાં ક્રિયા કરતાં જીવો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. આ ક્રિયા તેરમાં શુભસ્થાક સુધી માલમ પડે છે કર્મરહિત એવા ચૌદમા શુભસ્થાનકવાળા તથા સિદ્ધનાં જીવોને ક્રિયા નથી તથા ક્રિયા અને અક્રિયા બન્નેનાં અસ્તિત્વને માનવું તે જ સત્ય જ્ઞાન છે.

મૂલમ્- નત્થિ કોહે વ માણે વા, નેવં સન્નં નિવેસણં ।

અત્થિ કોહં વ માણે વા, એવં સન્નં નિવેસણં ॥૨૦॥

અર્થ : કેટલાંક જીવો ક્રોધ, માન વિગેરે નથી એમ માને છે પણ તેમની માન્યતા તદ્દન ભૂલભરેલી છે. ક્રોધ જગતમાં પ્રત્યક્ષ જણાય છે. જીવ ક્રોધને લીધે જ એકબીજા જોડે અથડા મણુ ઊભી કરે છે તે પ્રત્યક્ષ છે. વળી દરેક જીવ માનના માટે જ મરે છે. માન ન હોત તો આ જગતમાં પ્રત્યક્ષ અમરાપુરી નજરે પડત પણ માન-અપમાનને લીધે આજો સંસાર અથડાઈ રહ્યો છે.

મૂલમ્- નતિથ માયા વ લોભે વા, નેવં સન્નં નિવેસણ ।

અતિથ માયા વ લોભે વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૧॥

અર્થ : ઘણા જીવો માની રહ્યા છે કે માયા, કપટ, લોભ જેવું કોઈ તત્ત્વ આ જગતમાં નથી. ઘણાં મનવાળા ચાર કષાયની સત્તાનો સ્વીકાર કરતાં નથી. પણ માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ સંસારી જીવોમાં પ્રત્યક્ષ દેખાય છે આ કષાયોના કારણે જ જીવો સંસારમાં રખડે છે માટે તેનું અસ્તિત્વ માનવું જોઈએ. ક્રોધ અને માનનો સમાવેશ દ્વેષમાં થાય છે માયા અને લોભનો સમાવેશ રાગમાં થાય છે

મૂલમ્- નતિથ પેજ્જે વ દોસે વા, નેવં સન્નં નિવેસણ ।

અતિથ પેજ્જે વ દોસે વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૨॥

અર્થ : જગતમાં લોકો એકબીજા તરફ પ્રેમ રાખે છે અને તે પ્રેમને વિશુદ્ધ કહે છે. આ વાત ધરાધર નથી. હાલવાતો પ્રેમ એ પ્રેમ નથી પણ રાગ છે. રાગ એ મોહકર્મનું બીજ છે. રાગથી વિશુદ્ધ દ્વેષ છે કોઈ વસ્તુ ઉપર રાગ હોય તો અન્ય વસ્તુ ઉપર દ્વેષ હોય જ એમ સત્ય હકીકત છે. આ બંને મોહનાં જ ફરજદ છે જ્યાં સુધી મોહનું અસ્તિત્વ રહેલું છે ત્યાં સુધી રાગ-દ્વેષનું અસ્તિત્વ રહેલું છે. એમ સત્યપણે માનવું.

મૂલમ્- નતિથ ચાઝરંતે સંસારે, નેવં સન્નં નિવેસણ ।

અતિથ ચાઝરંતે સંસારે, એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૩॥

અર્થ : આ લોકમાં ચાર ગતિરૂપ સંસાર નથી એમ ઘણાં માને છે તે ગ્રોજ્ય નથી. ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં અનાદિથી આ જીવ પરિભ્રમણ કરી રહ્યા છે. દેવ, મનુષ્ય, તિર્યચ નારકી આ ચાર ગતિરૂપ સંસાર અનાદિ અનંતરૂપ છે એમ માનવું એ જ શ્રેયસકર છે. ચાર ગતિમાં જીવો સુખ અને દુઃખ ભોગવી રહ્યા છે. તે પ્રત્યક્ષ જણાય છે તેથી જીવે શ્રૂત અને ચારિત્ર રૂપ ધર્મ વડે આ ચાર ગતિનો નાશ કરવો જોઈએ

મૂલમ્- નતિથ દેવો વ દેવી વા, નેવં સન્નં નિવેસણ ।

અતિથ દેવો વ દેવી વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૪॥

અર્થ : કેટલાંક દર્શનવાળા એમ માને છે કે દેવ-દેવીઓનું અસ્તિત્વ નથી આ વાત ધરાધર નથી. કારણ જે જીવ આ સંસારમાં પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે તેનું ફળ હોય જ. એવો સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત છે. તેથી પુણ્યફળ ભોગવવા રૂપ દેવ-દેવીઓનો અવતાર થાય છે અને પાપનાં ફળ ભોગવવા રૂપ તિર્યચ અને નારકીનાં દુઃખો નજરે પડે છે

મૂલમ્- નતિથ સિદ્ધી અસિદ્ધી વા, નેવં સન્નં નિવેસણ ।

અતિથ સિદ્ધિ અસિદ્ધિ વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૫॥

અર્થ : કેટલાંક મતવાદીઓ એવા નિર્ણય પર આવ્યા છે કે આ જીવને સિદ્ધિ પણ નથી તેમ જ અસિદ્ધિ પણ નથી આ વાત ધરાધર નથી કારણ કે ઘણા જીવો કર્મનો ક્ષય કરીને અંતરનો

શાશ્વત આનંદ ભોગવે છે. એવું બાણપાણું અરહંત દ્વારા અને દેવગણાનીઓ દ્વારા બાણવામાં આવે છે. આત્માના સર્વ આવરણો દૂર થવાથી સિદ્ધગતિ મળે છે અને તેથી વિપરીત એવો અસિદ્ધિરૂપ સસાર છે.

મૂલમ્- નતિથિ સિદ્ધી નિયં ઠાણં, નેવં સન્નં નિવેસણ ।

અતિથિ સિદ્ધી નિયં ઠાણં, એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૬॥

અર્થ : સિદ્ધિ એવો કોઈ ભાવ નથી તથા સિદ્ધોને કાયમી રહેવાનું કોઈ સ્થાન નથી. એમ ઘણાં દર્શનો માને છે. પણ ‘ઇશત્ પ્રાગ ભારા’ નામની પૃથ્વી છે જે લોકનાં અગ્રભાગે છે તે ઘણી સૂક્ષ્મ છે ૪૫ (પિસ્તાલીસ) લાખ ભોજનની લાંબી પહોળી છે અને તે ‘આત્મ-સિદ્ધિ’ પામેલાં જીવોનું નિયમથી સદાયનું સ્થાન છે

મૂલમ્- નતિથિ સાહુ અસાહુ વા, નેવં સન્નં નિવેસણ ।

અતિથિ સાહુ અસાહુ વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૭॥

અર્થ : જ્ઞાન, દર્શન અને આરિચરૂપ સયમની આરાધના કરવાથી સાધુપણુ પ્રાપ્ત થાય છે વળી તેથી વિપરીત આચરણ કરવાવાળા અસાધુ છે સાધુ કે અપાધુ નથી તેવો વિચાર કરવો અયોગ્ય છે જગતમાં સાધુ તેમ જ અસાધુ પણ છે તે જ માન્યતા હિતકર છે જે સંસારમાં સાધુ જ નથી તો તેના પ્રતિપક્ષરૂપ અસાધુપણુ નથી તેમ નક્કી થાય છે. માટે આવી માન્યતા તદ્દન વાહિયાત છે

મૂલમ્- નતિથિ કલ્લાણ પાવે વા, નેવં સન્નં નિવેસણ ।

અતિથિ કલ્લાણ પાવે વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૮॥

અર્થ : કેટલાંકે જીવો જગતમાં માને છે કે આ જીવને કોઈ કાળે કલ્યાણુ પણ થતું નથી. તેમ જ પાપ પણ થતું નથી. આવી માન્યતા અસ્થાને છે. પાંચ મહાવ્રતના પાલનથી રાત્રિ ભોજનનાં તેમ જ પાંચ અણુવ્રત રૂપ શ્રાવકનાં વૃત-નિયમથી જીવો પોતાનું કલ્યાણુ કરી શકે છે. આથી વિપરીત જ્ઞાન, શ્રદ્ધા અને આચરણ કરવાવાળાં પાપનાં બંધન કરે છે.

મૂલમ્- કલ્લાણે પાવે વાવિ, વવહારો ન વિજ્જહ ।

જં વેરં તં ન જાણંતિ, સમ્મણા બાલ પંડિયા ॥૨૯॥

અર્થ : જીવો એકાંત પુણ્ય કરવાવાળા હોય તેમ જ એકાંત પાપ કરવાવાળાં હોય તેવો વ્યવહાર જગતમાં જાણીતો નથી એકાંતપક્ષને ગ્રહણ કરવાથી કર્મબંધન થાય છે. છતાં પણ શાક્યો, શ્રમણ, બાળ - પંડિત આ બાણુતાં નથી આમ એકાંતપક્ષના અવલંબનથી વૈર-બંધન જ થાય છે અને તે જીવોની અજ્ઞાનતા છે

મૂલમ્- અસેસં અક્ખાયં વાવિ, સવ્વદુક્ખેતિ વા પુણો ।

વજ્જા પાણા ન વજ્જત્તિ, ઇત્તિ વાયં ન નીસરે ॥૩૦॥

અર્થ : જગતમાં સર્વ પદાર્થો નિત્ય છે અથવા અનિત્ય છે તેમ એકાંતે માનવું નહિ જગત

એકાંત દુઃખમય છે એવી પ્રજ્ઞાણા વિવેકીએ ન કરવી. અપરાધી જીવો વધ કરવાને યોગ્ય અથવા અમુક જીવો અવધ્ય છે એવી ભાષા સાધુ ખોલે નહિ. કારણ સિદ્ધના જીવો દ્રવ્ય અપેક્ષાએ શાશ્વત છે અને સંસારી જીવો પર્યર્થ અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે.

મૂલમ્- દોસંતિ સમિયાયારા, ભિવલુણો સાહુજીવિણો ।

एए सिच्छोवजीवंति, इति दिट्ठि न धारए ॥३१॥

અર્થ :- નિષ્પાપી જીવન વિતાવવાળા ચારિત્ર્યવાન સાધુઓ નિર્દોષ આહાર આદિથી પોતાનું જીવન વહન કરે છે આવા સાધુઓને દેખી કોઈ મિથ્યવાદી પુરૂષ કહે છે કે આ સાધુઓ મિથ્યાત્વભાવથી કપટ કરી આજીવિકા ચલાવે છે તથા આ સાધુઓ મિથ્યાચારી છે એવો અભિપ્રાય વિવેકી જીવે ન રાખવો તેમ જ આત્માર્થી જીવે આવા વચન ખોલવા નહિ. કેમકે અલ્પજ્ઞ જીવ ખીજનાં ચિત્તના ભાવને સમજી શકતાં નથી

મૂલમ્- દવિલ્લખાણ પહિલંભો, અત્થિ વા નત્થિ વા પુણો ।

ण वियागरेज्ज मेहावी, संतिमग्गं च बूहए ॥३२॥

અર્થ : આહારની મર્યાદામાં સ્થિત રહેલ બુદ્ધિમાન સાધુ ગૃહસ્થને ત્યાં આહાર લેવા માટે જતાં ત્યાં આહાર આદિની પ્રાપ્તિ થાય કે ન થાય તેથી આ સદાચારી સાધુઓ ગૃહસ્થનાં ગુણુદોષ જોવા નહિ ગૃહસ્થની નિદા કે શ્લાઘા કરવી નહિ. પરંતુ મોક્ષમાર્ગની સાચી આરાધના થાય તેવાં વચનો સાધુપુરૂષે ખોલવાં જોઈએ જો સાધુ દાનનો નિષેધ કરે તો તેને દાનાંતરાય નામનું કર્મબંધન થાય છે. અને જો દાન આપનારનાં વખાણુ કરે તો તેને જીવોની વિરાધનાનો દોષ લાગે છે.

મૂલમ્- इच्चेएहिं ठाणेहिं, जिणदिट्ठोह संजए ।

धारयंते उ अण्णणं, आमोक्खाए परिवएज्जासि ॥ तिबेमि ॥३३॥

અર્થ : શ્રી તીર્થંકર દેવોએ ઉપદેશેલો વીતરાગ માર્ગ ઉપરોક્ત સ્થાનો દ્વારા મુનિ અપનાવે તો તે મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે સાધુઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત થતાં સુધી સ્વયં ધર્મમાં વિચરવું. સદાય આત્મોપયોગી રહી સંયમનું અનુષ્ઠાન કરવું. વળી કોઈપણ સ્થળ કે કાળ અને ભાવે કરી એકાંતવાદનો આશ્રય લેવો નહિ. એમ શ્રી સુધર્માસ્વામીએ જણુસ્વામીને કહ્યું.

૬૬ અધ્યયન

આદ્રકુમાર

પૂર્વભૂમિકા :- આદ્રપુર નામનાં નગરમાં આદ્રક રાજાનો પુત્ર આદ્રકુમાર હતો. એક વખત રાજગૃહી નગરીનાં શ્રેણિક રાજાને કોઈ ઉત્તમ વસ્તુ આપવાની આદ્રક રાજાની ઇચ્છા થઈ. તે ઉત્તમ વસ્તુ સાથે તેના પુત્ર આદ્રકુમારે શ્રેણિકનાં પુત્ર અભયકુમાર સાથે સ્નેહબંધન બાંધવાનાં ઇરાદાથી થોડાં બહુ મૂલ્ય પદાર્થો મોકલ્યા. અભયકુમારને આદ્રકુમારનું ભેટણું મળતાં અભયકુમાર ખુશી થયા અને આદ્રકુમારને ધર્મ તરફ વાળવા માટે અભયકુમારે ધર્મનાં થોડાંક સાધનો આવેલ માણસ સાથે મોકલાવ્યા. આ સાધનો સાધુપણાને યોગ્ય હતા. આ સાધનોને વાસ્તવિક રીતે જોવા માટે આદ્રકુમાર પોતાનાં અરીસાલવનમાં ગયા ત્યાં આ સાધનો જોઈને તેમને પૂર્વલવના વિચારોની પરપરા જાણી વિચાર કરતાં કરતાં કોઈ પૂર્વલવમાં મેં સાધુપણું લઈ ચથાર્થપણું તેનું પાલન કર્યું છે એવું તેમને જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન દ્વારા જાણાયું આ જ્ઞાનથી તેમને જાણવામાં આવ્યું કે હું પૂર્વે વસંતપુર નામનાં નગરમાં ગૃહસ્થ હતો ત્યાં મેં મારી પત્ની સાથે ધર્મઘોષ અણગારની પાસે દીક્ષા લીધી પરંતુ કોઈ પૂર્વનાં અશુભ કર્મનાં ઉદયે મને મારી પત્ની ઉપર અનુરાગ જાગ્યો. અને ત્રતોનો ભગ કરી તેની સાથે ભોગ ભોગવવા લાગ્યો તેનાથી તેમને એક પુત્ર થયો ત્યાર બાદ પોતાનાં ચારિત્ર્યલગની આલોચના કર્યા વિના સથારો કરી મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયાં ત્યાંથી આવીને હું અહિં આદ્રકુમાર તરીકે ઉત્પન્ન થયો છું એમ પોતાને જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન થતાં પૂર્વલવનો આબેહૂબ ચિતાર નજર સમક્ષ ખડો થયો પોતાને ચારિત્ર્યલગનું દુઃખ થતાં હવે સચમ ધર્મનાં રસ્તે જવાનો તેમણે સકલ્પ કર્યો. સ્વયં દિક્ષા લઈ ભગવાન મહાવીરનાં દર્શન માટે નીકળ્યાં રસ્તામાં ગોશાલક આદિ અન્ય દર્શનીઓ સાથે મેળાપ થતાં તેમની જોડે ધર્મ સંબંધી વાદવિવાદ કર્યો તે વિવાદ કેવી રીતે થયેલ છે એ આ અધ્યયનમાં કહેવામાં આવશે.

મૂલમ્- પુરાકંડં અહ ? इमं सुणेह, मेगंतयारी समणे पुरासी ।

સે ભિક્ષુણો ઉવણેત્તા અણેગે, આઙ્કલ્લતિણ્હ પુઢો વિત્થરેણં ॥૧॥

અર્થ :- આદ્રકુમારને ભગવાન મહાવીર પાસે જતાં ગોશાલાએ જોયાં તેમને પોતાની પાસે જોલાવી કહેવા લાગ્યો :- હે આદ્રકુમાર ! તારા તીર્થ કર ભગવાન મહાવીર પહેલાં એકલ્લવિહારી હતાં અનેક પ્રકારનાં ઉચ્ચ તપ કરતાં હવે તપ આદિનું આચરણ કરી શકવા અસમર્થ હોવાથી તેમણે મારો ત્યાગે કર્યો અને મુગ્ધજનોને ઠગવા માટે ઘણાય શિષ્યોને એકઠાં કરી ધર્મની જુદી જુદી વ્યાખ્યા દરેક સ્થળે જુદી જુદી રીતે હવે કરવા લાગ્યાં.

મૂલમ્- સાઽઽજીવિયા પટ્ટવિતા ડથિરેણં, સભાગઓ ગણઓ ભિક્ખુ મજ્ઞો ।

આઙ્ગલમાણો બહુજન્મતથં, ન સંઘયાતી અવરેણ પુવ્વં ॥૨॥

અર્થ : આહો આદ્રકુમાર ! તારા ગુરૂએ ઉપદેશ આપવાનાં બહાના નીચે પોતાની આજીવિકા શરૂ કરેલ છે. કારણકે જ્યારે એકલાં વિચરતાં હતા ત્યારે લોકો તેમને અનેક પ્રશ્ન પૂછીને તેમનો પરાભવ કરતાં તેથી તેમણે મોટો પરિવાર શરૂ કર્યો વળી તેમણે ઉચ્ચ આચાર અને ધ્યાન કરવા માટે શૂન્ય સ્થાનમાં રહેતાં હતા હવે તે સ્થાનોનો ત્યાગ કરીને ઘણાં દેવ અને મનુષ્યની સલાઓમાં સાધુ-સમુદાયની વચમાં બેસીને ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે. પહેલાં મૌન હતા હવે અસ્થિરતા વાળા થઈ ઉપદેશનું કાર્ય કરે છે આમ કરવાનું શુ પ્રયોજન છે ?

મૂલમ્- એગંતમેયં અદુવા વિ ઇણિહ, દોઢવણમન્નં ન સમેતિ જમ્હા ।

પુવ્વ ચ ઇણિહ ચ અણાગંત વા, એગંતમેવ પહિસંઘયાતિ ॥૩॥

અર્થ : આદ્રકુમાર ! એકાંતે વિચરવું ભગવાન મહાવીરે હિતકારક માન્યું હતું તેા અત્યારે પણ તેમ જ રાખવું બેઠવું હતું. જો સાધુ પરિવાર રાખવામાં તેમનું શ્રેય છે તેા પહેલેથી જ શા માટે પરિવાર ન રાખ્યો ? અગાઉનો તેમનો આચાર વિચાર અને હાલનાં આચાર વિચારમાં મહાન તફાવત જણાય છે આવા પ્રશ્નો સાંભળી આદ્રકુમાર ઉત્તર આપે છે કે : હે ગોશાલક ! પહેલાનું મૌન અને તપ આત્માના ગુણને રૂઢવાવાળા રાગદ્વેષરૂપી ઘનઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે હતાં હવે હાલની ધર્મ દેશનાં અઘાતીયા કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે છે વળી આ ઉપદેશથી જગતનાં જીવોનું હિત થાય છે વળી ભૂત-ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાળમાં તેમને રાગદ્વેષનો તદ્દન અભાવ થયો છે તેથી તે એકાંતપણાનો જ અનુભવ કરે છે.

મૂલમ્- સમિચ્ચ લોગં તસથાવરાણં, ક્ષેમંકરે સમણે માહણે ય ।

આઙ્મલ્લાણો વિ સહસ્સમજ્ઞો, એગંતયં સારયતી તહચ્ચે ॥૪॥

અર્થ : વળી આદ્રકુમાર ગોશાલકને જણાવે છે કે સ્થાવર અને ત્રસ જીવોનાં કલ્યાણ કરવાવાળા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર હજારો મનુષ્યની વચ્ચે રાગદ્વેષરહિત બની ધર્મ ઉપદેશ આપે છે તેમાં એકાંતપણું જ છે કારણ તેઓ પોતે આત્મસ્વરૂપમાં જ લીન છે તેથી તેઓ એકાંતનો જ અનુભવ કરે છે. વળી ઘણાં જ શિષ્યોના સમુદાયની વચ્ચે રહે છે છતાં તેઓ એકાકી છે કારણ તેઓએ સર્વ વિભાવનો ક્ષય કર્યો છે

મૂલમ્- ધમ્મં કહંતસ્સ ડ નત્થિ દોસો, ક્ષંતસ્સ વંતસ્સ જિતિદિયસ્સ ।

માસા ય દોસેય વિવજ્જગસ્સ, ગુણેય માસાય ણિસેવગસ્સ ॥૫॥

અર્થ : રાગદ્વેષ રહિત થઈને ધર્મનું કથન કરવાવાળાને કોઈ પ્રકારે દોષ લાગતો નથી તેઓ અનુકંપા ભાવે ઉપદેશ આપે છે. વળી તેઓનો આશય લોકોનાં ઉદ્ધાર માટે જ છે. તેથી પોતે નિર્દોષ ભાવે વર્તી રહ્યા છે ભગવાન મહાવીર ક્ષમાવત, જિતેન્દ્રિય હોવાથી મૌનવૃત્તિ છે. તેથી તેઓને ભાષાનો કોઈપણ દોષ લાગતો નથી

મૂલમ્- સહવ્વણ પંચઅણુવ્વણ ય, તહેવ પંચાસવ સંવરે ય ।

વિરતિ ઇહસ્સામણિયંમિ પન્ને, લવાવસવ્કી સમણે તિવેમિ ॥૬॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીર પચ મહાવ્રત અને પાંચ અનુવ્રત ધારણ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે વળી પાંચ આશ્રવનો ત્યાગ કરવાનો તથા સર્વ પાપથી નિવૃત્ત થવાનો, વળી સંપૂર્ણ અયમસહિત મૂળગુણ અને ઉત્તરગુણનું પાલન કરવાનું લોકોને કહે છે. તેથી ભગવાનનાં આચારમાં કોઈ દોષ નથી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પહેલાં તીર્થકર દેવ ઉપદેશ આપે નહિ તેથી તેઓ મૌન હતા રાગદ્વેષનો ક્ષય થયા પછી મહાત્મા પુરૂષ એકલાં વિચરે કે સમુદાયની વચ્ચે વિચરે તે બધું સરખું છે ભગવાન મહાવીર વિરતિ બતાવે છે. વિરતિથી નિર્જરા થાય અને નિર્જરાથી મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે.

મૂલમ્- સીઓદગં સેવડ વીયકાયં, આહાયકસ્મં તહ્ ઇત્થિયાઓ ।

एगंत चारिस्सिह अह्म धम्मै, तवस्सिणो णाभिसमेति पावं ॥७॥

અર્થ : આદ્રકુમારનાં વચનો સાંભળી ગોશાલક કહે છે કે હે આદ્રકુમાર! જો તમારા મત પ્રમાણે વીતરાગી પુરૂષોને આવી પ્રવૃત્તિ કરવી તેમ જ અશોકવૃક્ષ અને શિષ્યોનો પરિવાર વિગેરે રાખવો, તે દોષોનું કારણ નથી તો તે જ પ્રમાણે અમારા મત પ્રમાણે સચિત પાણીનું સેવન, આધાકર્મી આહાર, સ્ત્રીઓનું સેવન કરવાવાળા એકાંત આચારી અને તપસ્વીઓ પાપનાં ભાગીદાર બનતાં નથી. અમારો સિદ્ધાંત પણ એ છે કે જે તપસ્વી અને એકાંત-ચારી હોય તેને ઉપર પ્રમાણે આચરણ કરવા છતાં પાપ લાગતું નથી

મૂલમ્- સીતોદગં વા તહ્ વીયકાય, આહાયકસ્મં તહ્ ઇત્થિયાઓ ।

एयाइ जाणं पडिसेवमाणा, अगारिणो अस्समणा भवन्ति ॥८॥

અર્થ : હવે આદ્રકુમાર ગોશાલકના પ્રશ્નોનો જવાબ આપતાં કહે છે કે હે ગોશાલક! સચેત પાણી પીનાર, આધાકર્મી આહાર ભોગવનાર તથા સ્ત્રીઓનું સેવન કરનારને સાધુ કહેવાય નહિ. પરંતુ તે ગૃહસ્થ કહેવાય તેથી તમારૂં કથન તદ્દન મિથ્યાત્વથી ભરેલ છે અને ખોટું છે

મૂલમ્- સિયા ય વીઓદગ ઇત્થિયાઓ, પડિસેવમાણા સમણા ભવંતુ ।

अगारिणोऽपि समणा भवन्तु, सेवन्ति उ तेऽपि तहप्पगारं ॥९॥

અર્થ : વળી હે ગોશાલક! જો સચેત પાણી, બીજાકાય આધાકર્મી આહાર તથા સ્ત્રી પરિવારનું સેવન કરનારને જો સાધુ કહેવાય તો ગૃહસ્થને પણ સાધુ કહેવાય કારણ ગૃહસ્થો પણ વિષયોનું સેવન કરે છે અને પરિસહો પણ સહે છે. તેથી ગૃહસ્થ અને સાધુમાં શું તફાવત? તેથી તમારૂં કથન અસત્ય છે

મૂલમ્- જે યાવિ વીઓદગ મોઢ મિક્ખૂ, મિક્ખં વિહં જાયતિ જીવિયટ્ઠી ।

ते णातिसंजोगमविप्पहाय, कायोवगा णंतकरा भवन्ति ॥१०॥

અર્થ : જો કોઈ સાધુ બનીને સચિત જળ તેમ જ દોષિત આહાર લઈ નિર્વાહ ચલાવતો હોય

તો તે આજીવિકા ચલાવવા માટે તેની લિક્ષાવૃત્તિ જાણવી તેઓ પોતાનાં પરિવારને છાંડીને પોતાના શરીરનું પોષણ કરવા માટે જ નીકળ્યા છે તેમ માનવું આવા લિક્ષાચારી અને પેટ ભરનાર સાધુ સંજોગ છોડવા છતાં છ કાય જીવની હિંસા કરવાવાળા છે અને અનંત સંસારી છે.

મૂલમ્- इमं वयंतं तुम पाउकुव्वं, पावाइणो गरिहसि सव्वएव ।

પાવાઈણો પુઢો કિટ્ટયંતા, સયંસયં દિટ્ઠી કરેતિ પાઠ ॥૧૧॥

અર્થ : હવે ગોશાલક કહે છે કે હે આદ્રક મુનિ ! જો સ્ત્રીસેવન દોષિત આહારથી મુક્તિ મેળવી શકાતી નથી અને આવા લિક્ષુકો કર્મબંધનાં ભાગીદાર બને છે તો આ પ્રમાણે કહીને તમો અન્ય દાર્શનિકોની નિંદા કરી રહ્યા છો. બધાય પ્રવાદીઓ શિતોદક આદિનું સેવન કરતાં થકા સસારનો અંત કરવા માટે પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે અને પોતાનાં દર્શનોમાં જણાવ્યા મુજબ આચરણથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ બતાવે છે તો તેઓનાં સર્વ પ્રયત્ન નિરર્થક બને. મુક્તિ, સાધનનાં બદલે કર્મબંધનનું સાધન બની જાય. તેથી તમો સર્વ દર્શનોની નિંદા કરી રહ્યા છો.

મૂલમ્- ते अन्नमन्नस्स गरहमाणा, अक्खंति भो समणा माहणाय ।

સતો ય અત્થી અસતો ય જત્થિ, ગરહામો દિટ્ઠી જ ગરહામોંકિચ્ચિ ॥૧૨॥

અર્થ : આદ્રકુમાર પ્રત્યુત્તર આપતાં કહે છે કે સમસ્ત અન્ય દર્શનીયો શ્રમણ બ્રાહ્મણ વિગેરે એકબીજાનાં નિંદા મશ્કરી કરે છે પોતાનાં પક્ષનું સમર્થન કરતાં રહે છે દરેક દાર્શનિક પોતપોતાનાં શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદિત કરેલ અનુષ્ઠાનથી જ ધર્મ અને મોક્ષ થાય છે તેમ જ બીજાનાં કહેલાં અનુષ્ઠાનથી ધર્મ કે મોક્ષ થતો નથી એમ કહીને લોકો વચ્ચે પ્રચાર કરે છે. આવી રીતે અન્ય દર્શનીયો પરસ્પર કલેશ કરી રહ્યા છે જ્યારે હું વાસ્તવિક તત્ત્વનું કથન કહી બતાવું છું. કે એકાંતવાદ અસત્ય છે. સત્ય હકીકત પ્રકટ કરવામાં કોઈની નિંદા નથી

મૂલમ્- ण किंचि रुवेण ऽविभिधारयामो, सदिट्ठीमगं तु करेमु पाउं ।

મમ્મે કિમ્મે કિટ્ટિઐ આરિઈહિં, અણુત્તરે સપ્પુરિસેહિ અંજૂ ॥૧૩॥

અર્થ : હે ગોશાલક ! હું કોઈ પ્રકારની દ્વેષબુદ્ધિથી કોઈનાં દોષો પ્રકટ કરતો નથી પણ આ જગતમાં આત્માનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે ? તે હું તને કહું છું. આ માર્ગ વીતરાગ વિજ્ઞાનથી ભરેલો છે. તેથી તે સર્વોત્તમ છે અને આ માર્ગને નિર્દોષ અને સરળ એવા મહાત્માઓએ નિજ અનુભવ કરીને બતાવ્યો છે.

મૂલમ્- उट्ठं अहेयं तिरियं दिसासु, तसा य जे थावर जेय पाणा ।

ભૂયાહિ સંકામિદુગુંછમાણા, જો ગરહતી વુસિમં કિચ્ચિ લોએ ॥૧૪॥

અર્થ : આદ્રકુમાર કહે છે કે ઉર્ધ્વ, અધો અને તિચ્છી દિશામાં રહેલાં સર્વ વસ્તુ અને સ્થાવર જીવોની હિંસાથી નિવૃત્ત થયેલાં સંયમી પુરૂષો આ લોકમાં કોઈની પણ નિંદા કે ગર્હણા

કરતાં નથી. પરંતુ યથાતથ્ય વસ્તુ સ્વરૂપને બતાવે છે મિથ્યાત્વ મતને ખોટી રીતે પ્રકટ કરી સત્ય મતને વિશેષતા તરીકે બતાવવો તેમાં દોષ નથી. સમ્યક્ દર્શનનાં અને આસ્તિક્યનાં પાલનરૂપ જે મોક્ષ માર્ગ છે તે મનુષ્યનાં કલ્યાણરૂપ જે કાર્યોથી પ્રાણીઓની હિંસા થાય તેવો ઉપદેશ સચમી આત્મા કરતાં નથી.

મૂલમ્- આગંતગારે આરામગારે, સમણે ઉ ભીત્તે ન ઉવેતિ વાસં ।

दख्वा हु संतो बह्वे मणुस्सा, ऊणातिरित्ता य लवालवा य ॥२५॥

અર્થ : ગોશાલક આદ્રકુમારને કહે છે કે શ્રમણ મહાવીર હરપોક છે તેઓ ધર્મશાળા તથા ઉદ્યાનોમાં બનાવેલ મકાનમાં રહેતાં નથી. કારણ ત્યાં તેમનાથી જે અધિક વકતાઓ હોય છે અથવા પ્રખર પડિત હોય તે આવીને રહે છે અને કોઈ વિષયનો કોઈ પ્રશ્ન કરે તો તેનો ઉત્તર આપવાને અસમર્થ નિવડે અને તેમનાથી પરાભવ થવાય. એ ભયથી આવા સ્થાનોમાં ઘણા મનુષ્યો કોઈ ન્યૂન, કોઈ અધિક બાણનારા કોઈ વકતા તથા કોઈ મુની નિવાસ કરે છે.

મૂલમ્- મેહાવિણો સિલ્લિય બુદ્ધિમંતા સુત્તેહિં અત્થેહિં ય ણિચ્છિયન્ના ।

पुच्छिसु मा णे अणागार अन्ने, इति संकमाणो ण उवेति तत्थ ॥१६॥

અર્થ : વળી, તારા ભગવાન ઉપરોક્ત સ્થાનોમાં નિવાસ કરતા નથી કારણ કોઈ સૂત્ર અને અર્થમાં પારંગત પડિત તથા આચાર્યાદિક પાસેથી શિક્ષા પામી કોઈ અણુગાર મને પ્રશ્ન પૂછશે તો હું કદાચ ઉત્તર ન આપી શકું એવી શંકા તારા ભગવાનને રહે છે.

મૂલમ્- ણો કામકિચ્ચા ન ય બાલકિચ્ચા, રાયરાયાલિભિઓગેણ કુઓ મણં ।

वियागरेज्ज पसिणं न वावि, सकामकिच्चेणिह आरियाणं ॥१७॥

અર્થ : આદ્રક મુનિ ગોશાલકને ઉત્તર આપતાં કહે છે, કે ભગવાન મહાવીર વિના પ્રયોજને કોઈ પણ કાર્ય કરતાં નથી તેમ જ બાળકની જેમ વગર વિચાર્યો બોલતાં જ નથી તેમ જ રાજ્યભયથી કે તેમની પ્રેરણાથી ધર્મોપદેશ આપતાં નથી કોઈનાં ભયથી મૌન રહેતાં નથી. તેઓ આર્યોના કલ્યાણ માટે તથા તીર્થંકર નામ કર્મનાં ક્ષય માટે આર્યજનોને ધર્મ ઉપદેશ આપે છે.

મૂલમ્- ગંતા ચ તત્થા અદુવા અગંતા, વિયાગરેજ્જા સમિયાસુપન્ને ।

अणारिया दंसणओ परित्ता, इत्ति संकमाणो ण उवेत्ति तत्थ ॥१८॥

અર્થ : ભગવાન મહાવીર રાગ દ્રેષથી યુક્ત નથી જો તેઓ ભવ્ય જીવોતુ કલ્યાણ થતુ દેખે તો ધર્મોપદેશ આપે જો કલ્યાણતું કારણ ન જણાય તો ભગવત પાસે આવેલાં જીવને પણ તેઓ ઉપદેશ આપતાં નથી ભગવાન અનાર્ય દેશમાં વિચરતાં નથી. કારણ કે અનાર્ય લોકો બહુકર્મી હોવાથી ધર્મભૂતિ ભગવાનને દેખી દ્રેષી બની કર્મબંધન કરે છે તેથી ભગવાન તેનાથી અલગ રહે છે. આ પ્રમાણે આદ્રકુમારે ગોશાલકને કહી બતાવ્યું.

મૂલમ્- પત્તં જહાવણિ ઉદયદ્ઠી, આયસ્સહેઽં પગરેતિ સંગં ।

તત્તવમે સમણે વાયુપત્તે, ઇચ્છે વ મે હોતિ મતી વીયવ્કા ॥૧૯॥

અર્થ : હવે ગોશાલક આદ્રકુમારને કહે છે, કે હે કુમાર ! લાલની ઇચ્છાવાળો વાણિયો લાલની ઇચ્છાનાં કારણે ક્યવિક્ય યોગ્ય વસ્તુનો સંગ્રહ કરે છે વળી અન્ય વ્યાપારી પાસે જાય છે. તેવી રીતનાં જ તારા જ્ઞાત પુત્ર શ્રમણુ લગવાન મહાવીર છે. એવો મારો અભિપ્રાય અને વિતર્ક વર્તે છે.

મૂલમ્- નવં ન કુજ્જા વિહુણે પુરાણં, ચિચ્ચાઝ્મદં તાઙ્ગ ય સાહુ એવં ।

એતોવયા વંભવતિ ત્તિ વુત્તા, તસ્સોદયદ્ઠી સમણે ત્તિ બેમિ ॥૨૦॥

અર્થ : હવે ઉપરનાં પ્રશ્નનાં જવાબમાં આદ્ર મુનિ કહે છે કે તમે એ લગવાન મહાવીરને જે વણિકની ઉપમા આપી તે વ્યાજબી છે. કારણુ લગવાન મહાવીર વણિકની મારફત જ્યાં જ્યાં ઉપકારનું કાર્ય દેખાય ત્યાં ત્યાં વિચરે તો તેમાં ખોટું શું છે ? કારણુ મહાવીર સાવધ અનુષ્ઠાન રહિત હોવાથી નવું કર્મબંધન કરતાં નથી અને જૂના કર્મનો ક્ષય કરે છે અને દુષ્ટ બુદ્ધિનો સ્વયં પોતે ત્યાગ કર્યો છે અન્યને પણ એવો ત્યાગ કરવા સૂચવે છે. કે જેથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકે. તો તે પ્રમાણે લગવાન મહાવીર કરે તે વ્યાજબી છે.

મૂલમ્- સમારંભતે વણિયા મૂયગામં, પરિગ્ગહં ચેવ મમાયમાણા ।

તે જાતિ સંજોગમવિપ્પહાય, આયસ્સ હેઽં પગરંતિ સંગં ॥૨૧॥

અર્થ : તેનાં સમર્થનમાં આદ્રકુમાર કહે છે કે તમેએ વણિકનો દાખલો આપ્યો તે અસ્થાને છે. કારણુકે વણિક લોકો જીવોનાં અમૂલ્યો આરંભ કરવાવાળા છે. વળી સ્વજનોનો ત્યાગ કર્યા વિના અન્યની સાથે સંબંધ રાખે છે પરંતુ લગવાન મહાવીર તો છકાય જીવનાં રક્ષક છે. નિષ્પરિગ્રહી છે. અને અપ્રતિબંધપણે વિચરનારા છે. આવી રીતે વિચરતાં થકા જ્યાં કર્મનો લાભ થતો હોય ત્યાં તેઓ ઉપદેશ આપે છે. માટે વણિકની ઉપમા તમામ રીતે તેમને આપવી યોગ્ય નથી.

મૂલમ્- વિત્તેસિણો મેહુણસંપગાઢા, તે મોયણદ્ઢા વણિયા વયંતિ ।

વયંતુ કામેસુ અજ્જોવવન્ના, અણારિયા પેમ રસેસુ ગિદ્ધા ॥૨૨॥

અર્થ :- હજી આદ્રકુમાર ગોશાલકને કહે છે, કે વણિક તો ધનની ઇચ્છાવાળો હોય છે. સ્ત્રી સેવનમાં આસક્ત હોય છે લોજનના માટે જ્યાં ત્યાં પરિભ્રમણ કરનારા હોય છે જે પુરૂષ કામ-લોભમાં આસક્ત હોય, પ્રેમરસમાં કે સ્નેહ વધારવામાં ગૃહિ હોય તેને અમે અનાર્થ કર્મવાળા કહીએ છીએ. માટે વણિકની સાથે લગવાનની સરખામણી કરવી યોગ્ય નથી.

મૂલમ્- આરંભગં ચેવ પરિગ્ગહં ચ અવિઝસ્સિયા ણિસ્સિય આયદંડા ।

તેસિં ચ સે ઉદદા જં વયાસી, ચઝરંતણંતાય દુહાયણેહ ॥૨૩॥

અર્થ : આદ્રકુમાર કહે છે કે હે ગોશાલક ! તમે વણિક લોકોને લાલનાં અર્થી કહો છો. પરંતુ એ લાલ તેને ચાર ગતિરૂપ સંસાર પરિભ્રમણ કરાવવામાં કારણભૂત છે. તથા દુઃખનો દેનાર

છે. પહેલો લાલ તેની મમતા વધારવાવાળો છે. સસારમાં સાવધ પ્રવૃત્તિ કરાવનારો છે તેથી તે લાલ તેને મહાન હાનિરૂપ બણાય છે. પણ ભગવાન મહાવીરને એવા પ્રકારનું કંઈ જ નથી કારણ કે તેઓ સસારથી દ્રવ્ય અને ભાવે વિશ્કત બન્યા છે.

મૂલમ્- જેગંત નચ્ચંતિય ઓદણ સો, વયંતિ તે દો વિ ગુણોદયંમિ ।

સે ઝદણ સાહમણંત પત્તે, તમુદયં સાહયઈ તાર્દે ણાર્દે ॥૨૪॥

અર્થ :- વળી આદ્રકુમાર કહે છે કે વેપારીને ઉધમ ધંધામાં લાલ અને હાનિ ખંને હોય છે. તો એવા લાલાલાલથી શું ફાયદો ? પરંતુ ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાનીએ પ્રાપ્તિરૂપ લાલ આદિ અને અંત વિનાનો છે વળી અનંત અને પરમ શાંતિરૂપ લાલ તેમને નિરંતર રહે છે અને બ્યાપારીને તો હર્ષ-શોકનાં દુઃખો નિરંતર રહેવાથી તેને શાંતિનો અંશ પણ પ્રાપ્ત થતો નથી.

મૂલમ્- અહિસયં સવ્વ પયાણુકંપો, ધમ્મેદ્ધિયં કમ્મવિવેગહેઝં ।

તમાય દંડેહિં સમાયરંતા, અવોહીણ તે પડિરૂવમેયં ॥૨૫॥

અર્થ :- આદ્રકુમાર પોતાનું મતબધ અને સનાતન સત્ય સ્વરૂપને વધારે દૃઢ કરવા તેમજ ગોશાલને સનાતન સત્યની સમજણ વધારે આપવા માટે કહે છે, કે હે ગોશાલક ! સમવસરણુ આદિની ઇચ્છા ભગવાનને લેશમાત્ર હોતી નથી. પરંતુ દેવ સત્ધર્મની ઉન્નતિ માટે તથા ભવ્ય જીવોના કલ્યાણ માટે આવા સમવસરણો તૈયાર કરે છે. તારા જેવા ભગવાન મહાવીરને વણિક સાથે સરખાવે તે તારું કેવળ અજ્ઞાન જ છે પ્રથમ તો તું સ્વયં કુમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થઈ રહ્યો છે. અને ભગવાન ઉપર અસત્ય આક્ષેપ કરી રહ્યો છે. તેથી તું તારા આત્માને છેતરી રહ્યો છે અને તું સ્વયં બોધબીજનો નાશ કરનાર થઈ રહ્યો છે.

મૂલમ્- પિન્નાર્ગપિડીમવિ વિદ્ધ સૂલે, કેઙ્ગ પણ્જ્જા પુરિસે ઇમેત્તિ ।

અલાઝયં વાવિ કુમારણ્ણિ, સલિપ્પતી પાણી વહેણ અમ્હં ॥૨૬॥

અર્થ :- ગોશાલકને પરાજિત કરી આદ્રકુમારે ભગવાનને વંદન કરવા માટે જેવા આગળ આલ્થા તેવામાં શાક્યલિક્ષુકો (બૌદ્ધ) વચ્ચેમાં ભેગાં થયા તેઓની વચ્ચે આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ થયો બૌદ્ધલિક્ષુક આદ્રકુમારને કહે છે કે તમે ગોશાલકને યુક્તિપૂર્વક પરાજિત કર્યો તે ખરાખર છે અમારા સિદ્ધાંતોમાં અંતરગ અનુષ્ઠાનને મોક્ષનું સાધન માનેલું છે. તે તમે સાંભળો. કોઈ એક પુરુષ કોઈ અન્ય વસ્તુને મનુષ્ય ધારી તેનો વધ કરે તો તેને મનુષ્યનાં ઘાતનું પાપ લાગે છે એમ અમારો મિદ્ધાંત છે શુભાશુભ બધનું મૂળ મનનાં પરિણામ ઉપર અવલંબે છે. કોઈ જીવની ઘાત ન થઈ હોય પણ ઘાત કરવામાં પરિણામ જો મનમાં થયા હોય તો તેનું પાપ ઘાત સમાન જ છે એમ અમે માનીએ છીએ

મૂલમ્- અહવાવિ વિદ્ધૂણ મિલક્ખૂ સૂલે, પિન્નાગ બુદ્ધિઙ્ગ નરં પણ્જ્જા ।

કુમારણં વાવિ અલાબુયંતિ, ન લિપ્પઈ પાણિ વહેણ અમ્હં ॥૨૭॥

અર્થ : વળી બૌદ્ધ લિક્ષુક જુદી રીતે કહે છે કે હે આદ્રકુમાર ! કોઈ અનાર્ય મનુષ્ય કોઈ પુરુષના

આકારવાળો જોળનો મોટો ટૂકડો લઈ તેને પકવે તો તેને હિંસાજન્ય પાપ લાગતું નથી. આ મારો સિદ્ધાંત બરાબર છે? અમે તે ટુકડાને પુરૂષ માનીને પકવતાં નથી તેમજ કોઈ તુંબડાને બાળકનો આહાર સમજીને તેને શૂળથી વિધે તો પણ જીવહિંસા કરવા છતાં પણ વધથી થવાવાળું પાપ અમને લાગતું નથી એવો અમારો મત છે.

મૂલમ્- પુરિસં ચ વિદ્વૂળ કુમારંગ વા, સૂલંમિ કેઈ પાજાયતે. ।

પિત્તાર્યાપિંડં સતિમારુહેત્તા, બુદ્ધાણ તં કલ્પતિ પારણા. ॥૨૮॥

અર્થ : બૌદ્ધ શાક્ય-ભિક્ષુકો વળી પોતાનો સિદ્ધાંત રજૂ કરે છે. કોઈ પુરૂષ મનુષ્યને તથા બાળકને જોળનો પિંડ માનીને તે પુરૂષ અથવા બાળકને શૂળથી વિધી અગ્નિમાં પકાવે તો તેને પ્રાણીનાં માતનું પાપ લાગતું નથી અને તે માંસ બૌદ્ધ ભિક્ષુકોને લોજન તરીકે આપવાનું કલ્પે છે અમે તે આહારને પવિત્ર ગણીએ છીએ કારણ આ મનુષ્ય કે બાળકને મારવાનો અમારો સંકલ્પ નથી તેથી કર્મબંધનનું કારણ અમને થતું નથી.

ટિપ્પણી - જૈન મત કહે છે કે આવા અજ્ઞાનીઓ પોતાનાં જ્ઞાનની હિનતાના કારણે જીવોનો ઘાત કરી અનંત સસાર પરિભ્રમણ કરે છે.

મૂલમ્- સિનાયગાણં તુ દુવે સહસ્સે, જે મોયણિયણ મિક્કુયાણં ।

તે પુત્તલંધં સુમહં જિણિત્તા, ભવંતિ આરોપ્પ મહંતસત્તા ॥૨૯॥

અર્થ : વળી બૌદ્ધભિક્ષુક આદ્રકુમારને કહે છે કે હે આદ્રકુમાર! જો કોઈ પુરૂષ બે હજાર બૌદ્ધ મતનાં સાધુઓને નિરંતર લોજન કરાવે તો તેને મહાન પુણ્ય ઉપાર્જિત થાય છે. તેને લીધે મહા પરાક્રમી દેવ તરીકે ‘આરોપ્ય’ નામનાં દેવલોકમાં સર્વોત્તમ દેવ બને છે.

મૂલમ્- અજોગરૂવંં ઇહ સંજયાણં, પાવં તુ પાણાણ પસજ્જ કાહં ।

અબોહિણ દોણ્હ વિ તં અસાહુ, વયંતિ જે યાવિ પહિસ્સુણંતિ ॥૩૦॥

અર્થ : આદ્રકુમાર શાક્યભિક્ષુકોનું કથન સાંભળીને ઉત્તર આપતાં કહે છે, કે હે ભિક્ષુકો! તમારો સિદ્ધાંત સંયમી પુરૂષ માટે અયોગ્ય છે બળાત્કાર કરીને પ્રાણીઓની હિંસા કરવી કે કરાવવી કે અનુમોદન આપવું તે સર્વ પાપ છે તમારું કથન કહેનારને અને અનુમોદન આપનાર બન્નેને દુઃખનું કારણ છે. તમે પ્રાણીઓની ઘાત કરીને પાપનો અસાવ બતાવો છો. જોળપિંડને દ્વષથી વિધો છો તે પાપ છે જો કે જોળપિંડ મનુષ્ય નથી. પણ મનુષ્યનાં આકાર તરીકે તેને બનાવી તેનો તમે વધ કરો છો તેથી મનુષ્યનો જ ઘાત થાય છે તેમ તમે માનો ભાવશુદ્ધિની સાથે બાહ્યક્રિયાની પણ પવિત્રતા હોવી જોઈએ જે મનુષ્ય અન્ય મનુષ્યને જોળપિંડ તરીકે અગ્નિમાં તપાવે છે તે પકવનાર અને તેનું માંસ ખાનાર બન્ને ઘોર પાપી છે.

મૂલમ્- ડહ્મં અહેયં તિરિયં દિસાસુ, વિન્નાય લિંગં તસથાવરાણં ।

ભૂયાભિસંકાઙ્ગ દુગુંછમાણે, વદે કરેજ્જા વ કુઓ વિહત્થી ॥૩૧॥

અર્થ : હવે આદ્રકુમાર બૌદ્ધ મતના દોષો બતાવી પોતાનો વીતરાગ માર્ગ બતાવે છે કે હે લિક્ષુકો ! ઉર્ધ્વ અધો, તિરછી કિશામાં જે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો રહે છે તે જીવોનો કોઈ પ્રકારે ઘાત ન થવો જોઈએ. અને નિરવધ ભાષાથી સાધુઓએ ઉપદેશ કરવો જોઈએ. અનુબ્ધાન પણ નિર્વધ રીતે કરવા જોઈએ. આવા પ્રકારનો જે ધર્મ છે તે મત્ય અને નિર્દોષ છે

મૂલમ્- પુરિસેત્તિ વિન્નત્તિ ન એવમત્થિ, અણારિએ સે પુરિસે તહા હુ ।

કો સંભવો ? પિન્નર્ગપિંડિયાએ વાયાવિ એસા બુદ્ધ્યા અસચ્ચા ॥૩૨॥

અર્થ : આદ્રકુમાર કહે છે કે જોળપિંડમાં જે કોઈ પુરૂષ મનુષ્ય યુદ્ધિ કરે એ તો અત્યંત મૂર્ખ છે. કોઈ પુરૂષ જોળનાં મોટા ટુકડાને પુરૂષ સમજે અથવા પુરૂષને જોળનો પિંડ સમજે તે તો અનાર્થ છે. જોળનાં પિંડમાં પુરૂષપણની સંભાવના કેવી રીતે કરી શકાય ? તેથી તમારું વચન જ અશક્ય છે. જે કોઈ પુરૂષને જોળપિંડ માની અગ્નિમાં પકાવી ખાય અને અન્યને એવો ખોરાક લેવાનો ઉપદેશ આપે તે તો નિશ્ચયથી અનાર્થ જ કહેવાય આવો તમારો ધર્મ આર્યપુરૂષને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી.

મૂલમ્- વાયાભિયોગેણ જમાવહેજ્જા ણો તારાસિ વાયમુદાહરિજ્જા ।

અટ્ટાણમેયં વયણં ગુણાણં, ણો દિવિલ્લે બૂય મુરારલમેયં ॥૩૩॥

અર્થ : જે ભાષા બોલવાથી પાપની ઉત્પત્તિ થાય તેવી ભાષા સાધુ બોલે નહિ. સુશકેલીનાં સમયમાં પણ સાધુ આવી પાપકારી ભાષા વાપરે નહિ કારણ તેથી કર્મબંધન થાય છે તમારા પૂર્વેકિત વચનો ગુણોતુ સ્થાન નથી પરંતુ ભાષાના ગુણ અને દોષોને જાણવાવાળો શ્રમણ કદાપિ પણ કર્મબંધ થાય તેવી ભાષા ન બોલે તો અસત્ય ભાષણ ક્યાંથી કરે ?

મૂલમ્- લદ્ધે અટ્ઠે અહો એવ તુભ્ભે, વિવાણુભાગે સુવિચિત્તિએ વ ।

પુવ્વં સમુદ્ધં અવરં ચ પુટ્ઠે, ડલોદ્ધાએ પાણિતલે ઠિએ વા ॥૩૪॥

અર્થ : આદ્રકુમાર બૌદ્ધલિક્ષુકોને બ્યંગ ભાષામાં કહે છે કે- હે શ્રમણો ! તમોએ જ પદાર્થોનું જ્ઞાન કર્યું છે ! તમે જ જીવોના કર્મફળનો સારી રીતે વિચાર કર્યો છે ! પૂર્વે સમુદ્રથી પશ્ચિમ સમુદ્ર સુધી તમારો જ યશ ફેલાયેલ છે ! તેમ જ હથેલીમાં રાખેલી વસ્તુની જેમ જગતને જોયું છે ! (ખીજું તમને શું કહું ?)

મૂલમ્- જીવાણુભાગં સુવિચિત્તયંતા, આહારિયા અન્નવિહીય સોહિં ।

ન વિયાગરે છન્નપઓપજીવિ, એસોઽણુધમ્મો ઇહ સંજયાણં ॥૩૫॥

અર્થ : આદ્રકુમાર બૌદ્ધ લિક્ષુકોને કહે છે, કે જૈન શાસનને માનવાવાળા છ કાય જીવોની પિડાનો વિચાર કરી ખેંતાલીસ પ્રકારનાં દોષો વિનાનો તદ્દન નિર્દોષ આહાર ગ્રહણ કરે છે. તેઓ

માયાચારથી આજીવિકા કરતાં નથી માયાકપટવાળા વચ્ચનો પણ ખોલતાં નથી જીવહિંસાથી સદાય અલગ રહે છે. જીનશાસનમાં સંયમી પુરૂષોનો આ જ ધર્મ છે.

મૂલમ્- સિનાયગાણં તુ દુવે સહસ્તે, જે મોયણ નિયણ મિલ્લુયાણં ।

અસંજણ લોહિય પાણિ સેઝ, નિયચ્છતિ ગરિહ મિહેવ લોણ ॥૩૬॥

અર્થ : આદ્રકુમાર મુનિ બૌદ્ધ ભિક્ષુને કહે છે કે તમે કહો છો કે બૌદ્ધ મતનાં બે હજાર સાધુઓને બે કોઈ નિયમિત જમાડે તો તેને ઘણો લાભ થાય પરંતુ જે પુરૂષ દરરોજ મહાઆરંભ કરીને બે જમાડે તો તે જગતમાં નિંદાને પાત્ર બને છે. કારણ તેનાં હાથ લોહીથી જ ખરડાયેલાં રહે છે. વળી તે જમાડનારાઓ ષટ્કાય જીવોનાં વિરાધક છે. આવી રીતે પ્રાણાતિપાત આદિની ક્રિયાઓ કરીને જમનાર તેમજ જમાડનાર બન્ને દુર્ગતિને જ લાયક છે. આમાં ઉત્તમ ગતિ થાય એમ માનવું તે તદ્દન મિથ્યા છે.

મૂલમ્- થૂલં ડરબ્બં ઇહ મારિયાણં, ઉદ્દિઢ્ઠમત્તં ચ પગપ્પણ્ણા ।

તં લોણ તેલ્લેણ ઉવલ્લહેત્તા, સપિપ્પલીયં પગરંતિ મસં ॥૩૭॥

અર્થ :- વળી આદ્રકુમાર બૌદ્ધ સાધુઓને કહે છે કે ઘેટાં, બકરા વિગેરેને મારી તેનાં માંસમાં તેલ મીઠું વિગેરે વધાર નાખીને સંધીને બૌદ્ધમતના અનુયાયીઓ બૌદ્ધભિક્ષુકને જમાડે છે. આવી રીતે હિંસાથી ઉત્પન્ન થયેલ લોજનને તમે યોગ્ય ગણો છો. તે તમારી કેટલી અજ્ઞાનતા ગણાય ?

મૂલમ્- તં મુંજમાણા પિસિતં, પમૂતં, ણો ઉવલિપ્પામો વયં રણં ।

ઇચ્છેવ માહંસુ અણજ્જધમ્મા, અણારિયા બાલ રસેસુ ગિદ્ધા ॥૩૮॥

અર્થ : ઉપરોક્ત માંસ ખાતા થકાં અમે પાપથી લેપાતાં નથી. એમ કહેનારાં તમે બૌદ્ધ મતવાદીઓ અનાર્યો અજ્ઞાની, વિવેક વિનાનાં અને રસગૃહિ છે.

મૂલમ્- જે યાવિ મુંજંતિ તહપ્પગારં, સેવંતિ તે પાવમજાણમાણા ।

મણં ન ઇયં કુસલા કરેતિ, વાયાવિ એસા બુઢ્યાડ મિચ્છા ॥૩૯॥

અર્થ :- આદ્રકુમાર બૌદ્ધ સાધુઓને કહે છે કે જે મનુષ્ય રસાદિનો ગૃહિ બની માંસ ખાય છે તે એકાંત પાપનું સેવન કરે છે. જે પુરૂષ વિવેકી અને સત્ અસત્ ને જાણવાવાળો હોય તે પુરૂષ કદાપિ પણ માંસ ખાવાની ઈચ્છા મનથી પણ ન કરે. વળી માંસ ખાવામાં દોષ નથી તેવું અસત્ય વચ્ચન પણ તે ન બોલે માંસ ખાનાર રાક્ષસ સમાન છે અને સર્વ જીવોનો વેરી છે.

મૂલમ્- સર્વેસિં જીવાણં દયદુયાણ, સાવજ્જદોસં પરિવજ્જયંતા ।

તસ્સંકિણો ઇસિણો નાયપુત્તા, ઉદ્દિઢ્ઠમત્તં પરિવજ્જયંતિ ॥૪૦॥

અર્થ : જગતમાં વસતાં સઘળાં ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની દયા માટે સાવધ દોષને ત્યાગ કરવાવાળા તથા સાવધની શકાવાળા શાતપુત્ર લગવાન મહાવીરનાં અનુયાયી સંયમી મુનિઓ

ઔદેશિક આહારનો પણ પરિત્યાગ કરે છે. (સાધુ માટે યનાવેલ આહારને ઉદેશિક કહેવાય. તેથી તેવા દોષિત આહારને જૈન સાધુઓ ગ્રહણ કરતાં નથી)

મૂલમ્- ભૂયામિસંકાએ દુગુંછમાણા, સવ્વેસિ પાણાણ નિહાય દંડં ।

તમ્હા ણ ભુંજંતિ તહ્પગારં, એસોડણધમ્મો ઇહ સંજયાણં ॥૪૧॥

અર્થ : વીતરાગ દેવનો પ્રરૂપિત સંયમીનો ધર્મ એવો અહિસાવાળો છે કે કોઈપણ પ્રાણી-જીવની હિંસાની શંકા થાય તો તેઓ સાવધ આહાર લેતાં નથી. સમ્યક્ આચારનું પાલન કરવાવાળા જૈન સાધુઓનો આવો પરપરાગત શ્રૂત અને ચારિત્ર ધર્મ છે. આવા સંયમીઓ સઘળા જીવોને અભયદાન આપી જ સંસારનો ત્યાગ કરે છે

મૂલમ્- નિગ્ગંથધમ્મંમિ ઇમં સમાહિં, અસ્સિં સુઠિચ્ચા અણિહે ચરેજ્જા ।

બુદ્ધે મુળી સીલ ગુણોવવેએ, અચ્ચત્થતં પાડણતી સિલોગં ॥૪૨॥

અર્થ : નિગ્રંથ ધર્મમાં આહાર વિશુદ્ધિરૂપ ધર્મને સમાધિનું સ્થાન કહ્યું છે. જૈન સાધુઓ આવા સમાધિ માર્ગમાં સ્થિત રહીને, માયારહિત ધર્મીને, શિલ-ગુણથી યુક્ત થઈને સંયમ અનુષ્ઠાન પાળે છે જૈન સાધુઓ મૂળ ગુણ અને ઉત્તરગુણ સહિત હોય છે તેઓ આરંભ પરિગ્રહ અને રાગરહિત હોવાથી ઇન્દ્રાદિક દેવોને પણ પુજનીય છે.

મૂલમ્- સિણાયગાણં તુ દુવે સહસ્સે, જે ભોયએ ણિયએ માહુણાણં ।

તે પુત્તલ્લંધે સુમહડ્ડજ્જણિત્તા, ભવંતિ દેવો ઇતિ વેયવાઓ ॥૪૩॥

અર્થ : હવે આદ્રકુમાર ધૌદ્ધ સાધુઓનો અમાગમ છોડી આગળ જાય છે. ત્યારે તેમને પ્રાદ્ધણ શ્રમણોનો મેળાપ થાય છે આ શ્રમણો આદ્રકુમારને કહે છે કે ઉપરનાં બંને દર્શનો વેદ-ધર્મની બાદ છે પણ તમારો જૈન મત પણ વેદ બાદ છે અમારો વેદ ધર્મ કહે છે કે પ્રાદ્ધણોની સેવા કરો. યજ્ઞનાં અનુષ્ઠાનો કરો, જેઓ છ અગ એવા વેદના બાણકાર પંડિતો હોય તેવા બે હજાર પ્રાદ્ધણોને લોજન કરાવો તો તે લોજન કરાવનારને મહાન પુણ્ય રાશી પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓ સ્વર્ગ મેળવે છે.

મૂલમ્- સિણાયગાણં તુ દુવે સહસ્સે, જે ભોયએ ણિયએ કુલાલયાણં ।

સે ગચ્છતિ લોલુવસંપગાદે, તિવ્વાભિતાવી નરગાભિસેવી ॥ ૪૪ ॥

અર્થ : પ્રાદ્ધણોનાં વચન સાંભળીને આદ્રકુમુનિ કહે છે કે જે મનુષ્ય આરભ સમારંભ કરીને બે હજાર શ્રમણ પ્રાદ્ધણોને જમાડે તે કુપાત્ર છે, આ દાન કુપાત્રનું દાન છે. પ્રાદ્ધણો આહારની પ્રાપ્તિ માટે ક્ષત્રિયો આદિના ઘરમાં ફરતાં રહે અને અન્યની કમાઈ ઉપર આજીવિકા ચલાવે તે પ્રાદ્ધણો કુપાત્ર છે. વળી તેઓનું શીલ પણ સચવાતુ નથી. કારણ દીનતા કરીને ગૃહસ્થની માફક પોતાની આજીવિકા ચલાવવી પડે છે. તેથી કરીને પોતાનો આત્મા હણાય છે પ્રાદ્ધણ—‘પ્રદ્ધ-કહેતાં આત્માની શુદ્ધિમા શીલગુણ આદિ વ્રતો સહિત જે રમતો હોય તે જ પ્રાદ્ધણ કહેવાય

મૂલમ્- દયાવરં ધમ્મ દુગુંછમાણા, વહાવહં ધમ્મ પસંસમાણા ।

एगं पि जे भोययती असीलं, निवो णिसं जाति कुओ सुरेहिं ॥४५॥

અર્થ : જે રાત્ર દયામય ધર્મની નિંદા કરે અને હિંસા પ્રધાન ધર્મની પ્રશંસા કરે એવા શીલ રહિત અર્થાત્ વૃત્તહિન એક પણ પ્રાદ્ધણ શ્રમણને હિંસા કરીને લોજન જમાડે તો તે યજમાન અધિકારમય દુર્ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. આવા જીવો દેવગતિમાં કેવી રીતે જાય ? પ્રાદ્ધણોમાં જાતિ અભિમાન હોય છે. તે અયોગ્ય છે જાતિમાં જન્મવાથી પ્રાદ્ધણ થવાતું નથી પણ શુદ્ધ કર્મ કરવાથી જ પ્રદ્ધ પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી સર્વત્ર પ્રકારે હિંસાથી દૂર રહેવું એ આત્મશ્રેયતું કારણ છે.

મૂલમ્- દુહોવિ ધમ્મંમિ સમુટ્ઠિયામો, અસ્સિં સુટ્ઠિચ્ચા તહ એસકાલં ।

आयारसीले बुझएह नाणी, न संपरायंमि विसेस मत्थि ॥४६॥

અર્થ : હવે આદ્રકુમાર મુનિ આગળ ચાલતાં એકઠંડી સાંખ્ય મતવાળા શ્રમણોને મળે છે. એમણે મુનિને કહ્યું કે આરભ સમારંભ કરવાવાળા અભિમાની પ્રાદ્ધણોને આપે પરાજિત કર્યા તે ઠીક કર્યું. પરંતુ અમારા સાંખ્ય મત અને તમારા જૈન મતનાં સિદ્ધાંતોમાં કોઈ પણ ભિન્નતા નથી. એથી અમારા સિદ્ધાંતો સાંભળો અને હૃદયમાં ધારણ કરો. જેમ તમે પુણ્ય-પાપ-બધ-મોક્ષનાં તત્વોને માનેા છો, વળી પંચમહાવૃત્તને માનેા છો તેમ અમે પણ માનીએ છીએ તમારા અમારા સર્વ નિયમો સરખા છે. આચારશીલ પુરૂષોને જ 'જ્ઞાની' કહેલ છે. આ ઉપરાંત અમારા અને તમારા મતમાં પરલોક સંબંધમાં વિશેષ ભેદ નથી અમે પચ્ચીસ તત્વોનાં સ્વરૂપને માનીએ છીએ તેમાંથી થોડા ઉપર પ્રમાણે બતાવ્યા છે.

મૂલમ્- અવ્વત્તરૂવં પુરિસં મહંતં, સણાતણં અક્ખયમવ્વયં ચ ।

सव्वेसु भूतेसुवि सव्वत्तो से, चंदो व ताराहिं समत्तरूवे ॥४७॥

અર્થ :- વળી એકઠંડી ભિક્ષુક આદ્રકુમુનિને કહે છે કે એક જ પરમ પુરૂષ (આત્મા) અવ્યકતરૂપ છે કેમકે તે વાણી અને મનથી અગોચર છે આ જીવ (પરમપુરૂષ) અવ્યકતરૂપે સમસ્તલોકમાં વ્યાપી રહ્યો છે. તે સનાતન અક્ષય અને અવ્યય છે જેમ ચંદ્રમાં બધા તારા અને નક્ષત્ર સાથે પૂર્ણપણે સંબંધ રાખે છે તેમ જગતમાં એક એવો મહાન આત્મા છે કે તે સઘળાં ભૂત-પ્રાણીઓમાં વ્યાપ્ત છે.

મૂલમ્- एवं ण भिज्जंति ण संसरंति, ण माहणा खत्तिय वेस पेसा ।

कीडा य पक्खीय सरीसिवा य, नरा य सव्वे तह देवलोगा ॥४८॥

અર્થ :- હવે આદ્રકુમાર મુનિ કહે છે કે તમે કહો છો તે વાત સમત નથી. કેમકે તમે માનેલ પરમ પુરૂષ (આત્મા) તમારા મતવ્ય મુજબ કુટસ્ય નિત્ય અને વ્યાપક છે તમારા સિદ્ધાંતથી તો જીવ મૃત્યુને પામે નહિ, દુર્ગતિમાં જાય નહિ. પ્રાદ્ધણ, વૈશ્ય આદિ ભેદ પડે નહિ. દેવ

નારકી આદિ ગતિ લાલે નહિ. કેમકે તમે જીવને પરમાત્માનો એક અંશ અને ક્રિયાશુન્ય માનો છો. તેથી તમારો મત એકાંતવાદી હોવાથી મિથ્યા છે અમારા મતમાં સર્વ પ્રદાર્થોનું અસ્તિત્વ છે. તમામ પ્રદાર્થો ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવયુક્ત છે. પ્રત્યેક જીવ પોતપોતાના કર્મ અનુસાર સુખ દુઃખ અલગ અલગ લોગવે છે. આત્મા ભિન્ન ભિન્ન છે આત્માનો ચૈતન્ય-ગુણ શરીરમાં સકેય વિસ્તારરૂપ જણાય છે. તેથી આત્મા શરીર માત્ર વ્યાપી છે દ્રવ્યથી આત્મા નિત્ય છે પર્યાયમાં અનિત્ય છે. તેથી આત્મા કુટસ્થ નહિ પણ પરિણામી છે. તેથી તમારો મત બિલ્કુલ માનવા યોગ્ય નથી. અમે અનેકાંતવાદી છીએ. અને અનેકાંતવાદીનું શરણ લેનાર જ મુક્તિ પામી શકે છે.

મૂલમ્- લોયં અયાણિત્તિહ કેવલેણં, કહંતિ જે ધમ્મમજાણમાણા ।

ળાસંતિ અપ્પાણ પરં ચ ણટ્ઠા, સંસાર ઘોરંભિ અણોરપારે ॥૪૯॥

અર્થ : જેણે કેવળજ્ઞાન દ્વારા લોકનાં વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણ્યો નથી તેવા અજ્ઞાનીઓ લોકમાં જે ધર્મની પ્રરૂપણા કરે છે તે અન્યથા છે. તેથી પોતાનાં અને પરનાં આત્માને બાંધ કરે છે પોતે અને અન્ય જીવો પણ સંસાર પરિભ્રમણ કરી અનંત દુઃખને લોગવે છે.

મૂલમ્- લોયં વિજાણંતિહ કેવલેણં, પુત્તેણ નાણેણ સમાહિજુત્તા ।

ધમ્મં સમત્તં ચ કહંતિ જે ડ, તારંતિ અપ્પાણ પરં ચ તિન્ના ॥૫૦॥

અર્થ :- જે પુરૂષ કેવળજ્ઞાનથી સમાધિથી યુક્ત છે જેણે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓથી ભરેલો સમસ્ત ચૌદ રજજી પ્રમાણ લોકને હસ્તકમળવત્ એક સમયમાં જાણી રહ્યા છે તે જ પુરૂષ સંપુર્ણ જ્ઞાની છે એઓ જે શ્રુત અને ચારિત્રરૂપ ધર્મની પ્રરૂપણા કરે છે તે ધર્મથી જ સંસાર સમુદ્ર તરી શકાય છે તે પોતે પણ તરે છે અને બીજાને પણ સંસારથી પાર ઉતારે છે.

મૂલમ્- જે ગરહિયં ઠાણમિહાવસંતિ, જે યાવિ લોણ ચરણોવવેયા ।

ઉદાહરં તં તુ સમં મરૂણ, અહાસો વિપ્પરિયાસમેવ ॥૫૧॥

અર્થ :- આ જગતમાં જે પુરૂષ નિદ્ધિત આચરણ કરે છે અને જે પુરૂષ ઉત્તમ આચરણ કરે છે તે બંનેને પોતાની મર્તિથી સમાન બતાવે છે અથવા શુભ અનુષ્ઠાન કરનારને અશુભ આચરણ કરનાર અને અશુભ આચરણ કરનારને શુભ આચરણ કરનાર કહે છે તે વિપરીત પ્રરૂપણા કરે છે

મૂલમ્- સંવચ્છરેણાવિ ય ઇગમેગં, વાણેણ મારેડ મહાગયં તુ ।

સેસાણ જીવાણ દયટ્ઠયાણ, વાસં વયં વિત્તિ પકપ્પયામો ॥૫૨॥

અર્થ :- એકદહી સાંખ્ય મતવાળાનાં મતનું ખડન કરી આર્દ્રકુમાર આગળ જતાં રસ્તામાં હસ્તિ તાપસોને મળે છે તેઓ કહે છે કે ‘હું કુમાર! જે તાપસો કદમ્બજનું સેવન કરે છે તથા તેને આશ્રયે રહેલાં ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનો નાશ કરે છે તેઓ મિથ્યાવાદીઓ છે અને દુર્ગતિમાં રખડવાવાળા છે. પણ અમે તો સમસ્ત જીવોની દયાના પાલન માટે વર્ષમાં એક જવાર મોટી કાયાવાળા ક્રકત એક જ હાથીને મારી અમારી આજીવિકા ચલાવીએ છીએ તેથી ઘણાં જીવોની દયા પળાય છે. તેથી અમારો ધર્મશ્રેષ્ઠ છે.

મૂલમ્- સંવચ્છરેણાવિ ય એગમેગં, પાણં હળંતા અણિયત્તદોસા ।

સેસાણ જીવાણ વહેણ લગ્ગા, સિયાય થોવં ગિહિણોઽવિ તમ્હા ॥૫૩॥

અર્થ :- આર્દ્રકુમાર તાપસોને કહે છે કે સર્વ જીવોને નહિ હણવાના અભિપ્રાયથી વર્ષમાં એક મોટા જીવની ઘાત કરનાર પુરૂષ હિંસાનાં દોષથી રહિત કહી શકાય નહિ. હાથી જેવા પંચેન્દ્રિય જીવની ઘાત કરવી તે મહાન પાપ છે. જો તમને નિષ્પાપી કહેવામાં આવે તો ગૃહસ્થ પણ અમુક મર્યાદા રાખી ખીજ જીવોની હિંસા કરતાં નથી તો તેમને પણ નિર્દોષ કેમ ન કહેવા ? તો તમારો મત દ્વિષિત છે. અને હિંસાવાળો છે.

મૂલમ્- સંવચ્છરેણાવિ ય એગમેવં, પાણં હળંતા સમણવ્વણસુ ।

આયાહિણે સે પુરિસે અણજ્જે, ણ તારિસે કેવલિણો ભવંતિ ॥૫૪॥

અર્થ : આર્દ્રકુમાર મુનિ કહે છે કે જે પુરૂષ શ્રમણ ધર્મમાં રહીને પણ જો એક વર્ષમાં એક પ્રાણીનો વધ કરે તો તે અનાર્થ જ ગણાય છે. આત્માનું અહિત કરનાર અનાર્થો કેવલ જ્ઞાનરૂપી આત્માની શુદ્ધતાને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. એટલે મોક્ષને પામી શકતો નથી.

મૂલમ્- બુદ્ધસ્સ આણાણે ઇમં સમાહિ, અસ્સિં સુઠિચ્ચા તિવિહેણ તાઈ ।

તરિણં સમુદ્ધં વ મહામવોધં, આયાણવં ધમ્મમુદાહરેજ્જા ॥૫૫॥

અર્થ : આર્દ્રકુમાર મુનિ અન્ય દર્શનીઓને પરાસ્ત કરીને તેમને પ્રતિજ્ઞા આપી જણવાન મહાવીર સમક્ષ આવીને આજ્ઞાના આરાધક થયા. જણવાન મહાવીરની આજ્ઞારૂપી સમાધિમાં જે કોઈ ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગે છ કાય જીવોની રક્ષાવાળા થાય તે ભયંકર સંસાર સમુદ્રને તરી શકે છે મોક્ષ માર્ગને પ્રાપ્ત કરવાનો એક માત્ર ઉપાય સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ ચારિત્ર્ય છે તેને ધારણ કરવાવાળા જ સાચા સાધુ કહેવાય આવા વિચક્ષણ પુરૂષ જ આ ધર્મ ગ્રહણ કરીને અન્યને ઉપદેશ આપી શકે છે. આર્દ્રકુમાર મુનિ સમાધિ પામી મોક્ષ માર્ગને પ્રાપ્ત થયા. આર્દ્રકુમાર મુનિની માફક જે કોઈ સાધક ભિક્ષુક સમાધિવંત બનશે તે અનાદિ અનંત એવા સંસારમળનો નાશ કરી પરમ શાંતિને પ્રાપ્ત કરશે.

૭ મું અધ્યયન

(પેઠાલપુત્ર નાલંદીય નામે)

પૂર્વભૂમિકા : ૬ ઠા અધ્યયનમાં વિસ્તારપૂર્વક સાધુઓનો આચાર બતાવવામાં આવ્યો છે. પરંતુ તે અધ્યયનમાં શ્રાવકોનો આચાર કહેવા નથી તેથી શ્રાવકોનાં આચારનું પ્રતિપાદન કરવા માટે આ ૭માં અધ્યયનનો આરભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનનું નામ 'નાલંદીય' છે કેમકે રાજગૃહ નગરની બહાર નાલંદા નામનું એક ઉપનગર છે. તેની સાથે સબધ રાખવાવાળો આ અધ્યયનનો વિષય નાલંદીય કહેવાય છે.

મૂલમ્- તેણં કાલેણં તેણં સમણં -રાયગિહે નામં નયરે હોત્યા, રિદ્ધિત્થમિયસમિદ્ધે વણ્ણઓ જાવ પઢિરૂવે, તસ્સ ણં રાયગિહસ્સનયરસ્સ વાહિરિયા ઉત્તરપુરિચ્છમે દિસીભાણ તત્થં ણં નાલંદા નામં વાહિરિયા હોત્યા અણેગ ભવણ સય સન્નિવિટ્ઠા જાવ પઢિરૂવા ॥૧॥

અર્થ : તે કાળે તે સમયે સર્વ ઋદ્ધિ-સમુદ્ધિથી ભરપૂર અને ભયરહિત રાજગૃહ નામે નગર હતું. તે નગરની બહાર ઇશાન ખૂણામાં નાલંદા નામે એક નાનું ઉપનગર હતું તે ઉપનગર સેંકડો ભવનોથી સુશોભિત હતું.

મૂલમ્- તત્થણં નાલંદાણ વાહિરિયાણ લેવે નામં ગાહાવર્ડિ હોત્યા, અડ્ઢે દિત્તે, વિત્તે, વિચ્છિણ્ણ વિપુલ ભવણ સયણાસણ જાણ વાહ્ણાણ્ણે બહુ ધણ બહુ જાયરૂવ રજતે, આઓગપ્પઓગ સંપડત્તે વિચ્છિણ્ણિય પડર ભત્તપાણે, વહુ દાસી દાસ ગો મહિસ ગવેલગપ્પભૂણ વહુ જણસ્સ અપરિભૂણ યાવિ હોત્યા ॥૨॥

અર્થ : એ 'નાલંદા' નામના ઉપનગરમાં એક 'લેપ' નામનો ધનવાન ગાથાપતિ હતો. તેને વિશાળ ભવનો હતા તે ભવનો શય્યા, આસન, વાહન વિગેરે સામગ્રીથી ભરપૂર હતા. તેના ભવનોમાં ધનધાન્ય, સુવર્ણ આદિ પુષ્કળ હતાં તેને ત્યાં જમ્યાં પછી ઘણું ભોજન લૂલા-લંગડા, અપગ વિગેરેને આપવામાં આવતું ઘણું દાસ, દાસી, ગાય, ભેંસ, ઘેટાનો સ્વામી હતો. તે ઘણા માણસોથી પરાભવ પામે તેમ ન હતો-

મૂલમ્- સે ણં લેવે નામં ગાહાવર્ડિ સમણોવાસણ યાવિ હોત્યા, અભિગય જીવા જીવે જાવ વિહરદ્ધિ, નિગંથે પાવયણે નિસ્સંકિણ, નિવ્વકંઘિણ, નિવિત્તિગચ્છે, લદ્ધદ્ઢે, ગહિયદ્ઢે, પુચ્છિયદ્ઢે, વિણિચ્છિયદ્ઢે, અભિગહિયદ્ઢે અટ્ઠિભિજા પેમાણુ રાગરત્તે, અયમાડસો ! નિગંથે પાવ-યણે અયં અદ્ઢે, અયં પરમદ્ઢે, સેસે અણદ્ઢે, ઉસ્સિય ફલિહે અપ્પાવયદુવારે ચિયત્તંતેર-પ્પવેસે ચાડસદ્ધમુદ્ધિદ્ધિ પુણ્ણમાસિણીસુ પઢિપુત્તં પોસહં સમ્મંઅણુપાલેમાણે સમણે નિગંથે

તહાવિહેણં એસણિજ્જેણં અસણ પાણ લાઈમ સાઈમેણં પડિલાભેમાણે બહુહિં સીલવ્વયગુણ
વિરમણ પચક્કાણ પોસહોવવાસેહિં અપ્પાણં ભાવેમાણે એવં ચ ણં વિહરહ ॥૩॥

અર્થ : આ લેપનામનો ગાથાપતિ શ્રમણોપાસક હતો. એટલે સાધુઓનાં ઉપદેશને સાંભળતો. સાધુ
પુરૂષોની તરફ તેને અનુરાગ હતો. તેઓને આહાર વિગેરેનું ઢાન કરતો. જીવ-અજીવ
આદિ નવ તત્વનો જાણકાર હતો. નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં તે નિઃશંક હતો. અન્ય દર્શનની
આકાંક્ષાથી રહિત હતો. ધર્મ ક્રિયાનાં ફળમાં તેને લેશમાત્ર સંદેહ ન હતો. કોઈ સુક્ષ્મ
એ શંકા ઉપસ્થિત થાય તો તેનાથી વધારે જ્ઞાની એવા પુરૂષોને પૂછી શકાતું નિવારણ
કરતો. જીવ પ્રવચનને પરમાર્થ સત્ય માનતો. તેનું દૃઢ્ય કોમળ અને કઠણાથી લિન્નયેલ
હતું આખાય રાજ્યનો વિશ્વાસુ માણસ હતો. તે એટલો બધો આશ્ચર્યવાન માણસ હતો
કે રાજાનાં અતઃપુરમાં ગમે ત્યાં જવાની તેને છૂટ હતી આઠમ, ચૌદસ, પુનમ આદિ
તિથિમાં પરિપૂર્ણ પૌષધ ઉપવાસ કરતો.

મૂલમ્- તસ્સણં લેવસ્સ ગાહાવહસ્સ નાલંદાએ વાહિરિયાએ ઉત્તરપુરતિથમે દિસિમાએ એત્થણં
સેસદવિયા નામં ઉદગસાલા હોત્થા, અણેગરવંભ સય સન્નિવિટ્ઠા, પાસાદિયા જાવ પડિ-
રુવા તીસે ણં સેસદવિયાએ ઉદગસાલાએ ઉત્તરપુરિચ્છિમે દિસિમાએ એત્થણં હત્થિજામે
નામં વણસંડે હોત્થા, કિણ્હે વણ્ણઓ વણસંડસ્સ ॥૪॥

અર્થ : લેપ ગાથાપતિએ નાલંદા ઉપનગરની ઇશાન દિશામાં એક શેષ દ્રવ્યા નામની 'જળશાળા'
બનાવી હતી. તેને 'શેષ દ્રવ્યા' પણ કહેતાં આ શેષ દ્રવ્યાને 'પરખ' કહેવામાં આવે
છે આ જળશાળા અનેક પ્રકારના સેંકડો થાંભલાથી સુકત મનોહર ચિત્ત આકર્ષક તથા
ઘણી સુંદર હતી. તેના ઇશાન ખૂણામાં હસ્તીયામ નામે એક કૃષ્ણવર્ણ વાળું વન-ખડ
હતું એટલે કે બગીચો હતો. આ બગીચાનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે
સમજી લેવું.

મૂલમ્- તસ્સિ ચ ણં ગિહપદેસંમિ ભગવં ગોયમે વિહરહ, ભગવં ચ ણં અહે આરામંસિ અહેણં ઉદાએ
પેઢાલપુત્તે ભગવં પાસાવચિજ્જે, નિયંઠે મેયજ્જે ગોત્તેણં, જેણેવ ભગવં ગોયમે તેણેવ ઉવા-
ગચ્છહ ઉવાગચ્છહિત્તા, ભગવં ગોયમં એવં વયાસી-આહસંતો ગોયમા ! અત્થિ લલુ મે
કેહ પદેસે પુચ્છિયવ્વે, તં ચ આહસો ! અહાસુયં, અહાદરિસિયં મે વિયાગરેહિ-સવાયં ?
ભગવં ગોયમે ઉદયં પેઢાલપુત્તં એવં વયાસી અવિયાહ આહસો ! સોચ્ચા નિસમ્મ
જાણિસ્સામો ॥૫॥

અર્થ :- આ બગીચામાં ભગવાન ગૌતમસ્વામી અનુક્રમે વિહાર કરતાં પધાર્યા તે સમયે ભગવાન
પાર્શ્વનાથનાં શિષ્યનાં શિષ્ય મેઘાર્થ ગોત્રીય ઉદક પેઢાલપુત્ર નામનાં નિગ્રંથ શ્રી ગૌતમ-
સ્વામીની પાસે આવીને બેઠા ગૌતમ સ્વામીને કહેવા લાગ્યાં કે હે આયુષ્યમાન ગૌતમ !
મારે તમોને કંઈક પ્રશ્ન પુછવો છે. હે આયુષ્યમન આપે જેવું સાંભળ્યું છે અને નિશ્ચય

કુર્યો છે તેવું મને કહો. ત્યારે ભગવાન ગૌતમ સ્વામીએ પેઢાલપુત્રને કહ્યું :- હે આયુષ્યમાન
જો હું આપનો પ્રશ્ન સાંભળીને અને સમજીને જાણી શકીશ અને ઉત્તર આપી શકીશ
તો ઉત્તર આપીશ

મૂલમ્- સવાયં ઉદયે પેઢાલપુત્રે ભગવં ગોયમં એવં વયાસી-આહસો ગોયમા ! અતિથિ ક્ષલુ કુમાર-
પુત્તિયા નામ સમણા નિમ્મંથા તુમ્હાણં પવયણં પવયમાણા ગાહાવહં સમણોવાસગં
ઉવસંપન્નં એવં પચ્ચક્ખાવેતિ નન્નતથ આભિઓણં ગાહાવહ ચોરગ્ગહણ વિમોક્ષણયાએ
તસેહિ પાર્ણેહિ નિહાય દંડં, એવં ણં પચ્ચક્ખતાણં દુપ્પચ્ચક્ખાયં ભવહિ, એવં ણં પચ્ચક્ખા-
વેમાણાણં દુપ્પચ્ચક્ખાવિયં ભવહિ, એવં તે પરં પચ્ચક્ખાવેમાણા અતિયરંતિ સયં
પતિણ્ણં, કસ્સ ણં તં હેહં ? સંસારિયા ક્ષલુ પાણા થાવરાવિ પાણા તસત્તાએ પચ્ચાયંતિ ।
તસા વિ પાણા થાવરત્તાએ પચ્ચાયંતિ । થાવરકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા તસકાયંસિ
ઉવવજ્જંતિ, તસકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા થાવરકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ । તેસિ ચ ણં
થાવરકાયંસિ ઉવવજ્જાણં ઠાણમેયં ઘત્તં ॥૬॥

અર્થ : ગૌતમ સ્વામીની આજ્ઞા મળતાં ઉદક પેઢાલપુત્ર પૂછે છે કે- ભગવન્ કુમાર પુત્ર નામે
એક નિર્ઐશ સાધુ છે તે આપનાં અનુયાયી છે. તે શ્રાવકગણને એવા પચ્ચક્ખાણુ કરાવે છે
કે તમારે ત્રસ પ્રાણીની ઘાત કરવી નહિ. આ પ્રત્યાખ્યાન એવા છે કે રાજા વિગેરેનાં
ખળાત્કાર વિનાં (ગાથાપતિ ચોર વિમોક્ષણના ન્યાયે) ત્રસ જીવોની હિસાનો ત્યાગ છે
ઉદક પેઢાલ પુત્ર મુનિ કહે છે કે હે ગૌતમ! આવા પ્રકારનું પ્રત્યાખ્યાન ખોટું પ્રત્યાખ્યાન
છે. કેમ કે આ સંસારમાં સ્થાવર જીવો મૃત્યુ પામી કર્માનુસાર ત્રસ પણે ઉત્પન્ન થાય છે
અને ત્રસ જીવો પણ પોતાનાં કર્મના ઉદયથી સ્થાવરપણે પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી ત્રસ
જીવોની ઘાતનાં પ્રત્યાખ્યાન કરનાર શ્રાવક જ્યારે પૃથ્વીકાય આદિની ઘાત કરતાં થકાં
ત્રસકાયની ઘાત કરવાવાળા પણ ગણાય છે જેમ કેઈ પુરૂષ એવી પ્રતિજ્ઞા કરે કે હું
નાગરિક પુરૂષની ઘાત નહિ કરૂં પણ કેઈ નાગરિક નગર છોડી ઉદ્યાનમાં જઈ રહે છે
અને તે ઉદ્યાનમાં આ પચ્ચક્ખાણુ કરનાર માણસ તેની ઘાત કરે તો તેને નાગરિકની ઘાતનું
પાપ લાગે એ રીતે ત્રસ જીવની ઘાત નહિ કરવાનો ત્યાગ કરે પણ ઘણાં જીવો ત્રસમાંથી
છૂટી સ્થાવરમાં જાય ત્યારે તે ઘાત કરનારને સ્થાવરની હિસા કરતાં થકાં તે સ્થાવરમાં
ઉત્પન્ન થયેલાં ત્રસ જીવની હિસા થતાં તેને પાપ લાગે કે નહિ ?

મૂલમ્- એવં ણં પચ્ચક્ખંતાણં સુપચ્ચક્ખાયં ભવહિ, એવં ણં પચ્ચક્ખાવેમાણાણં સુપચ્ચક્ખાપિયં
ભવહિ, એવં તે પરં પચ્ચક્ખાવેમાણા નાતિયરંતિ સયં પઙ્ગણં, નન્નતથ અભિઓગેણં ગાહા-
વહચોરગ્ગહર્ણવિમોક્ષણયાએ તસમૂર્ણેહિ પાર્ણેહિ નિહાય દંડં, એવમેવ સહિ ભાસાએ પર-
વકમે વિજ્જમાણે જે તે કોહા વા લોહા વા પર પચ્ચક્ખાવેતિ, અયંપિ નો ઉવએસે નો
નેઆહએ ભવહિ, અવિયાહં આહસો ગોયમા ! તુમ્મંપિ એવં રોયહિ ॥૭॥

અર્થ : ભગવાન ગૌતમ પેઢાલપુત્રની વાત સાંભળે છે કે શ્રમણોપાસક એવી રીતનાં જ પ્રત્યાખ્યાન

કરે છે. કે જ્યાં લગી ત્રસજીવ ત્રસકાયપણે હોય ત્યાં સુધી તેની ઘાત કડું નહિ. આવી રીતે 'ભૂત' શબ્દ જોડીને કોઈ પ્રત્યાખ્યાન કરે અગર કરાવે તો તે પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન છે. વળી કોઈ સાધુ કોઈ અથવા તો લોભનાં આવેશમાં ભૂતશબ્દ છોડીને પ્રત્યાખ્યાન કરનારનાં વ્રતનો ભંગ થાય છે. તેથી હે ગૌતમ! હું કહું તે રીતને તમે માન્ય રાખો.

મૂલમ્- સવાયં ભગવં ગોયમે ઉદયં પેઢાલપુત્તં એવં વયાસી આઝસંતો ઉદગા? નોં ખલુ અમ્હે એવં રોયડ, જે તે સમણા વા, માહણા વા એવં આઝકલંતિ જાવ પરુવેતિ નોં ખલુ તે સમણા વા નિગંગંથા વા ભાસં ભાસંતિ, અણુતાવિયં ખલુ તે ભાસં ભાસંતિ, અબ્ભાઝકલંતિ, ખલુ તે સમણે સમણોવાસે વા, જેહિંવિ અન્નેહિં જીવેહિં પાણેહિં ભૂર્ણેહિં સત્તેહિં સંજમયંતિ તાણવિ તે અબ્ભાઝકલંતિ કસ્સણં તં હેડં? સંસારિયા ખલુ પાણા, તસાવિ પાણા થાવર-ત્તાએ પચ્ચાયંતિ, થાવરાવિ પાણા તસત્તાએ પચ્ચાયંતિ, તસકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા થાવરકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ, થાવરકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા તસકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ, તસિં ચ નં તસકાયંસિ ઉવવન્નાણં ઠાણમેયં અઘત્તં ॥૮॥

અર્થ : ઉઠક પેઢાલ પુત્રનું કથન માંભણીને ભગવાન ગૌતમ કહે છે કે તમે જે મંતવ્ય ધરાવો છો તે મંતવ્ય મને કબુલ નથી નિર્જંથ સાધુઓ તમારા કહેવા મુજબની ભાષા જો બોલે તો તેઓ યથાર્થ બોલતા નથી. તેઓ તાપ ઉત્પન્ન કરનારી ભાષા બોલે છે. તેઓ શ્રમણ અને શ્રમણોપાસક ઉપર વ્યર્થ કલંક લગાડે છે તથા જે લોકો પ્રાણી, ભૂત જીવ. સત્ત્વમાં સયમ કરે છે તેમની પર પણ વ્યર્થ કલંક લગાડે છે. શ્રાવકને તો ત્રસકાયમાં પણ સ્થૂળ પ્રાણુતિપાતનો જ ત્યાગ છે અને ત્રસકાયની હિંસા કરવાના ઉદ્દેશથી હિંસા કરવાની પ્રતિજ્ઞા છે તેથી તેને વ્રતનો ભંગ થયો નથી તમો ભૂત શબ્દ વાપરીને પ્રત્યાખ્યાન કરાવવા માગો છો તે તો વ્યામોહ છે. વર્તમાન ત્રસ પણે વર્તતા જીવોનો વધ નહિ કરવાનાં જ શ્રાવકને પ્રત્યાખ્યાન હોય છે તેથી ત્રસ જીવ મરણ પામી સ્થાવરમાં ઉત્પન્ન થાય તો તે સ્થાવર જીવ ગણાય છે અને આવી રીતે સ્થાવર જીવોની હિંસા થતાં શ્રાવકના વ્રતનો ભંગ થતો નથી.

મૂલમ્- સવાયં ઉદા પેઢાલપુત્તે ભગવં ગોયમં એવં વયાસી-કયરે ખલુ તે આઝસંતો ગોયમા । તુબ્હે વયહ તસપાણા તસા આઝ અન્નહા । સવાયં ભગવં ગોયમે ઉદયં પેઢાલપુત્તં એવં વયાસી આઝસંતો ઉદગા! જે તુબ્હે વયહ તસભૂતા પાણા તસા તે વયં વયામો તસા પાણા । જે વયં વયામો તસાપાણા તે તુબ્હે વયહ તસભૂયાપાણા । એ સંતિ દુવે ટ્ઠાણા તુલ્લા એગટ્ઠા । કિમાઝસો ઇમે મે સુપ્પણીયતરાએ ભવઙ્ઙ તસભૂયાપાણા તસા, ઇમે મે દુપ્પણીયતરાએ ભવઙ્ઙ તસા પાણા તસા, તતો એગમાઝસો પઙ્કિકોસહ । એકકં અભિણંદહ । અયંપિ મેદો સે નો નેયાઝએ ભવઙ્ઙ ॥૯॥

અર્થ : હવે ઉઠક પેઢાલપુત્ર ભગવાન ગૌતમને કહે છે કે આપ કયા જીવોને ત્રસ કહો છો? શુ ત્રસ પ્રાણીને ત્રસ કહો છો? કે કોઈ ખીજ પ્રાણીઓને ત્રસ કહો છો? ભગવાન ગૌતમ

પ્રત્યુત્તર આપતાં કહે છે કે જેને તમે ત્રસભૂત કહો છો તેને જ અમે ત્રસપ્રાણી કહીએ છીએ. આ બંને શબ્દો એક જ અર્થવાળાં છે ત્રસ અને ત્રસભૂત બંને શબ્દોનો અર્થ એક જ છે. આ એકાર્થ વાચી શબ્દ હોવા છતાં એક દૃષ્ટિએ તમે નિંદા કરો છો અને બીજી દૃષ્ટિએ તમે પ્રસન્નતા કરો છો. એ તમારૂં મંતવ્ય ન્યાય સંગત નથી.

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગ્ઙઆ મણુસ્સા ભવંતિ, તેંસિં ચ ણં એવં વુત્ત પુવ્વં ભવઈ નોં ચલુ વયં સંચાએમો મુંડા ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વઈત્તએ, સાવયં પ્હં અણુપુવ્વેણં ગુત્તસ્સ લિસિસ્સામો તે એવં સંલ્લવેતિ તે એવં સંલ્લ ઠવયંતિ તે એવ સંલ્લ ઠાવયંતિ નન્નત્થ અભિઓણં ગાહાવઈચ્છોરમ્મહણ વિમોક્કણયાએ તર્સેહિ પાળેંહિ નિહાય દંડં, તંપિ તેંસિં કુસલા મેવ ભવઈ ॥૧૦॥

અર્થ : હવે ભગવાન ગૌતમ કહે છે કે હે પેઢાલક ! ઘણાં હજીકર્મી જીવો સાધુવૃત્ત ધારણ કરવાને સમર્થ નથી છતાં કહે છે અમે અનુક્રમે ધીરે ધીરે સાધુપણું અગીકાર કરશું એમ કહી પહેલાં સ્થૂળ પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરે છે વળી સ્થૂળ ત્રસ પ્રાણીઓની હિસામાં રાજાદિનો આગ્રહ લય થતાં તે ત્રસ જીવની હિસા કરવી પડે છે તે તેનો આગાર છે. માટે થોડો એવો હિસાનો ત્યાગ પણ સારો જ છે. જેટલો ત્યાગ કરે છે એટલો જ તેમના માટે કલ્યાણકારક છે.

મૂલમ્- તસાવિ વુચ્ચંતિ તસા, તસસંભારકહેણં કમ્મુણા નામં ચ ણં અબ્ભુવગયં ભવઈ ! તસાઉયં ચ ણં પલિક્કીણં ભવઈ, તસકાયદ્વિઙ્ઘા તે તઓ આઉયં વિપ્પજહંતિ । તે તઓ આઉયં વિપ્પજહિત્તા થાવરત્તાએ પચ્ચાયંતિ । થાવરાવિ વુચ્ચંતિ થાવરા, થાવરસંભારકહેણં કમ્મુણા નામં ચ ણં અબ્ભુવગયં ભવઈ । થાવરાઉયં ચ ણં પલિક્કીણં ભવઈ, થાવરકાયદ્વિઙ્ઘા તે તઓ આઉયં વિપ્પજહંતિ, તઓ આઉયં વિપ્પજહિત્તા મુજ્જો પરલોઙ્ઘિત્તાએ પચ્ચાયંતિ, તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ, તે તસાવિ વુચ્ચંતિ, તે મહાકાયા, તે ચિરદ્વિઙ્ઘા ॥૧૧॥

અર્થ : હવે ઉદક પેઢાલપુત્રની સમજણ એવી છે કે જે ત્રસ જીવ મૃત્યુ પામી સ્થાવરમાં ઉત્પન્ન થાય તો સ્થાવર જીવની (ત્રસની ઘાત નહિ કરવાવાળા વૃત્તવાળો શ્રાવક) ઘાત કરે તો શ્રાવકના વ્રતનો ભંગ થાય છે આના ઉત્તરમાં ભગવાન ગૌતમસ્વામી ઉત્તર આપે છે કે ત્રસ જીવ ત્રસ નામ કર્મનાં ઉદયથી ત્રસ કહેવાય છે. જ્યારે તેઓનાં ત્રસપણાનાં આયુષ્યનો ક્ષય થઈ જાય છે ત્યારે તેઓ ત્રસપણાનાં આયુષ્યનો ત્યાગ કરી દે છે અને સ્થાવર પર્યાયને ધારણ કરે છે આવી રીતે સ્થાવર જીવો સ્થાવર નામ કર્મનો નાશ થતાં જો ત્રસ કાયમાં ઉત્પન્ન થાય તો તે ત્રસ કહેવાય છે. પ્રાણી પણ કહેવાય છે. તેઓ મહાન કાયાવાળા અને લાંબા કાળની સ્થિતિવાળા પણ હોય છે તેથી સ્થાવરમાં ઉત્પન્ન થયેલ ત્રસ જીવોનાં પ્રત્યાખ્યાન શ્રાવકે કર્યા નથી તો તેને તે વ્રતનો ભંગ કઈ રીતે થાય ? તમોએ નાગરિકનું દૃષ્ટાંત આપ્યું તે પણ દૃષ્ટાંત અયોગ્ય અને અયુક્ત છે

મૂલમ્- સવાય ઉદય પેઢાલપુત્તે ભયવં ગોયમં એવં વયાસી આડસંતો ગોયમા । નત્થિ ણં સે કેઙ્ઠ પરિયાએ જણ્ણં સમણોવાસગસ્સ એગ પાણાતિવાય વિરએ વિ દંડે નિવિલ્લત્તે, કસ્સ ણં તં હેઝં । સંસારિયા લ્લુ પાણા, થાવરાવિ પાણા તસત્તાએ પચ્ચાયંતિ, તસાવિ પાણા થાવર- ત્તાએ પચ્ચાયંતિ । થાવરકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા સવ્વે તસકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ, તસકા- યાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા સવ્વે થાવરકાયંમિ ઉવવજ્જંતિ, તેસિ ચ ણં થાવરકાયંસિ ઉવ- વન્નાણં ઠાણમેયં ઘત્તં ॥૧૨॥

અર્થ : ઉઠક પેઢાલપુત્ર પોતાનો વાહ નક્કી કરવા માટે ભગવાન ગૌતમને વધારે સ્પષ્ટપણે કહે છે કે હે આયુધ્યમાન ! ગૌતમ ! જીવનો એવો એકપણ પર્યાય નથી કે જેની હિંસાનો ત્યાગ શ્રમણોપાસક કરી શકતાં હોય. કારણ કે સંસારનાં પ્રાણીઓનાં પર્યાયો પરિવર્તન સ્વભાવવાળા હોય છે. સ્થાવરો ત્રસમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્રસો સ્થાવરમાં ઉત્પન્ન થયા જ કરે છે. તેમાં કોઈપણ સમયે આવા સ્થાવર જીવો શ્રમણોપાસકનાં ઘાતને યોગ્ય થઈ જાય છે તેથી આ સ્થિતિમાં તે પ્રતિજ્ઞા પ્રયોજન વિનાની બની જાય છે

મૂલમ્- સવાયં ભગવં ગોયમે ઉદયં પેઢાલપુત્તં એવં વયાસી નો લ્લુ આડસો ! અસ્માકં વત્તવ્વ- એણં તુવ્વમં ચેવ અણુપ્પવાદેણં અત્થિયણં સે પરિયાએ જેણં સમણોવાસગસ્સ સવ્વપાણેહિં, સવ્વભૂએહિં, સવ્વજીવેહિં, સવ્વસત્તેહિં દંડે નિવિલ્લત્તે ભવઙ્ઠ, કસ્સ ણં તં હેઝં । સંસારિયા લ્લુ પાણા, તસાવિ પાણા થાવરત્તાએ પચ્ચાયંતિ, થાવરાવિ પાણા તસત્તાએ પચ્ચાયંતિ, તસકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા સવ્વે થાવરકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ, થાવરકાયાઓ વિપ્પમુ- ચ્ચમાણા સવ્વે તસકાયંસિ, ઉવવજ્જંતિ । તેસિ ચ ણં તસકાયંસિ ઉવવન્નાણં ઠાણમેયં અઘત્તં, તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ, તે તસાવિ વુચ્ચંતિ, તે મહાકાયા તે ચિરદ્વિડ્ડયા, તે બહુ- તરગા પાણા, જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયં ભવતિ । તે અપ્પયરગા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ અપચ્ચક્ખાયં ભવઙ્ઠ । સે મહયા તસકાયાઓ ઉવસંતસ્સ ઉવદ્વિયસ્સ પઙ્કિવિરયસ્સ જન્નં તુવ્વમે વા અન્નો વા એવં વદહ, નત્થિયણં સે કેઙ્ઠ પરિયાએ જંસિ સમણો- વાસગસ્સ એગ પાણાએ વિ દંડે નિવિલ્લત્તે, અયંપિ ભેદે સે નો નેયાડએ ભવઙ્ઠ ॥૧૩॥

અર્થ : હવે ભગવાન ગૌતમ સ્વામી પ્રત્યુત્તર આપે છે કે તમારા કહેવા મુજબ તો સમસ્ત સ્થાવર જીવો સમસ્ત સ્થાવરપણુનો ત્યાગ કરી ત્રસપણે ઉત્પન્ન થાય અને સમસ્ત ત્રસ જીવો ત્રસપણુનો ત્યાગ કરીને સ્થાવર જીવપણે ઉત્પન્ન થાય ! આવી રીતે તો કોઈ કાળે સ્થાવર અને ત્રસ જીવોને તમારા કહેવા મુજબ સંસારમાં વિરહ થઈ જાય. પણ આ વાત તદ્દન અસંભવિત છે અને અસત્ય છે કોઈપણ કાળે કોઈપણ ‘કાય’નો સમસ્તપણે વિરહ થયો નથી. વિરહ થતો નથી વિરહ થશે પણ નહિ. કારણ સ્થાવર જીવો અનંતા છે. અને ત્રસ જીવો અસંખ્યાતા છે. માટે એ હકીકત સંગત નથી. માટે કોઈ કાળે ત્રસ જીવની હિંસા નહિ કરવાના શ્રાવકના પ્રત્યાજ્ઞાન નિષ્ફળ થાય નહિ. તેમ જ ત્રસ જીવ

મરણ પામી સ્થાવરમાં ઉત્પન્ન થતાં તે જીવની ઘાત શ્રાવકનાં હાથથી થઈ જાય તો તેથી શ્રાવકના વ્રતનો ભંગ થતો નથી. કારણ સ્થાવર જીવોને સ્થાવર નામકર્મનો ઉદય છે અને શ્રાવકને તો વ્રસકાયને નહિ હણવાના પરમ્યક્ષણ હોય છે. માટે તમારું કથન ન્યાયયુક્ત નથી.

मूलम्- भगवं च णं उदाहु नियंठा खलु पुच्छियव्वा आउसंतो नियंठा ! इह खलु संतेगतिया मणुस्सा भवंति । तेसिं च एवं वुत्तपुव्वं भवइ जे इमे मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगरियं पव्वइए, एसिं च णं आमरणंताए दंडे निक्खित्ते । जे इमे अगारमावसंति एएसिं णं आमरणंताए दंडे नो निक्खित्ते । केई च णं समणा जाव वासाइं चउपंचमाए छठ्ठस्साइं अण्णयरो वा भुज्जयरो वा देसं दूईज्जित्ता अगारमावसेज्जा ! हंता आवसेज्जा । तस्स णं तं गारत्थं वहमाणस्स से पच्चक्खाणे भंगे भवइ ? नो तिणट्ठे समट्ठे, एवमेव समणोवासगस्सवि तसेहि पाणेहिं दंडे निक्खित्ते थावरेहिं दंडे नो निक्खित्ते, तस्सणं तं थावरकायं वहमाणस्स से पच्चक्खाणे नो भंगे भवइ, से एव मायाणह । नियंठा ! एवमायाणियव्वं ॥१४॥

અર્થ :- ગૌતમસ્વામી અન્ય નિર્ગથોની સમક્ષ સર્વ નિર્ગથો અને ઉદ્ધકને ઉદ્દેશીને કહે છે કે ઉદ્ધક ! આ જગતમાં કોઈ શાંતિ પ્રધાન પુરૂષ છે તે એવો નિયમ કરે છે કે હું પ્રવર્જિત થયેલ અણુગારની ઘાત કરીશ નહિ હવે કોઈ સાધુ ચાર પાંચ વર્ષ અગર લાંબા કાળ સુધીનું સયમ પાળી કર્મના ઉદ્ધે સાધુપણનો ત્યાગ કરી ગૃહસ્થાશ્રમી બને છે શાંત પ્રધાન પુરૂષ કોઈ કારણે આ સાધુવ્રતનો ભંગ કરી ગૃહસ્થ થયેલ મનુષ્યને ઘાત કરે તે! તેણે શરૂઆતમાં દ્વિક્ષિત થયેલ સાધુનો ઘાત ન કરવો એવું વ્રત લીધું હતું તે વ્રતનો ભંગ થયો ગણાય? અન્ય નિર્ગથો કહે છે કે વ્રતનો ભંગ થાય નહિ કારણ કે જેનો ઘાત થયો છે તે હવે સાધુપણમાં નથી. પણ ગૃહસ્થપણમાં છે આ રીતે શ્રાવકને સ્થાવરકાયમાં ઉત્પન્ન થયેલાં ત્રસજીવોનો વધ થતાં વ્રતનો ભંગ થતો નથી.

मूलम्- भगवं च णं उदाहु नियंठा खलु पुच्छियव्वा, आउसंतो नियंठा ! इह खलु गाहावई वा गाहावइपुत्तो वा तहप्पगारेह कुलेह आगम्म धम्मं सवण वत्तियं उवसंकमेज्जा ? हंता उवसंकमेज्जा । तेसि च णं तहप्पगाराणं धम्मं आइक्खियव्वे ? हंता आइक्खियव्वे, । किं ते तहप्पगारं धम्मं सोच्चा निसम्म एवं वएज्जा-इणमेव निग्गंथ पावयणं सच्चं, अणुत्तरं, केवलियं, पडिपुण्णं, संसुधं, नेयाउयं, सल्लकत्तणं, सिद्धिमगं, मुत्तिमगं निज्जाणमगं निव्वाणमगं अवितहमसंदिद्धं सब्बदुक्खपहीणमगं, एत्थं द्रुया जीवा, सिज्झंति, बुज्झंति, मुच्चंति, परिनिव्वायंति, सब्ब दुक्खाणमंतंकरेति ! तमाणाए तहा गच्छामो, तहा चिट्ठामो, तहा निसियामो, तहा तुयट्ठामो, तहा भुंजामो, तहा भासामो, तहा अब्भुट्ठामो, तहा उट्ठाए उट्ठेमोत्ति पाणाणं भूयाणं जीवाणं सत्ताणं संजमेणं संजमामो त्ति वएज्जा ! हंता वएज्जा । किं ते तहप्पगारा कप्पंति पव्वावित्ते ?

હંતા કપ્પંતિ । કિં તે તહપ્પગારા કપ્પંતિ મુંડાવિત્તે ? હંતા કપ્પંતિ । કિં તે તહપ્પ-
ગારા કપ્પંતિ સિલ્લાવિત્તે ? હંતા કપ્પંતિ । કિં તે તહપ્પગારા કપ્પંતિ ઉવટ્ટાવિત્તે ?
હંતા કપ્પંતિ । તેસિં ચ ણં તહપ્પગારાણં સવ્વ પાણેહિં જાવ સવ્વ સત્તેહિં દંડે નિક્ખિત્તે ?
હંતા નિક્ખિત્તે । સે ણં એયારૂવેણં વિહારેણં વિહરમાણા જાવ વાસાઈં ચઉપંચમાઈં છટ્ઠ-
દસમાઈં વા અપ્પયરો વા ભુજ્જયરો વા દેસં દૂઢ્ઢજ્જેત્તા અગારં વણ્ણજ્જા ? હંતા વણ્ણજ્જા ।
તસ્સ ણં સવ્વપાણેહિં જાવ સવ્વસત્તેહિં, દંડે નિક્ખિત્તે ? નો ઇણદ્ઢે સમદ્ઢે, સે જે સે
જીવે જસ્સ પરેણં સવ્વપાણેહિં જાવ સવ્વસત્તેહિં દંડે નો નિક્ખિત્તે, સે જે સે જીવે જસ્સ
આરેણં સવ્વપાણેહિં જાવ સત્તેહિં દંડે નિક્ખિત્તે સે જે સે જીવે જસ્સ ઇયાણિં સવ્વપાણેહિં
જાવ સત્તેહિં દંડે નો નિક્ખિત્તે ભવઙ્ગ, પરેણં અસંજણ, આરેણં સંજણ, ઇયાણિં અસંજણ,
અસંજયસ્સ ણં સવ્વપાણેહિં જાવ સત્તેહિં દંડે નો નિક્ખિત્તે ભવઙ્ગ, સે એવમાયાણહ,
નિયંઠા ! સે એવમાયાણિયવ્વં ॥૧૫॥

અર્થ : હવે ઉદ્ધને શ્રદ્ધા કરાવવા શ્રી ગૌતમસ્વામી ખીજુ દૃષ્ટાંત બતાવે છે. આ દૃષ્ટાંતોની
પ્રશ્નોત્તરી નીચે મુજબ છે.

શ્રી ગૌતમ :- આ જગતમાં કોઈ ગાથાપતિ કે ગાથાપતિનો પુત્ર ઉત્તમ કુલમાં જન્મ
લઈને ધર્મ સાંભળવા માટે સાધુઓ પાસે આવી શકે છે ? અને તેમને ઉપદેશ આપી શકાય ?

નિર્ઞય :- હા, જરૂર ધર્મ સાંભળવા આવી શકે છે અને તેમને ઉપદેશ આપી શકાય છે.

ગૌતમ :- ધર્મ સાંભળીને તે જીવ કહે છે કે આ નિર્ઞય પ્રવચન અતુત્તર છે. કેવલજ્ઞાની વડે
પ્રરૂપિત છે, પરિપૂર્ણ છે, શુદ્ધ છે, ન્યાયયુક્ત, શલ્યને કાપનાર, ધર્મ સત્ય છે જીવોને
હિતકારી છે, આ મુક્તિનો માર્ગ છે, આ નિર્વાણનો માર્ગ, નિર્વાણનો માર્ગ, સર્વ દુઃખનો
નાશ કરનાર છે આ ધર્મમાં સ્થિર થઈને જીવો સિદ્ધ થાય છે. ભુદ્ધ થાય છે. સર્વકર્મથી
જીવ મુક્ત થાય છે. લોકલોકનુ સ્વરૂપને જાણનારો બને છે અને આ ધર્મ પ્રાપ્ત
કરી જીવજ્ઞા મુજબ આલીશુ, સ્થિર થશુ, ખેસશુ, ખાશુ, ખોલશુ તથા ઉઠીને સર્વ પ્રાણી,
ભૂત, જીવ, સત્ત્વની રક્ષા માટે અંયમ ધારણ કરીશું ? આમ તેઓ કરી શકે ખરા ?

નિર્ઞય :- હે ગૌતમ ! ધર્મ સાંભળીને ધર્મ રૂચિવાળો જીવ આપે કહ્યું તેજ પ્રમાણે જોલે
અને તે પ્રમાણે વર્તન પણ કરે ?

શ્રી ગૌતમ :- તો આવા વિચારવાન ગૃહસ્થને દિક્ષા આપવી યોગ્ય છે ? મુક્તિ કરવા
યોગ્ય છે ? શિક્ષા દેવા યોગ્ય, પ્રવચનમાં ઉપસ્થિત કરવા યોગ્ય છે

નિર્ઞય :- હા ભગવાન ! દિક્ષા આપવી યોગ્ય છે યાવત્ ઉપસ્થિત કરવા યોગ્ય છે.

ગૌતમ - તે ગૃહસ્થ અસ્થિ લીધા પછી સર્વ પ્રકારે જીવની હિંસાનો ત્યાગ કરે ?

નિર્ઞય :- જરૂર તે હિંસાનો ત્યાગ કરે જ

ગૌતમ :- આરિગ્ય પાળતા થકાં કોઈ સમયે પૂર્વના અશુભ કર્મના ઉદયે ચાર, પાંચ, છ કે

દશ વર્ષ દીક્ષા પાળી પછી ચારિત્ર્યભ્રષ્ટ થઈ ગૃહસ્થાશ્રમનું સેવન કરે? અને ગૃહસ્થાશ્રમ-વાસમાં જીવોની હિસાથી મુક્ત થઈ શકે?

નિર્ઞથ :- હા, ભગવાન! તે જીવ અશુભનાં ઉદયે ગૃહસ્થ પણ થાય અને ગૃહસ્થપણમાં સર્વથા જીવ-હિસાથી નિવૃત્ત ન થઈ શકે

ગૌતમ :- તો હે નિર્ઞથો આ જીવની ત્રણ અવસ્થા થઈ પહેલી અવસ્થામાં ગૃહસ્થાશ્રમી હતો ત્યારે જીવઘાતથી નિવૃત્ત ન હતો. અને અમયમી હતો. ચારિત્ર્ય લીધા બાદ બીજી અવસ્થામાં તે સયમી અને જીવઘાતથી મુક્ત હતો. હવે ચારિત્ર્ય છોડ્યા પછીની ત્રીજી અવસ્થામાં તે જીવ અસંયમી બન્યો. તેથી જીવઘાતથી નિવૃત્ત થયો નથી. આવી રીતે ત્રણ સ્થાવર જીવોની અવસ્થા જાણવી.

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ નિયંઠા કલુ પુચ્છિયન્વા-આઝસતો નિયંઠા । ઇહ કલુ પરિવ્વાઙ્યા વા પરિવ્વાઙ્યાઓ વા અન્નયરેહિતો તિત્થાયયર્ણોહિતો આગમ્મ ધમ્મં સવળવત્તિયં ઉવ-સંકમેજ્જા ! હંતા ઉવસંકમેજ્જા । કિ તેંસિ, તહપ્પગારેણં ધમ્મે આઙ્ગિલ્લયવ્વે ! હંતા આઙ્ગિલ્લયવ્વે । તે ચેવ ઉવટ્ઠાવિત્તે જાવ કપ્પંતિ । હંતા કપ્પંતિ । કિ તે તહપ્પગારા કપ્પંતિ સંભુજિત્તે । હંતા કપ્પંતિ । તેણં ઇયારૂવેણં વિહારેણં વિહરમાણા તં ચેવ જાવ અગારં વણ્ણા ! હંતા વણ્ણા ! તેણં તહપ્પગારા કપ્પંતિ સંભુજિત્તે ! નો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે, । સે જે સે જીવે જે પરેણં નો કપ્પંતિ સંભુજિત્તે । સે જે સે જીવે આરેણં કપ્પંતિ સંભુજિત્તે, સે જે સે જીવે ઇયારિણ નો કપ્પંતિ સંભુજિત્તે । પરેણં અસ્સમણે, આરેણં સમણે, ઇયારિણ અસ્સમણે, અસ્સમણેણં સંદ્ધિ નો કપ્પંતિ સમણાણ નિગ્ગથાણં સંભુજિત્તે, સે એવમાયાણહ નિયંઠા । સે એવમાયાણિયવ્વં ॥૧૬॥

અર્થ :- શ્રી ગૌતમસ્વામી ત્રીજી દૃષ્ટાંત નિર્ઞથોને સંબોધીને પ્રશ્નોત્તરીનાં રૂપમાં કહે છે કે હે નિર્ઞથો, ગૌતમ :- આ જગતમાં અન્ય પારિવાજકો કે પારિવાજિકાઓ અન્ય ધર્મમાં રહી કોઈ સમ્યક્દૃષ્ટિ સાધુની પાસે આવીને ધર્મ સાંભળવા આવી શકે?

નિર્ઞથ :- હાં, ભગવાન! જરૂર આવી શકે

ગૌતમ :- તેને ધર્મ સાંભળાવવો જોઈએ? અને ધર્મ સાંભળી દિક્ષા માંગે તો?

નિર્ઞથ :- જરૂર તેને ધર્મ સાંભળાવવો જોઈએ. અને દિક્ષાપણ આપવી જોઈએ.

ગૌતમ :- આ પારિવાજક જૈન સાધુ થયા બાદ તેને સાધુ મહાત્મામાં બેસાડાય? તેની સાથે આહાર આદિનો આચાર-વિચાર થઈ શકે?

નિર્ઞથ :- જરૂર તેની સાથે આહાર પાણીનો સંલોગ કરવો કદ્યે છે કારણ કે તે નિર્ઞથ છે.

ગૌતમ :- દીર્ઘકાળ કે અદ્યપકાળ પછી કોઈ અશુભકર્મનાં ઉદયે તે જીવ ચારિત્ર્યભ્રષ્ટ થઈ ગૃહસ્થાશ્રમનું સેવન કરે?

નિર્ઞથ :- હા ભગવાન અશુભના ઉદયે તે ગૃહસ્થ પણ થઈ જાય.

ગૌતમ :- ચારિત્ર્યબ્ધિ થયા પછી તેની સાથે સાધુ તરીકેનો આચાર વિચાર પાળી શકાય ?

નિર્ઞેય :- નહિ ભગવાન આ વાત ખરાબર નથી. કારણ કે હવે તે નિર્ઞેય નથી.

ગૌતમ :- આ પ્રમાણે પરિવ્રાજકની ત્રણ દશા થઈ તેવી રીતે ત્રણ સ્થાવર જીવો આશ્રયી ત્રણ દશા જાણવી ત્રસ નામ કર્મનાં ઉદયે કે સ્થાવર નામકર્મનાં ઉદયે કોઈપણ જીવ ત્રસ કે સ્થાવર થાય તેથી શ્રાવકને પોતાના વ્રતનો ભંગ થતો નથી અને શ્રાવકો દેશથી વ્રત-ગ્રહણ કરે તે પ્રમાણભૂત છે.

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતગેઙ્યા સમણોવાસગા ભવંતિ, તેંસિ ચ ણં એવં વુત્તપુવ્વં ભવઈ નો
 खलु वयं संचाएमो मुंडा भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए । वयं णं चाउ दसद्व
 मुदिद्वपुण्णमासिणोसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा विहरिस्सामो, थूलगं पाणाई-
 वायं पच्चक्खाईस्सामो, एवं थूलगं मुसावायं एवं थूलगं अदिन्नादाणं, थुलगं मेहुणं
 थूलगं परिगहं पच्चक्खाइस्सामो, इच्छापरिमाणं करिस्सामो, दुविहं तिविहेणं मा
 खलु ममट्ठाए किञ्चि करेह वा करावेह वा तत्थ वि पच्चाक्खाइस्सामो ते णं अभोच्चा
 अपिच्चा असिणाइत्ता आसंदी पेढियाओ पच्चारुहित्ता, ते तहा कालगया किं वत्तव्वं
 सिया-सम्मं कालगतत्ति ! वत्तव्वं सिया । ते पाणा वि वुच्चंति, ते तसा वि वुच्चंति, ते
 महाकाया, ते चिरद्विइया, ते बहुतरगा पाणा जेहि सणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ ।
 से अप्पयरागा पाणा जेहि सणोवासगस्स अपच्चक्खायं भवइ । इति से महयाओ
 जण्णं तुब्भे वयह तं चेव जाव अयं पि भेदे से नो नेयाउए भवइ ॥१७॥

અર્થ : ગૌતમસ્વામી નિર્ઞેયોને કહે છે કે કોઈ શ્રાવક એવો હોય કે ગૃહસ્થા-વાસથી નિકળી સાધુ થઈ શકવા સમર્થ નથી અને મનમાં સંકેપ કરે છે અને સાધુ પાસે આવીને કહે છે કે અમે સાધુ નહિ બનતાં ગૃહસ્થપણામાં શ્રાવકનાં વૃત્તોનું પાલન કરીશું. આઠમ, ચૌદશ, અમાત્ય અને પુણીમાના દિવસે પૌષધ કરીશુ તેમજ સ્થુલ પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાહ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહનું પરિમાણ કરશું. અમે અમારી ખાવા-પીવાની તથા ભોગ-ઉપભોગની ઇચ્છાઓનું પણ પરિમાણ (વ્રતનો સંક્ષેપ) કરશુ. આવો શ્રમણોપાસક સમ્યક્પ્રકારે પૌષધવ્રતને અંગીકાર કરવા આસનથી નીચે ઉતરે છે. એવામાં કદાચ તેનું મૃત્યુ થાય તો હે નિર્ઞેયો ! તે મૃત્યુ કેવું જાણવું ?

નિર્ઞેય :- આવા શ્રમણોપાસકનું મૃત્યુ સમાધિપૂર્વકનું થયેલું છે એમ માનવું જોઈએ અને આવા જીવો દેવલોકની ગતિમાં જાય છે.

ગૌતમ :- માટે હે ઉદક ! આ જગતમાં ઘણાં પ્રાણીઓ છે. જેને ત્રસનામ કર્મનો ઉદય હોય તે ત્રસ કહેવાય છે દેવલોકમાં શરીરની વિક્રિયા કરી શકવાનું સામર્થ્ય હોય છે. તેથી તે જીવો મહાકાયવાળા પણ કહેવાય છે. એ રીતે ઘણાં જીવો આશ્રી શ્રાવકો હિંસાનું પરિવ્રજાણ કરી તે ઘાતમાંથી નિવૃત્ત થઈ શકે છે. થોડાક જીવોની ખાબતમાં શ્રાવકોને પ્રત્યાજ્ઞાન ન પણ હોય ! આવી રીતે શ્રાવક ત્રસકાયની હિંસાથી નિવૃત્ત હોવા છતાં તમો શ્રાવકનાં પ્રત્યાજ્ઞાન ને નિર્વિષય કહો છો તે ન્યાયયુક્ત નથી

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગઈયા સમણોવાસગા ભવંતિ । તેસિં ચ ણં એવં વુત્તપુવ્વં ભવઈ,
 નો યલુ વયં સંચાએમો મુંડા ભવિત્તા અગારાઓ જાવ પવ્વહિત્તે । નો યલુ વયં સંચાએમો
 ચાઉદસદ્દમુદિદ્ધપુણ્ણમાસિણીસુ જાવ અણુપાલેમાણા વિહરિત્તે । વયં ણં અપચ્છિમમા-
 રણંતિયં સંલેહના જૂસણા જુસિયા ભત્તપાણં પહિયાઈવિલ્લયા જાવ કાલં અણવકંલ્લમાણા
 વિહરિસ્સામો, સવ્વં પાણાઢવાયં પચ્ચક્કાઢસ્સામો જાવ સવ્વં પરિગ્ગહં પચ્ચક્કાઢસ્સામો
 તિવિહં તિવિહેણં, મા યલુ મમઢાએ કિંચિવિ જાવ આસંદીપેઢિયાઓ પચ્ચોરહિત્તા ।
 એતે તહા કાલગયા, કિં વત્તવ્વં સિયા? સમ્મં કાલગયત્તિ વત્તવ્વં સિયા । તે પાણાવિ
 વુચ્ચંતિ જાવ અયંપિ ભેદે સે નો નેયાઉએ ભવઈ ॥૧૮॥

અર્થ : શ્રી ગૌતમ :- હે નિર્ર્થો ! કોઈ એક શ્રમણોપાસકને વિચાર થાય કે હું સાધુપણું પાળી
 શકવા સમર્થ નથી, વળી શ્રાવકનાં વ્રત પણ અંગીકાર કરવા અમર્થ નથી, પરંતુ મરણ
 આવે સંચારો કરી મારા આત્માને ધર્મમાં સ્થાપિત કરીશ. અને આરેય આહારનો ત્યાગ
 કરીશ. વળી અઢાર પાપસ્થાનકોનો પશ્ચાતાપ કરી તેનો તે ત્યાગ કરી મૃત્યુ વખતે
 આલોક અને પરલોકનાં કોઈપણ પદાર્થને હું ઇચ્છીશ નહિ. આ પ્રમાણે શ્રાવકપણું
 પાલન કરતાં થકા અત સમયે સંચારો કરીને તે મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે તો તેનું મરણ
 સમ્યક્ પ્રકારનું કહેવાય ?

ગૌતમ :- હા, સમ્યક્ કહેવાય અર્થાત્ દેવલોકમાં જાય છે. ત્યારે તે પ્રાણી પણ કહેવાય છે.
 અને ત્રસ પણ કહેવાય છે અને ત્રસ જીવની હિંસાથી શ્રાવક નિવૃત્ત થએલ છે. તેથી
 શ્રાવકના વ્રતને નિર્વિષય બતાવવું તે તમારૂં મંતવ્ય ન્યાય સંગત નથી

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગઈયા મણુસ્સા ભવંતિ, તંજહામહઈચ્છા મહારંભા મહાપરિગ્ગહા
 અહમ્મિયા જાવ દુપ્પહિયાણંદા જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ અપહિવિરિયા, જાવજ્જીવાએ
 જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ વંડે નિલ્લિત્તે । તે તત્તો આડગં વિપ્પજ-
 હતિ, તત્તો મુજ્જો સગમાદાએ દુગ્ગહામિણો ભવંતિ । તે પાણા વિ વુચ્ચંતિ, તે તસાવિ
 વુચ્ચંતિ, તે મહાકાયા, તે ચિરદ્વિદ્ધિયા, તે બહુયરગા આયાણસો, ઇતિ સે મહાકાઓ ણં
 જણ્ણં તુભ્ભે વદહ, તં ચેવ અયંપિ ભેદે સે નો નેયાઉએ ભવઈ ॥૧૯॥

અર્થ : ગૌતમ :- આ જગતમાં કેટલાંક જીવો મહાઆરંભી અને મહાપરિગ્રહી હોય છે વળી
 તેઓ પાપથી આજીવિકા કરવાવાળા હોય છે. એટલે બધા જ પ્રકારની હિંસા, અસત્ય,
 ચોરી અને મૈથુનથી જીવનપર્યંત નિવૃત્ત થતાં નથી પણ શ્રમણોપાસક આવા પ્રાણીઓની
 હિંસા નહિ કરવાનાં વ્રત લઈને બીનસ્વાર્થે સમસ્ત ત્રસ પ્રાણીઓની હિંસાના ઘાતથી નિવૃત્ત
 છે હવે તે અધાર્મિક પુરૂષ કાળના અવસરે પોતાના પાપકર્મને લઈને દુર્ગતિ પ્રાપ્ત કરે
 છે તે પ્રાણી અને ત્રસ કહેવાય છે પણ શ્રાવકને નિવૃત્તિ મરણ પર્યંત ચાલુ હોય છે
 આવી રીતે શ્રાવક ઘણાં જીવોની હિંસાનો ત્યાગ કરવાવાળા હોઈ તેઓના પ્રત્યાખ્યાન
 સુપ્રત્યાખ્યાન છે તેથી તમે શ્રાવકવ્રતને નિર્વિષયી કહો છો તે બરાબર નથી

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગઙ્ગયા મણુસ્સા ભવંતિ તંજહા અણારંભા અપરિગ્ગહા ધમ્મિયા ધમ્માણુયા જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ પઙ્કિવિરિયા જાવજ્જીવાએ, જેહિ સમણોવાસ-ગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ દંડે નિક્કિલ્લે, તે તઓ આડગં વિપ્પજહંતિ, તે તઓ મુજ્જો સગમાદાએ સગ્ગઙ્ગામિણો ભવંતિ, તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ જાવ નો નેયાડાએ ભવઙ્ગ ॥૨૦॥

અર્થ :- ગૌતમ :- હે નિર્ઘરો ! આ સસારમાં કોઈ કોઈ એવા મનુષ્ય છે કે જે નિરાસી અને પરિશ્રદ્ધિરહિત બની અઢારેય પાપથી નિવૃત્ત થઈ ધર્મનું યથાર્થ આચરણ કરવાવાળા છે. અને તેઓ અન્યને પણ આવેા ઉપદેશ આપનારા હોય છે. આવા પ્રાણીઓને દંડ નહિ દેવાનું શ્રાવકને મરણપર્યંત પ્રત્યાગ્યાન હોય છે. હવે પૂર્વેકિત ધાર્મિક પુરૂષ મરણ પ્રાપ્ત થયે આયુષ્યને ત્યાગ કરી પુન્યની સાથે લઈ સદ્ગતિમાં (દેવલોકમાં) ઉત્પન્ન થાય છે તેથી તે પ્રાણી પણ કહેવાય અને ત્રસ પણ કહેવાય. આવા જીવોને શ્રાવક કહી દેતા નથી. તેથી ત્રસનો અભાવ છે અને શ્રાવકના મતને નિર્વિષયી કહેવો તે ન્યાયયુક્ત નથી.

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગઙ્ગયા મણુસ્સા ભવંતિ તંજહા અપ્પેચ્છા, અપ્પારંભા, અપ્પરિગ્ગહા, ધમ્મિયા ધમ્માણુયા જાવ એગચ્છાઓ પરિગ્ગહાઓ અપ્પઙ્કિવિરિયા જેહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ દંડે નિક્કિલ્લે, તે તઓ આડગં વિપ્પજહંતિ, તઓ મુજ્જો સગ-માદાએ સગ્ગઙ્ગામિણો ભવંતિ, તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ જાવ નો નેયાડાએ ભવઙ્ગ ॥૨૧॥

અર્થ :- ગૌતમ - હે નિર્ઘરો ! આ જગતમાં કેટલાયેક મનુષ્યો અલ્પપરિશ્રદ્ધી અને અલ્પ ઇચ્છાવાળા હોય છે. તેઓ એકદેશથી વિરતિ અને એક દેશથી અવિરતિપણુ ગણાય છે. આવા જીવો સાધુ સમીપે સ્થળ પ્રાણુતિપાતનો ત્યાગ કરે છે અને શ્રાવકે જે મત અગીકાર કર્યું છે તેના ફલસ્વરૂપ પુન્યકર્મ સાથે લઈને શુભગતિ (દેવલોકમાં) જાય છે, તેઓ ત્યાં પ્રાણી અને ત્રસ કહેવાય છે. તેા શ્રાવકનાં મતોને વિષયરહિત કહેવાય તે તમારું કથન ન્યાયયુક્ત નથી

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગઙ્ગયા મણુસ્સા ભવંતિ, તંજહા આરણિયા, આવસહિયા ગામાણિ-યંતિયા કણ્ઠુઈ રહ્સિયા, જેહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ દંડે નિક્કિલ્લે ભવઙ્ગ, નો વહુસંજયા નો વહુ પઙ્કિવિરિયા પાણમૂયજીવસત્તોહિ, અપ્પણા સચ્ચામોસાઈં એવં વિપ્પઙ્કિવેદેતિ-અહં ણ હંતવ્વો અન્ને હંતવ્વા, જાવ કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અન્નયરાઈં આસુરિયાઈં કિવ્વિસિયાઈં જાવ ઉવવત્તારો ભવંતિ, તઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા મુજ્જો એલમુ-યત્તાએ તમોરુવત્તાએ પચ્ચાયંતિ । તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ જાવ નો નેયાડાએ ભવઙ્ગ ॥૨૨॥

અર્થ : ગૌતમ :- હે નિર્ઘરો ! આ જગતમાં કોઈ અરણ્યમાં નિવાસ કરનારા હોય છે ત્યાં પર્ણકુટીઓ બાંધી કદમ્બળ આદિનો આહાર કરે છે વળી કોઈ ગામમાં નિમંત્રણ મળ્યે ભોજન કરવા પણ આવે છે. કોઈ રહસ્યભરી વિદ્યાઓ દ્વારા પોતાનું જીવન વિતાવે છે આવા જીવો જાણતપનાં પ્રભાવથી અસુરોદિક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાંથી

આયુષ્યપૂર્ણ કરી આંધળા, બહેરાં-મૂઠા આદિ માનવપણે અથવા બકરા-ઘેટા આદિ પણ ઉત્પન્ન થાય છે આવા જીવો ત્રસ તેમ જ પ્રાણી, કહેવાય છે. શ્રાવકોને તો વ્રતગ્રહણથી માંડી ભરણાંત સુધી આવા જીવોને દડ દેવાનો ત્યાગ હોય છે. વળી સવ ત્રસ આશ્રયી પ્રાણુતિપાત આદિ હિંસાથી નિવૃત્ત હોઈ દેવ અને નારકીમાં ઉત્પન્ન થયેલાં જીવો જે ત્રસ કહેવાય છે તેને પણ મારવાની વૃત્તિથી શ્રાવકો નિવૃત્ત હોય છે માટે શ્રાવકોને જે જે ગતિમાં ત્રસ જીવો રહેલાં છે તે ગતિનાં ત્રસ જીવોને મારવાની બધી હોવાથી તેઓનાં વ્રત સુવ્રત કહેવાય છે આપની માન્યતા જે દુવ્રત રૂપે હતી માન્યતા આથી નિર્મૂળ થાય છે અને તમારી વાત લેશમાત્ર ન્યાયસગત નથી

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગદ્યા પાણા દીહાઝયા જોહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમર-
ણંતાણ જાવ દંડે નિલ્લિલ્લે ભવઙ્ । તે પુવ્વામેવ કાલં કરેતિ કરેત્તા પારલોહિત્તાણ
પચ્ચાયંતિ, તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ તે તસાવિ વુચ્ચંતિ, તે મહાકાયા, તે ચિરદ્વિદ્યા તે
દીહાઝયા તે બહુયરગા પાણા જોહિ સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયં ભવઙ્ જાવ નો
નેયાઝણ ભવઙ્ ॥૨૩॥

અર્થ : શ્રી ગૌતમ :- હે નિર્જીવો આ જગતમાં કેટલાંયેક ત્રસપ્રાણી રહેલાં છે તે પૈકી જેનાં આયુષ્ય વ્રતધારી શ્રાવકોથી પણ અધિક હોય છે તે ચારેય ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તેઓ ત્રસ કહેવાય છે આવા ઘણાં ત્રસ જીવો લાંબા કે ટૂંકા આયુષ્યવાળા હોય છે શ્રાવકને વ્રતગ્રહણ સમયથી જીવનપર્યંત તેઓની ઘાત નહિ કરવાનાં પ્રત્યાજ્ઞા ન છે ઘણાં પ્રાણીઓ આવા વ્રતધારીની પહેલાં જ કાળ કરી પરલોકમાં જાય છે તેથી શ્રાવકનાં વ્રતનો ભગ થતો નથી પણ વ્રત ચાલુ રહે છે અને તેનું ફળ તેમને મળે છે આવી રીતે શ્રાવકનાં વ્રતનો ભગ કેવી રીતે હોઈ શકે? વળી તમે કહો છો કે એવા કોઈ પર્યાય નથી કે જેથી શ્રાવક પ્રત્યાજ્ઞાન કરી શકે આ તમારૂં કથન ન્યાયયુક્ત નથી ત્રસ જીવ રહિત તેમ જ સ્થાવરરહિત આ લોક થવાનો જ નથી જેથી શ્રાવકનું વ્રત બરાબર જળવાય છે

મૂલમ્- ભગવ ચ ણં ઉદાહુ સંતેગદ્યા પાણા સમાઝયા જોહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમર-
ણંતાણ જાવ દંડે નિલ્લિલ્લે ભવઙ્ । તે સયમેવ કાલં કરેતિ કરેત્તા પારલોહિત્તાણ
પચ્ચાયંતિ । તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ, તસાવિ વુચ્ચંતિ, તે મહાકાયા, તે સમાઝયા તે બહુય-
રગા જોહિ સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયં ભવઙ્ જાવ નો નેયાઝણ ભવઙ્ ॥૨૪॥

અર્થ : શ્રી ગૌતમ :- કોઈ કોઈ પ્રાણી વ્રતધારી શ્રાવકોનાં સમાન આયુષ્યવાળા હોય છે. શ્રાવકને વ્રતગ્રહણનાં સમયથી જીવનપર્યંત દડ દેવાનો ત્યાગ છે અને સમાન આયુષ્યવાળા જીવો પોતાની મેળે કાળ કરે છે. તેને મારવા કોઈ અન્ય યુક્તિ સમર્થ નથી તેથી શ્રમણોપાસકનું પ્રત્યાજ્ઞાન નિર્વિષયી છે તે કહેવું બરાબર નથી

મૂલમ્- ભગવં ચ નં ઉદાહુ સંતેગઈયા પાણા અપ્પાડયા, જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમર-
નંતાં જાવ દંડે નિવિલ્લત્તે ભવઈ । તે પુવ્વામેવ કરેતિ કરેત્તા પારલોહિત્તાં પચ્ચાયંતિ ।
તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ તે તસાવિ વુચ્ચંતિ, તે મહાકાયા, તે અપ્પાડયા, તે બહુયરગા પાણા,
જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્કાયં ભવઈ, જાવ નો નેયાડાં ભવઈ ॥૨૫॥

અર્થ :- ગૌતમ:-હે નિર્થ થો ! કેટલાંક જીવો શ્રાવકોનાં આયુષ્યથી અલ્પ આયુષ્યવાળાં હોય છે. એ
અપેક્ષાએ શ્રાવકનાં વ્રત સુવ્રત કહેવાય છે. અલ્પાયુષવાળા જીવો મૃત્યુ પામી ત્રસ થોનિમાં
ઉત્પન્ન થતાં શ્રાવકને તેની હિંસા કરવાનાં પ્રત્યાખ્યાન હોય છે. જે જે ગતિમાં ત્રસ જીવો
રહેલાં છે તે તમામનાં તેમને હણવાનાં પરિણામો હોવાથી શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન સ્વવિષયી
છે. કોઈપણ કાળે આ લોકમાં ત્રસજીવોનો અભાવ થવાનો નથી. તેથી જ્યાં જ્યાં ત્રસ
જીવો છે તે ત્રસજીવો આ શ્રાવકનાં વ્રતથી નિર્ભય છે અને શ્રાવક પણ તેઓની હિંસા
કરવાનાં ઇરાદાથી નિવૃત્ત હોવાથી તેને શાંતિ અને સુખ પ્રકટ અને અપ્રકટપણે મળે છે
તેથી શ્રાવકનાં વ્રત સુપ્રત્યાખ્યાન છે.

મૂલમ્- ભગવં ચ નં ઉદાહુ સંતેગઈયા સમણોવાસગા ભવંતિ તેસિ ચ નં એવં વુત્તપુવ્વં ભવઈ નો
ખલુ વયં સંચાએમો મુંડે ભવિત્તા જાવ પવ્વહિત્તાં । નો ખલુ વયં સંચાએમો, ચાડદસઠ્ઠમુ-
દિટ્ઠ પુણ્ણમાસિણીસુ પહિપુત્તં પોસહં અણુપાલિત્તાં, નો ખલુ વયં સંચાએમો અપચ્છિમં
જાવ વિહરિત્તાં, વયં ચ નં સામાઈયં દેસાવગાસિયં પુરત્થા પાઈણં વા પહીણં વા દાહિણં
વા ઉદીણં વા એતાવતા જાવ સવ્વપાર્ણોહ જાવ સવ્વ સત્તોહિં દંડે નિવિલ્લત્તે સવ્વપાણ-
ભૂયજીવસત્તોહિં લેમંકરે અહમંસિ । તત્થ આરેણં જે તસા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ
આયાણસો આમરણંતાં દંડે નિવિલ્લત્તે । તઓ આડયં વિપ્પજહંતિ વિપ્પજહિત્તા, તત્થ
આરેણં ચેવ જે તસા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો જાવ તેસુ પચ્ચાયંતિ જેહિં
સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્કાયં ભવતિ । તે પાણાવિ જાવ અથંપિ ભેદે સે નો નેયાડાં
ભવઈ ॥૨૬॥

અર્થ :- ગૌતમ : કોઈ શ્રમણોપાસક જીવો વિચાર કરે કે અમે દીક્ષાગ્રહણ કરી શકશું નહિ તેમજ
આઠમ-ચૌદશ પાખી પૌષધ કરવા કે વ્રત અને સત્યારો પણ ગ્રહણ કરવા સમર્થ નથી
પરંતુ સામાયિક વ્રત અને દેશાવગાસિક વ્રત (સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ) અગીકાર કરશું
અને ઠરેઠા સવારે ચારેય દિશાઓમાં જઈ વ્યાપાર આદિ સાવધ (પાપકારી) ક્રિયાઓ
કરવાનું પરિમાણ કરશું આ પ્રકારે શ્રાવકે કરેલી મર્યાદાથી તે મર્યાદા બહાર રહેલાં પ્રાણીઓનાં
ઘાતથી આવા શ્રમણોપાસક બચી જાય છે અને આ પ્રમાણે વ્રતગ્રહણના સમયથી માંડી
જીવનપર્યંત માટે તેઓ હિંસાનો ત્યાગ કરે છે. આ વ્રત લેનાર શ્રાવકો સુવ્રતવાળા કહેવાય
છે. કારણ કે તેઓએ જે મર્યાદા બાંધી છે તે મર્યાદા બહારનાં ત્રસ પ્રાણીઓને પોતા
તરફથી હિંસા થતી નથી તેથી શ્રાવકનાં વ્રત સ્વવિષયી કહેવાય છે

મૂલ્મ્- તત્થ આરેણં જે તસા પાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ દંડે નિવિલ્લત્તે, તે તઓ આહં વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિત્તા તત્થ આરેણં ચેવ જાવ થાવરા પાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ અટ્ટાએ દંડે અનિવિલ્લત્તે, અણટ્ટાએ દંડે નિવિલ્લત્તે, તેસુ પચ્ચાયંતિ, તેહિ સમણોવાસગસ્સ અટ્ટાએ દંડે અનિવિલ્લત્તે, અણટ્ટાએ દંડે નિવિલ્લત્તે, તે પાણાવિ વુચ્ચંતિ તે તસા, તે ચિરદ્વિદ્વિયા જાવ અયંપિ ભેદે સે નો નેયાહાએ ભવહ ॥૨૭॥

અર્થ : નજીકમાં રહેવાવાળા જે ત્રસ પ્રાણીઓ છે તેની હિંસા કરવાનો શ્રમભ્રુપાસકે ત્યાગ કરેલ છે આ પ્રાણીઓ ત્રસકાયનો ત્યાગ કરી ત્યાં સમીપમાં સ્થાવરપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. જેને શ્રાવકે અનર્થ (વિના પ્રયોજન) દડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે પરંતુ અર્થ દડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ નથી તેથી શ્રાવકને હિંસા થતી નથી. એટલે કે અર્થ દડની જ હિંસા થાય છે. એટલે તેમનું મત સુવિધથી કહેવાય છે.

મૂલ્મ્- તત્થ જે આરેણં તસા પાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ તઓ આહં વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિત્તા તત્થ પરેણં જે તસા થાવરા પાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ તેસુ પચ્ચાયતિ । તેહિ સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયં ભવહ, તે પાણાવિ જાવ અયંપિ ભેદે સે ॥૨૮॥

અર્થ : સમીપ રહેવાવાળા ત્રસ પ્રાણીઓનો ઘાત કરવાનો શ્રમભ્રુપાસકને ત્યાગ છે. પણ આ ત્રસ પ્રાણી આયુષ્ય ક્ષય થતાં દૂરવર્તી ક્ષેત્રોમાં જાય છે ત્યાં ત્રસપણે ઉત્પન્ન થાય છે. પણ આવા શ્રાવકને સમીપ કે દૂરવર્તી ગમે તે ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય તેને પણ મારવાનો ત્યાગ છે તેથી આ પ્રાણી આશ્રયે શ્રમભ્રુપાસકનાં પ્રત્યાગ્યાન સુપ્રત્યાગ્યાન છે.

મૂલ્મ્- તત્થ જે આરેણં થાવરા પાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ અટ્ટાએ દંડે અનિવિલ્લત્તે, અણટ્ટાએ નિવિલ્લત્તે, તે તઓ આહં વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિત્તા તત્થ આરેણં ચેવ જે તસા પાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ-તેસુ પચ્ચાયંતિ તેસુ સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયં ભવહ । તે પાણાવિ જાવ અયં પિ ભેદે સે નો ॥૨૯॥

અર્થ : સમીપમાં જે સ્થાવર પ્રાણી છે જેની હિંસા કરવાનો ત્યાગ પ્રયોજનવશ કરેલ નથી પરંતુ નિઃપ્રયોજન હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે. તેથી પ્રયોજનવશ હિંસા કરવાથી તેનું મત ખડિત થતું નથી. કારણ કે તેઓ પ્રયોજન વિના દડ દેતા નથી વળી તે સ્થાવર ત્રસપણે પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેના તો શ્રાવકને પ્રત્યાગ્યાન જ હોય છે. પ્રત્યાગ્યાન નિર્વિધથી છે તેમ કહેવું ન્યાયયુક્ત નથી.

મૂલ્મ્- તત્થ જે તે આરેણં જે થાવરા પાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ અટ્ટાએ દંડે અનિવિલ્લત્તે, અણટ્ટાએ નિવિલ્લત્તે, તે તઓ આહં વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિત્તા તે તત્થ આરેણં ચેવ જે થાવરાપાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ અટ્ટાએ દંડે અનિવિલ્લત્તે, અણટ્ટાએ નિવિલ્લત્તે તેસુ પચ્ચા-

યંતિ, તેહિ સમણોવાસગસ્સ અઢાણ અણઢાણ તે પાણાવિ જાવ અયંપિ ભેદે સે નો ॥૩૦॥

અર્થ : નજીકના પ્રદેશમાં સ્થાવર પ્રાણી છે કે જેને શ્રાવકે અર્થ દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ નથી પરંતુ અનર્થ દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે આવા જીવો દૂર દેશમાં ત્રસ કે સ્થાવરપણે ઉત્પન્ન થાય પણ શ્રાવકને દૂર દેશનું પણ પ્રત્યાખ્યાન હોઈ તેમનું મત સુવિષયવાળું છે.

મૂલમ્- તત્થ જે તે આરેણં થાવરા પાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ અઢાણ દંડે અનિવિલ્લત્તે, અણઢાણ નિવિલ્લત્તે, તઓ આડં વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિતા તત્થ પરેણં જે તસ થાવરા પાણા જેહિ સમણે વ્રાહ્મગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તેસુ પચ્ચાયંતિ, તેહિ સમણોવાસગસ્સ સુપ-
ચ્ચક્ખાયં ભવઈ । તે પાણાવિ જાવ અયંપિ ભેદે સે નો નેયાડણં ભવઈ ॥૩૧॥

અર્થ : જે દૂર દેશમાં અથવા શ્રાવકદ્વારા નિયત કરવામાં આવેલ દેશ પરિમાણથી બહાર જે ત્રસ અને સ્થાવરપ્રાણી છે તેઓની હિંસા કરવાનો ત્યાગ શ્રાવકે જીવનપર્યંત કરેલ છે તે પ્રાણીઓ જ્યારે પોતાના આયુષ્યનો ત્યાગ કરી શ્રાવકદ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવેલ દેશ-પરિમાણની અંદર રહેલ ત્રસપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે પણ શ્રાવકે તેમને દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ જ છે. તેથી શ્રાવકનું મત સુમત હોય છે

મૂલમ્- તત્થ જે તે પરેણં તસ થાવરા પાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તે તઓ આડં વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિતા તત્થ આરેણં જે તસા પાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તેસુ પચ્ચાયંતિ, તેહિ સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયં ભવઈ, તે પાણાવિ જાવ અયંપિ ભેદે સે નો નેયાડણં ભવઈ ॥૩૨॥

અર્થ : જે ત્રસ અને સ્થાવરપ્રાણી શ્રમણોપાસક દ્વારા ગ્રહણ કરેલ દેશ પરિમાણથી જુદા દેશમાં રહેલાં છે તેમને પણ શ્રાવકે વૃત્તને લીધે દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે પણ એ જીવો આયુષ્યનો ત્યાગ કરી સમીપમાં રહેલાં સ્થાવર પ્રાણીપણામાં જન્મ ધારણ કરે છે ત્યારે પણ શ્રાવક તેને નિર્થક દંડ દેતા નથી કારણ કે શ્રાવકે અનર્થ દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે પણ અર્થદંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ નથી. તેથી શ્રાવકનાં મત સુમત કહેવાય છે

મૂલમ્- તત્થ જે તે પરેણં તસ થાવરા પાણા જેહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તે તઓ આડં વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિતા તત્થ આરેણં જે થાવરા પાણા, જેહિ સમણોવાસગસ્સ અઢાણ દંડે અનિવિલ્લત્તે, અણઢાણ નિવિલ્લત્તે તેસુ પચ્ચાયંતિ, જેહિ સમણોવાસગસ્સ અઢાણ અનિવિલ્લત્તે, અણઢાણ નિવિલ્લત્તે જાવ તે પાણાવિ જાવ અયંપિ ભેદે સે નો નેયાડણં ભવઈ ॥૩૩॥

અર્થ : જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી શ્રાવકદ્વારા ગ્રહણ કરેલ દેશ પરિમાણથી જુદા દેશમાં રહેલા છે. જેને શ્રાવકે મત લઈ દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે તે પ્રાણીઓ તે જગ્યાએ આયુષ્યનો ત્યાગ કરી દેશ પરિમાણથી સમીપવર્તી સપ્રયોજન દંડનો શ્રાવકને ત્યાગ નથી પણ સ્થાવર-પણે ઉત્પન્ન થાય તો ત્યાં અનર્થ દંડ દેવાનો ત્યાગ છે જેમાં તે ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન તે સુપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે.

મૂલમ્- તત્થ જે તે પરેણં તસ થાવરા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તે તઓ આડં વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિત્તા તે તત્થ પરેણં ચેવ જે તસ થાવરા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તેસુ પચ્છાયતિ, જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપ-
ચ્ચદ્ધાયાં ભવઈ, તે પાણાવિ જાવ અયંપિ ભેદે સે નો નેયાડણ ભવઈ ॥૩૪॥

અર્થ : દૂર ક્ષેત્રમાં રહેલા ત્રય અને સ્થાવર જીવોને ઢંડ દેવાનો શ્રાવકને ત્યાગ છે આ જીવો પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરતાં શ્રાવકના દેશ પરિભ્રમણથી બહારનાં પ્રદેશમાં દૂર ક્ષેત્રમાં ત્રસ કે સ્થાવરપણે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પણ શ્રાવકને તેઓને ઢંડ દેવાનો ત્યાગ છે. તેથી શ્રાવકનાં મન સુમન છે કારણ કે દૂર દેશમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવો પ્રાણીઓ તેમ જ ત્રય પણ કહેવાય છે.

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ ણ એત ભૂય, ણ એતં ભવ્વં, ન એતં ભવિસ્સતિ જણ્ણ તસા પાણા વોચ્છિજ્જિહંતિ, થાવરા પાણાભવિસ્સંતિ, થાવરા પાણાવિ વોચ્છિજ્જિહંતિ તસા પાણા ભવિસ્સતિ, અવોચ્છિજ્જેહિં તસથાવરેહિં પાણેહિં જણ્ણં તુભ્ભે વા અન્નો વા એવં વદહ-
નત્થિ ણં સે કેઙ્ પરિયાણે જાવ નો નેયાડણ ભવઈ ॥૩૫॥

અર્થ : ભગવાન ગૌતમસ્વામી ઉદક પેઢાલપુત્રને કહે છે કે “હે ઉદક! સમસ્ત ત્રય પ્રાણી મૃત્યુ પામી સ્થાવરપણે ઉત્પન્ન થાય અને આથી ત્રસકાયનો વિરહ પડે તેમ બને નહિ. વળી સમસ્ત સ્થાવર જીવો મૃત્યુ પામી બધા જ ત્રસપણે ઉત્પન્ન થાય અને આથી સ્થાવરકાયનો વિરહ પડે તેમ પણ બને નહિ આવું ભૂતકાળમાં બન્યું નથી વર્તમાનકાળમાં બને નહિ અને ભવિષ્યમાં પણ બનશે નહિ માટે તમારા કહેવા મુજબ શ્રાવકના મત નિર્વિષયી છે તે તમારૂં કથન ન્યાયયુક્ત નથી ત્રસ અને સ્થાવર બન્ને જીવરાશિઓ હંમેશા રહેવાની જ છે

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ આડસતો ! ઉદગા જે ચલુ સમણં વા માહણ વા પરિભાસેઙ્ મિત્તિ મન્નંતિ આગમિત્તા નાણં આગમિત્તા દસણં આગમિત્તા ચરિત્તં, પાવાણં કમ્માણં અકરણ-
યાણે સે ચલુ પરલોગપલિમથત્તાણે ચિદ્વિદ્ધુ ! જે ચલુ સમણં વા માહણં વા નો પરિભાસેઙ્ મિત્તિ મન્નંતિ આગમિત્તા નાણં આગમિત્તા દસણં આગમિત્તા ચરિત્તં પાવાણં કમ્માણં અકરણયાણે સે ચલુ પરલોગવિસુદ્ધીણે ચિદ્વિદ્ધુ ! તણં ણં સે ઉદણે પેઢાલપુત્તે ભગવં ગોયમં અણાઢાયમાણે જામેવ દિસિ પાડબ્ભૂતે તામેવ દિસિ પહારેત્થ ગમણાણ ॥૩૬॥

અર્થ : શ્રી ગૌતમસ્વામી કહે છે કે “હે ઉદક! જો કેઈ પુરૂષ શાસ્ત્રોક્ત આચારનું પાલન કરવા-
વાળા હોય તથા ઉત્તમ ગ્રંથગ્રંથયુક્ત સાધકની નિદા કરે તે પુરૂષ, ગમે તેવો સયમ પાળતો હોય છતાં પણ તે લઘુપ્રકૃતિવાળો છે જે પુરૂષ જ્ઞાન, દર્શન આશિષ્યને પ્રાપ્ત કરી કર્મોનાં વિનાશ માટે પ્રત્યનશીલ હોય છતાં જો તે યથાતથ્ય શ્રમણની નિંદા કરે તો તે પરલોકની વિશુદ્ધિ કરી શકતો નથી. જે પુરૂષ ગંભીર બની શ્રમણ માહાત્મ્યની નિદા નથી કરતો તે સમ્યક્ જ્ઞાની બની આત્માની વિશુદ્ધિ કરી શકે છે આવું ગૌતમસ્વામીનું કથન સાંભળીને ઉદક પેઢાલપુત્ર તેમનો આકરસત્કાર ન કરતાં તે ત્યાંથી જવા તત્પર થયો.

મૂલમ્- ભગવં ચ ણં ઉદાહુ આઠસંતો ઉદગા ! જે ખલુ તહા ભુતસ્સ સમણસ્સ વા માહણસ્સ વા અંતિએ એગમવિ આરિયં ધમ્મિયં સુવચણં સોચ્ચા નિસમ્મ અપ્પણો ચેવ સુહુમાએ પડિલે-
હાએ અણુત્તરં જોગખેમપયં લંભિએ સમાણે સો વિ તાવ તં આઢાઙ, પરિજાણેતિ, વંદતિ,
તમંસતિ, સવ્કારેઙ, સમ્માણેઙ, જાવ કલ્લાણં મંગલં દેવયં ચેઙ્ગયં પજ્જુવાસતિ ॥૩૭॥

અર્થ : ભગવાન ગૌતમ કહે છે કે “હે ઉદક ! જે પુરૂષ યથાતથ્ય શ્રમણ પાસેથી એક પણ આર્યકથિત ધાર્મિક વચન સાંભળે અને તેનો સત્કાર સન્માન કરે તો તે સત્કાર સન્માનને ‘સુયોગ’ કહે છે. અને પ્રાપ્ત થયેલ વસ્તુનું રક્ષણ કરવું તેને ‘ક્ષેમ’ કહેવાય છે. વળી ‘યોગ’ અને ‘ક્ષેમ’ થવા રૂપ ઉપદેશને સાંભળી દૃઢ્યમાં અવધારી પોતાની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિએ વિચાર કરે કે આ સાંભળેલા માર્ગથી મારા આત્માને મોક્ષની પ્રાપ્તિ જરૂર થશે અને તે ઉપદેશક મારો ઉપકારી છે એમ માની તેને નમસ્કાર કરે તેનો આદર સત્કાર કરે તો તે પુરૂષ મોક્ષને લાયક છે.

મૂલમ્- તએ ણં સે ઉદએ પેઢાલપુત્તે ભગવં ગોયમં એવં વયાસી એતેસિ ણં મંતે । પદાણં પુર્વિવ અન્નાણયાએ અસવણયાએ અબોહિએ અણભિગમેણં અદિઢ્ઢાણં અસુયાણં અમુયાણં અવિન્નાયાણં અવ્વોગઢાણં અનિગૂઢાણં અવિચ્છિન્નાણં અણિસિઢ્ઢાણં અણિબૂઢાણં અણુવહારિયાણં એયમઢું નો સદહિયં, નો પત્તિયં, નો રોઙયં, એતેસિ ણં મંતે ! પદાણં એર્ણિહ જાણયાએ સવણયાએ બોહિએ જાવ ઉવહારણયાએ એયમઢું સદ્દહામિ, પત્તિયામિ, રોએમિ એવમેવ સે જહેયં તુબ્બે વદહ ॥૩૮॥

અર્થ : ઉદક પેઢાલપુત્ર ગૌતમ સ્વામીનો ઉપદેશ સાંભળી ભક્તિભાવે તેમને નમન કરી કહે છે કે હે ભગવન્ ! આપે કહેલ આ વચનોનો અર્થ પહેલાં મેં સાંભળ્યો ન હતો. વળી આ પદોને મેં સસાર તારક પણ માન્યા ન હતા. વળી તે વચનો પર પ્રતિતી પણ કરેલ ન હતી હવે મેં આપની પાસેથી સાંભળેલા ઉપદેશનું અવધારણું કરેલ છે તે પદો ઉપર શ્રદ્ધા, પ્રતિતી અને રૂચિ કરૂ છું અને આપ જેમ કહે છે તેમજ છે.

મૂલમ્- તએ ણં ભગવં ગોયમે ઉદયં પેઢાલપુત્તં એવં વયાસી સદ્દહાહિ ણં અજ્જો ! પતિયાહિ ણં અજ્જો ! રોએહિ ણં અજ્જો ! એવમેવ જહા ણં અમ્હે વયામો, તએ ણં સે ઉદએ પેઢાલ-
પુત્તે ભગવં ગોયમં એવં વયાસી-ઇચ્છામિ ણં મંતે । તુબ્બં અંતિએ આઠજ્જામાઓ ધમ્માઓ પંચમહવ્વઙ્ગયં સપડિલકમ્પણં ધમ્મં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહરિત્તએ ॥૩૯॥

અર્થ : ભગવાન ગૌતમ સ્વામી પેઢાલપુત્રને કહે છે કે હે આર્ય ! તમે આગમનાં બાક્ય ઉપર તેમજ મારા કથન ઉપર રૂચિ કરી તેમજ શ્રદ્ધા કરી તે યોગ્ય છે મેં તમને જે યથાર્થ છે તેજ પ્રરૂપ્યું છે આપ તેને ઉદ્દેશ્ય કે વિપરીત સમજશે નહિ. આવા કથનનાં ઉત્તરમાં ઉદક પેઢાલપુત્ર મુનિ ભગવાન ગૌતમને કહે છે કે હે ભગવન્ ! હું આપની પાસે ચાર મહાવ્રત રૂપ ધર્મને છોડી પચ મહાવ્રત રૂપ ધર્મને અંગીકાર કરી વિચરીશ તથા પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મનો અંગીકાર કરવા માંગુ છું.

મૂલમ્- તદ્દાં નં સે ભગવં ગોયમે ઉદય પેઢાલપુત્તં ગહાય જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિત્તા તદ્દાં નં સે ઉદય પેઢાલપુત્તે સમણં ભગવં મહાવીરં તિક્કલુત્તો આયાહિણં પયાહિણં કરેઈ. તિક્કલુત્તો આયાહિણં પયાહીણં કરિત્તા વદઈ નમંસઈ. વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી ઇચ્છામિણં મંતે. તુવમં અંતિએ ચાઉજ્જામાઓ ધમ્માઓ પંચ મહવ્વઈયં સપ્પડિક્કમણં ધમ્મં ઉવ્વસંપજ્જિત્તા નં વિહરિત્તએ, તદ્દાં નં સમણે ભગવં મહાવીરે ઉદયં એવં વયાસી-અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા ! મા પડિવંધં કરેહિ. તદ્દાં નં સે ઉદય પેઢાલપુત્તે સમણસ્સ ભગવઓ મહાવરસ્સ અંતિએ ચાઉજ્જામાઓ ધમ્માઓ પંચમહવ્વઈયં સપ્પડિક્કમણ ધમ્મં ઉવ્વસંપજ્જિત્તા નં વિહરઈ ત્તિ વેમિ ॥૪૦॥

અર્થ : ભગવાન ગૌતમસ્વામી ઉદક પેઢાલપુત્રની ઇચ્છા જાણીને તેઓને જ્યાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી વિચરતા હતાં ત્યાં લઈ ગયા. ઉદક પેઢાલપુત્રે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણ વાર વિધિપૂર્વક વંદના કરી, સ્તુતિ કરી, નમસ્કાર કર્યા. સ્તુતિ અને નમસ્કાર કર્યા પછી ભગવાન મહાવીર સ્વામીને કહે છે કે હું ભગવાન! હું આપની પાસે પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મને અગીકાર કરવા માંગું છું. આ સાંભળી ભગવાન મહાવીરે ઉદક પેઢાલપુત્રને કહ્યું કે અહો દેવાનુપ્રિયે! જે પ્રમાણે તમને સુખ થાય તે પ્રમાણે કરો. ધર્મ કરવામાં વિલગ ન કરો. આ પ્રમાણે ઉદક પેઢાલપુત્રે પાંચ મહાવ્રત રૂપ ધર્મને અગીકાર કરી જિન પ્રણિત વચનનું પાલન કરવા લાગ્યાં. આ રીતે શ્રી સુધર્માસ્વામી તેમનાં શિષ્ય શ્રી જણુસ્વામી વિગેરેથી ખીચોખીચ ભરાયેલી પશ્વિદને સંબોધતાં કહે છે કે હું જ'ણુ! મેં ભગવાન મહાવીર પાસેથી જે પ્રમાણે સાંભળ્યું છે તે જ પ્રમાણે હું તમને કહી સંભળાવું છું.

“શ્રી સુયગડાંગશ્રુત” કે જેમા બે સ્કંધો વિસ્તૃતપણે ચર્ચાયા છે તેમનાં અનુવાદો યથા યોગ્ય રીતે સમજણપૂર્વક ચર્ચા કરી પૂર્ણ કરવામાં આવ્યા છે અર્થાત્ “શ્રી સુયગડાંગશ્રુત” નિર્વિઘ્નપણે સંપૂર્ણ થયું છે.

